

Keyifli Okumalar Dileriz

Binlerce kategoride milyonlarca PDF e-kitap, ders kitapları, dergiler ve romanlara platformumuz üzerinden ücretsiz ulaşabilirsiniz.

RESMİ WEB SİTEMİZ

<https://rantey.org>

Yedek ve Duyuru Kanallarımız

Sitemize erişim engeli gelmesi veya adres değişikliği durumunda aşağıdaki kanallardan güncel giriş adresine erişebilirsiniz:

- Telegram: <https://t.me/birkitapbir>
- WhatsApp Kanalımız : <https://whatsapp.com/channel/0029VbDHv8uE50Us4lvMoc0Y>

**NURTEN
ARSLAN**

küçük anılarda
büyük sırlar
(1916-1918)

Mustafa Kemal Atatürk

Mustafa Kemal Atatürk - (1916-1918)

küçük ANILARDA büyük SıRLAR

GELDİKLERİ GİBİ GİDERLER

**GELDİKLERİ GİBİ
GİDERLER**

2. kitap

NURTEN ARSLAN

2. kitap

biyografik roman

"Büyük devletler kuran ecdadımız,
büyük şumullü medeniyetlere de
sahip olmuştur.

Bunu aramak, tetkik etmek,
Türklüğe ve cihana bildirmek
bir borçtur.

Türk çocuğu ecdadını
tanıdıkça daha büyük işler yapmak
için kendinde kuvvet bulacaktır.

Tarih yazmak, tarih yapmak
kadar mühimdir. Yazan, yapana
sadık kalmazsa değişmeyen hakikat
insanlığı şaşırtacak bir mahiyet alır.

Bir memleketin, bir memleket halkının düşmandan zarar
görmesi acıdır.

Fakat kendi ırkıdan, 'büyük' tanıdığı insanlardan vefasızlık,
felâket görmesi daha acıdır."

Mustafa Kemal Atatürk

MAYI KUŞ YAYINEVİ

Şenlik Mahallesi Nuri Pamir Caddesi No: 32/16 Dutluk İş Merkezi
Keçiören/Ankara Tel: (0.312) 380 10 16
Gsm: 0.533. 327 37 23

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

GELDİKLERİ GİBİ GİDERLER

**Küçük Anılarda Büyük Sırlar
(1916 – 1918)**

Nurten ARSLAN

• Biyografik Roman •

2. KİTAP

Mavi Kuş Yayınevi
Şenlik Mah. Nuri Pamir Cad.
Dutluk İş Merkezi No: 32/16
Keçiören/ANKARA
Tel: 0312 380 10 16
Gsm: 0533 327 37 23

Kapak Tasarım:
Onay Ajans
İzmir Cad. Turses Pasajı
No: 34/12
Kızılay/Ankara
Tel: 0312 425 17 76

Editör:
Ertuğrul KAPUSUZOĞLU

Baskı:
Barok Ofset
Ergazi Mah. 1. Cad.
650. Sok. No: 1
Batıkent/ANKARA
Tel: 0312 256 82 90

ISBN: 975-97156-1-9(TK)
2. CİLT ISBN: 975-97156-3-5

4. Baskı
Ankara/2008

© Tüm Hakları Saklıdır.

*“Roman sanatının gereği birkaç simge dışında,
eserde geçen bütün olaylar,
şahıslar ve mek nlar gerçektir.”*

Nurten ARSLAN

“Küçük Anılarda Büyük Sırlar” serisinin
ikinci kitabı **“Geldikleri Gibi Giderler”** i
okuyucuyla buluşturmakla,
Türk tarih ve edebiyatına
büyük bir hizmet vermiş olmanın
kıvancını yaşıyoruz.

Mavi Kuş Yayınevi

www.mavikusyayinevi.com
e-posta: bilgi@mavikusyayinevi.com
mustafakemal1919@yahoo.com
mustafakemal1919@gmail.com

Tel: 0312 380 10 16
Gsm: 0 533 327 37 23

Geldikleri Gibi Giderler

I. Bölüm

ÇİRPİNİŞLAR

Ve dünya alev alev yanıyor.

Masmavi gökyüzü griye, masmavi denizler kızıla, yemyeşil yer-yüzü kana boyanıyor.

Yeryüzü; mutsuz, umutsuz, kaderine küsmüş insanlarla dolu.

Sevdiklerini arkada bırakıp ölmeye ve öldürmeye giden erkekler, çaresiz kadınlar, hayalleri biten genç kızlar, bir an önce ölmek isteyen yaşlılar ve masum çocuklar...

Hayvanlarsa canlarını kurtarmak için kaçacak yer arıyor, yuvaları bozulmuş kuşlar hiç bilmedikleri iklimlere göç ediyor.

Mavi Kuş şaşkın.

Avrupa'yı, Asya'yı ve Afrika'yı dolaşıyor. Sarı, beyaz, kırmızı, kara derili insanların neden-niçin demeden birbirini katledişlerini içi sızlayarak izliyor. Canlıların en akıllısı olan insanoğlunun bu vahşetine hiçbir anlam veremiyor.

...

Devir o devir, zaman o zaman.

Yeryüzünde yaşayan canlıların en akıllısı insanoğlu, bazen din, bazen milliyet adına, çoğu zaman da çıkarları için dünya kurulduğundan beri okla, mızrakla, kılıçla birbirini katletmiş.

Okunu iyi atan, mızrağını iyi kullanan, kılıcını iyi savuran topluluklar diğerlerine hükmetmiş. Yenen sömürmüş, yenilen sömürülmüş.

Mağara devrinden beri güçlü hep haklı olmuş.

Orta Çağ'a kadar İspanya, Hollanda, Portekiz dünyanın yarısından çoğunu sömürmüş. Yeni ve yakın çağdaysa onların yerini başka Avrupalı devletler almış.

Asırlar boyunca; okla vuran, mızrakla delen, kılıçla kesen Avrupalı, XIX. yüzyılın sonlarına gelindiğinde öldürme tekniklerinde çağların üstüne sıçramış. Bir anda, binlerce insanı öldürebilecek silâhları, topu, tüfeği, tankı, uçağı ve zehirli gazları yapmayı becermiş. Yeni silâhlara sahip olan Avrupalı, karşılarında durulmamacak muazzam bir güce sahip olmuş.

Buharın makineye uygulanmasıyla sanayi devrimi yapan Avrupa'da büyük bir üretim patlaması olmuş. Kara sınıfının öneminin keşfedilmesiyle bu patlama daha da büyüyerek yeni sömürgeci devletler sahneye çıkmış; İngiltere, Fransa, Rusya, İtalya ve dev askerî gücüyle Almanya.

Onların ucuz insan gücüne, yeni pazarlara, yeni ham madde kaynaklarına ihtiyaçları var.

Bulunan yeni silâhlarla güçlenen bu devletler, yeni sömürgeler ele geçirmek için harekete geçmişler.

Daha çok sömürülecek insan, daha çok sömürülecek toprak.

Ve özellikle kara sınıfının bol olduğu yer.

Orta Doğu!

Orta Doğu, Hasta Adam Osmanlının toprağı.

Bütün hesaplar Osmanlı toprakları üzerine.

Avrupa devletleri o tarihe kadar Osmanlı topraklarına tek başlarına sahip olmak istemişler. Bunun için de hem birbirleriyle hem Osmanlıyla yıllarca savaşmışlar; fakat amaçlarına ulaşamamışlar.

Osmanlı bugüne kadar, mağara devrinden beri güce tapanların aralarındaki anlaşmazlıklar sayesinde ayakta kalabilmiş. Sonunda Avrupalılar, Osmanlının tek başına yutulacak bir lokma olmadığını anlamışlar.

Tüm sömürgeciler amaçlarını gerçekleştirebilmek için anlaşarak birleşmeye karar vermişler. Bu karardan sonra da saf saf ayrılmış ve dışlerine kadar silâhlanmışlar.

Almanya'nın güçlenmesinden çekinen İngiltere'yle Fransa; "*Düşmanımın düşmanı dostumdur.*" ilkesi gereğince birlikte hareket ederek Rusya'yı da yanlarına almışlar ve "*Anlaşma Devletleri*"ni oluşturmuşlar.

Buna karşılık Almanya; Avusturya-Macaristan İmparatorluğuyla birlik olmuş. Kendilerine "*Birleşme Devletleri*" demişler.

Küçük Avrupa ülkelerinin birçoğu İngiltere-Fransa-Rusya saflarında yer almış.

İtalya, şimdilik Almanlara göz kırpmaya karar vermiş.

Bulgaristan ve Yunanistan akıllıca davranarak tarafsız kalmışlar.

Tek hedef Osmanlı!

Osmanlı hasta, parasız ve silâhsız.

Ve tek bir dostu yok. Yaklaşmakta olan kanlı kapışmada yalnız kalmaktan korkuyor.

Önce İngiliz-Fransız-Rus ittifakına girmek için yüzseyu dök-müş; fakat reddedilmiş. Sonra onların düşmanı Almanya'nın kapı-sını çalmış, onlardan da yüz bulamamış.

Kala kalmış ortada.

Hak, hukuk, medeniyet, eşitlik, insanlık adına, senaryosu Avru-palılar tarafından yazılan kanlı bir oyun dünya sahnesinde perdesini açmış.

Ve Saraybosna'da çakan kıvılcımın ateşi kısa bir zamanda; As-ya, Avrupa ve Afrika'ya sıçramış.

Karada, denizde, havada başlayan savaştan bütün dünya nasibini almış. Pabucun pahalı olduğunu çabuk gören Almanya, Osmanlıyı pek çok vaatle yanına çekmiş.

Dünyanın; beyaz, kara, kızıl, sarı, çikolata renkli insanları bir-birlerini yok etmek için top, tüfek, tank, uçak ve zehirli gaz kul-lanmışlar. Yeri gelmiş parmaklarıyla birbirlerini boğmuşlar, tırnak-larıyla birbirlerini öldürmüşler.

Denizlerin beyaz köpükleri kızıla, gökyüzünün mavi seması gri-ye, kıt'aların kara toprağı ala çalmış.

Dünya alev alev, cayır cayır yanmaya başlamış.

Kentler, kasabalar, köyler, ormanlar, bağlar, bahçeler, taş, top-rak...

Bir anda yüzlerce insanı öldürmek için ateş eden uçaklardan mavi gökyüzü utanmış, binlerce insanı öldürebilecek güçte olan dev savaş gemilerini üzerinde taşımak zorunda olan mavi denizler küsmüş.

Yağmur suyu yerine, üzerine insan kanı yağan yemyeşil karalar kahrolmuş.

...

İngiltere ve Fransa sahneye koydukları oyunun kendilerine pa-halıya mal olacağını anlayınca işi kısa yoldan halletmeye, İstan-bul'u ele geçirmeye karar vermişler. Böylece hem müttetikleri Rusya'ya yardım edecek hem de savaşı uzatmadan bitireceklerdir.

Dünyanın en güçlü zırhlılarını, en gelişmiş silâhlarla donatarak dünyanın en büyük donanmasını hazırlamışlar.

En yetenekli, en eğitilmiş, en disiplinli kumandan subay ve erler bu donanmada görevlendirilmiş.

Hedef Çanakkale!

Canları pek kıymetli olan mağara devrinden beri güce tapanların en büyükleri; hak, hukuk, adalet, medeniyet savunucusu İngilizlerle Fransızlar, kendilerinin yerine ölmeleri için Avustralya'dan Anzaklar, Kanada'dan yerliler, Hindistan'dan Gurkhalar, Senegal'den zenciler toplamışlar.

Avrupalılar, çok iyi bildikleri öldürme sanatını bu insanlara da öğrettikten sonra, deniz yüzünde dağlar misali duran heybetli gemilere doldurmuşlar ve Çanakkale'ye doğru yola çıkarmışlar.

Can almaya gidenleri; din adına, Hz. Meryem, Hz. İsa ve Ruhülkudüs adına tekrar tekrar takdis eden haçlı ordularının resmî papazları, Hz. İsa'nın çarmıha gerilmiş altın haçını öperken insanlara her zaman sevgiyi öğütleyen Tanrı elçisinin gönlünü tekrar tekrar kanatmışlar.

Oluk oluk akan kan, sömürgecilerin iştahını daha da kabartırken batının medenîleri (?) el ele vermiş. Azrail can almaktan bıkmış; fakat tek dişi kalmış canavar öldürmekten usanmamış.

Kanla beslenen, kinle kuduran; fakat medenî olmak iddiasından vazgeçmeyen, demokrasi havarîliğini kimseye kaptırmayan, hak, hukuk, adalet, kardeşlik, eşitlik palavralarını dilinden düşürmeyen Avrupalı, dişine kan değmiş bir kurt oluvermiş.

Kan, kin, cehalet ve yobazlık el ele.

Avrupalının bütün niyeti öldürmek ve sömürmek.

Hz. İsa'nın kalbini kanatan papazlar da bu niyete destek verirken her öldürülen insana, özellikle Türk'e karşılık, cennetten köşk tapuları dağıtmışlar.

Aralarında papazların ilâhîler okuduğu Avrupalı ordular bu güne kadar çok büyük zaferler (?) kazanmışlar.

Çin'den sonra dünyanın en büyük nüfusuna sahip Hintlileri yıllarca sömürmüşler.

Afrika'nın zencilerini hayvanlar gibi bağlayıp Amerika'da tarlalarda çalıştırmışlar, esir pazarlarında satmışlar.

Eyersiz atlar üzerinde, ok ve yayla kendilerine karşı çıkan Kızılderili ırkını toptan yok etmişler.

Ellerinde oktan yaydan başka bir şey olmayan Avustralyalıları ezmişler, Kanadalıları yere sermişler.

Çok! Çok büyük zaferler kazanmışlar.

Ta ki Çanakkale'ye kadar.

...

Mağara devrinden beri güce tapanlar, Çanakkale'de ne denli sert bir kayaya çattıklarını geç fark etmişler.

Onlar asırlarca dünyanın her yerindeki anneleri ağlatmışlar; fakat Gelibolu'da, Anafartalar'da, Conkbayırı'nda ilk kez onların anneleri de evlât acısının ne demek olduğunu anlamışlar.

Sömürgeciler Çanakkale'de, Balkan Savaşı'ndan beri cepheden cepheye koşarken örs ile çekiç arasında çelikleşmiş, vatanlarını savunurken Azrail'le halay çekmeye; çoğu zaman koyun koyuna yatmaya alışmış Mehmetçikle karşılaşmışlar.

Çanakkale'de karşılarında, sahte demokrasi ve insan hakları bayrağını ceplerinden eksik etmeyen batılının; mihnetlerine, zilletlerine katlanmaktansa, Azrail'in elinden tutup; "*uçmağa gitmeyi*" tercih eden, Balkan hezimetinin acısını yaşamış, onun kara lekesini alnından silmeye azmetmiş Türk subaylarını bulmuşlar.

Çanakkale'ye, kan dolu kadehlerini "*Şerefe.*" tokuşturmak için gelmişler; ama ilk boğaz saldırılarında; Nusret gemisinin serdiği mayınlara çarpınca kadehleri kırılmış.

Seyit Çavuşların gülleleri, gemilerinin böğrünü delince mağrur burunları aşağı inmiş.

Müstecip Onbaşlıların topları denizaltılarının teleskopunu vurunca kin dolu gözleri kör olmuş.

Mağara devrinden beri güce tapanlar, asırlardır insanlığa çektirdikleri acıların hepsini, teker teker kendileri de tatmışlar.

Mağrur burunları Çanakkale'de kırılmış; fakat akıllanacakları yerde tümünden hırçınlaşmışlar ve bu sefer de Gelibolu'ya asker çıkarmışlar.

Gelibolu'ya asker çıkarmak, sömürgecilerin en büyük hataları olmuş.

Burada karşılarına, üstlerine danışmadan saldırı emri verebilen; "*Mustafa Kemal adında genç bir Türk kumandanı.*" çıkmış.

Defalarca saldırmışlar, defalarca denize kadar kovalanmışlar.

Sömürgecinin, Çanakkale'yi zorlayarak İstanbul'u ele geçirme plânları, Mehmetçiğin bir süngü darbesiyle suya düşmüş, Türklerin göz bebeği İstanbul kurtulmuş.

Çanakkale Zaferi, özellikle Türk tarihi bakımından önemli bir sonuç daha vermiş; bir kahraman doğmuş!

Mustafa Kemal.

“Mavi Kuş!”

Mavi Kuş, toprağın ton ton çelik ve dereler dolusu kan yuttuğu Çanakkale'den ayrılıp Boğazın mavi sularının üzerinden bir kıt'adan diğerine bir iki dakikada gidip gelirken sessizliğin keyfini sürüyor.

Marmara'nın ağzından Boğaza, Boğazdan Haliç'e keyifle süzülürken İstanbul'u hayranlıkla seyrediyor.

Sonra, Galata Kulesi'nin balkonuna konuyor.

Karşıda denizlerin sultanı Marmara kollarını açarak İstanbul'u kucaklamış. Sol kolu Altın Boynuz Haliç. Sağ kolu kıt'aları ayıran Boğaz.

Mavi Kuş gördüğü güzellik karşısında şaşkın.

Galata Kulesi'nin balkonundan süzülerek Sultanahmet'in şerefesine konuyor. Biraz nefeslendikten sonra tekrar Marmara'yı do-laşmak için havalanıyor.

İstanbul Çanakkale gibi değil.

Burada gemiler kıyılara gülle yağdırmıyor, toprağı hallaç pamu-ğu gibi atmıyor. Havada mermiler çarpışmıyor. Çeliğin insan etine gömülürken çıkardığı foşurtu duyulmuyor.

Burada, kayalara, denizlere, ağaçlara sinmiş ölüm kokusu da hissedilmiyor.

Havadan; kafa, göz, kol, bacak sağanak sağanak yağmıyor.

İstanbul sessiz.

Mavi Kuşun, sekiz ay boyunca top, tüfek, mitralyöz sesiyle dolmuş kulakları, bu sessizlikte huzur buluyor.

İstanbul'da, Çanakkale'dekilerin hiçbirisi yok; fakat hepsinin ezici etkisi semt semt, ev ev, fert fert yaşanıyor.

Sarayburnu, Topkapı, Sirkeci, Eminönü.

Beşiktaş, Dolmabahçe.

Kadıköy, Üsküdar...

Acının, üzüntünün, yokluğun fert fert yaşandığı semtleri dolaşırken Mavi Kuşun içi kararıyor.

Geceleri ıslıl ıslıl, gündüzleri cıvıl cıvıl olan başka bir semte doğru uçup gidiyor.

“Alafranga Türk!”

Dünyayı kan gölüne çeviren büyük savaş devam ederken Beyoğlu yine aynı Beyoğlu.

Sokaklarında; Ermeni, Rum ve Yahudi’yle birlikte Avrupalı her milletten insanın, kendilerine özgü giysileriyle dolaştığı, her tipin kendi dilini konuştuğu, Türkçenin hemen hemen hiç duyulmadığı, kiliselerin, havraların çoğunlukta olduğu kozmopolit bir semt.

Osmanlı, gerilikten kurtulmak, medenî milletlerden sayılmak için pek çok ıslahatla birlikte Tanzimat Fermanını çıkarmış; fakat Tanzimat, beklentileri karşılamadığı gibi; kendisinden, toplumundan, kültüründen utanan, aşağılık kompleksi fırtınasına tutulmuş alafranga bir Türk aydın tipi yaratmış.

Bu alafranga Türk aydın tiplerinin değişik alt örnekleri de var. Kimisi Alman, kimisi İngiliz, kimisi Arap hayranı.

Alafranga Türk aydınlarının tek ortak yönleri, Türk olmaktan utanmaları. Bunların birçoğu yazar, sanatçı, gazeteci. Pek çoğuysa devleti idare edenler arasında yer bulmuş.

Aşağılık kompleksi fırtınasına tutulmuş alafranga Türk aydın tipi; kendisini, ailesini, mensubu olduğu milleti yermekten, aşağılamaktan soysuzca bir zevk duyar.

Ona göre her şeyin en güzelini Avrupalı yapar. Türk ise hiçbir şeyden anlamaz, Türk’ten sadece aşçı, çiftçi ya da nalbant olur.

Beyoğlu’nu mekân tutmuş her milletten insanın arasında, kendilerinin Türk olduğunun anlaşılmasından korktukları için Avrupalı gibi giyinmiş alafranga Türkler de var.

Alafranga Türk aydın tipleri; Türklerin çoğunlukta olduğu semtlere pek uğramazlar. Daha çok yabancıların yaşadığı Beyoğlu’nun bira ve pastanelerine takılırlar.

Karakter zafiyeti içinde çırpınan Alafranga Türk, uşağına Türkçe emir verir; fakat karısıyla İngilizce ya da Fransızca konuşur; çünkü ona göre Türkçeyle “İfade-i meram.” olmaz.

...

O gün iki alafranga Türk, Beyoğlu'ndaki Lebon Pastahanesinde buluşurlar.

Sohbetlerinin konusu bütün şiddetiyle devam etmekte olan büyük savaştır.

Fransız hayranı Alafranga Türk, kırık bir Fransızcayla konuşur:

– Monşer, ben zaferi Fransızların kazanmasını istiyorum.

Diğer alafranga Türk, sahte bir merakla Almanca sorar:

– Niçin?

Fransız hayranı alafranga Türk cevap verir:

– Çünkü kültürüm Fransız.

Diğer alafranga Türk ise ona katılmamaktadır:

– No monşer. Ben Almanların kazanmasını isterim; çünkü kültürüm Alman.

Fransız hayranı alafranga Türk sorar:

– Sahi sen niçin savaşa gitmedin?

Diğer alafranga Türk burun kıvrarak cevaplar:

– Türkler için mi savaşacağım?

Aynı fikirde oldukları için karşılıklı sırtarak tokalaşırlar.

Bu arada yıllardır İstanbul'da oturan, yan masadaki bir İspanyol onları dinlemiştir.

Yerinden kalkan İspanyol, alafranga Türklerin yanlarına gelir ve güzel bir İstanbul şivesiyle konuşur:

– Affedersiniz. İstemeyerek konuşmalarınıza kulak misafiri oldum. Bendeniz İspanyol'um, adım Pedro.

İki alafranga Türk, kulaklarına kadar varan bir sırtımayla eğildikten sonra, Pedro'yla tokalaşırlar ve isimlerini söylemeden sadece memnun olduklarını ifade ederler.

Alafranga Türklerin rahatsızlığı İspanyol'un gözünden kaçmaz:

– Ben Türkleri tanırım. Üzülmeyiniz; çünkü siz zaten Türk değilsiniz. Türk'ün kültürünü kabul etmeyen, Türk'ün zaferini istemeyen, Türk adını söylemekten utanan soysuzlar, nasıl Türk olabilirler, der.

İspanyol, pastahaneden çıkıp giderken iki alafranga Türk şaşkın bakışırlar.

“Türk kumandan!”

Lebon Pastahanesinde alafranga Türkler arasında benzer olaylar sık sık yaşanırken bir cadde arkadaki Pera Palas’ın geniş camlı salonunda, çok şık, duruşu, bakışı ve tavrıyla dikkatleri çeken başka bir Türk vardır.

Çanakkale’den yeni gelmiş bir subaydır bu Türk.

Kanın, gözyaşının, cinayetin, asaletin, kahramanlığın, çirkinliğin, güzelliğin kanla-canla yoğrulduğu Çanakkale’den gelmiştir.

Bu subay Çanakkale’de İngiliz hatlarına “*Hücum!*” emrini verdiği zaman, emrindeki Alman subayı korkudan ayaklarına kapanmış; “*İnsaf ediniz, bir subay bu kadar ön safta çarpışmaz.*” diye feryat etmiştir. Oysa Mehmetçik, hemen yanı başında olan bu subayın emriyle ölüme fırlamış, subayı onun süngüsünün havadaki fısıltısını, insan bedenine giren kütürtüsünü duymuştur.

Bu subay Mehmetçiğin kumandanıdır.

Her zaman onun yanı başındadır.

Türk’tür bu kumandan.

Karargâhında subaylara emirler verirken ya ayaktadır ya da portatif sandalyesine oturur. O, yere bağdaş kurmaz, günlük banyosunu ve tıraşını hiç aksatmaz.

Türk’tür bu kumandan.

Bu Türk kumandan Çanakkale’de, on binlerce top ve tüfekten kurulmuş orkestranın eşliğinde Mehmetçiklere türkü çağırtırken; kendisi de kadife sesiyle bu koroya katılmış Rumeli türküleri söylemiştir.

Fırsat buldukça Egeli Mehmetçiklerle “*Zeybek.*” Karadenizlilerle “*Horon.*” tepmiştir. Erzurumluyla “*Bar*”a, Elâzığlıyla “*Çayda çıra*” ya durmuştur. Diyarbakırlıyla kol kola “*nâra*” atmış, Bozokluyla birlikte “*Sürmeli*” söylemiş, “*Ağırlama.*” çekmiştir.

Türk’tür bu kumandan.

Bu kumandan, alafranga aydın tipinin dediği gibi Türk’ün sıkıntılarının; “*Türk ve Müslüman olmaktan,*” değil, “*Som Türk kalarak çağın medenî bir milleti olamamaktan geldiği,*” inancındadır.

Türklüğünden utanmaz; aksine Türk’ü bu hâlde bırakanlara karşı sonsuz bir öfke içindedir.

Bu Türk kumandan; Çanakkale’de doğan kahramandır.

Bu Türk kumandan; Mustafa Kemal’dir.

“Paşalık onun hakkıdır!”

Kemal, Çanakkale Savaşı'na yarbay olarak katılmış 1915'te albaylığa yükselmiştir. Başarılarından dolayı gümüş imtiyaz, altın harp, liyakat madalyaları ve Alman Demir Haç nişanlarıyla ödüllendirilmiştir.

Kazandığı büyük zafere rağmen, ruhen ve bedenen kendisini boşlukta hissetmektedir; çünkü Çanakkale'de bir savaş günü, bir insanı on yıl yaşlandırabilecek ağırlıkta geçmiştir.

Orada, cehennemî ateş altında her insan kendi hayatıyla kumar oynamıştır.

Tüm kozların düşman elinde olduğu bir kumar.

Kaldı ki Kemal, Çanakkale'de sadece kendisinin değil; yüzlerce, binlerce, yeri gelmiş on binlerce Mehmetçiğin; “Ölümden de ağır olan” sorumluluğunu üstlenen bir karar adamı olmuştur.

Ordu ve grup kumandanlığı yapmıştır.

Kemal'le Mehmetçik; İngiliz'in, Fransız'ın karadan, denizden ve havadan gelen tüm saldırılarını kırmış, her saldırının ardından saldırıyı denize kadar kovalamıştır.

Mehmetçik Çanakkale'de asırlardır beklediği kumandanını bulmuştur.

Kemal'le Mehmetçik, elindeki topa tüfeğe güvenerek, dünyanın kim bilir neresindeki ilkel insanın midesindeki ekmeğe bile göz diken Avrupalının, sömürü zevkine büyük bir sille vurmuş, tüm sömürülen, ezilen halkların intikamını almıştır.

Kemal'le Mehmetçik, sömürdükçe semirmiş emperyalistlerin, tek dişi kalmış canavarların maskesini indirmiştir.

...

Kemal, Çanakkale'nin kanlı sırtlarından ayrılıp İstanbul'a dönerken tıklım tıklım yaralı taşıyan, üzerine Kızılay işareti konmuş gemide neler neler düşünmüştür.

Osmanlı ordularının en başındaki Enver Kafkasya, onun bir altındaki Cemal ise Mısır fatihi olmak için on binlerce Mehmetçik harcamışlar; fakat hiçbir şey olamamışlardır.

Hiçbir şey olmaması için Çanakkale'de yedek kuvvetlerin başına getirdikleri Kemal ise İstanbul'u kurtaran adam olarak başında bir zafer tacıyla payitahta dönmüştür.

Çanakkale Zaferi sonunda savaşa katılan her subayın rütbesi yükseltilmiştir. Muhakkak kendi rütbesi de yükseltilecektir ve şimdi kendisine verilecek olan rütbe paşalıktır.

Annesi onun “Paşa.” olacağını öğrenince kim bilir ne kadar sevinecektir. Henüz verilmemiştir; ama nasılsa verilecektir.

Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanı Cemal, Mısır’a sultan olmak hayaliyle Sina Çöllerine altmış bin Mehmetçigi gömmüştür. Enver ise bir hafta içinde iki rütbe atlayarak paşa olmuş, ardından nazır ve başkumandan vekili olarak çok değil bir yıl kadar önce doksan bin Mehmetçigi bir kalemde Sarıkamış’ta telef etmiştir.

Enver’le Cemal’in hezimetlerine karşılık kendisinin, Çanakkale Zaferiyle İstanbul’u bir değil iki kez kurtarmış olması, topraklarında güneş batmayan İngiliz imparatorluğunun burnunu sürtmesi elbette takdir edilecektir.

Aylardır uykuya hasret olduğu hâlde bir türlü uyuyamadığı gemide neler neler düşünmüştür.

Enver istese de istemese de ona büyük bir tören yapılacaktır. Hatta ilk karşılaştıklarında Osmanlının en büyük nişanını kendi elleriyle takacaktır.

Gerçi o, Çanakkale cehennemine rütbe-nişan için gitmemiştir; fakat orada büyük kuvvetlere kumanda etmiş, ordu kumandanlığı, grup kumandanlığı yapmıştır.

Paşalık onun hakkıdır.

Kim bilir bundan sonra daha neler yapacaktır?

“Fikriye!”

1916 başlarında İstanbul’a geldikten üç beş gün sonra yatağa düşen Kemal, henüz kendisine gelememiş. Çanakkale’de yakalandığı sıttmadan ve sürekli çektiği böbrek sancılarının sonra, şimdi de göğsünden rahatsız. Günün çoğunu yatakta yarı uykulu geçirmekte.

Annesi Zübeyde’yle kardeşi Makbule, onun başında sırayla nöbet tutmaktalar.

Kemal hasta!

Kemal kan ter içinde. Henüz Çanakkale cehenneminin etkilerini üzerinden atamamış.

Zübeyde'yle Makbule onun Çanakkale'den sağ salim dönmesinden mutlular; fakat Kemal'in uyurken sayıkladıklarını duydukça hayretten, korkudan, heyecandan ne yapacaklarını bilemiyorlar.

Bazen alnında biriken terleri kuru bir havluyla alırken bazen de ateşini düşürmek için ıslak bez kullanıyorlar.

Kemal'in saç diplerinden fışkıran ter, süzüle süzüle yine yastığı ıslatmış.

Başında bekleyen Zübeyde'nin ana yüreği, Çanakkale'de tam on beş kilo vermiş bir deri bir kemik kalmış oğluna bakarken ezim ezim eziliyor.

Buna rağmen oğlunun beyaz çarşafı hareketsiz duran elini bırakmayan Zübeyde mutlu. Kemal'in Çanakkale cehenneminden sağ salim dönmüş olması ona yetmiş de artmış bile.

Zübeyde mutlu; fakat tedirgin. Mustafacığının hastalığı geçecek gibi değil. Hele oğlu sayıklamaya başladığında kalbi çıkacak gibi oluyor.

Sayıklama?

Sayıklama değil, geçmişte yaşanmışları tekrar yaşama.

Aynı heyecan, aynı korku, aynı acıyla.

Annesi, Kemal sayıklarken hep yanı başında. Zübeyde'nin elindeki havlu, biraz sonra daha bir terleyecek olan evlâdının alnını kuruladıktan sonra kendi gözyaşlarını da silecek.

Ve Kemal yine sayıklamaya başlıyor:

– Ben size taarruzu değil ölmeyi emrediyorum!

– Merminiz yoksa süngünüz var.

– Hücuum!

– İşte böyle geçilir!

Zübeyde şaşkın, Zübeyde perişan. Tam bu sırada bir kuşun feriyadını duyuyor.

Zübeyde'nin gözüne gözüne bakıyor Mavi Kuş. Zübeyde irkiliyor. “Üstüme iyilik sağlık.” dedikten sonra, tövbe istiğfar getiriyor.

Mavi Kuş, günlerdir açık pencerenin pervazında Kemal'in bir an önce iyileşmesi için sabırsızlanıyor.

...

Kemal, Çanakkale'den döner dönmez; Abdülhamit zamanında Yıldız Sarayının ileri gelenleri için yaptırılmış şimdiiye muhacirlere

tahsis edilmiş Beşiktaş-Akaretlerdeki blok evlerden biri olan annesi ve kardeşinin oturduğu 76 numaralı eve gitmişti.

Zübeyde; "*Paşacığının*" boynuna sarılmış, ağlamış, ağlamış, ağlamıştı. Makbule, sevinç gözyaşlarıyla etrafında pervane olmuştu.

Kemal'in gözleri üvey babası Râgıp Beyi aramış; fakat bula-mamıştı. Kendisi Çanakkale'deyken Râgıp Bey geride kalan işleri-ni tasfiye etmek için Selânik'e gitmiş; fakat bir türlü dönememişti.

İhtimal ki ölmüş ya da öldürülmüştü.

Kemal'in her İstanbul'a gelişinde olduğu gibi Fikriye yine eve damlamış; "*Paşasının*" çevresinde fırıl fırıl dönmüştü.

Fikriye bir zamanlar ona; "*Kemal ağabeyim.*" derdi. Zamanla bu "*Ağabey.*" gitmiş yerini sadece "*Paşam.*" almıştı.

Fikriye'nin Kemal'e "*Paşam.*" demesi, Zübeyde'yle Makbule tarafından hoş karşılanmamasına rağmen Fikriye anlamazlıktan gelmişti.

Aradan geçen zaman içerisinde daha da bir güzelleşmişti Fikri-ye. Dalgalı kumral saçları beline kadar uzamıştı. Uzun kirpikleri, buğulu yeşil gözlerine daha bir derinlik verirken yay gibi kaşları zarif yüzüne incelik katıyordu. Düzgün burnu, etli ve biçimli du-dakları, servi boyuyla Fikriye alımlı bir genç kızdı.

Bu alımlı genç kızın, Kemal'in İstanbul'a her gelişinde eve damlaması, onun gözünün içine bakıp etrafında pervane olması, Zübeyde'yi de Makbule'yi de çileden çıkarıyordu.

Kemal, annesi ve kardeşinin, Fikriye'yi kırmalarından korkuyor-du; oysa korktuğuna çoktan uğramıştı. O yatağında yarı baygın ya-tarken Fikriye kovulmaktan beter edilmiş, ağlayarak evi terk etmişti.

...

Kemal kendine gelir gelmez Fikriye'nin yokluğunu fark etti; fa-kat nasılsa gelir diye üzerinde durmadı.

Tam üç gün geçtiği hâlde Fikriye ortalarda görünmeyince Ke-mal artık iyice meraklandı.

Annesinin olmadığı bir saatte herhangi birinden bahsediyormuş gibi Makbule'ye sordu:

– Makbuş, Fikriye ortalarda yok?

Makbule'nin suratı asıldı:

– Bilmem, hiç farkında değilim.

Kemal, Makbule'nin sesindeki kızgınlığı hissedince tersledi:

– Yoksa kızcağıza bir şey mi yaptın?

Makbule, Kemal'in tepkisini görünce zoraki gülümsedi:

– Ağabeyime bak Fikriye'ye ne yapacaktım ki?

Kemal, Makbule'ye inanmadı; ama inanmış göründü. Şimdi Makbule'yle de Fikriye'yle de uğraşacak hâli yoktu. Onun daha önemli işleri vardı. Yatakta çok zaman kaybetmişti. Bir an önce dışarı çıkmak istiyordu; fakat annesinin onu bırakmaya hiç niyeti yoktu.

O gün Zübeyde oğlunu yine yatağa yatırıp başucuna oturdu. Belliydi ki yine onunla sohbet edecekti.

Kemal, annesinin konuşacaklarını saatlerce dinlemektense kendisi konuşup Zübeyde'yi kaçırmayı düşündü. Bu düşünceyle yatağın-dan kalktı konsolun üzerindeki doksan dokuzluk necef tespihini aldı.

Kemal elinden hiç düşürmediği tespihini tane tane çekerken Zübeyde'ye şakayla sordu:

– Anne, sen hangi partidensin?

Zübeyde şaşırıp kalmıştı:

– Ben siyasetten ne anlarım oğlum.

Akıllıydı Zübeyde hemen sonra gülümseyerek cevap verdi:

– Yok yok senin partidenim oğlum.

Kemal kaşlarını çatı:

– Ben askerim anne. Askerin partisi olmaz.

Zübeyde baka kaldı:

– Askerin partisi olur mu olmaz mı anlamam. Sen ne yandaysan ben de o yandayım.

Kemal kahkahalarla gülerken bu sefer Zübeyde'nin kaşları çatıldı.

Oğlunun kendisiyle alay ettiğini düşünmüş kızmıştı.

“Rütbe bolluğu!”

Viyana'ya kadar at üstünde, aşkla ve şevkle; “Allah Allah!” naları atan akıncılar, Viyana'dan dönüşte yine; “Allah?” diyorlardı; fakat bu sefer ki; “Allah?” sözlerinde şaşkınlık vardı.

Kaytan bıyıklı akıncı, başını iki yana sallayarak hayretini dile getiriyordu; “Allah! Allah! Bu gâvurcuklar bizi nasıl yenmiş olabilir ki?”

Akıl ve mantığın önderliğinde Viyana'ya kadar giden Osmanlı, Yavuz'un Mısır'ı fethettiği zamana kadar, ilmin, aklın, mantığın yanındaydı. Mısır'ın fethinden sonra işin içine Arap parmağı, Arap akli, Arap kültürü girmişti.

Devlet; deliler, yarı deliler, devlet adına Allah adına; oğlunu, kardeşini, yeğenlerini katledenlerin elinde oyuncak olmuştu.

İlk duraklamadan sonra gerileme başlamış. Arka arkaya gelen bozgunlarla birlikte, Osmanlı ülkesini terk eden, ilim, bilgi, akıl gibi unsurların yerini; yalan ve hurafe almış, ilim adamlarının yeri niyse muskacılar, büyücüler doldurmuştu.

Denizaltı, kanat, füze yapan dâhiler ya sürülmüş ya da katledilmişti. Rasathane gemilerden atılan toplarla yerle bir edilmiş, matbaa bile Osmanlı topraklarına bilmem kaç yüz sene sonra girebilmişti. İlme ve bilgiye değer verilmeyen ülke, her geçen gün gerilemişti.

Bütün bunların sonunda Osmanlı orduları hep yenilmiş; tek tük elde edilen başarıların meyvesi de masa başında kaybedilmişti. Her yirmi beş, otuz yılda bir Osmanlıya savaş açılmış; her yirmi beş, otuz yılda bir ülkeler kaybedilmişti.

Ve nihayet 1908'deki sözüm ona hürriyet ilânından sonra ülke idaresi İttihatçıların eline geçmişti.

Enver'in, Talât'ın, Cemal'in başında bulunduğu İttihat ve Terakki Partisi, öyle âciz, öyle kötü bir devlet yönetiyordu ki memlekette insanlar yiyecek ekmeğe muhtaç olmuştu.

Koca bir devlet, memurlarına maaş veremediği için sonu belirsiz bir savaşa girmişti.

Savaş, zaten aç ve perişan olan Osmanlı vatandaşını hepten kısıp kavurmuş; aç insanlar, soysuz yolsuzluklarla tekrar soyulur olmuştu.

Baskı, terör halkın tepesinden hiç ayrılmıyordu.

Hükûmet adamları, her fırsatta şu palavrayı atıyorlardı; "*Nihâi zafer bizimdir!*"

Oysa bütün cephelerden hezimet haberleri geliyordu.

Tek zafer, tek umut ışığı, tek gurur kaynağı Çanakkale olmuştu!

Mağara devrinden beri güce tapan sömürgeci Avrupalı, dev ordu ve donanmasıyla Çanakkale'de Osmanlının boğazına saldırmıştı.

Çanakkale’de tarihî şan ve zaferlerle dolu bir ulusun, azim, cesaret ve gururu dile gelmişti.

Gelibolu sırtlarında Türk ruhu şahlanmış, mağara devrinden beri güce tapanlar arkalarına baka baka kaçmışlardı.

Herkes çok mutluydu; fakat zaferi kazananlar başka, zaferden nasipleneler başkalarıydı.

...

Osmanlı; bilgili, yetişmiş aydınlarının tamamına yakınını Çanakkale’de subay ya da yedek subay üniforması altında kaybedip tam 218.000 can vermiş, kan dökmüşken padişahla birlikte İttihat ve Terakki üyeleri, zaferin şerefine kimseye bırakmıyorlardı.

Çanakkale Zaferi vesilesiyle Sultan Reşat’a gazilik unvanı verilmişti.

Oysa bu savaş padişahın haberi olmadan başlamış ve Sultan Reşat Çanakkale’yi hiç görmemişti.

Çanakkale Zaferi’nin aslan payını Enver kendisine ayırmış; padişahın; “*Yaver-i Hassı.*” olmakla kalmamış, hemen ardından da tümgeneralliğe yükselmişti. Çok geçmeden de en büyük; “*Pırlantalı Osmanlı Nişanını*” göğsüne takmıştı.

Enver, bunca nişan-madalya ve terfi bolluğunda ailesini de unutmamıştı.

Trablus’taki halkı, Fransızlara karşı ayaklandırmak için gönderilen ve Şehzade Osman Fuat Efendiyle birlikte çalışan kardeşi Yarbay Nuri’yi İstanbul’a getirtmişti. Ona, padişahın bütün; “*Kafkas İslâm orduları.*” bölgeleri için; “*Vekâlet emirlik.*” fermanı almış ve fahrî paşalık verdirmişti.

Yarbay Nuri bir günde; “*Kafkas İslâm Orduları Kumandanı Nuri Paşa.*” olmuştu. Şimdi Nuri Paşa, İran’a gidecek ve gönüllülerden toplayacağı birliklerle İslâm ordusu kuracaktı.

Daha önce; “*Amcaya özel bir imtihan.*” açarak paşa yaptığı amcası Halil ise zaten İran’daydı. Enver kardeşini ve amcasını bölgenin en yetkili iki âmiri yapmıştı.

Kardeş ve amca rütbelere boğulduğuna göre diğer devlet adamları da taltif edilmeliydiler.

Bir kanunla Çanakkale Zaferi şerefine sivillere de askerî rütbe verilmesi kabul edildi.

Padişahın iradesi alınmak şartıyla kimlere askerî rütbe verileceğine Başkumandan Vekili Enver Paşa karar verecekti.

Bu kanunla Musul Valisi Haydar'a, Erzurum Valisi Tahsin'e ve Dâhiliye Nazırı Talât'a fahri üsteğmenlik rütbeleri verildi.

Hemen bir üsteğmen üniforması diktiren Talât, bu kıyafetle selâmlık törenine bile katıldı.

İstanbul'da tören, kutlama, bayram gırla.

Hükûmet üyelerininse havasından geçilmiyordu.

Müttefik Almanlar, Türklerin zafer kutlamalarını erken bulmakla birlikte dostlarının (!) bu coşkusuna katılmakta gecikmediler.

Alman Generali Mackenzen, İstanbul'a gelerek Osmanlı padişahına zafer nişanesi olarak bir asa verdi.

Bu asayla Padişah Sultan Reşat, Alman ordularının da fahrî marşali olmuştu.

Sultan Reşat'ın Alman orduları fahrî mareşalliği; "*Güler misin ağlar mısın?*" tarzı eğlencelerle günlerce kutlandı.

Kemal, oynanan bu komediye kâh güldü kâh küfretti.

Bu komedinin İstanbul gibi bir dünya incisinde sahnelenmesine kızdı, oynanmasına üzüldü.

Geçmişî şanlı olaylarla dolu İstanbul.

Üç kıt'aya hükmeden koca Osmanlının başkenti, dünyanın incisi İstanbul.

Koca üç kıt'ayı, koca Osmanlıyı, koca İstanbul'u idare edenler zaman içerisinde ne kadar küçülmüşlerdi.

Koca Osmanlının muhteşem tahtı, karadan gemi yürüten; "*Kafamın içindekileri sakalımın bir teli bilse onu koparır atarım.*" diyen Fatih'ten...

Seksen yaşında sefere çıkan Kanunî'den...

"*İlim adamının ayağından üzerimize sıçrayan çamur bizim için süstür.*" diyen Yavuz'dan...

İlmi ve aklı hep ön plânda tutarak Avrupa'nın en karanlık çağlarını yaşadığı bir döneminde yükselerek, koca bir imparatorluk kuran padişahlardan...

Cinci hocaların fetvasıyla rasathaneyi denizden bombalatan, müneccimlerden akıl alan bilmem kaçınıc Ahmetleri, Mustafaları gördükten sonra, Çanakkale Savaşı'nın başlamasından bile haberi

olmayan, sarayından dışarı hiç çıkmayarak, bütün işi Mesnevî okumak olan ve bir Alman generalinin verdiği sopayı tüm İstanbul'da büyük şenliklerle günlerce kutlatan Sultan Reşat gibilere kalmıştır.

Koca Osmanlının sadrazamlık makamı; *“Siz İnebahtı’da gemilerimizi yakmakla sakalımızı tıraş ettiniz. Biz sizden Kıbrıs’ı almakla kolunuzu kestik. Kesilen kol bir daha yerine gelmez; lâkin tıraş edilen sakal eskisinden daha gür olarak çıkar.”* diyen ve bir baharda halatları ibrişimden, yelkenleri atlastan ve eskisinden daha güçlü bir Osmanlı donanması yaratan Sokullu Mehmet Paşadan...

Avrupalı krallara üzenği öptüren sadrazamlardan...

Kendisine fahrî üsteğmenlik rütbesi verilmiş Talât’ın oyuncağı olan Sait Halim Paşa gibi zavallıların eline kalmıştır.

Osmanlı ordularının başkumandanlığı; akınlarda pişe pişe orduların en ön safında savaşan Yavuz’a; *“Mısır’ı aldık; lâkin Sinan Paşayı kaybettik.”* dedirten paşalardan...

Koca bir orduyu kış mevsiminde yazlık elbiselerle Sarıkamış’ın Allahu Ekber dağlarına sürerek, düşmana tek kurşun atmadan kar ve tipiye kırdırtan, hiçbir ordu kademesinde tecrübe kazanmadan bir Osmanlı hanım sultanıyla evlendiği için birdenbire yükselen, devletin en zor durumda olduğu anlarda bile kişisel ihtiraslarını göz ardı edemeyen Enver gibilerine kalmıştır.

Osmanlı Şeyhülislâmlık makamı, Haçlı ordusunu tek başına yarıp geçen, bir baş hareketiyle orduları bozan, tarihin en cesur asker ve devlet adamlarından biri olan Yıldırım Beyazıt’ı durduran Emir Sultanlardan...

Tüm Hristiyanları Müslüman yapmaya karar veren Yavuz’a; *“Böyle bir şey yapmanız dinen caiz değildir.”* diyerek kellesi pahasına onu engelleyen Ebussuud Efendilerden...

Aklı ve ilmi çoktan terk etmiş; *“İlim Müslüman’ın yitik malıdır, her gördüğü yerde alır, ilim Çin’de olsa gidip alınız.”* diyen İslâm’ın temel kaidelerini unutmuş, her türlü yeniliği, aklı ve mantığı; *“Gâvur icadı.”* sayan, İttihat ve Terakkinin politikasını dine uydurma gayretinden başka bir çabası olmayan bilmem ne efendilerin eline kalmıştır.

Bu hâle düşen devlet, Hasta Adam değil de nedir?

Bu hâle düşen Hasta Adam ölmez de ne yapar?

Hasta Adam ölünce ortada kalacak olan mirasına kim konmak istemez?

Zaten Osmanlı, asırlar vardır ki mirasına konmak isteyenlerin anlaşılamamaları yüzünden hayatta değil midir?

Şimdi tüm mirasçılar onun ölmesine karar vermiş ve her cephe-den saldırıya geçmişlerdir.

...

Osmanlı başkentinde çığırından çıkan şımarıklık ve özentiler, önüne gelene verilen rütbe, gereksiz ve çılgın kutlamalar, devlet adamlarının kalitesini gösterirken; sadece yabancılarca değil, İttihat ve Terakki mensuplarınca bile “Çocukluk.” olarak değerlendiriliyordu.

Aslında bu çocukluklar yeni sayılmazdı. Birkaç ay önce Sultan Reşat, mesanesindeki taş yüzünden Almanya’dan gelen bir doktor tarafından ameliyat edilmişti. Padişah cuma namazına katılamayınca sansürlü basın; “*Sultanın hafif bir nezle*” olduğunu yazmış; iyileşmesi üzerineyse hükûmet bir başka çocukluk yaparak genel af ilân etmişti.

Herkes, rütbeden, şandan, şöhretten, nişandan, aftan nasibini almıştı.

Bunca rütbe, nişan, şan ve şöhret bolluğunda unutilan ve unutturulmak istenen bir tek kişi vardı.

Mustafa Kemal!

Kendi göğsünde olması gereken pırlantalı en büyük Osmanlı nişanının, Enver’in göğsünü süslemiş olmasının verdiği kızgınlığı tarif mümkün değildi.

Yapılan çocukluk ve haksızlıklar için yaptığı değerlendirmeyse ağzılara alınır, kulaklara duyurulur cinsten değildi.

Üstelik bu tür değerlendirmeleri yapan sadece kendisi de değildi.

Bu rütbe ve nişan bolluğundan nasiplenemeyen bir başka kişi daha vardı.

Osmanlı Hükûmeti Sadrazamı ve aynı zamanda hariciye nazırı olan Sait Halim Paşa Hazretleri.

“Talât maşa arıyor!”

İttihat ve Terakkinin ateşli kurucusu ve savunucusu, eski postacı Talât!

Meşrutiyetin ilânını sağlayan, Abdülhamit’i tahtından eden, Enver’i kahraman yapan beyin.

Hükûmeti kuran Sadrazam Sait Halim Paşayı koltuğuna oturtan adam. Fakat Sadrazam Sait Halim elindekiyle yetinmesini bilmiyor; çünkü Çanakkale Zaferi münasebetiyle kimse onu takmamış. Kimse ona rütbe nişan teklif etmemiş.

Kaldı ki Sait Halim Paşa sadece sadrazam da değil, aynı zamanda hariciye nazırı.

Dünyanın en büyük sömürgecileriyle yapılan savaş, zaferle kapatılır da bu zaferde ülkenin sadrazamının payı olmaz mı?

Hariciye nazırı nasıl göz ardı edilir?

Kızgın ve kırgındır Sait Halim Paşa.

Kızgınlığını açıkça söyleyemez; ama kırgınlığını; “Askerlere söz dinletemediğinden, hiçbir nüfuzunun kalmadığından” şikâyet ederek ortaya koyar.

Zavallı sadrazam böyle yapmakla kendi kuyusunu kazar. Onun sızlanmalarını duyan Talât; “*Hem sadrazamlık hem hariciye nazırlığı olmaz. Şimdilik bir kanadını kıralım. Hariciye nazırlığını elinden alalım da görsün.*” der.

Bununla da yetinmeyerek; “*Hariciye işlerinin iyi gitmediği*” konusunda bir propaganda başlatır; “*Sadrazam hazretlerinin ilgisizliği yüzünden hariciyede kimse kimseyi tanımıyormuş. Paşa hazretleri meşguliyetleri sebebiyle evrakı bile okuyamıyormuş, imzalar geciktikçe gecikiyormuş.*”

Ve daha neler...

Talât bu propagandasında başarılı da olur; çünkü hariciye işleri zaten iyi gitmemektedir. “*Bu işi İttihat ve Terakkinin en güçlü dördüncü adamı Halil Beyin daha iyi becereceği,*” kulaklara fısıldanmaya başlar.

Bu fısıltıları duyan Sait Halim daha da huysuzlanır; “*Hariciye alınırса sadrazamlıktan da istifa ederim.*” restini çeker.

Zaman zaman Enver’in bile üzerinde gücü olan Talât, bu resti görür ve gülümser; “*Paşa hazretleri kendileri bilirler.*” der.

Bu tehdit Sait Halim'i korkutur; "*Beni istemeyen kim? Gizli eler mi var? Varsa bunlar kim oluyor?*" diye eser durur.

Paşa hazretlerinin kendilerine göre o giderse hariciye mahv olurmuş. Hem Halil Bey koca hariciyeyi yönetecek vasıflarda değilmiş.

Sait Halim epeyce esmiş; ama bir türlü yaşamamıştır. İşin sarpa sardığını görünce Talât'a gider, saatlerce dert yazar.

Sonunda da sitem eder:

– Beni sadrazamlıktan da azledecek değilsiniz ya?

Talât alaycı bir tavırla gülümser:

– Böyle bir fikrimiz yok; lâkin gerekirse onu da yaparız.

Sadrazam ürperir, kızgınlıkla bağırır:

– Bunu yapmak kolay değil!

Talât gülümser:

– Aksine çok kolay beyefendi. Başta ben olmak üzere birkaç arkadaşımız istifa ederiz ve hükûmeti yeniden kurarız.

Çaresiz kalan Sadrazam Sait Halim, uhdesindeki hariciye nazırlığını bırakır. Halil'in hariciye nazırlığı padişaha imzalatılırken; "*Sadrazam hazretlerinin yükünü hafifletmek için böyle bir yola gidildiği,*" kılıfı uydurulur.

Akıllı adamdır Talât.

Zeki adamdır Talât.

Müthiş bir komitacıdır Talât.

Ve bu müthiş komitacının asıl hedefi, Sadrazam Sait Halim değildir. Onun vurmak istediği, ayağını kaydırmak istediği asıl rakip Enver'dir. Osmanlı ordularının Başkumandan Vekili Enver, olur olmaz zamanlarda hükûmete de hükmetmeye çalışmaktadır. Talât'sa zaman zaman ordunun işlerine karışmaktan kendisini alamamaktadır. Birbirlerine ayak bağı olduklarını düşünen Talât'la Enver, son zamanlarda gizli bir rekabet içine girmişlerdir.

Enver'in ayağını kaydırmak isteyen Talât; her şeye rağmen onunla doğrudan çatışmak istemez; çünkü hükûmet üyeleri içinde Enver'e muhalefet edebilecek cesarete hiç kimse yoktur.

Enver'le direk çatışmak istemeyen Talât'a bir maşa lâzımdır. Halil'i hariciye nazırı yapmak istemesinin tek amacı budur.

Ve bunu başarmıştır.

“Hilâfet Almanları bile aldattı!”

Büyük savaşın başlarında; Almanya, Avusturya-Macaristan, Osmanlı ve İtalya ittifak yapmışlardı.

Daha sonra, önemli bir Türk toprağı, rüşvet verilerek Bulgarlar da bu ittifaka alınmıştı.

İngilizler ve Fransızlar; Osmanlı topraklarını paylaşmak için sabırsızlanıyorlardı. Emellerine bir an önce ulaşmak; Osmanlı-Alman ittifakını çökertebilmek ve İtalyanları kendi yanlarına çekmek amacıyla 26 Nisan 1915'te İtalya'yla Londra antlaşması yapmışlardı.

Bu antlaşmayla Osmanlının en güzel topraklarını kendi aralarında paylaşmışlar; Rodos, Oniki Ada, Bingazi ve Derne'yi İtalyanlara vaat etmişlerdi. Hatta daha da ileri giderek Antalya ve çevresini bile onların hesabına yazmışlardı.

Savaşın başlamasından bir süre sonra tarafsızlığını ilân eden İtalya, Osmanlı pastasının bu güzel dilimlerine dayanamayarak tarafsızlığını bozmuş İngiliz ve Fransızların yanında yer almıştı.

İngiliz'le Fransız; “*El kesesinden ağalık.*” yapmayı pek severlerdi. Osmanlı toprakları karşılığında İtalyanları yanlarında savaşmaya razı etmeden bir ay kadar önce de Ruslarla İstanbul antlaşması yapmışlar; Boğazları, Trakya'yı, Gelibolu'yu, Sakarya'yı, Köcaeli'ni, İmroz'u, Bozcaada'yı da Ruslara peşkeş çekmişlerdi.

Avrupa'nın irili ufaklı tüm sömürgecilerinin silâhları Hasta Adamın üzerine çevrilmişti.

Türkler perişandı.

Hasta Adamın başucunda ölümünü bekleyenlerin dışında şu anda kendisiyle omuz omuza savaşan müttefik Almanlar bile kendilerini Osmanlının mirasçısı görüyorlardı.

Zamanı geldiğinde Hindistan yolu üzerindeki Orta Doğu topraklarına ve özellikle Bağdat'a el koymak Almanların en büyük hedefiydi.

Osmanlı; dostundan da düşmanından da habersiz.

Topraklarını koruyabilmek için topa, tüfeğe değil en büyük savunma silâhı olarak hilâfete sarılmıştı.

Hilâfet ve Halife...

Halife tüm dünya Müslümanlarının lideri.

Hilâfet onun makamı.

Hilâfet, Osmanlıya Yavuz'un Mısır'ı fethinden sonra geçmişti. Devlet o kadar güçlüydü ki o güne kadar diğer Müslüman toplulukların yardımına hiç ihtiyaç duyulmamıştı; fakat şimdi durum değişmişti.

Osmanlı Devleti'nin bugüne kadar her istediklerinde yardıma koştuğu, bazılarını yedirip doyurduğu din kardeşlerine şimdi ihtiyacı vardı. Özellikle de Araplara.

Büyük Savaş başlarken aynı zamanda Halife olan Osmanlı padişahı, cihat ilân etmiş ve tüm dünya Müslümanlarının desteğini beklemişti.

Osmanlının hilâfet silâhı Almanların da işine gelecekti. Özellikle İngiliz, Fransız ve Rus sömürgesi altında inleyen Müslümanlar, halifenin cihat ilânıyla birlikte kendilerini sömürenlere baş kaldıracaklar ve dünyanın her tarafında, İngilizlere, Fransızlara ve Ruslara karşı isyan başlatacaklardı.

İşte o zaman Almanlara gün doğacaktı.

Müslümanların halifesi olan Osmanlı sultanının mukaddes cihat fetvası, dünyadaki tüm Müslüman halkların temel dillerinin dışında lehçelerine bile çevrilerek Almanya'daki matbaalarda on milyondan fazla basıldıktan sonra; kara, hava ve deniz araçlarından istifade edilerek her Müslüman ülkede Teşkilât-ı Mahsusanın elemanlarınca dağıtılmıştı.

İngilizlerle Fransızlar bu bildiriye hemen karşı tedbir almışlar; *"Bildirinin yalan olduğunu, İstanbul'un Almanlarca işgal edildiğini, İngiliz ve Fransızların İstanbul'a girerek Müslümanların halifesini esaretten kurtarmak istediklerini,"* iddia etmişlerdi.

Bu iddialar altınla da desteklenince Hintli, Arap, Senagalli, Endonezyalı binlerce Müslüman asker, çoğu da altının güzel hatırı için, bazılarıysa halifeyi esaretten kurtarmak gibi saf bir niyetle halifenin ordularına karşı savaşa girmişlerdi.

İngilizlerle Fransızlar bu Müslümanları, Alman ve Osmanlı cephelerinin en ön saflarına, ölüme sürüyorlardı.

Müslüman halklar, beklenenin aksine İngiliz, Fransız ve Ruslara karşı isyan etmedikleri gibi onların ordularına katılıp halifeyle onun müttetiklerinin ordularına kök söktürüyorlardı.

Alman ve Osmanlı orduları en büyük zayıtı öldükleri zaman cennete gideceklerine inanan bu Müslüman askerler yüzünden veriyorlardı.

Oysa Almanlar ve Osmanlılar, Mukaddes Cihatla dünya Müslümanlarının İngiliz-Fransız safında değil, Osmanlı-Alman tarafında savaşacaklarını düşünmüşlerdi.

Hilâfet Almanları bile aldatmıştı.

“Misyon Adamı!”

Hilâfet Almanları bile aldatırken Osmanlı Devleti’nin padişahı Sultan Reşat ipleri iyiden iyiye İttihat ve Terakkinin eline vermiş ne etliye karışıyor, ne sütlüye.

Hoş; saray ve hükûmet adamlarının sofralarının dışında halk ne et görüyor ne süt.

Açlıktan halkın nefesi kokuyor.

İstanbul halkı mutsuz.

Savaşın verdiği zorluklara, hükûmet adamlarının aralarındaki sürtüşme ve bu sürtüşmelerden doğan çarpıklıklar ve yönetimdeki beceriksizlikler eklenince halkın çektiği eza daha da çoğalmış.

Büyük savaş devam ederken İttihat ve Terakkinin iki önemli lideri arasındaki soğuk savaş da bir hayli ilerlemiş. Halkın kaderine hükmeden Enver’le Talât arasındaki gizli rekabet aleni hâle gelmiş.

Bu rekabetten çıkar gözetken hükûmet adamlarının kimisi Enverci kimisi Talâtçı olmuş.

Enverciler Talâtçılara düşman, Talâtçılar Envercilere.

Her iki tarafın ortak düşmanıysa Kemal!

Buna rağmen bazılarına göre Kemal; *“İleriye gören derin anlayışları olan”* bir adam. Bazılarına, özellikle de İttihat ve Terakki ileri gelenlerine göreyse; *“Oyun bozucu, ihtiraslı; fakat askerî kabiliyeti çok yüksek ve azimli”* biri.

Kemal’in geçmişteki askerî başarıları Çanakkale Zaferi’nin bir tesadüf olmadığının işaretleriyle doluydu; fakat hükûmetin bunu göstermeye, anlatmaya, hatırlatmaya hiç niyeti yoktu.

İttihat ve Terakki yönetimi ve özellikle Enver; onun ilk subaylık yıllarında Şam’daki Dürzî, Trablus’taki Arap, Avrupa’daki Arnavut isyanını bastırışındaki başarısını...

Selânik ve Paris'teki askerî tatbikatlardaki becerisini...

Trablus'un işgali sırasında milis kuvvetlerin başında İtalyanlara kök söktürüşünü...

Sofya askerî ataşeliği sırasındaki diplomatik başarılarını unutmuş ve unutturmuş gibiydi.

Çanakkale Zaferi'nde payı olan-olmayan herkes bir üst rütbeye yükseltildiği hâlde Kemal olduğu yerde kalmıştı.

İstanbul gazetelerinde sıkı bir sansür uygulanıyor; Kemal'in değil fotoğrafı, adının bile anılmasına izin verilmiyordu.

Fakat dünya basınında onun resimlerine yer verilmesi, Çanakkale savaş anıları anlatılırken İngilizlerin her taarruzlarında Albay Mustafa Kemal'i karşılarında bulduklarını söyleyip yazmaları onun dünyaca tanınmasına yol açmıştı.

İngiliz Savaş Bakanı Churchil, Kemal için; *"Harbin seyrini çelen kaderin adamı."* demiş ve bütün dünya gazeteleri bunu yazmıştı.

Özellikle de İngiliz Başbakanı Lloyd George'un, parlâmentoda hesaba çekilirken; *"Ne yapalım! Dünyaya yüzyılda bir dâhi gelir. Bu yüzyılın dâhisi Türklere nasip oldu ve Çanakkale'de karşımıza Mustafa Kemal adında bir Türk subayı çıktı."* şeklindeki savunması tüm dünya gazetelerinde yer almış Kemal'in ününe ün katılmıştı.

Dünyanın tanıdığı, ününe ün katılmış bir kahraman olmasına rağmen kendi ülkesinde; *"Çanakkale Kahramanı."* olarak adı sadece karakol kapılarına asılan tebliğlerde ve gazetelerde basılan listelerde, binlerce ismin arasında lütfen zikredilmişti.

İstanbul'u istediği gibi bulamamıştı Kemal.

Yapılacağını umduğu törenler, verileceğine inandığı nişanların hiçbirisi olmadığı gibi Enver Paşa Hazretleri kendisini makamına davet etmek şöyle dursun, öylesine bir arayıp dil ucuyla bile tebrik etmemişti. Dünyanın şapka çıkardığı zaferin kahramanının, İstanbul'a gelişi ve hizmetleri iki satır olsun gazetelerde yazılmamıştı.

Daha da can sıkıcı olan, harbiye nezaretinin çıkarttığı *"Harp Mecmuasının"* kapağına, Çanakkale Kahramanı olarak konmak istenen fotoğrafının başına gelenlerdi.

Mecmua tam basılacakken Enver araya girmiş; *"Muvaffakiyet askerindir, şahısları sivriltemeye lüzum yok."* diyerek Kemal'in yerine Alman Sanders'in fotoğrafını koydurmuştu.

Fakat ne yapılırsa yapılsın Arıburnu, Anafartalar ve Conkbayırı'nda harikalar yaratan Çanakkale Kahramanını unutmak da unutturmakta kolay oluyordu.

Bütün kıskançlıklarına rağmen Enver'in, Talât'ın ve İttihat Terakki yönetiminin çabaları boşa gitti. Kemal'in ülke ve ordu içindeki namının yayılmasına kimse engel olamadı.

Ağızdan ağıza yayılan bütün efsaneler gibi onun da adı ve başarıları halk arasında yayıldı. Tek bir fotoğrafını dahi görmediği bu kahramanı bağrına basan halk, ona yeni vasıflar da eklemekte gecikmedi.

Kemal'in adı; *"Korku nedir bilmeyen, ölüme şerbetli olduğu için vücuduna kurşun işlemeyen, başının üstünden İngiliz mermileri kuş gibi uçup giderken yaylım ateşleri arasında yürüyüp geçen,"* bir kahraman olarak dilden dile dolaşıyordu.

Sadece halkın değil; İttihatçılarda aradıklarını bulamayan genç kuşakların da gönülden bağlandıkları bir sembol olmuştu bu kahraman. Halk da askerler de Enver Paşanın bu kahramanı sevmediğini biliyorlardı. Buna rağmen dillerde Enver Paşanın; *"Mustafa Kemal'in askerlik dehasına çok değer verdiği, kendisinden sonra yerine geçebilecek tek adam."* olduğu söylentileri almış yürümüştü.

Konuya daha derinlemesine inenler de yok değildi;

"Enver Paşa onun yerine geçişini çabuklaştırmak için hiçbir harekette bulunmuyormuş; çünkü yüksek bir askerî rütbenin ve 'Paşalık' unvanının sadece orduda değil, ordu dışında da itibar ve otorite demek olduğunu pek iyi biliyormuş. Bu pek büyük gücün Kemal'in eline geçmesi Enver Paşayı ürkütüyormuş."

"Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal'e hakkı olan paşalık rütbesinin verilmemesi, Enver Paşanın onu çekememesi yüzündenmiş."

Bütün yasaklara, bütün sansürlere rağmen ağızları kapatmak, dilleri engellemek mümkün değil.

Asker konuşuyor, siyasîler konuşuyor, halk konuşuyor.

Herkes konuşuyor.

Kemal artık halk nezdinde bir isim, bir ümit, bir kuvvet olmuştur. Çanakkale'de en kalabalık Osmanlı ordularına o kumanda etmiş, iki kere İstanbul'u kurtarmış, dünya tarihinin gidişatını değiştirmiştir.

Parti ve devlet yöneticileri kabul etmeseler bile memlekete bunca hizmeti olan genç bir insan, daha çok ve daha büyük hizmetler verebilir.

Bu genç insan, kendisine fırsat verilmiyorsa bile o bu fırsatı aramalıdır.

Aramalıdır, arayacaktır ve fırsatları kendisi yaratacaktır.

Çünkü artık o sıradan bir asker değil, bir misyon adamıdır.

Bir misyonunun olduğuna inanan Kemal, artık sadece askerliğe değil milletin geleceği üzerine de kafa yormaktadır. Misyon adamının kafasındaki en büyük soru;

“Tüm dünyayı içine alan ve Almanların peşinde sürüklenen bu harbin sonu ne olacaktır?”

Almanlar, Fransızlara karşı 1914 Eylülündeki Marn vuruşmasını kaybettikten sonra bir daha bellerini doğrultamamışlardır.

Uzun sürecek bir yıpratma savaşında, denizleri ve dünyanın büyük kaynaklarını ellerinde tutan İngiliz ve Fransızların, Almanlardan daha fazla dayanacakları kesindir. Bu durumda Osmanlı-Alman ittifakını hezimetten başka bir şey beklememektedir.

Daha da önemlisi, Almanlar da İngiliz ve Fransızlar gibi sömürgecidirler. Savaşın sonundaki kötü niyetlerini müttefikleri Osmanlıya şimdiden uygulamaya başlamışlardır; fakat Osmanlı yönetimi, ya bunu görmemekte ya da görmezden gelmektedir.

Tehlikenin en büyüğü, İngiliz ve Fransızlardan önce, bütün menzil teşkilâtlarına el koyan müttefik Almanlardan gelmektedir.

Osmanlı ordusunun bütün kilit kumandanlıklarına Almanlar getirilmiş, Osmanlı ordusu; Osmanlı ordusu değil, bir Alman sömürge ordusu olup çıkmıştır.

“Böyle giderse savaş kaybedilir!”

Enver’le Talât, Talât’la Enver arasındaki gizli rekabet artık gizlenemeyecek kadar açıkta.

Ordular cephelerde kan kaybederken halk vurguncular yüzünden açlıkla boğuşur olmuş.

Aç, üzgün, bağrında taşıdığı insanların mutsuzluğuyla kederlenen bir İstanbul.

Sabahın ilk saatlerinde Boğazı basan sis başkentin iç çekişmelerini denize dökmüş.

Sisin ardından gelen çisil çisil ve siğil siğil yağmur dünyanın incisinin üzüntüsü.

Sonra gümbür gümbür çakan şimşekler, Fatih'in fethettiği kentin öfkesi.

Ve öfkenin ardından doğan güneş, yedi kocadan arta kalmış bakirenin asaleti.

Yağmurdan sonra Sarayburnu.

Bir bankta oturan Kemal, yağmurdan sonra gelen gün ışığının parlaklığına aldanarak sokağa çıkmış; fakat bacaklarının kendisini zor taşıdığını fark edince oturmak zorunda kalmış.

Çanakkale'de yaşadıkları mı yoksa geçirdiği son hastalık mı bilinmez; otuz beş yaşının gençliği ve dinçliği pek kalmamış. Zaten çıkık olan elmacık kemikleri hepten çıkmış, solgun ve zayıf yüzünün tek enerji kaynağı bir çift göz. Bu gözlerin üzerini süsleyen kalın kaşlar ona sert ve kararlı bir hava veriyor.

Birbirine kenetlenmiş ince dudaklar ve dudaklarının hizasını geçmeyen bıyıklar.

Enver'in bıyıklarının uçlarının yukarıya kalkık olması ve bu bıyık şeklinin ülkede Alman hayranlığının da bir sembolü hâline gelmesi, Kemal'in harp akademisi yıllarında zamanın modasına uyarak iki yanını yukarı kaldırdığı bıyıklarının ucunu kesmesine neden olmuş.

Henüz göğüs ağrıları geçmemiş hırsla sigara içiyor. Sigaranın dumanını, arada bir sahilin duvarına patlayan dalganın suratına üflüyor.

Yapılacak onca işe rağmen bedeninin isyanı canını sıkıyor.

Canını sıkın sadece bedeninin isyanı da değil. Her şeye canı sıkılıyor Kemal'in.

Çanakkale'den sağ salim dönmek ona yetmemiş.

Kazanılan zaferin büyüklüğünü bilmekte; fakat tek başına hiçbir anlam ifade etmediğini; göz bebeği İstanbul'un yine tehdit edileceğini düşünmekte.

Kafasındakileri anlatacak birilerini arıyor, birilerinin onu dinlemesini, birilerinin sonu felâketle bitecek bu savaşa dur demesini istiyor.

Kemal, kazanmış olduğu zaferin tadını bile çıkaramıyor. Sarayburnu'nda dalgaların yüzüne yine koca bir sigara dumanı üflüyor.

Bugün her şeyiyle güvenilebileceği dostlara ihtiyacı olduğunu düşünüyor. Ülkenin her geçen gün daha kötüye gidişine çare düşünürken Almanlara ve onlarla birlikte girdikleri savaşın sonunda gelecek bir zafere inanmıyor.

O bir askerdir ve inandığı en önemli ilkelerden biri; *“Askerin siyasete karışmaması”* gerektiğidir; fakat şu andaki durum Abdülhamit zamanından çok daha vahimdir.

Ne Padişah Sultan Reşat, ne Sadrazam Sait Halim, ne Dâhiliye Nazırı Talât, ne de Başkumandan Vekili Enver, her geçen gün yaşanan felâketi görememektedirler.

Misyon adamı Kemal ise devlet otorite ve itibarının her geçen gün erime noktasına doğru gittiğini, rüşvet, iltimas ve açlığın her geçen gün büyüdüğünü görmektedir.

Böyle giderse; Çanakkale'deki müthiş zafere rağmen savaşın kaybedileceği kesindir.

Bu görüş, devletin ilgili makamlarına anlatılmalı, kabul ettirilmeli ve tedbirler alınmalıdır.

“Düzen aynı düzen, saz aynı saz!”

Kemal, devletin ve milletin durumunu anlatmak niyetiyle harekete geçtiğinde Osmanlı devlet adamlarının üzerinde ölü toprağı serpilidir.

Vurdumduymazlık, gaflet, dalâlet ve hatta hıyanet devlet yönetiminin bütün birimlerine kademe kademe sızmıştır.

İktidar; Enver, Talât ve Cemal'in ellerindedir.

Sadrazam Sait Halim'le birlikte tüm hükûmet üyeleri onların elinde birer kukladır.

İttihatçılardan farklı düşünen herkesin başı ezilmektedir. Hür düşünce sahneden çekilirken ancak ordu içinden küçük itirazlar fısıldanabilmektedir.

Bu fısıltılar zaman zaman ihtilâl denemelerine dönüşür.

Hükûmet bunları şiddetle bastırır; fakat ne ihtilâl teşebbüslerinden ne de buna cesaret edebilenlerin akıbetlerinden halkın bilgisi olmaz.

Büyük savaşın ilk günlerindeki coşku ve gayret dağılmış, savaşın korkunç yüzü yokluk ve ölümlerle meydana çıkmıştır.

Almanlar her geçen gün daha da sevimsizleşmektedir.

Türk ve Alman subaylar arasındaki sürtüşmeler kavgalara dönüşmeye başlamıştır.

Enver'in Alman hayranlığı ve Kayzer II. Wilhelm'e bağlılık hastalığına tutulduğu kulaktan kulağa fısıldanmaktadır.

O söylenenlerin büyük çoğunluğunu duymazlıktan gelmekte ve her fırsatta; Almanlarla birlikte kazanılacak parlak zaferlerden bahsetmektedir.

Düzen yine aynı düzen, saz aynı saz, aynı türkü söylenip durmaktadır.

...

Kemal'in gözleri, İttihatçıların gözleri gibi Çanakkale Zaferiyle kamaşmamıştır.

Hükûmeti, Enver'i, Talât'ı, Cemal'i tenkit ne kadar tehlikeli olursa olsun, bir milletin ölüm-kalım savaşını zaferle kapatan kumandanın, devletin temeli çatırdarken söyleyecek sözleri vardır.

Söyleyeceklerini sadece padişah değil, sadrazamla birlikte tüm nazırlar, tüm ilim, kültür ve sanat adamları dinlemelidirler.

Birilerinin kapısını çalmalı, yaklaşan tehlikeyi haber vermelidir. Belki birilerini evinde çaya-yemeğe davet etmeli; "*Devlet gemisinin su almakta olduğunu,*" söylemelidir.

Birilerini evinde kabul etmesi gerektiği gerçeği canını sıkır. O, açık ufuklara, uçsuz bucaksız denizlerin manzarasına, tüm gün harekete, gürültüye, top-tüfek seslerine alışmıştır.

Annesinin, Akaretlerdeki dar, hatta sessiz sıkıcı evi ne kendisine ne de misafirlerine göre değildir. Parası olmadığı için de bir otele taşınamamaktadır.

Ne yapacağını şaşırarak kara kara düşünürken imdadına Selânik'ten tanıştıkları Kavalalı İsmail Hakkı Bey yetişir.

Kavalalı İsmail Hakkı Beyle karısı, Kemal'i evlâtları gibi sevmektedirler.

Bir çay sohbetinde Kemal'in sıkıntısını anlayınca Moda'daki kiralık evlerinden birini ona verirler.

Moda'daki eve yerleşen Kemal, eline bir kâğıt kalem alır ve devlet adamlarına anlatacaklarını şöyle özetler;

“Sürmekte olan savaşı kaybedeceğimiz kesindir, daha fazla ezilmeden bir an evvel barış yapılmalıdır.

Alman dostluğuna güvenilmemelidir. Almanlar şimdiden tüm orduya hâkim olmaya başladılar. Ordumuz, Alman Genelkurmayının emrinden derhâl çıkmalı, ikili ilişkilerde Türk menfaatleri öne alınmalıdır.

Devlet otoritesi git gide zayıflamakta, halk açlık sınırında yaşamaktadır.

İş başındakiler bu ve diğer tehlikeleri ya görmüyorlar ya da görmezden geliyorlar.”

“Beklesinler!”

Ve harekete geçti Kemal.

Her gün bir faytona atlayarak önce Kadıköy'e oradan da vapurla Eminönü'ne gidiyordu. Enver'le Talât'ı sevmeyen herkesle bol bol siyaset konuşuyor, tenkitlerini çekinmeden yapıyordu. Gece yarısına kadar süren bu sohbetler yorucu ve yıpratıcı olmasına rağmen o yılmak bilmiyordu.

Ne var ki ziyaret ettiği aydınların, aydın geçinen gazeteci ve sanatçıların çoğu onun gibi düşünmüyorlardı. Kemal'in pervasızca yaptığı tenkitlerin, ulu orta söylediği tehlikeli düşüncelerin kendilerini de zor durumda bırakacağını düşünmüyorlardı.

O, savaşın Türkleri felâkete sürüklediği ve Alman askerî misyonunun işleri daha da kötüye götürdüğünü açıkça söylüyordu.

Kemal'e göre asker ve mühimmat da boş yere harcanmakta yanlış kararlar alınmaktaydı. Bütün suç Almanların elinde oyuncak olan Enver'deydi.

Almanlar kendi çıkarları uğruna, Türkleri kazanamayacakları bir savaşta mahva sürüklemekteydiler. Enver bütün bunlara göz yumuyor ve ses çıkarmıyordu.

Saatlerce onu dinlemek sabrını gösterenler, Kemal gittikten sonra yakalarını silkiyorlar, onunla konuştuklarını Enver ya da Talât'ın duymaması için kendilerince tedbirler alıyorlardı.

O ise için için kaynıyor ve görüşlerini zorla kabul ettirmeye çalışıyordu.

Bir süre Enver'le Talât'ı sevmeyen kişileri ziyaret eden; fakat sonuç alamayan Kemal, bu sefer tam aksi bir iş yapmaya karar verdi. Şimdi, Enver ya da Talât'ın en yakınlarını ziyaret edecek, aynı şeyleri onlara da anlatacaktı.

Bu amaçla ilk ziyaretini Hariciye Nazırı Halil Paşaya yaptı.

Halil Paşa, sadece hariciye nazırı değil, aynı zamanda İttihat ve Terakkinin önde gelen liderlerinden ve Osmanlıyı savaşa sokan dört muhterem (!) kişiden biriydi. Ayrıca, iyi bir Talât taraftarıydı; fakat bazen korkusundan bazen Talât emretmedikçe Enver'e ne lâf söyler ne de söylettirirdi.

...

Hariciye nazırının müsteşar yardımcısı, Kemal'in ziyarete geldiğini Halil Paşaya bildirmek için özel kalem müdürünü makama gönderdi.

Özel kalem müdürü biraz sonra makamdan çıkarak yanlarına geldi:

– Paşa hazretleri; “*Beklesinler.*” buyurdular efendim.

Kemal hariciye nazırının; “*Beklesinler.*” buyurmasını; “*Belki meşguldürler.*” diyerek hoş karşıladı ve müsteşar yardımcısıyla koyu bir sohbete daldı; fakat bu arada gördü ki Hariciye Nazırı Halil, sonradan gelenleri bile kabul ediyor ve bir türlü kendisine sıra gelmiyordu.

Hariciye nazırını ziyarete gelen ve hemen kabul edilen tiplerin bazılarını tanıyordu. Bu adamların bir devletin koca hariciye nazırıyla ne gibi münasebetleri olabilirdi?

Bu düşüncesini müsteşar yardımcısına söylemeden edemedi:

– Bizim hariciye nazırı paşa hazretlerinin meşguliyeti yok galiba.

Müsteşar yardımcısının bozulmakla birlikte cevap veremediğini görünce sözlerini tamamlamaktan vazgeçti.

Kemal, hem müsteşar yardımcısını sıkıntıdan kurtarmak hem de kendisini oyalamak için konuyu değiştirdi. Zaman epey geçmesine rağmen hariciye nazırından yine bir haber çıkmamıştı.

Müsteşar yardımcısını nazik bir tavırla ikaz etti:

– Beyefendi, galiba paşa hazretleri bizi unuttular.

Müsteşar yardımcısının ikazıyla özel kalem müdürü tekrar makama girdi; *“Kemal’in kendileriyle görüşmek için beklediğini”* Halil Paşaya hatırlattı; fakat Halil Paşa Hazretleri yine; *“Beklesinler.”* buyurmuşlardı. Kemal’in canı sıkılmakla birlikte, müsteşar yardımcısıyla sohbete devam etti.

Nice sonra bir görevli geldi ve Kemal’e:

– Paşa hazretleri sizi bekliyorlar efendim, dedi.

Kemal, görevliye umursamaz bir bakış attıktan sonra:

– Beklesinler, meşgulüm, diye cevap verdi.

Kemal, hariciye nazırına inat, müsteşar yardımcısıyla bir süre daha sohbet ettikten sonra makama girdi.

Halil Paşa onun sert mizacını biliyordu. İçeri davet edildiği hâlde Kemal’in kendisini bekletmiş olduğunun üzerinde hiç durmadı. Kızmak bir yana; aksine onu aşırı iltifatlarla karşıladı.

Çanakkale’deki kahramanlıklarından sitayişle; fakat birkaç cümleyle bahsettikten sonra; *“Ordunun çok güçlü olduğu ve her cephe-de zaferler kazandığı, Memleketin ne kadar güzel idare edildiği,”* konusunda uzun bir vaaz verdi.

Vaazın sonunda da Kemal’in karşısına gelerek gururla diklendi:

– İşte böyle Kemal Bey. Allah padişahımız efendimize uzun ömürler ihsan buyursun. Allah Dâmâd-ı Padişahî Serasker Enver Paşamız Hazretlerini başımızdan eksik eylemesin. Allah Talât Paşamız...

Pespembe bir tablo çizen hariciye nazırını daha fazla dinlemek istemeyen Kemal, alaycı bir tavırla paşanın sözünü kesti:

– Müsaade buyurunuz paşa hazretleri. Ve lütfen evvelâ şu duayı kesiniz. Allah padişaha, onun damadı Enver’e, Talât’a ne kadar ömür verir bilemem; lâkin biliniz ki yanılıyorsunuz. Siz, koca Devlet-i Osmanî’nin hariciye nazırısınız. Hayretim odur ki memleket her geçen gün kötüye gidiyor; açıkçası göz göre göre batıyor; lâkin zât-ı âlînin bu felâketten bihaber davranıyorsunuz.

Halil neye uğradığına şaşırmış bakınırken o sesini daha da yükseltti:

– Ordumuzun durumuna gelince. Ben bütün ömrünü asker ocağında geçirmiş bir kumandanım. Osmanlı ordusunu ve bu ordunun değerini herkesten iyi bilirim. Çanakkale Zaferi sizinkilerin başını döndürmüş benziyor. Şayet akıllı ve tedbirli olunmazsa mahvımızı

tek bir zafer kurtaramaz. Acilen tedbirler almak yerine, hâlâ birtakım münasebetsiz dualarla meşgulsünüz. Hakikatleri görmekten kaçırıyorsunuz paşa hazretleri. Hakikat sizin söyledikleriniz değil, benim söylediklerimdir.

Halil Paşa, Kemal'in kendisine hiç fırsat vermeden üstelik alaylı bir tavırla söyledikleri karşısında öfkeden kıpkırmızı oldu. Gerçi Kemal'in; "*Her zaman her şeye muhalif.*" bir adam olduğunu biliyordu; fakat doğrusu bu kadar ileri gideceğini tahmin etmemişti.

Bütün kızgınlığına rağmen alttan almaya gayret etti:

– Bakınız Mustafa Kemal Beyefendi. Ben başkumandan vekili-ne, erkân-ı harbiyeye, hükûmete, derin ve sarsılmaz itimat taşıyan bir nazırım. Bilmelisiniz ki zât-ı âlînin de bilmedikleri hakikatler vardır; lâkin bunları size açıklamaktan mazurum.

Halil Paşanın bu anlamsız bahanesi üzerine Kemal, üslûbunu daha da sertleştirdi:

– Hangi sebeple mazursunuz paşa hazretleri. Zât-ı âlînin de âzâsı olduğu hükûmet, memleketi batırmak üzeredir. Niçin bunu görmek istemiyorsunuz?

Paşanın yüzünden sonra, kulakları da öfkeden kıpkırmızı oldu:

– Siz! Siz kim oluyorsunuz! Hangi hakla, hangi vazifeyle!

Kemal nezaketi bir kenara bıraktı:

– Memleketim için pek vahim gördüğüm vaziyetten çıkardığım vazifeyle! Milletimizin felâketi mevzu bahis olduğunda sizi ikaz etmek vazifesiyle.

Kemal'in sert tepkisi üzerine Hariciye Nazırı Halil Paşa geri adım atmak mecburiyetinde kaldı:

– Beyninizdeki karamsarlıkları söylemek için yanlış yere geldiğiniz hususunda sizi bir kerre daha ikaz ve ihtar ediyorum beyefendi. Anlaşılan o ki tereddütlerinizi benim izale etmem mümkün değildir. Lütfen erkân-ı harbiyeye gidiniz. Bu tenkitlerinizi Enver Paşa Hazretlerine yapınız. Kendileri size lüzumu ve ihtiyacınız nispetinde malûmat vereceklerdir.

Kemal gülümseyerek ayağa kalktı:

– Doğrusu şaşırdım paşa hazretleri. Yoksa koca Osmanlının koca hariciye nazırı, memleketin durumu bahsinde malûmat veremiyorlar mı?

Kemal'in bakışındaki ince alayı gören hariciye nazırı sonunda burnundan soluyarak bağırdı:

– Lütfen haddinizi biliniz beyefendi. Hangi hakla Devlet-i Osmanî'nin hariciye nazırıyla alay edebiliyorsunuz? Haddini aşan bu tavrınızı Enver Paşa Hazretlerine arz edeceğim.

Kemal, izin almadan kapıya kadar gitti, sonra döndü:

– İstediginiz makama veya şahsa arz edebilirsiniz. Zaten siz Devlet-i Osmanî'nin değil Enver'in nazırısınız. Bense bileğinin hakkıyla kumandan olmuş bir askerim. Madalyalarımı da sizin Enver Paşa Hazretleriniz gibi oturduğum yerde değil, cephelerde kazandım. Kaldı ki tavsiyenize uyarak erkân-î harbiyeye de gidemem. Sayelerinizde orada Türkler değil Almanlar vardır.

Hariciye nazırı ayakta kala kalmış bakınırken Kemal kapıyı açtı:

– Şimdi müsaadenizle, önemli işlerim var.

Hariciye Nazırı Halil, asıl şaşkınlığını o an yaşadı. Kendisini zorla kabul ettirdikten sonra, bağırان çağırان ve izin almadan çekip giden Kemal'in ardından sinirle baktı.

Koridordan mahmuzlarını şakırdatı şakırdatı yürüyen Kemal'in mermer zeminde çıkardığı topuk seslerini duymamak için açık kalmış kapıyı sertçe örttü.

Halil Paşa, kanunen terfi zamanı gelmesine rağmen ona paşalık rütbesinin verilmediğini duyduğu zaman; *“Keşke verilse, hak etmiştir.”* diye söylenmişti.

Şimdiyse Enver'in ne kadar haklı olduğunu düşünüyordu.

Bu adam bir de paşa olsa...

Kim bilir?

...

Halil Paşa kendisine yapılan hakareti hazmedemedi. Ona göre bu adam mutlaka cezalandırılmalıydı. Bire bin katarak Kemal'i hükûmete şikâyet etti; fakat...

Fakat hükûmetin onu cezalandırmaya gücü yoktu.

Olaydan birkaç gün sonra Kemal bu şikâyeti duydu. Önce kahkahalarla güldü, sonra da üzüntü ve kızgınlık karışımı düşüncelere daldı.

Öyle bir hükûmet ki üyelerinin kimi âlim, kimi dâhi, kimi doktor olduğu hâlde başı sonu belli değil.

Öyle bir hükûmet ki kendilerini resmen diktatör görüyor ve işin garibi bunu ilân edebiliyor.

Bu hükûmet üyelerine göre Kemal'in kırdığı ceviz kırkı çoktan geçmiş, yüz kırk, belki iki yüz kırk olmuştu; fakat koca hariciye nazırına hakaret affedilir cinsten değildi.

Kemal hapsedilmeli, hatta asılmalıydı.

Fakat!

Bütün gücünü, içi de dışı da çürümüş olan padişahlıktan almış bir hükûmet, ünü dünyayı tutmuş Çanakkale Kahramanına ne yapabiliirdi?

Enver isterse bir emriyle onu hapse atabilir; hatta bir gecede yok edebilirdi. Fakat böyle yapılması hâlinde Kemal'in ününe ün katılacağından korkuyordu.

Onun kılına bile dokunamadı.

“Benimle evlenen dul kalır!”

İsmail Hakkı Beyle karısı çocukluğundan beri tanıyıp sevdikleri Kemal'in üzerine titriyorlar, onu kendi evlâtları gibi görüyorlardı.

Ona Moda'daki evlerinden birini vermekle çok iyi yaptıkları kanaatindeydiler; fakat gel gör ki birkaç kere ziyaretine geldikleri hâlde Kemal'i bir türlü evde bulamamışlardı.

Gecenin geç bir vaktinde karısıyla birlikte akraba ziyaretinden dönmekte olan İsmail Hakkı, bu sefer mutlaka yakalarız umuduyla Kemal'in zilini çaldı.

Hayret yine yok.

Yetmişti artık, kızdı İsmail Hakkı:

– Bu adam bu saatte nereye gider, nerede kalır?

İsmail Hakkı'nın karısı anlayışlıydı:

– Çok görme bey. Mustafa Kemal bekâr adam. Onu eve çeken hiçbir şey yok.

İsmail Hakkı, kapıya bir not bırakarak Kemal'den ilk fırsatta kendilerini ziyarete gelmesini istedi. Karı-koca evlerine dönerlerken de onu eve bağlamanın çaresini düşündüler. Evlâtları gibi sevdikleri bu genç adam, zafer kazanmış bir kahramandı.

Bu kahramanı, münasip bir kız bularak eve bağlamalı ve bu derbeder hayattan kurtarmalıydılar.

Sabaha karşı eve gelen Kemal, kapıdaki notu gördü ve ertesi akşam çok sevdiği ve saygı duyduğu iki yaşlı insanı ziyarete gitti.

...

Onu bu kadar erken beklemeyen İsmail Hakkı'yla karısı çok sevindiler. Akşam yemeğinde ikisi iki yandan evliliğin faziletlerinden bahse başladılar.

Kemal, yaşlı karı-kocanın niyetlerini önceleri pek anlamadı; fakat sözün dönüp dolaşıp evliliğe getirildiğini fark edince; "*Bakalım altından ne çıkacak.*" diyerek beklemeye başladı.

Yaşlı karı-koca pek konuşmayan Kemal'in, saygılı bir bekleme vaziyeti aldığını görünce ağızlarındaki baklayı çıkardılar.

İlk konuşan İsmail Hakkı'nın karısı oldu:

– Mustafa Kemal Bey oğlum. Allah kimseyi tek yaratmamıştır. Ne zamana kadar böyle gece yarılarında kadar dolaşacaksın. Şayet kabul edersen sana helâl süt emmiş bir kız bulmak isteriz.

Kemal elinde kaşık bir an kala kaldı, zoraki gülümseyerek yemeğe devam etti.

Onun gülümsemesi yaşlı karı-kocaya cesaret verdi. Tekrar evliliğin faziletlerinden, kim olsa ona kızını vereceğinden, bu derbeder hayattan bir an önce kurtulması gerektiğinden uzun uzun bahsettiler. Yaşlı karı-koca evlilik meselesine kendilerini öyle kaptırmışlardı ki yakın ve uzak çevrede ne kadar örnek evlilik varsa anlattılar. Sözü biri aldı diğeri bıraktı. Zaman zaman da söylediklerini ona onaylatmak ihtiyacı duyular.

Kemal onların sıkıştırmalarına; "*Evet, herhâlde, öyledir.*" gibi cevaplarla karşılık verirken gözlerini açık pencerenin arkasındaki karanlığın derinliklerine kaydırды.

En parlak yıldızlardan birine kement attı ve sallandığı gibi Selânik'e kadar uçtu.

Kara gözlü Müjgan'ın kara gözlerine bir kez olsun doya doya bakamadığı için hayıflandı.

Ah dayısı!

Hüseyin Dayısı Fani'yi kaçırmasına nasıl da engel olmuştu. Dayısı engel olmasaydı, mavi gözlü Fani'yle mavi gözlü Mustafa Kemal'in, kim bilir kaç tane mavi gözlü çocukları olurdu?

Ya Emine!

Sırma saçlı, yeşil gözlü Emine. Harbiyeye gitmeden önce buluşmuşlar ve Kemal söylemeye cesaret edemediklerini bir kâğıda yazmış ona vermişti;

“Biraz sonra kalkacak vapura bineceğim. Kalbim kan ağlıyor; fakat bunu yapmaya mecburum.

Bendeniz sizi unutmuyacağıma yemin eder, sizden de aynı vefayı beklerim.

Allahımsımarladık.”

O Emine’yi hiç unutmamıştı.

Acaba Emine onu unutmuş muydu?

Daha sonra Hatice’yle Nadire kardeşlere döndü. Bu iki kardeşin ikisi de kendisini sevmiş; fakat o Hatice’yi tercih etmişti. Üstelik tercihle de kalmayarak Zübeyde’yi göndermiş ve istetmişti.

O gün kendisi dokuz doğururken annesinin gitmesiyle gelmesi bir olmuştu. Hatice’nin annesi Zübeyde’ye; *“Kızını askere veren anaların hâli yamandır. Askerler uzaklara giderler ben de kızımı göremem.”* demiş ve evliliklerini engellemiştir.

Kemal, yıldızlara kurduğu salıncak üzerinde bir kızdan diğerine gitti gitti geldi ve sonunda açık duran pencereden tekrar içeri girdi.

Yaşlı karı-koca hâlâ konuşmaktaydılar. Kemal’in sessiz kaldığını gören İsmail Hakkı sordu:

– Biz böyle düşündük evlâdım; lâkin sen de bir şey söyle.

İrkilen Kemal, boş gözlerle önce çevresine, sonra masadaki yemeklere baktı.

Birden nerede olduğunu hatırlayınca özür diledi:

– Affedersiniz İsmail Hakkı Bey amca. Ne söylediğinizi pek anlayamadım.

Her zaman anlayışlı olan İsmail Hakkı’nın karısı onun birkaç dakika süren suskunluğunu da hoş karşılamıştı:

– Seni evlendirmeyi düşündük Kemal Bey evlâdım. Bir şey söylemeyecek misin?

Annesinin dışında birilerinin kendisini düşünmüş olması Kemal’i memnun etmişti.

Buna rağmen olumlu bir cevap veremedi:

– Beni ne kadar sevdiğinizi biliyorum efendim. Teşekkür ederim; lâkin ben evlenemem. Şu anda tüm cephelerde harp devam ediyor. Her an savaşa gider dönmeyebilirim. Benimle evlenecek kız genç yaşta dul kalabilir.

Onun bu cevabına rağmen, İsmail Hakkı’yla karısı ısrar ettiler. Kemal onları kırmamak için sesini çıkarmadı.

Yaşlı karı-koca, onun sessizliğini; “*Tekliflerinin kabul edildiği,*” şeklinde yorumlayarak heveslendiler.

İsmail Hakkı heyecanlanmıştı:

– Kemal evlâdım. Sana çok iyi tanıdığımız, asaletine, terbiyesine pek güvendiğimiz bir kızı isteyeceğiz.

Kemal merakla sordu:

– Kimmiş bu asaletine, terbiyesine pek güvendiğiniz kız?

İsmail Hakkı gururla cevap verdi:

– Meşhur Mısır Hidivi, Abbas Hilmi Paşanın küçük kızı Lütfiye Hanım.

İsmail Hakkı; Abbas Hilmi Paşanın tüm memleketin tanıdığı genç ve yakışıklı, istikbal vaat eden Mustafa Kemal’e kızını vereceğinden emindi.

Onun yine sessiz kaldığını gören İsmail Hakkı’yla karısı havallara uçtular.

Sükût ikrardan gelirdi.

Eh Kemal de ancak bu kadar; “*Evet.*” diyebilirdi.

Bu işe olmuş gözüyle baktılar.

...

Kemal geç vakit evden ayrılır ayrılmaz, karı koca plân üzerine plân yaptılar.

Hemen ertesi gün Abbas Hilmi Paşaya dünür gittiler; gel gelelim Abbas Hilmi Paşa, güzel kızı Lütfiye Hanımı Kemal’e vermeye yanaşmadı.

İsmail Hakkı şaşırmış bakınırken Mısır Hidivi kibirle burnunu havaya dikti:

– Mustafa Kemal Beyle Sofya’dan tanışırım. Çok istikbal vadeden bir kumandan. Kaldı ki zât-ı âlînizi de pek severim; lâkin teklif buyurduğunuz izdivaç, aile geleneklerimize aykırıdır. Kusura bakmayınız. Biz hanedandan olmayanlarla kız alıp-vermeyiz.

İsmail Hakkı'yla karısı beyinlerinden vurulmuşa döndüler. Ertesi gün Kemal'e ne cevap vereceklerini kara kara düşünmeye başladılar.

Fakat korktuklarına uğramadılar. Kemal ertesi gün; *"Ne oldu, nasıl oldu?"* diye bir şey sormadı.

Sadece ertesi gün değil, daha sonraki günlerde de evlilik meselesi hiç açılmadı.

Böylece bu; *"Hayır iş."* unutulup gitti.

"Üç paşaların rekabeti!"

İttihatçılar 1908'de Abdülhamit'e II. Meşrutiyeti ilân ettirmişler; daha sonra da onu tahttan indirmişlerdi.

Bâb-ı Âli baskınıyla da hükûmeti tümenden ele geçirmişlerdi. Onların tek çekindiği Mahmut Şevket Paşa bir suikasta kurban gidince tüm ipler Talât, Enver ve Cemal üçlüsünün eline geçmiş İttihat ve Terakkinin diktatörlük dönemi başlamıştı.

Talât, Enver ve Cemal, Osmanlı ülkesinin tek hâkimi olmuşlardı.

İttihat ve Terakki Partisinin en önde gelen bu üç isminden ikisi askerdi. Sivil olan Talât ise partinin beyniydi. Her ne kadar önde Enver görünse de ipler Talât'ın elindeydi.

Talât, İttihat ve Terakki iktidara geldikten sonra dâhiliye nazırı olmuş ve sivil paşa unvanını kullanma hakkını elde etmişti.

Enver'e gelince...

Enver, öğrenciliğinden beri üstün yeteneklerle donatıldığına inanmaktaydı. Bu inancı Almanya'da askerî ataşelik yaparken daha da artmıştı; çünkü Almanlar ona gereğinden fazla iltifat etmişlerdi.

Kaşındaki bir santimlik beyaz kılların, Almanlar tarafından cihangirlik alâmeti olarak vasıflandırılması da Enver'i havalara uçurmaya yetmişti.

Gerçekten de Enver'in kaşında dikkat çekecek büyüklükte beyaz bir kıl kümesi vardı. Çocukluğunda bundan rahatsız olan Enver, sonraki yıllarda kaşındaki beyazlıkla gurur duymaya başlamıştı.

Enver'in çevresinde çeşit çeşit insanlar vardı. Arap, Acem, Pakistanlı, Hintli...

Onun kaşındaki beyazlıkla övündüğünü bilen bu yabancıların arasında falcılar ya da falcı taklidi yapıp ona yaranmak isteyenler de çıkmıştı. Bu falcı ya da falcı taklidi yapanlar da Almanlar gibi Enver'in kaşındaki beyaz kılların bir cihangirlik alâmeti olduğunu söyleyince Enver bu kehanete bütün kalbiyle inanıvermişti.

Beyaz kılların kerametine o kadar inanmıştı ki bir gün Kâzım Karabekir'e; *"Kaşındaki beyazlığın bir cihangirlik alâmeti olduğunu söylüyorlar. Sen ne dersin?"* diye sormuştu.

Daha sonra gelişen olaylar Enver'i beyaz kılların kerametine tümünden inandırmıştı.

Kaşında beyaz cihangirlik (!) alâmeti olan Enver'in yıldızı ilk kez ikinci meşrutiyetin ilânında Talât tarafından parlatılmış ve Hürriyet Kahramanı ilân edilmişti. İttihat ve Terakkinin bu gözü pek subayı, saraya damat olduktan sonra yükselme merdivenlerini hızla çıkmıştı.

Osmanlı ordularının başkumandanı padişahtı; fakat asırlar var ki zevk ve sefa âlemine dalan padişahlar, sarayın lüksünden, cariyele-
rin cazibesinden fedakârlık edip orduların içine girmez olmuşlar, bu yüzden başkumandanlık vekâletlerini harbiye nazırına devretmişlerdi.

Dolayısıyla şimdi Enver, hem harbiye nazırı hem de başkumandan vekiliydi. Başkumandan vekili Enver; başkumandanın bütün yetkilerini kullandığı gibi asıl başkumandan sayılan padişaha hesap bile vermiyordu.

İyi bir teşkilâtçı olan Cemal de İttihat ve Terakkinin parlattığı yıldızlardandı. Adana ve Bağdat valiliklerinde başarılı olmuştu. Bir ara nafia nazırlığı da yapmış en son İstanbul emniyetinden sorumlu kumandan olarak ünlenmişti.

Ve şimdi Cemal bahriye nazırıydı; fakat iyi bir teşkilâtçı olan Bahriye Nazırı Cemal'in önemli kumandanlık vasıfları yoktu.

Kemal gibi istisnalar ayrı tutulursa, Osmanlı ordusundaki tüm kurmay subaylar Enver'e de Cemal'e de hayrandılar.

Kurmay subayların bilmedikleri ya da kabul etmek istemedikleri bir şey vardı ki Enver'le Cemal, yükselmeleri için kumanda etmeleri gereken birliklere kumanda etmeden, basamaklar atlayarak paşa olmuşlardı.

Enver, Cemal ve Talât'ın elde ettikleri bütün rütbe, makam ve mevkilere rağmen bu hâkim üçlünün çok iyi anlaştıklarını söylemek mümkün değildi.

Özellikle Cemal, tam bir Alman düşmanı olmakla Enver'le Talât'tan ayrılıyordu. Üstelik diğer ikisinden farklı olarak Kemal'e karşı belli bir sempatisi vardı.

Talât'la Enver, her ne kadar dışardan, el ve gönül birliği yapmış kardeşten de öte iki iyi dost gibi görünüyorsa da aralarında gizliden gizliye, büyük bir rekabet başlamıştı. Bu rekabet zamanla öyle bir hâl almıştı ki İttihatçıların bir kısmı Talât, diğer kısmı Enver'in yanında olmak zorunda kalmışlardı.

Enver'in ordudaki yeri sağlamdı; fakat Talât'ın partiyi ve ülkeyi idaresine tenkitler çoktan başlamıştı.

Talât'a ilk başkaldıranların başında, Manastırda Şemsi Paşayı öldüren Mülâzım Atıf geliyordu. Sonra Enver Paşanın yaveri İzmitli Mümtaz, Meşhur fedaî Yakup Cemil, Topçu İhsan, Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Süleyman Askerî ve birçok cinayetin katili Abdurrahman.

Bu adamlar, zaman zaman tabancalarını çekip Talât'ı tehdit etmişlerse de usta komitacı Talât, İttihat ve Terakki Genel Merkezindeki mevkiîne güvenerek tüm tehditleri boşa çıkarmasını bilmişti.

Üstelik onun yanında da ağır adamlar vardı. Dr. Nâzım, Bahattin Şakir, Kara Kemal bunların başındaydı.

Bu adamların her biri, attığını vuran, mangal yürekli, teşkilâtçı komitacıları. Onlar da Enver ve Envercilere karşı Talât'ın çevresinde kenetlenmişlerdi.

Özellikle Kara Kemal'le Talât öyle büyük bir iş ve gönül birliği içindeydiler ki herkes Talât'a; "*Büyük efendi.*" Kara Kemal'e; "*Küçük efendi.*" diye hitap eder olmuşlardı.

Talât'la Enver'in ortak rakipleriye Bahriye Nazırı Cemal'di.

Her ikisi de Cemal'in tartışma kabul etmez karakterinden şikâyetçiydiler. Onlara göre Cemal, her şeye at gözlüğüyle bakan, ufuksuz bir adamdı. Özellikle İstanbul'dan sorumlu kumandanlığı sırasında terör estirmiş, hele hele bahriye nazırı olduktan sonra; kanun-nizam dinlemez olmuştu.

“Büyük Cemal Paşa!”

Talât’la Enver, zaman zaman sert çıkışları, bazen de haklı istekleriyle kendilerine engel olan Cemal’den kurtulmanın yollarını aramışlardı.

Ve bu yol çok geçmeden onların önüne çıkmış, şöhret ve şatafatta düşkün Cemal’i bahriye nazırlığı uhdesinde kalmak şartıyla IV. Ordu Kumandanı olarak sefere yollamışlardı.

Meşhur Kanal Seferine.

Cemal Paşanın Şam sultanlığı, Kanal seferiyle başlamıştı. Enver, koca bir orduyu Sarıkamış’ta kırarken benzer bir kırım da Cemal Paşa sayesinde Kanal’da yaşanmıştı.

İstanbul’da başkumandanlık koltuğuna oturan Enver; Sarıkamış hezimetinin müsebbibi kendisi değilmiş gibi davranırken IV. Ordu kumandanı Cemal de Kanal felâketinin üzerinde hiç durmamış Şam’da saltanat sürdürmekteydi.

Üstelik Mısır Sultanlığı hayallerinden vazgeçmemiş, ikinci bir Kanal seferi için de can atmaktaydı.

...

Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşa.

Toroslardan sonra tüm Suriye’nin, tüm Filistin’in, tüm Irak’ın ve tüm Arabistan’ın tam ve tek yetkilisi Cemal Paşa!

Onun adı, İstanbul’dan Halep’e kadar; “*Cemal Paşa.*” olarak telâffuz edilir; fakat Halep’den sonra “*Paşa*”nın (P) si (B) olur, bizim Cemal Paşa da “*Cemal Başa.*” olur.

Kibirlidir Cemal Paşa. Her şeye, herkese yüksekte bakar. Kendisine; “*Cemal Paşa Hazretleri.*” bile denilmesinden hoşlanmaz; “*Kumandan Paşa Hazretleri.*” denmesinden haz alır.

Kumandan Paşa Hazretlerinin IV. Ordu karargâhına gidiş; özellikle Şam’dan sonra, bir mabede girilir gibi baş döndürür. “*Cemal Başa*” adı kutsal kitaplardan alınmış mukaddes bir isim gibi anılır.

Cemal Paşanın sarayı Şam’da, karargâhıysa Kudüs’teki Zeytindağı’nın tepesindedir.

Daha önce Alman misafirhanesi olarak yapılmış bu muhteşem binada, tüm subay ve erler ayakuçlarına basarak yürürler.

Cemal Paşanın makam odasının sol taraftaki camları Şeria Nehriyle Lût Gölüne bakar, sağ tarafındakilerdense Kudüs görünür.

Tüm Arabistan'da, Irak'ta, Suriye'de, Filistin'de, Cemal Paşa demek devlet demektir. Kendileri hem devletin hem hükûmetin başkanıdır. Ayrıca bir hükûmetteki tüm nazırların görevlerini de uhdesinde toplamıştır.

Buralara yollar, köprüler, okullar, çiftlikler yapmakla kalmaz, Osmanlının hantal bürokrasisini de yok eder.

Yapmak istediği bazı işlerin; kanunen mümkün olmadığı kendisine söylenemez. Buna cesaret edildiği zaman ve haklı bulunursa İstanbul'a bir tel çeker; "*Filân kanunu değiştirin bana gönderin.*" der.

Filân kanun derhâl değiştirilerek gönderilir.

Padişahlar gibi yaptığı cuma selâmlık törenine bir halife şatafatıyla gider. Kendisiyle görüşmek isteyenleri yine bir padişah gibi selâmlıkta kabul eder. Bölgedeki törenlere de bir padişah heybetiyle katılır. Cemal Paşanın hüküm ve nüfuzu çoğaldıkça, hakkındaki rivayetler de çoğalmıştır.

Araplar, Ermeniler, Yahudiler kendisi için yazdıkları şiirleri huzurunda okurlar.

Şam'a geldiklerinin ilk aylarında, kendilerinin nadiren şerefli dirdikleri salonlarda, arka arkaya kürsüye çıkan hatipler, şiir ve nutuklarında ona hitaben derler ki:

– Önce Allah, sonra peygamber, sonra padişah, sonra siz.

Zamanla padişah düşer:

– Önce Allah, sonra peygamber, sonra siz, derler.

Sonunda, tüm hitaplar kesin şeklini alır:

– Önce Allah, sonra siz.

Bu rivayetler birleşince de "*Cemal Başa sultanlığını ilân edecek.*" dedikoduları çıkar.

Osmanlı paşaları sık sık telgrafların üzerine; "*Bir dakika geçiren idam olunur.*" yazarlar; fakat uygulaması pek az görülür. Bu kesin kaideyi uygulayabilen tek paşa sadece Cemal'dir.

Cemal Paşanın hışmından pek zor kurtulunur.

Kendilerinin huzuruna çıkarılan bir suçlu, onu burnunu karıştırırken görürse sürgün görünüyor; sakalını karıştırıyorsa affedip affetmeyeceğini düşünüyor anlamını çıkarır; fakat Cemal Paşa bıyıklarını buruyorsa iş kötüdür. İşin sonu "*Eydam*" ile bitecek demektir.

Cemal Paşanın yanına girenler, hangi dinden olurlarsa olsunlar bildikleri bütün duaları okurlar.

Müslümanlar; “*Estağfirullah, estaizübillah.*” çeker, Hristiyanlar istavroz çıkarır, Yahudiler ağlama duvarından medet umarlar.

Suriye, Irak, Arabistan koca bir ülke.

Bu ülkenin tek hâkim ve sorumlusu, Şam’daki sarayında ikamet eden Büyük Cemal Paşadır.

Cemal Paşa!

Cemal Başa!

Büyük Cemal Paşa!

Bahriye Nazırı ve IV. Ordu Kumandanı, Kumandan Paşa Hazretleri!

Önce Allah, sonra kendileri!

Ün, şan, nam, heybet, şatafat her şey tamamdır.

Tüm büyüklükleri, muhteşemlikleri uhdesinde bulunduran Büyük Cemal Paşanın tek bir kusuru vardır. Uhdesinde topladığı vazife ve sorumluluklar aklıyla ters orantılıdır. Bu yüzden, Büyük Cemal Paşa, idare ettiği koca Arabistan’ın için için kaynadığının farkında bile değildir.

“Arap’ın eli Osmanlının cebinde!”

Arapların ilk milliyetçilik hareketleri 1902’de başlamıştır. Birbirlerine düşman Arap toplulukları, dokuz yüzyıldan beri başka milletlerin özellikle de Türklerin hâkimiyetleri altında kalmışlar ve bağımsız bir devlet olmak düşünce ve özelliklerini kaybetmişlerdir.

1902’de Paris’te toplanan Arap milliyetçileri, bağımsızlıklarından ziyade Osmanlıdan daha çok hak koparmak, küçük muhtariyetler elde etmek peşindedirler; fakat şimdi durum başkadır. Artık azla yetinmeye hiç niyetleri yoktur.

İngilizler, Arap şeyhlerine Anadolu’nun güneyine kadar olan topraklarda bağımsız Arap imparatorluğu vaat etmektedirler.

...

Hicaz bölgesinde ve bu arada Mekke ve Medine gibi Türkler tarafından çok kutsal kabul edilen şehirler, Cemal’in idarî bölgesindedir; fakat gerçekte Arabistan çölleriyle Suriye, Hicaz ve çevresi daha çok Arap şeyhler tarafından yönetilmektedir.

Araplar pek zeki sayılmazlar; fakat aç gözlülükte üstlerine yoktur. Dahası tilki ve hindirler. Hem İngiliz'den hem Türk'ten altın sızdırırlar. Arap şeyhlerinin göğüslerinde, İngiliz, Alman ve Türk madalyaları sıra sıra dizilidir.

Arap şeyhleri kendilerini ziyarete gelenlere sorarlar:

– Kimsiniz!

– Türk'üz.

– Yaşsa Türk.

Soruyu sordukları bir İngiliz ise:

– Yaşsa İngiliz, diye bağırırlar.

Çölde Türklerden çaldıkları atları İngilizlere, İngilizlerden çaldıklarını Türklere satarlar.

Türk ve İngiliz kuvvetleri savaşırken beklerler, hangisi yenmek üzereyse hemen onun tarafında yer alırlar.

Ve mağlûbun ölümlerini soyarlar.

...

Osmanlı, her şeye rağmen bu kaypak tebaasını elde tutmak istemektedir; fakat bunu yapabilmek için Arap'a İngiliz'in verdiğinden daha çok altın vermesi gerekir.

Enver'le Cemal arasındaki en kritik ve acil yazışmalar Araplara verilecek altınlar yüzünden olur.

Araplar altın için Cemal'i sıkıştırdıkça; Cemal Enver'e yazar. Enver için Araplara gönderilecek altın temininden daha acil bir iş yoktur.

Enver'in işi de pek zordur. Osmanlının altın rezervini Almanlar götürmüştür. Arap'a haraç verilecek altın, Alman'dan bin türlü yüzsuyla dökerek alınabilir.

Enver bu altını almayı becerir ve gönderirse, Cemal'e; "*Gözle-rinden open,*" bir telgraf çeker; fakat gönderemediği zaman; "*Ya-rın cevap vereceğim. Gözlerinizden, ellerinizden öperim.*" diyerek kendisini affettirmeye çalışır.

Öyle bir an gelmiştir ki Arabistan'daki her iş sadece altınla halledilir olmuştur.

Arap'ın eli hep Osmanlının cebindedir.

Arap; zaman, mekân, neden-niçin dinlemeden hep ister ve hep alır.

“Seni asmalı doktor!”

Kemal’in Çanakkale’den döndüğünden beri hükûmet ve Enver aleyhindeki tüm çalışmaları İttihat ve Terakki yönetimini çileden çıkarıyordu. Hariciye Nazırı Halil Paşa Hazretlerine (!) yaptığı saygısızlık da affedilir gibi değildi.

Ne yapmak istermiş bu adam. Memleket şu hâldeyken ordu cep-helerde savaşıırken yaptıkları doğru muymuş?

İttihatçılar, Kemal’in aşırı bir yükselme hırsı olduğu kanaatin-dedirler; fakat yükselmenin yolu böyle olmamalıymış. Aksine, yükselmek isteyen kişi, Enver ve Talât’la iyi geçinmeliymiş. Hele hele parti yönetimi aleyhinde hiç konuşmamalıymış.

Kısaca çenesini tutmalıymış.

Ve daha neler...

İttihat ve Terakki yöneticileri, gün boyunca Kemal hakkında konuşmuşlardı. Bir cümle övmüşlerse on cümle aleyhinde bulun-muş onu yerden yere vurmuşlardı. Sadece Dr. Nâzım, hiçbir şey söylememiş ertesi gün Kemal’i ziyarete gitmişti.

...

Kemal tüm konuklarına olduğu gibi Dr. Nâzım’a da güler yüz gösterdi; fakat doktor sabırsızdı. Bir gün önceki toplantıda sesini çıkarmamış onun hakkındaki düşüncelerini yüzüne söylemek için saklamıştı.

Kahveler içilirken yavaşça konuya girdi:

– Mustafa Kemal Bey, Halil Paşayla aranızda geçen tatsız olay-dan haberdarım. Anladığım kadarıyla Enver Paşa Hazretleri hak-kındaki fikirlerinizde de hiçbir tadilât olmamış?

Kemal, Dr. Nâzım’ın gelişi nedenini anlayınca sinirlendi:

– Lâfı geveleyip durma doktor, sadede gel.

Doktor, Kemal’in birden değiştiğini görünce alttan almaya başladı:

– Sizi her zaman takdir ederim; lâkin son yaptıklarınızla çizme-yi aştınız. Kusura bakmayın; amma neredeyse Napolyon olmaya heveslendiğinizi düşünmeye başladım.

Napolyon’a benzetilmek Kemal’in canını sıktı. Fransız İmpara-toru Napolyon, aşırı hırsı sayesinde birkaç kez iktidara gelip gitmiş, yine aşırı hırsı yüzünden teşebbüs ettiği son iktidar girişiminde kurşuna dizilerek öldürülmüştü.

Kemal bu yakışıksız benzetmeye çok sert bir karşılık verdi:

– Bak a doktor. Galiba ikimizden birinin sonu Napolyon’a benzecek; lâkin senin mi benim mi bilemem.

Dr. Nâzım hiç tereddütsüz cevap verdi:

– Bunda bilmeyecek ne var. Napolyon gibi hırslı olan sensin.

Kemal, sinirli bir gülümsemeyle yerinden kalktı. Dr. Nâzım’ın yanına geldi.

Sigara ikram edip ateşi uzatırken konuştu:

– Seni ne yapmalı biliyor musun doktor?

– Ne yapmalı?

– Asmalı.

Dr. Nâzım bir an durakladı, sonra İttihat ve Terakkideki gücünü, Talât’ın yanındaki itibarını zihninden geçirdi.

Kemal kim, kendisini astırmak kimdi.

Kemal’in onu astırmak gibi bir güce erişmesinin mümkün olmayacağını düşününce de kocaman bir kahkaha attı.

İleri gittiğinin farkına varan Kemal de gülmeye başladı. Tehdidine bir şaka kılıfı geçirmiş olmak için Dr. Nâzım’a eline uzattı ve kucaklaştılar.

...

Enver de Kemal için; “*Asılmalı.*” demektedir. Hatta elinden gelse bunu hemen yapacaktır; fakat...

Fakat Kemal eski Kemal değildir. O bugün tüm dünyaca tanınan ve bütün engellemelerine rağmen kamuoyunda çok sevilen Çanak-kale Kahramanıdır. Görünen o ki Kemal’in şu an asılması mümkün değildir. Şimdi Enver onu Trablus’a, Sofya’ya sürdüğü gibi yine uzak bir yerlere göndermenin hesabını yapmaktadır.

“Din = Altın!”

Horozlar kavga ederken ibiklerini kaptırmamaya dikkat ederler; çünkü ibiğini kaptıran horoz artık iflâh olmaz. Bu yüzden dövüş horozları aranırken kısa ibikliler tercih edilir.

Osmanlının ibiği uzundur ve bu ibiğini Arap’a kaptırmıştır; fakat bundan haberi bile yoktur.

Osmanlının gözünde Arap, hâlâ iyidir, güzeldir, üstündür, temizdir.

Çünkü Hz. Muhammet, Arap soyludur.

Saf Osmanlı, Hz. Muhammet'in; *"Arab'ın Acem'e, Acem'in Arap'a üstünlüğü yoktur, bütün insanlar eşittir."* demiş olmasını bile dikkate almadan, Arap'ı almış başının üstüne koymuştur.

Kavm-i necip Arap.

XV. yüzyıldan beri Kavm-i necip Arap'ı ve Arabistan'ı Osmanlı yönetmektedir.

...

O günlerde Cemal, Enver ve birkaç paşayla birlikte Cemal'in yaveri Falih Rıfkı Medine'ye gitmişlerdi.

Başkumandan vekilinin şerefine develer kurban edilip ilâhiler, kasideler okunur.

Enver; kendisi için yapılan merasimleri görmez, işitmez, duymaz. Bu kutsal topraklarda iki elini göğsünün üzerinde kavuşturmuş, benliğinden geçmiş, sessiz gözyaşları döker.

Arap, Türk'ü kolay aşka getirmeyi becermiş.

Enver her gittiği yerde avuç avuç para saçar.

Arabistan'ı ziyarete giden bir avuç Türk, Mekke ve Medine'deki bakımsızlığı, Arapların günlük yaşamlarındaki pisliği gördükleri hâlde dine bakıştaki güzelliğin buralarda değil, İstanbul'da olduğunu fark etmiyorlar.

Sadece Falih Rıfkı; Hz. Muhammet'in babası Abdülmuttalib'in türbesinin, sakaların su tulumu deposu olduğunu görünce; bir Arap büyüğü olan ve İstanbul kuşatması sırasında şehit düşen Eyüp Sultan Hazretlerinin mezarı ve bu mezara Türklerin gösterdiği saygıyı la peygamberin babasının mezarını karşılaştırıyor.

Araplar, Allah'ın evi Kâbe'yi, Hz. Muhammet'in mezarını ticaret konusu yapmışlar. Dünyanın dört bir yanından dinî bir vecd ile gelen Müslümanlara çölün taşını, toprağını, pis kuyularının suyunu öptüre öptüre satıyorlar.

...

Hicaz'da peygamberin sülâlesinden geldikleri kabul edilen Şerif Hüseyin ve ailesi hâkimdi. Müslümanların Hac ibadetlerini yerine getirmek için ziyaret ettikleri makamlar, özellikle Kâbe bu bölgede olduğu için Hicaz şeyhleri asırlardır Osmanlıya asker ve vergi vermezdi. Tam tersine İstanbul'dan bölgeye altın akıtılırdı.

İstanbul'dan Hicaz'a; "*Padişah duası.*" ile birlikte gönderilen hediye ve altınlar "*Surre Alayı.*" denilen özel görevlendirilmiş bir kafilе tarafından götürülürdü. Bu kafilenin başında çok şerefli bir görev yaptığına inanılan "*Surre Emini.*" bulunurdu.

Enver, bir ara babası Ahmet'e torpil yaparak onu paşa yapmıştı. Ahmet Paşa ikinci bir kıyakla Surre Emini olarak şereflerin bir başka büyüğüne kavuşturulmuş, Hicaz'a gönderilerek Hacı Ahmet Paşa olmuştu.

Surre Emini'nin Hicaz'a getirdiği hediye ve altınlardan aslan payını Şerif ailesi alırdı.

Şerif ailesinin sömürüsü bu kadarla kalmıyordu. Aile üyelerinden bazıları Osmanlı Meclisi'nde âyan üyesiydiler. Her birinin Boğazın en muhteşem yerlerinde köşkleri, yalıları vardı. Bu Arap şeyhleri Meclise hiç uğramadan maaş alırlar; köşk ve konaklarda keyif çatarlardı.

...

Arap şeyhleri İstanbul'da keyif çatarken İngiliz casus Lawrence çölde Arap atı koşturuyor.

Lawrence, derin İslâmî bilgisi, mükemmel Arapçası, devamlı altınla dolu çantasıyla tüm Arabistan'ı geziyor, zaman zaman Araplara namaz bile kıldırıyor.

Araplar mavi gözlü, sarışın, orta boylu bu İngiliz'i millî kahraman ilân etmişler.

Araplar, bir yandan Osmanlılardan diğer yandan İngilizlerden altın sızdırmanın türlü yollarını bulmuşlar.

Terazinin bir kefesinde altın, diğer kefesinde Arap var.

Anadolu'nun altını, Türk'ün rızkı, asırlardır olduğu gibi hâlâ peygamberin sülâlesinden geldiklerini iddia eden seyyitlerin ya da Arap şeyhlerinin kursağına akıtılmaya devam ediliyor.

İngiliz, Fransız, Rus, Alman emperyalizminin yanında yeni bir tür; Arap emperyalizmi.

Sömüren Araplar, sömürülen Türkler.

Osmanlı, kendi subaylarının maaşını kâğıt parayla bile ödeyemezken Araplar altından başka bir şey kabul etmiyor.

Altın önemli.

Arap için din demek, altın demek.

“Çanakkale şehitlerine!”

Enver, Çanakkale Savaşı devam ederken Arap şeyhlerinin isyan etmemeleri için Teşkilât-ı Mahsusanın liderlerinden Kuşçubaşı Eşref'in rehberliğinde; epeyce yüklü padişah duası ve altınla, şair Mehmet Akif'i, Şeyh Tunisi'yle birlikte İbn-i Suud ve İbn-i Reşit'e nasihat için göndermişti.

Bu heyeti ve altınları, Teşkilât-ı Mahsusanın yirmi beş kişilik gözü kara bir ekibi koruyacaktı.

Bu heyet birlikte seyahate alışıktı. Büyük savaşın birinci yılında da aynı ekip Almanya'ya gitmiş oradaki Müslüman esirlere nasihat etmişti. Müslüman esirler, özellikle Mehmet Akif'in muhteşem hitabetiyle ikna edilmişler ve İngiliz safında savaşmanın yanlışlığı-nı kendi ülkelerinde de anlatmaları için hürriyetlerine kavuşturularak memleketlerine gönderilmişlerdi.

Şimdi aynı ekip, Arap şeyhlerini İngilizlerle birlikte hareket etmemeleri için ikna etmeye Arabistan'a gidiyordu. Elbette bu ikna öncelikle altınla desteklenecekti.

Şair Mehmet Akif, Şeyh Tunisi ve Kuşçubaşı Eşref, Çanakkale Savaşları devam ederken çıktıkları yolculuğun başında Şam'a uğramışlar ve çöle açılmadan önce Cemal Paşayı ziyaret etmişlerdi.

Kuşçubaşı Eşref, İngiliz ajanlarının tanıdıkları ve çok çekindikleri bir silâhşordu. Çöle defalarca gelmiş ve Arapların arasında “Uçan şeyh.” adıyla ün yapmıştı.

Kuşçubaşı, çölü de Arab'ı da tanıyor, özellikle Şerif Hüseyin'in isyan edeceğini biliyordu.

Kuşçubaşı tüm bilgi ve değerlendirmelerini Cemal'e aktarmış; fakat onu inandıramamıştı; çünkü Şerif Hüseyin, Cemal Paşaya hayatı boyunca Osmanlıya sadık kalacağına dair; “Allah, Kur'an ve Ceddi Hz. Muhammet.” adına yemin etmişti.

Duyduğuna değil gördüğüne inanan Kuşçubaşı, Cemal'i ikna edemeyince yola çıkmış, nasihat heyetiyle aylarca çölde dolaşmış, bin bir ölüm tehlikesi atlatmış, develerdeki altınlar yine şeyhlere dağıtılmış ve dönüş yolculuğu başlamıştı.

Aylardır çölde olan ekip, ilk rastladıkları El-Muazzam istasyonunda Enver'i aramışlar ve Çanakkale Zaferinin müjdesini ancak o gün almışlardı.

Bu müjde, nasihat heyetinin bütün yorgunluklarını unutturmuştu. Hemen orada, aralarında topladıkları parayla iki oğlak almışlar ve kurban etmişlerdi.

Şair Mehmet Akif ise iki gün inzivaya çekilmiş ve bu çöl istasyonunda Çanakkale şehitlerine muhteşem bir şiir yazmış, küçük bir çöl tepeciğine çıkmış, yirmi beş kişilik koruma birliğine, mutlu, heyecanlı, gururlu, ağlamaklı; fakat etkileyici bir sesle okumaya başlamıştı.

Mehmet Akif, Çanakkale’de şehit olan Mehmetçikleri;

“Bedrin aslanları ancak bu kadar şanlı idi.” diyerek göklere çıkarmış;

“Ey şehit oğlu şehit isteme benden makber.

Sana kucağını açmış duruyor peygamber.” diyerek onlara cenneti lâayık görmüştü.

Şiirin ihtişamını gören Kuşçubaşı, bunu hemen Enver’e tellemiş, Enver de heyecanla basına vermişti.

Akif’in, Çanakkale cephesini görmediği hâlde emperyalist orduların çeşitliliğini ve İngiliz, Fransız askerlerini;

“Kimi Hindu, kimi yamyam kimi bilmem ne belâ” şeklinde tasvir etmesi mükemmeldi.

Şair; *“Gösterdiği vahşetle bu bir Avrupalı.”* dediği emperyalistleri tanımlamış ve onları; *“Yırtıcı, his yoksulu, sırtlan kümesi.”* şeklinde tarif etmişti.

Akif’in savaş sahneleri tasviriyse gerçeğinden farksızdı;

“Ölüm indirmede gökler, ölüm püskürmede yer!

O ne müthiş tipidir: Savrulur enkaz-ı beşer

Kafa, göz, gövde, bacak, kol, çene, parmak, el, ayak

Boşanır sırtlara, vâdilere sağnak, sağnak

Top tüfekten daha sık, gülle yağan mermiler

Kahraman orduyu seyret ki bu tehlide güler.”

Çanakkale Zaferinin kazanıldığı günkü vecd ve heyecan tüm Türk toplumunu tekrar sarmıştı.

Bütün gazeteler şiiri ve Mehmet Akif'i göklere çıkarıyordu. Gazetelerin ortak kanaati şuydu; "*Çanakkale Zaferi bu şiirle tamamlandı.*"

Sadece birkaç gazete vardı ki şairin Çanakkale'deki Mehmetçiği Hz. Muhammet'in Bedir de savaşı askerlerinden daha üstün tutmasına bozulmuştu.

...

Gazetelerin Çanakkale şiiriyle ilgili değerlendirmelerine Kemal de katılmıştı. Gerçekten de bu zafer şiir sanatına öyle bir aktarılmıştı ki artık Çanakkale'nin unutulması mümkün değildi.

Buna rağmen Çanakkale Zaferi, asıl büyük savaşın kazanıldığı anlamına gelemezdi. Başta Enver olmak üzere hükûmet, bu gerçeği anlamadığı takdirde acı bir hezimet beklenmeliydi.

Üstelik Arabistan kazanı fokur fokur kaynıyordu.

İngiliz taarruzları tekrar başlamış, Güney Arabistan'da birçok kent işgal edilmişti. Arka arkaya gelen İngiliz başarısını gören ve devamlı güçlüden yana olma karakterleri ağır basan yerli Arap şeyhlerinin hepsi, İngiliz dostu olup çıkmışlardı. İngiliz altınının da körüklediği bu dostluğun verdiği aşkla, Ammâre'deki askerî hastaneyi basan Araplar, yaralı Mehmetçikleri acımasızca öldürmüşlerdi.

Arap, asırlardır kendisini besleyeni böğründen hançerlemişti.

İngiliz kışkırtmasıyla Türk'ü hançerleyen Arap'tan başka, yine İngiliz, Rus ve Fransız kışkırtmasıyla baş belâsı olan bir de Ermeniler vardı.

"Sadık Tebaa? Ermeniler!"

Kafkaslarda küçük bir topluluk, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da da çok küçük azınlıklar olarak yaşayan Ermenilerin tarih boyunca bağımsız devlet oldukları süre çok kısadır.

Ermeniler, Büyük Selçuklu zamanından beri Türk tebaası olarak yaşamışlar, Osmanlılar tarafından; "*Sadakatlerine güvenilir tek Hristiyan unsur.*" addedildikleri için sadık millet anlamına gelen; "*Millet-i Sadıka.*" olarak vasıflandırılmışlardı.

Sadık Millet Ermeniler, Osmanlılara verdikleri bu güvenin gölgesinde okullarını açmışlar, yönetmişler, eğitim yaptırmışlar, öğretmen ve papazlarını tayin etmişler, dinî-millî, örf-adetlerini yaşamışlar,

ticaret ve tarımlarını yapmışlar, yüzyıllardır huzur içinde yaşayarak devletin bütün kademelerinde görev almışlar, padişah doktorluğuna hatta vezirliğe kadar yükselmişlerdi.

Osmanlı güçlüyken her şey güllük gülistanlıktı; fakat devlet zayıflayınca sömürgeciler sadık milletin aklına fitne sokmuşlardı. Bu fitne üzerine Ermeniler, Doğu Anadolu toprakları üzerinde; “*Büyük Ermenistan.*” hayalleri kurmaya başlamışlardı.

Sadık Milletin; “*Büyük Ermenistan.*” hayallerini besleyenlerin başında Ruslar geliyordu. Ruslar, Osmanlı topraklarına her saldırıdıklarında, bölgeyi çok iyi tanıyan Ermenilerden faydalanmışlardı.

Ermeni papazlar, Rusya’daki Ermeni yazarlarla el ele vererek Osmanlı Ermenilerini ve Hristiyanlık âlemini yıllardır Türklere karşı kışkırtmışlardı.

Rusya’nın Ermeni senaryosu en büyük sömürgeci İngiliz’in diktatinden kaçmamıştı. Rusların, Ermenilere bağımsız bir devlet kurdurmayacaklarını bilirlerdi. Böyle bir devlet kurulursa kesinlikle Rus’a yüzde yüz bağlı uydu bir devlet olurdu.

Ermenileri Ruslar değil kendileri kullanmalıydılar. “*Ermenilere yardım, insanlığa hizmettir.*” sloganıyla “*Sadık millete*” bir olta da onlar atmıştı.

Ermenicikler bulanık suda balık gibiydiler. İngiliz ve Rus yemlerinin bağlı olduğu zokaya hemen atlamışlar ve yutmuşlardı.

Ermenilerin kendilerinden başka İngiliz desteğini de almasından Rus sömürgeci rahatsız olmuştu; çünkü Ruslar tarihten ders almasını bilirlerdi. Daha önce kendi destekleriyle kurulmuş olan Bulgaristan ve Romanya, sonraki yıllarda kendilerinin Balkanlara inmelerini engellemişlerdi.

Şimdi Doğu Anadolu’da kurduracakları bir Ermenistan da Rusların Anadolu’ya ve dolayısıyla Akdeniz’e inmelerine engel olabiliyordu.

Sömürgeci Rus, derhâl bir politika değişikliği yapmış, Rusya’daki tüm Ermeni okul ve kiliselerini kapatmıştı. Birçok Ermeni papaz öldürülmüş ya da hapse atılmıştı. Rus polisi, Ermeni evlerini basmış, binlercesini öldürmüştü.

Rus baskısına dayanamayan yüzlerce Ermeni aile, Osmanlı topraklarına sığınmıştı.

Buna rağmen uslanmayan Ermenicikler, pek çok yerde isyanlar çıkarak Rusların Osmanlı topraklarını işgallerine zemin hazırlamışlardı.

1914'te Rus ordusunun Doğu Beyazıt ve Erzurum'a doğru ilerlemesini fırsat bilerek kurdukları çetelerle yollar kesmiş, Türk köylerine saldırmışlardı.

Maraş'ta yüzlerce Türk'ü öldürmüşler, kadın ve kızlara tecavüz etmişler, jandarmalara saldırmışlar, telgraf tellerini kesmişler, hükûmet dairelerini basmışlardı.

Erzincan, Elâzığ, Diyarbakır, Sivas, Ankara ve Trabzon'da benzer faaliyetlerde bulunmuşlardı. Askeriyedeki fırıncı Ermeniler Mehmetçiğin yediği ekmeğe zehir bile katmıştı.

Devam eden savaş nedeniyle Türk köylerinde sadece yaşlı çocuk ve kadınlar kalmıştı.

Ermeni çetelerinin bu köylere baskınlar yapıp; yağma, talan, cinayet ve tecavüzleri, İngiliz, Rus ve Fransızlar tarafından büyük zaferler olarak ilân edilmişti.

Avrupalıların desteklerinden güç alan Ermeniler, cepheye malzeme götüren Türk birliklerine bile saldırmak cesareti göstermişlerdi. Ermenilerin en büyük isyanları 1915'te Van'da olmuş ve Müslüman mahallelerini ateşe vermişlerdi. Türk erkeklerinin çoğunu öldürdükten sonra kadın ve kızlara tecavüz etmişlerdi. Ermeni vahşetini gören bölgedeki Amerikan temsilcilikleri bile insafa gelmişler bazı Türkleri katliamdan kurtarmışlardı.

Osmanlı ordusu bütün gayretine rağmen isyanı bastıramamıştı. Hemen arkasından, bölgeyi çok iyi tanıyan Ermeni komitacılarının rehberliğinde gelen Rus ordusu, şehri Ermenilerden teslim almıştı.

Bu başarı Ermenileri çıldırtmış; Anadolu'nun her yerinde toptan harekete geçmişlerdi. Osmanlının savaştığı tüm sömürgecilerle iş birliği yapmakla yetinmeyerek yine yol kesmişler, yine köy basmışlar, yine Türk kadınlarına tecavüz etmişlerdi.

Çaresiz kalan hükûmet sonunda bir bildiri yayınlamıştı;

"Ermeniler bu cinayetlerinden vazgeçmezlerse çok sert tedbirler alınacaktır."

Fakat hükûmetin bu bildirisini ciddîye alan olmamıştı. Dünün sadık milleti, bugün sömürgecilerin oyuncağı olan Ermeniler, cina-yetlerine devam etmişlerdi.

Enver'le Talât'ın yapabilecekleri bir şey kalmamıştı. 14 Mayıs 1915'te üç maddeden ibaret olan; "*Tehcir Kanunu*." ile Anadolu'daki Ermenilerin daha az zararlı olacakları bölgelere gönderilmelerine karar verilmişti. Bu gönderilme için bir bütçe ayrılmış, göç ettirilecek Ermeni kabilelerinin güvenliği için de askerî birlikler görevlendirilmişti.

Ermeniler daha çok Suriye ve Şam taraflarına göçürülürlerken Ermeni komitacıları bu göç kollarına saldırmışlar, yüzlerce Ermeni, bu saldırılar yüzünden telef olmuştu.

İstanbul'da bir meyhanede, iki Ermeni'nin kavgası sonucu bir Ermeni'nin burnu kanadığında; "*Ermeniler katliam ediliyor*." diye bağırان hem suçlu hem güçlü Avrupalı sömürgeciler, Ermenilerin göç ettirilmeleri kararı üzerine hemen harekete geçmişlerdi.

Mağara devrinden beri güce tapanlardan; İngilizler, Fransızlar ve Ruslar ortak bir bildiri yayınlamışlar ve demişlerdi ki;

"Osmanlının insanlık ve medeniyete karşı bu yeni cinayetleri karşısında açıkça bildiririz ki tehcir kanununu çıkaran hükûmet üyelerinin hepsini ve Ermenilerin öldürülmelerine karışmış olan memurları şahsen sorumlu tutacağız."

Türkleri katliam eden Ermenileri muzaffer sayıp alkış tutan iki-yüzlü sömürgeci, Ermenilerin vatandaşı oldukları devlete isyanları karşılığında Osmanlı toprakları içinde bir yerden başka bir yere göç ettirilmesine böylesine yüz­süz bir tepki vermişlerdi.

Ermeniler ve Araplar.

İngilizler, Fransızlar ve Ruslar.

Bir ipte yürüyen üç-beş-on belki daha fazla cambaz.

Ve Osmanlı! Osmanlı düz yolda bile yürümekten aciz.

Tehlike her geçen gün daha büyüyor. Belki tehlikeyi gören çok; fakat bunu söylemeye cesaret eden hiç kimse yok.

Aslında tehlikeyi gören ve bunu söyleme cesaretini gösteren bir tek kişi var; fakat onu da dinleyen yok.

“Tüm dünyanın selâmlayacağı kahraman!”

Kemal, kendisi için her türlü kötülük plânlarının yapıldığını bile bile meydandadır. Bu cesaret ve gayretine rağmen çalışmalarından bir sonuç alamayınca bir süre dinlenmeye karar verir ve Çanakka-le’deyken *“Savaş biter bitmez geleceğim.”* diye yazdığı dostlarını ziyarete çıkar.

Bu dostların en önemlisi Corinne’dir.

Corinne!

Asil dost, arkadaş emaneti güzel hanımefendiyle onun güzel kardeşi Edith.

Her ikisi de Kemal’in İstanbul’a döndüğünü bilmekte ve her an ziyaretlerine gelir ümidiyle beklemektedirler.

Nihayet Kemal, Yaveri Cevat Abbas’la haber gönderir; *“Dost-larımı, müziği ve şiiri özledim.”*

Corinne, Balkan Savaşı’nda şehit olan subay arkadaşı Ömer Lütfi’nin karısıdır. Arkadaşı şehit olduktan sonra, onlara kol kanat germiştir. Sofya’dayken de sık sık mektup yazmış bu ilgisini Çanakkale’nin kanlı günlerinde de mektupla devam ettirmiştir.

Corinne, Pangaltı’daki Harp okulunun karşısında 211 numaralı binada oturmaktadır. Bu bina, İstanbul sosyetesinin sık sık toplanıp müzik ve şiir ziyafeti çektikleri bir mekândır.

...

Sisli-puslu bir İstanbul akşamında, bu binanın önünde duran bir faytondan, kurşunî pelerinine sıkı sıkı sarılmış, genç ve sarışın bir subay iner. Pencerelelerinden parlak ışık huzmeleriyle piyanonun kemanla karışmış nağmelerinin süzüldüğü daireye çıkar.

Kapı açılır açılmaz, güler yüzlü hizmetçi bir çılgık atar:

– Aaa Mustafa Kemal Bey!

O içeri girer girmez müzik susar. Kemal, bir el işaretiyle müziğin devam etmesini isteyince tekrar başlar. Piyanonun başındaki Corinne, gülümseyen iri gözlerini kocaman kapatarak ona hasretli bir *“Hoş geldin.”* işareti verir.

Namık Kemal’in torunu Cezmi, kemanı çenesinden ayırmadan saygılı bir reveransta bulunur.

Benzer bir hoş geldin hareketini şarkı söylemekte olan Madam Namer gösterir.

Geniş koltuğa oturan Kemal, sakallarına aklar düşmüş Şair-i Âzam Abdülhak Hamid Beyin, elini göğsüne götürerek verdiği selâmı alır.

Abdülhak Hamid'in eşi Lüsyen Hanım, onu mübalâğalı bir şekilde selâmlar.

Selânik'ten beri tanıştıkları Selim Sırrı, gülümseyen bir baş eğmeyle memnuniyetini belirtir.

Serdar Kerim Paşanın torunları Kerime, Edibe ve Süreyya Hanımlar başlarını öne eğerken kalplerinin çarpıntısına engel olamazlar.

En son Corinne'nin kardeşi Edithe gelir, Kemal'in elini sımsıkı tutar. O, bu güzel eli dudaklarına götürür.

Kemal, üzerinde ıslıl ıslıl yanan subay elbiseleri içerisindeki şıklığıyla tüm hanımların göğüs kafeslerini zorlamaktadır. Piyanoyla kemanın ortaklaşa icra ettiği müzik biter bitmez, herkes onun çevresinde yerini alır.

Kemal, Çanakkale zaferindeki önemli rolü dolayısıyla yapılan tüm tebrik ve iltifatları kabul eder. Gece, güzel bir müzik ve şiir şöleniyle geç saatlere kadar sürer.

Gecenin sonuna doğru Madam Corinne, Kemal'i uğurladıktan sonra salona döner, kendisine bakan konuklarına:

– Dostlarım! Bugün bizim Çanakkale Kahramanı olarak selâmladığımız Mustafa Kemal Beyi, çok yakında tüm dünya selâmlayacaktır, bunu bir kenara yazınız, der.

“Yeni kanunlar!”

İstanbul'un şanlı şaşaalı günleri çok gerilerde kalmış. Bir emirle krallar değiştiren padişahların, üzengi öptüren sadrazamların, on kişiyle ordular bozan akıncıların kahramanlıklarını torunlarına anlatan dedelerin dönemi çoktan geçmiş.

Artık dedeler; Haçova'daki, Sırpsındığı'daki, Mohaç'taki zaferleri değil, Balkanlar'daki, Plevne'deki, Silistre'deki, Beyrut'taki yenilgilerde rastlanılan tesadüfî kahramanlıkları anlatmaktadırlar.

Çanakkale'deki destan, yüreklere su serpen tek zaferdir.

Artık Osmanlı bir emriyle krallar değiştiremiyor, padişah Paris'te oynanan sahne oyununa karışamıyor, Fransa kralına; *“Ben ki Eflâk'ın ve Boğdan'ın ve Mısır'ın ve Mora'nın ve Girit'in ve*

Kıbrıs'ın ve bilmem daha nerelerin padişahı; Sultan Osman Hanoğlu, Sultan Beyazıt Hanoğlu, Sultan Selim Hanoğlu Kanunî Sultan Süleyman Hanım. Sen ki Fransa Kralı Françesko'sun." demiyor, diyemiyor.

Artık roller değişmiş.

Artık Avrupa'da Osman ismi de konmuyor.

Avrupa'da artık Osmanlıya hayranlık da yok.

Artık Osmanlı Hasta Adam.

Rus Çarı, Hasta Adama; *"Ermeniler benim korumam altındadır, onlara şu şu hakları vereceksin."* diyor.

İngiliz, Fransız; *"Rumlar benim dindaşımdır, onlara şu şu hakları vereceksin."* diyor.

İngiliz, Fransız, Rus; Osmanlının her işine müdahale ediyor.

Bulgar bile, Rum bile, Sırp bile Osmanlının işine karışır olmuş.

Emperyalistlerin ve onların destekledikleri Ermeni ve Rumların Osmanlının iç işlerine karışmaları için bin bir türlü neden var.

Hiçbir şey bulamadıkları zaman; *"Sizde demokrasi yok, sizde insan hakları yok, sizin kanunlarınız ilkel."* diyorlar.

Sizin kanunlarınız ilkel!

Almanya ve Avusturya bile Osmanlının müttefikleri olduğu hâlde, kapitülâsyonların kaldırılmasını kabul etmemişler. Onlar ve diğer Avrupa devletleri; Osmanlının çağdaş bir devlet olmadığını ve özellikle de mahkemelerin geri olduğunu, toplumun refahı için lâik hukuk kavramlarının Osmanlı anayasasında bulunmadığını ileri sürerek birtakım yenilik taleplerini tekrar edip duruyorlar.

Osmanlı bütün bu tehdit ve tenkitlere karşılık olarak hareketleniyor. Şer'îye Mahkemeleri dâhil, bütün mahkemeler adalet nazırlığına bağlanıyor. Bu bağlanmayı hazmedemeyen Şeyhülislâm Hayri Efendi istifaya kalkıyor.

Enver; *"Siz bilirsiniz."* diyor.

Osmanlının yöneticileri bazı kanunların yetersizliğini biliyor, onların değiştirilmesi gerektiği inancında; fakat bunların hemen yapılması güç. Kaldı ki Avrupalının özellikle insan hakları adı altında yapılmasını istediği kanunların çoğu; yeni kayıp ve felâketlere zemin hazırlayan, Ermeni, Rum ve diğer azınlıkların isyanlarını kolaylaştıran yıkıcı talepler.

Osmanlı bunu bile bile kolları sıvıyor. Her değiştirilen kanunla azınlıklar yeni haklar elde ediyorlar; zaten dilinde, dininde serbest olan azınlıklar; zaten okulları, kiliseleri açık olan azınlıklar; zaten her türlü ticareti yapabilen ve zaten zengin olan azınlıklar, Avrupalıların baskılarıyla öyle ayrıcalıklı bir statü elde ediyorlar ki devletin aslî unsuru Türkler bile onlara gıpta ediyor.

İngiliz, Fransız, Rus, Alman, Avusturyalı.

Kendi sömürgelerindeki halklara, bunların değil binde birini vermek, bu hakların hayal edilmesine bile izin vermezler.

Zerre hürriyet düşünen kafa kopar.

Fakat Osmanlı vermek zorunda. Her azınlığa verdiği yeni hak, kendi mezarına vurduğu bir kazma.

İttihatçılar, devletin asıl unsuru Türkleri kanunlar karşısında azınlıklarla eşit hâle getirmeye çalışınca feryat kopuyor.

Osmanlı, şaşkın ördek misali.

Bazı yaptıkları yapılması gereken bazılarıysa şekilde ve batıya yaranmak için.

Kargaşa, kapkarışık oluyor.

Bu kapkarışık ortam içinde tesadüf de olsa faydalı kanunlar ve işler de yapılmış.

1850'de Fransa Ticaret Kanunu, 1856'da Fransa Ceza Kanunu alınmış; fakat hiçbir alıştırmaya dönemine gitmeden uygulanmaya başlanmış.

Halife II. Sultan Mahmut, fesi kaldırmaya kalkmış; karşılığında yobazlardan; "*Gâvur Padişah*." damgasını yemiş.

Padişahın da vezirlerin de sakalları kısalmış, bakanlıklara batılı isimler verilmiş.

Batı ülkelerinde olduğu gibi padişahların resimlerinin resmî dairelere asılması, devlet adamlarının balolara gitmeleri, sarayda çatal-bıçak kullanılması, Avrupa'ya öğrenci gönderilmesi, Harbiye ve Tıbbiye gibi Fransızca öğrenimine önem veren batı tipi yüksek okullar kurulması, hatta kâğıt üzerinde kalsa bile ilköğretimin mecburî tutulması gibi çağdaş adımlar atılmış.

İttihat ve Terakki, Talât'la Enver'in liderliğinde yönetimi ele aldığı anda, daha önce atılabilmiş çağdaşlaşma adına yapılanları, devam ettirebilmek için gayret içinde.

Ordu gençleştirilmiş. “İslâm Mecmuası,” Kur’anın Türkçeleşmesini savunuyor. Teşkilât-ı Mahsusanın Mısırlı din adamı Abdülaziz Çaviş; “*Camilerdeki hutbenin Arapça okunmasının hiçbir fayda sağlamadığını, tüm İslâm ülkelerinde hutbenin yerel dille okunması,*” gerektiğini söylüyor.

Ve büyük savaş devam ederken özellikle Ziya Beyin gayretiyle “*Aile Hukuku Kararnamesi.*” çıkartılmış.

Bu kararname; kadını koruyan, boşanmasını kolaylaştıran, çok kadınla evlenmeyi kısıtlayan, zorla evlendirilmeyi yasaklayan hükümler getirmiş.

Kadınların kılık kıyafeti konusunda çalışmalar yapılarak peçe de atılmış. Savaşta boşalan iş yerlerinde kadınların çalıştırılmasına başlanmış, ordu atölyelerinde binlerce kadın işçi çalışır olmuş.

1916 başlarında alınan bir kararla her yıl bir Devlet Resim Sergisi açılmasına karar verilmiş, batı müziğinin de öğretildiği konservatuar açılmış. Devlet ilk kez, tiyatrunun gelişmesi için bütçeden para ayırmış. Bir aktör yetiştirme okulu açılmış, edebî eserleri değerlendirmek için bir “*Edebî kurul.*” kurulmuş.

Enver, Arap alfabesinin yetersiz olduğunu görmüş; fakat kendi hazırladığı alfabe tutmayınca ısrar etmemiş.

Medreselerin daha iyi bir eğitim öğretim yapabilmesi için yeni kanunlar çıkarılmış, ders programlarına matematik, tabiat ve sağlık bilimi, coğrafya, yurt ve hukuk bilgisi, jimnastik, Rusça, İngilizce, Fransızca ve Almanca gibi dersler eklenmiş.

Bütün bunların karşılığında İttihatçılar sık sık; “*Din elden gidiyor.*” yaygarasına çarpmışlar.

Savaş içindeki hükûmet, çıkarmış olduğu kanunların uygulanması için gerekli ısrar ve takibi gösteremeyince iyi niyetlerle çıkarılmış kanunlar bile kâğıt üzerinde kalmaya mahkûm olmuşlar.

“Kanun bir kere delinmekle bir şey olmaz!”

Dünya bomboş.

Dağ var, taş var, bitkiler var, hayvanlar var.

İnanışa göre koca Tanrı, bir de cennet yaratmış. Cennetine Âdem’le Havva’yı da koymuş.

Onlara demiş ki “*Sakın bu elmayı yemeyin.*”

Âdem'le Havva yasak meyveyi yiyince cennetten kovulmuş, dünyada yaşamaya mahkûm edilmişler.

Âdem'le Havva'nın her batında iki çocukları olmuş. Biri kız biri oğlan. Her kızla oğlan, bir önceki doğan diğer iki çocukla evlendirilmiş.

Fakat Habil, bu kurala uymak istememiş. Aynı batında doğduğu güzel kız kardeşiyle evlenmek istemiş. Sıraya göre kız kardeşiyle evlenmesi gereken Kabil'i öldürmüş ve toprağa gömmüş.

Habil'in kardeşi Kabil'i öldürmesi, Âdemoğlunun ilk cinayeti olmuş.

...

Toplumları derinden yaralayan tüm sosyal çarpıklıkların; hastalıkların, ahlâkî çöküntünün en kolay ortaya çıktığı ve yayılma imkânı bulduğu ortam, savaş ortamıdır.

Bu hastalıklar, savaşların süresi ve şiddetiyle orantılı olarak daha bir büyük ve daha bir yıkıcı olurlar.

Osmanlı toplumu, 1914 Ekiminden beri, şiddetli bir savaş ortamı içinde yaşamaktadır. Hırsızların, rüşvetçilerin ve vurguncuların doymak bilmez iştahları yüzünden temel ihtiyaç maddelerine ulaşmak çok zorlaşmıştır.

Hırsızlar, rüşvetçiler, vurguncular, çarpık ve eksik kanunların boşluklarından faydalanmayı çok iyi biliyorlar.

Özellikle en temel gıda maddesi olan ekmek, çoktan karaborsaya düşmüş. Hükûmet Romanya'dan uygun fiyatla un bulmuş, haksız kazancı önlemek için de karneyle halka ulaştırmaya çalışıyor.

Hükûmet bazı kararlar da almış, her ihtiyaç maddesinin fiyatlarını ilân etmiş. Bu kararlar belediyece denetleniyor, uymayanlar sıkıyönetimce cezalandırılıyor.

İstanbul Belediye Reisi Cemil Paşa, iyi niyetli ve dirayetli bir yönetici. Hükûmetin kararlarını, partili partisiz gözetmeden başarıyla tatbik etmekte.

Fakat!

Bir gün İstanbul Belediye Reisine, İttihat ve Terakkinin İstanbul sorumlusu Kara Kemal, yanında bir adamla gelerek belediyeye un satmak teklifinde bulunur. Teklif, Romanya'dan alınan un fiyatının çok üstündedir. Cemil Paşa kabul etmez.

Ertesi gün ziyaretine Talât gelir:

– Reis beyefendi. Belediye bütçesini zarara sokmak istemem; lâkin Kara Kemal Beyle de aranızı bulmak arzusundayım.

Cemil Paşanın karşısında koca dâhiliye nazırı ve İttihat ve Terakkinin başı vardır. Nereye tükürürse tükürsün, tükürüğü ya sakala ya bıyığa düşecektir.

Talât'ı kızdırmamak için alttan alır:

– Aramızı nasıl bulmayı düşünüyorsunuz paşa hazretleri?

Talât pişkindir:

– Kolayı var canım. Düşündüm taşındım şu çareyi buldum. Ekmeğin okkasına on para zam yapacaksınız o kadar.

Cemil Paşada şafak atar:

– Olur mu paşa hazretleri; kanun, nizam, anayasa?

Talât göbeğini kaşıyarak sırtır:

– Uzatmayınız efendim, kanunlar bir kere delinmekle bir şey olmaz.

Dâhiliye nazırı, idarecilerin uyması için çıkardığı kanunu kendisi delmektedir.

Cemil Paşa cesur adamdır; fakat buna rağmen tam düşündüklerini söyleyemez.

Yine de teklifi reddeder:

– Başkaları kazanç sağlasın diye halkın tek yiyeceği olan ekmeğe zam yapamam.

...

Eş, dost, yâren hatırı için halkın en temel ihtiyacı ekmeğin okkasına on para zam!

Kara Kemal, koca İttihat ve Terakkinin yönetiminde bir adam. İstanbul belediye reisi, namusuyla kanunları tatbik eden temiz bir bürokrat. Temiz bürokrat, namussuz siyasetçinin işine gelmez.

Kara Kemal hemen bir karalama kampanyası başlatır.

Namussuz siyasetçiyi hiçbir kanun, hiçbir tüzük, hatta anayasa bile durduramaz. İstanbul Belediye Reisi Cemil Paşa görevden alınır.

Yerine gelen reis, ekmeğe on para zam yapar.

Peki ya kanunlar, ya nizamlar, ya tüzükler?

Hadi canım, kanunlar bir kere delinmekle hiçbir şey olmaz.

“Kanun bir kere delinmekle bir şey olmaz.” dendi Talât’ın açtığı ilk delikten Kara Kemal geçti.

Sonra delikler delikleri izledi. Her açılan yeni delik milletin sofrasından bir dilim ekmek, üç-beş zeytin aldı. Açlıktan nefesi kokan halk, bir deri bir kemik kaldı. İstanbul sokaklarında bir deri bir kemik yürüyen insanlar çoğaldı. Dilenciler her köşeyi tuttu.

O gün Yeni Caminin köşesindeki ihtiyar dilenci her zaman simidini paylaştığı yaşlı kara köpeğin bugün kendisine iltifat etmeyişine şaşırmıştı. Karnı tok köpek ona tepeden bakıyordu.

Her gün açlıktan kıvranan kara köpek, bir fırsatını bulmuş mi-deyi tıka basa doldurmuştu.

O da ne?

Sadece insanların değil, hayvanların bile mideleri tok olmayı unutmuştu ve kara köpek yediğini kusmuştu.

İhtiyar dilencinin gözleri kusmukta kalakalmıştı. Parçalanmamış iri fasulye tanelerini gören ihtiyar dilenci, kustuğunu tekrar yemeye niyetlenen kara köpeğe bir baston darbesi indirdi. Köpek havlayarak kaçarken iri iri fasulyeleri avuç avuç ağzına götürdü.

...

“Kanun bir kere delinmekle bir şey olmaz.” diyen Talât’ın açtığı ilk delikten, önce Kara Kemal geçmiştir; fakat daha sonra kim bilir kimler; *“Kanun bir kere delinmekle bir şey olmaz.”* diyerek ayıplarına ayıp, suçlarına suç, günahlarına günah ekleyeceklerdir.

Adem’in oğullarından Habil’in Kabil’i öldürüşü gibi.

“Sofya eski Sofya değil!”

İnsanların köpek kusmuğunu yediği bir İstanbul.

Eğitmek, beslemek, asgarî bir hayat standardında yaşatmakla görevli oldukları toplumu soyup-soğana çeviren soysuz bir iktidar.

Cephelerde savaş sürerken birbirinin kuyusunu kazan asker ve siyasetçiler.

Kocaman bir devlet, soylu bir millet; soysuzların beceriksiz idareleri yüzünden sabun gibi avuçtan kayıp gidiyor.

Kemal, kendi kendisini tenkit edebilen bir insan. Zaman zaman; *“Acaba yanlış düşünmüş olabilir miyim?”* diyerek öz eleştiri yapabiliyor.

Kendi düşündükleriyle Enver'in, Talât'ın, padişahın, diğer nazırların yaptıklarını karşılaştırıyor. Her karşılaştırmaya; "*Acaba yanılmış olabilir miyim?*" tarafsızlığıyla yaklaşıyor. Yanılmadığı sonucuna varınca herkese, her şeye veryansın ediyor.

Osmanlı yöneticileri birbirlerini yerken; cephele üstün ordular tarafından tehdit edilirken ve büyük savaşın sonucu hiç de lehte görülmezken; acaba tarafsız yabancılar bu savaşın gidişatına nasıl bakıyor? Bunu anlamak için dışarıya çıkmak lâzımdır. Hemen kararını veriyor ve bir Bulgaristan seyahati plânlıyor.

Sofya'ya gidecek ve özellikle tarafsız devletlerin elçileriyle görüşecektir. Savaşın gidişatıyla ilgili onların da görüşlerini alacak daha sonra kendi görüşleri ışığında değerlendirecektir.

Sofya'ya gitmesi için başka bir mecburiyeti daha vardır. Bir zamanlar evinde oturduğu ve dost oldukları Madam Hilda'ya, Çanakkale'nin kan ve barutu içinde yazdığı son mektupta; "*İlk fırsatta Sofya'ya geleceği,*" sözünü vermiştir.

Hemen trene atlar.

Sirkeci'den kalkarak; iri, kara bir yılan gibi kıvrıla kıvrıla giden trenin yükseklerindeki Mavi Kuş, yine onunla birlikte Sofya'ya uçmaktadır.

Mavi Kuşun onu tek başına bırakmaya hiç niyeti yoktur. Üç beş kanat çırpışıyla kara trenin bütün kompartımanlarına göz gezdirir. İkinci dolaşmasında aradığını bulur.

Kemal kompartımandaki tek koltuğa oturmuş Sofya'da yapacaklarını plânlamaktadır.

Değişik bir adamdır Kemal.

Çoğunlukla kızgın, çoğunlukla kavgacı, çoğunlukla önüne geleni eleştirir; fakat yeri gelince gülmesini, eğlenmesini de bildiği gibi müzik ve şiirden de hoşlanır.

Bu değişik adam, tek başına ve yalnızdır.

Hükûmet adamlarının ve İttihat Terakki yöneticilerinin onu sevmediğini, düşüncelerinden ürktüğünü kabul etmemektedir.

Böylesine bir çırpınma ve pes etmeyen bir iradeyi nereye ve ne zamana kadar sürdürebilecektir?

Kafası karışmıştır Mavi Kuşun. Küçücük beyninin kıvrımlarında Kemal'in Sofya günlerini düşünür.

At üstünde Plevne'ye gidişini, ilk opera izleyişini, onu öldürmek isteyen çetecilerin yok edilmesini, Bulgar kralına kırdığı potu, kıyafet balosunda yeniçeri kıyafetiyle birinci seçilmesini, ona hayranlıkla bakan koca bir salon dolusu güzel kızı ve Bulgar Meclisi'ne soktuğu on yedi Türk milletvekilini...

Hele hele de Bulgar kızlarının en güzellerini, Mara'yı, Elena'yı, Nicolina'yı.

Onlarla yaşadığı aşkları...

Ve daha neleri hatırlar Mavi Kuş.

Trenle birlikte Sofya'ya giren Mavi Kuşun sesi, trenin sesiyle birleşince, Sofya'nın bütün kuşları havalanır.

"Purrrrrrr!"

Bir kentin bütün kuşları aynı anda kanat çırpınca her gürültüden nem kapın insanlar irkilir.

...

Fakat Sofya eski Sofya değildi. Büyük dünya savaşında aynı safta çarpışan iki dost devletin arasına Alman parmağı girmişti.

Meriç'in ötesindeki bir kısım topraklar, Almanların baskısıyla Bulgaristan'a peşkeş çekilmişti. Bulgarlar, Almanların Türk kesesinden yaptığı bu kabadayılık sayesinde, onların safında savaşa girmişlerdi.

Onu sıcak karşılayan sayılı Bulgar dostları bile iki ülke arasındaki soğukluktan tedirgin olmuşlardı.

İşin kötüsü, Sofya Büyükelçisi Ali Fethi'yle birlikte ziyaret ettiği tarafsız devletlerin tüm büyükelçileri, bu savaşta Osmanlının yenileceğini nazikçe ima etmişlerdi.

Madam Hilda ve küçük kızını ziyaret ederek, onlara İstanbul'dan getirdiği iki kıymetli halıyı hediye etti.

Sonra da diğer ziyaretler. Onu gören; Mara, Elena ve Nikolina'nın kabuk tutmuş yaraları yeniden kanadı.

Sofya'daki günlerini, eski dostlarıyla eski hatıraları yâd ederek geçiriyordu ki İstanbul'dan bir haber geldi. Daha önce kumandanlığını yaptığı XVI. Kolordu, Çanakkale'den Edirne'ye alınmış, kendisi de tekrar kumandanlığına atanmıştı.

Durulacak zaman değildi, hemen Edirne'ye hareket etti.

Onun peşine takılan Mavi Kuşa göre de Sofya eski Sofya değildi.

Devletlerarası ilişkiler iyi ya da kötü, savaşla ya da anlaşma yoluyla bir sonuca varabilirdi; fakat dönülmeyen yollar, yapıştırılması mümkün olmayan kırık kalpler vardı.

Üzgündü Mavi Kuş.

En çok da Mara'nın, Elena'nın ve Nicolina'nın kabuk tutmuş yaralarının tekrar kanamasına üzülmüştü.

Bu Kemal iyi adamdı, hoş adamdı, çok da yakışıklı adamdı.

Bir genç kızın onu taparcasına sevmesi için bütün özelliklere sahipti; ancak şöyle bir ortamda hiçbir genç kız ondan umutlanmamalıydı.

Fakat heyhat!

Gönlün ferman dinlemediği ne kadar doğruydu. Bulgar güzellerinin en güzelleri ona taparcasına aşık olmuşlardı.

Kemal, kafasında ülke, millet ve savaş plânlarıyla Edirne'ye doğru giderken bu güzel kızları çoktan unutmuştu.

“Edirnelilerin parçaladığı yasak!”

Kemal, 15 Ocak 1916'da kendi kolordusuna bağlı XII. Piyade alayının başında ve at üzerinde Edirne'ye girdi.

O Edirne'yi tanırdı, Edirneliler de onu. Büyük savaştan önce 1912'de çıkan ve Türk tarihinin en acı hezimetleriyle sonuçlanan Balkan Savaşı sonunda Edirne, Bulgarların eline geçmişti.

Edirne'yi Şükrü Paşa çok iyi savunmuştu; fakat Enver'in, Talât'ın vurdumduymazlıkları yüzünden yardım alamamıştı. Halkın açlıktan kırıldığını görünce de teslim olmuştu. Bu teslim sonunda Edirneliler, vahşî Bulgar sürülerinin insanlık adına utanç verici türlü işkencelerine maruz kalmışlardı.

Balkanlı çeteler, Türk pastasını paylaşamayıp birbirlerine düşünce, son bir baskınla Edirne kurtarılmıştı. Bu kurtarma baskını iki koldan yürümüştü. Bir kolun başında Enver, diğerinde Kemal vardı. Kemal, birliklerinin başında kente daha önce girdiği hâlde, Enver kahraman ilân edilmişti.

O günleri hiç unutmayan ve asıl kahramanın şimdi kentlerine geldiğini duyan Edirne'nin aydınları, halk ve öğrenciler onun Çanakkale başarısının tüm ayrıntılarını İstanbullulardan daha iyi biliyorlardı.

Halk yollara dökülmüş, öğrenciler sokaklara dizilmişti. Edirneliler, hükûmetin koyduğu; “*Mustafa Kemal’in adını anma.*” yasasını parçalamışlar, atının boynuna çelenk geçirerek onu bağırlarına basmışlardı.

Kemal, bu karşılanmadan son derece mutluydu; çünkü bu onun ordu ve savaş alanları dışında halkla ilk karşılaşmasıydı.

Makamına geçtikten sonra, Edirnelilerin tebrik ve hoş geldin ziyaretlerini kabul etti.

Onun hayatında tembelliğe yer yoktu.

Kemal’in gelişiyile Edirne’deki kolorduda tempolu bir eğitim çalışması başladı. Bütün subaylar, yeni kumandanlarının gelmesiyle birlikte, askerlerini en iyi şekilde eğitmek için ter döküyorlardı. Kemal de sık sık birlikleri teftiş için yaveri Cevat Abbas’la dolaşıyordu.

...

En çalışkan subaylardan biri de Asteğmen Şükrü’ydü. O gün sekiz kişilik mangasına Sarayıçi’nde, Kırkpınar güreşlerinin yapıldığı meydanda eğitim yaptırıyordu.

Erler karşılıklı iki sehpaye gerilmiş ip üzerinden yüksek atlama talimi yapıyorlardı. Şükrü, karış karış yükselttiği ip üzerinden askerlerinin atlamalarını seyrederken uzaklardan iki atlının dörtnala yaklaştığını gördü.

İyice yaklaşan atlılardan birinin, kendi kumandanları Mustafa Kemal, diğerrinin de Yaveri Cevat Abbas olduğunu fark etti.

Kemal, Asteğmen Şükrü’nün mangasının yanına gelince atının gemini çekti ve yüksek atlama talimi yapan Mehmetçikleri gururla seyretmeye başladı. Asteğmen Şükrü heyecanlanmıştı. Hemen kumandanına doğru koştu ve karşısına geçip topuk vurarak selâm verdi. Kendisini, birliğini ve şu an yapmakta oldukları eğitimin türünü en yüksek sesiyle takdim etti.

Kemal’in gözü, her seferinde biraz daha yükselen ipten atlayan Mehmetçiklerdeydi:

– Devam ediniz asteğmen, sizi hakem tayin ettim. Eğitim sonunda en başarılı Mehmetçiği bana getiriniz.

Şükrü topuk vurarak tekrar selâm verdi:

– Emredersiniz kumandanım!

Koca Çanakkale Kahramanının Şükrü'yü hakem tayin etmesi ve mangasının talimini izleyecek olması genç asteğmeni hem gururlandırmış, hem de heyecandırmıştı. Üstelik askerlik hayatı boyunca bu kadar yüksek rütbeli bir kumandanla böylesine yakın olmamıştı.

Şükrü hakem tayin edilmişti; fakat ya en başarılı Mehmetçigi seçerken hata yaparsa! O zaman bu yüksek rütbeli kumandan tarafından kim bilir ne kadar azarlanır, tenkit edilirdi.

Şükrü, mangasını sıraya dizdi. Karşılıklı sehpalara gerili ipi belli bir yüksekliğe çıkarttığına Kemal'e baktı. Onun onaylayan baş işaretini görünce askerlerine atlamaları için emir verdi. Kendisi de tüm dikkatini topladı ve gözlerini dört açtı. Koca kolordu kumandanının kendilerini seyrettiğini gören Mehmetçikler, canlarını dişlerine takmışlar, her seferinde daha yüksekte atlamak için çırpınıyorlardı.

Sonunda Mehmetçikler atlamalarını tamamlamışlar ve tekrar sıraya dizilmişlerdi. Şükrü'yle Kemal göz göze geldiler. Şükrü onun en iyi atlayan Mehmetçigi çoktan tayin ettiğini anlamıştı.

İşte şimdi dananın kuyruğu kopacaktı. Ya Şükrü'nün seçtiği Mehmetçikle Kemal'in seçtiği aynı değilse?

Gerçi Şükrü, Mehmetçiklerden birini gözüne kestirmişti. Bu asker diğerlerine nazaran çok iyi atlamıştı.

Asteğmen Şükrü en başarılı Mehmetçigi bir adım öne çıkardı:

– Kumandanım, en başarılı asker budur.

Kemal hafifçe gülümsedi:

– Evet, bence de en iyi o atlamıştır.

Şükrü rahatlamıştı. Kemal askerinin kendilerine yaklaşmasını işaret etti.

Asker sert adımlarla Kemal'in karşısına geçerek topuk vurdu:

– Emret kumandanım!

Herkes merakla; "*Acaba ne olacak?*" diye birbirlerine bakınırken Kemal, askerlerin ve Asteğmen Şükrü'nün şaşkın bakışları altında cebinden bir altın lira çıkardı ve Mehmetçige uzattı:

– Al arkadaş, bu senin vazifeni en iyi yaptığının mükâfatıdır.

Mehmetçik selâm verdi:

– Sağ olun kumandanım!

Kemal, kendisine yönelmiş şaşkın bakışları fark edince onların da gönlünü almak için diğer askerlere döndü:

– Tekrar gelip sizi de taltif edeceğim.

Osmanlı ordusunda ilk kez bir kumandan, iyi eğitim yaptığı için bir Mehmetçiği ödüllendirmişti.

Asteğmen Şükrü hayretle bakarken Yaver Cevat Abbas, kumandanının böyle sıra dışı işler yaptığını bilen biri olarak sadece gülümsüyordu.

Kemal ayrılırken:

– Devam ediniz asteğmen, sizi de taltif edeceğim, dedi.

Şükrü selâm çaktı:

– Sağ olun kumandanım!

Asteğmen Şükrü neşeliydi; *“Kumandanının kendi mangasını eğitim yaparken izlemesi, bir askerini ödüllendirmesi, kendisini de taltif edeceğini,”* söylemesinden çok mutlu olmuştu.

Kemal’le Cevat Abbas, atlarına binmişler ve askerlerin hayranlık dolu bakışları arasında talimgâhtan ayrılmışlardı.

Şükrü onların arkasından bakarken *“Kim bilir ne kadar mutludur.”* diye Cevat Abbas’a gıpta etti. Öyle ya böyle bir kumandanın yanında yaver olmak her askere nasip olmazdı.

Şükrü, Cevat Abbas’a gıpta ede dursun Kemal, at üstünde giderken yaveri Cevat Abbas’la konuşuyordu:

– Ne dersin çocuk. Bu asteğmen bizim ordu malı subaylardan daha becerikli.

Cevat Abbas gülümsedi:

– Bendeniz de öyle görürüm kumandanım.

– Onu daha da yakından tanımak isterim.

– Taltif etmek için mi?

– Ahlâkî vaziyeti de iyiye onu yaver almak isterim.

– Araştırmamı ister misiniz efendim?

– İyi olur çocuğum.

“Ermenisiz Ermenistan!”

Çanakkale Zaferinin verdiği güvenle rahatlayan Enver; İngiliz, Fransız ve Ruslar karşısında acı yenilgiler alan müttefiklerinin durumuna üzülmüyordu.

Çanakkale!

Muhteşem zafer.

Bu altın sayfanın tamamlanabilmesi için Alman, Avusturyalı ve Bulgar dostların da zaferler kazanması gerekirdi.

Fakat heyhat!

Müttefiklerinin İngiliz, Fransız ve Ruslar karşısında aldığı acı yenilgiler Enver'i üzüyordu.

Onlara nasıl yardım edeceği konusunda günlerce kafa yormuş ve bir çare aramıştı.

Kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver dostlarına yardım etmeliydi!

Fakat nasıl?

Enver için "*Nasıl?*" yok.

"*Niçin, neden, olmaz.*" da yok.

Yeter ki istesin.

İstedikten sonra gerisi gelir.

Ve Enver yeni bir Enverlik yapmaya karar verdi.

Çanakkale'den boşalan orduların bir kısmını sevgili müttefiklerine yardım için Avrupa'ya gönderecekti.

Bu amaçla Çanakkale'deki orduları II. Ordu adı altında toplayarak Trakya'ya çekmiş ve başına da Vehip Paşayı getirmişti.

Rusya, askerî ve ekonomik bakımdan çok zor günler yaşıyordu. Pek kısa bir zaman içerisinde, müttefikleri İngiliz ve Fransızlardan gıda ve silâh yardımı almazlarsa savaşa devam etmeleri mümkün değildi. Rusların, savaşın başından beri devam eden özellikle gıda ve silâh ihtiyaçları 1915'de Çanakkale'den geçilerek sağlanmaya çalışılmış; fakat İngiliz ve Fransız donanmasının arkalarına baka baka Çanakkale'yi terk etmeleri üzerine Rusların bütün umutları suya düşmüştü. Üstelik acil gıda ve silâh ihtiyaçları hâlen devam ediyordu.

Ruslar, Güney Anadolu'ya saldırarak Suriye'deki İngiliz birliklerinden yardım alabilirlerdi; fakat bunu başarabilmek için çok acele etmeleri gerekiyordu; çünkü Çanakkale cephesinin boşaltılmasından sonra serbest kalan Osmanlı ordusu doğuya gönderilebilir ve Rusların son umutlarını da suya düşürebilirdi.

Çanakkale'de sağlanamayan Rusya'yla İngiliz-Fransız irtibatı, Suriye ve Güney Anadolu bölgesinden yapılacak anî bir saldırıyla sağlanabilirdi.

Bunu bilen Çar, Kafkas orduları kumandanlığına amcası Büyük Dük Nikola Nikolaieviç'i kumandan yaparak Türkler toparlanmadan 1915-1916 kışında Kafkaslardan büyük bir saldırı başlatmıştı.

...

Anîden başlayan Rus saldırısı şaşırtmıştı Enver'i. Alman dostlara yardım edip, Wilhelm'den "*Maşallah.*" almak üzereyken şimdi sırası mıydı?

Mecburen plânlarında birtakım değişiklikler yaptı. Vehip Paşayı II. Ordunun başından alarak Sarıkamış hezimetinden arta kalan zayıf, III. Ordunun kumandanlığına atadı ve Diyarbakır'a gönderdi.

Fakat, Ermeni milislerin rehberliğinde başlayan Rus saldırısı başarılı oldu ve bölgeyi savunan III. Ordu cephesi, 11 Ocak 1916'da yarıldı. Bu başarıdan sonra Ruslar; Of, Bayburt, Mamahatun, Erzurum'la birlikte Malazgirt, Van, Muş, Bitlis ve Trabzon'u da işgal ettiler. Rusların bu başarısında Ermenilerin payı büyüktü.

Fakat Ruslar akıllıydılar, tarihten ders almasını bilirlerdi. Doğu Anadolu'da ele geçirdikleri Türk topraklarına hemen; "*Ermenistan.*" adını verdiler; fakat ikiyüzlülüğe bakın ki "*Ermenistan.*" dedikleri topraklara Ermenilerin yerleşmesine izin vermediler. Aksine buraları iskân için Rus kazaklarını hazırladılar.

Bu acı gerçeğe rağmen Ermenilerin akıllanacağı yoktu.

Osmanlı Ermenileri, Rusların bir an önce gelip bulundukları Türk topraklarını işgal etmeleri için zemin hazırlamaya devam ediyorlardı.

...

Sömürgecilerin tüm tehditlerine rağmen Orta Anadolu'daki Ermenilerin, Suriye ve Şam taraflarına göçürülmesi işi tamamlanmıştı. Cemal, kendi kumandasındaki bölgeye göç ettirilen Ermenilere karşı çok sıcak davranmış, onların barınma ve gıda ihtiyaçlarının temininde gayret göstermişti.

Bu iş tamamlanırken daha önce Ermenilere kanca atan İngiliz ve Rusların yanına bir de Almanlar eklendi.

Almanlar durduk yerde ve birdenbire Ermenilerin koruyucusu kesilmişlerdi. Bunu sırf bir dinî duyguyla değil, zaferle kapatacaklarını umdukları savaşın sonunda onları kullanmak düşüncesiyle yapıyorlardı.

“Bu adam doymaz!”

Ruslar, Ermenileri de kullanarak tüm Doğu Anadolu’yu işgal ederken İngilizler ellerinde koca bir kepçe Arabistan kazanını karıştırmaktadır.

Çanakkale Zaferi kazanılmıştır; fakat tam iki yüz on sekiz bin Mehmetçik şehit olmuştur. Bu kayıp Osmanlı ordusunda kocaman bir gedik açmıştır. Şimdi çok acele ve çokça eğitilmiş askerlere ihtiyaç vardır. Bunun farkında olan Kemal, Edirne’de askerlerini eğitmek için çırpınmaktadır.

İstanbul’da kendi havasında son günlerin dedikodusu olan Kemal’in rütbesi üzerine yoğunlaşmıştır.

Albay Mustafa Kemal, kolordu kumandanı olarak atandığı hâlde rütbesi niçin hâlâ yükseltilmemiştir?

Kimi nalına kimi mihına vurmaktadır.

Özellikle halktan kişiler; “*Mustafa Kemal Bey paşalığı bin kere hak etti.*” derken İttihat ve Terakkiye yakın kişiler; “*Bir de paşa olursa çekeceğimiz var.*” diye düşünmektedir.

Buna rağmen akıl ve mantık sahibi herkes, İstanbul’u kurtaran adamı artık paşa olarak görmek istemektedir. Bu konu Enver’in en yakın arkadaşları ve İttihat Terakkinin en ileri gelenleri arasında bile konuşulur olmuştur.

Konuyla ilgili olumlu olumsuz düşünen herkes meselenin çözümünün Enver’in iki dudağının arasında olduğunu da bilmektedirler.

...

O gün, İttihat ve Terakki merkezinde Talât, Kara Kemal ve Dr. Nâzım bu konuyu görüşürlerken Enver geldi. Salondakiler sohbeti değiştirmeye gerek görmeden devam ettiler. Özellikle Dr. Nâzım, Kemal’i sevmediği hâlde onun lehinde konuşuyordu.

Bir ara konuşmasını Enver’e yönlendirerek onu ikaz etti:

– Mustafa Kemal Beyin rütbesi verilmeli paşa hazretleri. Kamuoyunda gülünç duruma düşüyoruz.

Enver gülümsedi:

– Sizin de kamuoyunun da ne düşündüklerini biliyorum; lâkin şunu kafanıza sokun. Mustafa Kemal’i icap ettiği derecede tanımak lâzımdır. O, mercek altında tahlil edilmesi lâzım gelen bir adamdır. Onu tanımadan, onunla iş yapmaya kalkanın başı belâdan kurtulmaz.

Salondakilerin hepsi Enver'in bu tahliline şaşıtı kaldı.

Talât sıkıntıyla sordu:

– Bu vaziyette ne yapmayı düşünüyorsunuz Enver Bey kardeşim?

Enver cebinden bir belge çıkardı:

– Madem merak ediyorsunuz söyleyeyim. Mustafa Kemal Beyefendi kardeşimizin tümgeneralliğe terfi onayı elimdedir.

Sonra belgeyi özenle katlayarak tekrar cebine koydu ve gülümsemi:

– Lâkin bilirsiniz ki Mustafa Kemal hiçbir şeyden memnun olmaz. General olsa, korgenerallik ister. Korgeneral olsa orgenerallik ister. Orgeneral olsa mareşallik ister. Bu adam doymak bilmez. Mareşal yaparsınız, bununla da yetinmez bu sefer padişahlık ister! Onun terfisinde niçin acele etmediğimi anlayabildiniz mi?

Talât'la Dr. Nâzım, Enver'in açıklamasını tatminkâr bulmuşlardı. “*Mustafa Kemal Bey, hakkı olan rütbeye niçin yükseltilmedi?*” şeklinde itiraz edenlere, onlar da Enver gibi cevap vermeye başladılar; “*O, hiçbir şeyden memnun olmaz. General olsa, korgenerallik ister. Korgeneral olsa orgenerallik ister. Orgeneral olsa, mareşallik ister. Mareşal yaparsınız, bununla da yetinmez bu sefer padişahlık ister!*”

Enver'in bu; “*Muhteşem değerlendirmeleri!*” Edirne'deki Kemal'in kulağına kadar gelince, o herkesi şaşırtan bir tepki verdi.

Katıla katıla gülerken; “*Helâl olsun Enver'e. Ne kadar isabetli bir teşhis, ne kadar yerinde bir tespit. Doğrusu beni böylesine yakinen tanıdığını bilmiyordum.*” dedi.

Enver ve İttihat Terakkinin, Kemal'in rütbesiyle ilgili alay dolu tespiti beklemedikleri tepkiler doğurdu.

Kamuoyu; “*Bu derece bir haksızlığa Enver Paşa bile cesaret edememeliydi.*” şeklinde düşünmeye başladı.

Artan bu tepkiler karşısında Dr. Nâzım, Enver'e akıl verdi:

– Lâkin nereye kadar paşa hazretleri. Nasılsa bir gün onun rütbesini vermek mecburiyetinde kalacaksınız. Zât-ı âlînin de kabul ederlerse, Mustafa Kemal Beyi Kafkas cephesine gönderelim. Paşalık onayını da yola çıktıktan sonra ardından gönderirsiniz. Böyle daha iyi olmaz mı?

...

Enver, Sarıkamış felâketini unutturmak için 1916 yazında Erzurum'u geri almak kararını vermiştir. Bu amaçla Diyarbakır'da bir ordu oluşturmak niyetindedir.

Dr. Nâzım'ın teklifini olumlu karşılar.

Kemal'in kumandanı olduğu Edirne'deki XVI. Kolordu, Ruslara karşı savaşmak üzere Diyarbakır'a gönderilecek olursa Kemal de ayakaltında dolaşmamış olur. Hemen Kemal'e görevlendirme yazısı yazılır; fakat bir sorun daha vardır. Ya bu göreve "*Hayır.*" derse, ya Diyarbakır'a gitmeyi kabul etmezse?

Üstelik 17 Şubatta düşen Bitlis'in geri alınması da gerekmektedir. Orada Kemal gibi bir kumandana acilen ihtiyaç vardır.

Enver, Kemal'i tanımaktadır, verilen görevi kabul edecektir. Kaldı ki Enver'in dağarcığında, Kemal'in "*Hayır.*" diyemeyeceği pek çok teklif vardır.

Meselâ...

"Vallahi hepsini gebertirim!"

Enver'in tek derdi Kemal değildi. Hele son zamanlarda başına biri musallat olmuştu ki dostlar başına.

Yakup Cemil!

Yakup Cemil, İttihat ve Terakkinin bir numaralı zorbasıdır. Çifte tabancalı değil, üç tabancalı bir adamdır. Astığı astık, kestiği kestiktir Yakup Cemil'in.

Öldürdüğü adamların haddi hesabı yoktur. Bâb-ı Âli baskınında, Enver'e rağmen Harbiye Nazırı Nâzım Paşayı; "*Çok konuştu.*" diye öldürmüştür.

Ayrıca, Teşkilât-ı Mahsusanın en vurucu elemanı olan bu cesur subay, Kemal'le birlikte Trablus'a gitmiş, çok da başarılı olmuştur. Balkanlardaki eşkıya takibinde de önemli hizmetlerde bulunmuştur.

Yakup Cemil gibi vurucu elemanlar, hükûmet hesabına birtakım cinayetler de işlerler; fakat bir türlü yakalanmazlar. Yakalananlar da bir şekilde serbest bırakılırlar.

Tüm devlet adamları; kanunlu kanunsuz öldürdüklerinin sayısı belli olmayan bu adam için; "*Aman bana çatmasın da...*" diyerek, onun bütün isteklerini yerine getirirler.

Yakup Cemil, Akademi mezunu olmadığı için kanunen yükselbileceği en üst rütbe binbaşılıktı ve o şimdi binbaşısıdır; fakat onun bu rütbeyle tatmin olması mümkün değildir.

Yarbaylık, albaylık, hatta tümen ve hatta kolordu kumandanlıkları bile istemektedir Yakup Cemil.

Yakup Cemil'in düşündüklerini lâfta bırakmaya hiç niyeti yoktu.

Bir gün Enver'in karşısına dikildi:

– Enver, bana hemen tümen kumandanlığı vereceksin.

Enver şaşırdı:

– Olur mu aziz kardeşim. Bu rütbeye atanmanız için vaziyetiniz müsait değildir.

Yakup Cemil hiç kimseden korkmazdı, Enver'den bile:

– Ne demek rütben müsait değildir Enver. Senin başkumandan vekili olman için rütben müsait miydi? Sen bu makama benim silâhımın gölgesinde gelmedin mi?

Doğru söze ne denirdi? Hiçbir şey. Enver hiçbir şey dememek yerine muhatabını iknaya çalıştı:

– Yapamam Cemil Bey, kanun açıktır.

Yakup Cemil kızdı:

– Bana bak Enver. Kendi kardeşine gelince kanun kapalı mıydı? Nuri'yi nasıl paşa yaptın?

– Lâkin onunki fahrî paşalık.

– Lâkin bu fahrî paşa, asıl paşanın bütün vazifelerini yapıyor. Mazeret kabul etmem, ben de paşalık isterim.

Enver, o gün Yakup Cemil'i atlattı.

Yakup Cemil her fırsatta onun karşısına geçip isteğini tekrar etti; fakat bir türlü amacına ulaşamadı.

Bunun üzerine Yakup Cemil sağda-solda konuşmaya başladı:

– Ben Bâb-ı Âli'yi basmasaydım, Nâzım Paşayı vurmasaydım, İttihat Terakki asla iktidara gelemezdi. Her şeyi ben yaptım. Enver'in harbiye nazırı olması da benim sayemdedir. Onun başkumandan vekili olmasını Talât bile istemiyordu; lâkin Sadrazam Sait Halim'i; "*Enver başkumandan vekili olacak.*" diye tehdit edip sıkıştıran kim? Ben!

Bütün bunlar, herkesin bildiği ve tamamen gerçek olan iddialardı.

Herkes Yakup Cemil'i dinledikten sonra; "*Haklısın, doğrusun, vallahi öyle...*" gibi sözlerle ona yağ çektiler; fakat hepsi bu kadar. Hiç kimse Yakup Cemil'in peşine takılmadı. Ondan bir an evvel uzaklaşmaya baktılar.

Yakup Cemil, Talât'a bile gitti. Bir zamanlar Enver'in adamı olan Yakup Cemil, şimdi tam bir Enver düşmanı olarak onu yerden yere vuruyordu.

Talât, Yakup Cemil'in ağzından girdi burnundan çıktı. Yakup Cemil sövdükçe, küfrettikçe, asıp kestikçe Talât onu destekledi.

Talât'dan yüz bulan Yakup Cemil iyice sapıttı:

– Kendisine gelince şapur şapur, bize gelince rabbim şükür. Olmaz böyle kancıklık.

Talât keyiften dört köşe olmuş, babacan bir tavırla Yakup Cemil ne söylediyse tasdik etti:

– Vallahi haklısın. Amcasını paşa yaptı, babasını paşa yaptı, kardeşini paşa yaptı. Yakup Cemil kardeşime gelince şapur şapur yok. Sadece rabbim şükür.

Yakup Cemil gider gitmez Enver'in yanında soluğu alan Talât, Yakup Cemil bir dediyse yanına beş katarak anlattı.

Sonunda da samimî bir yüz ifadesi takındı:

– Enver Bey kardeşim ne yapacaksan yap artık. Bu adam tehlikeli olmaya başladı.

Enver, Yakup Cemil'i tanırdı, ne duyduklarını ne de Talât'ın söylediklerini ciddiye bile almadı; fakat tepki vermemesi Yakup Cemil'i daha bir cesaretlendirmişti. Her gittiği yerde; "*Kafamı kızdırmazsınlar. Vallahi hepsini gebertirim, hükûmeti bile deviririm.*" diyordu.

Enver bunları da duydu; fakat kuru gürültüye pabuç bırakmaya-cak kadar cesurdu.

Yine güldü geçti.

...

İhtar, küfür ve tehditlerden hiçbir tepki alamayan Yakup Cemil, kendisi gibi Teşkilât-ı Mahsusanın vurucu silâhşorlarından ve daha önce Enver'le Talât'ın hışmına uğramışlardan Hüsrev Sami'ye gitti.

Yakup Cemil'le Hüsrev Sami, Enver'le Talât'a epey küfrettikten sonra Bursa kaphıcalarına gittiler. Çekirge'de, Servinaz Otelini işleten Satvet Lütfi'nin misafiri oldular.

Satvet Lütü'yse Memduh Paşa cinayetine karışmış silâhşorlardendi. Kuyruğu zar-zor kurtarınca Bursa'ya çekilmiş, suya-sabuna dokunmadan yaşayıp gidiyordu.

Yakup Cemil, Hüsrev Sami, Satvet Lütü.

Her üçü de Enver'le Talât'ı sevmeyen üç silâhşor.

Bu üçlü, söveceklerine sövüp, öveceklerini övdükten sonra, memleketin durumunu şöyle özetlemişlerdi;

“Harp çok fena gidiyor. İttihatçılar bu işin sonunda memleketi mahvedecekler. Vatanperverler birleşmeli ve bu hükûmeti behemehal devirmeli. Zararın neresinden dönülse kârdır; Almanları, Bulgarları ekerek tek başına barış yapılmalı; fakat ah ah ah! Bu gerçekleri inatçı ve zalim Enver'le diktatör ruhlu Talât'a kim anlatacak.”

Bu gerçekleri Enver'le Talât'a onlar anlatamazsa başkaları hiç anlatamazdı.

Gözü kara Hüsrev Sami'yle hiçbir şeyden korkmayan Yakup Cemil, İstanbul'a döner dönmez Enver'e çıktılar ve görüşlerini çekinmeden anlattılar.

Enver onları dinledikten sonra bu gibi hâllerde her zamanki yaptığını yaptı.

Sakin bir sesle:

– Teşekkür ederim, görüşlerinizi dinlemiş oldum, dedi.

Enver hep böyle yapardı, kendisine bir şey anlatmak isteyenleri dinler ve genellikle; *“Görüşlerinizi dinlemiş oldum.”* der; fakat sonra yine kendi bildiğini yapardı.

Bu sefer böyle olmadı. Yakup Cemil'in tehlikeli olmaya başladığını kabul etti. Bu adam ileri gitmeye başlamıştı ve ayakaltından uzaklaştırılmalıydı.

Hemen Teşkilât-ı Muhsusa liderlerinden Hüsamettin Beyi çağırdı:

– Yakup Cemil'i kendisinin teşkil edeceği bir çetenin başında İran'a gönderme fikrime ne dersiniz?

Hüsamettin Bey, Enver'in Yakup Cemil'den kurtulmak istediğini anlayınca; *“Emredersiniz.”* demekten başka bir şey yapamazdı.

“Türk’ün düşmanı kimdir?”

Enver, Yakup Cemil’le boğuşurken Kemal bir buçuk aydır görev yaptığı Edirne’de askerlerini eğitmeye, subaylarını tanımaya çalışıyordu.

Kendisi için askerlerini ve emrindeki subayları tanımak çok önemliydi. Kimden ne kadar verim alabileceğini önceden bilmesi birliğin başarısı için ön şarttı.

Bir yandan XVI. Kolordunun işlerini yürütürken diğer yandan da İstanbul’dan paşalık rütbesinin onayını bekliyordu ki başka bir emir geldi. İstanbul, daha doğrusu Enver onu; Kafkas cephesinin karargâh merkezi Diyarbakır’a sürüvermişti.

...

Edirne’deki kolordu subaylarına gelen yazıda; Kemal’in şarkta görevlendirildiği ve tüm subayların önce tümen merkezine, sonra da kolordu karargâhına gitmeleri emrediliyordu.

XII. Tümen Asteğmeni Şükrü de gitti kolordu karargâhına. Avluda Kemal’in gelmesini bekliyorlardı. Kemal, emrindeki kolordu karargâhıyla birlikte şarka gidecekti ve şimdi subaylara bu durumu bildirecekti.

Biraz sonra Kemal, kolordu karargâh binasının avlusuna geldi. Kendisine selâm veren subaylara mukabele etti. Onların takdir eden bakışları altında bir veda konuşması yaptı.

Bu arada Kemal’in yanında bulunan yakın arkadaşı ve üvey babası Râgıp Beyden dolayı akrabası olan Binbaşı Bulcalı Fuat, Kemal’i uğurlamak üzere Kırklareli’nden gelmiş ve bir tesadüf eseri yeğeni Asteğmen Şükrü’yü görmüştü:

– Şükrü, sen de mi buradasın?

Binbaşı Fuat, elini öpen yeğenini Kemal’e takdim etti. Asteğmen Şükrü selâm verdikten sonra Kemal’in de elini öptü.

Kemal, bir an düşündükten sonra gülümsedi:

– Hatırladım, sizi taltif edecektim değil mi asteğmenim?

Şükrü saygıyla cevap verdi:

– Bir askerimi mükâfatlandırmıştınız kumandanım.

– Şimdi de seni mükâfatlandıracağım, söyle bakalım ne istersin?

Şükrü mahcup olmuştu:

– Hatırlamanız bile benim için en büyük mükâfattır kumandanım.

Bu cevap Kemal'in hoşuna gitmişti:

– Ben Diyarbakır'a gidiyorum, yaverim olarak gelir misin?

Asteğmen Şükrü'nün gözleri parladı:

– Bendenize mükâfatların şereflerin en büyüğünü bağışladınız.

Her zaman emrinizdeyim.

Hemen o gün, Asteğmen Şükrü'nün kıt'asıyla ilişiği kesilerek kolordu karargâhına nakli yapıldı ve Kemal'in yaveri olarak göreve başladı.

Aslında, yüksek rütbeli kumandanlar, yaver olarak yüksek rütbeli subayları tercih ederlerdi. Kemal ise bunun tam tersini yapıyordu. Bu yüzden böyle bir görevi beklemeyen Asteğmen Şükrü pek sevinmişti.

...

Kemal, yaverleri Yüzbaşı Cevat Abbas ve Asteğmen Şükrü'yle Edirne içinde veda gezilerine çıktı.

İlk ziyaret ettikleri yer Edirne Muallim Mektebi oldu. Okul Müdürü Rıdvan Nafiz, onlara sınıfları gezdirdi.

Kemal, özellikle bir tarih dersine girmek istedi; çünkü tarih ilmini bilmek önemliydi. Tarihini bilmeyen bir millet varlığını koruyamaz; dostunu-düşmanını, tehlikenin nereden geleceğini anlayamazdı.

Osmanlının bugünkü acınacak hâlinin nedeni; kendi insanlarına, kendi tarihlerini öğretmeyişi değil miydi?

Tarih dersine giren Kemal, çocuklara sordu:

– Söyleyin bakalım, Türk'ün en büyük düşmanı kimdir?

Çocuklar bu sorunun cevabını biliyorlardı. Hep birlikte bağırdılar:

– Çarlık Rusya'sı paşam!

Kemal, çocukların "*Paşam.*" hitabına gülümsedi. Hakkı paşalık olduğu hâlde, rütbesini bir türlü vermeyen Enver'e içinden veryanın ederken çocuklar hâlâ; "*Çarlık Rusya'sı paşam!*" diye bağııyorlardı.

Kemal, çocukların bu cevabını beğenmediğini yüz ifadesiyle belli edince içlerinden birisi söz almadan konuştu:

– Yoksa yanlış mı söyledik paşam? Bizim en büyük düşmanımız Çarlık Rusya'sı değil mi?

Kemal gülümsedi:

– Hayır çocuğum yanlış değil; ama eksik. Türk'ün en büyük düşmanı, Türk'ün varlığına göz koyanlarla Türk'ü sömürmek isteyenlerdir. Yani düyun-u umumîyeyi yaratanlar, bu milleti kapitülâsyonlara mahkûm edenlerdir.

Bir başka çocuk:

– Düyun-u umumîye ne demek paşam?

Kemal, çocuğun bilgisizliğine üzüldü; fakat soruyu cevapladı:

– Çocuğum, düyun-u umumîye demek, genel borçlar demektir. Maalesef devletimiz, Avrupalılardan borç para almış ve bunları ödeyebilmek için vatandaştan alacağı vergileri karşılık göstermiştir. Batılı devletler, alacaklarını garanti altına almak için düyun-u umumîye büroları kurmuşlardır. Şimdi devletin vergilerini de onlar topluyorlar. Türk'ün düşmanı, devletin parasını kendi parası gibi korumayanlardır. Anladınız mı?

Çocukları derin bir sessizlik bürüdü. Demek dışarıdan borç almak kötü bir şeydi. Hele hele borç alıp verememek.

Demek bunun için Osmanlı yabancıların bütün isteklerine boyun eğiyordu.

Kemal az söyledi; fakat çocuklar çok anladılar.

...

Edirne'de son ziyaretler de tamamlanmış, 28 Şubat 1916'da İstanbul'a doğru yola çıkılmıştı.

Yolda Mavi Kuşun kafası karışmıştı.

Duyun'u umumîye, borçlar, kapitülâsyonlar.

“Zübeyde'nin iki gözü iki çeşme!”

Kemal, İstanbul'a gelir gelmez Enver'i ziyaret etti. Enver onu çok sıcak karşıladı. Kemal'in Edirne'den gönülsüz ayrıldığını biliyordu. Üstelik verilmeyen rütbesi konusunda da tek bir söz söylememişti.

“*Ne burnu büyük adam.*” diye düşündü. Bir kere, tek bir kere “*Paşam benim rütbem...*” dese cebinden çıkarıp verecek; lâkin yook! Öyle inat, öyle kibirli, öyle mağrur ki.

Ne Kemal; “*Benim rütbem.*” diye bir soru sordu, ne de Enver; “*Al rütben.*” diye çıkardı verdi.

Enver sohbeti Doğu Cephesindeki durumla başlattı.

Orada işler karışıkmiş. Ruslar her geçen gün daha da ilerliyorlarmış.

Uzun uzun anlattıktan sonra sadede geldi:

– Ruslara dur diyecek çok dirayetli bir ordu kumandanına ihtiyacımız vardır. Bu kumandan göreve başlar başlamaz Bitlis'i mutlaka geri almalıdır Kemal Bey kardeşim.

Kemal anlamazlıktan geldi:

– Kimdir bu ordu kumandanı paşa hazretleri?

Enver gülümseyerek Kemal'in omzuna vurdu:

– Elbette sizsiniz aziz kardeşim. Sizi bu münasebetle doğuya gönderiyoruz.

Kemal sahte bir hayretle karşılık verdi:

– Benim görevlendirmem XVI. Kolordu Kumandanlığıdır paşa hazretleri.

Enver gülümsedi:

– Mustafa Kemal Bey kardeşim. Doğu Anadolu'yu savunabilmek için yeni bir ordu kurma hazırlıklarımız var. Şimdilik XVI. Kolordu Kumandanı olarak Diyarbakır'a gidiniz. Yeni ordu hazırlığımız biter bitmez, ordu kumandanlığı görevlendirmeniz tebliğ edilecektir. Lütfen kabul buyurunuz.

Enver, sözlerinden hemen sonra gözlerini dört açtı ve bu müthiş teklifin Kemal üzerinde bıraktığı etkiyi görmek istedi.

Kemal donmuş kalmıştı.

İçinden; "*İşte nihayet.*" diye geçirirken elinde olmadan dişlerini de sıkıyordu. Bu adam paşalığını bile vermemişken neler diyordu?

Çene kemikleri inip inip kalkarken Enver'in gülümseyerek ve bütün dikkatiyle kendisini incelediğini fark etti. Fark etmesiyle birlikte yüzüne sahte bir tebessüm geçirdi.

Kemal'in ordu kumandanlığını; hırsla, özlemle beklediğini bilen ve bunda yanılmadığını gören Enver keyifle konuştu:

– Vazifeyi kabul edecek olursanız hemen yol hazırlığına başlayınız. Diyarbakır'a varmadan paşalık onayınız da ulaştırılacaktır.

Kemal'in artık heyecanını saklayacak hâli kalmamıştı.

Hem ordu kumandanlığı teklif edilmiş hem de aylardır verilmeyen paşalık rütbesi şifahen de olsa bildirilmişti.

Hiç düşünmeden kabul etti:

– Teşekkür ederim paşa hazretleri. En iyi şekilde hizmet edeceğimden emin olabilirsiniz.

Enver onu kucaklarken duygularını söze döktü:

– Bundan gayet eminim; lâkin sizden Bitlis'i ve Muş'u derhâl geri almanızı isterim.

...

Akaretlerde mütevazı bir Türk evi.

Bu evde Zübeyde var. Makbule'yle Fikriye de var.

Fikriye paşasını uğurlamaya gelmiş; fakat Makbule'nin bakışlarına tahammülü yok. Paşasının elini öpüyor ve evine dönüyor.

Makbule de üzgün.

Zübeyde yine kara yaslarda.

Gözyaşları sel; Çanakkale'den döneli iki ay bile olmamış. İki ayda iki hafta oğlunu görememişken işte yine gidiyor. Gidip de gelmemek var, gelip de görmemek var.

Zübeyde'nin gözü iki çeşme; fakat yine de “*Gitme.*” diyemiyor. Gidecek Mustafa, gitmek zorunda.

Zübeyde'nin iki gözü iki çeşme.

Zübeyde yine bağına taş basıyor.

...

Kemal, İstanbul'daki yol hazırlıklarını tamamlarken Diyarbakır'a birlikte gidecekleri çalışma arkadaşları da Edirne'den gelmiştir. 2 Mart 1916'da Kemal'le karargâhı Diyarbakır'a gitmek üzere hazırlanan özel bir trenle Haydarpaşa'dan hareket eder.

Kemal'i Diyarbakır'a götüren trenin arkasına takılan Mavi Kuş ona yetişmek için kanat çırpıyor.

II. Bölüm

HANÇERLENME

Büyük Savaş, karada, havada ve denizde iki yıldır devam etmektedir. Bomba ve silâh yapımındaki gelişmeler dünyayı saran bu savaşı daha bir öldürücü daha bir yıkıcı kılmaktadır.

Motorlu araçlardaki gelişmeler de bütün devletlerin ordularını yüksek bir hareket kabiliyetine ulaştırmıştır.

Avrupa'da, hatta Rusya'da ordu birlikleriyle birlikte tüm savaş araç-gereçleri bir yerden bir yere motorlu araçlarla, gemilerle ya da demir yolarıyla taşınıyor. Bu muntazam yollarda, menziller, konaklama teşkilâtları, kışlalar, sağlık tesisleri yapılmış. Askerin rahatı için her şey düşünülmüş.

Her ülke, silâh araç gereci, orduların donanımı kadar yola da önem vermiş.

Osmanlı hariç.

Osmanlı topraklarında kara yolu yok. Savaşan devletlerin orduları, motorlu araçlarla bir yerden bir yere taşınırken Osmanlı orduları izsiz, ıssız, Orta Çağ'dan kalma kervan yollarından yaya yürümek zorundalar.

Şose denilen çizgilere ya da kağıt tekerinin geçtiği, ortası yüksek kalmış iki derin çizgiye yol deniyor. Bu hayalet çizgiler üzerinde çok büyük ırmaklara rastlanmadıkça köprü ya da menfez yok.

Olanlar da dayanıksız.

Sel ve yağmur yüzünden devamlı bozuk olan yolların tamirinde hep gecikilmiş. Bu yollarda ne menzil, ne konaklama, ne iâşe, ne silâh ikmal ne de sağlık tesisleri var.

Kara yolu can çekişirken demir yolu ancak İstanbul'dan Pozantı'ya kadar. Suriye'deki kısım sa yetersiz ve yakıtsız. Tren motorunu çalıştıracak kömür bulunamadığı için dağlardan derelerden toplanan söğüt ve karaçalılar yakılır. Ya da en yakın köy evinin damı yıkılır, ağaçları yakıt olarak kullanılır.

Oysa yol çok önemli.

Yol sadece ordular için gerekli değildir. Ticaret, sanat, mektep, fabrika, yurt savunması, hepsi yola bağlıdır.

Osmanlı orduları, taşınmak için denizden, demirden, karadan faydalanamamaktadır. At, eşek, katırsa ancak araç gereci taşıyacak kadardır.

Ata ya da tramvaya binemeyen ordular, bir cepheden diğerine, yaya olarak intikal ettirilmektedir.

Ve cepheler.

Osmanlı topraklarının her yanı cayır cayır yanan cephelerle doludur ve her zaman her cepheye asker gereklidir.

Bu yüzden Osmanlı orduları, diğer ülke ordularına bakarak çok daha hareketlidir.

Hareketli de değil, devamlı yürüyüş hâlinde seyyar bir insan seli. Yol insanoğlunun büyük bir mucizesidir.

Ve bu mucize Osmanlı topraklarına hiç uğramamıştır.

“Boz kır!”

İstanbul’dan kalkan Diyarbakır treni oflaya puflaya yol alıyor.

İçinde XVI. Kolordu Kumandanı Albay Mustafa Kemal ve kargâhı var.

Daha önce Edirne’de olan XVI. Kolordunun Mehmetçikleri de trendeler. Bir kısmı daha önce gitmiş kalanlar daha sonra gelecek.

Kemal heyecanlı.

Enver ona paşalık rütbesini hemen göndereceğini söylemiş. Arından da yeni kurulacak olan ordunun kumandanlığını vaat etmiş.

Askerle dolu trenin önünde günler sürecek bir yol var. Mehmetçikler Kemal’in kompartımanları tek tek gezerek kendileriyle ilgilenmesinden mutlu olmuşlar.

Kompartımanına dönen Kemal pencerenin kenarındaki koltuğa oturuyor. Dirseği masada, yumruğunu yanağına destek vererek dışarı bakıyor; fakat cam puslu.

Elinin tersiyle camın buharını siliyor.

İstanbul’dan yeni çıkmış. Tabiat kışın beyaz yorganını atmaya çalışan yeşermiş ağaçlarla dolu.

Ağaç tabiatın elbisesi.

Tabiatın; dağlarını, taşlarını, düzlüklerini, tepelerini, yarıklarını, çukurlarını örten bir elbise.

Tabiat, bol elbise giymiş şuh bir kadın.

Bol elbise, şuh kadının hatlarını kapatamamış.

Oflaya puflaya giden tren, enginli yüksekli tepelerin dağların arasında yol alıyor.

İstanbul, İzmit, Adapazarı...

Pencerenin arkasında Anadolu'nun geniş bozkırları görünmeye başlıyor.

Boz!

Kır!

Boz kır!

Anadolu bozkır!

...

Yavaş yavaş ısınısını arttırmaya başlayan güneş, Anadolu'nun üstündeki kar tabakasında önce küçük delikler açar.

Bu delikler büyüdükçe kar, düzlüklerden dağların eteklerine doğru çekilir. Karın inceldiği her yerde, beyazın içinde hafif mormusu çiçeğiyle kardelenler baş gösterir.

Kardelen sadece baharın müjdecisi değil, insanları aylardır damların içine hapseden kara kışın sonunun da habercisidir.

Kemal'in bindiği tren kardelenlerin boy gösterdiği bir zamanda Anadolu bozkırlarının içinde bir görünüp bir kaybolan kayalıkların arasında yol almaya çalışıyor.

Anadolu'nun içlerine girildikçe tabiatın elbisesinde delikler açılmış.

Anadolu'nun içlerine girildikçe delikler giderek büyüyor.

Anadolu'nun içlerine girildikçe bozkır giderek soyunuyor.

Ve tam Anadolu'nun ortası, tabiat çırılçıplak.

Dağların başı, tepelerin dibi, düzlüklerin tepecikleri, kovuklar, yarıklar, apaçık meydana.

Kar, çıplak Anadolu'nun çukurlarında ve yükseklerinde hâlâ duruyor. Çıplak dağların, kel tepelerin güneye bakan yamaçları erimiş. Tabiatın kıştan ödünç aldığı kalın ve beyaz elbiseyi çıkarmanın vakti gelmiş.

Baharın eli kulağında.

Baharın ayak sesini duyan kış, verdiğini geri istiyor. Yarıkları, kovukları doldurmuş kar, zorlu güneşte, ters bir poyrazda erimek için bahane arıyor.

Fakat Anadolu bozkırı kışın gitmesini istemiyor gibi.

Karın gitmesiyle birlikte çırılçıplak kalacak.

Korku ve utanç.

Öksürüklü tren, arka arkaya çektiği “*Puflamalarla*” yoluna devam ederken Anadolu’nun bağrında adım adım ilerliyor.

Çıplaklığından utanan toprak, kalın beyaz yorganı iyice üzerine çekmiş.

Kalın beyaz yorgan, yarıkları, düzlükleri kapatırken Anadolu insanının bahtını da kapatmış.

Beyaz, üstüne çöreklediği kara toprağı boğmak ister gibi.

Kemal bu topraklardan ilk kez geçiyor.

Kemal bu toprakları ilk kez görüyor.

Kemal Anadolu bozkırına bakmıyor, içiyor.

İçerken dünyayla ilgisi kesilmiş, sık sık buharlaşan camı siliyor.

Karın altında boğulan karayı, karanın kara direnişini göremiyor.

Karın altındaki karada insan yok.

Bu kadar geniş topraklarda hiç insan olmaz mı?

Hiç köy olmaz mı?

Kar altında, bozkırın enginli yüksekli tepelerinin eteklerine sığınmış karaltılar görüyor.

Son bir umut!

Karaltı değil, delik bunlar.

Nefes delikleri.

Dağların, tepelerin kuytularına sığınmış; ancak dikkat edildiğinde görülebilen delikler.

Bunlar köyler olsa gerek. Susmuş susturulmuş, sessiz ve korkak köyler.

Köylerle birlikte bozkır da susmuş.

Evler viran, bütün erkekler cepheye, ocaklar tütmüyor.

Çift tutan bilekler, tarlasından, köyünden koparılmış, eline silâh verilerek ölmeye yollanmış.

...

İstanbul’un Anadolu köylüsünü ölüme davetinin ardı arkası kesilmiyor.

Her iki üç ayda bir Osmanlının köye gönderdiği tellâllarla; “*Halifemiz, padişahımız, efendimizin,*” askere çağırma fermanını, yüksek

sesle okuyarak; “İmam asasıyla, çiftçi mesesiyle,” Anadolu Türk’ünü ölmeye çağırırlar.

Savaşa giden Anadolu Türk’ünün mezarı bile belli değil. Kim bilir hangi çölün kumu üzerini örtmüş, hangi dağın karının altında kalmış.

Devlet baba şehidinin künyesini bile ailesine ulaştırmadığı için analar, babalar, balalar, eşler, yavuklular ölümden de zor işkenceler çekiyor.

Sevdiklerinin ölüp-ölmediğini bilmemek, bekleyen için ölümden de zor.

Dönenler tesadüfen dönebilmişler; fakat ya kolu kopmuş ya bacağı. Yaş yirmi beş bile olmadan saçlar ağarmış, dişler dökülmüş, beller bükülmüş.

Yıllar sonra tesadüfen dönebilen evlâtları, analar değil, kapılardaki karabaşlar tanır olmuş.

Dönüş ama ne dönüş!

Kafasında anlatmak için çırpındığı Çanakkale’nin, Trablus’un, Balkan’ın, Sarıkamış’ın, Kanal’ın akıllara durgunluk veren, inanılması mümkün olmayan; fakat bire bir gerçek, bire bir yaşanmış hikâyeleri var.

Dönüş ama ne dönüş!

Bu hikâyeleri anlatacak kimsesi kalmamıştır. Savaşa gitmeden önce bir iki çocuğu olmuşsa açlık ya da hastalıktan ölmüştür. Giderken on sekiz yaşında bıraktığı karısı; “Artık dönmez, on yıl oldu. Kim bilir hangi cepheye kalmıştır.” baskılarına dayanamamış kim bilir hangi yaşlı adamın kim bilir kaçınıcı karısı olmuştur.

Dönüş ama ne dönüş!

Giderken bıraktığı çift paslanmış, öküzlere devlet el koymuştur. Yıllardır boş kalan tarlalar tek kol ya da tek bacakla işlenebilir gibi değil. İşlese bile çıkardığı mahsulün çoğuna yine devlet el koyacak.

Dönüş ama ne dönüş!

O yine aç.

Anadolu köylerinde cirit atan gençlerin naraları, üzüm toplayan kızların türküleri, sırtında pala bıyıklı yiğit taşıyan küheylânların kişnemeleri duyulmalı yıllar yıllar olmuş.

Anadolu bozkırının sesi kesilmiş.

İhtiyar erkekler kendilerinin bile zor duyduğu sesle nerede olduğunu bile bilmediği, yüzyıllar önce kaybedilmiş Budapeşte'nin üzerine söylenmiş "*Nazlı Budin.*" ağıtını inler.

Analar!

Anaların aklında; gidip de dönmeyen kocalarından çok, gidip de dönmeyen oğulları var.

Anaların türküsü, güftesiyle bestesiyle kendilerine özel. Güfteler o anda gönülden dile akar. Gözyaşıyla sulanarak türkü olur, ağıt olur, destan olur.

Her fırsatta söylenen ana türküsünün bestesi hiç değişmez; ama güfte...

Güfteler her gün başka başka yürekleri dağlayan dizelerden oluşur.

Bu güftelerde Sarıkamış vardır. Allahüekber dağları vardır. Dağlarda soğuk vardır, buzul vardır, ölüm vardır.

Bu güftelerde çöl vardır.

Çölde sıcak, çölde kum, çölde ölüm vardır.

Çölde gülü diken olan Yemen vardır, oraya giden gelmez.

Bu güftelerde Çanakkale vardır.

Çanakkale içinde; "*Aynalı çarşı*" vardır. Ananın yavrusu, yavuklunun sevgilisi Çanakkale'de vurulur ve anasının ağzından, yavuklusunun gönlünden; "*Gençliğim eyvah!*" diye hayıflanır.

Bu güftelerde, Trablus vardır, Cezayir vardır, Alplerin buzulları vardır.

Anaların evlâtları, yavukluların sevgilileri, gencecik gelinlerin kocaları, yetimlerin babaları; dağlara, çöllere, buzullara gitmişler ve gelmemişlerdir.

Anadolu'nun anaları evlâtsiz, yavukluları sevgilisiz, çocukları babasızdır.

...

Anadolu köylerinde çocuk çok az.

Mevcut tek tük çocuk, köye dönebilen; Topal Ahmet'lerin, Çolak Ali'lerin, Kör Mehmet'lerin, Kambur Hüseyin'lerin çocukları.

Her nasılsa doğabilen, her nasılsa büyüeyebilen çocuklar.

Kızlar ilk fırsatta bıyığı bile terlememiş oğlanlarla evlendirilir. Oğlanlar; çocukluktan kurtulamadan baba olurlar.

Bu baba çocuklar, çocuklarını sevemeden; “*Padişahımız efendimizin*” fermanıyla iki jandarma tarafından anasından, babasından, çocuğundan, karısından, yuvasından bir daha dönmemesine koparılır.

Koparılan da koparan da bir daha dönülmeyeceğini bilir.

Koparılan engindir, olgundur, sessizdir...

Olmuşların, olanların ve olacakların, hepsinin; ama hepsinin farkındadır.

Fakat kafası karışıktır. Niçin ölmektedir? Vatana olan sevgisinden şüphesi yoktur. Cephede ölünce cennete gideceğinden de emindir. İngiliz’in gâvurluğunu, Rus’un Moskofluğunu düşünür. Onlara sık sık beddua eder. Odunu ocağını, yurdunu yuvasını, karısını kızını; İngiliz’e, Rus’a kaptırmamak için ölmesi gerektiği inancındadır.

Ve seve seve ölmeye gider.

Fakat bu nasıl ölmek, onu anlayamaz. “*Padişahımız efendimize,*” hiç toz kondurmaz.

O Allah’ın yeryüzündeki gölgesidir. O ne yaparsa doğru yapmıştır.

Ya paşalar!

Paşalar da çok büyüktür onun gözünde.

Koca koca orduları, yüz bin-yüz bin Mehmetçikleri karlara gömen, kumun altına iten, kanallarda boğan, bilgisiz, cahil, Osmanlı paşaları...

Tüm olanlar “*Takdir-i ilâhîdir.*”

Anadolu köylüsü ölür.

Kemal, Anadolu insanının Osmanlı ordusuna emanet ettiği Mehmetçiklerin kara yazısını düşünüyor.

Düşünürken gözü ufukta.

Ufukta bir nokta beliriyor.

Bu nokta giderek yaklaşıyor.

Sonunda tanıdık bir şekil alıyor.

Evet o.

Mavi Kuş!

Mavi Kuş, Kemal’in penceresine kadar geliyor.

Rüzgârda süzülen kanatları pencereye degecek kadar yakın.

Kemal'le göz göze geliyor.
 Kemal'in kararan ruhu rahatlıyor.
 Bir baş eğmeyle selâma karşılık veriyor.
 Bakışıyorlar.
 Uzun uzun bakışıyorlar.
 Sonra Mavi Kuş bir kanat çırpışıyla yükseliyor.
 İstikamet Diyarbakır!

“Nihayet Mustafa Kemal Paşa!”

Ruslarla savaş, Yavuz'la Midilli gemilerinin Karadeniz'deki Rus limanlarını bombaladığı, 1914 Ekiminden beri devam etmektedir. 1915 yılı içinde Ermenilerle birleşen Ruslar, Karadeniz'den Van gölüne doğru harekete geçmişlerdir.

Trabzon, Erzurum, Erzincan gibi büyük illerle Muş-Bitlis çizgisinin doğusu Rus işgalindedir. İşin garibi, beş Osmanlı ordusundan üçü Trakya'da yatarken diğer ikisi, güçlü Rus orduları karşısında vatani savunmaya çalışmaktadır.

Bölgedeki III. Ordu geri çekilmekten başka çare bulamamış Rus kuvvetleri Diyarbakır'ı tehdide başlamıştır.

Ordunun yiyecek ve mühimmat sıkıntısı had safhada. Askerlerin elbiseleri eski, çarıkları yırtık. Mehmetçik gıdasızlıktan hâlsiz. Cephelerin ileri mevzilerdeki erleri soğuk ya da açlıktan ölmüş bulmak sıradan bir olay.

Ordunun sağlık hizmetleri de iflâs etmiş; uyuz, dizanteri, tifüs ve açlık kol kola. Hasta erlere gereken tedavi yapılamadığı için her ay ortalama dokuz yüz kişi ölüyor.

Vatanın düşman eline düşmemesi için cepheye koşan Mehmetçik; açlık ve hastalıkla uğraşırken vurguncular, maddî menfaatlerinin peşinde. Hırsızlık, sıradan vakalardan.

En kötüsü de moraller sıfır.

...

Kemal, bu felâketli şartlar içinde 14 Mart 1916'da, Diyarbakır'a XVI. Kolordusuyla birlikte gelir.

Kendi kolordusunun her bakımdan eksik olduğunu gören Kemal bölgedeki diğer ordu, kolordu ve kumandanların durumunu merak eder.

Hemen Yaver Şükrü'yü çağırır ve civardaki orduların kara kış ve düşman karşısındaki durumunu öğrenmek için bir tel yazdırır.

Yaver Şükrü, Kemal'in yazdığı mesajı tellemiş; fakat merak içindedir.

Nihayet merakını yenemeyerek Kemal'e sorar:

– Kumandanım, işiniz zaten başınızdan aşkın. Çevre kolorduların durumunu öğrenip ne yapacaksınız. Doğrusu merak ettim.

Kemal'in kaşları çatılır:

– Olur mu çocuğum. Ben sadece kendi birliğimin değil, tüm Osmanlı ordularının durumunu bilmeliyim. Başka türlü kendi kolordumun hareketlerini nasıl tanzim ederim.

Yaver Şükrü, kumandanının yüzüne anlamış gibi bakar; fakat anlayamamıştır.

...

Albay Mustafa Kemal, bir ordu kumandanı hassasiyetiyle çalışmaktadır; fakat beklediği paşalık rütbesi hâlâ gelmemiştir.

O güne kadar üstlendiği her görevde bir üst rütbedeki subayların görevlerini başarıyla yapmıştır. Trablus'ta yaptıkları, Çanakkale'de yaptıkları, rütbelere sığar işler değildir. Artık Kemal'in sahip olduğu rütbe yaptıklarının çok gerisinde kalmıştır.

Nihayet Albay Kemal'in Tuğgeneralliğe terfisi, 1 Nisan 1916'da resmiyete konularak kendisine bildirilir.

Derin bir nefes alır Kemal.

Bütün engellemelere rağmen artık paşadır.

Mustafa Kemal Paşa!

Kemal Paşanın içi içine sığmamaktadır.

Kalkar, pencereye gider ve bakar.

Dünyanın en köklü, en eski kentlerinden biri olan Diyarbakır, bir bahar gününün sabahında kendisine gülümsemektedir.

Onun paşa olmasından Diyarbakır da memnun olmuştur.

Tekrar masasına döner.

Önündeki gazetede, yaşlı babasının koltuğuna girmiş birlikte yürüyen bir baba-oğul fotoğrafı görür.

Fotoğrafa bakarken elinde olmadan babası Ali Rıza Efendiyi düşünür. Şimdi onun hayatta olmasını, beşiğinin üzerine astığı kılıcın hakkını verdiğini görmesini ne kadar isterdi.

Babası hayatta olmadığına göre, bu gururu paylaşabileceği tek insanı, annesi Zübeyde'yi düşünür.

Oğlunun paşa olduğunu öğrenince kim bilir ne kadar sevinir annesi, yine ne gözyaşları döker.

Annesini bilir Kemal.

Sevinse de ağlar, üzülse de. Ağlamak için hiçbir fırsatı kaçırmaz Zübeyde.

Çevresine bakar Mustafa Kemal Paşa. Bu güzel haberi annesi ve kardeşinin dışında birileriyle paylaşmak ister. Biraz düşündükten sonra mutluluğunu paylaşabileceği hiç kimsenin olmadığını fark eder.

Yalnızlığın tüm acısını yüreğinde hisseder.

Paşalığın sevinci hüzne dönüşmüştür.

Odasında dönüp dururken bir tıkırtı duyarak pencereye döner.

Mavi kuş onun paşalığını kutlamaktadır.

Kemal'e bakarken gururludur Mavi Kuş.

İşte hayatının her anını saniye saniye bildiği adam, nihayet paşa olmuştur.

Askerî liseye girerken,

Harbiye'ye giderken,

Arkadaşlarına; "*Kurmay olmalıyız.*" derken bugünü kastetmiştir Kemal; fakat yine de hüznülüdür.

Asıl büyük amacına giden yolda bir basamak daha çıkmıştır o kadar.

Asıl büyük amaç?

Amaçları kapalıdır Kemal'in. Kapalıdır; fakat pek büyük olduğu bellidir.

Amaçlarının büyüklüğü, bakışından, yürüyüşünden, konuşmasından, her şeyinden; ama her şeyinden belli olmaktadır.

Kemal; Mustafa Kemal Paşa olmuştur.

Bilmektedir ki bundan sonra çok daha büyük işlere girişecektir.

Heyecanlanan Mavi Kuş, arka arkaya kanatlar çırpmaya, her kanat çırpmasında sevinç çığlıkları atmaya başlar.

Mavi Kuşun çığlıkları, kendisini yalnız hisseden Kemal'i daldığı can sıkıntısı çukurundan çeker alır.

Postacının getirdiği her şeye korku ve heyecanla yaklaşan Zübeyde, son gelen telgrafa bakınca sevinç gözyaşlarına boğulur. Bir zamanlar, “*Paşam! Sarı Paşam!*” diye sevdiği “*Mustafacığı*” şimdi gerçekten “*Paşa.*” olmuştur.

İçi içine sığmaz olur Zübeyde’nin. Ah Makbule, şu anda evde yoktur ki boynuna sarılsın, boynuna sarılsın da bir güzel ağlasın.

Mutluluğu yüzüne vurmuş, gülümsemektedir. Uzun süre gülümser Zübeyde. Yüzündeki gülümseme bir süre sonra donar, yavaşça hüzne dönüşür.

Zübeyde anadır.

Yıllardır dönülmez yollara giden yavrusunun yolunu gözleyen bir ana.

Dönülmez yollara giden yavrusundan haber bekleyen bir anaya gelen müjde.

Türk anası asırlar var ki kara haber almaya ve ağlamaya alışmıştır.

Türk anası kırk yılda bir güzel haber alır; fakat bunu da sevinç gözyaşlarıyla kutlar.

Zübeyde de ağlamaya başlar.

Hüngür hüngür, hıçkıra hıçkıra, burnunu çeke çeke ağlar Zübeyde.

Bir süre sonra sakinleşir, gözyaşlarını burnunu siler, çekilir köşeye, elini çenesine dayar ve geçmişin engin denizine dalar.

Selânik’e gider hemen.

Ah Selânik!

Şimdi Selânik’te olmak varmış. Şimdi Mustafacığının sırmalı elbiseleriyle peşinde yaverler, muhteşem bir küheylânın üstünde Ahmet Subaşı Mahallesi’ne girmesi varmış.

Eski evi, eski komşuları, anası, babası, kardeşi Hüseyin. Onlar; torunlarının yeğenlerinin paşa olduğunu duysaymışlar hemen eve damlarlarmış.

Ahmet Subaşı Mahallesi’nin güzel insanları sıra sıra onu ziyaret eder, göz aydınına gelerek Zübeyde’nin mutluluğunu paylaşırlarmış.

Kızı Hatice’yi oğluna vermeyen kadın, konu komşuyu aracı eder, Kemal’i damat edinmek için elinden geleni yaparmış.

Hepsi hepsi bir yana...

Ah şimdi Ali Rıza Efendi sağ olsaymış. Bu kıt kanaat geçinen memur, beşiğine asker olması dileğiyle kılıç astığı oğlunun paşa olduğunu öğrenseymiş kim bilir ne kadar gururlanırmış.

...

Makbule eve geldiğinde annesini sağ elini yanağına dayamış dalgalarla boğuşurken buldu. Ona seslendiği hâlde cevap alamayan Makbule, birkaç kez omzuna dokunmasına rağmen yine tepki alamadı.

Korktu Makbule, avazı çıktığı kadar bağırdı:

– Anneeeee!

Zübeyde birden uyandı ve Makbule’nin omzuna küçük bir yumruk attı:

– Karşında sağır mı var haspacık, ne bağıırırsın?

“O hâlde bu iş yaştır!”

Kemal’in resmen kumandanı olduğu XVI. Kolordunun, henüz hangi orduya bağlı olduğu belli değil. Sadece Enver’le aralarındaki mutabakata göre bu bölgede yeni bir ordu oluşturulacak ve yine kimsenin bilmediği; fakat Enver Paşa Hazretlerinin, Kemal’e söylediğine göre, yeni kurulacak bu ordunun kumandanı kendisi olacak.

Ordu kumandanı!

Dünyanın tüm askerlik literatüründe en büyük ordu birimi.

İşte o zaman Kemal, en büyük askerî birimin başında olacak.

Ordu!

Kolorduları, tümenleri, alayları, taburları, bölükleri, mangaları çatısı altına almış büyük yapı.

Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa!

İşte bu büyük yapının en üstünde kendisi olacak. Cephelere o emir verecek. Verdiği emirler; binbaşılar, yarbaylar, paşalar tarafından uygulanacak.

Kemal akşama kadar çalışmaktan yorulmuş; fakat uyuması mümkün değil.

Pencereye gider, camı açar.

Gökyüzü berrak, yıldızlar belirgin.

Yıldızlar ordulardaki askerler kadar çok.

Hele vatanını savunan yıldızlar, pırıl pırıl.

Yakındakiler, uzaktakilere nazaran daha parlak.

Bazı yıldızlar, uzakta olmalarına rağmen bir diğerinden daha ışıltılı. Orada, bak bak tam orada, yeni bir yıldız doğdu. Demir kazığın tam yanında, neredeyse demir kazığın kazığını sökecek.

Yeni doğan yıldızın parıltısı diğer tüm yıldızları bastırdı.

Sanki her geçen gün, her geçen saat, sanki her geçen dakika, sanki her geçen saniye, sanki her geçen an, yeni doğan yıldızın parlaklığı daha da çoğalacak gibi.

Kendisine benzetir Kemal bu yıldızı.

İşte ordu kumandanı olmak üzeredir.

Bugün yarın Enver'in tebliği gelir.

Ordu kumandanı olur olmaz, işte o zaman yıldızların hepsi kendi yaydığı ışığın gölgesinde kalacaklardır.

Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşanın yıldızı, tüm yıldızlardan daha parlak olacaktır; çünkü...

Çünkü o zaman daha büyük bir yetkiyle daha çok çalışacaktır.

Çünkü o zaman geçici değil, kalıcı tedbirler alacaktır.

Gecesini gündüzüne katarak yurt savunma plânları yapacak, bir tek Mehmetçiğin bile boş yere telef olmasına izin vermeyecektir.

Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, bütün plânlarını kendi ülkesi, kendi milletin menfaatleri için yapacaktır.

Kendi ülkesi, kendi yurdu, kendi milletin menfaatleri için yeri geldiğinde ölmesini bilen Mehmetçik, kumandanının kendisini, kendi canı gibi sevip koruyup kollayacağına inanan Mehmetçik, Çanakkale gibi nice harikalar yaratacaktır.

Böyle bir ordusu, böyle bir Mehmetçiği olan ülkenin topraklarına saldırmak kimin haddinedir?

Yurda saldıranlar, analarından doğduklarına pişman olarak defolup gideceklerdir. Gerekirse Enver'i ve Enver gibileri hesaba çekecek, onların yanlışlarını bile engelleyecektir.

Gerekirse, Enver'i ve Enver gibileri!

Burada durur Kemal. Gerekirse Enver ve Enver gibilerin hesabını göreceğine göre, Enver ona bu fırsatı verecek midir?

"Verecek midir?" ne demek, niçin versin?

Bir "Eyyvah!" çeker Kemal.

Eline fırsat geçtiği gün Enver'i harcayacak bir Mustafa Kemal.

Bu doğrudur; eline fırsat geçtiği gün Enver'i de diğerlerini ve pek çoğunu da harcayacak bir karakteri vardır Kemal'in.

Fakat acaba bu dışarıdan ne kadar bellidir?

Belli midir değil midir?

Bu sefer buna kafa yorar Kemal.

Her ne kadar Enver'i her gördüğünde, genellikle ona iltifatlar ediyorsa da zaman zaman; *"Saygıdeğer Büyüğüm."* diye yazıyorsa da zaman zaman; *"Emredersiniz Paşa Hazretleri."* diyorsa da zaman zaman...

Kendi kendini kandıramaz Kemal.

Bugüne kadar yaptıklarıyla Enver'e güven vermemiş olduğuna kanaat getirir.

O hâlde bu iş yaştır.

O hâlde Enver onu yine atlatmıştır.

O hâlde Enver ona ordu kumandanlığı vermeyecektir.

Kesinlikle vermeyecektir.

Sigarasının izmaritini hırsıyla kül tablasına bastırır.

Yatağa girmeden sabahı etmiştir. Banyosunu yapar, tıraşını olur.

Kahvaltı yaparken canı sıkındır. Bu sıkıntı öğleye kadar devam eder ve sonunda korktuğu başına gelir.

Enver'den gelen telde; *"Kurulması plânlanan ordunun hazırlıkları henüz tamamlanmadığından, o güne kadar III. Ordu Kumandanı Vehip Paşanın emrinde olacağı."* yazılıdır.

İşte bu kadar.

Bir bakıştan, henüz ortada bir şey yoktur. Henüz ordu kumandanlığı hayali sürebilir; fakat o Enver'i tanır.

"Enver'i tanırsın da bu hâle niçin düşersin hay..." diyerek kendi kendisine bir fırça çeker.

Sen Enver'i tanıyorsun da Enver seni tanımaz mı?

Tanır!

O hâlde ordu kumandanlığını çok beklersin.

Enver ilk adımı atmış; *"Kurulması plânlanan ordunun hazırlıkları henüz tamamlanmadı."* numarasıyla kendisini Vehip Paşaya bağlamıştır.

İpler şimdilik başkalarının elinde olduğuna göre, yapacak bir şey yoktur.

“Helâl olsun Enver!”

Kemal sorumlu olduğu kolordusunda gece gündüz canla başla çalışmaktadır. Bölgedeki diğer ordu ve kolordu kumandanlarının durumlarını öğrenmek için günler önce şifreli teller çekmiş; fakat bir cevap alamamıştır. Kendi kolordusunun, yerini, mevkiini, bir taarruz karşısında alacağı durumu tespit için acilen bu bilgilere ihtiyacı vardır. Kolordusu da sorumluluk bölgesindeki illerde yaşayan halk da zor durumdadır.

Bitlis, Ruslar tarafından işgal edilince vali ve valilik memurları Siirt’e nakledilmiş resmî işler oradan görülmektedir.

Bitlis ve Muş Ruslardan geri alınmalıdır; fakat önce askerin karnını doyurmak gerekir. Tümen kumandanlıklarıyla civardaki valilere tebligat yapar. Askerin hat safhada olan iâşe sorununu onların yardımıyla halletmeyi düşünür.

Bu tebligatlara ilk olumsuz cevap Siirt’te bulunan Bitlis Valisi Memduh Beyden gelmiştir. Kemal hakkında pek iyi düşünceleri olmayan Vali Memduh, oldukça sert karakterli hayli de aksi bir adamdır.

Kemal’le Vali Memduh arasında iâşe temini konusunda kavga derecesine varan yazışmalar olur.

Kemal, iş çıkışından çıkma noktasına geldiğinde, III. Ordu kumandanı Vehip Paşayı durumdan haberdar eder.

Kemal’in; Muş ve Bitlis’i almak için harekete geçeceğini bilen Vehip Paşa, Vali Memduh’a, bir tel çekerek gereken yardımı yapmasını ister.

Vali Memduh, Ordu Kumandanı Vehip Paşanın meseleye önem verdiğini anlayınca Kemal’in kolordusuna karşı tavrı değişir; fakat bu değişimi asıl sağlayan Jandarma Kumandanı Binbaşı Nâzım Nazmi Beydir.

Kemal’i, Rumeli’deki faaliyetlerinden beri tanıyan Nâzım Nazmi, Vali Memduh’un, ona zorluk çıkardığını anlayınca valiyi ziyaret ederek Kemal’in geçmişteki hizmet ve başarılarını anlatmış ve onun hakkındaki olumsuz intibaları silmiştir.

Binbaşı Nâzım Nazmi’nin sayesinde Vali Memduh, Kemal hakkında yanlışlığını anlayarak ona tam destek vermeye karar vermiştir.

Kemal, Muş ve Bitlis'in geri alınması için yapılacak askerî harekâtta önce oradaki cephelerde askerlerin durumunu bizzat görmek istedi.

Bitlis boğazında sıkışıp kalmış V. Tümenin içinde bulunduğu zor durumdan acilen kurtarılması gerekmekteydi. Muş cephesindeki durum da pek parlak değildi.

Cepheleri ziyareti sırasında Siirt'e de uğradı.

Siirt'te de askerleri, onların yatakhanelerini, revirlerini teftiş etti. Gördüklerinden hiç memnun kalmamıştı. Buradaki durum da diğer cephelerden farklı değildi. Geceyi orada geçirmeye karar verdi. Odasına çekildiğinde eline bir kitap aldı; fakat okuyamadı. Satırlar gözlerinin önünde kayıp gidiyordu.

İstanbul'u düşündü.

Boğaz'a gitti, Haliç'i, Beyoğlu'nu, Eminönü'nü ziyaret etti. Oradaki hayatı, insanları, eğlenceleri kafasından bir bir geçirdi. Sonra aklına Corinne geldi. Şimdi Corinne kim bilir kimlere şiir ziyafeti veriyor, kim bilir kimlere uzun güzel parmaklarıyla piyano çalıyordu.

Uykusu yoktu, Corinne'ye bir mektup yazmaya başladı;

“Aziz Madam,

Bu defa size hakikî dostluğumuzu hatırlatmak için ilk önce ben kalemi elime alıyorum.

Batıdan doğuya kadar devam eden uzun ve yorucu bir yolda iki ay kadar seyahat ettikten sonra bir istirahat anı bulunabileceğine inanılır değil mi?

Lâkin heyhat!

Görülüyor ki bu ancak ölümden sonra mümkün olacak; lâkin bu hayalî rahata kavuşmak için Allah'ımızın cennetine gitmeye kolay kolay razı olacak değilim.

Yarın başka bir seyahat istikametinde gideceğim. Diyarıbekir'e gelen Nuri'ye beni bugün bulunduğum Siirt'ten üç gün uzakta Miyotarkin'de bulmasını emrettim.

Nihayet üç gün sonra birbirimizi göreceğiz ve eminim, geçmiş günlerden, bilhassa sizin aziz varlığınız sayesinde yaratılan iyi ve sevimli hatıralardan hararetle bahsedeceğiz.

(...) aziz Edith'in melekâne tavırlarla fala baktığı tatlı anları hatırlamaklığımıza müsaade ediniz. Valideniz hanımefendiye seçkin hürmetlerimi arz ederim.

(...) Ben, yalnızım, fakat her şeyi tasvirden acizim. Bu sayfaların geri kalan kısmını önümde bulunan bir kitaptan aldığım bazı sözlerle dolduruyorum; "Orduların hâlâ devam eden mekanik hareketleri sona ermek üzereydi. Zira halkın harareti söndüğü zaman askerler bulunmaz. Ruhların takati bittiği zaman generaller kendilerine geçmezler ve zaferler, askerlerle, generallerle ve parayla birlikte sona erer..." Mignet.

Son söz: "Ya hiç doğmamış olmak veya hiç unutulmamak isterdim." Chateaubriand.

Adres: General Mustafa Kemal Diyarbakır"

...

Kemal mektubunu bitirdiğinde sabah olmak üzereydi. Giyindi ve hiç vakit kaybetmeden Silvan'a doğru yola çıktı.

Silvan'a yaklaştığında İstanbul'dan şifreli bir tel aldı. Bu tel, onun bütün plânlarını bozdu.

Korktuğu başına gelmişti.

Onun tanıdığı Enver gereğini yapmıştı.

Yazıdan anlaşıldığına göre, yeni bir ordunun kurulmasından vazgeçilmişti. Bu yeni ordu yerine bölgeye, Edirne-Keşan'da bulunan II. Ordu gönderiliyordu.

II. Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşa, karargâhıyla birlikte Diyarbakır'a hareket etmiş ve Kemal'in kolordusu da II. Orduya bağlanmıştı.

Ahmet İzzet Paşa tatlı yüzlü, iri yapılı, kararsız yaradılıшта bir adamdı. Onun da Alman İmparatoru II. Wilhelm gibi uçları yukarı kalkık ak bıyıkları vardı. Bir ara Abdülhamit'e muhalif olduğu için sürülmüştü. Abdülhamit'i sevmeyenleri seven İttihat ve Terakki onu harbiye nazırı bile yapmıştı. Ahmet İzzet Paşa onlarla da geçinememişti. Bu geçimsizlik nedeniyle, harbiye nazırlığı elinden zorla alınmış ve yerine Enver getirilmişti.

Ordu kumandanlığı bekleyen Kemal, Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşanın emrinde bir kolordu kumandanı olarak kalmıştı.

Enver yine yapacağını yapmış; onu “*Ordu kumandanlığını kabul etmenizi istiyorum.*” diyerek kandırmış ve Diyarbakır’a yollamıştı.

Çaktırmadan bir sürgün daha yemişti.

Helâl olsun Enver!

Helâl olsun sana.

“Osmanlı toprakları dilim dilim!”

İngilizler, Osmanlıyı çökertmek için akla gelebilecek her şeyi yapıyorlardı. Arapları büyük ölçüde Osmanlıdan koparmayı başarmışlar şimdi sıra Yahudilere gelmişti.

Son İngiliz propagandasında dünyanın her yanında dağınık olarak yaşayan Yahudilere, Filistin’de bir yurt taahhüt ediliyordu. Bu vaat Yahudi topluluklarını ele geçirmeye yetmişti.

Ancak, İngiliz’in Yahudileri de kullanma silâhı ters tepmişti. Yahudileri sevmeyen Araplar, İngilizlerin Filistin’de bir Yahudi Devleti kurducaklarını anlayınca tepki gösterdiler.

Yaptığı hatayı anlayan İngiliz, kıvrak bir dönüşle; “*Bildirinin yanlış anlaşıldığını*” ileri sürerek Arapları ikna turlarına çıktı. Altınlarla desteklenen bu ikna turlarının başarılı olacağı kesindi; çünkü terazinin bir kefesinde altın varsa Arap’ın her şeyi satın alınabilirdi.

İngiliz ve Fransız, Londra Antlaşmasıyla bir kısım Osmanlı topraklarını Rus’tan habersiz, İtalyan’a vaat ettiklerine pişman olmuşlardı. Medeniyetin beşiğindeki demokrasinin mimarları (!) hak hukuk adaletin temsilcileri (!) yine birbirlerine namus ve şeref sözleri vermiş; fakat çok geçmeden; “*Söz bizim değil mi, alırsız da veririz de.*” mantığıyla İtalyanları atlatarak aralarında tekrar gizli bir antlaşma yapmaya çalışıyorlardı.

Bu antlaşma için 26 Nisan 1916’da İngiliz diplomat Mark Sykes ile Fransız diplomat George Picot bir araya geldiler. İtalyanları dışarıda bırakarak asıl müttefikleri Rusya’yla daha geniş kapsamlı bir antlaşma yaptılar.

Kâğıt üzerinde sadece Arap yarımadasını değil; Güney ve Güneydoğu Anadolu’yu bile paylaştılar. Bu antlaşmayla Ruslara; Van, Erzurum, Trabzon, Bitlis tümünden verilmekle kalmadı; Sivas, Elâzığ ve Diyarbakır’ın bir kısımları da vaat edildi.

Fransızlara; Adana'yla Beyrut dışında tüm Halep, Elâzığ, Sivas ve Diyarbakır'ın bir kısmıyla tüm Lübnan sunuldu.

Filistin'de yeni bir Yahudi Devleti'nin temellerinin atılacağı kararlaştırıldı.

İngilizlere; Bağdat ve Basra'yı içine alan tüm Irak verildi.

Bağdat ve Basra!

Petrol!

İngiliz'in aç karnını doyuracak kara sıvı.

Aralarındaki son gizli antlaşmayla mağara devrinden beri güce tapan, demokrasinin mimarı olduğunu iddia eden, batılı emperyalistler ortak bir noktada buluşmuştu.

...

Kâğıt üzerinde de olsa Osmanlı pastasının en leziz dilimini kapayan sömürgeci İngiliz, üzerinde yaşadığı zenginlikten habersiz aç gözlü çöl bedevîsinin kolay halledileceğini biliyor; fakat Arap'tan önce bölgeden Osmanlı atılmalı.

Artık Osmanlı da onları korkutmuyor; çünkü Hasta Adamın ölüm döşeginde olduğunu farkında. Üstelik onu öldürmek için kendi elini kirletmeye bile lüzum görmüyor; çünkü bu işi yapacak iyi bir maşa bulmuştur.

Araplar!

“Kalk ya Muhammet!”

Osmanlı, tarihî düşmanlarından sakınırken asıl büyük darbeyi, asırlardır koruduğu, beslediği Araplardan yedi.

Mekke Emiri Şerif Hüseyin 5 Haziran 1916'da Hicaz'da İngilizlerin desteğiyle büyük bir isyan başlattı.

Şerif Hüseyin; peygamber soyundan geldiğini iddia eden bir Arap şeyhiydi. İngiliz altınlarıyla satın alınarak para ve silâhla desteklenmiş ve Osmanlıya isyan etmişti.

Teşkilât-ı Mahsusa Reisi Kuşçubaşı Eşref'in bütün ikaz ve ricalarına kulak tıkayan Cemal, zamanında tedbir almamış ve isyana hazırlıksız yakalanmıştı. Şerif Hüseyin, Mekke ve Medine'yle birlikte bütün Hicaz'ı ele geçirmiş; Medine'deki Türk birliğini de kuşatmıştı.

Arkasını İngiliz'e vermiş Arap'a karşı, Medine'yi Türk birliğinin kumandanı Fahrettin Paşa savunuyordu.

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'ın irtibat subaylığını İngiliz casusu Lawrence yapıyordu.

Faysal, Lawrence'dan aldığı paralarla, milyonlarca adet bastırıldığı bildiride Arapların milliyetçilik duygularına hitap ederek şöyle diyordu;

“Ey evlâd-ı Arap! Ben Medine’yi muhasara ediyorum. Ruslar, Anadolu’nun büyük bir kısmını istilâ ettiler. İngilizler de Irak’ı zapt etmişlerdir. Yakında Kudüs de düşecektir. Mekke’de kurulan yeni saltanata tâbi olmak üzere uyanınız. El ele vererek Osmanlı Devleti’ni yıkmak zamanı geldi!”

Cemal'in tedbirsizliğiyle birlikte alçaklığın büyüğü müttefik Almanlardan gelmişti.

Sözüm ona Osmanlı hizmetindeki Alman subaylar, şifreli telgraflarla gerek kendi aralarında, gerekse Almanya'daki kumandan ve devlet adamlarıyla rahatlıkla görüşebiliyorlardı. Bu görüşmelerin içeriklerinden hiçbir Osmanlı asker ya da devlet adamının haberi yoktu; çünkü Almanların şifrelerini bilmiyorlardı.

Cemal bir gün Von Kress'den bu şifreyi istemiş; fakat alamamıştı.

Almanlar, kendi şifrelerini Osmanlılara vermedikleri gibi onlara şifre çözüm tekniğini de öğretmemişlerdi.

Oysa Şerif'in oğlu Faysal, bütün şifre ve teknikleri İngilizlerden öğrenmişti. Hem Cemal'in konuğu olmuş, hem de onun telgraf makinesini kullanarak, babası ve İngilizlerle haberleşmişti.

Cemal Paşa?

Büyük Cemal Paşa?

Saf Cemal Paşa...

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal, Osmanlıya karşı yapılan en büyük isyanı, en büyük Osmanlı kumandanı (?) *“Büyük Cemal Paşanın”* karargâhında organize etmişti de onun haberi bile olmamıştı.

İsyan her geçen gün daha da büyüyordu.

İngilizler, deniz yoluyla isyancılara her türlü silâh ve para desteği sağlıyorlardı. Araplar, Medine'deki küçük Türk birliğiyle Irak'taki IV. Ordu bağlantısını sağlayan tüm köprü ve demir yollarını, karakolları bombalıyorlardı.

Medine'yi savunan Türklerin erzakı bitmiş, çekirge ölüleri yiyorlardı.

Buna rağmen Mehmetçikler, hemen bestelenen şu marşı dillerinden düşürmüyorlardı;

*“Bırakmayız Medine’de yatanı
Can verimiz kurtarız vatani”*

Oysa Mehmetçik, Medine’de yatanın mezarını, Medine’de yatanın torunlarına karşı koruyordu.

Bu arada Lawrence, altın dolu çadırını her ziyaret eden Arap şeyhinin ceplerine altın keseleri sıkıştırıyor ve demir yollarını, Türk karakollarını işaret ediyordu.

Medine kumandanı Fahrettin Paşa, bunca alçaklığa dayanamamış bir Türk bayrağına sarılıp peygamberin kabrine giderek namaz kıldıktan sonra; *“Kalk ya Muhammet! Kalk ey Allah’ın elçisi! Sana inanan ve seni müdafaa için çarpışan ümmetine görün. Senin torunun olduklarını iddia edenlerin alçaklığını gör.”* diye hıçkıra hıçkırı ağlamıştı.

“Müslüman Arapların peygamberi Hristiyan Allenby!”

Sömürgeci türünün İngiliz, Fransız ve Rus çeşitleri, İtalyanları atlatarak Sykes-Picot Antlaşmasıyla yeni bir paylaşma yapmışlardı. Bu paylaşmada Irak, İngiliz’in haritasına düşmüştü. O hâlde İngiliz, ebediyen bu bölgede kalacak dünya durdukça bu toprakları sömürecekti.

Bölgeyi kendi hesaplarına geçiren İngilizler, çöle üç yüz bin asker yığmışlardı.

Ve dahası tank, top, tüfek.

Ve dahası, bütün bu silâhları toplarıyla destekleyen Akdeniz ve Umman denizindeki dev gemiler.

Bölgeye çöreklenmeye hazırlanan İngilizler, kalıcı yatırımlara da giriştiler. Tavuk çiftlikleri, buzhaneler kurdular. Yol, köprü yaparak demir yolu döşediler. Askerlerini lüks içinde yaşatacak barınaklar inşa ettiler. En önemlisi de Nil Nehri’nden döşedikleri borularla Sina Çölü’ne kadar tatlı su getirdiler.

Bu buluşlarını da büyük bir sır gibi sakladılar, kimseye söylemediler, göstermediler.

Denizler Korsanı Sömürgeci İngiliz, çöl korsanlığında da harikalar yaratıyordu.

Hele son buluşları müthişti.

İslâm'ı çok iyi araştıran İngiliz strateji uzmanları yeni İslâm tarikatları üretmeye başladılar. Birçok Müslüman ülkede altınla elde ettikleri yerli hainlere tarikatlar kurdurdular.

Ağzı lâf yapan adamları meyhaneden çıkardılar, kendisine mekân, parasına kese yaptılar. Boş keseleri yine kendileri doldurdular.

Osmanlı topraklarının her köşesinde bir değil, beş tarikat kurdurdular.

“Mürşidi olmayanın mürşidi şeytandır.” gibi şeytanca bir slogan uydurdular.

İnsanlar, şeytanın mürşitliğinden korunmak için İngilizlerin değişik adlarla kurdurdukları tarikatlara koştular.

Zaten, ölüye, yatıra meraklı olan saf Osmanlı halkı, yeni bir sevkle yeni kurulmuş tarikat ve yatırlara hücum etti.

Bunu gören Fransızlar ve Ruslar da aynı yolu izlediler. Onlar da Osmanlı topraklarında kendi menfaatlerine çalışacak tarikatlar kurdurdular.

Bu tarikat bolluğunda tekkeleri türbeleri, yatırları dolduran halk; İttihatçıların, Enver'in, Talât'ın, İngiliz'in, Fransız'ın, Rus'un şerinden sahte tarikatlara, sahte yatırlara sığındı.

İngilizlerin kurdurduğu sahte tarikatların en önemlileri Vahabî ve Ahmedî tarikatlarıydı ki Araplar arasında on binlerce taraftar bulmuştu.

Özellikle Vahabîlik.

İngilizler bu tarikatı gelecek için hazırlıyorlardı.

Fakat İngilizlerin bugün tarikatlar üzerinde bir güce ihtiyaçları vardı.

Tarikatların üstünde bir güç?

Hiç kimsenin hayır diyemeyeceği bir güç?

Kendi elleriyle kurdukları tarikatların sahte şeyhlerinin üstünde bir güç? Bu güç, nasıl bir güç olmalıdır ve bu güce nasıl ulaşılmalıdır?

İngilizlerin bu güce ulaşmaları son derece kolay oldu.

İngiliz ajanlar, Büyük Britanya'daki tüm senaryo yazarlarını toplayarak, onlara amaç ve politikalarını anlattılar. Arapların zayıf, kaypak karakterleri hakkında ayrıntılı bilgiler verdiler.

Arap'ın karakterini öğrenen İngiliz senaristler dört sahnelik senaryoyla işi bitirdiler. İngiliz strateji uzmanları denetiminde son derece basit, ancak aptalların kanabileceği bir senaryo yazdılar.

...

Bir İslâm ve Arap büyüğü olan Muhittin Arabî, 1165-1240 yılları arasında yaşamış olup mezarı Şam'dadır. İngiliz ajanlar birkaç ay boyunca halka, Muhittin Arabî tarafından söylenmiş olduğu rivayet edilen müthiş kehaneti anlatacaklardır.

Bu rivayete göre; tam altı yüzyıl evvel yaşayan Arap bilgini Muhittin Arabî, büyük bir kehanette bulunmuştur. Bu kehanete göre;

“Çöle tatlı su aktığı zaman yeni bir -nebî- gelecek ve Araplar hürriyetlerine kavuşacaklar.”

Arabistan'a yeni bir “Nebî” ya da “Ennebî!”

“Nebî” ya da “Ennebî!” kelimelerinin Arapça karşılığı “Peygamber.” demektir.

Daha sonra sahneye İngiliz kumandan Allenby'nin adı çıkarılacaktır. Allenby kelimesinin Arapça okunuşu Ennebi'dir.

...

Senaryo gereği İngiliz ajanlar bir ay kadar; altı yüzyıl önce yaşayan Muhittin Arabî'nin; “Nil'den çöle su geleceğini.” söylediğini işlerler. Çöl adamının kafası buna pek basmaz; fakat rivayet Muhittin Arabî'ye aittir. O hâlde olabilir.

İngiliz ajanlar bir süre de Muhittin Arabî'nin; “Nil'den çöle su geldiğinde, yeni bir peygamberin de geleceğini...” söylediğini konuşmaya başlarlar.

Arap bunu da yutmuştur. Arada bir yutmayanların yutması için altın tasta su verilir, onlar da yutmuş görünür.

Üçüncü adımdaysa işlenen konu;

“Nil'den çöle su geldiğinde, yeni bir peygamber gelecek ve Arapları hürriyetlerine kavuşturacaktır.”

Senaryo adım adım uygulanmaktadır. Şimdi Araplar, Nil'den çöle su geleceğine ve ardından yeni bir peygamberin zuhur ederek Arapları hürriyetlerine kavuşturacağına inanmaktadırlar.

Nil'den çöle su gelir mi?

Arap kafasına göre bu imkânsızdır.

O hâlde Arapların hürriyeti de imkânsızdır.

Fakat Arap'ın kafası imkânsıza inanmaya müsaittir.

Bu arada Arap kılığındaki İngiliz ajanlar; Allenby kelimesinin; “*El Nebî, En Nebî!*” şeklinde okunduğunu, çarşıda pazarda konuşmaya başlarlar.

Bir süre sonra, Allenby'nin; “*Peygamber.*” demek olduğunu bütün Arabistan öğrenir.

Meyve olgunlaşmıştır.

İngilizler bir bahaneyle Arap şeyhlerinden bir grubu Sina'ya götürürler ve borularla Nil'den gelen suyu gösterirler.

İnanmayanları yanlarına alarak boruları takip ettirirler.

Boruların bir ucu çölde, diğer ucu Nil Nehri'ndedir.

Fıttırmıştır Arap.

Arap, Nil Nehriyle çöl arasındaki irtibatı gözleriyle görmüştür.

Arap kılığındaki İngiliz ajanlar, Muhittin Arabî'nin; “*Nil'den çöle su geldiğinde, yeni bir peygamberin de geleceği...*” bağlantısını hemen kurmaya başlarlar.

Ve sonunda bomba patlar.

Muhittin Arabî'nin kehaneti gerçekleşmiştir. *Nil'den çöle su geldiğinde gelecek olan yeni -El Nebî-* yani Müslümanların yeni peygamberi bölgedeki İngiliz Kuvvetleri Kumandanı Hristiyan Allenby'den başkası değildir.

Arap kabileleri, kabile kabile yeni İslâm peygamberi Hristiyan Allenby'in (!) çadırını ziyaret ederler; cepleri İngiliz altınıyla dolu olarak çıkarlar.

Araplar Kur'an'ı Kerim'in Hz Muhammet'i son peygamber ilân ettiğini düşünmezler bile. Artık onların yeni peygamberi (!) İngiliz Kumandanı Allenby'dir.

Yeni peygamber Allenby hemen; “*Cihad-ı Mukaddes*” ilân eder. Araplara; “*Allah ve Hz Muhammet aşkına, çölleri karış karış savunmaya çalışan Türk birliklerine hücum.*” emri verir.

...

Cebini altınla doldurduğu Araplar, yeni din ve yeni peygamber aşkıyla yine binlerce Türk'ün kanına girerler.

İngilizlerin yazdığı bu senaryo, Osmanlı Devleti'ni kökünden sarsar.

Arap şeyhler, İngilizlerin yazdığı bu senaryoya inanmış mıydılar? Hayır!

Fakat inanmış görünmek işlerine gelir.

Hz. Muhammet'ten vazgeçerek Hz. Allenby'nin izinden yürümek, Arap için yeni altın kaynağı demektir.

“Devlet içinde devlet Yakup Cemil!”

Arap, Ermeni, İngiliz, Fransız, Rus...

Ülke dört bir tarafından düşmanla çevrilmişken devleti idare edenler sen-ben hastalığından bir türlü kurtulamamışlar.

Ülkenin kaderini avucunda tutanlar için en büyük mesele, İngiliz senaristlerin Arabistan'da sahneye koydukları oyun değildir.

Onlar için en büyük mesele, İngiliz Allenby'nin İslâm peygamberliği de değildir.

Onlar için en büyük mesele oturdukları koltuğu kaptırmamaktır.

Özellikle Enver için en büyük mesele, İstanbul'da olan ya da İstanbul'a gelmek isteyen kumandanlardır.

Enver İstanbul'da bulunan ya da İstanbul'a gelmek isteyen her kumandanın oturduğu koltuğu altından çekip alacağını düşünmektedir.

Bu kumandanların en belâlısı da Kemal'dir.

Başının belâsı.

Enver, başının en büyük belâsı Kemal'i; *“Seni ordu kumandanı yapacağım.”* diye Diyarbakır'a sürmüştü; fakat başının biti Yakup Cemil'i henüz İstanbul'dan uzaklaştıramamıştı.

Teşkilât-ı Mahsusa liderlerinden Binbaşı Hüsametdin, Enver'den aldığı talimat üzerine hemen gerekli tüm yazışmaları yapmış ve Enver'in, Yakup Cemil'i başından atmak için uydurduğu; *“Olmasa da olur.”* türünden İran seferinin şekli hazırlıklarını bitirmişti.

Tek risk, Yakup Cemil'in başında bulunacağı kuvvetleri kendisinin oluşturacak olmasıydı.

Hükûmet; Yakup Cemil'in; *"Olmasa da olur İran seferi için"* bir genelge çıkarttı..

Genelgeye göre Yakup Cemil'in kumanda edeceği kuvvetlerin mutlaka asker olma şartı da yoktu.

Yakup Cemil, istediği subayı kadrosuna alabileceği gibi askerlik dışında değerlendireceği her meslekten elamanı da listesine dâhil edebilecekti.

Bütün bunlara rağmen Yakup Cemil'in keyfi yerinde değildi. O kadar ısrar ettiği hâlde, Enver istediği rütbeyi vermemişti.

Yakup Cemil, Enver'in kendisini İran'a yollayarak başından savmak niyetinde olduğunu da biliyordu.

Kurt Yakup Cemil bunu yutar mıydı?

Buna rağmen işe dört elle sarıldı. İsteddiği subayları almak için Mahmut Kamil Paşayla silâh ve mühimmat için Hüsamettin Beyle kavgalar etti. Bu kavgaların birinde aşırı isteklerini kabul etmeyen Binbaşı Hüsamettin'in tutuklanması için emir bile verdi; fakat Hüsamettin ondan daha üst bir rütbede olduğu için bu emir yerine getirilmedi.

Bütün olanları günü gününe öğrenen Enver de Yakup Cemil'den bıkmıştı:

– Be birader, yeni bir çete kurarak İran'a gitmesini teklif ettik. İsteddiği subayları almasını da kabul ettik. Bu adam devlet içinde devlet mi olmak ister, diye sızlandı.

"Bu memleketi ancak Mustafa Kemal Paşa kurtarabilir!"

Yakup Cemil'in İran'a götürmek için seçtiği gönüllülerin sayısı her geçen gün artıyordu.

Yakup Cemil, dağda gezen eşkıyalara bile davetiye yollamış, kendisiyle birlikte İran'a gidecek olanların affedileceğini söylemiş ve özel af çıkarttırmıştı. Onun bu davetine icabet eden pek çok maceraperest başkente doluşmuştu.

Yakup Cemil, ipten kazıktan kopma bu eşkıyaların arasına tek tük subay ve er serpiştirmişti.

Hepsini dişlerine kadar silâhlandırdıktan sonra, harbiye nezaretinin Mercan Yokuşuna bakan dükkânlarıyla Sirkeci'deki otellere yerleştirmişti.

İstanbul sokakları; boyunlarında Çerkez kamaları, göğüslerine çaprazlama asılmış gümüş fişekleri, omuzlarında silâhları, ayaklarında garip ve rengârenk çizmeleriyle dolaşan çapulcularla dolmuştu.

Kemal'in arkadaşlarından Dr. Hilmi de Yakup Cemil tarafından seçilmiş ve İran'a gidecekler listesine yazılmıştı.

Yakup Cemil özel kuvvetlerinin eğitimiyle bizzat ilgileniyordu. Onlara eğitim yaptırırken çıkardıkları yeri göğü inleten sesler göğsünü kabartıyordu.

İşte beklediği gün gelmişti.

İşte herkesi atlatmış, Enver'in kellesini alacağı kuvvete, yine onun sayesinde kavuşmuştu.

Bu kuvvetle her şey onun istediği gibi olacaktı.

Kelle almalar, baskınlar, hükûmet devirmeler...

Yakup Cemil, bu tür çapul işlerini daha önce Enver'le Talât hesabına yapmıştı. Şimdiyse her şeyi kendi hesabına yapacaktı.

Bir baskınla Enver'le Talât'ı devirecek, kendisiyle birlikte kafasındaki kadroyu hükûmete taşıyacaktı.

Hükûmeti ele geçirir geçirmez ilk işi, Almanları bir kenara itip İngilizlerle tek başına barış yapmak olacaktı.

Ve Yakup Cemil'in bu gizli amaçlarından hiç kimsenin haberi yoktu.

Hayret, çenesi düşük Yakup Cemil, bütün gizli amaçlarını saklamayı başarmıştı.

...

Yeri göğü inleterek eğitim yapan çapulculara bakarken kendi kendisini tebrik etti Yakup Cemil.

Artık hükûmeti devirmenin zamanı gelmişti ve baskın 13 Temmuz 1916'da yapılacaktı.

Kafasındaki niyetleri çok güvendiği arkadaşlarından Sapancalı Hakkı'ya anlattı.

Hükûmeti devireceğini, Enver'in, Talât'ın kellelerini alacağını, ayrı barış yapacağını, her şeyi; ama her şeyi...

Sapancalı Hakkı, Yakup Cemil'in anlattıklarını dinledikçe gözleri büyüdü, kulaklarına inanamadı, beti benzi attı.

Hükûmeti devirmek!

O da herkes gibi, Yakup Cemil'in bütün hazırlıklarının, Enver'in emriyle bir İran seferi için olduğunu zannediyordu.

Yakup Cemil'i tanırdı Sapancalı Hakkı. Bu adam, hükûmeti devirse bile başa kendisi geçemeyecek kadar cahildi.

Sapancalıya göre pis bir işe girmişti Yakup Cemil, çıkmaz bir yoldaydı.

Daha kötüsü, Talât gibi bir tilkinin Yakup Cemil'in bu niyetinden haberdar olmasa bile bunca çapulcunun burnunun dibinde toplanmasından pirelenmemesi mümkün değildi.

O hâlde?

O hâlde Talât'la Enver'in mutlaka bir hesapları vardı ve bütün tedbirleri alarak bir şeyler için beklemiş olmalıydılar.

Sapancalı Hakkı yüzü sapsarı olmuş korkulu bir sesle düşündüklerini söyledi:

– Yahu sen deli misin Cemil? Dişine kadar silâhlı bunca adamı hükûmetin burnunun dibine sokarsın da Talât boş durur mu? Dikkat et, bir oyuna gelmek üzeresin.

Yakup Cemil Sapancalı Hakkı'yı duymadı bile.

...

Oysa Sapancalı Hakkı haklıydı. Hükûmetin burnunun dibinde bunca silâhlı kuvvet her zaman tehlike demekti. İstanbul Polis Müdürü Bedri, Yakup Cemil'in tüm hareketlerini günü gününe Talât'a rapor ediyordu.

İzlendiğini bile anlayamayan Yakup Cemil, emrindeki çapulcu güce güvenerek çarşıda pazarda Enver'e verdi veriştirdi.

Hükûmeti de yerden yere vurdu:

– Devlet gemisi su alıyor, Enver'den kaptan olmaz. Memleket elden gidiyor. Hainleri hem de kendi ellerimle öldüreceğim.

Onu dinleyenlerden birisi şöyle bir soru sordu:

– Diyelim ki Enver gitti, ya sonra? Memleketi kim kurtaracak?

Yakup Cemil bilgiç bir edayla sesini yükseltti:

– Bu memleketi ancak Mustafa Kemal Paşa kurtarabilir. Enver indirilmeli, yerine o geçirilmelidir.

Herkes dondu kaldı. Belli ki Yakup Cemil belâsını arıyordu. Enver Paşa, Yakup Cemil'i ciddiye almazdı; fakat işin içinde şimdi Kemal Paşa vardı.

“Bravo Enver!”

Enver’le Talât, Yakup Cemil belâsıyla uğraşırken dünya Süveyş Kanalı’nı konuşuyor.

Süveyş Kanalı’nı önemli.

Akdeniz’i uzak doğu denizlerine, Hindistan’a ulaştıran altın geçit. Osmanlı daha önceki yıllarda Ruslarla savaştıkları İngilizler; “Size yardımcı olalım.” aldatmacasıyla el koymuş, bir daha da çıkmamış.

İngilizlerin, Hindistan ve uzak doğudan topladıkları askerler, Süveyş Kanalı’ndan geçirilerek Almanların karşısında savaşa sürülüyor.

Almanlar, Süveyş’i ele geçirmesi ya da tıkamasını Enver Beyden rica etmişler.

Aman efendim, rica ne demek, emriniz olur.

Enver için bir taşla iki kuş. Mısır sultanlığı hayalleriyle yanan Cemal, ikinci Kanal Seferinin başına geçmek için yanıp tutuşuyor; fakat boşuna. Enver onun koca bir orduyu çölün kumlarına, kanalın sularına gömdüğünü unutmamış.

İkinci Kanal Seferi için çöle sürülen on bin Mehmetçiğin başında bu defa Alman Von Kress var; fakat çöl misafir sevmez. İlk baskından hemen sonra ricat başlar. Sıcakın ve İngilizlerin takibi altında ordunun üçte biri erir.

Bu yersiz, gereksiz ve zamansız saldırının sonunda yeni topraklar kaybedilir. Osmanlı cephesi geriye, İngiliz cephesi ileriye gider. Yeni kurulan cephenin başına da son hezimetin hediyesi olarak yeni general olan Von Kress getirilir.

Bu durum Cemal için hiç de iç açıcı olmamıştır; çünkü kendisine sorulmadan bir kısım görevi alınmış ve bir Alman generale verilmiştir.

Büyük Cemal Paşa için geri sayım başlamıştır.

...

Sadece Kanal cephesinde değil Arabistan’da da işler kötü gidiyordu. Savaşın ilk yıllarında 25 Kasım 1914’te Basra’ya asker çıkaran İngilizler, ertesi yıl Kut-ül Ammâre’ye kadar ilerlemişlerdi.

Tüm Arapların desteğini almaktan cesaretlenen İngilizler; 27 Eylül 1915’te Kut-ül Ammâre’ye saldırmışlar; fakat Osmanlı ordusunun çemberi içinde kalmışlardı. İngiliz kumandanı General Tawnshend, büyük bir zayıttan sonra, kalan tüm askerleriyle birlikte esir düşmüştü.

Bundan istifade edilebilir; Arabistan'daki İngiliz orduları yok edilebilirdi; fakat olmadı.

Tesadüf bir zaferden ümitlenen Enver'in; İran, Azerbaycan, Turan, Hindistan hayalleri tekrar depreşmişti.

Oysa İngiliz emperyalizminin yenilgiye tahammülü olamazdı. Çanakkale'den sonra Kut-ül Ammâre'deki hezimet; "*Dünyada yenilmesi mümkün olmadığına inanılan İngiliz ordularının da yenilebileceği.*" kanaatini yaygınlaştırabilirdi ki bu durum İngilizlerin sömürgecilik politikalarının sonu demekti. İngiliz emperyalizmi buna müsaade edemezdi. Gerekirse bütün güçlerini Irak'da birleştirerek Çanakkale'nin ve Kut-ül Ammâre'nin intikamını almak isteyeceklerdi.

En sıradan bir devlet adamı bile bunu tahmin edebilirdi; fakat Enver hariç.

Enver tam aksine bölgeyi tümünden zayıflattı. Bağdat'ı savunmakla da görevli olan XIII. Kolorduyu, bölgeden çekerek amcası Halil Paşa kumandasında İran'a gönderdi.

Ülkenin her tarafı istilâ tehlikesinde.

Savaş hâlinde bile olunmayan İran'a yapılan saldırı anlamsız.

Üstelik İran'a gönderilen bu ordu, Bağdat'ı savunmakla görevli.

Enver'in, Bağdat'ı savunmasız bırakmak pahasına koca bir kolorduyu çekip İran'a saldırttığını duyan Kemal; "*Bravo Enver, sanki düşmanın azmış gibi yeni bir düşman daha kazandın.*" diye lânet okudu.

Oysa Enver'in Enverliği bu kadarla da kalmamıştı.

Kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver, Çanakkale cephesinin kapanmasından sonra boşa çıkan bir kısım kolorduları Fransızlar karşısında gerileyen Alman dostlarına teklif etti; "*Ordularımızla gelelim, sizi, topraklarınızı ve şerefınızı savunalım.*"

Teklifi kabul edilirse bütün dünyaya Türk'ün gücünü Avrupa'nın göbeğinde bile gösterecekti!

Alman imparatoru kendisini alkışlayacak, göğsüne yeni yeni madalyalar takacaktı.

Alman ve Türk orduları Fransız topraklarına birlikte girecekler ve belki de Paris'teki hürriyet nutkunu kendisi okuyacaktı.

Hürriyet nutukları atmayı severdi Enver.

Paris'te hürriyet nutku atmayı düşündü; fakat işgal edilen Paris'te Parislilere nasıl bir hürriyet konuşması yapacaktı bunu düşünemedi.

Zaten bu hayal de hayal olmaktan öte gidemedi; çünkü Alman Genelkurmay Başkanı Falkenhayn, şaşkınlıkla karşıladığı hatta aptalca bulduğu Enver'in ordu gönderme teklifini reddetti.

“Süngü ormanı ortasında kalan bir kumandan!”

Enver, Almanya'ya ordu göndermeyi teklif ederken bütün Doğu Anadolu'yla birlikte Muş'la Bitlis de işgal altındadır.

Muş ve Bitlis cephesi dağlık bir bölgedir.

Bitlis'i güneye bağlayan Bitlis Boğazı'yla Muş'u güneye bağlayan Kulp Boğazı araziye şekillendiren ve alınacak askerî tedbirleri belirleyen önemli iki noktadır.

Arazi dağlık, mevsim kavurucu bir yaz, güneş yakıyor.

Yakıcı güneşte, dağlık arazide, dar geçitlerde savaş.

Kemal'in kolordusunun bağlı olduğu II. Ordu, henüz tam yığınağını yapamamış.

Ruslar, karşılarındaki Osmanlı ordusunun henüz yığınağını yapamamış olduğunu biliyor ve bundan faydalanmak istiyor.

Fakat Rus orduları aç.

Rus ordularının silâh ve mermisi de bitmek üzere. Şiddetle ihtiyaç duydukları gıda ve silâh, Suriye'deki müttefik İngiliz birliklerinde. İngilizlere ulaşabilmek için şiddetli bir saldırıyla Çapakçur üzerinden Harput'a kadar gitmek amacındalar.

Ruslar bu kadar kararlı, cephe bu kadar zayıfken Enver Almanlara Mehmetçik göndermeyi teklif ediyor.

Büyük bir Rus saldırısının başlayacağına kesin gözüyle bakan Kemal ise Muş-Bitlis hattındaki seksen kilometrelik koca bir cepheyi, bir avuç Mehmetçikle savunmak durumunda.

Kemal bütün mesaisini başlamasına kesin gözüyle baktığı Rus taarruzu için harcıyor.

Kendi kolordusuna bağlı ve kumandanı çocukluk arkadaşı Mehmet Nuri olan VIII. Tümeni Kulp Boğazı'nı savunmak üzere yerleştirmiş.

V. Tümen de Bitlis Boğazı'nı tutacak.

Henüz kafasındaki savunma tedbirlerini tamamlamamıştır ki beklenen Rus taarruzu gerçekleşir.

Kuzeyde Bayburt bölgesindeki tüm mevziler yarılmış, bir Rus kolordusu Fırat Nehri doğrultusunda ilerlemiştir.

Takviye alan Rus orduları, 12 Temmuz 1916'da Kulp Boğazı'nı tutan VIII. Tümenine saldırırlar.

VIII. Tümen pek zor durumda, hiçbir güç onlara yardım edemez.

...

Kemal bu baskın karşısında zor duruma düşen çocukluk arkadaşı Mehmet Nuri'nin kumanda ettiği VIII. Tümenini ezdirmek niyetinde değildir. Derhâl karargâha gelerek kumandayı ele alır. Kendisinden üç kat büyük düşmanla savaşmak mecburiyetinde kalır.

Çarpışma başlayalı üç gün olmuştur ve savaş bütün şiddetiyle devam etmektedir.

Her iki tarafta da mermiler bitmiş, bir süngü savaşı başlamıştır.

Kemal, bir ara askerleriyle birlikte, Ruslar tarafından çevrilmiş ve bir süngü ormanı ortasında kalmıştır. Kendisi de süngüsünü çekmiş ve çevresindeki Mehmetçiklerin kahramanca bir yarma harekâtıyla Rus çemberini kırmıştır.

Azrail, hemen yanı başında durmadan can almaktadır. Böyle giderse tam bir hezimet olacaktır. Daha kötüsü onca Mehmetçik şehit olacaktır.

Birliklerini ezdirmeye hiç niyeti yoktur; ama savaş da Çanakale cephesi kadar önemlidir. Rusların güneye geçmesi demek Çanakale'deki hedeflerine ulaşması demektir.

Şimdilik geri çekilmelidir.

Fakat bu geri çekilme, şiddetli bir vuruşa kuvvet toplamak için yapılan bir çekilme olmalıdır.

Gerekli tedbirler alındıktan sonra, gece karanlığından da istifade edilerek Kulp geçidinden çekilmeye karar verir.

Bu kararından Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşayla Enver'in hoşlanmayacağını da bilir; fakat şu an, şu ortamda yapılması gereken kendi düşündüğüdür.

Kemal, ilk tedbir olarak Kurmay Binbaşı Şemsettin'i, Rusları oyalaması için artçı bırakır.

İhtiyattaki ve cephedeki kuvvetler, gece Kulp deresinden geçmeye başlarlar. Kemal de bir tepenin üstünde bu çekilmeye bizzat kumanda eder. Biraz sonra bununla da yetinmez at üstünde tepeden inerek Mehmetçiklerle birlikte ilerlemeye başlar.

VIII. Tümen, gecenin alaca karanlığında çekilirken kumandan Mehmetçikle yan yanadır. Onun hemen yanı başlarında olduğunu düşünemeyen bir Mehmetçik, Kemal aleyhinde söylenmektedir:

– Şu bizim kumandan amma da korkak ha. Ne güzel Rusları kırıyorduk, çekilmenin zamanı mıydı?

Askerlerinin hücumunda en önde, çekilmesinde en arkada olan Kemal, Mehmetçiğe yaklaşır:

– Belki haklısın asker; fakat unutma ki koca bir savaş senin öldürdüğün Ruslarla kazanılmaz. Geri çekiliyorsak, belki senin anlamadığın bir nedeni vardır.

Alaca karanlıkta Kemal'i tanımayan Mehmetçik diklenir:

– Sen de kim oluyorsun?

Kemal cevap verir:

– Ben Mustafa Kemal. Sana geri çekilme emrini veren kumandan. Mehmetçik şaşar kalır:

– Ha, o zaman başka.

Bu Mehmetçik subayların her zamanki gibi en önden kaçtığını sanmıştır.

“Atları emreder misiniz paşam!”

Çekilme sabaha kadar sürmüş ve gün ışımaya başlamış. Kemal'in bizzat idaresinde ve sık sık yeni emirler vermesiyle çekilme başarıyla devam ediyor.

Birliklerin hepsi Kemal'in önünden geçip arkada kimsenin kalmamasına rağmen o, elinde dürbün araziye hâkim bir noktadan uzakları gözlüyor, saatlerce bu tepede, dimdik ayakta, elinde dürbün, yerinden bile kıpırdamıyor.

Hemen arkasında, yaverleri Cevat Abbas'la Şükrü, emre hazır bekliyorlar. Daha gerilerdeyse atların yularlarından tutmuş emirleri var. Hepsi de çok telâşlı; çünkü Kulp deresinin batı tarafında yüksek rakımlı Genç dağlarının yamacındaki Rus askerleri, çekilen Türk askerlerinin paralelinde yürüyüş hâлиндeler.

Rus takip kuvvetlerinin bu kadar yakınlarında olduklarını bilmek Cevat Abbas'la Şükrü'yü tedirgin ediyor.

Kulp Boğazı'nın iki yanındaki kayalıkların en tepesindeki büyük bir taşın üzerine konmuş Mavi Kuş yerinde duramıyor. VIII. Tümenin çekilişini akşamdan beri izliyor. Çekilen tümenin en başına doğru uçuyor. Tümenin başında tümen kumandanı Mehmet Nuri ve Kemal'in kurmay başkanı var.

Her yirmi beş-otuz adımda bir subaylar Mehmetçiklerle beraber yürüyor.

Mavi Kuş çekilmedeki düzenden memnun bir kanat çırpışıyla tekrar geri dönüyor.

Kemal, yaverleri ve emir erleriyle tümenin en arkalarında çekilmeyi izliyor.

Mehmetçikler savaş sanatının gereği gördükleri bu çekilmede emniyette olduklarının farkındalar. Tümen kumandanları ve kolordu kumandanları seslendikleri an ulaşabilecekleri bir uzaklıkta hemen yanı başlarındalar.

Mehmetçiklerin kendine güvenen hâl ve tavırları Mavi Kuşu bir an rahatlatıyor; fakat Rus ordusu çok yakında. On dakikada bir konup konup kalktığı en yüksekteki büyük taşın üzerinden tekrar kanat çırpıyor. Tepeciklerin arkasındaki Rus ordusunun üzerinde de daireler çizdikten sonra en yüksek taşın üzerine tekrar dönüyor. Dönerken Kemal'in üzerinden geçmeyi ihmal etmiyor.

Kemal, Mavi Kuşun çırpınışlarına ara ara göz atıyor. Onun burada bulunması kendisine güven veriyor.

Cevat Abbas'la Şükrü'nün dertleri daha bir başka; her an bir tarruz korkusuyla Kemal'in de atına binmesi ve atış menzilinden uzaklaşmasını istiyorlar.

Şükrü ağzını açamıyor, Kemal'in emrini bekliyor; fakat Cevat Abbas'ın sabrı tükenmek üzere.

Nihayet fısıldar gibi konuşuyor:

– Atları emreder misiniz paşam?

Geri çekilmek bir kumandan için zor bir karar ve bu yüzden Kemal'in canı sıkkın, başaramazsa tehlike büyük.

Cevap Abbas'ı tersliyor:

– Acele gereksiz çocuk. Hareket zamanını söylerim.

Dürbünün görebildiği uzaklarda kimse görünmüyor, durum her geçen dakika daha bir ciddiyet arz etmeye başlamış. Zaman geçiyor; fakat Kemal yerinden bile kıpırdamıyor. Cevat Abbas'ın endişesi ve sabırsızlığı arttıkça artıyor.

Cevat Abbas, cesaretini toplayarak tekrar soruyor:

– Bütün tümen dereyi geçti paşam, kimse kalmadı. Atları emreder misiniz?

Cevat Abbas; “*Emreder misiniz?*” der demez Kemal hışımla dönüyor. Gözleri, Cevat Abbas'ın gözlerini delip geçiyor. Sonra da açıyor ağzını yumuyor gözünü.

Cevat Abbas dediğine de diyeceğine de bin pişman. Şükrü, paşasını ilk kez böyle görmüş nefes almaktan bile korkuyor.

Kemal'in sakinleşmeye hiç niyeti yok, parmağını uzaklarda bir karaltıya doğrultuyor:

– Gözlerini iyi aç çocuk, bak orada bir asker var. O da gelip önümden geçmedikçe buradan ayrılmam.

Kemal'in işaret ettiği yere Cevat Abbas da Şükrü de merakla bakıyorlar; fakat arazinin bozuk oluşundan mı yoksa Kemal'in öfkesi yüzünden heyecanlandıklarından mı ikisi de bir şey göremiyor; ama göremediklerini söyleyemiyorlar.

Oysa epey uzaklarda birliğinden ayrı düşmüş yorgun bir Mehmetçik zorlukla yürüyor.

Sonunda yaverler de Mehmetçiği görüyor.

Kemal'in bir işaretiyle Cevat Abbas'la Şükrü, yanlarına bir yedek at alarak dörtlüye at sürüyorlar.

Yaverler yedeklerinde götürdükleri ata, hasta Mehmetçiği bindirerek birliğine yetiştiriyorlar.

Dürbünle karşı tepeleri tarayan Kemal, Cevat Abbas'tan yorgun Mehmetçiğin durumunu öğrenerek rahatlıyor.

Cevat Abbas'la Şükrü, Kemal'in bir adım arkasında, onun bir an önce; “*Tamam gidiyoruz.*” demesi için dua etmektedirler. İçlerinden yapabildikleri bu dua tutmazsa yandılar; çünkü bir Rus saldırısı an meselesidir.

Kemal ise kılı kıpırdamadan hâlâ dimdik en ufak bir telâş göstermiyor.

Bütün tümen boğazı geçmiştir.

Arkada tek bir askerin kalmadığından ve geri çekilme işleminin kazasız atlatıldığından artık emindir. Saatlerce kıpırdamadığı yerinden bir iki adım ayrılarak Cevat Abbas'la Şükrü'ye el ediyor.

Sesi yumuşak, buruk; ama kararlı:

– Çocuklar, bu topraklardan ayrılmaya bir türlü gönlüm razı olmuyor. Saatlerce ve üzüntüyle hep bunu düşünüyorum. Bugün çaresiz buradan ayrılacağım; fakat bir şartla ki o da çok kısa bir zamanda yine ve hem de yalnız buralara değil, daha ilerilere gidecek ve bu toprakları kurtaracağım, diyor.

Atları işaret ediyor. Emir eri geminden tuttuğu atla birlikte koşarak geliyor. Kemal ata binince emir eri yuları uzatıyor.

Kemal, üzengiler üzerinde ayağa kalkarak çok uzaklara son bir kez daha bakıyor.

Sonra atını geriye döndürüyor ve Kulp deresine doğru topukluyor.

Mavi Kuş da onun arkasından kanatlıyor.

“Bitlis ve Muş hasreti bitti!”

Geri çekilme harekâtı başarıyla gerçekleşmiş, karargâh Beyrukalta denilen mevkie kurulmuştur.

Beyrukalta'nda, kolordusunun bağlı olduğu II. Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşadan şifreli bir tel gelir.

Bu telde; *“Kulp geçidi gibi önemli bir noktanın müdafaasının düşünülmeyerek bütün birlikleri geçidin içine çekmekteki nedenin bir türlü anlaşılamadığı,”* yazılıdır.

Geri çekildiği için zaten canı sıkkın üstelik uykusuz ve yorgundur. Ahmet İzzet Paşanın telgrafı yorgunluğunun, can sıkıntısının üzerine tuz-biber eker.

Kayıpsız bir geri çekilme, zafer kazanmak kadar önemliyken Enver de bu çekilmeyi hoş karşılamamıştır. Kemal'e çektiği telgrafta; *“Seni oraya Bitlis'i Muş'u kurtarmak için gönderdim, geri çekilmen için değil.”* demektedir.

Kemal fena kızmıştır:

– Rus'la boğaz boğaza çarpışan benim, masa başından emretmek kolay.

Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşayla, Osmanlı Orduları Başkumandanı Enver Paşanın söyledikleri bir kulağından girer, diğerrinden çıkar Kemal'in.

O, askerlik sanatının gereğini yapmış ve askerlerini kırdırmadan başarılı bir çekilme gerçekleştirmiştir.

Askerlik sanatında önemli bir özellik vardır ki buna savaş talihi denir. Kemal bu önemli özelliğe tam anlamıyla sahiptir.

Cephelerin durgun olduğu zamanlarda olsun, mutat cephe gezilerinde olsun kafası hiç boş değildir. Düşmanın gücü ve pozisyonuyla ilgili istihbarat aldıktan sonra onun hangi noktadan taarruz edeceği ihtimalini hesaplar.

Kendi hesap ve tahminlerine göre bir taarruz olunca vereceği emir ve talimatlar kafasındadır. Sırasına göre; tümene, tümenden alaya, alaydan tabura ve taburdan da bölüklere ulaştırılacak olan emrin zaman kaybettireceğini düşünerek bu silsileyi takip etmez.

Durumun önemine göre emirlerini doğrudan doğruya alay kumandanlığına; olağanüstü durumlardaysa direk cepheadeki tabur kumandanlığına tebliğ eder. Bu emirleri iletmesi için de genelde yaveri ya da emir subayını bizzat görevlendirir. Çok önemli durumlardaysa maiyetindeki kurmaylarını dahi bu iş için kullanır.

Kemal, bir dakikalık gecikmenin Mehmetçiklerinin kanına neden olacağını bilir. Emirlerinin zamanında uygulanması için emir zincirine bakmaz. Askerlik sanatına yeni usul, bakış ve taktikler ekler. Kendine has bu hareket tarzıyla savaş tarihini kendi lehine çevirmesini bilir. Ve mutlaka amacına ulaşır.

Savaş talihi gereği, üstün düşman kuvvetleri karşısında çekilmek mecburiyetinde kaldığı durumlarda bile başarıyı sadece yakalamaz, yaratır.

Kulp Boğazı çekilmesinde de gerekeni yapmış, Enver'in Sarıkamış'ta, Cemal'in Kanal'da yaptıklarını yapmamış Mehmetçikleri boş yere kırdırmamıştır.

Ordu kumandanlığına yazdığı raporun Enver'e ulaştırılacağını bildiği için çok sert ifadelerle dolu bir savunma yapar.

Geri çekilme kararını; *"Kumandanlık sıfatının kendisine vermiş olduğu hak ve yetkilere dayanarak aldığını, böyle bir kararla tümeni düşman kucağına atmaktan kurtardığını, böylece ileride telâfisi*

mümkün olmayacak bir mağlûbiyeti ve maddî ve manevî her türlü zararı engellediğini, böyle ağır ve tehlikeli bir durumun meydana gelmesine fırsat vermemek amacıyla savaşın şartlarına uygun davrandığını ve bu kararından dolayı meydana gelecek her türlü mesuliyetin tamamen kendisine ait olduğunu,” yazar.

Böyle zamanlarda ikili didişmeyi fazla sürdürmeyi de sevmez. O, Muş’u Bitlis’i almaya zaten kararlıdır. Bu amaçla cephenin durumuna en uygun noktada yeni bir savunma hattı oluşturur ve bir vuruşta düşmanın işini bitirecek bir plân hazırlar.

Aradan geçen zaman içerisinde Ruslar da Kemal’in ekmeğine yağ süren bir taktik izlemiştir.

Bilmedikleri bir arazide, üslerinden çok uzaklaşmayı tehlikeli gören Rus kurmayları, bölgede küçük bir alay bırakarak asıl güçleriyle yüklendikleri Bingöl-Çapakçur’a doğru çekip gitmişlerdir.

Kemal, Rusların bu büyük hatasını affetmez. Yaptığı keşifle düşmanın genel durumunu ve niyetlerini kavradıktan sonra onların tek alay bıraktıkları dağlık Oğnut bölgesinden 2 Ağustosta anî bir taarruz başlatır. 6 Ağustosta Muş’u geri alır. Ruslar çok zor duruma düşmüşlerdir. Kemal’in kışkacından kurtulabilmek için 7 Ağustosta Bitlis’i boşaltıp Van Gölü’nün Kuzeybatısındaki Karmuç ve Varto’ya kadar dağınık bir şekilde çekilirler.

Cepheye geldiği tarihten dört ay sonra kazandığı bu zaferle Bitlis ve Muş’u geri almıştır.

Onun bir haftaya sığdırdığı bu zaferden sonra başka yerlere sığınmak zorunda kalan halk, tekrar evlerine dönebilmenin sevincini yaşamıştır.

“Tam Enverlik bir iş!”

Kemal’in bu başarısı Türk orduları için büyük bir moral kaynağı olurken Avrupa’daki cepheelerde müttefik Almanların durumu hiç de parlak değildi.

Alman Genelkurmay Başkanı General Falkenhayn, Fransızlara karşı Verdun’da büyük bir yenilgi almıştı. Bunun üzerine görevine son verilerek yerine Mareşal Hindenburg getirilmişti.

Kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver, Kemal’in kendisine hediye ettiği Bitlis-Muş zaferlerinin verdiği havayla burnunu yukarı

dikti. Müttefikleri karşısında gücünü göstermek ve itibar kazanmak için daha önce Falkenhayn'a yaptığı askerî yardım teklifini, Hindernburg'a tekrar etti.

Anasının gözü Hindernburg, Falkenhayn gibi değildi. Enver'in bu teklifine balıklama atladı.

Sadece kendileri için değil, Bulgar ve Avusturyalılar için bile asker istedi.

Enver, Hindernburg'un bu isteğini emir telâkki etti ve Osmanlı ordusunda hummalı bir seçme faaliyeti başladı.

Avrupa'ya gönderilecek kolordular; en iyi şekilde teçhiz edildiler ve başlarına da en iyi subaylar getirildi. İçlerinde ne kadar zayıf, hasta, çelimsiz asker varsa ayıklandı; yerlerine sağlam yapılı, sağlıklı Mehmetçikler konuldu.

...

Enver'in yaptıkları yakın çevresindeki yağdanlıklar için; "*Mükemmel bir strateji.*" olarak dillendirilirken aklı başında subay ve devlet adamları, yapılmakta olanın bir cinayet olduğunun farkındadırlar.

Buna rağmen yapılmakta olan cinayeti Enver'e söyleyebilecek babayiğit, bir elin parmakları kadar yoktur.

Bu parmakların biri şimdi Muş-Bitlis cephesindedir.

Diğer bir yiğit de Enver'in burnunun dibinde onunla birlikte çalışan Kâzım Karabekir'dir.

...

1882 İstanbul doğumlu olan Kâzım, Kırım Kahramanı Mehmet Emin Paşanın beş erkek çocuğundan sonuncusuydu.

Bütün okullarını olduğu gibi harp akademisini de birincilikle bitirmişti.

Kâzım Karabekir, ilk görev yeri olan Manastır'da, Rum, Bulgar çeteleriyle çarpışmalarda büyük başarı göstermişti. Burada Enver'le tanışmış ve İttihat Terakkinin Manastır şubesini birlikte kurmuşlardı.

İttihat ve Terakkinin İstanbul teşkilâtında da görev almış, 1908 hürriyet ilânından sonra Edirne'deki II. Orduya atanmıştı. 1910 Arnavutluk isyanının bastırılmasında da hareket şube müdürü olarak görev yapmıştı.

İstanbul'un Zeyrek semtinde oturdukları için okul hayatı boyunca Kâzım Zeyrek olarak anılmış; fakat 1911'den itibaren Zeyrek adını bırakmış ve sülale lakapları olan Karabekir namını kullanmaya başlamıştı.

Kâzım Karabekir; Balkan Savaşı'nda da bulunmuştu. Edirne'yi savunan Şükrü Paşanın kurmay başkanı olarak onunla birlikte esir düşmüş Bulgarlarla antlaşma yapıldıktan sonra yurda dönmüştü.

Rusça, Rumca, Sırpça, Bulgarca, Almancayı iyi bildiği için pek çok görüşmede Osmanlıyı temsil etmişti. Bütün görevlerini başarıyla yapan Kâzım Karabekir, Çanakkale Savaşı'nda da başarılı bir tümen kumandanıydı. Almanların ordudaki etki ve yetkilerinin giderek artmasından rahatsız olmuş ve Enver'le anlaşmazlıkları başlamıştı. Kâzım Karabekir, Enver'in Alman hayranlığına ve onların istekleri doğrultusundaki kararlarına sık sık itiraz etmişti.

Ve şimdi Enver, Alman hayranlığını hepten abartmış koca koca orduları, Almanlar, Avusturyalılar, Bulgarlar için yurt dışına ve ölüme göndermeye karar vermişti.

Bunu duyan Kâzım Karabekir çıldırdı. Harbiye nezaretine gitti her şeyi Enver'in yüzüne haykırdı:

– Orduları kıyasıyla harcıyorsunuz paşa hazretleri. Henüz harp bitmedi. Siz Avrupa'ya asker gönderirken Anadolu'yu bile tehlikeye attığınızı düşünmüyorsunuz.

Enver bir şeyi kafasına koymuşsa yapardı. Söz vermişti bir kez. Avrupa'ya Türk askeri gidecekti.

Kâzım'a ters ters baktı:

– Fevrî hareketler yanlışdır, asıl olan harbi kazanmaktır!

Enver'in kesin tavrını gören Kâzım Karabekir daha ileri gidemedi. Çok geçmeden de gösterdiği cesaretin bedelini ödedi.

Enver, kendisiyle aksi görüşte olan, ayağına dolanan herkese yaptığının bir benzerini Kâzım Karabekir için yaptı ve onu bir hafta içinde Suriye cephesine postaladı.

Kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver Paşa!

Koca Osmanlı ordusunun Başkumandan Vekili Enver Paşa.

Koca padişahın damadı Enver Paşa.

Koca Enver Paşa, Kâzım Karabekir gibi üç-beş kişi istemiyor diye Alman dostlarına verdiği sözü yerine getirmeyecek miydi?

Enver'in Alman dostlarına taahhüdü sözde kalmadı ve hemen uygulamaya geçildi.

Kurmay Albay Yakup Şevki Kumandasındaki XV. Kolordu Galiçya'ya, Mustafa Hilmi Paşa Kumandasındaki VI. Kolordu Romanya'ya, Şükrü Naili Paşa Kumandasındaki XX. Kolordu Makedonya'ya olmak üzere tam yüz otuz bin Mehmetçik, Alman, Bulgar, Avusturya menfaat ve toprakları için ölmek üzere yurt dışındaki cephelere gönderildi.

Enver tam Enverlik bir iş yapmıştı.

“Güneşin gözyaşları!”

Kemal, tek bir Mehmetçik harcamamak için gecesini gündüzüne katarken koca koca harekât plânlarını değiştirirken gerekirse tüm birlikleri geri çekerken, zamanı gelince de bir vuruşta Muş'u Bitlis'i kurtarıırken kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver, Alman dostlarının kendisine çekecekleri bir “*Afferin.*” için tam yüz otuz bin Mehmetçiği Avrupa'ya göndermişti.

Bunları duyan Kemal, Muş'la Bitlis'i kurtarmış olmanın mutluluğunu bile yaşayamadı.

Bu ne yaptığını bilmez adam!

Bu ayağı bir türlü yere basmayan adam!

Bu dünden, bugünden, yarından habersiz adam ne yapmıştı, ne yapmak istiyordu, hangi akla hizmet ediyordu?

Enver, Avrupa'ya yüz otuz bin Mehmetçik gönderirken Ali Fuat Çapakçur Boğazı'nda Ruslar tarafından sıkıştırılmıştı.

II. Ordu henüz toparlanamamıştı.

Sarıkamış'ın artığı III. Ordu, Rus taarruzuyla ortasından yarılmıştı.

II. Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşa, Ruslar tarafından kısırılmış bir tümenine yardıma gidemiyordu; çünkü elde yeteri kadar asker ve mühimmat yoktu. Çünkü en iyi silâhlarla donatılmış en iyi birlikler Avrupa'ya gönderilmişti. Geriye kalan birlikler yaşlı ve hasta erlerle on altı-on yedi yaşındaki çocuklarla tamamlanmıştı.

Albay Ali Fuat Çapakçur'da sıkışmış ne gam!

Çapakçur Boğazı'ndaki Ali Fuat'ın durumundan İstanbul Boğazı'ndaki Enver ne anlar.

Zaten anlamadı da.

...

Ali Fuat, Kemal'in okul arkadaşı, sınıf arkadaşı, silâh arkadaşı, candaşı, yoldaşı, sırdaşı.

Kemal'in kolordusu bölgeye yakın. Kemal, arkadaşına destek için Ahmet İzzet Paşadan izin ister. İstenen izin gecikince kendiliğinden harekete geçer ve Albay Mehmet Nuri'nin VIII. Tümeniyle Bingöl-Çapakçur'a hareket eder.

Muş ovası iki gecelik bir yolculuktan sonra geçilir; fakat Murat suyu aşılır gibi değildir.

Çılgın, deli, hırçın Murat suyu nasıl aşılır?

Murat suyu aşılamazsa Ali Fuat ezilecektir.

Ali Fuat'ı bekleyen tehlikeyi düşünen Kemal'i bir ırmak durduramaz. Aşılmaz denen Murat suyu, bin bir tehlike atlatılarak bir gece vakti aşılır.

Ortalığın aydınlanmasıyla tekrar yürüyüş. Buğlan Gediği'ne gelindiğinde cepheden gelen top sesleri.

Yorgunluk, uykusuzluk düşünülmez, hemen cephe gözden geçirilir. Ruslar baskın ve tedbirdir, bellidir ki buraya kesin sonuç almak için gelmişler. Amaçları çembere aldıkları Ali Fuat'ın tümenini yok edip Çapakçur'u geçmek. Oradan İskenderun körfezine inerek Anadolu ve Irak'ın arasına girmek ve bu iki önemli bölgeyi ayırmak.

Böylece Çanakkale'de engellenen Rus-İngiliz buluşması gerçekleşecektir.

İngilizlerle temas Ruslar için çok önemlidir. Bütün görünür başarılarına rağmen Rus ordusu açıktır. Silâh ve mühimmat depoları boşalmıştır.

Çapakçur saldırıları onların son şansıdır.

Son şanslarını iyi değerlendirmek için devamlı hareket hâline-dirler. Rus genelkurmayı birbirinden cesur plânları arka arkaya savaş meydanına sürer.

Ve Ali Fuat'ı kurtarmak için gelen VIII. Tümene ani ve şiddetli bir Rus taarruzu.

Saldırıya gelene saldırı.

Kıran kırana bir vuruşma, belli ki savaş uzun sürecek. Kemal karargâhını "*Eşek Meydanına*" kurmuştur.

Eşek Meydanı!

Meydanın ismi Kemal'in arazi hakkında bilgi aldığı yerli kılavuzdan öğrenilmiştir.

Bir eşiğin meydanından ne olacak?

Adı meydan olsa da kendisi meydancık.

Hafif meyilli bu meydancığın sol tarafındaki koruluk, yabanî ağaçlarla kaplı. Karargâh çadırları da bu ağaçların arasında kurulmuş.

Ahmet İzzet Paşadan gelen; *“Emir beklemeden hareket etmesi yüzünden cezalandırılabilceği,”* tehditlerinin yazıldığı teller can sıkılmaktan öte gitmiyor.

Enver'in emriyle yazıldığı belli.

Kemal tam otuz altı saattir ayakta ve uykusuz. Bir saat olsun dinlenmek gerek; fakat ne mümkün.

Yaverler uyumasını istiyorlar.

Eşek meydanında kurulan karargâhta uyku yasak.

Tüm çalışmalar önce savunma, sonra büyük bir taarruz üzerine.

Ve Kemal'in baskını.

Ruslar üzerine anî bir taarruz.

Rus cephesi bu taarruzu beklemiyor.

Ruslar direniyor.

Kurşun kurşuna bir vuruşma.

Her iki taraf da bütün kurşunlarını, bütün güllelerini karşı tarafa yağdırıyor.

Eşek Meydanına düşen şarapneller Mehmetçikleri biçiyor.

Toprağın karnı çeliğe doyuyor.

Üçüncü gün direnç kırılıyor ve her şeylerini bırakarak kaçan başıbozuk bir Rus ricatı başlıyor.

Ali Fuat'la tümeni kurtarılmıştır.

...

XVI. Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşayla XIV. Tümen Kumandanı Albay Ali Fuat bir tepenin üzerinde karşı karşıya.

Albay Ali Fuat, kendisinden üst rütbedeki Mustafa Kemal Paşanın yanına kadar koşar.

Üç adım kala durur ve sert bir topuk hareketinden sonra selâm verir:

– II. Ordu XIV. Tümen Kumandanı Albay Ali Fuat, hoş geldiniz paşam!

Kemal, aynı ciddiyetle Ali Fuat'ın selâmını alır:

– Sağ ol albayım, rahat.

O ana kadar Osmanlı ordusunun iki kumandanı karşılaşmıştır. Şimdi sıra iki çocukluk arkadaşının, iki sınıf arkadaşının, iki can dostun karşılaşmasına gelmiştir.

Kemal, gözleri dolu dolu kollarını açar:

– Ali Fuat kardeşim.

Ali Fuat'ın da gözleri dolu, o da kollarını açar:

– Kemal, kardeşim.

Yıllardır görüşemeyen iki candaş kucaklaşırlar.

Çevredeki subaylar, yaverler olanları yaşlı gözlerle izlemektedir. Kemal'le Ali Fuat'ın dostluklarını sadece Cevat Abbas biliyor.

Kemal'le Ali Fuat, diğer subayların yanında gözyaşlarına gem vurmaya beceriyorlar; fakat Cevat Abbas'ın böyle bir niyeti yok.

Kemal'in yaverleri, kurmay başkanı, emir eri...

Ali Fuat'ın yaverleri, kurmay başkanı, emir eri...

Onların gözleri de dolu dolu ve sonra boşalma.

...

Savaş zaferle bitmiş, henüz şehitler toplanmamış. Hep birlikte Eşek Meydanına geliyorlar. Şehitler sere serpe uzanmış.

Hele beş şehit.

Beş şehit yan yana, sanki el ele tutuşup cennete gitmek ister gibiler. Kemal onları işaret ediyor.

Şehitlerin künyeleri kontrol ediliyor.

Edirne, İstanbul, İzmir, Afyon, Erzurum doğumlu beş şehit elbiseleriyle birlikte oldukları yere gömülüyor.

Başlarına birer taş bile dikilemiyor şehitlerin.

Başlarına birer taş bile dikilemeyen şehitler için birer taş değil, birer abide gerek. Bu halk, kendisi için can verenleri unutmaz.

Bir gün gelir bu topraklar için ölen şehitler anılır.

Bir gün gelir bu topraklar için ölenlerin hatıraları, bu toprakların çocuklarına bir bir öğretilir.

Bir gün gelir, soylu bir idareci çıkar, şehitlerin şanına uygun bir abide diker.

Bu abidenin dibinde çocuklar tarihlerini öğrenirler.

Eşek Meydanında bir tarih yaşandı.

Bir tarih yaşandı Eşek Meydanında.

Eşek Meydanındaki tarih, tarihten ders ve ibret alınmadığı için yaşandı.

Bir daha ibret alınmazsa tekrar tekrar yaşanacak.

Defin işlemleri biterken bunları düşünüyor kumandan.

Ufuktan kaybolmak üzere olan güneşin kızıl ışıkları kumandanın alınına vuruyor.

Ali Fuat'la Kemal yıllar sonra görüşmenin sevincini ve koca bir zaferin tadını alamadan şehitlerin mezarı başında duygu denizine dalıyorlar.

Diğer subaylar, yaverler, emir erleri de açılmış elleriyle şehitlere fatihalar gönderirken gözyaşları yanaklardan süzülüyor.

Belli ki güneş de duygulanmış.

Belli ki onun gözleri de dolu, aktı akacak; fakat güneş, gözyaşlarını kimsenin görmesini istemiyor.

O bir güneş, koca evreni aydınlatan kaynak.

En iyisi ricat.

Koca evreni aydınlatan kaynak küçük bir tepenin ardından sızıyor. Güneş kaybolur kaybolmaz, sahneyi Mavi Kuşun çığlığı dolduruyor.

Mavi Kuş, göz pınarlarını tutan bendi yıkmak için karanlığı beklemiş.

“Bir elmanın yarısı!”

Bitlis, Muş ve Çapakçur muharebeleri zaferle sonuçlanmıştır. Bu zaferler onun, durumu çabuk kavramak, çabuk karar vermek, düşmanın toparlanmasına fırsat vermeden harekete geçmek; bütün bunlarla birlikte sorumluluk alarak bunalımlı bir durumdan yıldıırım hızıyla çıkmak kabiliyeti sayesinde kazanılmıştır.

Bugüne kadar Rus cephesinde kazanılmış tek zaferin altında Kemal'in imzası vardır. Bu zafer üzerine; “Altın kılıç” madalyasıyla ödüllendirilir.

Ruslar, sadece Rus tarihini değiştiren değil, dünya tarihini değiştiren bir yenilgi daha almışlardır.

Çanakkale'den sonra, Bitlis, Muş ve Çapakçur muharebelerini kaybetmeleriyle belleri kırılır. Yeni bir saldırıya cesaret edemedikleri için cephede bir durgunluk dönemi başlamıştır.

...

Kemal yorgun; ama mutludur.

Sekaret'teki karargâhına döndüğünde masasının üzerinde mektuplar vardır.

Hepsini tek tek gözden geçirir.

Son eline aldığı zarfın üzerindeki ismi görünce tebessüm eder.

İnsanoğlu bir elmadır; yarısı kadın yarısı erkek.

Cephede insanın yarısı vardır. İnsanın bu yarısı kanla ölümle boğuşmaktadır. Bu boğuşmaların sonu zaferle de bitse yarım insan tam mutluluk duyamaz. Diğer yarıya madden, manen ihtiyacı vardır.

Zarfın üzerindeki Madam Corinne ismi Kemal'i heyecanlandırır.

Zarfı açıp okuyunca kederlenir.

Corinne hastadır.

Diğer mektupları açmadan kâğıda kaleme sarılır ve cevap yazar;

“Aziz Madam,

Sizi 40 gün yatakta kalmak zorunda bırakan hastalığı bana haber veren mektubu aldım. Bu havadis beni çok üzdü; fakat yine de sizin bu mektubunuz beni teselli etti, zira yatakta yazıldığı hâlde, bu mektubu, sıhhatinizin bir delili diye kabul ettim.

Son muharebeleri idare ettiğim bir ay zarfında Nuri Bey, Hüseyin Bey... ile hemen her gün beraberdik. Kıymet verdiğimiz insanlarla birlikte ateşe ve ölüme göğüs germek ne zevk.

Bu umumî savaşlar sırasında zavallı Faik Paşa alnından bir kurşun yiyerek şeref meydanında can verdi.

Eski dostunun kahramanlık misalini takip etmek isteyen Nuri Bey'in coşkunluğu görülecek şey! Allah'tan, cennette kendisi için yapılan; fakat henüz inşâ hâlinde bulunan köşk tamamıyla bitinceye kadar sabretmesi için verdiğim nasihatlere kulak astı.

Muş dağlarındaki kumandanımızın manasız bir mektubundan bahsediyorsunuz. Müsaade buyurunuz, size haber vereyim ki hanımefendi, ben de bu zattan her gün hiçbir mana ifade etmeyen mektuplar alıyorum.

Anlaşıyor ki bu zat, son zamanlarda Türkçe şiirleri Fransızca-ya tercüme etmekle meşgul olmaya başlamış. Alayın bir kumandanı ve Nuri Bey'in başarılarının bir afişçisi Fuad Bey (Salih Efendi size bu mevzuda eğlenceli izahat verebilir) bana bir mektup göndermiş ki orada edebiyatımızın şu güzel tercümesi var; "L'air de l'amour souffle, dans la Monsieur ou, moi ou."

Bu, şu beytin tercümesi imiş:

"Havayı aşk eser serde, efendim nerde, ben nerde?"

Bu tercüme bana Harbiye Mektebi'ndeki arkadaşlarımdan biriyle bir Fransız kızı arasındaki konuşmayı hatırlattı:

– Matmazel, bana bir şeftali verir misiniz?

– Şeftali yok bende mösyö.

Zavallı mösyö, ne manaya geldiğini yalnız kendisinin bildiği Türkçe bir tabiri Fransızcaya tercüme etmişti.

Valideniz hanımefendiye ve sevimli hemşirenize en seçkin muhabbetlerim ve hepinize bin şey.

M. Kemal"

"Kanla yazılan İttihat Terakki!"

Yüz binlerce Mehmet, yurt içi ve yurt dışında ve tam dokuz cephede dünyanın en büyük sömürgecilerine karşı yokluklar içinde savaşırken meydanı boş bulan Enver'le Talât İstanbul'da terör estiyorlardı.

Talât'ın anayasada açtığı birinci deliği, üçüncü, beşinci, onuncu delikler izlemişti.

Anadolu'da insanların nasıl yaşadığını düşünmeyen İttihatçılar, sadece İstanbul halkının gıda ihtiyacı derdine düşmüşlerdi.

İstanbul'un karnının doyurulması işi İttihat ve Terakki Partisinin İstanbul Şubesi yöneticilerine verilmişti. Bu amaçla değişik şirketler kurulurken Talât, Kara Kemal ve adamlarının açtığı deliklerin sayısı yüzü çoktan geçmişti.

Kurulan şirket sermayelerinin ya tamamı, ya yarısı ya da önemli bir hissesi İttihat ve Terakki Partisine aitti.

İttihat ve Terakkinin kurduğu ya da kurdurduğu şirketlerin bazıları Anadolu'dan buğday ve un getiriyor, bazılarıysa şeker, yağ,

pirinç, kahve gibi ihtiyaç maddelerini İstanbul Belediyesine fahiş fiyatlarla satıyorlardı.

İttihatçılar, yaptıkları vurgun ve karaborsanın su yüzüne çıkmasını engellemek için kendisine bağlı esnaf örgütleri de kurdular. Soygunlarına, hamalları, kayıkçıları, arabacıları, kâhyaları, değnekçileri de âlet ederek onları da ziftlendirdiler.

İttihat ve Terakkinin kodaman komitacıları, komitacılıktaki başarılarını vurgunculukta da gösteriyorlardı.

“Bir kez delinmekle bir şey olmaz.” denen anayasa kalbura döndü. Halk sızlandıkça sorumlu bir hükûmet edasıyla tedbirler alınarak anlı şanlı tebliğler yayımlandı.

İstanbul’un iş meselesini halletmek üzere, bazen İttihat ve Terakki İstanbul Parti yönetimi, bazen belediye, bazen de harbiye nezareti sorumlu oldu. Şikâyetler çoğaldıkça bu görev birinden alınarak diğerine verildi.

Sonunda yeni bir vurgun makamı ihdas edildi ve İstanbul’u doyurmak için bir *“İşe nazırlığı”* kuruldu. İş nazırı kâh Talât’ın, kâh Enver’in adamından seçildi. İş nazırı kim olursa, en çok vurgun vuran onun yandaşı oldu.

...

İttihatçılar dışında hiçbir kişi, hiçbir grup, ne savaşın gidişatından, ne memleketin idaresinden memnun değildi. Halk bir kurtarıcı bekliyor; fakat bunu kafasından diline indirip telâffuz etmeye bile cesaret edemiyordu.

Fakat hiç kimseden ve ölümden bile korkmayan Yakup Cemil; *“Bu memleketin kurtulması için Enver’i indirip yerine Mustafa Kemal Paşanın geçmesi gerektiğini,”* her yerde kimseden korkmadan tekrar edip duruyordu.

Talât bu fırsatı kaçırmadı. Son yaptıklarına rağmen yine de Enver’in adamı sayılan Yakup Cemil’den kurtulmanın zamanı gelmişti.

Casuslarının getirdiği haberlere, yeni düzenleme ve eklemeler yaptıktan sonra harbiye nezaretine gönderdi.

O güne kadar sessiz kalan Enver, Talât’ın gönderdikleriyle İstanbul Polis Müdürü Bedri’nin raporunu birleştirdi harekete geçti.

Enver'i harekete geçiren asıl önemli etken Yakup Cemil'in; "*Bu memleketin kurtulması için Enver'i indirip yerine Mustafa Kemal Paşa başa geçmelidir.*" demesiydi.

Adam öldürmekten başka elinden bir şey gelmeyeceğini bildiği Yakup Cemil'in zekâsı pek basmazdı. O hâlde arkasında ya biri ya da birileri vardı. Bu adamın Kemal'le bir bağlantısı olmalıydı.

Keyiflendi Enver.

İşte şimdi yanmıştı Kemal. Şayet Yakup Cemil'le onun arasında çok değil küçücük bir bağlantı dahi bulabilirse...

...

Yakup Cemil, Enver'in emriyle tevkif edilerek Bekir Ağa Bölüğünün alt katındaki bir odaya hapsedildi; fakat hiç kimse onun üzerindeki silâhları almaya cesaret edememişti.

Bir gün Yakup Cemil tuvalete giderken üç iri asker üzerine atlamış ve üç tabancasını güç belâ alabilmişlerdi.

Günlerdir hapisnede olan Yakup Cemil, tüm olanları hâlâ bir oyun gibi görüyordu. Enver'e, Talât'a önce tehditkâr mektuplar yazdı. Daha sonra yavaş yavaş olayın ciddiyetini anladı. Sonraki mektuplarında, eski arkadaşlık günlerinin hatırına affını istedi.

En son yazdığı mektuplardaysa gözyaşı dolu satırlar vardı. Enver'in niyeti Yakup Cemil'e Mustafa Kemal'le ilgili itiraflar yaptırmaktı; fakat acilen Almanya'ya gitmesi gerekiyordu.

Enver gider gitmez Talât'a gün doğmuştu.

Yakup Cemil'in mahkemesini hemen başlattı. Yakup Cemil, yapılan mahkemede hiçbir şeyi saklamadı. Hatta; "*Bu vatani ancak Mustafa Kemal Paşanın kurtaracağına*" inandığını; fakat onunla herhangi bir ilişkisinin olmadığını da söyledi.

Yakup Cemil'in o güne kadar kanunî hiçbir işi olmamıştı; kanunsuz yaptıklarıysa onu bin kez ipe götürürdü.

Herkes Yakup Cemil'in idamının Enver döndükten sonra gerçekleşeceğini düşünüyordu; fakat Talât kendisi için her zaman tehlike olan ve olmaya devam edecek olan bu adamdan kurtulmalıydı. İdam kararının hemen uygulanmasını emretti.

11 Eylül 1916 sabahı Bekir Ağa Bölüğünden alınan Yakup Cemil Kâğıthane'de ıssız bir yere götürüldü.

Vasiyeti sorulduğunda çok metindi:

– Malım yok ki vasiyet edeyim. Yalnız şu yüzüğümle saatimi birinci hanıma verirsiniz. Benim çocuklarımı İttihat Terakki ve arkadaşlarım elbette aç bırakmazlar.

Sonra idam mangası başındaki subaya döndü:

– Zabit efendi, hükûmetin emrini yerine getiriniz. Vazifenizi yapınız.

Birden elini göğsüne götürdü:

– Buraya nişan alın. Bu kalp kolay kolay durmaz.

Ve herkesi ürküten bir sesle bağırdı:

– Yaşasın İttihat Terakki!

Ölüm mangasındaki erler, savcı, imam, donmuş kalmışlardı. İlk akli başına gelen manga kumandanı oldu.

Öten tiz bir düdük sesinden sonra, on dört tüfek birden patladı. On dört kurşunun sadece biri hedefine isabet etmemişti. Vücudun değişik yerlerine giren on üç kurşun bile onu hemen öldüremedi. Tam yarım saat can çekişti.

Yakup Cemil'in yerdeki cesedine bakanların gözleri korkuyla büyüdü. Yere sızan kanın aldığı acayip bir şekil hepsinin kanını dondurdu.

Yakup Cemil'den, onun cesaretinden ve son sözlerinden etkilenen idam mangasındaki görevliler yerdeki kanda; "*İttihat Terakki.*" yazısını okur gibi oldular.

Vatana ihanet suçundan kurşuna dizilen Yakup Cemil'in dört nüfuslu ailesine vatana hizmet tertibinden her aile ferdi için otuz üçer kuruş maaş bağlandı.

Vatana hizmet tertibinden maaş ve anında idam.

Tam İttihatçı mantığı.

...

İttihatçılar kendilerine yapılan en küçük eleştiriyi affetmemişler, karşı çıkan herkesi insafsızca ezmişlerdi. Onları devirmek için birçok isyan girişimi olmuştu. Ne bu isyanlardan ne de bu isyanların liderlerinin bir gecede yok edilmesinden, hiç kimsenin haberi olmamıştı.

Hükûmet, sadece Yakup Cemil olayını halka duyurdu.

Enver, Almanya'dan döner dönmez Yakup Cemil'i sordu. Asıldığını öğrenince bozuldu; fakat yapacak bir şey yoktu.

Yakup Cemil öldüğüne göre onun Mustafa Kemal'le bağlantısını nasıl kuracaktı? Yakup Cemil'in mahkemede; "*Mustafa Kemal Paşayla ilgim yok.*" dediğini öğrenmesine rağmen bu ilgiyi kurmak için çok çalıştı; fakat hiçbir bağlantı bulamayınca aramaya son verdi. Ama kulağına kar suyu da kaçmıştı.

Ne oluyordu?

Sıradan bir subay olan Yakup Cemil, kendisine karşı böyle bir harekete cesaret edebilir miydi? Yoksa bir maşa mıydı? Kemal'le ilgili bir belge bulamamıştı; fakat ya diğer kumandanlar.

Ya Talât?

Ya...

Enver'in beynindeki bu "ya" soruları giderek çoğalmaya başlamış ve vesveseleri iyice artmıştı.

"Su testisi su yolunda kırıldı!"

Enver, Yakup Cemil'den kurtulmuştu; fakat onun asıl kurtulmak istediği kişi, her attığı adımda ayağına dolanan, her söylediği sözde karşısına dikilen hiçbir yaptığını beğenmeyen Kemal'di.

Onun her yaptığını tenkit eden Kemal, en büyük tepkisini Avrupa'ya gönderilen Mehmetçikler için vermiş ve İstanbul'a uçurduğu haberlerde; "*Bundan büyük ahmaklık olmaz.*" demişti.

Yakup Cemil meselesiniyse İstanbul'da tüm olanları günü gününe şifreli tellerle bildiren Dr. Rasim Ferit'ten öğrenmiş; fakat üstünde fazla durmamıştı. Doğrusu Yakup Cemil'in kurşuna dizilmesi ibret verici bir olaydı. Nihayet su testisi su yolunda kırılmıştı.

Kemal'in; Yakup Cemil gibi gözünü kırpmadan adam öldürenlere üzülmek için zamanı da niyeti de yoktu. Gerçi karşısındaki Ruslar susmuş gibi duruyorlardı. Buna rağmen askerleri her an savaş için hazır olmalıydılar. Kendi kolordusuna bağlı XIV. Alayı teftiş için hazırlanırken İstanbul'dan arkadaşı Dr. Hilmi perişan bir hâlde çıkageldi.

Yakup Cemil, İran seferine hazırlanırken Dr. Hilmi'yi de kadrosuna almıştı. Yakup Cemil yakalanınca onun kadrosundaki herkes aynı suçlamayla mahkemelere çıkarılıyordu.

Dr. Hilmi de yakalanıp idam edileceği korkusuyla Diyarbakır'a kaçmış ve Kemal'e sığınmıştı.

Kemal, Yakup Cemil olayının ayrıntılarını Dr. Hilmi'den dinledi. Dr. Hilmi sözlerini çok çarpıcı bir cümleyle bitirdi:

– Yakup Cemil, Mustafa Kemal harbiye nazırı olmadıkça kurtuluş yoktur, dediği için kellesini kaybetti.

Kemal, zoraki bir tebessüm gösterdi:

– Zavallı Yakup Cemil. Ben harbiye nazırı ya da başkumandan olmayı kabul ederdim; lâkin Yakup Cemil ve onun gibileri asmak şartıyla. Mustafa Kemal Paşa böylelerinin tavsiyesiyle iktidara gelecek adam değildir.

Kemal'in bu sözleri Dr. Hilmi'yi şaşırttı o, Enver'den kaçıp Kemal'e sığınmıştı; ama yine de korkuyordu.

Enver, Kemal'e baskı yapabilir ve iki jandarma eşliğinde İstanbul'a yollanabilirdi.

Dr. Hilmi, konuşmalarının arasında ara ara bu korkusunu ima etti.

Bunu anlayan Kemal, onu rahatlatı:

– Merak etme kardeşim. Bir süre misafirim ol, geçen zaman içerisinde masumiyetin anlaşılacaktır.

Gerçekten de öyle oldu. Enver sadece yakalayabildiklerini yargılamış, Yakup Cemil'in dışında tüm zanlılar bir süre sonra serbest bırakılmıştı.

“Ağa ile Şeyh-Dimitrof ile Agop!”

Ruslar, İngilizlerle büyük bulaşmayı Çanakkale'den sonra Suriye cephesinde de yine Kemal yüzünden gerçekleştirememişlerdi. Bitlis-Muş ve Çapakçur tüm umutlarını söndürmüştü. Son savaştan bu yana üç ay geçtiği hâlde Rus cephelerinde herhangi bir hareketlilik olmamıştı.

Kemal, Silvan'daki karargâhında her şeyi dikkatle izliyordu. Rusların güneye inip İngilizlerle buluşmaktan başka çarelerinin olmadığını biliyordu.

Bu yüzden tetikte olmak gerekiyordu.

Tekrar Bitlis'e gidilmeli ve kurulan yeni savunma hattıyla birlikte tüm cephe teftiş edilmeliydi.

Daha önemlisi, Muş'la Bitlis yaralıydı.

Yöre halkı Rus ve Ermeniler tarafından katliama tâbi tutulmuş, işkence görmüş, tecavüze uğramıştı. Halkın yaraları sarılmalıydı.

Atların tımar edilmesinden, azıkların torbalanmasından Kemal'in yola çıkacağını anlayan Mavi Kuş heyecanlandı.

Kemal'le birlikte Bitlis'e gidecekti; fakat Anadolu ne hâldeydi? Bitlis'ten önce tüm Anadolu üzerinde bir tur yapmayı plânladı.

...

Anadolu!

Güzel Anadolu'nun kimsesiz insanları.

Karadeniz'deki başka, Ege'deki bir başka, Akdeniz'deki daha bir başka garip, daha bir başka kimsesiz.

Üzerindeki insanların kimsesizliğini anlayan tabiat bile ona karşı acımasız. Karadenizliyi azgın dalgalar çarpar. Akdenizliyi sıcak kavurur.

Anadolu'nun ortası, batısı, doğusu yazın sıcaktan, kışın soğuktan tokat üstüne tokat yer.

Anadolu aç ve perişan.

Anadolu'da insanların üstü başı eski, çoğu çıplak.

Sadece insanlar değil tabiat da çıplak.

Dağlar değil ovalar bile çıplak.

İnsanlarda okuma-yazma yok. Yılların geçtiğini kuzulardan öğrenirler. Eski-yeni bilmezler, yedikleri de giydikleri de yaşadıkları da hep eskidir.

Asırlardan beri ev dedikleri damlarda, bulamazlarsa mağaralarda yaşamışlardır.

Ev dedikleri ev değil ahırdır, ağıldır. Soğuktan korunmak için atın, eşiğin, ineğin, mandanın, davarın gübresinden yayılan ısıya ihtiyaçları vardır.

Ahırın ya da ağılın bir köşesini ağaç ya da tahtalarla yükseltirler. "*Tahtalı*" dedikleri bu yükseltilere hayvanlar çıkmasın yeter.

Köylünün ahırdaki yatağına at inek çıkamaz; fakat yorganları yastıkları, bitin, pirenin, kenenin yuvasıdır.

Yıllar var ki köylünün ahırları da ısınıp kaybetmiştir. Atlara, katırlara, mandalara ve öküzlere devlet el koymuştur.

Ahırlar boşalmış, onları soğuktan koruyabilecek tek sığınak ıssız kalmıştır. Ahırlar ıssızlaşınca toprak işlenememiştir.

Bir zaman sonra tüm köylüler, tüm topraklarını devleti soyanlara satmak zorunda kalmışlardır.

Toprak ağaların elinde toplanmıştır. Köylü, ağanın marabası, işçisi, kölesi.

Ağa ne derse o olur. Ağa izin vermeden değil evlenmek, tarlaya bile gidilmez.

Ağa ile birlikte bir de şeyh efendiler vardır. Şeyh efendiler muska yazarlar, büyü yaparlar. Zaten açlıktan nefesi kokmuş köylünün elinde kalabilmiş ne kırıntılar varsa bunu da şeyh efendiler çeker alır.

Şeyh efendiler önemlidir, saygındır, uludur.

Vatandaş, şeyh efendiler izin vermeden “Allah.” bile diyemezler. Şeyh efendi istemezse cennet ense kütüklerinde bile görülmez.

Halkı korumakla görevli olan devletin, halkı ezenleri hizaya getirmek gibi bir niyeti yoktur. Aksine onlarla iş birliği içindedirler.

Devlete asker lâzım olursa köye jandarma gönderir. Para lâzımsa tahsildar.

Devlet askerini alır; fakat vergiyi kolay kolay alamaz; çünkü köylünün vergi olarak verebilecek hiçbir şeyi yoktur.

Parası bitmiş, öküzü gitmiş, atı alınmış, kapılarda iki eşek, dört keçi ya kalmış, ya kalmamıştır.

Buna rağmen devlet vergisini almalıdır; fakat onunla uğraşmaz. Vergi alma işini, Ermeni, Yahudi ya da Rum bankerlere havale eder. Bankerler kanlı gelirlerine ağa ile şeyhi de ortak ederler.

Banker, ağa ve şeyh, arkalarına devleti de almışlardır.

Köylü bu cellâtların elinden namusunu bile kurtaramaz.

Ağa ya da şeyh, bankerlerden aldıkları ihaleyi fahiş bir kârla mültezimlere devrederler.

Mültezimler, ağa ya da şeyh adına, devlet hesabına vergi toplamaya başlarlar.

Kamçı, dayak, soygun...

Halk soyulmuş soğana çevrilmiş, keçi beş kuruş, vergisi yirmi beş kuruş olmuştur.

Vatandaş; “Keçiyi alın.” demiş; fakat mültezimler; “Yok, illâ vergi.” diye tutturmuşlardır.

Anadolu köylüsü, ölmeden cehennemi yaşamaktadır; fakat umut etmektedir ki dünyada çektikleri yeter görülür ve öte dünyada cennet nasip olur.

Vatandaşın mültezimden, tahsildardan, ağadan, şeyhten çektikleri yetmiyormuş gibi bir de Moskof gelmiştir.

Moskof?

Türk Halkı Rus'a; "*Moskof*" demiştir.

Rus askerinin, Osmanlı askerini öldürmesinin üzerinde bile durulmaz; fakat sivil halkı öldürmesi cinayettir.

Tam tesisatlı bir Rus askerinin, yaşlı, genç, çocuk demeden öldürmesi?

Hele hele işkenceyle öldürmesi?

Hele hele kadın ve kızlara oğullarının, kocalarının, babalarının yanında tecavüz edilmesi?

Türk halkı Rus'a boşuna; "*Moskof*" dememiştir.

Rus kendisi yetmezmiş gibi yanına bir de Ermeni'yi almıştır.

Arkasına Dimitrof'u alan Agop'un Arap'tan farkı yoktur. Yıllardır birlikte yaşadığı, her sıkıştığında kapısını çaldığı komşusu Ahmet'in kanına susadığı belli olmuştur.

Dimitrof'la Agop el ele verince vahşî hayvanları bile utandırmışlardır.

Mavi Kuşun gözleri yaşlıdır.

Gözlerinden akan yaş minik yanağından gagasına ulaşır.

Tuzlu gözyaşı küçük gagayı inletir.

Dile gelir Mavi Kuş.

Bir anda dünyayı dolaşır.

Kuş cinsinin bütün üyelerini ziyaret eder.

Doğu Anadolu'da, hele hele Muş'ta Bitlis'te Dimitrof'la Agop'un yaptıklarını anlatır hemcinslerine.

Dünyanın tüm kuş nesli üzüntüyle öter.

Yer kabuğunu kaplayan atmosfer, kuşdilinden Anadolu insanına yapılan zulüm hikâyeleriyle dolar.

Ay utanır, yıldızlar kararır.

Muş ve Bitlis halkının acısını yüreğinde hisseden kumandan, onlara taziye dilemek, yaralarını sarmak için yoldadır.

...

Ölümden sıyrılıp dağlara sığınabilen Muşlu, Bitlisli, yurtlarına dönmeye ancak cesaret edebilmiş.

Patika yollarda tek tük kağnılar.

Daha çok eşek ve katır yanlarında yaya insanlar.

Hiç genç yok.

Yaşlı kadınlar, beli bükülmüş erkekler, bir deri bir kemik, yüzüne bakıldığında ellilik zannedilen yirmilik hanımlar.

Eşek ve katırların üzerinde yatağa, yorgana benzer şeyler var.

Beli bükülmüş yaşlı bir kadın yaşlı bir eşiğin yularından tutmuş çekiştiriyor. Eşiğin üzerinde heybe var. Heybenin sağ ve sol gözündeki soluk benizli kocaman kafalı cılız iki çocuk.

Karınları aç; fakat ağlamayı bile bilmiyorlar.

Aç ve hasta çocukların babaları belki Avrupa cephelerine gönderilmiş. Emmileri, dayıları Yemen’de mi Hicaz’da mı öldü ya da yaşıyor haber yok.

Anaları işgalde Ruslar tarafından götürülmüş, başına gelenleri kimse bilmiyor. Hoş bilmek de istemiyor.

Bilinecek, öğrenilecek olan çıldırtıcı.

Anayı Rus götürmüş, babayı padişah.

İki torun, kendisini bile idareden aciz nineye kalmış.

Kemal yolda rastladığı tüm insanlarla olduğu gibi yaşlı kadınla da konuşuyor. Herkes gibi nine de ağlamıyor, herkes gibi o da şikâyet etmiyor.

Yaşlı kadın da herkes gibi.

O da; “*Padişah sağ olsun.*” diyor, Enver Paşaya dualar ediyor.

Padişaha ve Enver’e dua.

Garip Anadolu’nun kimsesiz insanları.

Yaptıkları ya da yapamadıklarıyla kendilerini; Rus’un, Ermeni’nin, İngiliz’in, Fransız’ın, Arap’ın insafına terk edenlere hâlâ dua ediyor.

Bazıları, Muş’u, Bitlis’i kurtaran Mustafa Kemal Paşaya duayla bağlıyor sözlerini.

Dua ettikleri Kemal Paşanın karşılarında olduğundan habersizler.

O, kendisine dua edenlere; “*Mustafa Kemal Paşa benim.*” di-yemiyor.

Bazılarıysa Kemal Paşayı tanıyor ve ellerini öpmek, ayaklarına kapanmak istiyor; fakat o buna izin vermiyor.

Ne eza, ne zulüm çekilirse çekilsin, yurda-yuvaya kavuşmak yüzleri aydınlatmış.

Bir an önce evlerine dönmek isteyen insanların ayaklarında ince bir telâş var.

Dimitrof ile Agop'un zulmünden kaçan eşekler-katırlar köpekler bile yurtlarına yuvalarına dönmenin heyecanı içindeler.

Bu heyecanı Mavi Kuş bile duyuyor.

Mavi Kuş, köylülerin tüm dualarını dinliyor; fakat sadece Kemal'e yapılan dualara; "Âmin." diyor.

"Ne yapıyordu bu Mustafa Kemal?"

Kolordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşanın geleceği haberi Bitlis'e ulaşınca halkın yüreği ağzına geldi.

Fakat bu seferki heyecan, minnet dolu bir yüreğin ağza gelişiydi.

Rus ve Ermeni'nin zulmünü gören Muş ve Bitlis halkı, kendilerini bu zulümden kurtaran kumandanı nasıl karşılayacakları, ona nasıl hürmet, nasıl ikram, nasıl sevgi göstereceklerinin telâşına düştüler.

Herkes, her ne yaparlarsa yapsınlar, minnet borçlarının ödene-meyeceği kanaatindedir; fakat anlatılanlara göre Mustafa Kemal Paşa gönlü zengin adamdır; azlarını çok görecektir.

Muşluların, Bitlislilerin bu huzur ve huşu içindeki hazırlıkları devam ederken Kemal'in halkı ziyaret, askerî birlikleri teftiş amacıyla bölgeye gelişinden biri vardır ki hiç memnun değildir.

XIV. Alay Kumandanı Albay Ali.

...

Albay Ali, Kemal'i Trablusgarp'ta tanımış ve ondan hiç hoşlanmamıştı.

Çünkü Albay Ali, Enver'in adamıydı.

Adamı da değil, onun sağ koluydu.

Kemal'le Enver arasındaki çekişme Trablusgarp'ta da sürdüğü için Albay Ali de mecburen Enver'in yanında yer almıştı. Enver ne kadar Kemal'i sevmiyorsa, Enver ne kadar Kemal'in aleyhinde bulunmuşsa, beş beterini Albay Ali yapmıştı.

Albay Ali için ne büyük talihsizlikti ki yâd ellerde ve devamlı ateş altında hep aleyhinde bulunduğu adam, şimdi alayının bağlı olduğu kolordunun kumandanı olmuştu.

Kemal'in kolordu kumandanı olduğunu öğrendiği günden beri diken üstünde olan XIV. Alay Kumandanı Albay Ali'ye kötü haber bir arkadaşı tarafından verilmişti:

– Gözün aydın albayım, Kemal Paşa Bitlis'e geliyormuş.

Kara haberi duyan Albay Ali sapsarı kesilmişti:

– İşte şimdi yandık, Kemal Paşa Trablus'ta yaptıklarımın intikamını pek feci alacaktır.

Albay Ali'ye göre Kemal Paşanın teftişinden ve yapacağı tenkitlerden kurtulmak mümkün değildi. Yapabileceği tek şeyi yaptı. Mustafa Kemal Paşayı yarı yolda karşılamak için dörtnala at sürdü.

...

Bitlis'e girer girmez halkın tezahüratlarıyla karşılanan Kemal, kendisine gösterilen coşkun sevgiden mutlu oldu.

Edirne'yi ziyaretinde halk onu bağırlarına basmıştı. Şimdi aynı sevgi gösterisini kadirşinas Bitlisliler yapıyordu.

Atından inen Kemal, belli bir saygı içerisinde ona dokunmak için uzanan hiçbir eli boş çevirmedi. Üstelik çoğu eli dokunmakla da bırakmadı. Avuçlarının içine aldı.

Çoğu gözü, boşa bakmaktan kurtardı.

Kendisine bakan her gözle gözünü buluşturdu.

Gözlerinden gözlere inanç ve güven aktardı.

Misafir edildiği konağa geçince; elini öpmek, onu dünya gözüyle bir kez olsun görmek, teşekkürlerini, minnetlerini iletmek için akın akın gelen Bitlislileri kabul etti.

On gün devam etse bitmeyeceği anlaşılan bu ziyaretleri nazikçe reddeden Kemal, ikinci gün erkenden birlikleri teftişe çıktı.

Bu teftişe de yarı yolda kendisini karşılayan; hürmet ve saygıda hiç kusur etmeyen XIV. Alay Kumandanı Albay Ali'nin alayından başladı. Mehmetçiklerin mutfağındaki, yatakhanesindeki, revirindeki, deposundaki eksikleri gördü.

Kemal, Mehmetçiklerin eğitimine hiçbir Osmanlı ordusunda verilmediği kadar önem veriyordu.

Hazırlanması için Albay Ali'ye vakit vermeyi de ihmal etmeyecek:

– Albayım, yarın askerinizin başına geçiniz ve bir tatbikat yaptırınız, dedi.

...

Albay Ali münasip bir bahaneyle Kemal'in yanından ayrıldı ve hemen alayına gitti. Erleri, subayları sabaha kadar uygulayacağı tatbikat için hazırlamaya çalıştı.

Ertesi gün, Mustafa Kemal Paşanın ve diğer birlik ve kumandanlarının huzurunda tatbikatı gerçekleştirdi.

Olmamıştı; yaptırdığı tatbikatı Albay Ali'nin kendisi de beğenmemişti.

Tatbikat bitince, alı al-moru mor bir yüzle atını topuklayarak Kemal'in karşısına geçti.

– Tatbikat sona ermiştir kumandanım, arz ederim!

Kemal, bir albayın yüzüne, bir kendisini dikkatle izleyen diğer subaylara ve muntazam bir düzen içerisinde bekleyen Mehmetçiklere baktı.

Elini dostça Albay Ali'ye uzattı:

– Teşekkürler ve tebrikler albayım. Bizi ihya ettiniz.

Kemal'i duyan subaylar şaşırdı, en çok da Albay Ali şaşırdı.

Kemal bu kadarla da kalmadı. Bulunduğu yüksek tepeden, bütün birliklerin duyacağı bir sesle konuşmaya başladı:

– Arkadaşlar! Uzun zaman vardır ki böylesine başarılı bir tatbikat izlemedim! Sizi de kumandanınızı da tebrik ediyorum gözlerinizden öpüyorum! Varolun!

Subayların ve askerlerin hiçbir şeyden haberi yoktu. Hepsi birden, yeri göğü inleyen bir; "Sağool!" çekerek tebrike karşılık verdiler.

Fakat Albay Ali bozgundu.

Ne yapıyordu bu Mustafa Kemal?

Tatbikat hiç de onun dediği gibi başarılı olmamıştı. Bu yüzden ne kadar tenkit edilse haklıydı.

Kemal Paşa, eline iyi bir fırsat geçmişken niçin Trablusgarp'ta yaptıklarının intikamını almamıştı?

Her zaman aleyhinde bulunduğu, hiç sevmediği bu adam üstelik haklılık payı yüzde yüzken kendisine en küçük tenkit bile getirmemiş; aksine alayının önünde onu tebrik etmişti.

Bu nasıl iş?

Bu nasıl adamdı?

Bu durumdan daha bir huzursuz olan Albay Ali, Kemal'in jestine bir karşılık olmak üzere içkili güzel bir sofraya hazırlattı.

Fakat albayın bilmediği bir şey daha vardı. Kemal, içki sofrasını sadece bir toplantıyı tertiplemek, o günün hâdiselerini gözden geçirip görüş alış verişi yapmak için kurdururdu. Çok önemli kararların öncesinde ve hele cephede asla içki kullanmazdı.

Kemal, Albay Ali'nin teklifini; "*Mehmetçiklerin bu kadar yakınında ve görev başındayken içmem,*" diyerek nazıkçe geri çevirdi.

...

Ertesi gün Bitlis'teki hastaneleri teftiş eden Kemal, halkın yarısındaki derinliği görerek daha bir üzüldü.

Tümen baştabibi ona; "*Hastane olarak değerlendirilen bazı evler temizlenirken Ermeniler tarafından katledilen on-on beş kadar Türk kadınının kesik başlarını bulduklarını,*" söyledi.

Benzer bir cinayeti ziyaret ettiği Şerefiye Camisinin imamı anlattı. Ruslar ve Ermeniler, tecavüz ve cinayetlerinden sonra Allah'ın evini hayvan leşleriyle, pisliklerle doldurmuşlardı.

Kemal, kadınların, kızların, gelinlerin, çocukların, yaşlı erkeklerin, doktorların, müezzinlerin anlattığı zulümleri soğukkanlı, metin bir yüz ifadesiyle dinledi. Zaman zaman arkasındaki yaverlerine notlar aldırdı.

...

Kentteki ziyaretlerini tamamlayan Kemal, bütün soğukkanlılığıyla verilen bilgileri dinlemiş; fakat kendisine ayrılan odaya girince yüzündeki maskeyi çıkartmıştı.

Ruslara, Ermenilere veryansın etti. Onları insanlık dışı yaratıklara benzetti. Sonra asıl tenkit ve küfürlerini İstanbul'dakiler için ayırdı. İstanbul'dakilerin verdikleri yanlış kararlar yüzünden binlerce Türk canından olmuş, binlerce kadın kız tecavüze uğramış ve çoluk çocuk perişan olmuştu.

Yufka yürekliydi Kemal.

Bitlis'i gezerken on iki yaşında Ömer ve altı-yedi yaşlarında Afife adında anası-babası öldürülmüş iki çocuğu evlâtlık olarak aldı. Bunu duyan halk, ona öksüz ve yetim üç çocuk daha getirdiler. Babaları cephelerde telef edilen Mehmetçiklerin evlâtları da başka şekilde telef oluyordu.

Getirilen üç kimsesiz çocuğa bakınca içi kan ağladı. Hangi birini yanına alabilecekti. Onlara para yardımı yapmakla yetinebildi.

Canının sıkıntısı gece yarısı yatağına uzandığında da devam etti. Savaşın bütün hızıyla sürdüğü cepheleri düşünmeden edemedi. Şu anda bile kim bilir, nerede, hangi Mehmetçik kumanda kadrosunun yanlış kararları yüzünden şehit oluyordu.

Avrupa'ya gönderilen Mehmetçikler dilleri dillerinden, dinleri dinlerinden olmayan o topraklarda niçin savaştıklarını bilmeden eriyip gidiyorlardı.

Birkaç gecedir yastığa başını koyduğu anda nükseden öksürük yine onu uyutmadı. Baktı ki olmayacak yine kitaplara sığındı. Alphonse Daudet'nin "*Safo-Paris Âdetleri.*" adındaki romanını bitirdi. Sonra hatıra defterine bu romanın kısa bir özetini yazdı.

Dostlarını ve sevdiklerini hiçbir zaman ihmal etmezdi. Muş cephesinde VIII. Tümen kumandanı olan Mehmet Nuri'ye, Asım, Halil ve Salih'le annesine 20 Kasım 1916 günlü, birer kartpostal gönderdi. Madam Corinne'i de unutmadı.

"Ömer Naci için gözyaşı!"

Büyük savaş, İstanbul, Enver, cephe, Mehmetçik, eğitim derken ve her birine ayrı ayrı kafalar yorarken en son İran'a gittiğini duyduğu arkadaşı Ömer Naci'nin ölüm haberi geldi.

Haberi bir grup subayın içinde alan Kemal, onlardan izin isteyerek odasına çekildi. İçeriye girer girmez kapıyı kilitledi ve odaya girinceye kadar zor zaptettiği göz pınarlarının önündeki setti yıktı. Sırtüstü yatağına uzanmış tavana bakarken Ömer Naci'yle olan hatıraları gözünün önünde canlanmaya başladı.

Okul yılları...

Ömer Naci Bursa'dan sürgün gelmiş.

Kemal'in kitaplarını beğenmeyerek ona başka kitaplar tavsiye ediyor.

Namık Kemal'in şiirlerini ilk kez ondan dinliyor.

Çok güzel konuşuyor Ömer Naci.

Ömer Naci onu çok fena etkiliyor.

Kemal onun yüzünden askerlikten çok şiiri düşünüyor. Alay Emni ve kitabet dersi öğretmeni Albay Mehmet Âsım onu tam

zamanında ikaz ediyor; “*Bak oğlum Mustafa Kemal, hayalperest Ömer Naci’nin aklına uyarsan, iyi bir şair olabilirsin; lâkin asla iyi bir asker olamazsın.*” diyerek aklını başına getiriyor.

Yıllar sonra yapılan Bâb-ı Âli baskını Ömer Naci’nin hitabeti sayesinde başarılı oluyor.

Bu kabına sığmayan çılgın adam Trablus’un çöllerinde de harikalar yaratıyor.

Kemal onun en son İran’a gittiğini ve orada Ruslara kök söktürdüğünü biliyor. Tifüs hastalığına yakalanarak tedavi edilmek üzere Kerkük’e götürülen Ömer Naci, orada hakkın rahmetine kavuşmuş; fakat Kemal bunu geç öğreniyor.

Kemal, sevgili merhum arkadaşı Ömer Naci’nin hatıralarıyla uğraşırken kapı vuruluyor. Yaverlere gözyaşını göstermemesi gerek. Gözyaşlarını kurularken ıslanan yastığı ters çeviriyor.

...

Aslında, akşama bir davete gitmesi gerekiyordu. Bitlisliiler, kendisine teşekkür için ona hediye verme yarışına girmişlerdi. O gece, Bitlis eşrafından Hacı Musa Beyin kardeşi Nuh Beyin kendi şerefine vereceği yemeğe katılacaktı.

Nuh Bey onun at merakı olduğunu biliyordu. Babasına bile vermediği en güzel tayını, Bitlis’i kurtaran kahramana teklif etti.

Fakat bu çok büyük bir hediye idi, Kemal nazikçe reddetti.

Kemal’e Bitlis dışından da davet vardı. Van’a gitti burada da üç yaşlarında Abdürrahim adında anası babası öldürülmüş bir çocuk gördü. Zeki kara gözleri olan Abdürrahim Kemal’i çok etkiledi. Onu da evlât edindi.

Vali Memduh Beyin daveti üzerine 26 Kasım 1916 günü Siirt’e gitti. Bir zaman hiç geçinemedikleri ve birbirlerine sert yazılar yazdıkları Vali Memduh Bey onu çok samimî karşıladı. Her ikisi de aralarında geçen sert yazışmalardan bahsetmediler.

Siirt’te de halkı yine perişanlık içinde buldu. İhsan ismindeki bir yetimi daha evlât edindi.

Bu kadar yoğun temponun içinde evlât edindiği çocukları da ihmal etmedi. İhsan’la Ömer’e; “*Yaşamak Kavgası*” adındaki Türkçe şiirin bir kısmını ezberletti.

Buradan karargâhı Silvan’a geçmek için yola çıktı.

...

Karargâha geldiğinde masasında bir mektup buldu. Mektup, Bitlis'teki XIV. Alay Kumandanı Albay Ali'den geliyordu.

Albay Ali; *"Trablus'ta geçen olaylardan"* dolayı Mustafa Kemal Paşadan özür diliyor ve *"Bundan sonra emrettiği her şeyi elinden geldiği kadar en iyi şekilde yapmaya çalışacağını,"* yazıyordu.

Silvan'da bulunduğu geceler; *"Allah'ı İnkâr Mümkün müdür."* isimli eseri okudu ve bitirdi.

Sonra her zaman yaptığı gibi okuduğu kitapla ilgili hatıra defterine notlar düştü;

"Bu incelemede, ilim ve fenne dayananlar, makbul. İmam Gazali, İbn-i Sina, İbn-i Rüşd gibi Müslüman imamların açıklamaları dahi büsbütün başkadır. Sadece ifadelerde çok rumuz var.

Müslüman düşünürler, kaide ve ilim ve fen ve felsefeyi, şeriati tefsir için evirip çevirmeğe gayret etmişler."

Silvan'daki tüm birlikleri teftiş etti.

Gündüzler neyse; ama geceler bir türlü geçmek bilmiyordu. Bu gecelerde çok önemli bir iş yaptı ve Arıburnu raporlarını yazmaya başladı.

Siirt ve Bitlis'te yanına aldığı Ömer'le İhsan'a bakabilecek birer aile buldu; fakat Abdürrahim'le Afife'yi İstanbul'a yollamaya karar verdi. Bu iki çocuk daha çok küçüktü kendi annesi pekâlâ onlara da annelik yapabilirdi. İlk fırsatta onları Zübeyde'ye yolladı.

Askerlik işlerinden arta kalan zamanlarda halkla yakın temasa geçti. 8 Aralık günü kentin eşrafından Sadık Bey ve yakın çalışma arkadaşlarıyla birlikte gittiği avda, dört tavşan bir tilki avladılar. Tavşanları kırdı közleyip neşe içinde yediler.

Karanlık gecelerde yine kitaplara sığındı.

Namık Kemal'in; *"Makalât-ı Siyasiye ve Edebîye"* ile *"Tarih-i Osmanî"* adlı eserlerini okudu.

Mehmet Emin Beyin; *"Türkçe Şiirleri"* ile Tevfik Fikret'in *"Rübab-ı Şikeste"* sini okuyarak karşılaştırma yaptı.

İkisini de güzel buldu; ancak Arapça ve Farsça kelimeleri çok kullandıkları için onları tenkit etti.

“Yolları tekrar kesişen kumandanlar!”

Kemal, 13 Aralık 1916’da ordu kumandanlığından bir tel aldı. II. Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşa, İstanbul’a izinli giderken vekâleti de ona bırakmıştı. Kemal’in hemen Diyarbakır’a gitmesi gerekmektedir. Ertesi gün bir otomobile Şükrü, Cevat Abbas ve Neşet’le bindiler.

Hava soğuktu. Kemal eldivenlerini takmıştı. Sırtında kürklü bir kaput vardı. Otomobil, sisli, zaman zaman da fırtınalı yollarda horlayarak zorlukla ilerliyordu.

Bir ara eldivenlerini çıkardı cebini yokladı. Aradığını bulamamış olacak ki yüzünü buruşturdu:

– Çocuklar kolayınızda sigara var mı, diye sordu.

Şükrü, Cevat Abbas ve Neşet üçü birden ceplerine davrandılar. Elini çabuk tutan Şükrü, tabakayı açtı ve Kemal’e uzattı.

Kemal sigaraya uzanırken gözleri tabakaya takıldı. Sigaralara dokunmadan tabakayı eline aldı.

Döndüre döndüre ve beğeniyle tabakayı inceledi.

Dörtgen tabakanın içi altın yaldızlıydı. Dışıyla usta bir sanatçının elinden çıktığı belli olan gümüş işlemeyle kaplanmıştı.

Tabakayı evirip çevirdikten sonra, soran gözlerle Şükrü’ye baktı:

– Bu ne güzel şey çocuk?

Şükrü tabakasının beğenilmesinden hoşlanmıştı:

– Paşam Anafartalar’dan. Lord Kitschener ordusuna mensup subaylardan ele geçirilmiş bir hatıradır. Beğendiyseniz lütfen kabul buyurunuz.

Kemal bir sigara alarak tabakayı uzattı:

– Hele şimdilik dursun.

Tabaka tekrar Şükrü’nün cebine girdi.

Üç buçuk saatlik bir yolculuğun sonunda Diyarbakır’a geldiler.

...

Enver onu kandırmış; bölgede kurulacak ordunun kumandanlığını teklif etmişti. Hem de “*Lütfen kabul buyurunuz aziz kardeşim Mustafa Kemal Bey.*” diyerek.

Kemal’in ordu kumandanlığı kim bilir hangi bahara kalmışken hiç ummadığı bir zamanda ve vekâleten de olsa ordu kumandanlığı birdenbire avuçlarına düşüvermişti.

II. Ordu kumandanlık makamına oturan Kemal nasıl büyük bir sorumluluk aldığıının farkında olarak hemen işe başladı.

II. Ordu çok zor durumdaydı. Buradaki birlikler yorgun, moral-leri bozuk, hastalıktan kırılmış, silâhsız, cephanesiz döküntülerden başka bir şey değildi.

Vicdansız subaylar, ahlâksız vurguncularla birlik olmuş, asker-leri bile sömürüyorlardı.

Ordu sadece düşmanla değil, hastalık ve yoklukla da mücadele ediyordu. Azrail kendisine epey yardımcı bulmuştu. Veba salgını, açlık ve savaş her gün yüzlerce can alıyordu.

Bu iş birliği yüzünden kırk iki askerî doktorla birlikte, altmış bin sivil ve asker ölmüştü.

Yine veba, açlık ve savaşın iş birliği yüzünden bölgedeki nüfus yarı yarıya azalmış, tarlalar ekilemiyor, yiyecek bulunamıyordu. Yoksulluk, kötü alışkanlıkları da beraberinde getirmişti. Sadece sivil hayatta değil askerî birliklerde de hırsızlığın önü alınamıyordu.

Kara kış Azrail'in emrindeki vebaya, açlığa ve savaşa bütün gü-cüyle destek veriyordu. Başlayınca dinmek bilmeyen tipi yüzünden ileri mevzilerdeki askerlere yiyecek ve malzeme ulaştırılması her zaman mümkün olmuyordu. Böyle devam ederse orduyu düşman değil kara kış kıracaktı. İstanbul'dan silâh, yedek kuvvet ve sağlık malzemesi istedi; ama cevap alamayınca pek şaşırmadı.

Orduyu savaşılabılır hâle getirmek için tek başına uğraşması ge-rekiyordu.

...

Kemal, orduyu teftiş etmiş ve bu arada tatbikatlar izlemişti; fa-kat sonuçtan memnun değildi. Kuzeydeki Ruslar hareketlenmişler-di. Yokluklarla savaşan bu orduyla düşmanı durdurması mümkün değildi.

Önce, şiddetli cezalar uygulayarak hırsızlık olaylarını önledi. Tembel ve yetersiz olanları falakaya yatırdı. Alayları yeniden oluş-turdu, levazım hizmetlerini düzene soktu.

Bütün bu olumsuz şartlar içinde tek iç açıcı olan; Albay Mustafa İsmet'in II. Ordu Kurmay Başkanı; Kâzım Karabekir'in Kolordu Kumandan yardımcısı olmasıydı. Üstelik en yakın arkadaşı Ali Fuat da tümen kumandanıydı.

İsmet o güne kadar Enver'le birlikte çalışmıştı. Bu yüzden Enver'in yakın adamı olarak biliniyordu. 2 Nisan 1913'te büyük karargâh birinci şubede binbaşı olarak memuriyete başlamış daha sonra Enver'in emrinde güvenilir bir şube müdürü olarak yükselmişti.

İsmet, Almanların, Türk ordusundaki hâkimiyetlerini hoş görmemekle birlikte bu tür tartışmaların her zaman dışında kalmıştı. Buradaki hizmetlerinden dolayı gümüş liyakat madalyasıyla mükâfatlandırılmış ve 1915 yılı sonuna doğru cephe görevi istemişti. Bunun üzerine II. Orduya kurmay başkanı olarak ataması yapılmış ve albaylığa yükselmişti.

İsmet, mesafeli, soğuk olmamakla birlikte kapalı; ama çevresine her zaman güven telkin eden bir adamdı. Zaten bu özellikleriyle Enver'in güvenini kazanmıştı.

Kemal'le en son 1909'da Selânik'te İttihat ve Terakkinin kongresinde birlikte olmuş ve uzun uzun siyaset konuşmuşlardı. O tarihten sonra ilk defa burada birlikte çalışacaklardı.

Kâzım Karabekir ise daha farklı bir karakterdeydi. O da genel karargâhta istihbarat şubesini idare etmişti. Almanların ordudaki ağırlığına alenen karşı çıkmış ve fikirlerini hiç çekinmeden söylemişti. Gerek bu çıkışları, gerekse Avrupa'ya asker gönderilmesi konusundaki fikirlerini Enver'in yüzüne karşı söylediği için genelkurmaydan uzaklaştırılıp Suriye cephesine sürülmüş ve Diyarbakır'a gelmişti.

Ali Fuat'a gelince, o Kemal'in en yakın sınıf arkadaşıydı. Harbiye ve akademi günlerinde hep birlikte olmuşlardı. Sık sık Ali Fuatların evlerine giderlerdi. Kemal, Ali Fuat'ın annesi ve babası tarafından da çok sevilmişti.

İttihat ve Terakki içinde Selânik'te bir cephe oluşturmuş kumandanlar, şimdi memleketin en çetin yerinde birlikte çalışacaklardı ve yolları yine kesişmişti.

Yolları tekrar kesişen bu kumandanlar; *"Almanlar, savaşın gidişatı, Almanlarla yapılan ittifak, bu şartlarda girilen savaşın sonucu."* konusunda hemfikirler.

Kâzım'la Ali Fuat, kolordularda ve biraz uzaktaydılar; ama İsmet ordu kurmay başkanı olarak yanı başındaydı.

“Enver’in adamı İsmet’le Enver’i sevmeyen Kemal!”

Osmanlı ordusunun düşmanı pek çoktu; fakat bu ordu kara kıştan çektiğini ne Rus’tan ne İngiliz’den görmüştü.

Tüm Anadolu’yu sarmalayan kara kış, Doğu ve Güney Anadolu’da daha bir acımasızdı.

Başlayan kar önce toz şeklinde peydah olmuştu. Şiddetli rüzgârın önüne kattığı bu toz, dereleri, tepeleri, dağları, ormanları, köyleri, kentleri dolaşmış, mağaraların içine bile girmişti.

Sonra rüzgâr dinmiş ve her biri öksüz yamalıği gibi kar taneleri ağır ağır yere düşmeye başlamıştı.

Köyler kentler arasındaki zaten güç olan ulaşım, resmen durmuştu. Dağlardaki yabanî hayvanlar köylere sığınmıyordu; fakat sığındıklarına pişman oluyorlardı.

Aç köylüler, kucaklarına düşen tavşanlara, güvercinlere, kekliklere; “Allah’ın bir nimeti olarak.” bakıyorlardı.

Açlıktan ölmek için köylere inen kurt ve tilkileriye çakaralmaz tüfekler ve iri köpekler karşılıyordu.

Açlıktan bir deri bir kemik kalmış kurt ve tilkilerin postları, her evin duvarını süslüyordu.

Tipinin ardından başlayan karın adam boyunu aşmasıyla ordu birlikleri de pek zor duruma düşmüşlerdi. Kara kış, değil savaşmayı hayatta kalabilmeyi bile zorlaştırıyordu.

Belli yerlere nöbetçi koymadan olmuyordu. Nöbet süresi iki saatten yarım saate düşürülmüştü.

Askerler her şeyi bırakmışlar, yarım saatte bir nöbet yerlerine gidip gidip geliyorlardı.

Üç Mehmetçik, buna bile dayanamamış şehit olmuştu.

Bu böyle devam edemezdi.

Kemal’in, Rus’a ezdirmediği kolordusunu kara kışa teslim etmeye hiç niyeti yoktu.

Fakat nasıl?

Kesin kararlar vermeden önce, İsmet’le konuyu görüşmek istedi. Onu odasına çağırdı ve sordu:

– İsmet Bey, ordumuzun vaziyeti malûm. Sizce askerlerimizi koruyabilmemiz için alınması gereken tedbirler nedir?

İsmet saygıyla Kemal’e cevap verdi:

– Bu bahsi hem İstanbul’la hem de Ordu Kumandanımız Ahmet İzzet Paşa Hazretleriyle konuştum efendim.

Kemal sertçe İsmet’in sözünü kesti:

– Beyefendi, konuştuklarınızı değil, zât-ı âlînizin düşündüğü tedbirleri öğrenmek istiyorum.

İsmet sakin bir sesle konuşmaya başladı:

– Şu anda Ruslar da kara kışın baskısı altındadır. Onlar da bizim gibi mevzilerdeki birliklerine gıda ve mühimmat ulaştırmakta güçlük çekiyorlardır. Bu yüzden bir taarruz harekâtına girişeceklerini tahmin etmiyorum. Tüm birliklerimizin kış sonuna kadar köy ordu-gâhlarına çekilmesi yerinde olur zannediyorum.

Kemal de böyle düşünmüştü:

– Tamam, derhâl tatbik edelim. Hemen bir emirname hazırlayınız.

İsmet, Kemal’in makamından ayrılırken düşünceliydi.

Kemal onun, Enver’in yakın adamı olduğunu biliyordu. Yumuşak bakışlı, gözlerinin içi ışıldayan, kulağı biraz ağır işiten, ufak tefek, sessiz bir adam olan İsmet bu durumdan rahatsızdı. Geldiği günden beri Kemal’in kendisine soğuk davrandığını düşünüyordu.

Fakat, böylesine önemli bir konuda görüşünün sorulması ve buna itibar edilmesi hoşuna gitmişti. Bu soru, aradaki soğukluğun bittiği anlamına gelirdi ki İsmet bundan memnun oldu.

İsmet görevine düşkündü. Kafası ağır; fakat sağlam çalışırdı. Ne çare kendi başına karar verme kabiliyeti biraz kıttı.

Asıl ordu kumandanı izinli gitmişti, belki de haftaya dönecekti. Yerine vekâlet eden Mustafa Kemal Paşa gelir gelmez böylesine önemli bir kararla belki kendisini de zor durumda bırakacaktı. Üstelik vekil kumandan bu kararı kendi tavsiyesi üzerine almıştı. Ona göre bu kararın uygulamasını Ahmet İzzet Paşa yapmalıydı. En azından asıl ordu kumandanının görüşleri de sorulmalıydı.

İsmet biraz düşündükten sonra tekrar Kemal’in makamına girdi:

– Ahmet İzzet Paşa yakında görevine dönecektir. Bu kararın tatbiki için paşa hazretlerini beklesek, dedi.

Oysa Ahmet İzzet Paşanın döneceği yoktu. Kemal daha fazla bekleyemezdi. İsmet’in kararsızlığını dikkate almadan inisiyatif kullandı, tüm mesuliyeti kabullenerek cephedeki askerlerin kışı daha rahat geçirebilmeleri için İsmet’ten çekilme emrini hemen yazmasını istedi.

Kemal'le İsmet'in pek çok konuda ortak düşünceleri vardı; fakat karakterleri çok farklıydı.

Kemal'in problemler ve çözüm yollarıyla ilgili cesaret ve esnekliğine karşılık, İsmet, ayrıntılar konusunda daha hassas ve temkinliydi. O, bir işi plânladıktan sonra hemen yapılmasını ister, İsmet ise kılı kırk yarardı. Bu yüzden Kemal'in emrini yerine getirmeden önce birtakım araştırmalar yapmaya karar verdi.

Kemal, emrin yazımının gecikmesi üzerine, yaveri Şükrü'yü İsmet'e gönderdi ve işin çabuklaştırılmasını istedi.

İsmet ise geri çekilme durumunda arkada kalan toprakları düşünüyordu.

O düşünürken Kemal'in yaveri tekrar geldi:

– Kumandanım, hemen yazmazsanız Kemal Paşa kendisi gelip size dikte ettirecekmış.

Bu sözleri duyan İsmet hemen bir çekilme plânı hazırladı.

İsmet'in hazırladığı plân, Ordu Kumandan Vekili Mustafa Kemal Paşa tarafından uygun görülmüştü:

– Tamam, derhâl tatbik edilsin.

Karar hemen uygulandı.

İsmet'in hazırladığı plân sayesinde II. Ordu birlikleri Genç, Hun, Gökdere ve Çillo hattına çekildi. Bu çekilmeyle birlikler köy yakınlarındaki ordugâhlara alınarak kar ve tipinin etkisinden kurtarıldılar.

Ruslar, Osmanlı orduları kadar tedbirli olamamışlar; şiddetli kış yüzünden saldırı kabiliyetini yitirmekle kalmayıp büyük zayıat vermişlerdi.

Bunu öğrenen Kemal başarıyı İsmet'e mal etti ; *“Rus kumandasının İsmet Bey gibi bir kurmayı olsaydı, bu felâkete uğramazdı.”* dedi.

Kemal'in; *“Enver'in yakın adamı ve dostu olarak,”* kabul edilen İsmet'le anlaşamayacağını umanlar yanılmışlardı. Tam aksine Kemal, devlet, millet ve ordu için çalışabilecek herkesi baş tacı ettiği gibi İsmet'i de kabul etmişti.

Ve o günden sonra Kemal'le İsmet arasındaki tüm buzlar erimişti.

Savaşın felâketli gidişini, batıdaki siper savaşının Almanları yıprattığını, ülkeyi kurtarmak için bir an önce barışa gidilmesinin şart olduğunu, Türk askerlerinin Avrupa'ya gönderilmesine yol açan politikanın yanlışlığını, Asya'daki Türk ordularının acıklı durumunu ikisi de açıkça görüyorlardı.

Birinde olmayan önemli bir özelliğin diğerinde olması, birbirlerinin boşluklarını tamamlattırıyordu ki bundan her ikisi de faydalanıyordu.

Kemal'in kafası geniş çözüm yollarına, alışılmamış tepkilere açık, cesaretli yargılara varmaya hazır, çabuk ve esnek çalışırdı.

İsmet ise daha dar bir çerçeve içinde, daha ağır, daha temkinli işler ve ayrıntılar üzerinde titizlikle dururdu.

Kemal'in maceracı bir ruhu, bağımsız bir karakteri vardı; hareketlerinde kesin kararlıydı. İsmet ise ihtiyatlı, başkalarının görüşüne bağlı, inisiyatifi az, karar vermekte acele etmeyen bir insandı.

Kemal, insan karakterini ve davranışını içinden gelen bir sezgiyle anladığı hâlde; İsmet, insanlar üzerinde pek kesin yargıda bulunmaz ve herkese karşı çekingen, hatta biraz şüpheli dururdu.

Kemal ne derece içi içine sığmaz, çabuk kızan, ruh hâlleri sık sık değişen, içki ve eğlenceye düşkün bir erkekse; İsmet o kadar sakin, sabırlı, ağırbaşlı, içkiye düşkünlüğü olmayan bir adam, örnek bir aile babasıydı.

Kısacası İsmet, tam bir kurmay başkanı olarak yaratılmıştı; dürüst ve özenli. Kemal, plânlarını not ettirdiği zaman, İsmet'in bunları doğru olarak yorumlayacağına ve mükemmel bir şekilde uygulayacağına güvenirdi.

Kemal'in bu yaklaşımı karşısında İsmet memnun olmuş kumandanını da memnun etmek için elinden gelen her şeyi yapmıştı. Karşılıklı bu iyi niyet, iki kumandan arasındaki bütün buzları eritmişti.

Onlar şu anda orduda ast ve üst görevlerde iki kumandandılar; fakat çok kısa zamanda resmî görev dışında birlikte olmaktan hoşlanan iki iyi dost olmuşlardı.

Takip eden günlerde de sık sık at gezilerine çıktılar. Bu gezilerde memleket meselelerini konuştular. Zaman zaman Kemal'in şair ruhu depreşti. İsmet'e ezberindeki şiirlerden, okuduğu kitaplardan parçalar aktardı.

Kemal okuyan bir kumandandı.

Nereye giderse gitsin yanında kolilerle kitap taşırdı. Bunlar arasında Gustav Löbon'un Fransızca eserleri, o devir aydınlarının başucu kitabı olan Lui Bohner'in "*Madde ve Kuvvet.*" adlı eseri de vardı.

Kemal, bu ve diğer kitapları, İsmet'in okuyup okumadığını düşünmeden konuştuğu konuşuyor, anlattıkça anlatıyordu. İsmet onun bu anlattıklarına daha çok dinleyici olarak ve yüzünden hiç eksiltmediği gülümseyen gözlerle karşılık veriyordu.

İttihat ve Terakkinin 1909 kongresinde tanıştıktan sonra yıllardır görüşmeyen ve soğuk duran iki kumandanın birbirlerine duydukları saygı ve güven, tüm II. Ordu subaylarının dilindeydi.

Subaylar ve erat, iki kıymetli kumandanın dostluklarından mutluluk ve memleket adına güven duyuyorlardı.

Zaten tüm Osmanlı ordusu, birbirlerini seven subay gruplarının kahramanlık ve karşılıklı güvenleri sayesinde ayakta durabiliyordu.

Şayet ordu, hükûmetin durumuna, müttefiklerin ihanetlerine bakarak kendisini bırakmış olsaydı, çoktan dağılır giderdi.

Müttefiklerin ihanetleri?

Müttefiklerin ve özellikle Almanların ihanetleriyle ilgili duyulan örneklerden yayılan kokular, Diyarbakır'daki Kemal'in bile genzini yakmıştı.

"Almanlar bize hiç acımıyorlar!"

1916 Osmanlı bakımından tam bir yıpranma yılı olmuştu. Çanakkale cephesi tasfiye edilmiş, Doğu cephesinde belli bir hatta tutunulmuştu; fakat Hicaz Emiri Şerif Hüseyin'in isyanı yüzünden Irak ve Suriye'de de çekilmeler başlamıştı.

Osmanlı genelkurmayı daha doğrusu Enver, kendi cephelerini takviye edeceği yerde Romanya'ya, Bulgaristan'a hatta Tirol Alp-lerine Türk birlikleri göndermişti.

Mehmetçik yabancı diyarlarda harikalar yaratmasına rağmen çok üzgündü; çünkü müttefik ordular kendilerine hiç de iyi davranmıyorlardı.

Savunma değil istilâ savaşı yapan Bulgarların işi kolaydı; çünkü Alman ordusu Bulgarların karşısındaki Romanya'yı ezmişti.

Bulgarlar; Rus cephesine Türk askerlerini sürerken kendileri sivil halka işkenceler yapıyorlar, kadınlara tecavüz ediyorlardı. Türk askerinin emperyalist emellere âlet edildiği yetmezmiş gibi; Mehmetçikler, Alman ve Bulgarlardan da hakaret görüyordu.

Ve bu durumdan milletin haberi yoktu.

Mehmetçik, kendisini vatani için değil, emperyalizmin emelleri için vatan dışına gönderip cepheye sürenlere lânet okumaktaydı. Kumandanlarsa lânet okumakla kalmayıp çıktıkları sıkıntıları güç belâ İstanbul'a ulaştırabiliyorlardı.

Galiçya cephesinde XXVI. Tümen Kumandanı Hamit Fahri'den başkumandanlık vekâletine şöyle bir telgraf gelmişti;

"(...) Burada, müttefiklerimizin askerlerimize karşı muameleleri, samimiyetten yoksun ve kabadır. Almanlar, kendi askerlerini taarruza kaldırdıkları zaman, gayet dar bir cephe tercih ediyorlar. Komşu birliklerden ağır topçu desteği alıyorlar. Bütün topların şiddetli ateşi saatlerce dar ve muayyen bir yere yönlendirilerek toprağın altını üstüne getirdikten sonra, piyadelerini taarruz ettiriyorlar.

Sıra bizim askerlerimize gelince çok geniş ve tahkim edilmiş Rus cephelerine taarruz ettiriyorlar.

Hele Bulgarlar...

Bulgarlar kendi yurt savunmalarını çoktan aşmışlar. Umduklarından yüz misli toprak kazandıkları için istekli savaşıyor, vakit geçiriyorlar. Bu hâllerile; kumar masasından mümkün merteye az zamanda ayrılmaktan başka bir şey düşünmeyen kumarbaza benziyorlar.

Almanlarsa bize hiç acıymıyorlar ve onlara meram anlatmak da mümkün değil.

Vaziyetimizin bu şekilde bilinmesi ve durumumuzun düzeltilmesi için lâzım gelen tedbirlerin emrolunması arz olunur.

Hamit Fahri"

Hesap kitap bilmeyen Enver, böylesine acı bir telgraf alınca çok etkilenmişti.

Nasıl olabilirdi?

Onların vatanı için can vermeye giden Türk askerine böyle bir şeyin yapılabilmiş olacağına hiç ihtimal vermedi. Dost Almanlar bu alçaklığa göz yummuş olamazlardı.

Hemen kararını verdi ve durumu yerinde görmek üzere Avrupa'daki cephelerde çarpışan Mehmetçikleri ziyaret etmek istedi; fakat bu istek reddedildi.

Hayret, koskoca Osmanlı harbiye nazırı, sırf lütuf olsun diye gönderdiği kendi askerlerini ziyaret edemiyordu. Dost ve müttefik Bulgaristan, Avusturya, Almanya buna izin vermiyordu.

Enver, isteğinin reddedilmesine bozuldu, canı sıkıldı.

Anlaşıyordu ki kendisine mektup yazan XXVI. Tümen Kumandanı Halit Fahri'nin iddialarında haklılık payı çok yüksekti.

Pek yazıktı ki şu aşamada, Osmanlı orduları başkumandan vekili, vekil de değil başkumandanı Enver Paşa Hazretlerinin elinden gelebilecek hiçbir şey yoktu.

Dost ve müttefikler, Enver'e kendi askerlerini göstermemişlerdi.

İpler, kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver'in elinden çoktan kayıp gitmişti.

“Subay ve Kumandan!”

Kemal vekâletini aldığı II. Ordu birliklerini köy yakınlarına çekince, kara kışın ağırlığından büyük oranda kurtulmuşlardı.

Şimdi kara kışla asıl Rus cebelleşiyordu.

Kemal ise savaş korkusundan uzak bu zamanı subay ve askerlerine ayırdı.

Kumandan, subay ve asker arasındaki diyalogun önemini bilen Kemal, subaylarıyla sık sık yemek yedi, gece eğlencelerinde bulundu.

Subaylarla sık sık masa başı sohbetleri düzenledi. Onlarla içti, onlarla konuştu. Hatta kendi düşüncelerinin aksi düşünceleri varsa bunları dile getirmeye teşvik etti.

Bu sohbet, yemek ve eğlencelerinden istifadeyle çağrıldıkları yere vakitli vakitsiz gelmeye alışmış subayları; bazen ihtar, bazen ikaz, bazen de küçük cezalarla yola soktu.

Kapalı bir mekânda, özellikle yemek sırasında başlardaki kalpakları çıkarttırdı, çözülmüş düğmeleri iliklettirdi.

...

O gün II. Ordu kumandan ve subaylarına bir davetiye ulaştı. İki gün sonra Sekaret ordugâhında bir yemek verilecekti.

Tüm subaylar yemeğe katıldılar. Ordu Kumandanı Kemal, yanında Kurmay Başkanı İsmet'le birlikte başköşede oturuyordu. Yemekte ve sonrasında II. Ordunun ve savaşın genel durumu konuşuldu.

Konuk subaylar bu genel konuları çabucak atlatıp özel sorulara girdiler. Bu sorulara girerken de II. Ordu Kumandanıyla II. Ordu Kurmay Başkanı arasındaki dostluğun kendileri üzerinde güzel bir etki bıraktığını bazen açık bazen imayla anlattılar.

Subayların bu yaklaşımları Kemal'in de İsmet'in de hoşuna gitti.

Tüm subaylardan sonra Kemal konuştu:

– Kıymetli arkadaşlarım! Mustafa İsmet Beyefendiyle aramızdaki dostluğu bilhassa örnek almanızı tavsiye ederim. Saygıdeğer kurmay başkanımızın kıymet ve değerini ne derece anlatsam azdır. Böyle bir kurmay başkanına ve özellikle böyle bir arkadaşına malik olduğum için iftihar ettiğimi zevkle beyan ederim.

Kemal'in bu övgü dolu sözleri üzerine bütün subaylar gülümseyerek İsmet'e baktılar.

İsmet, henüz Kemal konuşmaya başlarken kırıştırmaya başladığı küçük gözlerini yere dikmiş, koca Mustafa Kemal Paşanın, kendisi hakkındaki büyük iltifatları onu mahcup etmişti.

İsmet'in cevabî bir konuşma yapmaya mecali yoktu; fakat tüm konuk subaylar kendisine baktığına göre herhâlde bir şeyler söylemeliydi.

Yavaş yavaş ayağa kalktığında bütün subaylar onu izliyordu:

– Aziz kumandanım! Hakkımdaki son derece iltifatkâr sözleriniz için ne derece mütehassis olduğumu ifadeden âcizim. Mesai arkadaşlarımla huzurlarında söyleyebileceğim şudur. Zât-ı âlînizin bendenizi dost kabul etmesi benim için şereflerin en büyüğüdür.

İyice açılan İsmet, Kemal'den sonra konuk subaylara hitap etti:

– Kıymetli mesai arkadaşlarım. Bendeniz aziz kumandanımızın sadece bilgi, görgü ve tecrübelerine değil, kumandanlık kabiliyetlerine de hayranım. Kendilerinin dostluğu benim için ve inanıyorum ki sizler için de bir gurur ve güven vesilesidir.

Kumandanların karşılıklı iltifatları genç subayların pek hoşuna gitmişti. Hele aralarına yeni katılmış olan emir subayı Nesip, böyle neşeli bir ortamda ilk kez bulunuyordu.

Herkesin içki içtiği bir ortamda sadece Nesip alkol almıyordu. Almaya da hiç niyeti yoktu; fakat bunun anlaşılmasından da korkuyordu.

Nesip korktuğuna uğramakta gecikmedi. Ona soğuk bir şaka yapmak isteyen Cevat Abbas, Kemal'in yanına gitti ve kulağına bir şeyler söyledi.

Cevat Abbas'ı dinleyen Kemal, hafif bir gülümsemeden sonra kadehini kaldırdı:

– Emir Subayımız Nesip Beyin şerefine.

Koca kumandan; “*Emir Subayımız Nesip Beyin şerefine.*” deyince, ortada bir şeyler döndüğünü anlayan subaylar da; “*Nesip Beyin şerefine.*” diyerek kadeh kaldırdılar.

Zaten mahcup tavırlı olan Nesip hiç eksilmemiş rakı kadehini eline almış şaşkın ne yapacağını bilemez bakınırken Kemal'in sesini duydu:

– Çocuğum, biz senin şerefine kadeh kaldırıyoruz, ne bekliyorsun.

Kemal, Nesip'in elinde kadeh, kala kaldığını görünce üsteledi:

– Ne o çocuğum. Bir mazeretin mi var?

Nesip boynunu büktü:

– Var ya paşam. Sizin için canım feda; lâkin buraya gelmeden evvel babamı ziyaret ettim. İçki içmemem için bana yemin ettirdi. Tüm tereddüdüm bundandır.

Cevat Abbas, Kemal aracılığıyla arkadaşına bir şaka yapmıştı; fakat amacına ulaşamadı.

Kemal, elinde kadehle bekleyen Nesip'e seslendi:

– Öyleyse, o kadehi hemen bırak çocuk. Bir babanın emri, benim emrimden üstündür. Seni pek takdir ettim. Babasına hayrı olmayanın, kimseye hayrı olmaz.

Sonra bir daha kadeh kaldırdı:

– Emir Subayımız Nesip Beyin babasının şerefine.

Nesip'in babasının şerefine de kadeh kaldırıldı; fakat Kemal'in söyledikleri sadece Nesip'i değil, diğer subayları da etkiledi.

Cevap Abbas'a gelince, arkadaşına yaptığı şakadan utanmıştı; fakat her gün yeni bir özelliğini öğrendiği kumandanının; "*Baba hakkı.*" konusundaki görüşünden de etkilenmişti.

Gece yarısından sonra birliklerinin başına giden subaylar kendilerini bekleyen ast subaylara, yemekte olanları olduğu gibi anlatırlarken yüzlerinde, gözlerinde, seslerinde derin bir saygının izleri vardı.

"Postacılıktan sadrazamlığa!"

Kemal, aynı ortamda çalışanlar arasındaki saygı, sevgi ve iş birliğinin önemini bilen bir kumandandı. Emrinde çalışan bütün subay ve ast subayların iyi anlaşılan arkadaşlardan öte dostlar olmasına çok önem verirdi.

O, emrindeki subay, ast subay ve erler arasında sevgi ve saygıya dayalı bir iş birliği tesis ederken İstanbul Hükûmeti'nin sözüm ona koca koca adamları, birbirlerinin kuyularını kazıyor, birbirlerinin dedikodularını yapıyor, birbirlerinin aklına fitne sokuyorlardı.

Sadrazam Sait Halim Paşa?

Sait Halim Paşanın omzundaki davula, sırayla bazen Enver, sıkça da Talât vuruyordu. Hükûmetteki nazırlar da ara sıra davulu gümlüyorlardı.

Sadrazam Sait Halim Paşa, uhdesindeki hariciye nezareti elinden alındığından beri nazırlara ve İttihat Terakki merkez üyelerine küskün bir tavır sergilemişti.

Zaten pek çevresi olmadığı için bu tavır onu daha bir zor duruma sokmuş, nazırlar arasında zaten az olan itibarı tümünden sıfıra inmiş, iş icabı bile kimse yanına uğramaz olmuştu.

Bu vaziyet, sadrazamın çenesini de düşürmüştü; her fırsatta nazırların kendisinden güçlü olduğundan, böyle bir hükûmetin fazla yaşayamayacağından dem vurur olmuştu.

Kurt komitacı Talât, bir süre sadrazamın konuşmasına izin verdikten sonra onun; "*Bu hükûmet benim hükûmetim değil.*" sızlanmasını değerlendirdi.

Talât'ın propagandasına göre, bu hükûmet sadrazamın değilse hükûmetin başı hemen istifa etmeliydi. Talât hemen ardından sadrazam olarak Hariciye Nazırı Halil'in adını öne sürdü.

Birdenbire ortalığın dalgalanmasıyla Enver'in kafası karıştı ve hemen Halil'in sadrazamlığını reddetti.

Bu Talât var ya, gerçekten anasının gözüydü. Enver'in Halil'i sevmediğini ve onun sadrazamlığını kabul etmeyeceğini bal gibi biliyordu.

Üstelik Enver'in, hiçbir şekilde başkumandanlıktan vazgeçmeyeceğini, Cemal ya da kendisinden başka birini sadrazam olarak görmek istemeyeceğini de biliyordu.

Sadrazam Sait Halim'in iyice hırpalandığını gören Enver, Talât'ın tuzağına düştü:

– Cemal Paşa Hazretlerinin Suriye'deki vazifeleri mühim. Ben de ordunun başından ayrılamam. Lütfen hükûmeti siz kurunuz, de-yiverdi.

İşte bu kadar.

Enver kabul ettikten sonra gerisi Talât için pek kolaydı. Hemen Sait Halim'e bir selâm uçurdu; *“Meğerki bu hükûmet kendilerinin değil, ısrar etmesinler.”*

Tehdit yumuşak; fakat etkiliydi. Sait Halim'in istifa etmekten başka çaresi yoktu. Zaten iğreti oturduğu sadrazamlık koltuğunu Talât'a terk etti.

Eski postacı, İttihat ve Terakkinin üç liderinden biri ve Dâhiliye Nazırı Talât, 3 Şubat 1917'de Sadrazam Talât Paşa oldu.

“Vay yediği ekmeğe pisleyen imansızlar!”

İttihatçılar, 1908 Meşrutiyetin ilânından beri iktidardaydılar. O günden bugüne kadar hükûmetlerin çoğu İttihatçıydı; fakat yüzde yüz bir İttihatçı hükûmet hiç kurulamamıştı.

Talât'ın sadrazamlığıyla İttihat ve Terakki çevrelerinde yeni ümitler doğdu. İşte bundan sonra yüzde yüz İttihatçılardan oluşmuş bir hükûmet kurulacak ve halk huzura kavuşturulacaktı. Üç yılı aşkın zamandır devam eden savaş ya zaferle neticelenecek ya da bir hâl yolu bulunacaktı.

Siyasetçi her devirde siyasetçi.

Cek cek cek, cak cak cak!

Yüzde yüz bir İttihatçı hükûmet, Enver'in de Talât'ın da işlerini kolaylaştırmış.

Enver, göz göre göre Türklerin aleyhine olduğunu bile bile tüm Alman tekliflerine “*Evet.*” demeye devam ederken İttihatçı ekip vurgun ve talanlarına hız veriyor.

İttihatçılara ve onların üç paşasına göre memlekette hiç sorun yok. Memleket güllük gülistanlık.

Nihaî zafer bizim olacak!

Yine cek cek cek, sonra cak cak cak!

Harbiye nazırı, Avrupa’daki kendi askerini ziyaret edememiş.

Harbiye nazırı ve hükûmet, topuyla tüfeğiyle isyan etmiş binlerce Mehmetçiği öldürmüş Arap’ın ihanet ettiğini bile henüz kabul etmemiş.

Araplar asırlardır kendilerini koruyan, kollayan, yediren, içiren Anadolu Türk’ünün hakkını kendilerine hortumlatan Osmanlıyı yıkmak için İngiliz altınlarından da destek alarak isyan etmişler ve üstüne üstlük bir millî marş bile yazmışlar.

Bu Arap millî marşında, çölün bedevîsi kendisini ne kadar övse belki hoş görülecek; fakat Arap’a övgüye dair tek cümle yok.

Tüm dizeler sadece Türk düşmanlığıyla dolu.

...

Teşkilât-ı Mahsusacılar ele geçirdikleri Arap millî marşını Cemal’e getirdiler.

Cemal okudukça renkten renge girdi. Kalın küt sakalı daha bir sertleşti. Burma bıyıkları gerildi. Kaşları nerdeyse alnına kadar çıktı.

Ve elinde olmadan bağırdı:

– Vay yediği ekmeğe pisleyen imansızlar. Bulun bunu yazan hahini!

Cemal’in bu derece sert bir tepki vereceğini kimse tahmin etmemişti. Teşkilât-ı Mahsusanın silâhşorları bir hafta geçmeden Arap şairi buldular hemen mahkemeye çıkardılar.

Mahkeme başkanı şaire sordu:

– Bu nasıl iş? Millî marş yazmanızı anladık; lâkin niçin Arap bağımsızlığını ifade etmeyi yeterli görmediniz. Bu kadar ağır ithamlarda bulunmanız için size nasıl bir kötülük yaptık? Sizi kavm-i necip diyerek üstün ırk ilân etmedik mi? Size kendi halkımızdan çok hak ve imtiyaz vermedik mi? Bize bunca hakaret ve iftirayı nasıl reva gördünüz?

Arap şair, millî marşı yazdıktan sonra İngilizlerin gerçek yüzünü görmüş ve yaptığından zaten pişman olmuştu:

– Çok üzgünüm reis beyefendi; fakat bizim Arap aydınlarının çoğu Suriye, Irak ve Lübnan’daki kiliselerde açılmış İngiliz ve Amerikan mekteplerinde okumuştur. Orada bize Türk düşmanlığından başka bir şey öğretmediler. Bizi size karşı hep kıskırttılar.

Mahkeme başkanı Arap şairi azarladı:

– Lâkin siz sanatçısınız! İngiliz ya da Amerikalıların sizi kıskırtması geçerli bir mazeret sayılamaz. Marşınızı başka bir şekilde yazamaz mıydınız?

Arap şair boynunu büktü:

– Yazardım elbet; lâkin dizeleri Türk düşmanlığıyla doldurmuş olsaydım, İngilizler kabul ederler miydi? Maalesef bugün aldatılmış olduğumuzu kabul ediyorum.

Salonda bulunan IV. Ordu müftüsü kendini tutamayarak mahkeme başkanına bağırdı:

– Lâfı daha fazla uzatmaya hacet yok reis beyefendi. Onları kimlerin aldattığını bilmiyoruz; lâkin bizi aldatan bunlardır. Şahıslarında tüm Arap âlemini de onların milliyetçilik anlayışlarını da nefretle kınıyorum.

“İsmet’in yaşı küçük!”

Millet.

Millî duygu.

Milliyetçilik.

Sadece Araplar değil bütün uluslar milliyetçidir. Bütün ulusların kendi hak ve menfaatlerini koruma hakları vardır. Gel gelelim tüm halklar kendi millî menfaatleri için milliyetçilik bayrağını yükseltirken Osmanlının milliyetçiliği, bir din milliyetçiliğinden öte gitmemiştir.

Osmanlı milliyetçiliği.

Osmanlı milliyetçilik zihniyetine göre tarih; bir Müslüman-gâvur kavgasından başka bir şey değildir. Türk milliyetçiliğiye Osmanlı milliyetçisine göre soysuzluktur.

Bu soysuz anlayış elbette devleti idare edenlerin kafasından çıkmaktadır.

İçinde bulunulan savaş, Enver'in bakışıyla bir mukaddes cihat, tamamen bir; "*Haç-hilâl.*" savaşdır.

Oysa diğer yanda, Protestanlarla Protestanlar, Katoliklerle Katolikler, Ortodokslarla Ortodokslar tarih boyu birbirleriyle boğuşmuşlar, boğuşmaya da devam etmektedirler.

Hristiyan'ın Hristiyan'la boğuşmasına nasıl bir isim verilecektir?

Müslüman Araplar isyan etmişler, Müslüman Osmanlı ordusunu hem de en adî bir şekilde arkadan vurmaktadırlar.

Buna nasıl bir isim verilecektir?

Enver'in, Talât'ın, Cemal'in bu inceliklerden haberleri yine yok. Arap, çölde Mehmetçik katlederken Arap'ın isyan ettiği, Türk öldürdüğü henüz kabul edilmemiştir.

İstanbul devamlı fetva çıkarıyor, Afrika'dan getirilmiş olan Sinusi Şeyhi baş tacı ediliyor.

İngiliz ordusunda görevli, belki de yüzlerce Mehmetçik öldürmüş bir Hintli Müslüman, yakalandıktan sonra kutsal bir esir gibi kabul ediliyor.

Bu kutsal esir, saygıdeğer bir misafir gibi ağırlanıyor.

Hele Müslüman Araplar.

Müslüman Arap esirlerin kutsallıkları hiç eksilmeden devam ediyor.

Ve yine hâl böyleyken çok inançlı bir Müslüman olan Fahrettin Paşa, Medine'yi, Hz. Muhammet'in torunlarına, Müslüman Araplara karşı savunuyor.

...

Fahrettin Paşa bir kahraman.

Yeni bir Arap saldırısıyla Medine'nin elden gitmemesi için hep tetikte, her an her yerde; fakat bu kahramanın kıymeti de bilinmez.

Onun olağanüstü şartlarda savaştığı ve yorulduğu herkes tarafından bilinmesine rağmen Enver, Cemal'e; "*Fahrettin Paşada azim ve metanet olmadığını,*" ileri sürerek onu değiştirmek istediğini yazar.

Cemal ise Enver'e; "*Fahrettin Paşayla ilgili görüşüne katılmadığını, sadece bazı meseleleri kavrayamadığı, Arap şeyhlerini idare edemediği için*" değiştirilmesi gerektiğini bildirir.

Neden ne olursa olsun Fahrettin Paşanın değiştirilmesine karar verildiğine göre Cemal, Enver'e bu görev için Albay İsmet'i münasip gördüğünü bildirerek *"Fahrettin Paşayı askerlerin çok sevdiği, yaralıları dahi kendisinin taşıdığını, en ileri hatta askerleriyle savaşa katıldığını, İsmet gibi birinci derecede bir kumandan olmazsa Fahrettin Paşayı değiştiremeyeceğini"* de gerekçe olarak ekler.

Enver ise karşılığında gönderdiği 15 Şubat 1917 tarihli telde; *"Albay İsmet'in yaşının küçük olduğundan atamasının yapılamayacağını, Fahrettin Paşa yerine, Trablus Harbi esnasında Arapları peki iyi idare etmiş ve Çanakkale'de iyi hizmet görmüş olan, bugün II. Ordu kumandanlığı vekâletini de ifa etmekte bulunan Mirliha Mustafa Kemal Paşayı göndermek istiyorum."* diye yazar.

Otuz altı yaşındaki Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili Enver, otuz üç yaşındaki İsmet'in, Hicaz Kuvvetleri Kumandanlığını yaşı küçük olduğu için kabul etmemiştir.

Ayrıca otuz altı yaşındaki Harbiye Nazırı ve Başkumandan Vekili ve Padişah Yaveri Enver; otuz altı yaşındaki Kemal'in Bingazi'de Arapları *"Pek iyi"* idare ettiğini söyleyerek Çanakkale'de İstanbul'u iki kez kurtarmış olmasına rağmen bu kahramanlığını sadece *"iyi"* şeklinde değerlendirmiştir.

Hiç de iyi bir kumandan, hiç de iyi bir idareci olmayan Enver'e göre Kemal; *"pek iyi"* bir idareci; ancak *"iyi"* bir kumandan sayılmaktadır.

Cemal biraz şaşkındır.

Medine kumandanlığı için Kemal'in rütbesi oldukça yüksektir. Bu yüzden Mustafa Kemal'in adını teklif etmeyi hiç düşünmemiş ve İsmet'i tavsiye etmiştir; fakat Enver böyle düşündüğüne göre kendisi için bir mahzur yoktur.

Kemal, kendisine danışılmadan yeni bir göreve atandığından habersiz, ordunun durumunu düzeltmek için olanca gücüyle çalışıyordu ki 17 Şubat 1917 tarihli şifreli bir telle Hicaz kumandanlığına tayin emri geldi.

Kendisinden; *"Şam'a gitmesi ve IV. Ordunun Hicaz'da İngilizlere karşı yapacağı harekâtın başına geçmesi,"* isteniyordu. Talimatın gereğini yerine getirmek için araştırma yapmak üzere Şam'a gitmeye karar verdi.

“Şimdi cevap gelecek!”

Kemal, yanına yaverleri Cevat Abbas ve Şükrü’yü, Çanakka-
le’den beri yanından ayırmadığı Yarbay Dr. Hüseyin’i, Alay Ku-
mandanı Binbaşı Bulcalı Fuat’ı, Erkân-ı Harbiyesinden Yüzbaşı
Neşet’i ve Özel Kalem Müdürü Yüzbaşı Rauf’u da alarak Şam’a
doğru yola çıkar.

Diyarbakır kentinin hemen kıyısında ağır ağır akan Fırat, kara
haberlerle doludur. Arada bir görülen söğüt ağaçlarının suya değen
kısmıları buz tutmuştur.

Yol hazırlığını tamamlayan Mavi Kuş da Kemal’in peşine takılır.

...

Kemal’le maiyeti, Diyarbakır ve Mardin’de birer gece kaldıktan
sonra Derbesiye İstasyonundan trene binerler. Cerablus’a indikten
sonra Cemal Paşanın verdiği talimat gereği çok iyi ağırlanırlar.
Tüm masrafları Cemal Paşanın ödeyeceği bildirilmiştir.

Aynı iltifat Halep’te de devam eder. Cemal, Kemal’in rahatı için
her türlü tedbiri düşünmüştür.

Şubat ayının son haftasında Şam’da da büyük bir karşılama ya-
pılmış, Vali Tahsin Beyle birlikte, IV. Ordunun tüm subayları, şeh-
rin ilim ve sanat adamları, eşraf ve kalabalık bir halk onları karşı-
lamıştır.

Bütün bu iltifatlar Cemal’in eseridir; fakat ne yazık ki kendisi
karşılamaya gelmemiştir. Kemal buna hayli bozulmuş, neşesi bir-
den kaçırılmıştır.

Şam valisi Kemal’e:

– Cemal Paşa Hazretleri sizin için Victorya Otelini hazırlattılar
paşam, dedi.

Kemal, ağırlama isteklerinin hiçbirisini kabul etmedi:

– Hayır, ben Damasküs Palas’ta kalacağım.

Kafasında bir soru vardı Kemal’in; acaba Cemal niçin böyle
yapmıştı?

...

Cemal, Suriye’ye çok büyük hizmetlerde de bulunmuştu. Yollar,
şehir plânları, mektepler yaptırmıştı. Arkeolojik araştırmaları da o
başlatmıştı. İstanbul’dan davet ettiği Ahmet Rasim, Halide Edip
gibi yazarları sık sık buraya çağırılmış kültürel çalışmalar yaptırmıştı.

Enver'le Talât onu ayak altından uzaklaştırmak için geniş yetkilerle bahriye nazırlığı üzerinde kalmak şartıyla IV. Ordu kumandası olarak Şam'a göndermişlerdi.

Cemal belki de bu kandırmacaya gönüllü zemin hazırlamıştı; çünkü o, Şam'da bir padişah gibi, şan ve şeref içinde hayat sürüyordu.

Böylesine üstün yetkilerle donanmış; "*Büyük Cemal Paşa.*" Kemal'i ne kadar severse sevsin; ancak Enver'i ya da padişahı karşılayabilirdi.

Cemal; "*Büyük Cemal Paşa.*" olarak Kemal'i karşılamayı kendisine küçüklük saydığı için bir bahaneyle o gün Beyrut'a gitmişti; fakat onun dostluğundan da vazgeçemediğinden Kemal'i rahat ettirmek için bütün tedbirleri aldırıştı.

Otele yerleşen Kemal, ertesi gün Cemal'in Şam'a döndüğünü öğrendi ve yaverlerinden kendisini ziyaret için telefonla bir görüşme ayarlamalarını istedi.

Cevat Abbas, otelin resepsiyonundan IV. Ordu karargâhına telefon etti; fakat Cemal istirahatta bulunduğundan karşı taraf bir türlü görüşme saatini vermeye yanaşmıyordu.

Bu sırada Kemal resepsiyona geldi:

– Çocuklar Cemal Paşadan görüşme saati alındı mı?

Cevat Abbas elinde telefon olduğu hâlde olanları Kemal'e açıkladı.

Kemal'in kan beynine sıçramıştı.

O Diyarbakır'dan kalkmış gelmişti; fakat Cemal Paşa Hazretleriyle görüşmek için bir saat verilmiyordu.

Kemal, Cevat Abbas'ın elinden hırsla telefonu aldı ve sert bir ifadeyle:

– Alo! Ben Mustafa Kemal. Paşa hazretlerini ne zaman ve hangi saatte ziyaret edebileceğimi öğrenerek bana derhâl bildiriniz.

Karşı tarafı dinleyen Kemal, daha sonra telefonu kapatarak salondakilere döndü:

– Şimdi cevap gelecek takip ediniz.

Kemal'in kızgın olduğunu gören yaverler sustu ve gelecek telefonu beklemeye başladılar. O sırada Kemal'in burnu kanamaya başladı. Akan kan yapılan tamponla durduruldu.

Kanama durduktan sonra Kemal bir sigara yakarak rahatlamıştı ki beklenen telefon geldi. Büyük Cemal Paşadan (!) nihayet görüşme saati alınmıştı.

Yaverler de Cemal'in sarayına gitmek istediler; fakat Kemal kabul etmedi:

– Hayır çocuklar, ben yalnız gideceğim yaptığı nezaketsizliğin hesabını Cemal Paşadan soracağım. Sizin yanınızda olmaz, dedi.

“Aksiliğinden hiçbir şey kaybetmemiş!”

Cemal'in saray yavrusu konağının geniş ve güzel bahçesi demir parmaklıklarla çevrilmiş. Bahçede, dünyanın her tarafından getirilmiş, türlü çeşit süs ve meyve ağaçları var.

Güzel bahçenin bir tarafı sadece güller için ayrılmış. Gül ağaçlarının ortasında sanat şaheseri mermer havuz, küçük bir şırıltıyla dallardaki bülbüllere eşlik ediyor.

Mavi Kuş, daldan dala, çiçekten çiçeğe, gülden güle geçiyor. Havuzun şırıltısına kendi sesiyle eşlik etmek istiyor; fakat bakıyor ki bülbüller ötüyor, vazgeçiyor.

Tam bu sırada sokaktan at kişnemeleri, mahmuz şakırtıları geliyor. Cemal, bahçe kapısında bir faytondan inen Kemal'i muhabbetle kucaklayıp içeri buyur ediyor. Kemal'in kaşları çatılmış, soğuk bir karşılık vermekle birlikte, küçük hâl hatır sorularına binaya doğru yürürken karşılık veriyor.

Mavi Kuş onların büyük salona gideceklerini tahmin ederek bir sıçramada binanın balkonuna konup, içeri bir göz atıyor.

Küçük saray yavrusunun zemini kıymetli halılarla bezenmiş. Duvarlardaki halılarda at ve savaş motifleri hâkim. Sırmalı koltukların zarafeti halılarla boy ölçüşecek derecede. Tavanı süsleyen büyük avizeye köşelerdeki küçük küçük yavru avizeler destek vermiş. İçeri giren Kemal, sarayın ihtişamından sonra salonun zenginliğine bakıp elinde olmadan dudak büküyor.

Cemal ona başköşedeki koltuğu gösterip kendisi de karşısına geçiyor. Bir el şaklatmasıyla emir eri karşısında hazır ola geçmiş:

– Soğuk bir şerbete ne dersiniz Mustafa Kemal Bey kardeşim. Kemal'in samimiyet gösterisine hiç niyeti yok.

Cemal'in sorusuna ilgisiz bir başka soruyla karşılık veriyor:

– Beyrut seyahatinizin, tam benim geleceğim güne rastlamış olması bir tesadüf eseri midir paşa hazretleri?

Cemal, Kemal’in kızgınlığını biliyor:

– Tamamen öyle Mustafa Kemal Bey kardeşim. Teşrifinizden şerefîyâp oldum; lâkin benden önce davrandınız. Sahi hangi otelde kalıyorsunuz? Ziyaretinizi iade etmek isterim.

Kemal imalı sözlerine devam ediyor:

– Damasküs Palastayım. Benimle birlikte teğmen rütbeli birkaç arkadaşım var. Hepsi de nazarımda çok kıymetli insanlardır. Ziyaretiniz, daha çok onları mutlu edecektir.

Cemal, Kemal’in kızgınlığının geçmemiş olduğunu anlıyor:

– Siz memnun olmayacak mısınız paşa hazretleri?

Kemal pencereden bahçeye bakarak konuşuyor:

– Onlar mutlu olunca ben de memnun olurum paşa hazretleri.

Cemal, Kemal’i nazını çekecek kadar seviyor:

– Aman siz memnun olunuz Kemal Paşam. Şam’da bulunduğunuz müddetçe benim hususî misafirimsiniz. Her öğle ve akşam yemeklerinde birlikte olalım. Her teşrifinizde teğmen arkadaşlarınızı da getirmenizi istirham ediyorum.

Kemal işi fazla uzatmak istemiyor:

– Gelelim sebebi ziyaretimize.

Cemal boğazını temizledikten sonra konuşuyor:

– Zât-ı âlînizi bendenizin kumandanı olduğu IV. Orduya bağlı Hicaz Kuvve-i Seferiyye ordusunun başına kumandan olarak atadık. Medine mıntıkasındaki birlikler sizin kumandanızda olacaktır. Karargâhınızı da Medine’de kuracaksınız. Vazifenize bir an önce başlayacak Medine’yi kurtaracaksınız.

Kemal, kaşları çatık bir şekilde soruyor:

– Bir ordu kumandanı olarak kimden emir alacağımı bilmek isterim.

Cemal, önemsizmiş gibi bir tavır takınıyor:

– Elbette bir üst kumandanınız benim.

Kemal bu sözlerden hiç de hoşnut olmuyor:

– Bakınız paşa hazretleri. Mademki ben ordu kumandanı sıfat ve salâhiyetine haizim, o hâlde bağımsız da hareket edebilmeliyim. Paşa hazretleri, bir ordu kumandanı diğer bir ordu kumandanının emri altında bulunamaz.

Cemal hafifçe irkilerek; “*Aksiliğinden hiçbir şey kaybetmemiş.*” diye düşünürken Kemal konuşmaya devam ediyor:

– Beni Hicaz’a tayin ediyorsunuz; fakat Hicaz’ın savunması Maan’dan başlar. Bu yüzden, sadece Medine mıntıkasındaki birlikler değil, Maan’dan itibaren bütün kuvvetler benim kumandam altında bulunmalıdır ve bu hâlde ben karargâhımı Medine’de bulundurmaya mecbur olmamalıyım. Maan’dan Medine’ye kadar istediğim yerde karargâh kurabilmeliyim.

Cemal’in ağzını açacak hâli kalmamıştır.

Gerçi hâli olsa ne olacaktır ki Kemal’in susmaya hiç niyeti yoktur:

– Paşa hazretleri IV. Ordu kumandanlığı bir ordu grubu kumandanlığı mahiyetindeyse bu sıfatı resmen açıklanmalıdır. Öyle bile olsa benim grup kumandanlığına karşı vaziyetim bir ordu kumandanının vaziyetinden ibaret olmalıdır. Grup kumandanlığı sadece bana harekât hakkında direktif verir.

Cemal kala kalır. IV. Ordu kumandanlığının grup kumandanlığı olup olmadığını kendisi de bilmemektedir.

Kemal’e verecek tek bir cevabı yoktur:

– Hakkı âliniz var Kemal Bey kardeşim. Siz de takdir edersiniz ki bunlar tek başıma cevap veremeyeceğim bahisler; teklifinizi Enver Paşa Hazretlerine yazacağım. Şimdilik istirahat buyurunuz.

Kemal otele döner dönmez, Cemal’in ertesi gün iade-i ziyaret edeceği haberi de arkadan yetişir.

“*Medine’de ne işimiz var?*”

Cemal, ancak Osmanlı sarayında bulunabilen ihtişamda, muhteşem yarı açık bir faytonla, Damasküs Palas Oteline giden yan soğa saptı.

Kuzgunî siyah, gösterişli atların çektiği faytonu, sırmalı elbiseli bir sürücü idare ediyordu. Faytonun önünde ve yan taraflarındaki süvarilerden başka, arkasında da atlı bir subayla bir manga mızraklı süvari muhafız da bulunuyordu.

Otelin balkonundan, Cemal’in saltanat arabası görülünce yaver Şükrü hemen Kemal’e haber verdi.

Kemal sakın bir sesle:

– Haydi çocuklar, paşa hazretlerini karşılayın, dedi.

Kemal, Cemal'in yaptığına karşılık vermiş olmak için kendisi karşılamaya çıkmamış, yaverleri Cevat Abbas'la Şükrü'yü koşturmuştu.

İki yaver, otel önünde Cemal'i ve yaveri Falih Rıfkı'yla birlikte gelen kurmay heyetini karşılayarak yol gösterdiler.

Cemal, otel salon kapısından girdikten sonra, Kemal onu gülümseyerek ve büyük bir nezaketle karşıladı.

Cemal'in ziyareti, dostane ve nezaket içinde geçti. Kemal, Cemal'i uğurlarken iki kumandan da pek neşeliydiler. Cemal Paşa geldiği gibi yine saltanat arabasına binerek otelden ayrıldı.

Bu ziyaret Şam'da büyük yankı yaptı. Koca "*Büyük Cemal Paşanın*" ayağına kadar giderek ziyaret ettiği bu Mustafa Kemal Paşa, her hâlde çok kıymetli bir paşa olmalıydı.

Büyük Cemal Paşanın Kemal'i ziyaretiyle aralarındaki buzlar eridi. Onun ısrarıyla öğle ve akşam yemeklerini birlikte yediler. Kemal her yemeğe gidişinde bir yaverini yanında götürdü.

...

Pek çok yazışmadan sonra Enver'in onayını alan Cemal, Kemal'in Hicaz Kuvve-i Seferiyye ordusunun başına geçmesinde ısrar ediyordu. Bu ısrarı gören Kemal, kendisine teklif edilen bölgede bir teftiş yaptı.

Hicaz'daki ayaklanma kuzeye doğru tehlikeli bir şekilde yayılıyordu.

Medine'deki kuşatma devam ediyordu.

İngilizlerin desteklediği Hz. Muhammet'in torunu olduğunu iddia eden Şerif Hüseyin ise Osmanlı birliklerini kısırmış bırakmıyordu.

Osmanlı ordularının her geçen gün zayıflamasına karşın, İngilizler Sina'daki kuvvetlerini daha da artırmışlar ve artırmaya da devam ediyorlardı.

Kemal teftişten sonra Şam'a döner dönmez, Cemal'le saray yavrusu konakta buluştular.

Yemekte, Falih Rıfkı'yla birlikte birkaç subay ve Cevat Abbas da vardı.

Cemal, Medine'yi kurtarmak için kurulan Hicaz Kuvvetlerinin kumandasını kabul etmesi için yine ısrar etti.

Kemal, bu vazifeyi zaten istemiyordu. Hele teftiştten sonra kumandanlığı kabul etmediğı gibi böyle bir ordunun kurulmasına, böyle bir sefere bile itirazları vardı.

İtirazlarına yeni suçlamalar ekleyerek kırıgın, kızgın bir sesle konuşmaya başladı:

– Paşa hazretler! İngilizler Sina Cephesindeki kuvvetlerini devamlı artırıyorlar. Şu an biz de öyle yapmak mecburiyetindeyiz; fakat ordu nerede?

Cemal soran gözlerle bakarken Kemal kendi sorduğı soruyu kendisi cevapladı:

– Vatan tehlikede; fakat askerimiz yok. Nerede ordularımız? Almanya’da, Bulgaristan’da, Avusturya’da. Bu yetmezmiş gibi adam koca bir orduyu İran’a gönderiyor. Bravo doğrusu, sanki düşmanımız azmış gibi yeni bir düşman daha kazandık. Söyleyiniz paşa hazretleri? Ne işimiz var İran’da?

Kemal’in sorduğı soruya Cemal’in cevabı sakalını karıştırmak oldu.

Kemal devam etti:

– Enver Beyin Turan krizleri hiç bitmiyor. Şu an Bağdat bile tehlikedeyken İran’a ordu göndermenin mantığını anlamam mümkün olmuyor.

Kemal kızgın kalktı, bir sigara yaktı. Derin bir nefes çektikten sonra pencereye giderek Şam’ı seyre daldı.

Cemal, biraz da lâfı değiştirmek için sordu:

– Teftişinizin neticesini anlatmadınız?

Kemal pencereden ağır ağır döndü ve kalktığı koltuğa yeniden oturdu:

– Koca bir çölün içinde biz varız kumandan paşam. Enver buraları bilmez. Teftişimin neticesini mi merak ediyorsunuz? Tam bir felâket, tek kelimeyle felâket. Hicaz’daki isyan kuzeye doğru genişleyerek yayılıyor.

Cemal telâşla atıldı:

– Sina Cephesinden bir kısım kuvvetleri kaydıralım.

Kemal itiraz etti:

– Olmaz, böyle yaparsak o cepheyi de zayıflatmak tehlikesi vardır. İngilizler oraya yığınak yapmaya devam ediyorlar.

Cemal'in de canı sıkılmıştı, verecek cevap bulamayınca başladığı yerden bir soru sordu:

– Anladığım kadarıyla Medine'ye gitmeye niyetiniz yok?

Kemal kızgın bir sesle devam etti:

– Benim gitmemle her şey düzelecekse giderim; lâkin hem Filistin'i savunmak, hem de Hicaz'ı elde tutmak mümkün değildir. Kuds düşerse Hicaz demir yolu kesilir.

Cemal sabırsızdı:

– Uzatma Kemal, gidecek misin gitmeyecek misin?

Kemal de sabırsızdı ve parladı:

– Gitmem paşa hazretleri. Gitmem de yine de sorarım; Medine'de ne işimiz var? Ordularımız yok. Bu toprakları bile elde tutmakta zorlanıyoruz. Medine'yi bırakınız, aklınız varsa dışarıdaki ordularımızı bir an evvel döndürünüz ve ne kadar kuvvetiniz varsa Filistin Cephesine toplayınız; çünkü çok geçmez Filistin bile tehlikeye girecektir.

Kemal'in parlayarak başladığı konuşması, emreder cümlelerle devam edince Cemal, onun sağ kolu olarak Şam'da bulunan Falih Rıfkı ve salonda bulunan diğer subaylar şaşkınlıkla birbirlerine baktılar.

Neden ne olursa olsun, koca; “*Büyük Cemal Paşaya*” emreder gibi konuşmak!

Her gün sekiz-on kişinin idamına karar veren kumandan paşaya sert çıkmak.

Dinleyenlerin ağzını açık bırakan sadece bu da değildi. Kemal Paşa Medine'yi bırakmaktan bahsediyordu.

Hz. Muhammet'in kabrinin bulunduğu belde nasıl bırakılırdı. Her Osmanlı bu kutsal mekânı kanlarının son damlasına kadar savunmaz mıydı?

Bunun değil söylenmesi, akıllardan bile geçmesi cinayete eş değerde değil miydi?

Öyle ya da böyle, bütün bunlar zihinlerden geçmiş değil, Koca Büyük Cemal Paşanın yüzüne söylenmişti.

Üstelik bu sözler, ağzından sehven de çıkmış değildi.

Mustafa Kemal Paşa kan donduran görüşlerinde hâlâ ısrar ediyordu:

– Halkı Türk olmayan topraklar için Türk kanı dökmek bir cinayettir Cemal Paşa Hazretleri. Hicaz’ı Medine’yi değil, bizim her hareketimizde halkı Türk olan bölgeleri korumayı hesap etmemiz gerektir.

Kemal’in açıklaması, ne Cemal’i ne de korkuyla kendisine bakan yaverleri tatmin etmemiştir.

Cemal biraz da kızgındı:

– Hz. Peygamberin yurdunu savunmamak. Olacak şey değil!

Kemal ısrar etti:

– Unutmayınız ki Medine’yi kuşatanlar Hz. Peygamberin torunlarıdır. Hz. Peygamberin torunları olduğunu iddia eden hainler İngilizlerle birlik olmuşlar. Bırakalım ne hâlleri varsa görsünler. Çok geçmez İngilizler onların...

...

Kemal bunları söylerken İstanbul’daki Enver, Hicaz seferinin mutlaka yapılmasını ve Medine’nin kurtarılmasını istiyordu. Bunu da ancak Kemal’in yapabileceğine inanıyordu; fakat Kemal de inanmadığı bir görevi kabul etmiyordu.

Kemal’in kumandanlığı reddetmesi üzerine Enver; durumu yerinde görüşmek üzere Cemal’e kısa bir tel çekti; “*Şam’a geliyorum, beni bekleyiniz.*”

“II. Ordu Kumandanlığına ne dersiniz?”

Şam tren istasyonu hınca hınç.

Enver Paşanın geleceğini duyan Şamlılar, sabahın erken vaktinde istasyonu doldurmuş.

Kesilen kurbanlar, atılan nutuklar, karşılıklı iltifatlar...

Enver’in acelesi var.

Ayağının tozuyla Kemal’le Cemal’i de yanına alarak cephe tefişine çıkıyor. Durum berbat.

Bugüne kadar pek çok şeye kendisi karar vermiş.

Ufukta zafer ihtimali olsa yine kimseyi dinlemez; fakat şimdi durum gerçekten berbat. Hezimete ortaklar lâzım, birtakım görüşler alınmalı.

Alınmalı ki sonunda; “*Birlikte karar verdik.*” diyebilsin.

Enver'in daveti üzerine Halep'te toplanan ordu kumandanları önce çarpışmaların daha çok Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da olduğu Kafkas cephesindeki durumu görüştüler.

Son Muş, Bitlis yenilgisiyle umudu kesen Ruslar, bu cephedeki ordularının bir kısmını Avrupa'ya kaydırmışlardı. Enver'e göre bu durumdan faydalanılmalıydı.

Kemal içinden; *"Sarıkamış bozgunu bile bizim Enver'in aklını başına getirmemiş."* diye geçirdi.

Irak cephesi konusunda yapılan görüşmelerde İngiliz işgalindeki yerlerin nasıl kurtarılabilceği hususu tartışıldı. Sonra Hicaz harekâtı üzerinde duruldu. Kemal'in tespitleri dinlendi.

Kemal, plânlanan Hicaz seferinin mahzurlarını anlattı. Bu seferin başarısızlığı hâlinde Anadolu'nun bile tehlikeye gireceğini iddia etti.

Kemal'in iddialarına karşı itiraz etmek bile mümkün değildi. Kumandanlarla birlikte Enver de Kemal'e hak vermişti.

Bütün kumandanlar Medine'nin boşaltılmasına birlikte karar verdiler.

Bu karar üzerine Enver, Kemal'e döndü:

– Peki, Kemal kardeşim bu boşaltma işini üzerine alır mısın?

Kemal, ilk defa Enver'in kendisine hak verdiğini görünce memnun olmuştu; fakat bu teklifi de reddetti:

– Boşaltma kararına vardıktan sonra, bunu yeni bir kumandana değil, bölgeyi tanıyanlara yaptırmak daha doğru olur. Dolayısıyla benim bu vazifeyi kabul etmem mümkün değildir.

Enver buna da hak verdi; fakat cephede yaptığı teftişin neticesi kendisini ürkütmüştü. Kemal'e daha önce bir ordu kumandanlığı teklif etmiş ve üzerini kapatmıştı. Bu yüzden onun kendisine kızgın olduğunu biliyordu. Buna rağmen onun savaş kabiliyetinden faydalanmanın zamanı gelmiş de geçiyordu.

Enver, Kemal'i de diğer kumandanları da şaşırtan başka bir teklif yaptı:

– Peki II. Ordu kumandanlığına ne dersiniz?

Kemal'le birlikte herkes şaşırdı. En çok da II. Ordu Kumandanı Ahmet İzzet Paşa.

Kemal gülümseyerek Ahmet İzzet Paşayı gösterdi:

– Şu anda paşa hazretleri II. Ordu kumandanı değiller mi?

İzzet Paşa da şaşırmış bakınıyordu ki Enver açıklama getirdi:

– Ordularımıza yeni bir düzenleme getiriyoruz. Yeni bir Kafkas Orduları Grubu Kumandanlığı oluşturacağız. Ahmet İzzet Paşayı oraya kaydıracağız. Münhal bulunan II. Ordu kumandanlığını kabul etmenizi hassaten istirham ediyorum Kemal Bey.

Kemal bu sözleri daha önce de duymuştu. Alışmıştı Enver’in atlatmalarına; fakat bunca kumandanın huzurunda herhâlde yalan söylemiş olamazdı.

Gülümseyerek cevap verdi:

– Hay hay paşa hazretleri. Kabul ediyorum.

...

Enver, 2 Mart 1917’de Medine’nin boşaltılması emrini verir.

Bu arada İzzet Paşa, II. ve III. Ordulardan müteşekkil grup kumandanlığına atandığından Kemal de II. Ordu kumandanlığına asaleten atanarak Diyarbakır yolunu tutar.

Mavi Kuş Diyarbakır’a doğru kanat çırparken neşelidir. Mustafa Kemal Paşa çok istediği ordu kumandanlığına nihayet kavuşmuştur.

“Tanrı onları lânetliyor!”

Medine’nin bırakılması kararına Cemal de Enver de çok üzülüyorlardı; fakat başka çareleri yoktu.

Araplar, İngiliz altın ve silâh desteğiyle coşmuşlar, Medine’de kuşattıkları zayıf Türk birliğini yok etme noktasına getirmişlerdi.

Cemal’le birlikte Şam’a dönen Enver, İstanbul’a bir tel çekti. Bu telde Sadrazam Talât’a ve padişaha Medine’nin boşaltılacağı kararı bildirilmişti.

Bu tel İstanbul’da kıyameti kopartmıştı.

Padişah Sultan Reşat; *“Medine boşaltılırsa saltanattan da hilâfetten de çekileceğini,”* bildirerek Enver’le Cemal’i tehdit ederken Sadrazam Talât; *“Ne pahasına olursa olsun Medine savunulmalı.”* diyordu.

Enver’le Cemal, sadrazamla padişahın tepkilerini gece boyunca değerlendirdiler. İstanbul’dakilerin bölgedeki durumun vahametini bilmedikleri için şartların gereğini kabul etmek istemedikleri kanaatine vardılar ve onlara rağmen Medine’nin boşaltılması kararında ısrar ettiler.

İkisi de yorgun ve üzgündüler.

İkisi de kalktı pencereden bahçeye baktılar.

Sarayın muhteşem bahçesi renk renk ışıklar altında daha bir hüznü görünüyordu.

Osmanlı Devleti'ni idare eden üç önemli kişiden ikisi Enver'le Cemal bir süre üzüntülerini unutmak için çiçeklerin güzelliğinden bahsetmeye çalıştılar. Tam bu sırada o güne kadar görülmedik bir şey oldu. Birdenbire tüm elektrikler kesildi.

Oysa kumandan paşanın sarayında elektriğin kesilmemesi için tedbir üstüne tedbir alınmıştı.

Buna rağmen elektrikler nasıl kesilmiş olabilirdi?

Sarayın bu tür işlerinden sorumlu subay boynunu bükmüş; *"Bende anlayamadım paşa hazretleri hemen bakacağım."* diyerek fırlamıştı.

Subay çıkınca Cemal'le Enver bir süre hiç konuşmadan beklerler. Karanlığa gömülmüş sarayın bahçesine tekrar bakarlar. Biraz önce ıslıl ıslıl olan bahçe, şimdi ay ışığının altında daha bir hüznü görüntü vermektedir.

İkisinin aklında da Medine vardır.

Cemal; *"Bir mum bari yakalım."* diyerek pencereden çekilir. Dışardan gelen ay ışığının doldurduğu salonda, şamdanı bulmak pek zor olmaz. Titreyen elleriyle tuttuğu kibriti yakar. Gümüş şamdanın ucundaki mum parlayınca Cemal'in kara sakalları arasındaki sapsarı yüzü meydana çıkar.

Cemal, şamdanı masanın ortasına koyarken Enver'in yüzünün de sararmış olduğunu görür.

Osmanlı ordusunun en üst düzeydeki iki kumandanı.

İttihat ve Terakkinin en üst düzeydeki iki adamı.

Osmanlı Devleti'ni idare eden en üst görevdeki iki yetkilisi.

Enver'le Cemal.

İkisinin de yüzü sapsarı olmuştur.

İkisi de aynı şeyi düşünüyorlar.

Medine gibi kutsal bir kenti bırakmaya karar verdikleri için Tanrı onları lânetlemektedir.

Tanrı'nın lânetini göğüslemeye hiç niyetleri yoktur.

Medine boşaltılmayacaktır.

“Gitti Bağdat!”

Mağara devrinden beri güce tapan baş sömürgeci İngiliz, gerek Çanakkale’de ve gerekse Kut-ül Ammâre’deki hezimetini hazmedememiştir.

Zaten “Yenilmez İngiliz.” imajı Çanakkale’de sarsılmıştır. Kut-ül Ammâre’deyse bu sarsıntı büyük bir depreme dönüşmüştür.

İngilizler yenilmekten çok bu yenilgilerin sömürdükleri halkları cesaretlendirmesinden korkmaktadırlar.

Sömürülen halklar yenilmez zannettikleri İngiliz ordularının bir kez daha yenilebileceklerini düşünebilirler. Bu mantık onlarda hürriyet fikirleri oluşturabilir. Dolayısıyla sömürülen halkların aklına, emperyalizmi defetmek, hürriyete kavuşmak düşüncesi gelebilir.

Emperyalistler, düşünen halklardan korkarlar. Hele hele İngiliz sömürgelerinin çoğunun Müslüman halklardan oluşması daha bir tehlikelidir.

Bir şeyler yapılmalı Çanakkale ve Kut-ül Ammâre’nin intikamı alınmalıdır; üstelik Enver, Bağdat’ı savunmakla görevli olan XIII. Kolorduyu bölgeden çekip İran’a saldırtmakla ekmeklerine yağ sürmüştür.

...

XIII. Kolordunun İran’a gitmesiyle, Bağdat’ı savunan ordu zayıf düşürülmüştü. Fırsatı değerlendiren İngiliz General Mod, Bağdat’a saldırdı. Zayıf Türk birlikleri büyük bir direniş gösterirken XIII. Kolordu derhâl imdada çağırıldı.

Çağırıldı; fakat İngilizler çok büyük bir kuvvetle saldırmışlardı. Zayıf Türk birlikleri bu güce yirmi dört saat dayanabilirler miydi? İmdada çağırılan XIII. Kolordu İran’daydı. Değil Bağdat’a, Irak sınırına bile dört yüz kilometre uzaklıktaydı. Koca kolordu yaya olarak bu dört yüz kilometreyi kaç günde alabilirdi?

Bütün savaş boyunca olduğu gibi XIII. Kolordu da bir insan seli gibi tepelere tırmanarak, aşağılara akarak, ovalarda yayılarak Bağdat’a doğru yola çıktı.

XIII. Kolordu, herkesi hayrette bırakan bir süratle üç haftada tam dört yüz kilometreyi kat etti; fakat bu gayretleri hiçbir işe yaramadı. Kolordu öncü birlikleri 14 Martta, Bağdat’a on kilometre kala acı haberi aldı.

Bağdat dört gün önce düşmüştü.

Bağdat'ın düşmesi demek, biri Dicle, diğeri Fırat boylarına yerleşmiş Osmanlı orduları güney cephesinin ortadan yarılması demektir. Daha kötüsü, bölgedeki hareket kabiliyeti de İngilizlerin eline geçmişti.

Bağdat'ın düşüşü, bu kente derin bir aşkla bağlı olan halk ve ordu içerisinde büyük bir moral çöküntüsü yarattı.

Bağdat, Türkler için efsanevî bağlarla bağlı oldukları bir masal kenti idi.

Şiirlere, şarkılara, masallara, destanlara, öykülere, atasözlerine deyimlere giren Bağdat gitmişti.

Ayrıca Bağdat ilk İslâm halifelerinin merkezi olduğu için de önemliydi.

Hilâfet ve İslâm dünyası için önemli olan Mekke ve Medine gibi kutsal kentlerden sonra Bağdat'ın da gidişi hilâfet makamında oturan padişahın tahtını da boşta bırakmıştı.

Türk tarafında Bağdat'ın gidişi ne denli hüznü uyandırdıysa, İngilizlerce o derece sevinçle karşılanmıştı. Öyle sevinçle karşılanmıştı ki Bağdat'ın gidişi sadece Osmanlı'nın değil ondan umut bekleyen bütün Müslüman halkların moralini bozmuştu.

Bu moral bozukluğu değerlendirilmeli, isyana katılmayan bir kısım Araplar bile Osmanlı aleyhinde hareketlendirilmeliydi.

İngiltere başbakanı eline kalemi aldı ve Mısır, Tunus, Cezayir, Fas, Hint, Irak, Yemen, Hicaz, Suriye ve Filistin Müslümanlarına yönelik bir propaganda bildirisi yazdı;

“Halife bir avuç çapulcunun eline düşmüştür. Osmanlı Devleti’ni tabancayla hükûmet deviren ve adına İttihat Terakki denilen bir grup zorba idare etmektedir. Bunlar Osmanlıyı, padişah istemediği hâlde Almanya’nın yanında harbe sokmuşlardır. Aslında Osmanlı’nın menfaati, eski dostları İngiltere ve Fransa’nın yanında savaşa girmesindeydi. İttihatçılar bu fırsatı kaçırmışlardır. Halife orduları zorla savaşa sürülmüşlerdir. Onlar harbe istekli değildirler. İslâm âlemine düşen vazife, bu orduları yenerek Osmanlı Devleti’ni ve hilâfet makamını bu zorbaların elinden kurtarmak olmalıdır.”

Almanya, İslâm dünyasını İngilizlere karşı ayaklandırabilmek için Osmanlı padişahının “*Halife*” sıfatından faydalanmaya çalışırken İngilizler de bunu engellemek için Araplar üzerinde başka bir propaganda yürütüyorlardı.

İngiltere başbakanı; “*Halifelik aslında Osmanlının değil, Kureyşlilerindir ve Arapların elinden zorla alınmıştır.*” propagandasını da yaptıktan sonra; “*Birçok asil Arap, hürriyet uğrunda kendilerine zulmeden Türklerce öldürülmüştür. Büyük Britanya hükûmeti ve onunla iş birliği yapan hükûmetlerin kararı şudur ki bu asil Araplar boşu boşuna eza çekmiş olmasınlar. İngiliz halkıyla müttefiklerinin istek ve ümidi şudur ki Arap ırkı yeryüzündeki milletler arasında yeniden büyüklüğe ve üne kavuvsun ve bu sonuç için aralarında ittifak etsin.*”

Bölgedeki İngiliz casusu Lawrence de başbakanı gibi yüksekten atmayı biliyordu. Her bölgenin Arap halkına, zaferden sonra başlarına Arapların tanınmış ailelerinden birer kral seçebileceklerini vaat etti. Özellikle Şerif Hüseyin ve oğullarının hepsinin ağzına birer parmak bal çaldı. Gözünü hırs bürümüş çölün bedevîsi, mağara devrinden beri güce tapanların attığı zokaya gönüllü atlamıştı.

Baş sömürgecinin kendi menfaati için yapamayacağı ikiyüzlülük yoktu. Bu ikiyüzlülük sayesinde tüm Araplar isyana top yekûn katılmışlardı. Bu durum Osmanlının yiyeceği ağır darbenin en büyük işaretiydi.

İngiliz tarafı için gelinen nokta büyük bir başarıydı. Bu başarıda, üstün casusluk ve propaganda yeteneği ve emrinde milyonlarca çil çil altın olan Lawrence’nin emeği büyüktü.

Dünyanın bütün hazinelerine sahip olmak isteyen İngiliz, bu son başarısından sonra sevinmekte haklıydı; çünkü Bağdat sadece askerî değil, kervan yollarının kesiştiği önemli bir ticarî konuma da sahipti. Bağdat, Orta Doğu’ya hâkim olmak isteyen sömürgeciler için de göz ardı edilemeyecek kadar önemliydi: Sadece İngilizlerin değil, Almanların gözü de yıllardır Bağdat’taydı.

Bu önemli kent gitmişti işte. Enver’in hayalî Turan sevdasının neden olduğu bu felâket, Osmanlı başkentinde büyük tepkilere neden oldu. Üç paşaların en büyük paşası, itibarının sallanmakta olduğunu gördü.

Enver, bir şeyler yapmalıydı.

Devletin, ordunun, halkın bütün gücü kullanılarak Bağdat geri alınacaktı.

Bu amaçla hemen hazırlıklara başladı; bu arada Almanlardan da yardım istedi. Bağdat'ın gidişine Enver kadar üzülen (?) Alman dostlar bu isteği hemen kabul ettiler; ama küçük bir (!) ricaları vardı.

Küçücük bir rica.

Rica!

Nezaket kılıfına sarmalanmış emir!

Bağdat'ın alınması için bir ordular grubu kurulmalı ve başına da bir Alman getirilmelidir.

Bu orduların genel karargâhı da Alman subaylarından oluşmalı ve bölgenin bütün ekonomik siyasî gücü Alman kumandanların eline verilmelidir.

Kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver bir selâm çakar!

Hay hay!

“Hediye kumandan!”

Almanlar ve Osmanlı, Bağdat'ı geri almak için tedbirler düşünürken İngilizlerin Bağdat'la yetinmeye niyetleri yoktu.

26 Mart 1917'de tekrar harekete geçtiler; fakat Gazze'de yapılan muharebede yenildiler. 19 Nisanda yine Gazze'ye tank, piyade, sahilden deniz kuvvetleri ve süvari birlikleriyle yaptıkları saldırı da büyük hezimetle sonuçlandı. Bu savaşta Çanakkale'de ölüme sürülen Anzaklar, Türk süngüsü önünde yine geri çekildiler.

Kesin sonuç alınamamış bile olsa İngiliz saldırısının durdurulması Enver'i cesaretlendirmişti. Mekke'nin elden çıkışı, Medine'deki ümitsiz savunma, acele edilmesini gerektiriyordu.

Hele de Bağdat.

Halkın ve ordunun morali çok önemliydi. Sırf bunun için Bağdat mutlaka geri alınmalıydı. Üstelik Almanlar, hiç umulmayacak bir şekilde Bağdat'ın kurtarılmasında ısrar ediyorlar, bunun için hiçbir fedakârlıktan çekinmeyeceklerini her fırsatta ifade ediyorlardı. Para, silâh, asker, mühimmat her şey vereceklerdi.

Almanların; para, silâh, asker ve mühimmatın üzerine bir de *“kumandan”* hediyeleri vardı.

Bu kumandan, 1914-1916 yılları arasında Alman Genelkurmay Başkanlığı yapan General Falkenhayn'dı.

General Falkenhayn, Fransızlar karşısında Verdun'da aldığı büyük hezimet yüzünden görevden alınmıştı.

Alman, Osmanlıya hediye olarak bu yenilmiş kumandanı gönderirken cebine de Osmanlıya borç kaydettikleri tam beş milyon altın harçlık koymuşlardı. Bu paranın her türlü harcanma yetkisi sadece General Falkenhayn'a aitti.

General Falkenhayn'ın da hayalleri vardı. Bağdat'ı almak, tarihlere Bağdat fatihi olarak yazılmak...

Al birini vur ötekine.

İstanbul'a doğru gelirken kafasında Arap çölleri, Arap şeyhleri, Irak topraklarının Alman Devleti'ne verebileceği müstakbel nimetler ve bu nimetlere ulaşabilmek için bozuk para gibi harcayabileceği binlerce Mehmetçik.

Aslında Alman hediyesi General Falkenhayn'ı bu hayallere sürükleyen haklı nedenler de vardı.

8 Mart 1917'de başlayan Rus ihtilâli İngilizlerin başını çektiği ittifakı sallıyordu. Görünen oydu ki Çarlık Rusya'sı; Çanakkale ve Muş-Bitlis yenilgileriyle müttefiklerinden silâh, cephane ve özellikle gıda yardımı engellendiği için yıkılmak üzereydi.

“Çarlığın sonu!”

Ruslar tahminlerin üzerinde zor durumdaydılar. Fransız ihtilâlinin beri Rusya'da bazı gelişmeler vardı.

Rus aydınları Rusya'nın otokratik düzenini yıkarak yerine başka bir siyasal düzen getirmek istiyorlardı. Yeni siyasal düzenin temeliyse sosyal düzene yeni bir biçim vermekte aramışlardı; çünkü köyler ve köylülerin durumu içler acısıydı. Topraksızlık ve açlık köylünün en önemli problemi idi. Rus halkının çoğu tarımla geçiniyordu. Buna karşılık toprakların dörtte birine sahipti. Zengin sınıf, nüfusun yüzde onunu teşkil ettiği hâlde, toprağın yüzde otuz beşine sahipti ve köylü bu zengin asilzadelerin kölesi durumundaydı.

5 Mart 1861'de bu durumu düzeltmek için Kurtuluş Kanunu yapılmışsa da bu mevcut durumu pek düzeltmemiş ve birçok köylü şehirlere göç edip oralarda geçimini sağlamak zorunda kalmıştı.

Kurtuluş kanununun başarısızlığıyla sosyal değişimi başaramayan aydınlar, çareyi köylüyü aydınlatmada bulmuşlar ve halk hareketi başlamıştı. Bu hareket de köylünün aydınlara olan güvensizliği yüzünden başarısızlıkla sonuçlanmıştı.

1800'lerden sonra endüstrinin gelişmesiyle ortaya bir işçi sınıfı çıkmıştı; fakat işçilerin durumu da köylülerden farksızdı. Mesai saatlerinin fazlalığı, çalışma alanlarındaki sağlık şartlarının kötülüğü, ücretlerin azlığı, çocukların çalıştırılması gibi olumsuzluklara işçiler tepki vermiş ve büyük grevler başlamıştı. Bu grevlerle birlikte sendikacılık faaliyeti de artmıştı.

Rus köylüsü ve işçisinin bu durumu karşısında Marksizm günden güne gelişmişti ve Marksist dernekler kurulmaya başlamıştı. 1895'de "*İşçi Sınıfının Kurtuluşu için Mücadele Birliği*"ni kuran Lenin bu faaliyeti sonunda tutuklanıp Sibiry'a gönderilmişti.

Rus Marksistleri boş durmamışlar ve 1898'de Rus Sosyal Demokrat İşçi Partisi'ni kurmuşlardı. Lenin, Sibiry'dan döndükten sonra onlara katılmıştı.

Rusya'da Marksist ihtilâlin yapılması ve partinin nasıl bir nitelik kazanacağı konusunda görüş ayrılığı olmuş, çok geçmeden ikiye bölünmüşlerdi.

Lenin'in etrafında toplanan çoğunluklara Bolşevikler denilmiş ve azınlıkta kalanlara da Menşevikler adı verilmişti. Bolşevikler partiye hâkim olmuşlardı.

Bu ayrılığa rağmen Bolşeviklerle Menşevikler Rusya'da Marksist akımın gelişmesi için faaliyette bulunmuşlardı. 1905'de Petersburg'da bir ayaklanma olmuştu. Çar II. Nikola bazı hürriyetler vermek ve Rus Meclisi'ni açmak zorunda kalmıştı.

Dünya Savaşı başladığında Rusya tam bir kargaşa içindeydi. Meclisin açılması fikir akımlarının ilerlemesini kolaylaştırmıştı; fakat çatışmaları da arttırmıştı.

Boğazların açılmaması, Rusya'nın müttefiklerinden yardım alamaması iç kargaşaları arttırmıştı. Halkın gıda sıkıntısı da son haddine varınca 8 Mart 1917'de Petersburg sokaklarında halk gösterileri başlamıştı. İşçiler de grev ilân ederek halka katılmışlardı. Bütün şehir ayaklanmış ve hükûmet kuvvetleriyle kanlı çarpışmalar olmuştu.

Artık ekmek istenmiyor; “*Kahrolsun istibdat.*” diye bağırlıyordu. Bolşevik ve Menşevik bütün Marksistler faaliyete geçmişlerdi. 10 Martta durum ihtilâl hâlini almıştı. 12 Martta Petesburg’da hükûmetin görevlerini üzerine aldığını ilân eden İşçilerin ve Askerlerin Sovyet’i kurulmuştu.

Sovyet yetkililer ve Meclis arasında yapılan görüşmeler sonunda 14 Martta liberal bir geçici hükûmet kurulmasına ve Çar’ın istifa etmesine karar verilmişti.

Çar II. Nikola tahtan çekilme kararını kabul etmeyip askerleriyle Petersburg üzerine yürümek istemişti. Generallerden hiçbiri buna yanaşmayınca 16 Mart sabahı tahtını terk etmek zorunda kalmış; böylece üç yüz yıldan beri devam eden Romanof hükümdarlığı sona ermişti.

...

Düşenin dostu olmaz.

Rusya’nın yıkılmak üzere olduğunu gören ikiyüzlü emperyalizm daha dün ittifak yaptığı dostunu hemen göz ardı etmiş; onun yerine yeni müttefikler aramaya başlamıştı. İlk önce Sırların kapısını çalmışlardı. Sırlar, İngiliz-Fransız ittifakının kazanacağını tahmin ederek onların yanında yerlerini aldılar.

Fakat, yeni ve asıl güçlü müttefik Amerika olmalıydı.

Bir papazın oğlu olan Amerika Cumhurbaşkanı Wilson, 1912 seçimlerinde Demokrat Parti adayı olarak başkan seçilmiş 1916 seçimlerinde de koltuğunu korumuştur. Dünya Savaşı başladığında tarafsızlığını ilân etmiş; fakat İngiliz ve Fransızlara mal satıp kredi vermekten de geri kalmamıştı.

Milletlerarası ilişkilerde savaşın değil, barışın egemen olmasını savunan Wilson, Osmanlı Devleti’nin bu savaşın sonunda yıkılacağına inanıyordu.

Başkan seçildiği gün kendisine; “*İstanbul’a bir elçi atmasını*” tavsiye etmişler; fakat o açıkça; “*Osmanlı yok ki elçi göndereyim.*” diye cevap vermişti.

İngilizlerin etkisine çabuk giren Wilson, 22 Ocak 1917’de senatoya sunduğu; “*Hiçbir tarafın zaferine dayanmayan barış.*” demecini hazırlarken “*Osmanlı’nın Avrupa’daki hâkimiyetine de son verilmesi gerektiğini,*” vurgulamıştı.

“Enver’in vesveseleri!”

Rusya’daki ayaklanma Enver’in işine gelmişti. Bir vuruşta karşısında morali bozuk bekleyen Rus ordusunu yok edip Turan’a ulaşmak mümkündü; fakat Yakup Cemil olayından beri diken üstündeydi Enver.

Yakup Cemil öldürülmeden önce; “*Bu memleketi kurtarırsa Mustafa Kemal Paşa kurtarır.*” demiş üstelik bu sözlerini mahkeme de itiraf etmişti. Enver, Mustafa Kemal’le Yakup Cemil arasında bağlantı kurmaya çok çalışmış; fakat bir türlü kuramamıştı.

Ne yazık ki Enver’in elinde belge yoktu; fakat Kemal’in kendi aleyhinde bir komplo içinde olduğundan emindi.

Bu düşüncesini Vehip Paşadan gelen ihbar hepten artırmıştı. Bu ihbarda; “*Mustafa Kemal Paşanın doğudaki ordu kumandanlarına birer tel çektiği, bu telde harbin kötü idare edildiği, bir an önce barış yapılması gerektiği, İstanbul’a yürüyüp hükûmeti devirmenin teklif edildiği.*” yazılıydı.

Fakat ne bir belge vardı ne de elle tutulur bir kanıt.

Her şey lâftaydı.

Lâf, lâf, lâf...

Dedikodu, kodu dedi, dedikodu.

Vesvese, vesvese, vesvese!

Enver’in kafası karman çorman.

Enver’in yüreği iki cendere arasında sıkışmış kalmıştı.

İstanbul’dan uzaklaştırdığı ordu kumandanlarının en tehlikelisi Kemal’di. Bu adam, doğudaki Ahmet İzzet Paşa, Vehip Paşa ve diğer paşa ve subaylarla aynı bölgedeydi. İsteddiği an onlarla buluşabilir, görüşebilir ve onları kendine benzetebilir.

Ya bu paşalar İstanbul’u basarsa!

Enver bunları düşündükçe hop oturup hop kalkar.

Kemal’in gözünün kendi koltuğunda olduğundan hiç şüphesi yoktur.

Bu paşalar kendisini alaşağı edebilirler.

O hâlde bu kumandanları İstanbul’a hiç sokmamak lâzımdır. Kim olursa olsun geleni göndermek gerekmektedir.

Ya Talât?

Burnunun dibindedir Talât!

Onu Cemal gibi bir yerlere gönderemeyeceğine göre; gerektiğinde onun da başını ezmek lâzımdır.

Hele hele Kemal'le Talât iş birliği yaparsa...

Gerçi küçük bir ihtimaldir bu; fakat her ihtimali düşünmelidir.

Tedbirler almalıdır.

Tedbirler!

Öyle tedbirler ki doğudan gelecek orduları durdurabileceği gibi İstanbul'da da istediği an Talât'ın başını ezebilecek güçte ve özellikle olsun.

“Pek büyük âli huzura, gelmişim şükrân için!”

Kemal, Enver'in kendisi için alacağı tedbirlerden habersiz, 11 Mart 1917'den beri Osmanlı Devleti'nin beş büyük ordusundan biri olan II. Ordunun kumandanıydı.

Sekaret'deki karargâh merkezinde göreve başlayan Kemal, hemen Kurmay Başkanı İsmet'le görüşmüş ve kendisinin Suriye'de bulunduğu süre içinde ordu ve cephelerdeki son durum hakkında bilgiler almıştı.

Rusya'da karışıklık yüzünden saldırı gücünü kaybeden Rus ordusu açık bir bekleme dönemindeydi. Bağdat'ın düşmesiyle Suriye'de oluşan tehlike yüzünden II. Ordu da Ruslara saldıramıyordu. Bu durgunluktan istifade eden Kemal, İsmet'i emrindeki IV. Kolordu kumandanlığına atadıktan sonra karargâh merkezini Diyarbakır'a taşıdı.

...

Fırat Nehri'nin hemen kıyısındaki Diyarbakır, tarihî çok eski olan bir kenttir. İki katlı cumbalı evleri, taş kaldırımları, bütünüyle büyük kale duvarlarıyla çevrili bu kentin dört kapısı vardır.

Dar Kapı, Saray Kapısı, Mardin Kapı, Urfa Kapı,

Kemal, Diyarbakır'da bir süre şehir içindeki bir evde kaldıktan sonra, Mardin Kapısı dışında ve şosenin sağ taraf yamacında bulunan; *“Pamuk Köşkü.”* diye de bilinen binaya yerleşir.

Bugüne kadar iki yaverle idare etmiştir; fakat artık ordu kumandanıdır ve kendisine bir yaver daha gereklidir.

Şimdi, her şeyine güvendiği çocukluk arkadaşı, burma bıyıklı Salih'i başyaveri yapmalıdır.

Fakat Yüzbaşı Salih'in çoluğu çocuğu var, İstanbul'dan ayrılmayı ister mi?

En iyisi kendisine sormak. Hemen şifre subayını çağırır ve bir tel yazdırır;

“Seni seryaverim olarak yanıma almak istiyorum. Kabul ettiğin takdirde bana telgrafla malûmat vermelisin.

Mustafa Kemal
II. Ordu Kumandanı”

Salih, telgrafı alır almaz; *“Minnet ve şükranla görevi kabul ettiğini,”* bildirmiştir.

Salih'ten bu cevabı alan Kemal gerekli yazışmaları yapar, bir hafta sonra Salih, Diyarbakır'a gelir ve başyaver olarak göreve başlar.

...

Cephenin durgunluğundan istifade eden Kemal, Diyarbakır'da askerî görevlerinin yanı sıra ilim, sanat adamları ve halkla iyi bir diyalog kuruyor kendisini ziyarete gelenlere mükemmel bir ev sahipliği yapıyordu. Otuz altı yaşındaki II. Ordu kumandanını her ziyaret eden, sohbete, nezakete doymuş olarak Pamuk Köşkten ayrılıyordu.

Kemal'i ziyarete gelenler kim olurlarsa olsunlar, yaverler tarafından karşılanarak bekleme odasına alınıyor; ziyaretçiyle ilgili ona önceden bilgiler veriliyordu. Bu bilgilere göre; hangi konukta ayağa kalkması, hangisinde oturması gerektiğine karar veriliyordu.

Bazı durumlardaysa konuk içeri girmeden masanın önüne geçiyor konuk geldiğinde zaten ayaktaymış gibi onu karşılıyor parmaklarına dolanmış doksan dokuzluk Necf tespahiyle yer gösteriyordu.

Bu ziyaretlerde pek çok hayran edinmişti. Hayranlarının arasında müftüler baştaydı. Müftüler, ilk ziyaretlerinde Kemal'in İslâmî bilgisini test etmişler ve dinî konularda ondan öğrenecekleri çok şey olduğunu görmüşlerdi.

Müftüler arasında Diyarbakır-Lice Müftüsü Mehmet Tahir Efendi farklı bir özellik arz ediyordu.

Mehmet Tahir Efendi ilk ziyaretinde ona hayran olmuş ve daha sonra Kemal'i ziyaret için fırsatlar yaratmaya başlamıştı.

...

Müftünün o günkü ziyaretinde de Kemal, konuğunu her zamanki gibi güler yüzle kabul etti ve yemeğe alıyordu.

Yemekten sonra kahveler içilirken yaşlı Müftü Mehmet Tahir Efendi, titreyen elleriyle gözlüğünü taktı:

– Paşa hazretleri müsaade buyururlarsa bir arzuhâlim vardır.

Müftü efendi cebinden bir kâğıt çıkarırken Kemal:

– Estağfurullah hocam buyurunuz, dedi.

– Lâkin arzu hâlimi yüksek huzurunuzda okumaya cesaret edeceğim.

Kemal şaşırmış beklerken müftü efendi elindeki kâğıttan bir şeyler okumaya başladı:

– İkinci Ordu Kumandanlığı Yüksek Katına!

Ehli ilme iltifat hasbî olur yezdân için

Muktezay-ı şime-i tebcildir insan için

Mazhar olmuş olduğum asâr-ı eltafın hemân

Şükrü vacip oldu paşam gördüğüm ihsân için

Nefsimi tezkiyyeden vâreste, âciz, Tahir'im

Pek büyük âli huzura gelmişim şükrân için

**Edda-i Lice Müftüsü
Mehmet Tahir**

Müftü efendinin okuduğu övgü dolu şiir Kemal için yazılmıştı ve ona olan hayranlığını dile getiriyordu.

Kemal, müftünün uzattığı kâğıdı aldı gözleriyle kendisi de okudu ve son satırını seslendirdi:

– “*Pek büyük âli huzura gelmişim şükrân için.*” Aman hocam pek mütehassis oldum. Bu iltifatınıza mazhar olacak ne yaptım?

Lice Müftüsü Mehmet Tahir Efendi, duygulu hayran bir sesle Kemal'in Çanakkale'deki yaptıklarını, Muş'la Bitlis'in kurtarılması-ndaki kahramanlığını yaşlı gözlerle anlattı.

Sonra da cebinden çıkardığı mendille gözlerini kuruladı:

– Daha ne yapacaksınız a benim paşam. Zât-ı âlî'niz gibi dört paşamız daha olsa memleketimiz hiç bu hâllere düşer miydi?

Kemal kalktı yaşlı müftünün yanına oturdu. Onun kurumuş ellerini tuttu:

– Yaptıklarım sadece vazifemdir hocam. Bu vazifemi yaparken sizlerle kalp ve gönül birliği içinde olmalıyız. Aksi takdirde memleketimizin geleceğini pek karanlık görüyorum.

Kemal zile bastı ve içeriye Yaver Şükrü girdi. Elindeki kâğıdı ona uzattı:

– Al çocuğum. Lice Müftüsü Mehmet Tahir Efendi Hazretlerinin bu pek güzel hediyesini dosyamızda sakla.

“Bindiğin atın kırbacı olayım paşam!”

Cephe ziyaret ve tetkiklerini sürdüren Kemal, ordunun en büyük ihtiyacı olan iâşe meselesini halledememişti. Enver’e başta gıda olmak üzere ordunun ihtiyaçlarını iki kez bildirmiş ve henüz cevap alamamıştı.

Anlaşılan oydu ki iş yine başa düşecekti.

Savaş zamanlarında ordu kumandanları mevkii ve yetki bakımından valilerden üstün durumdaydılar.

II. Ordu mıntıkasındaki tüm vali ve kaymakamların âmiri konumunda olan Kemal, çevre il valilerini ve Diyarbakır kaymakamlarını II. Ordu karargâhına davet etti.

Uzun uzun ordunun ihtiyaçları konuşuldu, askerin iâşe meselesinin nasıl halledileceği tartışıldı. Vali ve kaymakamlar ordunun iâşe ihtiyacını karşılamak için el ve gönül birliği içinde olmaya karar vermişlerdi. Bu kararın alınmasında Vali Memduh Beyin görüş ve düşüncelerinin büyük katkısı olmuştu.

Büyük dostluklar büyük kavgalarla başlar tezi Kemal’le Vali Memduh arasında bir kez daha teyit edilmişti.

Vali Memduh, Kemal’i öylesine sevmişti ki bu sevgisini de ifade için ona Saklâvî cinsi bir de tay hediye getirmişti.

Kemal, toplantının sonunda vali ve kaymakamları bir gece daha bırakmadı. Şereflerine verdiği yemekte onlara Diyarbakır’a has olup adına; “*ruh*” denen, kırmızı, yeşil, menekşe gibi çeşitli renklerde üretilen içkiyi, değişik çerezlerle ikram etti.

Bu içkilerden bilhassa kırmızı olanı çok sertti ve kendini idare edemeyip biraz fazla kaçıranı cin çarpmışa döndürürdü.

Vali ve kaymakamlar, o gece Kemal'den, Çanakkale hatıralarını dinlemek istediler. Kemal Sofya'dan gelişini, ilk çıkarmayı karşılayışını, mermisiz erleri geri döndürüşünü, Conkbayırı'nı, hepsini; ama hepsini anlattı. O, anlattıkça açıldı; dinleyenler dinledikçe hem hüznlendiler, hem gururlandılar.

Onun yaşadıklarını tekrar yaşar gibi anlatışı konuklar üzerinde müthiş bir etki yapmıştı. Dinleyenlerin zaman zaman gözleri doluyor; zaman zaman kalpleri göğüs kafeslerine sığmıyordu.

Konukların heyecanı Kemal'e de geçmişti. Konuşan ve dinleyenler ateş almadan patlayabilecek barut gibi olmuşlardı.

Kemal, sigarasını tazeledikten sonra İngiliz uçaklarının kurşunlarından at üzerinde nasıl kurtulmaya çalıştıklarını anlatmaya devam etti:

– Anafartalar grup kumandanlığını almak için birlikte yola çıktığım tüm arkadaşlarım sağa sola dağılmıştı. Yanımda sadece Dr. Hüseyin kalmıştı. Bir kayanın altına saklanıp kurtulabilirdik; lâkin benim bir an önce kumandayı ele alıp ilerleyen İngiliz saldırısını durdurmam gerekiyordu. İngiliz uçaklarından açılan ateşten kurtulmak için taşlık alanlarda dörtünela giden atlarımıza...

Kemal'i dinleyenlerde heyecan son haddini bulmuştu. O; “*Atlarımıza,*” der demez bir nara işitildi:

– Paşam! Paşam! Bindiğin atın kırbacı olayım paşam!

Vali Memduh Bey heyecanına yenik düşerek kendisini tutamamış ve bir nara atmış yine hızını alamayarak kadehini kapmıştı:

– Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşamız şerefine!

Bütün konuklar ayağa kalkarak kadeh kaldırdılar:

– Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal Paşamız şerefine!

Heyecanın doruğa çıktığını gören Kemal, hatıralarını bir kenara bırakıp ordunun ihtiyaçları konusunu tekrar açtı.

O gece Kemal'in konuğu olan vali ve kaymakamlar; yataklarına giderlerken “*II. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşaya daha çok yardımı nasıl yapabileceklerinin*” hesabını yapıyorlardı.

Üç gündür Kemal'in davetlisi olarak II. Ordu karargâhında bulunan vali ve kaymakamların kafası karışıkta.

Nasıl bir insandı bu Mustafa Kemal Paşa?

O bir askerdi. Pek tabîî olarak askerlikle ilgili bilgi ve tecrübe-
ri tamdı; fakat askerlik dışında idarî, hukukî, sosyal ve daha pek
çok alanda da bilgiliydi.

Onun bu özelliklerini hayret ve takdirle karşılayan konuklar,
Kemal'in üç gündür devam eden toplantıları idare konusundaki
becerisine, görüşmeler sırasındaki teklif, tedbir ve yapılması gere-
kenleri izahtaki kabiliyetine hayran olmuşlardı.

Özellikle vali ve kaymakamlar, meslekleri konusunda çekirdek-
ten yetişmiş mektepli kişiler olmalarına rağmen, misafirlikleri sıra-
sında Kemal'i tanıyınca kendi alanlarında ne kadar yetersiz olduk-
larını görmüşler ve bunu açıkça itiraf etmişlerdi.

Onun bilgisi, sohbeti, tecrübesi karşısında mest olan davetliler,
ertesi gün görev yerlerine döneceklerdi; fakat Kemal düşünceliydi.

Şükrü onun bu hâlini görünce merakla sordu:

– Paşam bir şey mi oldu?

Kemal sıkıntıyla anlattı:

– Şükrü, biliyorsun Vali Memduh Bey hediye bir tay getirdi.
Buna karşılık vermek lâzım. Hâlbuki burada valiye uygun bir şey
bulmak mümkün değil. Aklıma senin şu Çanakkale hatırası sigara
tabakası geldi. Bunu vali beye verecek olursak çok memnun kala-
cağını ümit ediyorum.

Şükrü cebindeki sigara tabakasını çıkardı ve masanın üzerine bır-
aktı:

– Emredersiniz paşam, çok yerinde ve isabetli bir hediye olur.

...

Ertesi sabah tüm misafirler merasimle uğurlanmış karargâh eski
sakin hâline dönmüştü.

Şükrü, günlük talimatları almak için Kemal'in odasına girdiğin-
de gözüne bir önceki gün masanın üzerine bıraktığı Çanakkale hatı-
rası sigara tabakası ilişti:

– Paşam, galiba tabakayı vermeyi unuttunuz?

Kemal tabakaya baktı:

– Hayır çocuk unutmadım.

Şükrü şaşırmıştı:

– Niçin paşam, hani vali beye...

Kemal duyuluydu:

– Bu tabakayı iki sebepten vermek istemedim çocuk. Birincisi tabakanın üzerindeki işlemler pek güzel. Asıl önemlisiyse Anafartalar'da karşımızda mağlûp olmuş bir ordunun subayından ele geçirilmiş olmasıdır. Dolayısıyla tarihî bir değeri vardır. Doğrusunu istersen kıyamadım ve kendime ayırdım. Vali beyin hediye tayının karşılığını ileride münasip bir şekilde telâfi ederiz.

Şükür, tabakaya kıyamayarak kendisine ayıran paşasına gülümsemi:

– Beni de şerefletirmiş olursunuz paşam, güle güle kullanınız.

...

Kemal Diyarbakır'da yeni dostlar kazanırken İstanbul'daki dostlarını (?) ihmal etmeyerek onlara da bir jest yaptı.

Diyarbakırlıların "*binlik*" de dedikleri "*ruh*" içkisinin iki buçuk kiloluk şişelerini, özel yapılmış küçük sandıklara yerleştirdi. Bir kasa Enver'e, bir kasa da Talât'a verilmek üzere Yaver Cevat Abbas'la İstanbul'a gönderdi.

Bu hediyeye karşılık, Enver de Kemal'e, büyük bir sandık dolu sigarayla Hereke'nin ünlü kumaşlarından iki top hâki elbiselik gönderdi.

Enver'in hediyelerine memnun olan Kemal'i, yaveri Cevat Abbas üzdü. "*Bir ay izin yeter kumandanım.*" diyerek İstanbul'a gitmiş, ikinci ay olduğu hâlde bir türlü dönmemişti.

Cevat Abbas, arka arkaya çekilen tellerle vazifesine başlaması için yapılan davetlere rağmen, görevine dönmeyerek "*Yeni doğan bebeğini*" mazeret gösteriyordu.

Kemal, kırılmasına rağmen fazla ısrar etmeyerek harbiye nezaretine; "*Cevat Abbas'ın kendi emrinden alınarak başka bir orduda görevlendirilmesini,*" isteyen bir tel yazdı.

"Amerika sahnede!"

İngiltere, büyük savaşın başından beri donanmasıyla Almanya'yı ablukaya almıştı. Böylelikle onun diğer ülkelerle olan ticaretini önleyerek Almanya'nın savaş gücünü kıracaktı.

Almanya'ysa İngiltere'nin ablukasını kırmak için bir denizaltı savaşı başlatmış ve İngiltere'ye mal götüren gemileri batırmaya başlamıştı.

1915'de Lusitania ve Arabic adındaki iki İngiliz gemisini batıran Almanlar birçok Amerikan vatandaşının da ölümüne neden olmuştu.

1916 Martında Sussex adlı bir Fransız yolcu gemisinin yine Almanlar tarafından batırılması ve yine pek çok Amerikan vatandaşının ölmesi, Almanya ve Amerika arasındaki münasebetleri tûmden germiştî.

Zaten Almanya, Amerika'nın İngiltere ve Fransa'ya sempati göstermesi ve onlarla ticaret yaparak bu ülkeleri beslemesini hoş karşılamıyordu. Bu nedenle ciddî paralar harcayarak yoğun bir propagandayla Amerika'da karışıklık çıkarmaya ve Amerikan kamuoyunu Almanya tarafına çekmeye çalıştı. Bununla da kalmayarak Lâtin Amerika ülkelerinde de Amerika aleyhtarı girişimlerde bulundu.

Bu faaliyetleri Amerikan Hükûmeti hiç hoş karşılamadı.

1917'de Meksika'yla Amerika'nın gergin ilişkilerinden faydalanmak isteyen Almanya, Amerika için yeni bir tehlike oluşturmaya başlamıştı.

Almanların hesabına göre Amerika; Almanya'ya karşı savaşa katılırsa Meksika, Almanya'nın yanında olacaktı. Bunun karşılığında Almanya; Meksika'ya ekonomik yardım yapacak, Amerika'nın toprakları olan Teksas, Yeni Meksiko ve Arizona eyaletleri de Meksika'ya verilecekti.

Meksika da bu topraklar karşılığında Japonya ve Almanya arasında aracılık yaparak Amerika'ya karşı Japonya-Meksika-Almanya ittifakının kurulmasını sağlayacaktı.

Bu plân, Alman dışişleri bakanı tarafından Washington'daki Alman büyükelçisine tellenince işler karıştı.

İngilizler bu telgrafı ele geçirdi. Şifresini çözdükten sonra Amerika'ya bildirdi.

Amerika, bir Alman komplosuyla karşı karşıyaydı.

Başkan Wilson, bu telgrafı halkına açıkladı. Amerika, bir Avrupa ülkesi tarafından tehdit altındaydı. Mart ayında iki Amerikan ticaret gemisinin yine Alman denizaltılar tarafından batırılması üzerine Amerika'nın sabrı tükendi ve 2 Nisan 1917'de Almanya'ya savaşı ilân etti.

Amerika, İngiliz-Fransız, ittifakına girerek Avrupa'ya askerî kuvvetler gönderdi; çünkü Rusya'daki karışıklık Almanya karşısındaki cephelerde büyük bir boşluk bırakmıştı.

İngilizler, kaybı muhtemel Rusların yerine zinde ve güçlü bir müttefik bulmuşlardı; fakat İtalyanlar mızıkçılık yapıyorlardı.

İngiltere, Fransa ve Rusya arasındaki Osmanlı topraklarının paylaşılmasını öngören Sykes-Picot Antlaşması, İtalyanlar ve Araplardan gizli tutulmuştu; fakat İtalyanlar antlaşma şartlarını öğrenince hemen harekete geçtiler. 1915 Londra Antlaşmasına göre kendilerine vaat edilen yerlerin resmen belirlenmesini istediler.

Sömürgeciler bir yandan yeni müttefikler ararken ellerindekini de kaçırmamalıydılar.

İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour, İtalyan büyükelçisine 1917 Nisanında bir mektup yolladı;

“İtalya'nın Akdeniz tarımını uygulamakta usta, geniş bir nüfus fazlası vardır. Bu insanlar Güney Batı Anadolu'da, ihtiyaçlarına çok müsait bir toprak ve iklim bulacaklardır. Sizin amacınız sömürücülükse ki bizimki de odur, Çukurova'dan daha güzel bir yer, dünyanın hiçbir yerinde bulunmaz.”

İngilizler, ittifaktan ayrılmamaları ve daha çok alanda savaşmaları için İtalyanları gaza getiriyorlar ve Rusya'nın kabul etmesi şartıyla Çukurova'ya ek olmak üzere, İzmir ve çevresiyle Marmara'nın güneyini ve Konya çevresini de onlara teklif ediyorlardı.

17 Nisan 1917'de St. Jean de Mauriene'de yapılan antlaşmaya göre bu teklif gerçekleşti.

Oh ne âlâ!

Zaten Doğu Anadolu; İngilizler, Fransızlar ve Ruslar arasında santim santim paylaşılmıştı. Varsın İzmir'le birlikte Güney Anadolu da İtalyanların olsun.

Sömürgeciler hiç değişmemişler, dün de aynı bugün de aynıydılar. Belki yarın da değişmeyecekler; fakat reklâm ve propagandalarıyla demokrasi ve insan hakları havarîsi kesilecekler ve galiba tüm dünyayı buna inandıracaklardı.

“Dostlarımızı satamayız!”

Amerika’nın savaşa girişi terazinin kefesini İngilizler ve Fransızlar lehine ağıdirmış gibi görünüyordu; fakat Almanya’nın bu görüntüyü ciddîye aldığı yoktu; çünkü Rusya için için kaynıyordu.

Rusya’daki bu kaynaşma İngilizleri düşündürmeye başladı.

Ya Rusya çökerse?

Böyle bir durumda Rusların Karadeniz’deki donanması Almanların eline geçerdi ki bu durum savaşın gidişatını değiştirebilirdi. Osmanlının güney cephesinde de hezimet ihtimali büyüktü.

İngilizler savaş plânlarını çok kısa bir sürede kesin sonuç alacakları düşüncesi üzerine kurmuşlardı; fakat Çanakkale’de uğradıkları hezimet bu plânlarını boğazın sularına gömmüştü.

Savaş uzadıkça uzamış İngiliz kamuoyu mal ve can vermekten usanmıştı. Hele hele büyük; ama fakir müttefik Rusya’ya silâh ve gıda yardımının Çanakkale’de engellenmesi savaşı uzatan en önemli neden olmuştu.

Ruslar son ümitlerini doğu cephesine bağlamışlar ve Suriye’de İngilizlerle buluşmak için Güney Doğu Anadolu’da ölümüne bir saldırı başlatmışlar ve ilk zamanlarda büyük başarılar da elde etmişlerdi; fakat Kemal’in Muş-Bitlis, Çapakçur zaferleri bu umutlarını Çanakkale’den sonra ikinci kez suya düşürmüştü.

Şimdi acil olarak bir şeyler yapılmalı Osmanlı rüşvetle ya da tehditle barışa zorlanmalıydı. Üstelik bu öyle bir şekilde yapılmalıydı ki barışı İngilizlerin istemesine rağmen Osmanlı istiyor görüntüsü verilmeliydi.

...

İngilizler hiç zaman kaybetmediler. Osmanlı demir yollarının imtiyazı elinde olan J.R. Pilling adında bir İngiliz, Prens Sabahattin aracılığıyla Bern’deki Osmanlı Elçisi Fuat Selim’e bir mektup verdi. Anlaşıldığına göre diyalog kurma emrini bizzat İngiliz dışişleri bakanından almıştı.

Osmanlı Bern Elçisi Fuat Selim, Enver’in adamıydı ve Almanlardan ayrı bir barışın aleyhindeydi.

Fuat Selim İngilizlerin mektubunu Talât’a gönderirken; “*Osmanlıyı müttefiklerinden soğutmak için yeni bir İngiliz oyunu,*” değerlendirmesini yaparak ekte sundu.

Mektubu alan Talât, görüşlerini öğrenmek için Cavit'i çağırdı.

Cavit şaşırmişti:

– Teklif ciddî görüşmek lâzım.

Talât'la Cavit İngiliz teklifi üzerinde epey kafa yordular. Artıları eksileri hesapladılar, sonunda bu tekliften Enver'in de haberdar olması gerektiğini düşündüler.

...

İngiliz'in mektubunu ve Bern büyükelçisinin görüş bildiren yazısını okuyan Enver havalara girdi:

– Gayet tabii, İngilizlerin pili bitti. Şimdi ne istesek yapacaklar; fakat biz dostlarımızı satamayız.

26 Nisan 1917 tarihli Tanin gazetesi, hükûmetin görüşünü şöyle yazdı;

“Biz harbe, İstanbul'u muhafaza edip etmemek maksadıyla değil, müttefiklerimizle beraber düşmanlarımıza karşı galebe çalarak bugünümüzü ve istikbalimizi emniyete almak gayesiyle iştirak ettik.

Binaenaleyh bizim için düşmanlarla her ne şekil ve şartlar içinde olursa olsun tek başımıza barış yapmak meselesi bahse konu olamaz.”

J.R. Pilling'in mektubuna cevap bile verilmedi; fakat İngilizler barış yapmakta kararlıydılar.

J.R. Pilling, 22 Mayıs 1917'de Talât'a; *“İlk mektubum üzerine sizden bir haber alamadım. Şu hususları tekrar arz ediyorum.”* diye başlayan ikinci bir mektup yazdı.

J.R. Pilling mektubunda; *“Osmanlının iki yıldır savaştığını, Rus tehlikesini atamadığını, kapitülâsyonlardan kurtulamadığını, topraklarının kuşatıldığını, takatsiz kaldıkları için Sait Halim Paşanın düştüğünü, bir ayrı barışın kendilerine ne büyük menfaatler sağlayacağını ve tarihî sorumluluğu üstlenmeleri gerektiğini, Almanları değil, Alman militarizmini yok etmek istediklerini...”* yazarak kendilerine yardımcı olunmasını istiyordu.

İlk mektup için belirttiği görüşte ısrar eden Fuat Selim, ikinci mektubu da Talât'a gönderdi.

Talât bu mektuba da cevap vermedi.

“Saniye geçiren idam edilir!”

Osmanlı Hükûmeti; İstanbul’un, padişahın, orduların gerçek durumunu hiç düşünmeden, yapılan çok avantajlı barış tekliflerini elinin tersiyle itmişti.

Kemal ise ordusunun karnını doyurabilmek için çabalıyordu. Diyarbakır’da yaptığı valiler toplantısı semeresini vermiş ve onların destekleri sayesinde II. Ordunun özellikle gıda ihtiyacı geçici de olsa karşılanmıştı; fakat halkın elinde zaten bir şey yoktu. Dolayısıyla bu destek devamlı olamazdı.

Kemal; “*Ordunun çok sıkıntıda olduğunu, acil ihtiyaçlarının bir an önce giderilmesi gerektiğini,*” İstanbul’a tekrar yazdı.

Osmanlı ordusunda gönderilen şifreli telgraflar üzerine, yazının önemine göre değişik notlar konulurdu. Kemal acaba son yazdığı telgraf üzerine hangi notu koymalıydı.

“*Dakika tehiri caiz değildir!*” ibaresini koymadı; “*Geciktiren cezalandırılır!*” ifadesi de az geldi; çünkü Enver’e yazdığı şifreli telgrafta başkalarınca bilinmesi sakıncalı bilgiler vardı.

Telgrafın üzerine; “*Saniye geciktiren idam edilir!*” yazdı.

Yaver Şükrü, hemen postaneye giderek telgrafı çekmeye çalıştı; fakat tüm hatlar doluydu. Oysa paşanın emri kesindi, geciktirilmesi gerekiyordu.

Posta müdürü, yazı üzerindeki; “*Saniye geciktiren idam edilir!*” notunu görünce, Bağdat postanesi üzerinden bir yol buldu ve telgrafı İstanbul’a ulaştırdı.

Postane müdürü kelleyi kurtarmıştı.

Yaver Şükrü de rahatlayarak karargâha döndüğünde karargâh binasının bitişiğinde, iki odalı evin önündeki gölgelikte Kurmay Başkanı İzzettin, Kurmay Yüzbaşı Neşet ve Emir Subayı Hayaati’yle Kemal’i yemek yerken buldu.

Yaver Şükrü telgrafı yolladığını söyleyince, Kemal de ona yemeğe oturmasını işaret etti.

Ağzındaki lokmayı yuttuktan sonra:

– Anlat bakalım çocuk, bu işi nasıl becerdin?

Şükrü biraz da öğrenerek:

– Bütün hatlar doluydu paşam, nihayet Bağdat üzerinden bir yol bulduk, dedi.

Kemal'in elinden lokması düştü:

– Sen deli misin çocuk, Bağdat, İngiliz işgalinde. Ya telgrafın şifresini çözerlerse? Ne büyük yanlış yaptığının farkında mısın?

Kemal kızmış yemeği yarım bırakıp kalkmıştı. Şükrü de üzgündü. Yaptığı hatanın büyüklüğünü düşününce tüyleri diken diken oldu. Öyle üzüldü ki Kemal onun gönlünü almak zorunda kaldı.

Kemal, o akşam yaverine tümen kumandanlarına bir talimat yazdırdı. Şükrü; *“Yazılmasa da olur.”* cinsinden emirlerin, kumandanının kendisini affettiğinin bir işareti olarak algıladı.

“Atımı hazırlat!”

Üç gün sonra kurban bayramıydı.

Kemal Şükrü'yü yine çağırdı:

– Bayram için en güzel şekerleri hazırlat çocuk. Önce subaylarla bayramlaşacağım. Sonra birlikleri tek tek gezeceğim. Çocuklar ana-babalarından ayrı kaldıkları için üzülmessinler, dedi.

Şükrü'nün gözleri doldu:

– Üzülmeyiz pašam, sayenizde anamızı da babamızı da aramıyoruz.

Kemal, annesini, kardeşini düşündü:

– Öyle deme çocuk, Mehmetçikler cepheleyken onların anne babaları kim bilir ne acılar çekiyorlardır?

...

Kemal, dört günlük kurban bayramının birinci gününü karargâhta subaylarla kutladı. Ertesi gün cephelere gitti, oradaki subay ve erlerle de bayramlaştı. Diyarbakırlılarlaysa bayramın dördüncü günü birlikte oldu.

Bayramdan sonra da padişahın doğum günü kutlamaları gelip çatmıştı. Osmanlı Devleti'nin başı olan padişahın doğumu, tüm memlekette ve ordularda büyük törenlerle kutlanırdı.

Hâlen Pamuk Köşkte ikamet eden Kemal, padişahın doğum günü kutlamalarına katılmak için erkenden kalktı.

Özel berberi sabah tıraşını yaparken o, Şükrü'yü çağırdı:

– Hayati'ye sor. Karargâh hazırlanmış mı?

Şükrü, telefonla karargâhtaki Emir Subayı Hayati'yi buldu ve subayların hazır olduğunu öğrendi.

Tüm subaylar paşanın gelmesini bekliyorlardı.

Kemal biraz ağırdan aldı:

– Yine de vakit var, çocukları hazırlıksız yakalamak istemem. Otomobile atla hemen karargâha git. Bütün hazırlıkların tamamlanmış olduğuna kani olduktan sonra geri dön. Sonra hep birlikte gideriz, dedi.

Diyanbakır’da tek bir otomobil vardı, ona da II. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa biniyordu. Tören için hazır olan subaylar, otomobili görünce kumandanlarının tören alanına geldiğini zannettiler ve ordu bandosuna işaret verildi.

Bando sesini duyan tüm subaylar da tören kıt’asına emir verdiler:

– Selâm, dur!

Karargâh mensupları arasında sıraya girmek için telâşlı bir yarış başladı. Büyük alanda, Mustafa Kemal Paşanın geldiğini zannederek selâma geçen asker ve subayları gören Şükrü ne yapacağını şaşırdı. Gelen otomobilde Kemal’i göremeyen bando subayı durumu anlayınca bando sesini kestirdi.

Subaylar erlere; “*Rahat!*” komutu verdi.

...

Kemal bu olayı duyduğunda kahkahalarla güldü; ama Şükrü kıpkırmızı olmuştu.

Kemal onun omzuna elini koydu:

– Bu gibi ender hâdiseleri hoş karşılamak lâzım çocuğum, dedi.

Sonra da ekledi:

– Mademki otomobil kargaşaya sebep oluyor, atımı hazırlat. Birlikleri at üzerinde ziyaret edeceğim.

“İyi ki benim bir evlâdım olmamış!”

At!

Küçük ve dik kulakları, muntazam başı, rüzgârlarda savrulan yelesi, saçaklı kuyruğu, zarif bacakları, kayalara çarpınca kıvılcımlar çıkaran nalları; al, kır, doru, yağız, kula ve benzeri renkleriyle Orta Asya bozkırlarının süsü.

İlk kez Türklerin ehlileştirdiği ve dost olduğu hayvan.

Türklerin üstünde doğdukları, üstünde yaşadıkları, üstünde öldükleri muhteşem yaratık.

Öyle bir zaman gelmiştir ki Türk adıyla at özdeşleşmiştir.

At, üzerindeki Türk'ü zaferden zafere taşımakla kalmamış; eti, sütü ve derisiyle sahibinin geçim kaynağı da olmuştur.

Toy ve düğünlerinde, sevdiklerine at etiyile birlikte, atın sütünden yaptıkları kımızı ikram eden Türkler; öldüklerinde de en sevdikleri atıyla mezara birlikte girmeyi istemişlerdir.

Orta Asya göçlerini atlar sayesinde kolaylaştıran Türkler; gittikleri her coğrafyada, atların sağladığı çabuklukla diğer milletlere üstünlük sağlamışlardır.

Türk'le at, diğer milletlerce de özdeşleştirilmiş; hatta bir zaman gelmiştir ki Türk atına bazı efsanevî isnatlar yapılıp olmuştur.

Özellikle Avrupalılara göre; Türk atının ayak bastığı yer tehlikededir. Bir yere bir Türk atının nalı basmışsa, gelecekte o yerin Türkler tarafından mutlaka fethedileceğine inanılır olmuştur.

Türklerdeki at sevgisi, genlerine kadar işlemiştir. Bir Türk ata binsin binmesin, atı olsun olmasın atı sever. İlk kez Türkler tarafından ehlileştirilen at, daha sonra tüm dünyaya yayılmıştır.

...

Kemal de her Türk gibi ata tutkundur.

Bu soylu hayvanların yelelerini rüzgâra karşı savurup, uçsuz bucaksız ovalarda dörtünale koşmaları ona tarif edilmez bir özgürlük duygusu veriyor, ruhunda fırtınalar kopartıyordu.

Diyarbakır'dayken bu tutkusu daha da ilerledi. İyi cins kısrak ve aygırı zamanla çoğalmış ve tam on iki tane atı olmuştur. Vakit buldukça zamanını bu atlarla geçiriyordu.

Bu atlar çevre zenginlerinin o kadar dikkatini çekmişti ki sık sık atlara talip olunuyor; fakat Kemal karşılığı ne olursa olsun hiçbirini gözden çıkartamıyordu.

Şu anda Kemal'in elindeki on iki at, küçük bir servet sayılırdı; fakat Osmanlı ordusunun elindeki atlar için aynı şeyi söylemek mümkün değildi. Askerlerin bindiği atlar, gıdasızlıktan bir deri bir kemik, kendisini bile taşıyamayan hayvanlardı.

Memduh Beyin hediye ettiği Saklâvi cinsi muhteşem at, tavlaya bağlanınca Kemal atları daha çok ziyaret eder olmuştur.

Her tavlaya gittiğinde huzur bulan Kemal, son ziyaretinde seysin verdiği haberle üzülmüştü.

Arap al kısırağın doğurduğu tay hastaydı.

Hemen ordu baytarından yardım istedi. Baytar yüzbaşının yaptığı muayene Kemal'i daha da üzmüştü. Küçük tayı kurtulması mümkün değildi.

Buna rağmen Kemal, üç gün tayı sağlığını takip etti; fakat son gün tay birden ağırlaştı. O gece sabaha kadar tayı başında bekledi ve küçük hayvan gözleri önünde öldü.

Ağlamıştı.

Küçük tayı uygun bir yere gömülmesini emrettikten sonra şöyle dedi:

– İyi ki benim bir evlâdım olmamış. Tayımın ölümüne bu kadar üzülmüşken evlâdımın ölümüne kalbim dayanamazdı.

...

Derler ki...

Analar; babalara göre evlâtlarına daha düşkündür. “*Bir evlâdı olsaydı kalbinin dayanamayacağını,*” söyleyen Kemal, bir ananın acısını ölçmeye kalktı.

Beynindeki terazi, evlâdını kaybeden bir ananın acısını tartmaya yetmeyince, her cepheye gidişinde gözyaşı döken kendi anasını düşündü.

Kendi anasından sonra akıllı Mehmetlerinin analarına kaydılar. Onların analarını kendi anası yerine koydu.

Bir de üzerinde doğup büyüdüğü, nefes aldıkları, ekmeğini veren suyunu içiren “*Vatan ana*” vardı.

Kendisiyle birlikte tüm Mehmetler “*Vatan ana*” için can vermeye hazırdılar; fakat bunun dışında Mehmetleri başkalarının vatanı için cepheye sürenleri, cinayetle ve ihanetle suçladı.

Her bir Mehmet'in sağlığı, hayatı onun için değerliydi. Her Mehmet önemliydi.

“*Vatan ananın*” üzerinde kara bulutlar dolaşıyordu. Bugün her bir Mehmet “*Vatan ana*” için çok daha fazla önemliydi.

III. Bölüm

KARA YILLAR

Avrupa'yla Orta Doğu'nun ortasına kurulmuş bir ocak. Ocağın üzerinde fokur fokur kaynayan bir kazan. Bu ocakta yakılan odunlar Kanada'dan, Hindistan'dan, Hindîçin'den, Arabistan'dan, Avustralya'dan ve dünyanın daha pek çok yerinden getiriliyor.

Yanan ocağın daha bir alevlenmesi için her gelen bir "püf" yapıyor; fakat körük İngiliz'in, Fransız'ın, Rus'un, Alman'ın elinde.

Körük bir yandan, püflemeler diğer yandan.

Kazan fokur fokur.

"Açıkgöz Yunanlılar!"

Ateşin tam ortasında oldukları hâlde; şu ya da bu şekilde İngiliz ya da Alman tarafında yer almayarak savaşın yıkıcılığından kurtulmuş tek bir halk var.

Açıkgöz Yunanlılar!

Yunanlılar sözüm ona tarafsız bir politika izler görünmekle birlikte, aslında savaşı kazanacak tarafın belli olmasını bekliyorlardı; fakat yavaş yavaş da zaman geçiyordu.

Bulgaristan Osmanlı-Alman safındaki yerini çoktan almıştı. Geriye iki Balkan ülkesi Romanya'yla Yunanistan kalmıştı. Bulgarlara düşman olan Romenlerse 30 Mayıs 1917'de İngiliz-Fransız-Rus safında yer bulmuştu.

Yunan Başbakanı Venizelos, İngiliz-Fransızlar safında savaşa girmek istemiş; fakat Yunan Kralı Konstantin, karısının kardeşi olan Alman İmparatoru II. Wilhelm'in yanında savaşa girilirse daha kârlı çıkılacağını düşünmüştü.

Yunan Başbakanı Venizelos, Yunan Kralı Konstantin'le uzlaşamayınca Selânik'te ayrı bir hükûmet kurmuştu.

Yunanistan'ın bir an evvel kendi yanlarında savaşa girmesini isteyen İngiltere'yle Fransa, kendilerini oyalayan Konstantin'e bir ders vermek için 1916'da Pire Limanına asker çıkarmıştı; fakat Konstantin bu davetsiz misafirlere silâhla karşılık vermiş ve 160 Fransız lejyoneri öldüren askerlerine tebrik mesajı göndermişti.

Bu olay üzerine İngiliz ve Fransız savaş gemilerinden oluşan bir donanma, 1917 Haziranında Atina'ya geldi. Konstantin'i kovup, oğlu Alexandre'ı tahta çıkardı. Venizelos da tekrar Atina'ya döndü ve hemen İngiliz ve Fransızlar yanında savaşa girdi.

Sırp ve Amerikalılardan sonra Yunanistan'ı da yanlarına alan İngiliz ve Fransızlar, Rusya'dan doğabilecek boşluğa şimdiden tedbir almışlardı.

“Falkenhayn’a batırılan iğneler!”

İngiliz-Fransız ittifakı yeni müttefiklerle daha da güçlenirken Osmanlı orduları kendisine yeni bir çeki düzen vererek Bağdat'ı kurtarma çabasıdadır.

Bağdat derhâl kurtarılmalıdır, bunu Almanlar pek candan istemektedirler. Bu amaçla Enver'den yeni bir ordu kurulmasını istemişler ve başına da çok kıymetli bir kumandanı hediye edeceklerini vaat etmişlerdir.

Almanlar sözlerine pek sadıktırlar (!) Osmanlıya hediye ettikleri kumandan Falkenhayn, Bağdat'ı kurtarmak için kurulacak ordunun başına geçmek üzere 20 Mayıs 1917'de İstanbul'a gelmiş ve Enver'le birlikte Irak-Filistin cephelerini teftişe çıkmıştır.

Teftiş sırasında neyi, nerede, ne zaman yapacağını ballandıra ballandıra anlatan Falkenhayn, Enver'i kendisine hayran bırakmıştır.

Teftişten sonra Şam'da durum değerlendirmesi yapan Falkenhayn masaya yumruğu patlatmıştır:

– İmparatorumuzun emrettikleri orduyu derhâl kurunuz generalim. Hemen kurunuz ki İngiliz emperyalizmine güzel bir ders verelim, demiştir.

Bağdat'ın kurtarılması konusunda umutsuz olan Enver de aşka gelmiştir:

– Derhâl generalim. Sizi böyle ümitvar görmek ne güzel. Zât-ı âlîlerinizi tanıdıktan sonra Bağdat'ı kurtarabileceğimizden şüphem kalmadı, demiştir.

Fakat Falkenhayn bu şüpheden bile alınmıştır:

– Teessüf ederim generalim. Kaldı ki Bağdat'ı almakla yetinecek değilim. Daha da...

Enver keyifle Falkenhayn'ın sözünü kesmiştir:

– Aman generalim, şimdilik Bağdat'ı kurtaralım yeter.

Falkenhayn pomatlı dik bıyıklarını daha bir dikmiştir:

– Nayn, nayn General Enver. Bağdat'ı aldıktan sonra, İngiliz mevzilerinin daha gerilerine saldıracağım. İngilizleri Hicaz'dan bile kovacağım.

Enver'le Falkenhayn, ikisi de aynı kafadadır.

Gözleri parlamıştır Enver'in.

Mekke, Medine, Hicaz, Bağdat...

Hepsi geri alınacak ha!

...

Enver'le Falkenhayn, 24 Haziran 1917'de Halep'te Kafkas Orduları Grup Kumandanı Ahmet İzzet Paşa, VI. Ordu Kumandanı Halil Paşa, II. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşayla birlikte IV. Ordu Kumandanı Cemal Paşanın da katıldıkları bir toplantı yaparlar.

Falkenhayn toplantıda, yeni ordunun kurulmasıyla birlikte Bağdat'ı nasıl kurtaracağını ve daha sonra Hicaz'a nasıl saldıracağını askerden çok bir politikacı ağzıyla anlatır.

Enver, Falkenhayn'ın gürültülerini hayranlıkla dinlerken diğer kumandanlar ellerini çenelerine dayayarak; *"Bu Alaman neler saçmıyor?"* diyen gözlerle birbirlerine bakarlar.

Falkenhayn epey bir yüksekte uçtukten sonra, nihayet lütfeder:

– Bütün bunlara rağmen Türk meslektaşlarımın görüşlerini de öğrenmek isterim.

Türk meslektaşlarımın görüşlerini de öğrenmek isterim?

Falkenhayn'ın yalan söylediği, Türk meslektaşlarının görüşlerine hiç de önem vermediği, vermeyeceği, pomatlı bıyıklarını okşamamasından, yukarı dikilmiş kaşlarından bellidir.

Cemal, bu adamın gelmesiyle Şam'daki tahtının sallandığını iyice görmektedir.

Can havliyle söz alır, Falkenhayn'ın düşünce ve plânlarına katılmadığını kırk dereden su getirerek anlatır. Tenkitlerini yaparken yarım yamalak Almanca yetmediği yerde Türkçe nezaket kaidelelerinin tümünü yan yana dizer.

Zaman zaman kulağını arkadan gösterir.

Ve nihayet sadede gelir:

– Biz şu an Suriye’yi, Filistin’i bile koruyamaz durumdayken bırakın Hicaz’a saldırmayı, Bağdat için harekete geçmeyi bile yanlış görüyorum.

Katıldığı ilk toplantıda Falkenhayn’ın eleştirilmesine razı olmayan Enver soğuk bir sesle Cemal’e cevap verir:

– Görüşlerinizi dinlemiş oldum paşa hazretleri.

Sonra diğer kumandanlara dönen Enver, sert ve tek bir kelimeyle sorar:

– Başka!

Enver’in “*Başka.*” demesinde, böyle durumlarda her zaman yaptığı gibi bir ikaz, bir ihtar, bir emrivaki vardır. Enver’in ihtarıyla Cemal susmuştur. Diğer kumandanlar da söz almaya cesaret edemezler; fakat salonda ikaz, ihtar, emrivaki dinlemeyecek biri vardır.

Kemal!

Herkes gibi Enver de onun mutlaka bir şeyler söyleyeceğini ve ortalığı karıştıracaklarını bilmekte ve beklemektedir.

Beklenen de olur.

Kemal, söz almaya bile gerek görmeden, sakın bir ses tonuyla konuşmaya başlar. Konuşmasına, Türk-Alman dostluğundan dem vuran ince alaylarla süslü bir girizgâh yapar. Sonra General Falkenhayn’la birlikte çalışacak olmalarından duyacağı memnuniyetten bahsetmeye başlar.

Enver dudaklarını kemirmektedir; çünkü Kemal söze böyle başladı mı arkasının nasıl geleceğini bilir.

Falkenhayn ise Kemal’in söyledikleri karşısında kendini koltuğa bırakmış rahatladıkça rahatlamıştır.

Alman general epeyce mayışmıştır ki Kemal’in iğneleri Falkenhayn’ın oturduğu koltuğa birer birer yerleşmeye başlar.

Kemal, konuşmasının tenkitler bölümüne geçmiştir. Alman genelkurmayının savaşı iyi idare edemediğini, kendi cephelerindeki yanlışlıkları Osmanlı cephelerine de taşıdığını çat pat Almancasıyla döktürmektedir.

Falkenhayn’ın sırttan yüzü önce donar kalır. Sonra kalın kaşları çatılır. Taslak suratı asılırken Kemal’in iğneleri, yerini kalın çivilere terk eder.

Kemal'in her sözünde Falkenhayn zıplamaya başlamıştır.

Fakat yarım yamalak Almanca, Kemal'in hızını kesmektedir. Birdenbire Almancayı terk edip makineli tüfek gibi Türkçe konuşmaya başlar. Yerden alır göğe savurur. Almanları, Falkenhayn'ı yerden yere vurur.

Falkenhayn'ın bir işaretiyle hazır olda bekleyen Alman subay gelir kısık bir sesle tercümanlık yapmaya başlar; fakat tercüman subay çeviride Kemal'e yetişememekte, ağır itham içeren bazı kelimeleri de özellikle tercüme etmekte tereddüt etmektedir.

Kemal'in çivilerinden Enver de nasibini alır. Onun bölgeyi zayıflatan kararlarını, İran seferinin gereksizliğini, bugün bir askere bile muhtaçken Avrupa cephelerine gönderilen Mehmetçiklerin vebalini, tüm dinleyenlerin ağızlarını açık bırakacak sert bir üslûpla anlatır.

Sesi, tenkitleri, üslûbu zirveyi yakaladıktan sonra durur. Bir süre zirvede bekler ve yavaşça inişe geçer. Kelimeler yumuşarken tenkitler dozunu yavaş yavaş hafifletir. Son sözlerinde Enver Paşa Hazretlerine saygı, Türk-Alman dostluğuna güven temennileri vardır.

Ve nihayet sadede gelir:

– Muhterem Falkenhayn Hazretlerinin düşüncelerini hayata geçirecek olursak, telâfisi mümkün olmayan bir yanlış yaparız; çünkü ordularımızın durumu hepimizin malûmudur. Biz değil Hicaz'a Bağdat'a yürümek, mümkünse Anadolu'yu düşünerek ona göre cephe tutmalıyız.

Enver kızgın, Cemal, Ahmet İzzet ve Halil Paşalar şaşkındır. Enver kadar, Falkenhayn kadar onlar da terlemişlerdir.

Şaşırmış Falkenhayn, bir tek kelime söyleme cesaretini gösteremez; fakat pek müşkül durumda kaldığı her hâlinden bellidir.

Kendileri, bugüne kadar tanıdığı tüm Türk subaylara ve özellikle Enver'e hep emreder gibi konuşmuş ve bütün isteklerini itirazsız kabul ettirmiştir.

Bugünse durum bambaşkadır.

Bu nasıl adamdır?

Bu nasıl Türk'tür?

Bu nasıl askerdir?

Bu asker hiç de Enver'e benzememektedir.

Enver'in kızgın, Falkenhayn'ın bozgun olduğunu gören Cemal yeniden cesaretlenir ve Kemal'i destekleyici sözler söyler. Cemal'i diğer kumandanlar takip ederler. Hepsi de Falkenhayn plânının getireceği felâketleri anlatırlar.

Enver, ilk kez bir toplantıda ipleri elinden kaçırmıştır; buna rağmen kararını değiştirmez:

– Almanya'daki umumî karargâh Bağdat harekâtına karar verdi. Devletimiz, Almanya'dan çok muktedir bir general ve hatırı sayılır bir yardım aldı. Binaenaleyh bu hareketten vazgeçmemizin imkânı yoktur.

...

Bu toplantıdan en fazla Cemal rahatsız olmuştur. Bir telgrafla Enver'in tutumunu Talât'a şikâyet eder; *“Şimdi Bağdat'ı kurtarlım diye uğraşırken çok yakın bir zamanda Kudüs ve Şam'ı kurtarmakla meşgul olacağımızdan korkuyorum.”* diye sızlanır.

Fakat Talât da Enver karşısında âcizdir.

Talât aciz, Cemal aciz; aslında Enver de aciz.

Yıllardır çok büyük harekâtlarda olduğu gibi son Bağdat seferine de karar veren Osmanlı Devleti'nin kendi kumanda kademesi değil Almanlardır.

Almanlar bu kararı almışlardır ve Enver'e sadece uygulamak düşecektir.

“Yıldırım Orduları!”

Enver, Kemal'in ve diğer kumandanların ikaz ve tenkitlerini dikkate almadı ve Almanların istediği yeni ordunun kuruluş hazırlıkları başladı.

Yeni bir Osmanlı ordusu kurulması kararı, Osmanlı Devleti'nin Padişahı Sultan Reşat'a görüşü bile sorulmadan imzalatıldıktan sonra prosedür tamamlandı.

Almanlar yine en seçme birlikler, en seçme subaylar, en seçme erler istiyorlardı. Daha önce en seçme birlikleri, en seçme subayları, en seçme erleri alınan kalıntılardan; tekrar en seçme birlikler, en seçme subaylar, en seçme erler seçilirken kurulacak yeni orduya yeni bir isim de arandı.

Ve sonunda bu isim bulundu; *“Yıldırım Orduları.”*

İsmi konulmuş; fakat kuruluşu tamamlanmamış Yıldırım Orduları için yapılan her iş gecikiyordu. Enver'in; "*Geciktiren idam edilir.*" tehditleri bile Osmanlı bürokrasisi hantallığını aşamadı.

Bütün gecikme ve hantallıklara inat ve hatta biraz da dalga geçer gibi cesur Osmanlı Sultanı Yıldırım Beyazıt'ın; "*Ateşli, süratli, çabuk karar verme,*" özelliğinden esinlenilerek yeni orduya verilen; "*Yıldırım orduları*" adı, kara mizah çağrışımları yaptırıyordu.

Yıldırım Ordularının kuruluş hazırlıkları; lâfla peynir gemisi ne kadar yürüyebilirse o kadar ilerlerken asıl büyük meselenin ne olduğunu herkes biliyor; fakat kimse dillendiremiyordu.

Yıldırım Orduları Grubunun görev yapacağı bölgenin sorumlusu IV. Ordu Kumandanı olarak Cemal Paşaydı. Normal şartlarda kurulan Yıldırım Orduları Grubu kumandanlığının da ona verilmesi gerekiyordu; fakat Bağdat'ı kurtarmak ve Hicaz'a saldırmak iddiasıyla gelen General Falkeyhayn, Yıldırım Ordularının karargâhını oluşturmaya başlamıştı bile.

...

Falkenhayn, Yıldırım Orduları karargâhını Almanya'dan getirdiği yeni subaylardan oluşturunuyordu. Türkleri öyle hakir görüyordu ki Osmanlı topraklarına önceden gelmiş olan Alman subaylarını bile "*Türkleşmişlerdir.*" gibi ırkçı bir saplantıyla karargâhına almıyordu.

Falkenhayn'ı böylesine kibirli bir saplantıya iten şey üstün yetkilerle donatılmış olmasıydı. Bu üstün yetkilere ek olarak, kasasında hiç kimseye hesap vermeden harcayabileceği tam beş milyon altın vardı. Bu parayı dilediği gibi kullanacaktı.

Falkenhayn; "*Bağdat'ı kurtarmak için İngilizlere saldırmak gerektiğini; fakat bu saldırının zaferle sonuçlanması için bölgedeki her türlü imkân ve vasıtanın kendi emrinde olmasını,*" ileri sürmüş ve kabul ettirmişti.

Böylelikle Torosların güneyindeki tüm demir yollarının yönetim ve denetlenmesi ve Alman menzil teşkilâtına teslim edilişi gerçekleşmişti.

Şimdi, her sınıftan Osmanlı halkı, taşıma ve taşınma işlerinde Almanlara muhtaç duruma düşmüştü.

Bağdat'ı kurtarmak bahanesiyle Osmanlının büyük bir bölgesindeki tüm siyâsî, askerî ve ekonomik idaresine el konulmuştu.

Kemal'le diğer Türk paşalar bundan rahatsızdılar.

Neler oluyordu? İngiliz'den, Rus'tan önce buraları Almanlar işgal etmiş gibiydiler. Gibi de değil, resmen işgal etmişler, her şey onlardan soruluyordu. Yoksa Falkenhayn'ın amacı Bağdat'ı kurtarmak değil de Osmanlı ülkesini işgal etmek miydi?

Şayet böyleyse Falkenhayn görevinin önemli bir kısmını gelir gelmez başarmıştı. Alman generalin tavırlarından da böyle anlaşılıyordu. Gerçekten başarmıştı.

Kemal, Cemal, diğer paşalar engel olmak isteseler bile Enver arkasındayken ona kim mâni olabilirdi?

Fakat iş yine de Falkenhayn'ın düşündüğü gibi kolay olmaya-caktı. Cemal, bölgedeki sultanlığının elden gitmesine razı olacak gibi değildi.

Enver'in en büyük sıkıntısı, Cemal'e bunu kabul ettirmektir.

Tam bu sırada Alman imparatoru, Cemal'i ülkesine bir tetkik ve inceleme gezisine davet etti.

Cemal tahtını bekleyen tehlikeye rağmen koca Alman imparatorunun davetine hayır diyemeyecek kadar ün ve nam hastasıydı.

Bu şeref kaçırılır mıydı?

Bugüne kadar böyle bir şereften kaç kişi nasiplenmişti?

Buna rağmen, tahtının altından çekilmek istendiğinden ve bunu engellemeye gücünün yetmeyeceğinden emindi Cemal. Yola çıkar-ken Enver'e sitem etti; *"Almanya ziyaretinden sonra bir vesileyle İstanbul'a geleyim de orada kalayım ve bahriye nazırlığıma döneyim."* dedi.

Fakat Enver gayet pişkindi; *"Olurmular, estağfurullahlarla..."* Cemal'i Almanya'ya yolcu etti.

"Bir kalbur dolusu madalya!"

Cemal Almanya'ya giderken Rauf'u da birlikte götürür. İmparator Wilhelm, onları Ren Nehri kıyısındaki Kresnach şatosunda ağırlar.

Cemal maiyetindekileri imparatora takdim eder. İmparator, Balkan Savaşı'nda, denizlerde düşmana kök söktüren Hamidiye Kruvazörünün kahraman kaptanı Hüseyin Rauf'a ve diğer subaylara iltifatlar eder.

İmparatorun ilk gündeki bu davetinden sonra, Almanların göz boyama ve oyalama taktikleri başlar.

Her gittikleri yerde muhteşem karşılama törenleri yapılan, övgü, izzet ve iltifatlar alan Cemal ve maiyetindekiler mest olmuşlardır.

Almanlar, Osmanlı heyetini etkilemek için liman, savaş gemisi ve ölüm makinesi denizaltılarını da gösterirler.

Fransız sınırındaki cepheleri gezdirirler.

Cemal, yapılan iltifatlardan mutludur; fakat tahtını korumasız bıraktığı için huzursuzdur. Onun ülkeye dönmek için her izin istediğinde Almanlar ek programlar düzenlerler. Başta Cemal olmak üzere Osmanlı heyetindeki herkese nişanlar ve savaş madalyaları dağıtırlar. İmparatorun verdiği madalyalar yetmez, Hamburg Belediye Başkanı başta olmak üzere, her ziyaret edilen ilin belediye başkanı yeni madalyalarla Osmanlı subaylarını taltif ederler.

...

Almanların yaptıkları iltifatlardan başı dönen, verdikleri madalyalardan göğsü dolan Cemal'in keyfini Enver'den gelen bir telgraf kaçıır.

Bu telgraftaki hikâyesinde Enver, bir İngiliz taarruzundan söz etmektedir. Bu taarruzu karşılamak için Falkenhayn'ı Filistin'e göndermişmiş. Falkenhayn'ın İngiliz taarruzunun defedilmesi için Cemal'in emrindeki General Von Kress'in kuvvetlerine de ihtiyaç varmış. Bu nedenle Cemal, General Von Kress'e; "*Bundan sonra emirleri Falkeynhan'dan alacaksınız.*" anlamında bir tel çekmeliymiş.

Cemal "*mişli-mışlı*" bu hikâyeyi yutmaz. Bellidir ki koltuğu altından çekilmek üzeredir. Çekilmek üzere değil, çekilmiştir. Almanların yeni tören, yeni madalya programlarını reddeder ve büyük bir telâşla yol hazırlıklarına başlar.

O gün İstanbul trenine bineceklerdir; fakat Avusturya imparatorundan aldığı bir davet her şeyi allak bullak eder. İş ne kadar acil olursa olsun koca bir imparatorun davetine icabet gerekir. Maiyetindekilerle birlikte Avusturya'ya da gider. Orada da görkemli törenlerle karşılanır.

Avusturya imparatoru da Cemal Paşa ve maiyetindekileri hiç yalnız bırakmaz.

Yine her önüne gelen Cemal'i davet eder, yine her önüne gelen ona madalyalar takar.

Sadece ona değil, maiyetindeki herkese madalyalar takılır.

Almanlardan alınan bir kalbur madalyaya ek olarak, bir kalbur madalya da Avusturyalılardan alınmıştır.

Cemal'in göğsünde madalya takmak için yer kalmaz. Yeni bir madalya takabilmek için bazı madalyaların çıkarılması gerekmektedir.

Her şeye rağmen Cemal, mutludur, gururludur.

İsminin önündeki; "*Büyük.*" unvanı, hem Alman hem de Avusturya imparatorları tarafından kabul ve tescil edilmiştir.

Bu az bir şeref midir?

Hayır hayır, bundan daha büyük bir şeref var mıdır?

Yapılan her iltifat, verilen her madalyon gururunu okşar Büyük Cemal Paşanın.

Bu mutluluk ve gurur sadece kendisine değil, torunlarının torunlarına yetecek kadar büyüktür; fakat her ne kadar oynasa gülse de aklının bir kıyısı Suriye'dedir.

Cemal'in ağzının tadı, Suriye'deki tahtının elden gittiğini hatırlayınca bozulur. İstanbul'a döner dönmez Enver'e yapacaklarını düşünür; fakat hiçbir şey yapamaz; çünkü Enver onun için yeni ve şatafatlı bir unvan daha bulmuştur.

"Suriye ve Garbî Arabistan Orduları Umum Kumandanı Büyük Cemal Paşa!"

Bu; "*Suriye ve Garbî Arabistan Orduları Umum Kumandanlığı!*" kof, anlamsız, yetkisiz, şeklen bile havada olan sıfatlar silsilesidir.

Bahriye Nazırı, IV. Ordu Kumandanı, Kumandan Büyük Cemal Paşanın Lübnan dağlarını bile titreten lüks şatosunda sürdürdüğü sorumsuz, astığı astık kestiği kestik saltanat artık bitmiştir; fakat Büyük Cemal Paşa bunu bir türlü anlayamaz ve Şam'daki kof görevinin başına gider.

Düşünür Büyük Kumandan Cemal Paşa.

Gerek koca Alman, gerekse koca Avusturya imparatorlarının kadrini bilerek madalyalara boğdukları Büyük Cemal Paşanın kıymeti, Enver tarafından bilinmemiştir. Kardeş bildiği Enver, aynı tabağa kaşık salladığı Enver, tuz ekmek hakkı olan Enver onun kıymetini bilmemiştir.

İşte onun bilmediği kıymeti, koca Alman imparatoruyla koca Avusturya imparatoru anlamışlar ve onu iltifatlara madalyalara boğmuşlardır.

Fakat “*Büyük Cemal Paşanın.*” bilmediği küçük bir ayrıntı vardır. Koca Alman ve koca Avusturya imparatorları, gerek Cemal’i davetlerini, gerekse verdikleri madalyaların hepsini Enver’in ricası üzerine yapmışlardır.

Cemal Almanya’da Avusturya’da oyalandırılırken Suriye ve Filistin cephelerindeki tüm ipler Falkenhayn’ın eline verilmiştir.

“Bilse ki bu adam doymak bilmez!”

Cemal, Almanya’da her önüne gelenden madalya alıp göğsünü doldururken sorumluluk bölgesindeki meydanı, Falkenhayn’ın bin-diği atın nal sesleri doldurmuştur.

Koca bir bölgenin, siyasî, askerî ve ekonomik bütün işlerine el koyan Falkenhayn, bununla da yetinmemiş yeni bir plânla yeni yetkiler de istemiştir. Yeni plâna göre Falkenhayn, Kudüs yakınlarındaki İngiliz cephesinden sonra Bağdat’a saldıracaktır. Bunu başarabilmesi için Irak’taki ordularla birlikte Suriye ve Kudüs’ü savunmakla görevli birliklerin de emrine verilmesini istemiş ve kabul ettirmiştir.

Falkenhayn, resmen Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığını kapmış ve Büyük Cemal Paşanın altındaki büyük tahtı Enver’in oyunlarıyla da olsa çekip almıştır.

Şimdi hayalindeki zaferlere doğru at koşturacaktır.

Bu zaferler, o kadar büyüktür ki...

Falkenhayn’ın hayalindeki zaferlerde neler neler vardır. O şimdi koca koca Osmanlı ordularının kumandanıdır; fakat onun beyninin içinde hiç Osmanlı menfaatleri yoktur.

Hayalleri büyük Falkenhayn’ın emrinde cesur, dirayetli, becerikli kumandanlar olmalıdır. Büyük hayallerini gerçekleştirebilmek için en iyi askerlerle birlikte en iyi kumandanlar da emrinde olmalıdır.

Çanakkale’deki başarısıyla ünü dünyayı tutan Mustafa Kemal’le ilk karşılaştığı toplantıda anlaşılamamıştır. İlk tanıştıkları gün onun kendisine ayak bağı ve engel olacağını görmüştür; fakat Falkenhayn akıllı bir Avrupalıdır. Enver’i bile takmayan bu gök gözlü paşa, onun karşısında değil, mutlaka yanında olmalıdır.

Bu Osmanlı paşası, Çanakkale'deki başarılarının binde birini gösterse, bu başarının kaymağı Falkenhayn'ın çanağını doldurmakla kalmaz taşırır.

...

Falkenhayn, Kemal'e Yıldırım Orduları Grubu içindeki VII. Ordu Kumandanlığını teklif etmeyi düşünürken Kemal; koskoca bir grup kumandanlığının, ilk görüşünde ne mal olduğunu anladığı Falkenhayn'a, bir Alman'a, bir yabancıya verildiğini duyunca çıldırmıştır.

Çünkü bu Alman'ın beyninin içini görmüştür. Bu adamdan ülkeye fayda değil aksine çok büyük zararlar gelecektir.

Bu adama engel olmalıdır; fakat nasıl?

Enver de çıldırmış gibidir.

Falkenhayn'ın, Kemal'i Yıldırım Orduları Grubunun bel kemiği olan VII. Ordu Kumandanlığına getirmek istediğini öğrenince beyninden vurulmuşa dönmüştür.

Kemal'e Yıldırım Orduları Grubunda bir ordu kumandanlığı vermek isteyen Falkenhayn'ın aklına şaşar.

Bu Alman'ın kafası çalışmış olsa Kemal'i bir bakışta görmesi, bir bakışta tanınması, bir bakışta bilmesi gerekir.

Demek ki görmemiş, tanımamış ve onu bilememiştir.

Bilse ki o, hiçbir şeyden memnun olmaz.

Bilse ki o, general olsa korgenerallik ister.

Bilse ki o, korgeneral olsa orgenerallik ister.

Bilse ki o, orgeneral olsa mareşallik ister.

Bilse ki bu adam doymak bilmez.

Bilse ki bu adam ilk fırsatta kendisinin de koltuğunu altından çekip almak ister.

Falkenhayn Kemal'i tanısa, değil ona ordu kumandanlığı vermek, dünyanın öbür ucuna sürer.

Çanakkale'de bu adama; "*Üslerinden emir almadan kılını bile kıpırdatamayacağı,*" bir görev verdiği hâlde, o tüm cephenin kahramanı olarak adını dünyaya duyurmuştur.

Hiç kimsenin ummadığı bir zamanda kazandığı Bitlis-Muş zaferleri Kut'ül Ammâre'den sonra Osmanlının bölgedeki kazanabildiği nadir zaferlerdendir.

Şimdi onu kendi elleriyle VII. Ordu kumandanı yaparsa ve Kemal burada da büyük başarılar gösterirse...

Ki göstereceğinden emindir.

Perişandır Enver.

Yine doluya koyar almaz, boşa koyar dolmaz.

Asıl kimseye diyemediği, kendisinden bile sakladığı korkusu depresir.

Ya bu Kemal VII. Orduyla zaferler kazandıktan sonra İstanbul'a dönerse!

İstanbul'a dönerse ve...

Fazlasını düşünmek bile istemez Enver.

Kemal yüzünden Almanlar nezdindeki itibarı da sıfıra inmek üzeredir.

Başta İmparator Wilhelm olmak üzere tüm Alman kumandanlar kendisini Osmanlı ülkesi ve hükûmetinin tek hâkimi olarak görmektedirler. Bu yüzden İstanbul'a giden tüm tren vagonlarının üzerine; "Enverland" yani "Enver'in ülkesi." yazmışlardır.

Bir ülkenin sahibi ve hâkiminin emrindeki bir paşaya gücünün yetmediğinin anlaşılması Enver için hoş olmayan bir durumdur.

Enver, Falkenhayn'a; "Aklını başına al, Mustafa Kemal'le çalışmak demek, onun bütün isteklerini kabul etmek demektir. Onu istediğin gibi kullanamazsın." bile diyemez.

Ancak tereddütlerini biraz törpüleyerek aktarır:

– Dikkatinizi çekerim general, Mustafa Kemal Paşa birtakım şartlar ileri sürmeden hiçbir vazife kabul etmez.

Enver ne kadar ciddî ve tedirginse Falkenhayn işin alayındadır:

– O hâlde kendilerine VII. Ordu Kumandanlığını kabul edip etmeyeceklerini hemen soralım, der.

Enver yutkunur, son bir gayretle ve dili döndüğünce Falkenhayn'ı düşüncesinden vazgeçirmeye çalışır.

Fakat Alaman paşa onu dinlemez:

– General Mustafa Kemal gibi cesur ve becerikli bir askerden faydalanmak isterim ekselâns.

Falkenhayn, Mustafa Kemal Paşa için düşündüğü VII. Ordu kumandanlığını tebliğ etmek üzereyken Almanya'dan çağırılır. Alman imparatoru, Falkenhayn'la mühim şeyler görüşecektir.

Mühim şeyler!

Acaba neler?

Bu mühim şeylerden müttefikleri Osmanlıya niçin bahsetmemektedirler.

Falkenhayn yola çıkmadan önce Enver'le son bir görüşme yapar:

– Suriye ve Filistin cepheleri hakkında imparator hazretleriyle son derece mahrem görüşmeler yapacağız. VII. Ordu kumandanlığını boş bırakınız, Almanya'dan dönünce son kararımı bildiririm.

...

Falkenhayn Almanya yolunu tutarken Enver'in kafasında, Kemal'in VII. Orduya atanma tehlikesine karşı alacağı tedbirler vardır. İlk kez Almanları dinlemez ve Kafkas cephesindeki III. Ordu Kumandanı Vehip Paşanın, VII. Orduya atanma kararnamesini hazırlar.

Hazırlar; fakat tebliğ edemez.

Ya Falkenhayn kendisine ters bir şey söylerse! En iyisi her şeye rağmen kendilerinin dönüşünü beklemelidir.

Almanya'dan dönen Falkenhayn, Enver'in hazırladığı atama emrini reddeder. O, Mustafa Kemal Paşanın kabiliyetlerini öğrenmiştir. Kafasındaki projeyi gerçekleştirebilmek için ona ihtiyacı vardır.

Gerçi Kemal hakkında başka şeylerde duymuştur; fakat Alaman paşa bunları ciddîye almaz.

Falkenhayn'ı kararından vazgeçiremeyen Enver'in yapabileceği bir şey kalmamıştır. Kemal'e atanma telgrafını çekmeden önce kendince son bir tedbir alır.

“Çok acayip bir şart!”

O gün postaneye giden Yaver Şükrü, Kemal'e gelen; “Zâta mahsus.” bir telgraf buldu.

Şükrü, zâta mahsus telgrafları da okumaya yetkili olduğu için hemen açtı. Telgraf Enver'den geliyordu. Okur okumaz gülümsedi ve hemen Vali Memduh Beyin evinde, şerefine verilen bir yemekte olan Kemal'in yanına koşturdu.

Salonun kapısında elindeki telgrafı gösteren yaverini gören Kemal onu yanına çağırdı:

– Çok mu mühim çocuk?

Şükrü gülümsedi:

– Hem mühim, hem de hayırlı paşam.

Kemal, telgrafı alıp şöyle bir bakınca kendisi de gülümsedi; fakat ne gülümseme.

Salondakiler kakhaha atmamak için kendini zor tutan Kemal'i görünce dikkat kesilmiş ona bakıyorlardı.

O ise kendi kendine söyleniyordu:

– Allah Allah! Güzel bir teklif; lâkin çok acayip bir şart.

Kemal konukların meraklı bakışlarını görünce telgrafı yüksek sesle okudu:

– “*Yıldırım Ordularına bağlı, VII. Ordu kumandanlığını kayıtsız şartsız kabul edip etmeyeceğinizi bildiriniz.*”

VII. Ordunun çok önemli bir kuvvet olduğunu bilen tüm konuklar önce durakladı sonra hareketlendiler.

En önce Vali Memduh Bey dile geldi:

– Hayırlı uğurlu olsun paşam.

Diğer konuklar da arka arkaya birer; “*Hayırlı uğurlu olsun.*” çektiler.

Bazıları; VII. Ordu Kumandanlığının Kemal'e nasıl teklif edildiğini birbirlerine fısıldarken, bazılarıysa; “*Bu kumandanlığa Kemal Paşadan başkasının zaten yakışmayacağını*” söylediler.

Kemal bunların hiçbirisini duymadı.

Üstelik memnun olacağı yerde kaşları çatılmış bir hâlde elindeki telgrafa bakarken kendi kendine mırıldandı:

– Hiçbir kumandana; “*Kayıtsız şartsız kabul ediyor musun?*” diye bir soru sorulmaz. Demek ki bir şeyler dönüyor. Acaba bu sefer ne oyun peşinde? Lâkin bu oyunu bozmam gerek.

Sonra birden döndü ve yaverine seslendi:

– Yaz Şükrü; “*Teklif olunan Yıldırım Ordusu, VII. Ordu Kumandanlığını kayıtsız şartsız kabul ediyorum.*”

Şükrü, Kemal'in söylediği tek cümlelik telgraf metnini cebinden çıkardığı bloknota yazdı.

Kemal, Şükrü'nün yazının devamını beklediğini görünce:

– Hepsi bu kadar çocuğum. Hemen postahaneye koş, Enver Paşa Hazretlerine zâta mahsus şifreyle çek.

Şükrü dışarı fırlarken Kemal salonda kendisini ilgiyle izleyen davetlilere döndü:

– Eee, böyle bir soruya böyle bir cevap yakışır değil mi?

Davetliler; “*Yıldırım Orduları Grubu, VII. Ordu Kumandanı.*” Mustafa Kemal Paşanın şerefine kadeh kaldırdılar.

“Sen de bu Alamancıkları sevemedin gitti!”

Vali Memduh Beyin evinden geç vakit dönen Kemal çalışma odasına kapandı. Enver’den gelen telgrafı ve verdiği cevabı, onun hesaplarını tekrar tekrar kafasından geçiriyordu ki kapı vuruldu.

Salih kapıdan kafasını uzatırken gülümsedi:

– Müsait misiniz a paşam.

Kemal’in yüzü aydınlandı. Arka arkaya nükteler patlattı:

– Gel a be burma bıyıklım, kara gözlüm gel. Gel benim Hz. Salih’im gel.

Kemal de Salih de Rumeli çocuğuydular. Her ikisinin de şiveleri ister istemez hafifçe Rumeli’ye kaçardı; fakat yalnız kaldıkları zaman ağızlarındaki set yıkılır kesif bir Rumeli şivesiyle rahat rahat konuşurlardı.

Misafirlerin yanında Kemal’i lâıykıyla kutlayamadığını düşünen Salih tebrike gelmişti:

– VII. Ordu kumandanlığına tayininizden pek bir mütehassis oldum a be paşam. Uğurlu kademli ola.

Kemal bir kahkaha patlatırken Salih’in yanına geldi ve sırtına sevgiyle vurdu:

– Sağ olasın a benim burma bıyıklım. Sağ olasın kara gözlü Salih’im.

Salih onun neşesine katılırken damarına basmayı da ihmal etmedi:

– A be paşacağım. İmdi bu Falkenhayn dinen Alamancıkla kim bilir ne büyük işler yaparsın.

Kemal birden ciddileşti. Avucunu dikerek Salih’e uzattı:

– Nah sana. VII. Ordu kumandanlığını senin düşündüğün şeyler için değil, bilakis Falkenhayn’ın yapacağını tahmin ettiğim kötülükler mâne olmak için kabul ettim.

Salih, Kemal’in Almanları hiç sevmediğini bilirdi. Onu biraz daha kızdırmak için saf saf sordu:

– A be paşam sende bu Alamancıkları sevemedin gitti. Müttefikimiz Alamanya’nın, Enver Paşa Hazretlerimizin hatırları için bize gönderdiği bir kumandan, bize nasıl bir kötülük düşünebilir? Onlar Bağdat’ımızı kurtaracaklar. Daha ne isteriz?

Kemal öyle kızmıştı ki Salih’in şaka yaptığını bile fark etmedi. Koltuğa geçip otururken ters ters başyaverine baktı.

Sonra ona yer gösterirken konuşmaya başladı:

– Karşıma geç de beni dinle çocuk.

Salih, Kemal’in çok kızdığını anlayınca içinden bir “Eyyvah!” çekti. Kemal’in bu hâlini en iyi o bilirdi. Şu an çok kızgındı ve saatlerce konuşabilirdi. Ve tabii Salih yanılmadı. Kemal açtı ağzını yumdu gözünü. Önce Türk tarihinin kısa bir özetini yaptı, sonra Dünya tarihi ve Türk tarihi arasında bağlar kurdu.

Tam üç saat sonra Türk-Alman ilişkilerine geçerek nihayet sadede geldi:

– Şayet şu bizim Enver’le Talât’ın zerre kadar tarih bilgileri olsaydı, Almanların her attıkları adımda düşünürlerdi. Bu Almanlar niçin böyle yapıyor? Bağdat onları niçin bu kadar ilgilendiriyor? Niçin kesenin ağzını bu kadar açtılar? Bizim has yüzümüz elâ gözümüz için değil herhâlde. Kafası olan bunları düşünür; lâkin onlarda kafa yok!

Salih, hararetle konuşan Kemal’i daha çok dinleyeceği zannıyla koltuğa iyice yayılmıştı ki Kemal’in bir sorusuyla irkildi:

– Prens Bismark vardır bilir misin?

Salih kafasını “*Bilirim.*” anlamında salladı:

– Bilmez miyim a paşam. Almanya’yı Almanya yapan adam.

Kemal, Salih’i şakacı bir takdirden sonra devam etti:

– İşte bu Almanya’yı kuran Prens Bismark da diğer Avrupalılar gibi sömürgeler edinmek istedi; fakat dünyanın her tarafı paylaşılmıştı. Bu Bismark kendisinden sonra gelen Alman yöneticilerine Osmanlı topraklarını işaret etti. Şimdiki Almanlar, dedeleri Bismark’ın vasiyetini yerine getirmek için çırpınıyorlar. İngilizlerin işgal ettikleri bizim Bağdat’ı, kendi hesaplarına geçirmek için kurtaracaklar, anlamıyor musun?

Kemal bunları Salih’e defalarca anlatmıştı; ama önemli şeylerin altını çizmekte hep fayda görürdü.

“Yok, yok, yok...!”

Kemal, her ne kadar, gerek Vali Memduh ve diğer konuklar, gerekse yaverlerinin yanında teklif edilen Yıldırım Orduları Grubu VII. Ordu kumandanlığını önemsememiş gibi göründüyse de aslında çok heyecanlanmıştı.

Şafakla birlikte kalktı.

Yine tıraşını oldu, banyosunu yaptı.

Kapıdaki nöbetçi onu gördü; fakat hiç şaşırmadı.

Tavla nöbetçisi de onun bu tür erken ziyaretlerine alışkındı. Hemen Kemal Paşanın son gözdesi Vali Memduh Beyin hediyesi olan saklâvi cinsi yağız atı hazırladı.

...

Saklâvi yağız küheylân işini biliyor.

Onu yönetmek için geme, dizgine gerek yok.

Karnının altına yediği mahmuz darbeleri, darbe değil okşama.

Her bir adımda üç-dört metre sıçırıyor.

Her sıçramada yağız küheylânın ciğerlerinden gelen horultu şafağın giderek aydınlattığı ufku dolduruyor.

Yağız küheylânın apış arası köpük köpük.

Sağrısı, karnı, boynu ter içinde, fakat hızının verdiği rüzgâr ciğerlerini serinletmeye yetiyor.

Uzun koşular sonunda öne çıkan küçük dönemeçlerde kendi kendine adımlarını küçültüyor. Saçaklı kuyruğunu savurarak köşeyi dönüyor.

Ve sonra yelelerin savrulduğu tatlı dörtnal.

Bu tatlı dörtnalda uçuşan kuyruk, şafağı dolduran horultu, binicisine de keyif veriyor.

Mavi Kuş, yağız küheylânın biniciye verdiği keyfi kıskanıyor.

Sitemli bir çığlıktan sonra at ile biniciyi takipten vazgeçiyor.

Yağız küheylân; Fırat kıyılarındaki tepeleri, çukurları rüzgâr gibi geçerken Mavi Kuşun tepkisini fark etmeyen binicinin kafasında sorular var.

Patika yollardan geçerken çalılar çizmelerini çiziyor.

Uzun tarla yollarından giderken saçlar uçuşuyor.

Rüzgârda uçuşan ince telli kumral saçlar.

İnce telli kumral saçlara şafağın kızılılığı vurmuş.

Binicinin gün çalığı yüzünü rüzgâr yalıyor.

Çatık kaşları daha bir çatılmış, Cezayir menekşesi gözleri sabit.
İnce dudakları gergin.

İki saatlik bir koşudan sonra nihayet karargâh tavlaları görünüyor.

Yufka yürek dayanamamış Mavi Kuş karargâhın giriş kapısında onu bekliyor.

...

Kemal, Enver'in; *"Yıldırım Orduları Grubu, VII. Ordu kumandanlığı."* teklifini kabul etmiş ve hemen yol hazırlığına başlamıştır.

Her ne kadar çevresine belli etmese de heyecanlıdır. Birkaç saatte gelebilecek olan atama emri birinci gün gelmeyince pek önemsemez. İkinci gün merak etmeye başlar, üçüncü gün epey telâşlanır, dördüncü gün akşam olduğundaysa artık umudunu keser.

Neler olmuştur?

Neler olmuştur da Enver ona; *"Kayıtsız şartsız kabul etme,"* şartını öne sürmüştür. Bu şartı kabul ettiğine göre, bu atama emri niçin bu kadar gecikmiştir, yoksa Enver yeni ve başka bir plân peşinde midir?

Ya atamadan vazgeçmişse!

Kendisiyle alay edilmiş olduğunu düşünerek asabı bozulur. Buna rağmen yaverlerini sabahın ilk ışıklarıyla postahaneye gönderir; fakat beklenen haber bir türlü gelmez.

Yalnız ve sıkıntılı bir hafta geçer.

Geçer; ama delerek.

Birbirinden çekilmez, meraklı, acılı tam yedi gün.

Bu yedi günün sonunda Kemal, her geçen gün kabına sığmaz olur, her geçen gün umudunu biraz daha yitirir.

Başkalarının yanında sıkıntısını her ne kadar belli etmediğini zannetse de yaverleri onun son günlerde artan asabiyetinin nedenini bilirler.

Kemal konuyla ilgili pek fazla konuşmamakla beraber bazen de içindekileri döker:

– Birkaç gün daha bekleyeceğim; şayet Enver denen heriften bir haber çıkmayacak olursa, II. Ordu kumandanlığından da istifa edeceğim.

Yaverler onu sakinleştirmekte başarılı olamazlar. Salih, paşasını rahatlatabilmek için onu üç değil beş saat on saat bile dinleyebilir; fakat o yalnız kalmayı tercih eder.

Paşalarının sıkıntısını bilen yaverler artık onun emrini beklemeden sabahın ilk ışıklarıyla postahaneye koşarak İstanbul'dan gelen yazılarda atama emri ararlar.

Yok, yok, yok...

Tam on beş gün geçer.

Kemal artık tayin emrini unutmuş gibi davranmaktadır; fakat yaverlerinin sabahın ilk ışıklarıyla postahaneye koştuklarını da bilir. Onların dönüşlerini makam odasından izler.

Salih'le Şükrü'nün fısıldaşmalarından beklenen atamanın gelmediğini anlar.

Ne kendisi sorar ne de onlar bir şey söyler.

“Bir yazı içer gibi okunur mu?”

Mavi Kuş da heyecanlıydı.

Atama emrinin gelmesini herkesten önce öğrenmek için her sabah gitmiş postahanenin bacasına tünemişti.

Atama gecikince bacadan bir basamak aşağı inmiş günlerini çatının kıyısında doldurmuştu.

Sonunda kızmış şifre odasının camına dal uzatmış kayısı ağacının üstüne tünemişti.

Her sabah şifre subayının, şifre odasına girişini izlemişti. On beş gün dolduğu hâlde atamadan bir haber yoktu.

İşte bugün on altıncı gün.

Yaver Şükrü erkenden yine postahanede.

Artık onun da umutları bitmiş.

Normal evrak teslim alırken şifreli bir tel dikkatini çekiyor. Hemen şifreyi ayaküstü çözüyor ve gözleri parlıyor.

İşte kâbus bitti.

Beklenen atama gelmiş Enver, Kemal'e; *“Yıldırım Orduları Grubu, VII. Ordu Kumandanlığına tayininiz yapıldığından, ordu karargâhını oluşturmak üzere ve maiyetinizde yalnız yaveriniz olduğu hâlde İstanbul'a teşrif ediniz.”* diye yazmıştır.

Kemal, her zamanki gibi makam odasından dışarı bakmakta, Yaver Şükrü'nün karargâha dönüşünü beklemektedir. Umudu yoktur, Şükrü bugün de süklüm püklüm karargâh bahçesine girecek, Salih'le bakışacak. Her zamanki gibi kendisi onlara ne bir soru soracak, ne de onlar bir açıklama yapacaklardır.

Kemal yanıldı.

Bugün on beş gündür olanların hiçbirisi olmadı; tam aksine Yaver Şükrü karargâh bahçesine koşarak girdi. Girer girmez Salih'le kucaklaştı.

Heyecanlandı Kemal!

Yaverlerini ancak atama emri bu kadar sevindirebilirdi.

Yumruklarını sıktı.

Bahçedeki ağacın dalına konmuş, kanatlarını çırpıp çırpıp yaverlere bakan Mavi Kuşla göz göze geldi.

Mavi Kuş gırtlığının çıkarabildiği en yüksek çığlığı attı.

Yaverlerin makam odasına doğru koştuğunu gören Kemal, hemen masasına geçti ve birtakım evrakın içine gömülmüş vaziyeti aldı.

Onun bu vaziyeti almasıyla Şükrü ve Salih aynı anda makama girmişlerdi:

– Paşam! Paşam!

Kemal'in kaşları çatıldı:

– Bu ne saygısızlık, kapı vurmak yok mu?

Şükrü kalakaldı; fakat Salih onu ciddîye bile almadı:

– Paşam tayin emri!

Kemal zor hatırlar bir yüz ifadesi gösterdi:

– Ne tayini çocuğum?

Şükrü atıldı:

– Paşam, hani VII. Ordu kumandanlığı.

Kemal hatırlamış gibi yaptı:

– Haa! Şu mesele. Gelmiş mi? Masanın üzerine bırakın ve çıkın.

Kendilerindeki heyecanın binde birini Kemal'de göremeyen, günlerdir beklenen atama emrinin mutluluğunu birlikte yaşamak isteyen yaverler bozulmuşlardı. Onlar süklüm püklüm dışarı çıkar-ken Kemal arkalarından kıs kıs güldü. Kapı kapanır kapanmaz masanın üzerindeki evrakı kaptı.

Bir yazı içer gibi okunur mu?

Evet içer gibi okudu.

Bir daha okudu.

Gözlerini yazıdan ayıramadı.

Gözleri hâlâ kâğıttaydı ki penceredeki tıklamalarla kendine geldi.

Mavi Kuş, kanatlarını açmış, bir yandan pencereyi tıklatmakta, bir yandan çığlıklar atmaktaydı.

Onu ilk tebrik eden yine Mavi Kuş olmuştu.

Hırsla kalktı Kemal, karargâh binasının penceresinden dışarı baktı.

Başka bir bakış.

Olanlara, olmuşlara değil, daha çok gelecekte olacıklara bir bakış. Olmuştu bu iş.

Şimdi VII. Ordu kumandanıydı.

Şimdi, Yıldırım Orduları Grubunun bel kemiği VII. Ordunun kumandanıydı.

...

Enver; atama telinde bile yeni bir şart ileri sürmüş, onun İstanbul'a karargâhını oluşturmak üzere gelirken yanına sadece yaverlerini almasını istemişti.

İstanbul'a gidiş için zaten hazırды. Son gelen evrakı kontrol ederken günlüğünü eline aldı.

Uzun süre muntazam günlük tutmuş; fakat epeydir devam edememişti. Şu ana kadar bu deftere önemli şeyler yazmıştı. İstanbul'da bu defteri kaybetmekten korktu.

Defteri Şükrü'ye uzattı:

– Bu sende kalsın çocuğum. Muhafaza edeceğinden eminim.

Şükrü'nün gözleri parladı:

– Benim için şeref olur paşam. Onu gözüm gibi saklayacağım.

...

Yol hazırlığı bitmişti Kemal'in, fakat parası yoktu.

Üstelik İstanbul'da VII. Ordu kumandanlığı karargâhını hazırlarken fazladan masrafları da olacaktı.

Bir kenarda birikmişti de olmadığına göre hiçbir şekilde satmayı düşünmediği atlarından dört tanesini ayırdı. Diyarbakır'da bunları satmaktan çekindi, en iyisi İstanbul'a götürmekti. Binecekleri trene atlar için de bir vagon ekletti.

Kumandanlığından ayrıldığı II. Orduya vekâleten Ali Rıza Paşa atanmış; fakat henüz gelmemişti. Kurmay Başkanı İzzettin de izinli olduğu için Harekât Şube Müdürü Kurmay Binbaşı Şemsettin'e vekâleti bırakarak Diyarbakır'dan, Mardin-Halep yoluyla İstanbul'a hareket etti.

Mavi Kuş da peşinden kanat çırpı.

"Hiç mi analık hatırım yoktur!"

Zübeyde oğlunun İstanbul'dan her ayrılışında gözyaşı döker, sağ salim dönmesi için dualar ederdi. Dönüşündeyse gözyaşları yine durmazdı. Bu sefer de sağ salim döndüğü için yapılan şükür duaları gözyaşıyla ıslatılırdı.

Oğlunun Diyarbakır'dan yola çıktığını öğrenen Zübeyde'yi yeni bir heyecan sardı.

Hemen hazırlıklara girildi.

Zaten her hafta muntazaman temizlenen Kemal'in odası baştan aşağı yeniden temizlendi. Hiç yatılmamış çarşaf, yorgan yüzleri, yastık kılıfları değiştirildi.

Odadaki boşluğun verdiği kokuyu almak, nazarı def etmek dileğiyle üzerlik tütüldü.

Tüm perdeler, tüm çamaşırlar tek tek Makbule'nin ellerinden öptü. Evdeki kil, çamaşıra yetmeyince, meşe külüyle çamaşırlar kaynatıldı. Bahçeye kurulmuş ocaktan çıkan dumanlar Makbule'nin gözlerini yaşarttı; fakat o ağabeyinin heyecanı ile hiçbirinden şikâyetçi olmadı.

Zübeyde'nin telâşını ve bahçesinden yükselen dumanların devamlılığını gören komşular, Mustafa Kemal Paşanın geleceğini hemen anladılar.

Bakkal, her zamanki nazını bırakıp ona küçük bir torba unla pirinç getirdi.

Kuru fasulyeyi Zübeyde zaten oğlu için hep bir kenarda tutardı. Zübeyde oğlu için Selânik böreği açarken bütün ustalığını sergiledi. Yanına birde su böreği ekledi. Kâğıt gibi ince yufkaları, önce kaynar suya sonra soğuk suya batırıp çıkardı ve tepsiye dizdi. Aralarına peynir, maydanoz koydu ve ocaktaki kor üzerinde evire çevire kızarttı.

Kemal'in evlât edinerek annesine yolladığı Afife'yle Abdürrahim ise Makbule'nin sık sık; "*Ortalığı dağıtma.*" ikazlarıyla karşı karşıya kaldılar. Evde bir telâş vardı; fakat buna ne Afife ne Abdürrahim hiçbir anlam veremediler.

Her hafta Kemal'den haber almak umuduyla onları ziyaret eden Fikriye ise hazırlıklara şaşırır gibi oldu.

Sevimli bir kedi sırnaşıklığıyla Zübeyde'nin boynuna sarıldı:

– Hanımefendi yengeciğim, yoksa paşam mı geliyor?

Zübeyde'yle Makbule göz göze geldiler.

Makbule; "*Onu da nereden çıkardın.*" diye terslerken Zübeyde; "*Aah ah, keşke gelse de görürsem oğulcağımızı.*" diye iç çekti.

Halkın açlıktan kırıldığı bir devirde su böreği olacak iş değildi. Buna rağmen inanmıştı Fikriye; fakat bir köşede pişirilmeyi bekleyen kuru fasulye ve pirinci görünce gülümsedi.

Kemal'i aklından bir türlü çıkaramayan Fikriye, eski Fikriye değildi. Romantik genç kız, zaman içinde "*Paşa ağabeyini*" sevdiğini anlamış, onun İstanbul'a dönmesini dört gözle bekler olmuştu.

...

Nihayet, bir sabah Mustafa Kemal Paşayı İstanbul'a getiren tren, Haydarpaşa'da durdu.

Kemal'i karşılayanlar arasında, bütün ısrarına rağmen bir türlü görevine dönmeyen Cevat Abbas da vardı.

Cevat Abbas, trenden iner inmez Kemal'in elini öpmüş; fakat pek iltifat görmemişti. Kendisini affettirmek için yaptığı tüm çabalar boşa gitti.

Kemal onun eve kadar gelmesine bile izin vermedi; fakat Cevat Abbas'ın pes etmeye hiç niyeti yoktu. Ne yapıp edecek paşasına kendisini affettirecekti.

Cevat Abbas başka bir sandala atlayarak paşasını Beşiktaş'a götüren sandalın peşine takıldı.

Kemal'i Akaretlere getiren faytonun ardındaki diğer faytonda da Cevat Abbas vardı.

76 numaralı evin önünde duran iki fayton, Akaretler yokuşunu hareketlendirdi.

Faytondan inen Kemal, kendisine uzanan ellere karşılık verirken Cevat Abbas'ın valizleri taşımak için hareketlendiğini gördü.

Emir erine bağırdı:

– Yabancılardan yardım kabul etme çocuğum.

Emir eri acele bir selâm çaktıktan sonra Cevat Abbas'ı itekleyerek elindeki valizleri aldı.

Bozulmuştu Cevat Abbas; “*Yabancılardan yardım kabul etme ha.*” demek Mustafa Kemal Paşa kendisini gerçekten defterden silmişti. Demek Cevat Abbas onun için bir yabancı olmuştu.

“*Nasip bu kadarmış.*” diye düşündü. Süklüm püklüm yokuştan aşağı yürüdü.

Arkasına son bir kez dönüp baktı. Akaret sakinleri Kemal Paşaya dokunmak için birbirlerini çiğniyorlardı.

Birden durdu Cevat Abbas. Niçin hemen küsüp gidiyordu ki? Bir hata yapmış Kemal Paşayı kırmıştı. Kendisini sevmese kırılır mıydı? Demek paşası ona değer veriyordu.

O hâlde?

Hatalıydı Cevat Abbas ve bu hatasını düzeltecekti. Kapıdan kovulsa bacadan girecekti.

Hemen döndü, Zübeyde'nin evinin karşısındaki kaldırımında oturup beklemeye başladı.

...

Kemal'in annesi, kardeşi, küçük Abdürrahim ve Afife'yle hoş-beşi iki saat kadar sürmüştü.

Kemal, küçük Abdürrahim'i bir dizine Afife'yi diğer dizine oturtmuş ve epeyce onlarla sohbet edip şakalaşmıştı. Afife'nin okula başladığını öğrenmesi Kemal'i memnun etmişti. Ona sorular sormuş aldığı cevaplardan da memnun kalmıştı.

Bu arada Kemal, Fikriye diyecek olmuş; fakat kardeşi ve annesinin asılan yüzlerini görünce susmak zorunda kalmıştı.

Buna rağmen Zübeyde, Fikriye'nin başına gelenleri anlattı. Genç kız amcası Râgıp Beyin Selânik'e gidip dönmeyişinden sonra, babasını ve annesini de kaybetmiş. Pek sıkıntılı günler geçirirken baba dostu Kazasker Hayrettin Molla ona yardımcı olmak için Sultanahmet'teki evini Fikriye'ye vermiş. Fikriye bu evde iki kardeşiyle birlikte geçinmeye çalışıyormuş.

Kemal Fikriye'yi sorduğuna soracağına pişman olmuştu. Oğluyla konuşmayı özlemiş olan Zübeyde, zembereği boşalmış saat gibiydi.

Kemal, ayağının tozuyla tam iki saat annesini dinledi. Fikriye'den girildi, mahalledeki pek çok dedikodulara kadar Kemal'e anlatıldı.

Zübeyde'nin oğlunu bırakmaya hiç niyeti yoktu; ama o daha fazla dayanamadı:

– Bugünlük yeter anne. Dışarıda halletmem gereken işler var.

Zübeyde'nin suratı asıldı. Mecburen kalktı oğlunu uğurladı.

Kemal evden dışarı çıkar çıkmaz, karşı kaldırımında oturmakta olan Cevat Abbas'ın ayağa fırlayıp selâm vaziyeti aldığını gördü.

Gördü; fakat onun selâmına karşılık vermeye hiç niyeti yoktu. Kendisine; *“Acele gelip görevine başlamasını,”* kaç kez yazmıştı. Bir iki sırnaşıklıkla kendisini affettireceğini sanıyorsa yanılıyordu bu Cevat Abbas.

Yine bozuldu Cevat Abbas, kaldırım taşlarının üzerine çöküverdi. Ne etmeliydi, nasıl yapmalıydı bilmiyordu. Salih'ten yardım istese iyiydi; fakat ona pek güvenemiyordu. Belki de paşasının kendisini affetmeyişi Salih yüzündendi.

Salih isteseydi, paşasıyla aralarındaki buzları şıp diye eritebilirdi; fakat istemiyordu demek.

O hâlde ondan yardım istemek abesle iştigal olurdu.

Sonra beyinde üç beş kıvılcım birden çaktı.

Kaleyi içten fethedecekti.

Zübeyde Hanım, bu işi pekâlâ o yapabilirdi.

Yerinden fırladı ve 76 numaralı evin kapısını çaldı.

Zübeyde'nin elini öpen Cevat Abbas, titreyen sesine arada bir gözyaşı karıştırarak hatalarını bir bir anlattı. Paşasının kendisini affetmemekte ne kadar haklı olduğunun altını, gözyaşından yapılmış kalın çizgilerle çizdi.

Zübeyde'nin de yaşmağının ucuyla kendi gözyaşlarını silmeye başladığını görünce sadede geldi:

– Ne varsa sizden var hanımanneciğim. Küçükten kusur, büyükten af. Ne olursunuz paşa hazretlerinin bendenizi affetmeleri için aracı olunuz.

Zübeyde oğlunu tanırdı, bu yüzden Cevat Abbas'a çıkıştı:

– Sen de niçin iznin bitince dönmezsin a be oğlum.

Cevat Abbas boynunu büktü:

– Hanım doğum yaptı hanımanne. Bebeğe bakacak kimse yoktu. “*Bebek.*” sözünü duyan Zübeyde hemen yumuşayıverdi:

– Bebeğin oldu ha? Allah analı-babalı büyütsün. Oğlan mı kız mı?

Cevat Abbas gururla dikildi:

– Erkek adamın erkek oğlu olur hanımanne.

Zübeyde, Cevat Abbas’ın; “*Erkek adamın erkek oğlu olur.*” derken koltuklarının kabarmasına kızdı.

Omzuna şakadan; ama sertçe bir tokat yerleştirdi:

– Allah canını almasın Cevat. Hele de erkek adama da bakın. Sabahtan beri karşımda zırıl zırıl ağlayan erkek adam.

Kırdığı potu anlayan Cevat Abbas hemen çark etti:

– Amanın hanımanneciğim. Erkek ya da kız, evlâdın hayırlısı önemlidir. Üstelik çocuğun adını “*Mustafa Kemal.*” koydum. İnşallah büyüyünce adını aldığına çeker.

Güzel çark etmişti Cevat Abbas. Zübeyde’yi en hassas yerinden yakalamıştı.

Cevat gittikten sonra akşamı dar etti Zübeyde. Gece yarısı eve gelen Kemal’in neşeli bir anını yakaladı, başladı dil dökmeye; fakat ne fayda, oğlu; “*Nuh dedi peygamber demedi.*”

Zübeyde son çare olarak duygu sömürüsü yaptı:

– Bebeği olmuş da ondan gelememiş. Üstelik adını Mustafa Kemal koymuş.

Kemal birden duraladı:

– Adını Mustafa Kemal mi koymuş?

Zübeyde oğlunun zayıf yanını bulmuştu:

– He ya, Mustafa Kemal koymuş. Var seni ne kadar sevdiğini anla.

Bir tuhaf olmuştu Kemal. İlk kez bir isim kendi adı olduğu için bir bebeğe konmuştu. Cevat Abbas’a duyduğu kırgınlığı unuttu. Sonra birdenbire ona verdiği ek iznin sonunda bile vazifesi başına dönmediğini hatırladı. Annesinin ricalarına, bebeğin adının Mustafa Kemal konmasına rağmen tam “*Hayır.*” diyecekti ki pencerede bir tıkırtı duydu ve gülümsedi.

Mavi Kuş onca yolu almış ve kendisiyle birlikte İstanbul’a gelmişti. Onu yine yakınında hissetmek Kemal’i mutlu etti.

Mavi Kuş sanki Kemal'in kendisini düşündüğünü biliyormuş gibi neşeyle öttü.

Bu arada Zübeyde'nin de sabrı bitmişti:

– A be sen nasıl çocuksun, hiç mi analık hatırım yoktur. Cevat-çığın sızlanmaları yetmez mi? El öpüp af dilemek ister daha ne yapsın. Huysuzlanma da gelsin çocukcağız.

Dışarıda Mavi Kuşun neşeli ötüşleri devam ediyordu.

Kemal, annesine mi söyledi, Mavi Kuşa cevap mı verdi bilinmez. Ağzından; *“Madem öyle istiyorsunuz, öyle olsun.”* sözleri dökülüyordu.

Ertesi gün merkez kumandanlığına tekrar müracaatla Cevat Abbas'ın başka bir göreve atanma yazısını durdurdu. Cevat Abbas'la birlikte Şükrü ve Salih'in tayinlerini de yaverleri olarak VII. Orduya yaptırdı.

“İdare et a paşam!”

Aslında, Limon Von Sanders'ten sonra, ikinci kez bir Alman'ın emrinde çalışmak gururuna dokunacaktı; fakat yapacak bir şey yoktu. Falkenhayn'ın eliyle Almanlardan geleceğini tahmin ettiği felâketlere engel olmak için bu fedakârlığı yapmaya mecburdu.

Bir an önce VII. Ordu karargâhını oluşturmak üzere bir binaya ihtiyacı vardı ve bunu gelir gelmez Enver'den talep etti. Enver de bu işi I. Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşaya havale etti.

Mehmet Ali Paşa, Kemal'i yağlayıp yüzledikten sonra:

– Bütün binalar emrinizdedir paşam. En rahat çalışacağınız mekânı bana bildiriniz kâfi. Neresi olursa olsun orayı tahliye ettiririm, dedi.

Kemal, Mehmet Ali Paşanın bu içten teklifine memnun oldu ve Ayazpaşa'daki Jandarma Karakolunun bulunduğu binayı talep etti; fakat *“Neresi olursa olsun tahliye ederim.”* diyen Mehmet Ali Paşa hemen çark etti:

– Aman paşam orası olmaz.

Bu *“olmaza”* Kemal'in tepkisi kendisine yakışır şekilde oldu. Yaverleri ve emir erleriyle gitti, I. Kolordu Kumandanı Mehmet Ali Paşanın, Cağaloğlu'nda, İran Konsolosluğu karşısındaki kendi karargâh binasını cebren işgal etti. İçerdekileri dışarı atarak yerleşti.

Mehmet Ali Paşa, Kemal'i, Enver'e şikâyet ettiyse de kaşında cihangirlik alâmeti olan başkumandan vekili, Kemal'le çatışmak istemediğinden Mehmet Ali Paşaya; *"İdare et a paşam. Şurada iki üç hafta, ya kalacak ya kalmayacak."* dedi.

I. Kolordu karargâhına cebren el koyarak hemen çalışmaya başlayan Kemal, burada bazı kumandanları kabul ederken bazılarını da kendisi ziyarete gitti.

"Alman Sefareti, her işe karışıyor!"

Emir büyük yerden gelmiştir.

Büyük yer, Enver'in, Talât'ın ve hatta padişahın da üstünde olan Alman İmparatoru II.Wilhelm'dir.

Emir büyük yerden gelince, Büyük Cemal Paşanın bütün çırpınmaları boşa gitmiş, Falkenhayn resmen Yıldırım Orduları Grup Kumandanı olmuştur.

Osmanlı bugüne kadar Almanya'dan gelen her subaya bir üst rütbeyi vermiştir. Aynı uygulamayı Falkenhayn'a da yapacaktır; fakat Falkenhayn zaten bir askerin gelebileceği en yüksek rütbe-dedir.

Enver ona da bir çare bulur. Osmanlı ordularında sadece büyük bir meydan savaşını kazanan kumandanlara verilen mareşallik rütbesini Falkenhayn'a tahsis eder.

Terslik odur ki General Falkenhayn büyük bir meydan savaşını kazanmadığı gibi Fransızlar karşısında Alman ordularının belini kıran Verdun hezimetinin de sorumlusudur.

Yıldırım Orduları Grubunda, VI, VII ve VIII. Ordular vardır.

VI. Ordu Kumandanı Halil Paşa, VII. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa, VIII. Ordu Kumandanı General Von Kress'dir

Alman General Falkenhayn, karargâhını kurarken tercihini Almanya'dan getirdiği subaylardan yana koymuştur.

Yıldırım Orduları genel karargâhında görevli yetmiş beş subaydan, sadece dokuz tanesinin Türk olduğunu görenler; *"Alman kumandan ırkçılık yapıyor."* diye söylenirler; fakat Kemal'in yorumu daha farklıdır; *"Almanlar bizim topraklarımızdaki emellerini gerçekleştirmek için harekete geçtiler."*

Kemal haklıdır.

Falkenhayn'la birlikte Almanya'dan Asya Grubu adı altında yüzlerce asker ve subay da gelmiştir. Bu gruptaki asker ve subaylar Osmanlı üniformasıyla görev yapacaklardır; fakat asıl görevleri gelecekteki Alman menfaatleri hesabına casusluk yapmaktır.

Falkenhayn'ın "*Yıldırım Orduları Grubu Başkumandanı*" olarak gelişi, ülke genelindeki Alman etki ve baskısını açık bir şekilde artırmıştır. Alman elçisi sık sık sadece Enver'i değil sadrazamı da ziyaret ederek tavsiyelerde bulunmaktadır; fakat bu tavsiyelere uyulmak mecburiyeti vardır.

Almanlar, büyükelçileri vasıtasıyla Osmanlının içişleri, dışişleri, ekonomi, siyaset, adliye gibi hemen her alanına el atmışlardır.

Yıldırım Orduları Grubu karargâhı tamamen Alman subayların elindedir. Almanların Türk üniforması giymesi zorunlu olduğu hâlde hiçbiri buna uymamaktadır. Yıldırım Orduları Grubu karargâhının bütün işleri Almanca yürütülmekte hatta adı bile Almanca olarak ifade edilmektedir. Kemal bile Alman baskısını üzerinde hissetmektedir. Yeni görevi icabı bir Alman olan Falkenhayn'dan emir alacaktır. İşin garibi kendisinin emir vereceği kurmay başkanı da bir Alman olan Albay Dumez'dir.

Sağı Alman, solu Alman, üstü Alman, altı Alman.

Bugüne kadar bütün askerî emir ve plânlar Almanya'dan gelmişti ve büyük oranda Osmanlı subayları tarafından uygulanmıştı; fakat bundan sonra Almanlardan gelen emir ve plânlar Alman subaylar tarafından uygulanacaktır.

Ya Türk kumandanlar?

Türk kumandanlar artık yetkili mercilerde değildir.

Türk kumandanlar, Mehmetçiklerin başında Alman plânlarına uyacaklar ve öleceklerdir.

Bu gerçeği gören Kemal de çok dikkatle seçtiği cümlelerle karşı saldırıya geçer; "*Almanlar müttefik gibi değil, bir işgalci ülke gibi hareket ediyorlar. Askerî konuların dışında, ülkenin iç işlerine bile karışmaya başladılar. Ayrıca Alman Sefareti, her işe karışıyor.*"

Almanlar, Kemal'in İstanbul'daki Alman aleyhtarı konuşmalarından rahatsız olmuşlardır.

Tüm harbiye nezaretindeki paşalar, subaylar, Falkenhayn'ın önünde selâm dururken; "*Bu gök gözlü paşa.*" neler demektedir?

Doğrusu Falkenhayn şaşkındır; gerçi Enver onu ikaz ederek görevini yapmış; *“O her şeye itiraz eder.”* demiştir.

Falkenhayn bu gök gözlü paşayla görüşmeli, derdini anlamalı ve ne pahasına olursa olsun susturmalıdır.

Kemal’i Taksim-Sıraserviler’deki bir evde kabul eder. Kısa süren sohbetlerinde sadece Almanlar ve Osmanlıların geçmişlerindeki dostluklardan bahsederler; fakat Falkenhayn tetiktedir. Her sorduğu sorunun cevabından birtakım sonuçlara gitmektedir.

Kemal de Falkenhayn’ın niyetini anlamıştır. O da bir yandan doksan dokuzluk Nefes tespihini çekerken bir yandan karşı sorularla Almanların neye ve nerelere kadar müdahale edeceklerini anlamaya çalışmaktadır.

Bir ipte oynayan iki cambaz gibidirler.

Ayrırlırlarken Kemal, Falkenhayn için; *“Tilki gibi, işimiz zor.”* diye düşünürken Falkenhayn, Kemal için; *“Ne denli çetin ceviz olursa olsun, onu kıracak çekiç bulunur.”* şeklinde yorum yapmaktadır.

“Çok çetin ceviz!”

Kemal, annesinin Beşiktaş-Akaretler’deki 76 numaralı evinde, Salih, Cevat Abbas ve Şükrü’yle son hazırlıkları gözden geçiriyordu ki Yüzbaşı Tefvîk adında bir subay beraberinde bir Alman subayıyla geldi. Subayların yanında yedi adet küçük ve zarif sandık vardı.

Kemal, onlara kahve ikram ederken gözü masanın üzerine konmuş alımlı sandıklara takıldı:

– Bunlar nedir?

Alman subay sırttı:

– Göreve gidiyorsunuz efendim. Mareşal Falkenhayn, bir miktar altın gönderdiler.

Kemal’in kafasında on beş-yirmi ışık birden yanıp sönmeye başladı. Falkenhayn çetin ceviz Kemal’i kırmak için en sıradan yolu, rüşveti tercih etmişti.

Kemal içinden güldü. Anlaşılan bu Alman’ı gözünde fazla büyütmüştü. Tilki gibi gördüğü Falkenhayn’dan daha sinsî bir hareket beklerken dağ fare doğmuştu.

Hiçbir şey anlamamış gibi Yüzbaşı Tevfik'e döndü:

– Kimseye para ihtiyacım olduğunu söylememiştim. Mareşal hazretleri ordu için göndermiş olmalı; lâkin bu sandıklar yanlış adrese gelmiş. Hem bunları taşımak benim için fazla külfettir. Levazım reisine gönderilmesi lâzımdı.

Alman subay şaşkınlıkla izaha çalıştı:

– Onlar başka generalim.

Kemal anlamazlıktan gelerek gülümsedi:

– Altının miktarını tam olarak sayınız. Teslim ettiğinize dair bir tutanak yazınız ve imza edeyim.

Alman subay ne yapacağını bilemedi. Bu nasıl adamdı ki aldığı rüşvete belge veriyordu.

Alman subay bakınırken Kemal emretti:

– Altınları derhâl sayacaksınız! Tutanağı birlikte imzalayacağız!

Çaresiz kalan Alman subay sandıkları açtı. Altınları tek tek saydı. Kemal Yüzbaşı Tevfik'ten altınları tekrar saymasını istedi.

Alman subay buna daha çok bozuldu. Yüzbaşı Tevfik de altınları saydı ve Kemal, oracıkta yazdırdığı tutanağın altını imzaladıktan sonra Alman subaya da imzalattı.

Buna rağmen Alman subay tutanağı almak istemiyordu. Kemal, Tevfik'i sertçe ikaz etti:

– Söyle şuna tutanağı Falkenhayn'a götürsün.

Sonra olanları gülümseyerek izleyen Salih'e döndü:

– Siz de bu altınları levazım reisine götürün.

Altınlar levazım Reisi Ali Rıza Paşaya teslim edildi. Paşa da karşılığında Kemal'e iletmek üzere bir makbuz göndermişti.

Falkenhayn'ın çetin cevizi kırmak için gönderdiği altınlar ters tepmişti.

Artık gözünde Kemal sadece çetin ceviz değil çok çetin bir cevizdi.

“Sigara paketindeki kapışma!”

Falkenhayn'ın bol keseden dağıttığı bu altınlar, Alman Hükûmeti'nin Osmanlı Hükûmeti'ne verdiği borç altınlarıdır.

Fırıldak Almanlar, bu altınlar verilirken; *“Falkenhayn tarafından kullanılması,”* şartını koşmuşlardı.

Falkenhayn da bu vesileyle Osmanlının Almanlardan borç aldığı altınları, dilediği gibi harcıyordu.

VII. Ordu sorumluluk bölgesinde, gerektiğinde Arap aşiretlerine verilecek madenî paralar, Şükrü ve Cevat Abbas'ın nezaretinde iki manda arabasına yüklenerek Halep'e hareket için hazırlanmış özel trene yüklendi. Bu arada Alman Mareşal Falkenhayn da çalışmalarını tamamlamıştı.

...

Enver, Yıldırım Orduları hazırlıklarının tamamlanması şerefine bir kır gezisi tertip etmişti. Kemal de davetliler arasındaydı.

Yolun bir kısmını otomobillerle gittikten sonra, atlarla devam edeceklerdi.

Kemal, Diyarbakır'dan getirdiği ve Harbiye Mektebi yanındaki Sipahi Ocağı tavalında barındırdığı dört cins atını hazırlatmış ve birine kendisi, diğer üçüne de Cevat Abbas, Salih ve Şükrü'yü bindirmişti.

İstanbul belediye sınırları dışındaki Ebedi Hürriyet mevkiinde Salih, Cevat Abbas ve Şükrü, paşalarının hoşuna gider düşüncesiyle Enver'in önünden üç beş kere dörtlale geçtiler.

Bütün kumandanların gözü Kemal'in taylarındaydı. Hepsi de birer; "*Maşşallah!*" çektiler. Enver de gözlerini atlardan alamamıştı; ama beğenisini dile getirmede. Sadece dudak ucuyla; "*Evet güzel taylar.*" dedi.

Daha sonra atlı kumandanlar ve yaverler kafilesi, Kâğıthane kasrına gittiler. Bahçede Enver'in hazırlattığı masalarda ayaküstü yemek yediler, şampanya yudumladılar.

Enver, bir sigara paketini ağaca tutturdu, kumandanlara döndü:

– Çekin silâhlarınızı!

Kumandanlar, yirmi adımdan, sigara paketine birer birer atış yapmaya başladılar. Her karavana atan kumandan elendi.

En sona Kemal'le Enver kaldılar.

Silâh atışı bir süre daha devam etti, her ikisi de attığını vuruyordu. Birden gök gürledi, başlayan şiddetli yağmur, sigara paketinde yoğunlaşan gizli rekabetin berabere bitirilmesine neden oldu. Karanlık kavuşurken otomobillere bindiler ve İstanbul'a döndüler.

Ertesi gün Kemal ve karargâhı trenle Halep'e uğurlandılar.

“Efsaneler denizi çöl!”

Çöl.

Uçsuz bucaksız kum denizi.

Sıcak, kum, akrep, deve, çok nadir vaha adacıkları.

Bu çöller pek çok efsane ve inanç noktalarıyla dolu.

Çöl, bazen insanların bütün kalpleriyle inandığı dinlere mekân olurken çoğu zaman aklın alamayacağı derecede mantıksız hurafeleri de bağrında saklar.

Çöl ve kızgın kum.

Anadolu’nun dağlarına, yağmuruna, karına, güneşine, poyrazına alışmış Anadolu çocukları, çölün ne kızgın kumuna ne de devesine alışmamışlardır.

...

1917 Temmuzunda başlarında Halep’e gelen Kemal, karargâhını Azizi mevkiine kurdu. Kentin tanınmış ailelerinden Banker Jozef Esved’in kendisine tahsis ettiği daireye yerleşti.

Bu arada kendisine bağlı III. Kolordunun kumandanı da Albay İsmet’ti. İsmet kendisinden çok önce 1 Mayıs 1917’de Suriye’ye gelmiş iki arkadaşın kaderleri Halep’te de birleşmişti.

Çok geçmeden Falkenhayn da geldi ve Kemal’in oturduğu semtte bir eve yerleşince komşu oldular.

Falkenhayn’la birlikte bölgeye gelen adına askerî misyon heyeti de denilen “*Asya Grubu*” çalışmalarına başlamıştı. Çoğu Alman üniformasıyla dolaşan ve aslında askerlikle ilgisi olmayan bu Almanlar birer ajandı. Bu Alman ajanlar sürekli Arap kabile reisleriyle görüşüyor, bu görüşmelerin çoğuna Falkenhayn da katılıyordu. Kendilerini Araplara şirin göstermek için rüşvet başta olmak üzere her şeyi yapıyorlardı.

Oysa Mareşal Falkenhayn’ın ve maiyetindekilerin bölgedeki Arap kabileleriyle görüşmeleri askerlik geleneğine aykırıydı. Halkla ilişki, grup kumandanlığıyla değil, ordu kumandanlığı vasıtasıyla kurulurdu.

Falkenhayn karargâhta bir Arap şubesi de kurdu. Yüzbaşı Tefik bu şubenin müdürlüğüne getirildi. Yüzbaşı Tefik görevini başarıyla yaparken emrine verilen Alman Yedek Yüzbaşı Andre zamanla şubenin bütün işlerine karışmaya başladı. Sonunda da

Yüzbaşı Tevfik'i saf dışı etmeyi başardı. Yüzbaşı Andre gizli çalışmalarını Alman subaylarla yürütüyor Falkenhayn'la direk temasa geçiyordu.

Yüzbaşı Andre uzun yıllar Irak'da arkeolojik çalışmalar yapmış, kitaplar yazmış ve Araplarla dostluk kurmuştu. Burada da bu dostluğun meyvelerini topluyordu. Topladığı bilgilerin hiçbirini Türk subaylarına duyurmuyordu.

Yüzbaşı Şolt da VI. Ordu da özel olarak görevlendirilmiş bir ajandı; fakat Türk subaylarının Şolt'u kontrol etmesi neredeyse mümkün değildi.

Kemal'le Falkenhayn arasındaki zoraki yürüyen ilişkiler, Falkenhayn'ın gelecekteki Alman menfaatleri için birer yatırım olan bu çalışmaları yüzünden giderek sertleşti.

Kemal, Falkenhayn'e bir yazı yazarak; *"Ordu emrinde bulunan aşiret reisleriyle, nedeni ne olursa olsun doğrudan doğruya temasa geçilmesinin, kumandanlık sıfatı ve askerlik mesleği icap kaidelerine asla uygun bulunmadığını ve şayet, grup kumandanlığının bir emirleri varsa, bunu ancak, ordu kumandanlığı vasıtasıyla yerine getirmek lüzum ve zarureti gerektiğini, bugüne kadar yapılan uygulamaların yanlışlığını,"* bildirdi.

Bu yazıya rağmen; gemi aızıya alan Falkenhayn'ın hareket, tavır ve niyetlerinde hiçbir değişiklik olmadı. Onun, gelecekteki Alman sömürgesi olacak bu yerler için çalışmaktan vazgeçmeyeceği belliydi.

"İkimiz de istifa edelim!"

Falkenhayn'ın at koşturduğu bu bölgede kısa bir süre önce Büyüyük Cemal Paşanın küheylânları kişniyordu.

Yıldırım Orduları Grubu kurulduktan sonra Cemal Paşanın küheylânları birer birer bölgeden uzaklaştırılmış kendisine de sus payı olarak içi boşaltılmış; *"Suriye ve Garbî Arabistan Orduları Umum Kumandanlığı!"* unvanı verilmişti. Bu unvanın boşluğunu geç anlayan Cemal, derhâl İstanbul'a gitmeye ve küheylânlarını susturan Enver'e haddini bildirmeye karar verdi.

Öyle kızmıştı ki İstanbul yol hazırlıklarını yaparken kızgınlığını Türk-Alman dinlemeden önüne gelen herkesle paylaştı.

Bir zamanlar birlikte çalıştığı arka arkaya aldığı başarısızlıklara rağmen generallikle ödüllendirilen Alman Paşa Von Kress'e bile içini döktü:

– Bu bizim Enver var ya bugüne kadar bir mangaya bile kumanda etmemiştir. Bu yüzden bir ordunun ihtiyaçlarını, hangi ordunun başına, hangi vasıftaki kumandanın getirilmesi gerektiğini bile bilmez. İşte bu bizim en büyük felâketimizdir. Aslında bu bizim Enver beni tanımıyor. Kafamı kızdırırsa bir ihtilâl daha yapar, tacını tahtını başına geçiririm.

Cemal ihtilâl yapar mıydı bilinmez; ama kafası gerçekten kızmıştı. İstanbul'a giderken Halep'teki Kemal'e de uğramak ve ona da dert yanmak niyetindeydi.

...

Cemal'le Kemal genelkurmaya da hükûmete de attılar tuttular. Enver'i de Talât'ı da yerden yere vurdular. Cemal, kaybettiği koltuğunun hesabını Enver'den sormak için İstanbul'a gidiyordu.

Kemal ise onu daha önemli şeyler yapması için yönlendirdi:

– Paşa hazretleri. Falkenhayn, Almanların emperyalist siyasetlerini gerçekleştirmek için Osmanlı ordusuna gönderilmiş bir ajandır.

Cemal, hissettiği; fakat dile getiremediği bu bilgiyle irkilirken Kemal devam etti:

– Asıl ve en büyük tehlike Enver'in, Almanların gerçek niyetlerini onların savaştan sonra tüm Orta Doğu'ya hâkim olmak istediklerini görmezden, bilmezden, anlamazdan gelmesidir. Ben ne pahasına olursa olsun buna mâni olacağım.

Cemal, Kemal'in kararlılığını görmüştü:

– Belli ki beni saf dışı ettiler. Bu vaziyette sana çok iş düşüyor. Muvaffak olabilecek misin?

Kemal kendine güveniyordu:

– Şüphesiz muvaffak olacağım, olamazsam bu ihanete ortak olmamak için istifa ederek İstanbul'a döneceğim.

Cemal istifa sözünü duyunca heyecanlanmıştı:

– Biraz daha bekle Kemal Bey kardeşim. Ben İstanbul'da bu meseleyi halledemezsem, birlikte istifa ederiz.

Kemal, çok önemli bir müttefik bulmuş olmanın heyecanıyla durakladı:

– Bunu lâf olsun diye söylemiyorsunuz değil mi paşa hazretleri? Cemal’in yüzünde teessüf vardı:

– Aşk olsun Mustafa Kemal Bey kardeşim. Benim ağzımdan lâf olsun diye bir şey çıkmaz.

Kemal bu cevaptan memnun oldu:

– Elbette; lâkin beni heyecanlandırdınız. İkimiz birden istifa edecek olursak ne olur biliyor musunuz?

Cemal merakla sordu:

– Ne olur?

Kemal neşelendi:

– Yer yerinden oynar. Enver de Talât da istifamızın nedenini kimseye açıklayamaz. Hükûmetteki tüm nazırlar bile tenkitlerimizi dikkate almak mecburiyetinde kalır.

Cemal, istifalarının bu derece etkili olabileceğini düşünmemişti:

– O hâlde sabret Kemal Bey kardeşim. Ben İstanbul’da işleri düzeltemezsem, birlikte istifa ederiz.

“Cemal Paşa çok yaşa!”

Cemal’in Von Kress’e; “*Kafamı kızdırırsa bir ihtilâl daha yapar, tahtını, tacını başına geçiririm.*” dediğini Falkenhayn Enver’e gammazlamıştı. Ayrıca Enver, Cemal’in Halep’te Kemal’le görüştüğünü de öğrenince üstünde oturduğu diken daha da büyümüşü.

Üstüne üstlük Cemal’in İstanbul’a doğru yola çıktığını öğrenmesi Enver’in paçalarını iyice tutuşturdu.

Niçin geliyordu bu adam?

Kemal’den başka diğer kumandanlarla da görüşmüş müydü? Cemal’in gelişinden daha kimlerin haberi vardı?

Meselâ Talât!

Gelince onunla da görüşecek miydi? Görüşecekse kendisinden önce mi sonra mı görüşecekti?

Sorular, sorular, sorular?

Enver her zamanki taktiğini uyguladı. Cemal’in unvana, şatafata ne kadar düşkün olduğunu biliyordu; fakat Almanları aşır Falkenhayn’a verdiği kumandanlığı alarak tekrar Cemal’e vermesi mümkün değildi.

Bu durumda Cemal için yeni bir vazife uydurmalıydı.

Düşündü taşındı; fakat Garbî Arabistan Umum Kumandanlığından daha şatafatlı bir isim bulamadı. Onu da zaten daha önce vermişti.

Sıkışıp kalmıştı Enver.

Tek yapabileceği şeyi yaptı ve Cemal'e şatafatlı bir karşılama töreni hazırladı.

...

Tüm İstanbul halkı Haydarpasha'ya yığılmış, karadan ve denizden, ellerinde bayraklar bağıryorlardı; "*Cemal Paşa çok yaşa.*"

Halkın; "*Cemal Paşa çok yaşa.*" tezahüratına sık sık Enver de katılıyordu. Cemal'de ne kızgınlık kaldı, ne erimedik yağ. Ağzı kulaklarında, iri sakalını sıvazlaya sıvazlaya gözleri yaşlı bir hâlde, kendisine; "*Cemal Paşa çok yaşa.*" diye bağırان halkına gülücüklerle karşılık verdi.

Enver, Cemal'i halkın sevgi selinden zorla koparttı. Başka birileriyle görüşmesini de engellemek için harbiye nezaretine kaçırdı. Kendisi bir sandalyeye ilişirken makam koltuğuna zorla Cemal'i oturttu.

Cemal havalarda uçuyordu. Doğrusu halkın kendisini bu kadar sevdiğinin farkında değildi. Hele Enver'in, halkın kendisine karşı gösterdiği sevgi tezahüratlarına candan katılacağını da tahmin etmemişti.

Muhteşem karşılama törenini görünce Kemal'e verdiği sözü de kendi küheylânları yerine Suriye'de kişneyen Falkenhayn'ın atlarını da unuttu gitti.

Tabi bu arada, istasyona zorla getirilen, bağırmaları için aralarındaki Teşkilât-ı Mahsusacılar tarafından tehdit edilen halkın Enver'e de kendisine de veryansın ettiklerini bilmiyordu.

"Almandan nefret eden Almanlar!"

Mekke, Medine, Hicaz Arap'tı. Kudüs'te de her milletten insan vardı.

Fakat Musul, Kerkük, Süleymaniye'yle birlikte Irak'taki pek çok kent ve kasaba Türk'tü.

Hele de Bağdat!

Bağdat'ın acısı Türklerin içine oturmuştu.

Bu kent, Tuğrul Bey zamanından beri Türklerin yoğunlukla yaşadığı bir cennetti.

Enver, Bağdat'ın alınması işine dinî bir vecd ile sarılmıştı.

...

VII. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal, Bağdat'ın geri alınmasının mümkün olmadığını biliyordu; çünkü Bağdat, silâh ve mühimmat eksikliği, açlık ve yokluk yüzünden kaybedilmişti.

Ve bu eksiklikler hâlen devam ediyordu.

Gerçi Almanlar Bağdat'ın kurtarılması için çok sayıda silâh, mühimmat, benzin ve para sözü vermişlerdi; fakat pek çok sözlerinde olduğu gibi bu sözlerinde de acaba samimî miydiler?

Galiba bu sefer sözlerini tutmuşlardı.

Almanya'dan günler önce gelmiş olan silâh ve mühimmat, taşımadaki zorluklar yüzünden Haydarpaşa İstasyonuna istiflenmiş bekliyordu; çünkü onları taşıyacak olan trenin yakıtı yoktu.

Bunca malzeme nasıl taşınacaktı?

Bu meseleyi İstanbul'dakiler halledememişti. Bütün demir yolları ve menzil teşkilâtları emrinde olan Falkenhayn da bir çözüm yolu üretememişti.

Burnu büyük Alman kumandan ne bu toprakları ne iklim koşullarını bilmiyor, halkı da tanımıyordu. O kadar kibirliydi ki tanımadığı ve bilmediği topraklarda çözülmesi gereken bir mesele için değil Türklere, buraları biraz olsun tanıyan Almanlara bile danışmıyordu.

Ukalâ, zorba, inatçı, patavatsız bir adamdı. Kumandanlık yapmayı, bağırarak, çağırarak ve tehdit etmek zanneden Falkenhayn, kısa zamanda kibri ve patavatsızlıklarıyla kendi soydaşlarını bile aleyhine döndürdü.

Bu Almandan Almanlar bile nefret ediyordu.

Fakat, Kemal'in kuru gürültüye pabuç bırakmaya hiç niyeti yoktu. Falkenhayn'ı her gördüğü yerde gözlerini gözlerine dikti. Alman subayların önünde kendisini de, plânlarını da bazen sert, bazen alaycı eleştirilerle yerden yere vurdu.

Falkenhayn tipik bir Avrupalıydı.

İşine gelen şeyleri duydu, gelmeyenleri duymazdan geldi ve yine bildiğini okudu.

Haydarpaşa İstasyonunda istif edilmiş silâh, mühimmat ve benzinin gelmesini beklemeden Bağdat saldırısı için yığınak yapmaya karar verdi.

Yazdığı emirnameyle orduların taarruz noktalarına hareket etmesini emretti.

Silâh, mühimmat, ulaştırma, gıda ihtiyaçları giderilmeden yığınak yapmak demek, belli bir durgunluğa girmiş İngilizleri boş yere hareketlendirmek demektir.

Beklenen cephane gelmeden yığınak emri alan kumandanlar şaşırıp kaldı. Falkenhayn, mangaları, alayları, tümenleri değil, orduları ateşe atmaktaydı; fakat kazın ayağı o kadar uzun değildi. Kemal'le aynı şekilde düşünen diğer Türk subaylar; Falkenhayn'ı dinlemeyerek işleri ağırdan aldılar.

Verilen emirleri bir süre sumen altı ettiler, yazışmaları uzattılar. Anlaşılmış emirlerin anlaşılır şekilde yazılması için uzun uzun ve anlaşılmaz sorular sordular.

İşlerin ağırdan alındığını anlayan Falkenhayn çıldırdı, Türk subaylarını Enver'e şikâyet etti.

İstanbul'daki Enver; başta Kemal olmak üzere işleri ağırdan alan kumandanları önce ikaz, sonra tehdit etti.

Enver, işleri ağırdan alan kumandanları tehdit ederken Bağdat saldırısı için gerekli benzin, silâh ve mühimmat Haydarpaşa tren istasyonunda hâlâ beklemekteydi.

...

6 Eylül 1917.

Tüm İstanbul büyük bir patlamayla sarsılır. Boğazda, Haliç'te, Üsküdar'da, Kadıköy'de Eminönü'nde bulunan tüm insanlar korkuyla donar kalırlar. Yüzlerce binanın camı kırılır.

Acaba ne olmuştur?

Yoksa kıyamet mi kopmuştur?

Patlamanın geldiği yöne bakan İstanbullular, Haydarpaşa garının hemen tepesinde kocaman kocaman alevler, bu alevlerin çok daha yükseklerinde yarı alev, yarı duman karışımı dev bir şemsiye görürler. Sarayburnu'ndan yangını seyredenler arasındaki polis memuru patlamanın nedenini açıklar; "*Şam'daki Yıldırım Ordularına gidecek cephane patlamıştır.*"

Polis memurunun verdiği bilgi doğrudur. Almanya'dan Yıldırım Ordularına gönderilmek üzere getirilen benzin tankerleri infilâk etmiştir. Çıkan yangından sonra el bombalarıyla havan topları da çok geçmeden ısınmış ve arka arkaya patlamaktadır.

Yangın kısa sürede çok tehlikeli bir hâl almıştır. Her zaman olduğu gibi bu tür felâketlere hazırlıksız olan İstanbul itfaiyesi çırpınıp durmaktadır. Alabildikleri tek tedbir, Haydarpaşa'ya ve Kadıköy'e gelen vapurların Üsküdar'a yönlendirilmesi olmuştur.

Haydarpaşa'ya gitmesi gerekirken Üsküdar'a yönlendirilen vapur kalabalıktır. İnsanlar gözlerini alevlere dikmiş donup kalmışlardır. Kalabalığın içinde bulunan tek hareketli kişi bir topçu binbaşısıdır. Binbaşı, bir kalabalığa, bir giderek uzaklaştıkları yangına bakmaktadır.

Nihayet dayanamaz yumruklarını sıkarak bağıırır:

– Lânet olsun onlara. Bağdat'ı geri almak için gelen cephanenin burada ne işi var?

Bağıran binbaşı Bağdat'ı kurtarmak için yapılacak bir harekâtın daha büyük felâketlere neden olacağını düşünerek bu yangına şükretmektedir.

Normal bir zamanda ne sivil ne asker bu tür bir düşüncüyü aklından bile geçiremezdi; ama artık askerler bile Enver'e açıktan lânet edebiliyorlardı.

“Ben kimseden korkmam general!”

Tam iki yıl, Alman ordularının başkumandanlığını yapmış, en son Fransızlarla savaştığı Verdun kalesi önünde büyük bir hezimete uğrayınca Alman zaferini hayallerin ötesine itmiştir.

Bu yüzden görevden alınan Alman Başkumandanı Falkenhayn, Bağdat'ı kurtarmak gibi büyük bir iddiayla Osmanlıya gönderilmiştir; fakat Bağdat saldırısı için gerekli silâh ve mühimmatla birlikte benzin tanklarının patlaması Falkenhayn'ın plânlarını yeniden gözden geçirmesine neden olmuştur. Sonunda Haydarpaşa'daki patlama inadını kırmış ve Alman subaylarla bir cephe teftişine çıkmıştır.

Bu teftiş sırasında aklı başında Alman subaylar onu ikna etmişler ve Bağdat saldırısından vazgeçirmişlerdir; fakat Falkenhayn

buraya yatmaya gelmemiştir. İmparatorundan fırça yememek için devamlı hareket hâlinde kalmalı, bir şeyler yapıyor görünmelidir. Henüz teftiş bitmeden kafasındaki plân değişmiştir.

Bağdat şimdilik beklemeye alınacak ve önce Filistin cephesine saldıracaktır. Gerçi İngilizler Sina yarımadasına çok büyük kuvvetler yığmışlardır. İngiliz kuvvetlerinin bir ucu denize, diğer ucu çöl ortasındaki Araplara dayanmaktadır; fakat olsun. Emrindeki Mehmetçiklerin gözü karadır.

Ölmeyi bilirler.

Bu denli ölmeyi bilen askerlerle İngiliz mevzilerini hallaç pamuğu gibi atacaktır.

İngilizleri Kudüs'ten kovduktan belki de denize döktükten sonra Bağdat'ı kurtaracaktır.

Evet evet, önce Kudüs, sonra Bağdat!

...

Falkenhayn; *"Yeni savaş plânını görüşmek için"* tüm kumandanları davet etti. Yıldırım Orduları Grup kumandanları generalin karargâhında toplandılar.

Falkenhayn, uzun uzun plânını anlattıktan sonra sadede geldi:

– İşte böyle arkadaşlar. Bütün ordularımız, aynı anda cepheden İngilizlere hücum edecek. Kudüs'ü aldıktan sonra onların peşini çölde de bırakmayacağız. Yok olmadan Süveyş Kanalı'na ulaşmak İngiliz orduları için kurtuluş olacaktır.

Falkenhayn'ın anlattıkları inanılır gibi değildi; sadece Türk kumandanlar değil, Alman olmasına rağmen Von Kress de Falkenhayn'ı sevmiyor ve plânlarını beğenmiyordu. Bu plânı da beğenmemiştii; fakat bunu söyleyen kendisi olmamalıydı.

Halil Paşa da Von Kress gibi kendi düşüncelerini söyleme cesaretini gösteremeyince Falkenhayn'a haddini bildirmek görevi yine Kemal'e kaldı. Kimseden ses çıkmadığını gören Kemal, ağır ağır ayağa kalktıktan sonra haritanın başına geçti.

Yüzlerce kez incelediği haritaya bakarken Falkenhayn'a sordu:

– Mareşalim, Sina Çölü'ne İngilizlerin büyük kuvvetler yığdığını biliyorsunuz değil mi?

Falkenhayn'ın kaşları çatıldı:

– Elbette biliyorum.

Kemal, biraz da alayla tekrar sordu:

– Elbette bileceksiniz, muhakkak ki bu kuvvetlerin bir ucunun denizdeki İngiliz donanmasına, diğer ucunun da altınlarla satın alınmış Arap kabilelerine kadar dayandığının farkındasınız?

Falkenhayn omuz silkti:

– Arap kabilelerinden bize bir zarar gelmez.

Kemal kaşlarını kaldırdı:

– Ne münasebet generalim. Arapların İngilizlerle anlaştığını herkes biliyor.

Falkenhayn diklendi:

– Benim konuştuğum Araplar böyle demiyor general.

Kemal sahte bir hayret ifadesi takındı:

– Demek Araplarla konuşmaya devam ediyorsunuz. Oysa size; *“Araplarla biz konuşalım, sizin konuşmanız yanlıştır.”* diye yazmıştım.

Falkenhayn gayet yüzüzdü:

– Araplar Türklere düşmandır, bizse tarafsız bir milletiz. Arapları siz değil biz kazanabiliriz. Bunda ne var?

Kemal’in tepesi attı:

– Bunda çok şey var. Bunda gelecekteki Alman menfaatleri var Türk menfaatleri değil.

Falkenhayn anlamazlıktan gelerek bağırdı:

– Sözü nereye getirmek istiyorsunuz general, açık konuşun?

Kemal sesini yükseltti:

– Gayet açık konuşuyorum. Sizin bu savaş plânınız, Mehmetçiğin hayatını hiçe sayan bir paçavradan ibarettir. Niyetiniz bizim vatanımızı korumak değil, gelecekte buraları Alman sömürgesi yapmaktır.

İlk defa bir Türk subay, Almanların gerçek niyetlerini Falkenhayn’ın yüzüne karşı söylüyordu.

Falkenhayn’ın sinirden dudakları titremeye başladı:

– Çanakkale Kahramanı General Mustafa Kemal. Anladığım kadarıyla İngilizlerden korkuyorsunuz?

Kemal, alaylı bir kahkaha attıktan sonra masaya ellerini dayadı, Falkenhayn’ın burnuna kadar sokuldu. Ateşler saçan gözlerini Alman’ın gözünün içine gömdü:

– Ben kimseden korkmam general. İngiliz’i de Fransız’ı da tanımam; lâkin şimdi Arap çöllerinin ortasındayız. Sizin saçma plânınız yüzünden askerimi harcayamam. Macera gereksizdir. Bence saldırı değil, disiplinli bir savunma taktiği yeterlidir. Plânlarınızı ona göre yapmalısınız.

Falkenhayn ayağa fırladı:

– Burada kumandan benim, benim dediğim olur! Üstelik vazifeye başlamadan önce görevi kayıtsız şartsız kabul ettiğinizi hatırlatırım.

Kemal sesini daha bir yükseltti:

– Vatanıma hizmet uğrunda kayıtsız şartsız her göreve talibim; lâkin inanmadığım bir işi kimse bana yaptıramaz.

Hızını alamayan Kemal hırsla kılıcının kabzasını sıktı ve bütün hıncını Falkenhayn’a boşalttı:

– Sizler... Siz Türk topraklarındaki Almanlar. Kendi ülkeniz şu anda sonu belirsiz bir savaş içinde bütün cephelerde yeniliyor; şayet işe yarasaydınız burada olmaz, kendi memleketinizi savunurdunuz; lâkin sizi suçlamıyorum. Suç sizde değil, sizi başımıza kumandan diye gönderen soysuzlardadır.

Gerek Von Kress, gerekse Halil Paşa ve diğer subaylar sessizce dinliyorlar ve bu tartışmanın sonunun nereye varacağını kestiremiyorlardı.

İçindekileri Falkenhayn’ın yüzüne söylemiş olmanın verdiği rahatlıkla kapıya doğru yönelen Kemal, Halil Paşaya döndü:

– Paşa hazretleri, bu Almanlar macera istiyor diye askerimi tehlikeye atamam. Size de benim gibi yapmanızı tavsiye ederim.

“Ben demedim mi?”

Halep’te bu tartışmalar olurken Türk-İngiliz cephesi Filistin’in güney sınırında Sina Çölü girişindedir.

İngilizler çöle çok büyük tahkimat yapmışlardır. Cephenin bir ucu denizdeki donanmaya diğer ucu üç-beş altın karşılığında Türklerle saldırmaya hazır Arap kabilelerine dayanmaktadır.

Durum bu derece aleyhteyken bile Falkenhayn plânında ısrar etmektedir. Hezimetle sonuçlanan I. ve II. Kanal Seferinden sonra yeni bir hayal seferi başlamak üzeredir.

Kemal, İngilizleri de denizdeki gemilerin karadaki birliklere desteklerini de Trablus ve Çanakkale’de görmüştür.

Gemilerin karaya etkisini, Trablus ve Çanakkale’de kırmıştır; fakat bu çölde aynı başarıyı göstermek mümkün değildir. Kemal’e göre burada taarruz değil tam bir savunma savaşı yapılmalıdır. Falkenhayn ise burnunun dikine gitmekte kararlıdır.

Harekâtın son hazırlığı olarak Kemal’e ordusunu bölgeye taşıması için 14 Eylül 1917’de yazılı bir emir gönderir.

İşte bu son emir, iki ucu pislik dolu bir sopadır. Bu emri yerine getirmek demek; sonu belli büyük bir hezimetin kabullenmek, binlerce Mehmetçiği ateşe atmak demektir.

Emri yerine getirmemekse, kendisini askerlikten atmak için bahane arayan Falkenhayn’a ve Enver’e fırsat vermek demektir.

Kemal bugüne kadar önüne çıkan birçok problemi aşmasını becermiştir; fakat bu seferki aşılamayacak kadar büyüktür.

Saatlerce odasına kapanmış çare arayan ve sonunda bulamayan Kemal savaşı falan unuttur, atına atladığı gibi çöllere dalar. Geceyi tek başına bir vahada geçirir.

Kafasındaki tek soru; *“Böyle giderse bu işin sonu nereye varacak?”*

Bu sorunun cevabı bellidir; *“Felâket!”*

Ertesi gün karargâha döner. Kurmay başkanı Alman Dumez hemen yanına gider:

– Mareşal Falkenhayn’ın emrine nasıl bir cevap yazmamı emredersiniz generalim.

Kemal unutmuş gibi yapar:

– Mareşal ne emretmişti ki?

Dumez, Kemal’in unutmadığını adı gibi bilmektedir:

– Ordunuzu taarruz bölgesine taşımanız gerekmiyor mu?

Kemal birden bağırır:

– Hayır gerekmiyor albayım. Ben başarısına inanmadığım bir taarruza katılmam.

Dumez şaşırır:

– Mareşalin emrine rağmen mi?

Kemal resti çeker:

– Evet, onun emrine rağmen.

Dumez, elindeki evrakı toplar ve hemen dışarı çıkar.

Kemal, Dumez'in arkasından bakarken "*Şimdi gidecek söylediklerimi Falkenhayn'a yetiştirecektir.*" diye söylenir.

Gerçekten de öyle olur. Kemal'in kurmay başkanı Dumez, onun söylediklerinin yanına beş de katarak Falkenhayn'a anlatır.

Falkenhayn, Mustafa Kemal Paşayı VII. Ordunun başına getirmekle büyük bir hata yaptığını nihayet anlamıştır.

Belli olmuştur ki bu adam, kafasındaki büyük plânların uygulanmasına engeldir. Bu engelden bir an önce kurtulması gerekmektedir.

Falkenhayn, Dumez'in gammazlarını fırsat bilir. Kemal'e yazdığı yazıda alaylı bir üslûp kullanarak; "*Verilen emri yerine getirmeyecekse istifa etmesini,*" tavsiye eder.

Alman kumandanının bu yazısı bardağı taşıran son damla olur. Hemen kaleme sarılan Kemal; "*Falkenhayn'ın ihanete varan çalışmalarını ve bu ihanetin belge ve gerekçelerini, niçin onun emrini dinlemediğini ve dinlemeyeceğini,*" Enver'e bildirir.

Zavallı Enver, iki ateş arasında kalmıştır; Almanca ses çıkaramamakta, Kemal'e ise gücü yetmemektedir.

Sadece içinden Falkenhayn'ı suçlar ve "*Ben demedim mi?*" diye söylenir.

"Asi generalin aykırı raporu!"

Kemal de iki ateş arasındadır.

Bir tarafta, her yerde burun buruna olduğu Almanlar, diğer tarafta sağ ve soluna mevzilenmiş böbrekleri...

Almanlarla bir şekilde baş edebilmektedir; ama arada bir taarruza geçen böbrekleri için elinden bir şey gelmemektedir. Böbreklerine karşı yaptığı savaş plânları üç gün geçmeden hezimetle sonuçlanmaktadır.

Elbette bu hezimetin baş sorumlusu kendisidir. Doktorların devamlı tavsiye ettiği dinlenme silâhını kullanmamakta, ilâçlarını düzenli almamaktadır.

Böbreklerinin verdiği bütün sancılara rağmen akli Enver'e yazdığı yazıdadır. Alman tehlikesiyle ilgili yazdıkları çok ciddî ve elle tutulur ithamlardır.

O güne kadar Alman yörüngesinden çıkamayan Enver, her hâlde Kemal'in göz ardı edilmesi mümkün olmayan iddiaları üzerine bir takım tedbirler alacak ve bu tedbirlerin uygulanması için belki de kendisini görevlendirecektir. Enver böyle bir görevi kendisine verdiği takdirde ilk yapacağı iş bu Falkenhayn denen Alman'ı kulağından tuttuğu gibi memleketine postalamak olacaktır.

Almanları, Enver'i, Falkenhayn'ı düşünün düşünün beyninde de sancılar başlar; fakat daha sonra böbreklerinin sancısı beynindeki-leri bastırır. Sancıların şiddeti iyice artınca imdadına, kısa zamanda tanışıp dost oldukları ve bir Hristiyan Arap olan Salih Fansa yetişir. Bir nezaket ziyareti için karargâha gelen Salih Fansa'yla eşi Selma Fansa, onun ıstırabını görünce evlerinde istirahat etmeye zor da olsa ikna ederler.

Kemal'e, evindeki en güzel odayı tahsis eden Salih Fansa, Halep'teki doktorları seferber ederek onu tam bir tedaviye zorlar. Bir hafta sonra sancılardan kurtulan Kemal, tüm dinlenme ısrarlarına rağmen karargâha döner.

Geçici de olsa sancıları dinmiştir; fakat Enver'in cevabı da gecikmiştir. Bu gecikme Kemal'in canını tümünden sıkar.

O, devletin ve milletin geleceğiyle ilgili tüm kaygılarını; Enver'e, Talât'a, nazırlara, gazetecilere, sanatçılara ve daha pek çok kimseye gerek yazılı gerek sözlü hemen her fırsatta iletmiştir; fakat görünen odur ki emekleri boşa gitmiştir. İstanbul'dakilere derdini bir türlü anlatamamıştır.

Anlatamamıştır; ama anlatmaya devam etmekten başka çaresi de yoktur; fakat bu sefer daha etkili bir yol bulmak lâzımdır.

Bu yol öyle etkili olmalıdır ki hiç kimse ağzını açıp tek kelime itiraz edememelidir.

Yeni bir tarz kullanmalı yeni bir şekil üretmelidir.

Öyle bir şey yapılmalıdır ki akıllara çivi gibi çakılsın. Sadece bir kişiye değil herkese hitap etsin.

Herkese her şeyi tüm çıplaklığıyla bir çırpıda anlatabilsin.

Sonunda neyi nasıl yapacağını bulmuştur.

Evet, bulduğunu hayata geçirecektir.

Gerçi bunu yaparsa, kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver yine kızacaktır.

Komitacı Talât yine bozulacaktır.

Hariciye Nazırı Halil onu Enver'e şikâyet edecektir; fakat Enver'in Kemal'i şikâyet edecek kimsesi yoktur.

Kemal; "Söz uçar yazı kalır." düsturuna uyarak kâğıdını kalemini alır ve odasına kapanır.

Ve yazmaya başlar;

"Genel durum hakkındaki naçiz düşüncelerimi aşağıda arz ediyorum:

Memleketin genel kaderini idarede sorumlu ve içinde olan Zât-ı Devletlerinin ifadelerimi hiçbir bedbinliğe ve telâşa yormayarak itidal ve ciddiyetle kabul edeceklerine güvenim, düşüncelerimi en geniş ölçüde anlatmaya neden olmuştur.

1- Memleketin genel durumu her şeyden evvel dikkat nazarımı çekmektedir. Halk ile idare arasındaki bağlar sarsılmıştır. Çünkü savaştan arta kalan halk ya kadınlardan ya acizlerden veya kaçaklardan ibaret olup çalışmalarının ürünleri kendi hayatlarının idamesine yeterli değil iken sivil ve askerî hükûmet onlardan açlık ve ölüm karşılığında mallarını ve varlıklarını istemekte ve almakta.

(...) hükûmetin tam acizliği, bir zabıta kuvvetinin kesinlikle bulunmayışından ve ihtiyaç derdi ile genellikle memurlara yayılmış olan rüşvet ve suiistimal...

(...) bu dert ne halkta ne de memurlarda bir gelecek güveni bırakmamakta ve namuslu kimseleri, kutsal ilkelerden ayrılmaya zorlamakta.

Bu nedenle, harbin sürmesi hâlinde karşılaşacağımız en büyük tehlike, her taraftan çürüyen büyük saltanat binasının bir gün içerden birdenbire tümüyle çökmesi ihtimalidir.

2- Genel askerî durum harbin yakın bir gelecekte sona ereceğine işaret vermemektedir.

(...) Bu harbin sonuçlandırma anahtarları bizim tarafın elinde değildir sonucunu çıkarmak gerekir.

3- Ordu, harbin ilk devrelerine oranla olağanüstü zayıf; birçok orduların mevcudu gerekli olan miktarın beşte biri kadardır. Memleketin insan kaynakları, ordunun eksliğini tamamlamaya yeterli değildir.

(...) *Batı cephemize düşman tarafından hayatî darbeler indirilmesi ihtimali vardır. Kafkasya'da askerî durum durgun olup tarafımızdan kaybedilenlerin geri alınmasına teşebbüs mümkün değildir. (...) İngilizler Irak'ta, Ruslar Kafkasya'da istediklerini elde etmişlerdir.*

(...) *Genel durum bu iken meselâ Bağdat'ın geri alınmasını düşünmeye imkân yoktur. En kuvvetli düşman, daha kuvvetli ve daha hazır olarak Sina'dadır.*

4- (...) *Bu özet bakıştan sonuç olarak çıkardıklarım; "Artık her iş bitmiştir ve bulunacak bir çare kalmamıştır." düzeyinde değildir. Böyle bir kötümser kanaatin düşmanların ve tehlikelerin en korkululu olduğunu açıklamaya gerek görmem. Kurtuluş ve yaşama ihtimalleri vardır; ancak uygun tedbirleri bulmak gerektirir.*

Bendenize göre bugün yapılacak olanlar aşağıdaki tedbirler olmalıdır.

(...) *İçerde hükûmeti kuvvetlendirmek, mümkün olduğu kadar adalet işlerini ve herhâlde genel yiyecek, ticaret işleri ve ekonomiyi düzenlemek... Allah saklasın, yeni kayıplara ve felâketlere neden olsa da elimizde ve gerimizde kalacak bölgeleri ve halkı herhâlde dayanmaz ve çürük bir hâlde bulmamalıyız.*

(...) *Askerî politikamız, bir savunma siyaseti ve elimizde bulunan kuvvetleri ve bir tek eri son ana kadar korumak siyaseti olmalıdır. (...) İşte vatan çıkarlarına en uygun şekil budur...*

(...) *Hayat ve ölüm meselelerinde olsun karar vermek hakkından mahrum bulunduğumuzu sanmıyorum. (...) Bu hâlde devlet gözünde en yüksek sorumlu bir Türk olmalı, bütün iç ve siyasî kuvvetler onun elinde bulunmalı ve Falkenhayn yalnız askerî kumandan durumunda kalmalıdır. Sevk ve idarenin asıl hatları ile beraber, bütün geri hizmetler ve illerin ve aşiretlerin idaresi memleketimizin bir öz evlâdının idaresi altında bulunmalıdır.*

Eğer savaş durumu bu hareket suretini mecburî kılsa, vatanın mukadderatı söz konusu olurken zorla kendimin seyirci kalmama boyun eğemem ve dayanmam. Bu hâlde, yapacağım iş, en uygun bir birliğimin savunduğu cepheyi ve muharebe hatlarını, kayıtsız şartsız kendi emrim altına almaktır. Yani Mehmetçiklerim muharebe nedeniyle, Sina cephesinde erimeye zorlanırsa, başında bir Alman değil ben olmalıyım.

Suriye genel cephesinin Falkenhayn'a verilemeyeceği meselesinde Almanları kırmak ve onların kuvvet ve gerekliliklerine önem vermemek gibi kısır bir düşünceye bağlı olmadığımıza güvenmelisiniz.

İçinde bulunduğumuz bataklıktan Almanlarla beraber bulunarak kurtulmak mecburî ise de Almanların bu mecburiyetten ve harbin uzamasından faydalanarak bizi sömürge şekline sokmak ve memleketimizin bütün kaynaklarını kendi ellerine almak siyasetine karşıyım.

Derhâl, devletin bu hususta hiç olmazsa Bulgarlar kadar bağımsız ve kıskanç olmalarını gerekli görürüm.

Bağımsız ve bağımsızlık nedenlerinde kıskanç olduğumuz Almanlarca gereği gibi anlaşıldığı gün, onların gözünde Bulgarlardan daha itibarlı görüleceğimize sizi temin ederim.

(...) Falkenhayn, her vesilede herkese karşı; "Alman olduğunu ve bu itibarla elbette Alman menfaatini en ziyade düşüneceğini," söyleyecek kadar küstahtır. Geldiği günden beri aşiret reislerine Alman teğmenler göndererek doğrudan doğruya temaslarda bulunmakta ve "Araplar Türklere düşmandır." demektedir.

Fırat'ta ve Suriye'de, Alman siyaseti ve Alman çıkarlarının ne demek olduğunu ve özellikle bu sözü sarf eden bir Alman konsolosu olmayıp yüz binlerce Türk kanı için karar vermek mevkiinde bulunan bir kumandan olursa, işin tam olarak vatanımızın yararlarına uymayarak cereyan edeceğini kestirmemek mümkün değildir.

Bu durumda, hükûmetin kuvvetlendirilmesi ve memleket şartları şöyle dursun, memleket bütünü ile elimizden çıkarak bir Alman sömürgesi hâline girmiş olacaktır. Falkenhayn, bu amaç için bizim borcumuz olan altınları ve Anadolu'dan getirdiğimiz son Türk kanını kullanmaktadır.

Kısacası, gerek millî hükûmet ve gerek halk içinde yapılacak şeylerin alelâde bir memleket meselesi değil, en birinci memleket savunması meselesi olduğu bu devirde, memleketin herhangi köşesinin herhangi bir yabancı idare altına ve nüfuzuna verilmesi saltanat hayatını kesinlikle sakatlar ve yok eder.

(...) Almanların bu zaruretten ve harbin devamından yararlanaarak bizi sömürge şekline sokmak ve memleketimizin bütün kaynaklarını kendi ellerine almak siyasetine karşıyım.

(...) Falkenhayn, İngiliz'e saldıracakmış gibi bir durum gösteriyor, böylelikle bizleri aldatıyor. Gerçekte ise savunmadan başka bir şey yapmayacaktır. O, yurdumuza çok zarar vermiştir ve daha da verecektir. Almanlar, Palestin'den Rayak'a yani Güney Anadolu'nun yakınlarına kadar bütün geri hizmetlerine el koymak yolundadırlar.

Durum böyle devam ederse ya Falkenhayn ya ben buradan ayrılmalıyız.

İşte benim mütalâalarım bundan ibarettir. Bulunduğumuz mevkî nedeniyle bunları tasvir etmekle, vicdanım üzerindeki yükü kaldırmış olduğum kanaatindeyim.

Falkenhayn; asla Sina cephesinde vazife alamaz. Arabistan başkumandanlığı ve Sina'nın müdafası, kumandanı bulunduğum VII. Orduya ait olmalıdır ya da ordunun kumandasından af olunurum. İstirhamlarıma acele cevap verilmesini; çünkü cevap verilmediği takdirde vazifeme devam etmeyeceğimi General Falkenhayn'a tebliğ edeceğimi arz ederim.

VII. Ordu Kumandanı

Mir-i Liva

Mustafa Kemal

Rapora son noktayı koyduktan sonra koltuğun gerisine doğru yaslanarak bir sigara yakmıştır ki açık pencerenin pervazına konmuş olan Mavi Kuşla göz göze gelir.

Yaptığı işi Mavi Kuş da beğenmiştir.

“Pes doğrusu Mustafa Kemal pes!”

Güneşin ilk ışıkları Halep'in üzerine düşerken Kemal henüz başını yastığa koymamıştı. Bir fincan kahveyle sigarayı arkadaş yaparak mesai saatinin gelmesini bekledi. Beklerken raporu bir daha okudu. Bazı kelimelerin üzerini çizdi, yerine yenilerini yazdı.

Akşamdan yaverlerine tembih etmişti; “Sabah İsmet Bey gelir gelmez bana gelsin.”

İsmet her zamanki gibi herkesten önce mesaiye başlamıştı. Yaverlerin ikazı üzerine kapıyı vurarak girdi:

– Beni emretmişsiniz pašam.

İsmet girdiğinde Kemal elinde kalem, raporu okumaya devam ediyordu.

Kalemi bırakarak elindeki kâğıtları İsmet'e uzattı:

– Şunu bir okuyunuz. Tashihini de yaptıktan sonra kanaatlerinizi bildiriniz.

Yazılı evrak üzerinde oynamak tam İsmetlik bir iş; fakat bu sefer öyle olmadı. Raporu okudukça yumuk gözleri yumulup yumulup açılmaya başladı.

Mustafa Kemal Paşa gözünde zaten büyük adamdı; fakat bu rapor?

Her zaman kılı kırk yaran İsmet işi birde tersinden düşündü. Düşününce tanıdığını zannettiği Mustafa Kemal Paşa hakkında bilmediği pek çok şeyin olduğunu gördü.

Bir bakıştan bu adam; çılgının biriydi. Raptedilmez bir adam, tehlikeli bir asker.

İsmet, nice zaman sonra raporu hazmedebildi. Nice zaman sonra rapordaki görüşlerin dehşetini görebildi. Osmanlı ordusunun çok okuyan, çok araştıran nadir subaylarından biri olduğu hâlde ülke durumunun bu derece vahim olduğunu kendisi de farkında değildi.

İsmet'in raporu hazmedebilmesi pek kolay olmamıştı. Doluları yeniden doldurmuş, boşları tekrar boşaltmıştı.

20-25 sayfalık müsvedde, İsmet'in tam bir gününü aldı. Okudu, birkaç yerde düzeltmeler yapıp temize çekti. Kanaatlerini de yazıya dökerek rapora ekledi.

İsmet'e göre rapor; "*Mükemmel bir durum tespiti*" idi. Sadece askerî strateji çerçevesinde kalınmamış, memleketin içinde bulunduğu maddî ve manevî çöküntü, her cephesiyle gözler önüne serilmişti.

Kemal, İsmet'in tashihinden sonra rapora son şeklini verdi, 20 Eylül 1917 tarihli "*Zâta mahsus*" işaret ve şifreli telgrafla Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşaya gönderdi. Sonra, tanıdığı ve güvendiği, hatta güvenmediği devlet adamlarına da aynı şekilde ulaştırdı.

En önemlisi de bu raporu, Sadrazam Talât Paşaya da gönderdi. Talât'a göndermekle, hareketine siyasî bir boyut da kazandırmış oldu.

Raporu gönderdiği kişilerin, bunu sumen altı yapıp, kimseye bahsetmeyeceklerinden adı gibi emindi; fakat buna izin vermeye hiç niyeti yoktu.

Yazısı düzgün subayları karargâhta topladı ve raporun elli altmış kopyasını çıkarttı. Sonra Cevat Abbas'ın bavuluna doldurdu ve İstanbul'a gönderdi.

Cevat Abbas, raporları kendisine verilen listedeki kişilere eliyle teslim edecekti.

...

Rapor Enver'i çılgına döndürmüştü. Okudukça hafakanlar geçirdi. Her okuduğunda ayrı bir krize girdi. Her okuduğunda kafası biraz daha karıştı. Kemal'in çılgın olduğunu zaten biliyordu; fakat bu derece...

"Pes" dedi sonunda:

– Pes doğrusu Mustafa Kemal pes!

Raporu alan Talât da çılgına dönmüş, soluğu hemen Enver'in yanında almıştı.

Enver'in daha kötü durumda olduğunu gören Talât, kendi kendini sakinleştirmek zorunda kaldı.

Bir süre sonra da harbiye nezaretine telefonlar yağmaya başladı. Ardından da hükûmet üyelerinin görüşme talepleri geldi. Raporu okuyup paçaları tutuşan nazırlar, Enver'le konuşmak istiyorlardı.

Çok geçmeden hükûmet üyelerinin tamamı Enver'in odasında toplandılar. En sonunda Cemal de geldi. Kemal raporu kendisine de göndermişti.

Enver; "*Deli saçması.*" olarak nitelendirdiği Kemal'in raporunun, bu denli ciddiye alınmış olmasına şaşırılmış görüntüsünü verdi.

Yer yer kahkahalarla süslediği alaylı konuşmasını, koca göbeğini hoplata hoplata gülen, pos bıyıklarını burarken soğuk nükteler yapan Talât tamamladı:

– Mustafa Kemal Paşa Hazretleri askerlik değil siyaset yapıyor. Takdir edersiniz siyasetçiler doğru-yanlış demeden ağızlarına geleceğini söylerler.

Talât bunları söylerken kendisinin ve nazırların siyasetçi olduğunu unutmuştu.

Talât'ın bu sözlerine Enver bıyık altından güldü.

Nazırların gülecek hâli yoktu aksine suratları asıktı. İçleri kararmış, canları sıkılmıştı. Pek çoğu Kemal'in raporda iddia ettiklerine hak veriyor; fakat dile getiremiyorlardı.

Cemal iki arada kalmıştı. İstanbul'a gelirken raporda yazılan birçok şeyi Kemal'le konuşmuşlardı. Üstelik ona; "*İşleri düzeltemezse istifa edeceği,*" sözünü vermiş; fakat hiçbir harekette bulunmamıştı.

Cemal bunları düşünürken Enver'le Talât nazırlara gönül rahatlığıyla vazifelerine devam etmelerini tavsiye etti.

Enver'le Talât tedbirlerini almışlar rapor hükûmet üyeleri dışına çıkmamıştı; fakat pişmiş aşı soğuk su katan İstanbul'a gelen Cevat Abbas oldu. Bir bavul dolusu raporu, Kemal'in verdiği listedeki yazarlara, gazetecilere, sanatçılara dağıttı.

Ve Marmara denizi Mustafa Kemal Paşanın hazırladığı, her kelimesi birer gülle olan rapor dedikodusuyla dalgalandı.

Alman Asya Grubunun casusları ilk günden ele geçirdiği raporu Almanya'ya tellemişti bile.

"İstifa!"

Halep'ten yazdığı raporla Marmara'yı dalgalandıran, Berlin'i teşkilleyen Kemal dört gözle Enver'in cevabını bekliyordu.

Enver'in rapora cevabı tam on iki gün sonra 2 Ekim 1917'de gelebildi.

Yazıdan, rapordaki incelik ve derinliğin anlaşılmadığı hissedilmektedir;

"(...) Sina cephesindeki harekâtın sevk ve idaresine memur edilmiş olan Mareşal Falkenhayn Paşanın mezkûr harekâtın muvaffakiyetle neticelenmesi için en doğru kararı vereceğine eminim.

Bu husustaki itimadıma zât-ı âlînizin de iştirak buyurmanızı bilhassa rica ederim.

**Başkumandan Vekili
Enver"**

Enver, rapordaki ikaz ve tedbirlere cevap yazmak yerine, Falkenhayn'ı savunmaktaydı.

Enver, bu cevabıyla Kemal'e; "*Çizmeden yukarı çıkıyorsun.*" demek istemişti.

Ya da Kemal öyle algılamıştı.

Onca emek çekmiş, sabaha kadar beyin yormuştu.

Sonra da yazdıklarını İstanbul'a göndermişti.

Göndermişti de ne olmuştu?

Kocaman bir hiç.

Yine sağır kulaklara konuşmuştu.

Devletin geleceğiyle ilgili, korku, kaygı ve iddialarının yer aldığı, her cümlesi ateşten bir kor olan raporunun ciddîye alınmadığını gören kumandanın tepkisi, hiddetine, karakterine yakışır şekilde oldu.

Kendi kendine; "*İstifa ediyorum!*" diye bağırdı.

Kemal; "*İstifa ediyorum!*" derken epeyce sakinleşmişti, fakat ağzından burnundan çıkan dumanlar onun içindeki yangının büyüklüğünü gösteriyordu.

Kemal, hiçbir askerin, hele hele hiçbir ordu kumandanının yapamayacağı şeyi yaptı.

Kendi kendisini görevden aldı. Yerine de kolordu kumandanlarından Ali Rıza Paşayı atayarak garip ve rastlanmamış bir şekilde istifa etti. Durumu da bir yazıyla Enver'e bildirdi.

İstifa dilekçesi başlı başına bir destandı.

Dilekçesinde öyle yaralara tuz basmıştı ki bunları başka kumandanların görmesi ve bilmesi son derece sakıncalıydı.

...

Raporu ciddîye almayan Enver'le Talât ve diğerleri, Kemal'in istifa dilekçesindeki ithamların şiddeti karşısında afalladılar.

Onun istifa etmesi demek; İstanbul'a gelerek bizzat raporda ve istifa dilekçesinde yazdıklarını gümbür gümbür konuşması, anlatması demekti.

Gerçi basını susturmuşlardı; fakat fısıltı gazetesinin tirajı İstanbul'un nüfusunu bile aşarak Avrupa'ya kadar ulaşabiliyordu.

Kemal, İstanbul'a gelir ve raporuyla istifa dilekçesinde yazdıklarını dillendirirse, Enver'le Talât'ın ona yapabilecekleri hiçbir şey yoktu.

Kemal artık eski Kemal olmaktan çok uzaktı.

O, şanlı Çanakkale kahramanlığının parıltıları üzerinde Muş ve Bitlis zaferlerinin tacını da taşıyordu.

Bunu bilen Enver, Falkenhayn'a yazarak; *"Ne pahasına olursa olsun, Kemal'i istifadan vazgeçirmesini."* istedi.

Ortalığın karışmasından Alman menfaatlerinin zarar göreceğini anlayan Falkenhayn'da kibir mibir kalmadı.

Kemal'in ayağına kadar giderek istifasını geri almasını rica etti; fakat nafile.

"Ellerini öptüğüm kumandan paşam!"

Falkenhayn'a rağmen istifadan vazgeçmeyen Kemal, Enver'i köşeye sıkıştırmıştı.

Enver her köşeye sıkıştığında yaptığı gibi odasının kapısını kilitledi ve kara kara düşünmeye başladı.

Elinin altındaki kâğıtlara, amaçsız çizgiler çizdi. Bir süre sonra çizmekten vazgeçti, dirseklerini masaya koyarak yüzünü avuçları arasına aldı.

Ne yapacaktı?

Ne edecekti?

Bu pis işin içinden nasıl sıyrılacaktı?

Kemal'in istifasının durdurulması gerekiyordu. Yazıyla telefonla olacak şey değildi bu iş. Kendisi Halep'e kadar gitse onu ikna etmeye çalışsa iyi olurdu; fakat şu anda Kemal'in önüne geleni sürükleyip götüren kızgın bir sel gibi olduğunu tahmin ediyordu.

Sonunda beyninde bir şimşek çaktı.

Cemal haftalardır İstanbul'daydı ve her şeye burnunu sokuyordu. Onu şatafatlı bir törenle karşılamış, geldiği günden beri sık sık ziyaret etmişti. Üstelik önemli-önemsiz pek çok konuda ona akıl danışmış yağ çekmişti.

Kafasında çakan şimşek, Enver'in yakışıklı yüzünü aydınlattı.

O şimdi bir taş atacaktı ve karşılığında tam iki kuş yere düşecekti.

...

Hemen Cemal'i ziyarete gitti. Söze Suriye'deki klâsik sıkıntı ve sorunlardan bahsederek başladı.

Enver konuşurken Şam'daki şatafatlı günlerini hatırlayan Cemal derin; *"ahlar ohlar"* çekti.

Onun zaaflarını bilen Enver, Cemal'in devlet ve millet için ne denli önemli olduğunu şatafatlı cümlelere döktükten sonra boynunu büktü:

– Kumandan paşam. Bir kerre dahi gördük ve anladık ki zât-ı devletleriniz olmadan Suriye'yi elde tutmamız mümkün değildir. Bilindiği gibi zât-ı âlînin bölgeden ayrıldıktan sonra ortalık birbirine girdi. Orayı ancak siz düzeltebilirsiniz kumandan paşam. İstirham ediyorum Suriye'ye gidiniz ve orayı düzeltiniz.

Üf üf üf üf.

Üf de üf.

Enver'in her cümlesinde Büyük Cemal Paşa biraz daha büyüdü.

Enver'in her cümlesinde Büyük Cemal Paşanın tüyleri biraz daha kabardı.

Enver'in her cümlesinde Büyük Cemal Paşanın büyük sakalı yüzünü biraz daha kapatır oldu.

Enver yağladıkça yağladı, Cemal serildikçe serildi.

Onun serildikçe serildiğini gören Başkumandan Vekili Enver bağlamaya devam etti:

– Ellерinden öptüğüm kumandan paşam. Ne arzu buyurursanız ben burada yapayım; lâkin siz hemen vazifenizin başına dönünüz ve oralara göz kulak olunuz.

Koca Enver, kumandan paşasının ellerinden öper de koca kumandan paşanın etekleri zil çalmaz mı?

Mademki vatan ondan hizmet bekliyor!

Mademki kendisi olmadan Suriye'yi elde tutmak mümkün değildir!

Mademki oralara göz kulak olmak gerekir!

Enver, her cümlesinin arkasından oluşan etkiyi ölçtü, biçti ve asıl niyetini tam tren istasyonunda araya sıkıştırıverdi:

– Halep'e gider gitmez ilk işiniz Mustafa Kemal Bey kardeşimizin istifasını geri aldirmek olsun, bilirim sizi kırmazlar.

Cemal hareket eder etmez, Enver Kemal'e bir tel yazdı;

“Anlaşmazlığı çözümlmek üzere Bahriye Nazırı Cemal Paşa Hazretleri Halep'e hareket etmiştir. Kendilerinin teşrifine kadar görevinizin başından ayrılmamanız...”

“Kemal’in eli havada kaldı!”

Cemal’in geleceğini öğrenen Kemal gülümsedi. Dr. Rasim Ferit’in telgrafları, İstanbul’dan dönen Cevat Abbas’ın getirdiği haberler onu rahatlatmıştı.

Talât’ın vurdumduymazlığını, Enver’in; “*Çizmeden yukarı çıkma.*” ikazını bile hayra yordu. Bu tepkiler asıl perişanlığı örtmek için yapılmış göstermelik tepkilerdi.

Kemal, devleti yönetenlerin şaşırmasını, telâşlanmasını, tedbirler almasını istiyordu ki bu şaşkınlık ve telâşi yaratmayı başarmıştı.

Enver’in, istifasını önlemesi için Cemal’i yola vurmasını da bu yüzden hayra yormuştu.

Ummuyordu; ama belki Cemal de Enver’i çok sıkıştırmıştı. Belki de İstanbul’a giderken anlaştıkları gibi; “*Kemal Paşa istifa ederse ben de ederim.*” diyerek Enver’i tehdit etmişti. Enver de bunu göze alamayarak Cemal’i buraya gönderiyordu.

Cemal gelir gelmez şeklen kendisini ve Falkenhayn’ı dinleyecekti. Sonra ihanetleri su yüzüne çıkmış bu Almanya, Almanya yolu gösterilecekti.

...

Cemal’in geleceği gün, yanına Şükrü ve Cevat Abbas’ı da alan Kemal istasyona gitti. Halep Valisi Bedri Bey de oradaydı.

Cemal’i beklerken uzun istasyon salonunda yürüyerek sohbete başladılar.

Birkaç kez gidip gelmişlerdi ki istasyonda bir koşuşturma oldu. Kemal’le Vali Bedri Bey de salonun diğer ucundan kalabalık maiyetiyle giren Falkenhayn’ı gördüler. O da onları görmüştü.

Kemal’le Bedri Bey başlamış oldukları yürüyüşün temposunu hiç bozmadan devam ettiler. Kemal’le Falkenhayn arasındaki krizi bilen Vali Bedri Bey ne yapacağını şaşırmış tedirgin bir şekilde yürüyordu.

Kemal, dostluğun da düşmanlığın da yerini bilen bir askerdi. Şu anda Halep’e gelecek olan önemli bir misafiri karşılamak için buradaydı. Falkenhayn’a düşmanlığını belli edecek bir hareket yapması düşünülemezdi.

Bunu bilen Vali Bedri Bey bir adım önde yürümüş ve Falkenhayn’la tokalaşmıştı.

Kemal'in aklındaysa ne rapor vardı ne Falkenhayn'ın ihanetleri. O da gülümseyerek elini Alman generale uzattı.

Fakat o da ne; Falkenhayn tokalaşmayı devam ettirmek bahanesiyle valinin elini tutmuş bir türlü bırakmıyordu. Kemal'in eli havada kalmıştı. Falkenhayn uzanan eli sıkamak niyetinde değildi.

Kızmış ve bozulmuştu Kemal.

Delen bakışlarını Falkenhayn'ın gözüne dikerek bir adım geri çekildi ve valiye seslendi:

– Bedri Bey! Lütfen biraz uzaklaşınız!

Vali Bedri telâşlanırken Falkenhayn ne yapacağını şaşırdı. Kemal'in geri çekilmesi, valinin uzaklaşması tehlike işaretiydi.

Falkenhayn'ın yaverleri de bunu anlayınca hemen koşullar ve ellerini tabancalarına atarak kumandanlarının arkasında durdular.

Uzaktan olanları gören Cevat Abbas bağırды:

– Şükrü dikkaaat!

Cevat Abbas'la Şükrü de elleri tabancalarında Kemal'in arkasında yerlerini aldılar.

Çakacak olan kıvılcımı gara giren trenin çığlığı önledi.

Kemal mecburen düdük sesine kulak verdi. Trenin gara girmesiyle salondaki kalabalık Cemal'i karşılamak üzere dışarı fırladı.

Bunu fırsat bilen Falkenhayn kapıya doğru kaçtı gitti.

Cemal, trenden iner inmez kapının ağzında bekleyen Falkenhayn'la tokalaştı. Sonra da gerilerde olan Kemal ve diğer karşılayıcıların ellerini sıkı.

Tören kıt'asını denetleyen Cemal, Falkenhayn'ın otomobiline binerek istasyondan ayrılınca Kemal de karargâhına döndü.

“Ne malım var ne servetim!”

Kemal'le Falkenhayn sürtüşmesiyle ilgili olarak önce Falkenhayn'ı dinleyen Cemal, iki saat sonra Kemal'i arayarak ziyaretine geleceği haberini verdi.

Kemal'le Cemal, büyük bir salona girdiler ve *“Hiçbir ziyaretçi kabul etmeyeceklerini”* bildirerek kapıyı kapadılar.

Kemal; Almanların Orta Doğu'yla ilgili plânlarını, Mehmetçiğin kanı üzerinde oynanan oyunları, Araplarla olan ilişkileri açık açık anlattı. İstanbul'a gönderdiği rapor üzerinde de uzunca durdu.

Cemal ona hak vermekle birlikte görünen oydu ki onun da elinden gelen bir şey yoktu. Kemal bu durumu da anlayışla karşıladı; çünkü her şeye rağmen ipler Enver'in elindeydi.

Sonunda sözü şöyle bağladı:

– Paşa hazretleri, ben elimden geleni yaptım; lâkin sizin de gördüğünüz gibi tüm ikazlarım boşa gitmiş. Enver Paşa Hazretleri tehlikeyi görmek istemiyor. Kanı kanından, canı canından ben gibi bir kardeşine değil, ihaneti belgelenmiş bir Alman'a inanıyor. Şimdi başkumandan vekilimizin bu tutumu karşısında ne yapmamı tavsiye ediyorsunuz?

Cemal'in ses tonu Kemal'i rahatlatmak ister gibiydi:

– Aziz kardeşim, sevgili paşam. Yerden göğe kadar haklısınız; amma olayları siz de büyütüyorsunuz? Biraz alttan alıp idare etseviz. Zamanı mı şimdi, biraz sakın olsanız.

Kemal şaşırması:

– Sakin olmamı nasıl beklersiniz paşam? Üstelik siz nasıl sakın olabiliyorsunuz?

Cemal lâfın nereye gideceğini anlayınca bozuldu:

– Ne yapmamı bekliyorsunuz?

Kemal derin bir nefes aldı:

– Hani meseleyi halledemezseniz birlikte istifa edecektik.

Cemal'in dili tutulur gibi oldu:

– Yapamam Mustafa Kemal Bey. Ne malım ne servetim, hiçbir şeyim yok. Çocuklarım da pek küçük.

Kemal asıl bu sözlere bozuldu. Dağ bir fare daha doğurmuştu:

– Bahis konusu olan koca bir milletin ölüm-kalımıdır paşa hazretleri. Böyle zamanlarda şahıslar öz menfaatlerini düşünemezler. Siz de öyle yapmalısınız.

Cemal'in bu sözlere verecek cevabı yoktu. Kendisine Enver'in verdiği görevi hatırladı:

– Yani bendeniz istirham etmiş olsam, istifadan vazgeçseniz. Birlikte çalışmaya devam etsek.

Kemal bu teklife sert cevap verdi:

– Hayır, paşa hazretleri. Muvaffakiyetine inanmadığım bir işte vazife almam için kimse beni zorlayamaz. Ülkemin ve milletimin durumuna kayıtsız olanlarla daha fazla çalışmam.

Kemal'in tavrını açık ve net gören Cemal, kendisine atılan taşı da görmezden geldi; fakat onu ikna etmek için tek bir söz de söyleyemedi.

Yapabileceği tek şeyi yaptı ve Enver'e şifreli bir tel yazdı;

"Halep'e geldim ve Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı Mareşal Von Falkenhayn ve VII. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşa ile ayrı ayrı görüştüm.

Tarafsız bir hakem olarak yaptığım inceleme sonunda kanaatim, aradaki ihtilâflı durumun düzeltilmesine maddeten imkân mevcut olmadığı sonucuna vardım.

Mevzubahis anlaşmazlığı yaratan nedenler konusunda, Mustafa Kemal Paşa tamamen haklı durumdadır; fakat ordu ile grup arasındaki anlaşmazlık ve münakaşa konularını ortadan kaldırmak için acil ve en kestirme yol, Mustafa Kemal Paşanın ordu kumandanlığından ayrılmasıdır.

Başka bir çare tasavvur edemediğimden, hükûmet namına paşanın istifasını kabul etmek mecburiyetinde kaldım.

Keyfiyeti saygılarımla arz ederim."

...

Kemal, tüm askerî kaidelere aykırı olarak bulunduğu vazifeden zaten istifa etmişti.

Aslına bakılırsa bu istifa değil bir isyandı. Bu isyanıyla Almanların; devlet, millet ve ordu idaresindeki baskılarını ve Türk milletini bekleyen tehlikeleri dünya âleme ilân etmek istemişti.

Bu isyanı kendisine bir hakaret olarak kabul eden Falkenhayn, Enver'den Kemal'i cezalandırmasını istediği hâlde, Enver bunu da yapamadı.

Çünkü böyle bir hareket, orduda kendisine karşı var olduğunu düşündüğü muhalefeti artırabilirdi.

Enver, bu olayın örtbas edilebilmesi için Kemal'den kararını yeniden gözden geçirmesini istedi. Bu da kabul edilmeyince Kemal'in istifasını sıradan bir olaymış gibi göstermek telâşına düştü.

Cemal'e gönderdiği telde; *"Mustafa Kemal Paşanın, VII. Ordu Kumandanlığından istifasının, II. Ordu Kumandanlığını kabul etmesi,"* şartıyla uygun görülebileceği yazılıydı; fakat Kemal, bu

görevi de kabul etmedi; çünkü teklif edilen yeni görevi kabul ederse istifası amacından sapar, herhangi bir olay olarak değerlendirilirdi.

Bu sefer Enver; *“Askerlikte böyle bir istifanın olağan bir şey olduğu,”* zannını vermek için harbiye nazırlığı tarafından Kemal’e sağlık nedenlerinden ötürü bir ay izin verilmesini sağladı.

Boşalan göreve de hemen Mustafa Fevzi Çakmak Paşayı atadı.

“Mustafa Kemal Paşanın imzası sizde kalmaz!”

Evet, istifa etmişti ve derhâl İstanbul’a gidecekti.

İstanbul’a gidecekti ve ne gerekiyorsa orada yapacaktı; fakat daha önce her Türk’ü satın alabileceğine inanan şu Alman bir ders daha vermeliydi.

İstanbul’dan hareket etmeden önce kendisine rüşvet niyetiyle verilen yedi küçük altın sandığını levazım reisine teslim etmişti.

Teslim makbuzunu aldı ve Salih’le Cevat Abbas’a verdi:

– Bunu Falkenhayn’a götürün. Benim kendisine verdiğim tutanağı isteyin ve almadan da dönmeyin, dedi.

Falkenhayn; *“Mustafa Kemal Paşaya altın göndermediğini, dolayısıyla kendisinde de böyle bir tutanağın olmadığını,”* ileri sürerek Cevat Abbas’la Salih’i boş çevirdi.

Falkenhayn’ın bu düzenbazlığına Kemal çok sinirlendi:

– Böyle terbiyesizlik olmaz. Tekrar gidin ve o Alman’a söyleyin; kendilerinde benim tutanağım vardır. Tutanağın olmadığını iddia etmek, altınların mevcudiyetini ortadan kaldırmaz. Vesikayı kaybetmiş olabilirler. O vakit kaybettiğine dair bir belge versinler. Benim bu konuda ne kadar kararlı olduğumu da kendisine bildirin.

Salih’le Cevat Abbas tam çıkıyorlardı ki Kemal ekledi:

– Mareşal’e; *“Bizi buraya gönderen kumandan, memleket menfaatleri bahis mevzuu olduğu zaman, altınla satın alınacak insanlardan değildir.”* deyin. O adama; *“Altınlarınız yerinde duruyor; fakat bu altınlardan çok daha değerli olan Mustafa Kemal Paşanın imzası sizde kalmaz.”* deyin. Olumlu bir netice almadan da karşıma gelmeyin.

Salih’le Cevat Abbas, bir süre sonra Falkenhayn’ın verdiği tutanakla geri döndüler.

VII. Ordu kumandanlığından ayrılmıştı; şimdi yatacak yeri bile yoktu. Dostu Salih Fansa yine imdadına yetişerek onu evine kabul etti. Madam Selma Fansa her zamanki gibi onu en güzel şekilde ağırlıyordu.

Bir an evvel İstanbul'a dönmek için sabırsızlanıyordu; fakat yol parası yoktu.

Bir süre borç para aradı. Bulamayınca satmayı hiçbir şekilde düşünmediği atları aklına geldi.

Bayağı bir servet sayılan, tam on iki tane saf kan atı vardı. Çaresiz kalınca atlarını satılığa çıkardı.

Satılığa çıkardı; fakat o kadar işte.

Atlar uzun süre pazarda, Kemal ise Fansaların evinde bekledi. Atlarına bir tek müşteri çıkmadı.

Subayların elinde de bu atları satın alacak para yoktu. Halep zenginleriye haklı olarak savaş zamanında devletin el koyacağından emin oldukları atlara para yatırmıyorlardı.

Ne yapacağını şaşırmıştı ki Cemal onun para sıkıntısından haberdar oldu. Hemen yardım etmek için kolları sıvadı. Satamadığını duyduğu atlarına bir veteriner göndererek fiyatlarını tespit ettirdi ve hepsini iki bin liraya satın aldı.

Parayı bulduğuna göre yola düşebilirdi. VII. Orduya ait tamir edilmesi gereken iki otomobili de trene yükletti.

Yola çıkmadan önce istifa ettiği görevine asaleten Fevzi Paşanın atandığını öğrenmişti. Ne kadar ayak sürüdüyse de Fevzi Paşa bir türlü gelmedi.

Yol hazırlığı bahanesiyle bir süre daha oyalandı. Niyeti Fevzi Paşayla baş başa görüşmek ve bölgedeki sorunları ona aktarmaktı; fakat Enver, Kemal'le Fevzi Paşanın buluşmamaları için ne gerekirse yapıyordu.

Onunla hiç değilse bindikleri trenlerin karşılaşacakları noktada on beş yirmi dakika olsun görüşmeyi plânlayan Kemal, yaverleriyle birlikte trene atladı.

Enver onların karşılaşacakları yerde de buluşmalarını engelledi. Şimendifer idaresine yaptığı baskıyla iki trenin aynı noktada durmalarına mâni oldu.

Böylece Kemal'le Fevzi Paşa görüşmek imkânı bulamadılar.

“Misafir geliyor!”

Osmanlı ülke nüfusundaki Türkler hemen hemen sadece kadın, çocuk ve sakatlardan ibaret.

Halkın gözünde hükûmet; kendilerini açlığa ve ölüme mahkûm eden bir kuvvet.

Devlet teşkilâtı otoriteden yoksun, idare anarşi içinde. Atılan her adım, halkın hükûmete karşı duyduğu derin nefreti artırmakta. Bütün memurlar rüşvet almakta, görevlerini kötüye kullanmakta, her türlü yolsuzluk yapılmakta.

Hükûmet üyeleri uzak yakın tüm akraba ve yandaşlarını işe yarasın yaramasın devlet memuru yapmış. İşe yarasın yaramasın bu akraba ve yandaşlara en yüksek koltuk ve en yüksek maaş verilmiş. Bu da yetmemiş akraba ve yandaşlara mahsus, hususî sözleşmeler yapılarak bir ay tek bir ay çift maaş verilir olmuş.

Çalışkan memurlar bilgisiz âmirlerin emrinde açlığa mahkûm edilirken ipin ucu kimlerin elinde belli değil. Kendileri gibi düşünmeyen memurlar ya sürülmüş ya da işten atılmış.

Kendilerinden öncekileri; “*İşlerine gelmeyen memuru sürüyor veya işten atıyor.*” diye suçlayanlar, kendileri göreve gelince daha kötüsünü yapmışlar.

Adalet mekanizması işlemez olmuş, emniyet kuvvetleri çalışmıyor. Ekonomik hayat hızla çökmekte. Ne halk, ne de devlet memurları geleceğe güvenemiyor.

Cephelerdeyse birliklerin çoğu gereken kuvvetlerinin beşte birine inmiş. En iyi durumdaki tümenlerin sayısı artan firarlar ve has-talıklar yüzünden yarı yarıya azalmış.

Böyle bir ortamda bile hükûmet bir şenlik hazırlığında. Okullarda öğrencilere görevler veriliyor. Çiçekler hazırlanıyor. Yollara bayraklar dikiliyor.

Misafir geliyor!

...

Alman imparatorluğu, Türk-Alman dostluk ve iş birliğine XIX. yüzyılın sonlarına doğru özellikle dikkat etmişti. Wilhelm, tahta geçtikten bir yıl sonra 29 Ekim 1889’da ve daha sonra 5 Ekim 1898’de İstanbul’u iki kez ziyaret etmiş, her gelişinde Abdülhamit tarafından büyük törenlerle karşılanmıştı.

Wilhelm dostluğu daha da pekiştirmek için Sultanahmet Meydanında bir çeşme bile yaptırmış ve bunu İstanbul'a armağan etmişti. Ülkesine dönerken de Abdülhamit'e; "*Zât-ı şâhânenizi ülkemde görmekten şeref duyacağım.*" diyerek padişahı Almanya'ya davet etmişti.

Devletlerarası geleneğe göre, bir ziyaret iade edilmeden, yeni bir ziyaret yapılmazdı; oysa şimdi gazeteler II. Wilhelm'in üçüncü kez İstanbul'u ziyaret edeceğini manşetlere taşımışlardı.

Alman imparatoru İstanbul'a gelmek istediğini söyleyince ne olur?

Enver hazır ola geçer.

Ve öyle oldu.

İmparatorun geleceği haberiyle birlikte İstanbul'da hummalı bir çalışma başladı.

II. Wilhelm'in kalacağı saraya alafranga tuvaletler uyduruldu. Bütün kaldırımlar boyandı, çöpler kaldırıldı. Wilhelm'in geçeceği caddeler trafiğe kapanarak Türk-Alman bayraklarıyla süslendi.

Hiç hata yapılmaması için bütün gayret gösteriliyordu; fakat çocuğun birinin; "*Bizim bayrak Almanlarınkinden büyük!*" demesiyle bir bayrak krizi yaşandı.

Hemen çaresine bakıldı. Büyük Alman bayrakları arandı; bulunamayınca Osmanlı bayrakları küçültüldü.

Güvenlik tedbirleri sırasında bir Ermeni komitesinin imparatora suikast tertibi içinde olduğunu öğrenen polis, sicili bozuk pek çok Ermeni'yi İstanbul'dan uzaklaştırdı.

Ve Alman İmparatoru Wilhelm, Sultan Reşat'ın davetlisi olarak üçüncü kez 15 Ekim 1917'de İstanbul'a geldi.

Amma ne geliş!

Enver, Talât, Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi ve tüm nazırlarla birlikte yaşlı padişah konuklarını sirkeci garında karşıladılar.

II. Wilhelm de büyük bir jest yaparak Osmanlı üniforması ve Osmanlı kalpağı giymişti.

...

Talât'la Enver, II. Wilhelm'e büyük bir konukseverlik gösterdiler. İmparatorla birlikte meşhur Yavuz gemisine binip Çanakkale'ye gittiler, ünü dünyayı tutan savaş siperlerini gezdiler.

Ziyaretinin dördüncü gününde Alman imparatoru şerefine verilen yemekte Wilhelm savaşın gidişatıyla ilgili iyimser bir konuşma yaptı:

– Nihâî zafere ulaşmamız için pek az bir zaman kaldı. Bu gidişle İngilizler kesinlikle açlığa mahkûm olacaklar. İtalya’yla Fransa’nın içişleri de son derece bozuktur, çok geçmeden cepheleri terk edeceklerdir. Rusya’nın durumuysa hepimizin malûmudur. İngiliz Savaş Bakanı Kitchener, Rusya’ya giderken gemisi batmış ve ölmüştür. Eğer Rusya’ya ulaşabilseydi, Çar aleyhinde bir ihtilâl yaptırırdı. Bu olay, hem Rusya’nın, hem İngiltere’nin çökeceğinin işaretidir.

İmparatorun bu iyimser konuşması sık sık alkışlarla kesildi. Alman İmparatoru Wilhelm ziyaretini bitirip ülkesine dönerken Osmanlı padişahını üçüncü kez ülkesine davet etti:

– Ağabeyiniz ekselâns Abdülhamit Han, fırsat bulamamışlardı. Zât-ı devletlerinizin ülkemi ve ortak zaferlerimizin kazanıldığı cephelerimizi görmenizi istirham ederim.

Alman imparatorunun davetine Sultan Reşat; “İnşaallahlarla” karşılık verdi.

“Türklerle iyi bir dayak zamanı geldi!”

Rusya’da Çar ve ailesi kurşuna dizilmiş ve monarşik yönetime son verilmişti. Prens Lvov başkanlığındaki geçici Liberal hükûmetin Doğu Cephesine yapmak istediği taarruz başarısızlıkla sonuçlanınca yeni bir ayaklanma patlak vermişti.

Bu ayaklanmadan sonra hükûmeti kuran Kerensky, 14 Eylül 1917’de cumhuriyeti ilân etmiş ve aldığı sıkı tedbirler yüzünden sosyalist lider Lenin ülkeden kaçmak zorunda kalmıştı.

Cumhuriyetin ilânına rağmen Rusya’da olaylar bir türlü durulmuyordu. Ne orduda disiplin ne idarede düzen kalmıştı.

Köylüler, zenginlerin çiftliklerine saldırıyor ve her tarafı yağma ediyordu.

...

Bu karışıklıktan faydalanan Bolşevikler bir hükûmet darbesiyle iktidara geldiler. Lenin tekrar Petersburg’a geldi ve Bolşevik rejimi başlattı.

Bolşevikler; “İktidara gelir gelmez harpten çekilecekleri,” sözünü vermişlerdi ve sözlerini tuttular.

Lenin’in bu kararından en çok Rus askerleri memnun oldu. Zaten savaştan bunalmış olan askerler, silâhlarını bırakarak köylerinin yolunu tuttular.

Bazıları yurduna dönmeden Türk cephelerini ziyaret etti. Düne kadar savaştıkları Mehmetçiklere silâh ve mermi verdiler; yiyecek-giyecek aldılar.

Bolşevik Hükûmet cephelerde savaşa son verirken çarlığın gizli antlaşmalarını açıklamakla kalmadı Almanya’yla barış yapmak için ilk adımı da attı.

Rusların cepheyi terk etmeleriyle birlikte Osmanlı ordusu rahatladı. Osmanlının Kafkas cephesindeki savaş bitmiş gibi görünüyordu.

...

Rusya’da Çarlık rejiminin yıkılışı Enver’de yeni umutlar yeni hayaller yaratmıştı. İlk iş olarak savaşa girmeleri için Bulgarlara rüşvet olarak verilen topraklar alınacak; tüm Rumeli kurtarılacaktı. Kafkasya’da eski toprakları kurtarmaktan başka Azerbaycan’dan geçip Turan’a kadar uzanılacaktı.

Elbette yıkılmasına vesile oldukları Rus donanması da Almanlarla paylaşılacaktı.

Çarlığın çöküşüyle birlikte Rusya’daki azınlıklar; “*Şimdi ne olacak?*” diye soruyorlardı. Bu kaosta en çabuk toparlananlar Gürcülerle Ermeniler olmuştu. Okula gitmesi yasaklanan ve dolayısıyla cahil bırakılan Azerî Türkleri suskundu.

Rusların cepheden çekilmeleri İngilizler için tehlike çanlarının çalması demekti. Osmanlının barışa zorlanması şimdi daha bir önem arz ediyordu.

Yeni barış teşebbüsü için Fransızlar devreye girdi.

Fransız Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreteri Serthelot, Paris’ten İstanbul’a dönmek üzere olan Dr. Cemil Paşaya şu teklifi götürdü:

– Bize tek başınıza barış teklifinde bulunursanız, sizin için çok müsait şartlar hazırlayabiliriz. Devletinizin toprak bütünlüğünü garanti etmekle kalmaz, istediğiniz kadar malî yardım da yaparız.

Rusların cephelerden çekilmesi Enver'e yeni hayaller kurduruyordu. Bu yüzden Cemil Paşanın getirdiği Fransız teklifini görüşmeye bile değer bulmayarak; *"Fransızların barışa ihtiyaçları varsa, teklifi onlar bize yapsınlar."* dedi.

Bu fırsatın da geri tepilmesiyle birlikte tüm iyi haberler Osmanlı topraklarını terk etti. İngilizler bütün ısrarlara rağmen Osmanlının barışa yanaşmamasına kızmışlardı.

Artık; *"Türkler oldukça aksilik gösteriyorlar. Onlara iyi bir dayak atmanın zamanı geldi."* demeye başladılar.

Türlere iyi bir dayak atacaklardı; fakat nasıl?

Türk bir ateş parçasıydı. Bir tokat yemeyi göze alamayanın Türk'e bir tokat atması mümkün değildi.

Sömürgeci İngiliz akıllıydı, ateş parçasını eliyle tutmaya hiç niyeti yoktu. Türk'e tokat atmak için Arap yoldaşlarına yaptığı desteğini artırdı.

İsyan eden Şerif Hüseyin'e, silâh, mühimmat, araç-gereç ve Arap için her şey demek olan çil çil, sarı sarı altın gönderdi.

Çil çil, sarı sarı altınları alan Arap, her fırsatta Türk'e saldırdı. Yol-bel kesti, kervan bastı, kuyuları zehirleyerek Mehmetçiği susuz bıraktı.

Ve öyle bir an geldi ki Arabistan'daki Şerif Hüseyin'in bir buçuk yıldır devam eden isyanı sıradan bir isyan olmaktan çıktı ve Osmanlıyı sarsan bir deprem olma yoluna girdi.

"Eve sinmiş kadınca koku!"

Kemal'in, Suriye'yi, İstanbul'u, Almanya'yı, hükûmeti, karıştıran raporu, en büyük depremi Akaretler yokuşunda yaratmıştır.

Bâb-ı Âli'den çıkan lâf, Beyazıt'dan, Mercan yokuşundan, Eminönü ve Sirkeci'den geçip Beşiktaş'a varıncaya, oradan Mercan yokuşunun rampasını nefes nefese çıkıncaya kadar, kırk kılığa girmiştir.

Dünyayı ve İstanbul'u dolaşan rapor ve istifa dilekçesi dedikoduları Akaretlere gelinceye kadar kırk kılık değiştirmiştir; fakat asıl kırk üzerine bir kırk daha burada eklenmiştir.

Akaretler yokuşunun hanımları, kocalarından zaten abartılmış olarak duydukları dedikoduları, önce fırça, boya, badana, pürüzleri

yok etme, köşeleri alma; fakat yeni köşeler yaratma gibi ameliyelerden geçirdikten sonra; *“Ben de elin yalancısıyım komşum.”* diyerek Zübeyde’ye aktarmışlardır.

Akaretler yokuşu hanımlarının kimi nalbant olup nalına, kimi çivici olup mihına vurmuştur. Bazıları Kemal’i göklere çıkararak; *“Senin oğlun padişah olacak adam.”* derken bazıları; *“Her şeye burnunu sokuyormuş. Çok kalmaz senin oğlun Divan-ı harplik olur.”* demiştir.

Zübeyde, komşularının tükenmek bilmeyen dedikodularını dinlemekten yorulmuş, imdat ister gibi gözünü yollara dikmişken oğlu Kemal, 1917 Ekimi sonunda İstanbul’a gelir. Kemal’in gelişi, zaten kaynayan Akaretler yokuşunu hepten fokurdadır.

...

Kemal annesinin elini öpüp kardeşiyle hasret giderdikten sonra; *“Hoş geldin.”* ziyaretine gelen meraklı komşuları da kabul eder.

Komşular, Zübeyde’ye anlattıkları dedikoduları ona da anlatırlar. Daha doğrusu Kemal onları anlatması için teşvik eder. Özellikle komşu kadınların; *“Hayal, dedikodu, hafiften gerçek.”* karışımı söyledikleri Kemal’i gülmekten kırar geçirir.

Zübeyde, komşuların bir an evvel gitmesini isterken oğlu onları konuşturdukça neşelenmektedir.

Mahallenin gençleri ve yaşlılarıysa Kemal’in raporunu gündeme getirirler. Bir yandan onu tebrik ederken bir yandan da kelleyi kaptırmamasını öğütlerler. Bu tavsiyelere; *“Allah seni nazardan saklasın, seni millette bağışlasın.”* duaları karışır.

Komşuları Kemal’e daha sıkı muhalefet etmesi, Enver’e boyun eğmemesi, gerekirse Talât’ı bile sollamasını tavsiye ederlerken Zübeyde kızgındır.

Sonunda dayanamaz ve komşuları şakayla kovar:

– A be yeter. Uzaktan gelmiştir oğulcuğum. Hâlden anlayın yorgundur hade.

Zübeyde komşuları kovar; fakat bu sefer kendisi harekete geçer. Daha önce; *“Senin oğlun divan-ı harplik.”* diyen komşularını gündeme getirir. Padişahımız efendimize karşı gelmenin günahlığından, onun damadı Enver Paşa Hazretlerinin sözünü dinlememenin yanlışlığından söz eder.

Konuşur Zübeyde, büyük hisseler çıkarılacak ne kıssalar anlatır. Deyimlerden, atasözlerinden öğütleri alır, oğlunun nasihati sevmeyi bildiği için bu öğütleri; “mişler mışlarla” acayip bir şekle sokar. Nasihat etmemiş olmak için dolaştırdığı sözler tümünden anlaşılmaz olur.

Ana yüreği, oğulcuğunun başına bir şey gelmesinden korkmaktadır; fakat oğulcuğunun ana yüreğini dinlemeye hiç niyeti yoktur.

Kendisinden yirmi beş yaş büyük bir annenin, hemen her fırsatta ve defalarca tekrarlanan nasihatleri çekilir gibi değildir.

Zübeyde analık zırhına güvenerek oğlunu hesaba çeker.

Zavallı Makbule bile hâline bakmadan Mustafa Kemal Paşaya akıl vermektedir.

Kemal ikisini de çok sevmektedir; fakat bu sevgi ona çok pahalıya mal olmakta, Zübeyde’nin evinin her tarafına sinmiş kadınca hava sinirine dokunmaktadır.

Kemal için iki yol vardır.

Ya annesinin her isteğini yapacak ya da reddedip kıracaktır.

Sonuç her iki hâlde de kötüdür. Annesinin her dediğini yapmak demek, hep geriye doğru gitmek demektir. Yapmaması hâlindeyse bir annenin, kalbini kırmış olacaktır.

Bu durum Kemal’in ailesiyle ilgili çözümsüz problemlerinin sadece birisidir.

Diğer bir problemin adı Fikriye’dir.

Kemal, Fikriye’nin kendisini her ziyaret ettiğinde, genç kızın gönlünde yarattığı fırtınalardan habersizdir.

Kardeşiyle annesinin Fikriye’yi sevmemeleri Kemal için başka bir sıkıntıdır. Fikriye yarın sabah yine damlayacak, annesi ve kardeşi yine çileden çıkacaktır.

Annesi Zübeyde, kardeşi Makbule ve Fikriye...

Makbule tek bilinmeyenli, Fikriye üç bilinmeyenli, Zübeyde dört bilinmeyenli birer denklem, birer problemdir.

Kemal’in matematiği seven kafasının, bu karmaşık denklemlerle uğraşmaya hiç niyeti yoktur.

Bir an önce bu evden ve problemlerden uzaklaşmalı, kendisine ve rütbesine yakışacak bir mekânda kalmalıdır. Kendisine ve yüksek askerî rütbesine yakışacak en uygun ve tek yer Pera Palas’tır.

“Pera Palas!”

Pera Palas otelinin yapımı bir Fransız şirketi tarafından 1881’de başlatılmış 1892 Ekiminde Padişah II. Abdülhamit’in de katıldığı bir törenle hizmete açılmıştır.

Paris’ten, doğunun incisi İstanbul’u görmek için gelecek olan bir vagon dolusu lord, düğ, kont, baron, marki, general ve diplomat gibi batılı ve çok zengin maceraperest grubunun konaklamaları için Tepebaşı’nın Haliç’e bakan eğiminde, Fransız Mimar Vallauray tarafından altı katlı muhteşem bir bina olarak inşa edilmiştir.

Bu muhteşem yapının en üst katında Haliç ve Tepebaşı manzaralı bir teras var. Binanın demir süslemeli giriş kapısı atlı tramvayın geçtiği bir sokağa bakar. Otelin önünde her an bir veya birkaç fayton şık müşteriler bekler.

Bazen asker ya da politikacı konuklar getiren otomobiller, otel önünde dururken yaverler de yanı başında bekler.

Pera Palas’ın iki kanatlı ceviz işlemeli ahşap kapısından her milletten insan girer çıkar.

Fesli, kalpaklı, redingotlu Türkler; fötr şapkalı eli bastonlu, boynu kravatlı her türden Avrupalı...

Eli çantalı, uzun topuklu, türlü renkte şapkalı şık bayanlar da hiç eksik olmaz.

Pera Palas’ın müdavimleri arasında asker konuklar da vardır. Göğsü nişan ve madalyalarla dolu Alman subay ve generalleriyle birlikte yine göğsü nişanlarla dolu, apoletli, sırmalı, süslü Osmanlı paşaları da sık sık Pera Palas’ta boy gösterir.

O gün Pera Palas’a bir Osmanlı paşası daha gelmiştir.

Ordu kumandanlığından istifa ederek İstanbul’a gelen ve annesinin her köşesine kadınca kokular sinmiş evinden ayrılarak adına ve rütbesine uygun bir yer arayan Mustafa Kemal Paşa.

“Kalp kalbe karşı!”

Enver, sinir krizlerini çalışma odasında ve herkesin gözü önünde atlatamayacağını anlayınca evine gitti.

Ev de evdi hani.

Boğaza nazır Kuruçeşme’deki yalısında da krizler peşini bırakmadı.

Bahçedeki çakıl taşlarını alıp alıp denizin içindeki balıkların kafasına çalması da asabını düzeltmedi. Kemal'in İstanbul'a döndüğünü öğrendiği gün başlayan krizleri geçmek bilmiyordu.

Onu affedememişti.

Ne demekti koca başkumandan vekilinin emirlerine karşı gelmek!

Ne demekti sayfalarca rapor yazıp önüne gelen herkese yollamak!

Ve ne demekti harbiye nezareti kabul etmediği hâlde istifa etmek!

Hem de ne istifa!

Bu adam devlet içinde devlet midir?

Bu gücü nereden almaktadır?

Bu adama bir an evvel haddi bildirilmelidir!

Enver sinir krizleri geçirmektedir de Kemal rahat mıdır?

Hayır!

O da Pera Palas'ın birinci katındaki 101 numaralı dairesinin balkonundan Haliç'e bakarken kafasının içindeki bin bir olayı ayrı ayrı değerlendirmeye almıştır.

En önemli olay Halep'teyken yazmış olduğu rapor ve bu rapora Enver'in verdiği tepkidir.

Devletin ve milletin durumunu, anadan doğma görmezlerin bile anlayabileceği bir şekilde anlatmışken Enver ve ekibinin, Talât ve ekibinin gözleri kördür.

Almanlara bu kadar yüz vermek niçin?

Falkenhayn denen Alman'ın kıymeti harbiyesi nedir ki bu kadar korunmaktadır?

Bu beceriksiz ve bön adam nasıl ve niçin Türk kumandanlarına tercih edilmektedir?

Almanların ihanetlerini belgelediği hâlde niçin hâlâ harekete geçilmemektedir?

İstanbul'a kızgın gelmiştir.

Herkes koltuğuna kene gibi yapışmıştır, sökebilirsen sök.

Hesap soracaktır, Enver'den de Talât'dan da.

Yaverlerine; *"Enver'le görüşmek için randevu istemelerini."* söyleyecektir ki ilginç bir şey olur.

Enver Paşa Hazretleri kendisini Kuruçeşme'deki yalısına davet etmiştir.

Kalp kalbe karşı dedikleri galiba budur.

Hayret!

Enver'le Kemal'in kalbi karşı karşıya.

...

Geceyi sıkıntıyla geçiren Kemal, sabah erken kalktı. Tüm bıçaklarını bileדי, silâhlarını yağladı, diyeceklerini kafasında, sıraladıktan sonra Kuruçeşme yolunu tuttu.

Yolda da kendi kendine konuşmaya başladı.

Enver'le görüşecekti; kendisinin onunla görüşmesi için bir sürü neden vardı; fakat Enver kendisiyle niçin görüşmek istemişti?

Acaba?

Acaba aklı başına mı gelmişti?

Böyle bir şey olsa bile Kemal'in onu affetmeye hiç niyeti yoktu. Diyeceklerinin hepsini yine diyecek, söyleyeceklerini yine söyleyecekti.

Kuruçeşme'deki Enver'in yalısına vardığında öğle olmak üzereydi. Yalının muhteşem kapısından girer girmez, zenci bir hizmet-kâr Kemal'i saygıyla karşıladı ve eline bir not tutuşturdu.

Enver'den gelen bu notta; *"Kemal kardeşim, çok önemli bir iş çıktı, özür dilerim."* yazılıydı.

"Sen bu nişanı hak etmedin, o benim hakkım!"

Enver'in evde olduğundan ve kendisini atlattığından habersiz olarak Pera Palas'a dönen Kemal, sabahı dar etti. Mesai başlar başlamaz yanına Dr. Rasim Ferit ve yaverlerini de alarak harbiye nezaretine gitti.

Yaverleri ve Dr. Rasim Ferit dışarda kalırken kendisi Enver'in korumalarının engelini aşarak makam odasına daldı.

Salona girdiğinde burnundan soluyordu; fakat kalabalığı görünce hırsını frenledi.

Onu gören Enver yerinden fırladı. Kemal'in elini tuttu hararetle sıktı, sonra yıllardır görüşmeyen iki dost gibi onu kucakladı.

Kemal'e yer gösterirken kendisine merakla bakanlara, onun Çanakkale'deki kahramanlıklarını göklere çıkararak anlatmaya başladı:

– Çanakkale’de iyi ki siz vardınız aziz kardeşim. Bizim Sanders’e kalsaydık, Allah muhafaza İngilizler çoktan İstanbul’a girmişlerdi.

Kemal, Enver’in silâhını elinden almaya karar verdi ve sözü kaptı.

Önce o da Enver’i göklere çıkardı. Salondakiler, gözleriyle şahit olmasalar, şu anda cereyan eden olaya inanmaları mümkün değildi.

Kemal, Enver’i övüyor, takdir ediyor, yere göğe sığdıramıyor-du; fakat biraz sonra mesele anlaşıldı.

Kemal ne yapmış etmiş, sözü biraz dolaştırdıktan sonra, konuyu Sarıkamış hezimetine getirmiş; “*Enver Beyin ne suçu var, takdir-i ilâhi.*” diyerek son yumruğu vurmuştu.

İşin garibi, arka arkaya aldığı yumruklara rağmen Enver, hâlâ kendisinin övüldüğünü zannediyordu. Bu zanla göğsü kabarmıştı. Çanakkale zaferindeki kendi payını anlatmak için ayağa fırladı ve konuşmaya başladı.

Atış serbest!

Bu atışlar üzerine Kemal, sözü tekrar kaptı. Şu ana kadar sadece alay eden Kemal’in sesinde, hakaret tonlamaları da hissedilmeye başlandı:

– Enver Paşam, zât-ı âlînizin Çanakkale’ye geldiği gün yaptır-dığınız taarruzda, binlerce Mehmetçik ve onlarca subay boş yere kırıldı gitti. Hangi akla hizmet ettiniz bilemem; fakat düşman, bi-zim askerlerimizi top tüfekte beklerken siz mızıka eşliğinde süngü hücumu emretmişsiniz.

Enver kalakalmış bakınırken Kemal kalktı, Enver’in karşısına geçti. Onun göğsündeki madalyaları tek tek incelemeye başladı. Çanakkale zaferinin kazanılmasından dolayı, padişah tarafından verilmiş olan, “*Pırlantalı Osmanlı Nişanını*” tuttu.

Bir iki oynadıktan sonra, nişanı Enver’in göğsünden çekti aldı ve kendi göğsüne taktı:

– Sen bu nişanı hak etmedin, o benim hakkım.

Ortada buz gibi bir hava esti.

Yalnız olsalar, Enver bir şeyler söyleyecekti; fakat makam odası kalabalıktı. Enver bu hakareti de yutmak zorunda kalırken salonda-kiler iki paşa arasında şiddeti giderek artan tartışmanın sonunun

kötüye varacağını tahmin etmişler ve hiçbir şey yapamamanın verdiği sıkıntıyla kan ter içinde kalmışlardı.

Kemal, salonda kendilerini izleyenlere son kez baktıktan sonra Enver'e döndü:

– Yeteri kadar konuştuk, konuklarınız sıkılmışlardır paşam. En iyisi kendilerine izin veriniz, işlerine güçlerine baksınlar.

Enver, Kemal'in kendisiyle yalnız kalmak istediğini anlamıştı; fakat onun böyle bir niyeti yoktu:

– Yok canım ne münasebet, dedi.

Kemal zoraki gülümseyerek konuştu:

– Yok yok sıkılmışlardır. Baksanıza kan ter içinde kalmış garip-ler.

Enver'den bir tepki görmeyince odadakilere döndü:

– Efendiler, muhterem Enver Paşa Hazretleriyle mahrem bahis-ler konuşacağız. Şayet müsaade buyursanız.

Konuklar Enver'in tedirgin bakışları altında tek tek dışarı çıkmak zorunda kaldılar.

Onlar çıkar çıkmaz, Kemal açtı ağzını yumdu gözünü.

Enver'in yüzüne yaptığı hataları, hayalperestliğini, Almanlarla yaptığı iş birliğinin ihanet seviyesine ulaştığını bir bir saydıktan sonra bağırdı:

– Bugüne kadar söylediklerimin hepsi bir kulağınızdan girdi diğerinden çıktı. Anlamanız umduyla sayfalarca rapor yazdım. Heyhat! Siz vatan ve milletin hayatıyeti mevzu bahis olduğu tüm bahislere lâkayt kaldınız.

Enver'in sabrı tükenmişti; fakat sertleşmeye hiç niyeti yoktu:

– Bir zamanlar askerin siyasete bulaşmasına en çok siz karşı çıkardınız; lâkin siyasetin âlâsını siz yapıyorsunuz Kemal Bey.

Kemal sinirli bir gülümsemeyle cevap verdi:

– Zât-ı âlînizde bilirler ki bazı vaziyetlerde sabrımız tükeniyor, heyecanımızı frenleyemiyoruz. Biz cephede kan ve can verirken adamlar başşehirde vurgun vuruyorlar, keyif çatıyorlar, koltuk peşinde koşuyorlar. Ne yapalım yani, yanlış yapıyorsunuz demeyelim mi?

Enver, alayla bir teklif yaptı:

– Sevgili Kemal Bey kardeşim. Hadi üniformanı çıkar. Seni mebus yapalım. Meclise girersen, rapor yazmana da, hükûmeti ikaz

etmek için bazı ordu kumandanlarıyla iş birliği yapmana da gerek kalmaz.

Hımm!

Enver, aklının dibinde sakladıklarını şakayla karışık birer birer dökmeye başlamıştı:

– Kemal Paşam. Fikirlerinizi meşru bir zeminde, yani Mecliste müdafaa ediniz. Üzerinizde üniforma varken siyaset yapmaya devam ederseniz sizi başkaları örnek alır ve orduda intizamsızlık başlar. Ben de bu durumda karşı tedbir almak mecburiyetinde kalırım.

Kemal gülümsedi:

– Teşekkür ederim paşa hazretleri. Mebusluk düşünmüyorum. Zaten bizim Meclisteki mebusların memurlardan farkı yok. Mebus beyler ya sizin, ya sadrazamın emrettiklerini onaylamaktan başka işe yaramıyorlar. Ben millet ve memleketime asker olarak daha çok hizmet edeceğim kanaatindeyim. Siz beni; “*Siyaset yapıyorsun.*” diye suçlayamazsınız. Memleket ve milletimin ihtiyacı neyi gerektiriyorsa onu yaparım. Buna kimse mâni olamaz, siz bile. Bugüne kadar olduğu gibi bundan sonra da gerek hükûmetin, gerekse zât-ı âlînin, gaflet ya da delâletlerini söylemeye devam edeceğim.

O dakikaya kadar büyük bir gayretle kendini tutan Enver’de artık şafak attı:

– Yeter Mustafa Kemal! Ağzından çıkanı kulağın duysun! Raporunda ve istifa dilekçende yazdıkların yetmiyormuş gibi beni gaflet ve delâletle suçladığının farkında mısın? Bir vatan hainliğimiz kaldı. Bıraksam onu da diyeceksin.

Kemal de bağırды:

– Sizi vatana ihanetle suçlamıyorum; lâkin bir vatan haini vatanına ve milletine ancak bu kadar zararlı olabilir.

Kemal’in son sözleri Enver’i çileden çıkardı.

– Senin bu hakaretini kan temizler. Çek silâhını...

Enver’in makam odasının dışında yaverler kulaklarını kapıya dayamışlar içerdeki iki paşanın dozu giderek artan tartışmasını korkuyla dinliyordu. Aslında kulaklarını kapıya dayamalarına gerek yoktu; çünkü onların bağırımları tüm koridordan duyuluyordu.

Pek çok memur merakla gelmiş Enver’in makam odasının önüne yığılmıştı.

Uzun süre müdahaleden korkan Dr. Rasim Ferit'le Kemal'in ve Enver'in yaverleri "*Çek silâhını!*" sesini duyunca kapıya yüklenecek içeri daldılar.

Enver'in yaverleri ve Dr. Rasim Ferit, Kemal'in, Kemal'in yaverleri Enver'in ellerine sarıldılar; "*Aman paşam, kurban paşam, düşman ne der paşam.*" gibi yalvarmalarla paşaların silâhlarını aldılar ve her ikisini de ayrı ayrı odalara götürdüler.

...

Osmanlı ordusunun iki paşasının sıradan kabadayılar gibi birbirlerine silâh çekmeleri hiç de hoş olmamıştı.

Ayrı ayrı odalarda üst üste içilen sigara ve kahvelerden sonra akılları başlarına gelen paşalar birbirlerinden özür dilememelerine rağmen olanların yanlışlığını görmüşler ve yaverlerine; "*Bu nahoş vak'a burada kalmalı dışarıya sızmamalı.*" talimatı vermişlerdi.

Vermişlerdi; ama olaya şahit olan sadece yaverler değildi.

Harbiye nezaretinin çenesi düşük memurları, bu ballı haberi bir gün içerisinde tüm İstanbul'a duyurmayı becerdiler.

...

Enver'le Kemal'in tartışmaktan öte birbirlerine silâh çektiklerini duyan Hüseyin Rauf çok üzüldü.

Ona göre, Enver'le Kemal Türk ordusunun vazgeçilmez iki kumandanıydı.

Vatanın selâmeti için bu iki önemli kumandanın çekişmeleri değil, anlaşmaları gerekmektedir.

Onları barıştırmak için kafasında bir plân vardı. Bu plânı Kemal'e onaylatmak için onu Pera Palas'ta ziyaret etti. Enver'le aralarındaki tartışmayı bir de onun ağzından dinledi.

Sonunda derin bir nefes aldıktan sonra üzüntüsünü belirtti:

– Çok yanlış olmuş Mustafa Kemal Bey çok yanlış olmuş.

Kemal de üzgündü:

– Evet Raufçuğum keşke olmasaydı.

Kemal'in pişmanlığını gören Hüseyin Rauf bir teklif yaptı:

– Kemalciğim meğerki "*Keşke olmasaydı.*" diyebiliyorsun. Enver Beyle görüşmenizde fayda var.

Kemal hemen kaşlarını çattı:

– Ben onun ayağına gitmem.

Rauf için bu kadarı yeterliydi:

– Aziz kardeşim ben sana Enver’in ayağına git demedim ki. Aslında Rauf amacına ulaşmıştı.

Kemal’den sonra Enver’i de ziyaret etti. Onun da Kemal’le tartışmalarına; “*Keşke olmasaydı.*” şeklinde yaklaştığını görünce Pera Palas’ta bir öğle yemeği tertip etti.

“Aman nazar değmesin!”

Başkumandan Vekili Enver Paşa Hazretleriyle Çanakkale Kahramanı ve müstafi VII. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşanın; ünü dünyayı tutmuş Hamidiye gemisi kumandanı Hüseyin Rauf Beyin davetlisi olarak Pera Palas’ta bir öğle yemeği yiyeceklerini öğrenen otel müdürünü bir heyecan sarar.

Otel müdürü biraz da konumu ve görevi gereği, sadece İstanbul’daki değil, tüm dünyadaki olaylardan haberdardır.

Mustafa Kemal Paşanın VII. Ordu kumandanlığından istifa ederek İstanbul’a geldiğinden, yazdığı rapordan, üç gün önce Enver Paşayla Mustafa Kemal Paşanın birbirlerine silâh çektiğinden her şeyden; ama her şeyden haberdardır.

Osmanlı ordusunun en önemli iki paşasının böyle bir olaydan sonra birlikte yemek yiyecek olmaları, otel müdürüyle birlikte tüm personeli de telâşa düşürmüştür.

Bütün personel işini gücünü bırakır.

Pera Palas’ın her yerinin her zaman temiz olmasına rağmen tekrar bir temizlik faaliyeti başlar.

Otel girişinin ceviz kapıları, lobideki koltuklar, resepsiyon kürsüsü, giriş kapısının tam karşısında beş basamaklı mermer merdiven, bu merdivenin üzerindeki kıymetli kırmızı halı, merdivenin iki yanındaki karşılıklı dörder mermer parmaklıklar, parmaklıkların sonunda siyah kaide üzerinde yükselen iki siyah mermer sütun, sütunların ihtişamıyla yarışan muhteşem avizeler, avizelere kavuşmak ister gibi büyük saksılar içinde boy atmış çiçekler...

Hepsi, hepsi tekrar silindikten sonra kokulu sularla dezenfekte edilir.

Ağır perdelerle süslü beş büyük pencereli yemek salonuna yenden çeki düzen verilir.

Tüm masa örtüleri ve perdeler değiştirilir. Büyük salonu kaplayan yekpare halı silinir.

Bütün bu hummalı çalışma Enver'in yaverinin; *"On beş dakika sonra paşam teşrif edecekler."* demesiyle son bulur.

...

Kemal, Enver ve Rauf, Pera Palas'ın muhteşem yemek salonunun bir köşesinde oturmuşlardır.

Pera Palas müdürü güzel bir jestle salona başka müşteri kabul etmez; fakat adetten olmadığı hâlde ve emirlerini almak bahanesiyle arada bir yanlarına gidip gelmektedir.

İki kumandanın hiç geçinemediklerini bilen Pera Palas müdürü rahatlamıştır; çünkü Kemal'le Enver kahkahalar atmakta birbirlerine hoş şakalar yapmaktadırlar.

Hüseyin Rauf da ordunun kırıgın iki kumandanını barıştırmış olmanın verdiği mutlulukla onlara katılmaktadır.

Enver'le Kemal sanki yıllardır birbirlerini yememişlerdir.

Sanki yıllardır birbirlerinin aleyhinde denmedik lâf bırakmayan onlar değildir.

Sanki üç gün önce birbirlerine silâh çeken de başkalarıdır.

Hüseyin Rauf içinden; *"Aman nazar değmesin."* derken dışından ve Enver'le Kemal'e göstermeden sağ elinin işaret parmağının ikinci boğumunun tersiyle ahşap masanın ayağına üç kez tıklatırken tavana bakar.

Pera'nın muhteşem yemek salonunun beş bölmeli tavanı. Her bölmenin ortalarındaki üçer göbek, bu göbeklerin ortalarındaki küçük avizeler bile Kemal'le Enver'in kahkahalarından memnun ıslıl ıslıl parlamaktadırlar.

"İlâhî Enver!"

Pera'da yenilen yemek, tüttürülen barış çubuğu, Enver'le Kemal arasındaki savaşın üzerine bir tül gibi atılmışsa da aslında yapılan şimdilik bir ateşkesti.

Asıl ve kesin antlaşmanın imzalanması için daha pek çok barış çubuklarına ihtiyaç vardı.

Enver huzursuzdu, zaman geçtikçe ve düşündükçe Kemal'in yaptıkları içine işlemeye başladı.

Onun tenkitleri, hele hele bu tenkitleri yazıya dökerek kendi aleyhinde belgelendirmesi Enver için iyi bir fırsattı.

Üstelik ordu geleneğine göre hiçbir ordu kumandanı kendi kendini görevden alamazdı. Bu da büyük bir suçtu.

Bu yüzden Kemal'in cezalandırması gerekirdi; fakat Enver bùyüklük yaptı (!) Kemal'in raporunu da istifa dilekçesini de görmezlikten geldi. Gelmek zorundaydı; çünkü raporda ve istifa dilekçesinde yazılanlar kendisini de zor durumda bırakan iddialardı. Kemal'e bu nedenlerden ceza vermek demek rapor ve istifa dilekçesindeki iddiaları tekrar gündeme getirmek demekti.

Barış çubuğu tüttürmelerine rağmen onun keskin dilinin durmayacağını, raporu da istifa dilekçesini de gündemde tutmak için elinden geleni yapacağını biliyordu.

Kemal'i susturmak için başka görevler teklif etti; fakat onun bu şartlarda yeni bir görev kabul etmeye hâlâ niyeti yoktu.

Koca Enver Paşa olarak ona bir karşılık verememekten de rahatsızdı. Bir şeyler yapmalıydı; fakat ne?

Düşündü, taşındı ve buldu!

Bulduklarını da yazıya döktü.

...

O gün Beyazıt'da bulunan harbiye nezaretindeki Enver Paşadan, Pera Palas'da ikamet eden Mustafa Kemal Paşaya bir telgraf geldi.

Telgrafta; *"Beraberinizde karargâh mensubu kişileri de getirmişsiniz, kanunen bunu yapamazsınız. İki makam otonuzu da beraberinizde getirmişsiniz, o iki otomobil şahsınızın değil devleti âlîyenindir. Savunmanızın en kısa zamanda gönderilmesi..."* şeklinde suçlamalar vardı.

Bu suçlamaları okuyan Kemal kocaman bir kahkaha attı; *"İlâhî Enver! Bunları bulmak için kim bilir ne kadar düşünülmüştür. Bu adamın başka işi yok mu?"* dedi.

Gülümseyerek oturdu ve kendi el yazısıyla Enver'e bir cevap yazdı;

"Beraberimde bir erkân-ı harp subayı getirdiğim doğru değildir. Yaverim Yüzbaşı Salih Efendiyi, ölüme varabilecek bir hastalığa müptelâ olduğundan tedavisi için getirdim. Mülâzım Şükrü Efendi,

uzun zamandır harp içindedir ve hiç cepheden ayrılmamıştır. Manisa'da bulunan ailesini mazeret gösterdiğinden terhis edilmiştir.

Yanımda tek bir yaver vardır; bırakmış olduğum makama tayin edilen Mustafa Fevzi Paşa, kendi yaverlerini beraberlerinde getirdiklerinden, ben de kendi yaverim Cevat Abbas Efendiyi yanımda muhafaza ettim.

Bahse konu iki otomobilin biri, alındığı zaman bile bozuktur ve VII. Ordu karargâhından hareket ettikten sonra, XV. Kolordu karargâhına teslim edilmiştir. Diğer otomobilin lâstikleri zaten yoktur. Belki lâstik temin ederim umuduyla getirdim; lâkin bu da mümkün olmadı. İş bu otomobil, şu anda, II. Ordunun İstanbul'daki sevk memuruna teslim edilmiştir."

Bu savunma karşısında Enver, daha ileri gidemedi. Kemal'i yeni bir görevle İstanbul'dan uzaklaştırmak için başka teklifler yaptı; fakat Kemal yine hiçbirini kabul etmedi.

Onu bir türlü İstanbul'dan uzaklaştıramayan Enver, Kemal'e umumî karargâh emrinde bir görev vermek zorunda kaldı.

"İnanmam!"

Yeni görevi; *"Hiçbir iş yapmamak."* olan Kemal'in aklı Filistin cephesindedir.

Oradaysa tam bir komedi oynanmaktadır. Bir İngiliz gözcü birliği Osmanlı cephesine yaklaşmış, ateş açılınca İngilizler motorlu araçlara binip kaçmıştır. Onları kovalayan Mehmetçikler, araçtan düşen çantayı almışlar ve VIII. Ordu Kumandanı Von Kress'e götürmüşlerdir.

Türk cephesinin sahil kısmını savunan VIII. Ordu kumandanı Alman Von Kress, çantadakileri görünce hazine bulmuş gibi sevinmiştir.

Çantada İngilizlerin yapacağı taarruz plânı vardır.

Bu plâna göre İngiliz saldırısı on beş gün sonra, Birüssebi bölgesine kandırmaca olarak yapılacaktır; fakat asıl taarruz Gazze yönünde olacaktır.

III. Kolordu kumandanı İsmet, çanta hikâyesini duyar duymaz; *"İnanmam."* demiştir.

XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat ise; “*Ordusunun bütün taarruz plânlarını bir çantaya doldurup cepheye dolaştıracak kadar aptal bir İngiliz kumandanı olamaz.*” diyerek düşüncelerini söylemiştir.

Türk kumandanlar böyle düşünse bile; çölde bulunan çanta hikâyesine Alaman Von Kress Paşa inanmış; Türk kumandanların görüşlerini bir kenara iterek bütün yığınağı Gazze bölgesine yapmaya başlamıştır.

Saldırının on beş gün sonra yapılacağı hesabıyla hazırlıklarını sürdüren Von Kress, Türk kumandanları dinlememenin cezasını çekmekte gecikmez.

İngilizler on beş gün değil üç gün sonra, 31 Ekim 1917’de taarruza geçmişlerdir. Hem de çanta hikâyesine; “*İnanmam.*” diyen Albay İsmet’in savunduğu Brissübe bölgesine.

Albay İsmet çok üstün bu taarruz karşısında geri çekilmek zorunda kalmıştır. Grup Kumandanı Falkenhayn, VII. Ordu Kumandanı Fevzi Çakmak’tan Brissübe’nin geri alınmasını isterken bunun mümkün olmayacağını kendisi de bilmektedir.

Hem suçlu hem güçlü olan Von Kress, hezimetin bütün suçunu İsmet’e ve diğer Türk kumandanlara atmış; Falkenhayn’a yazdığı resmî şikâyet yazısında birinci suçlu olarak İsmet’i göstermiştir.

Falkenhayn ise konuyla ilgili İsmet’in görüşlerini sormuş; o da on madde olarak yazdığı cevabî raporunda asıl suçluyu; “*Bütün taarruz plânlarını bir çantaya doldurup cepheye dolaştıracak kadar aptal bir İngiliz kumandanı olamayacağını,*” düşünemeyen Von Kress Paşa olarak göstermiştir.

“*Vagon vurgunu!*”

Cephelerdeki aksaklıklar, kumanda heyetinin beceriksizliği ve savaşın çok kötü yönetildiği pek çok örnekle açıkça görüldüğü hâlde; İngiliz ve Fransızlardan gelen barış tekliflerine cevap bile verilmemesi tepkilere neden olmuştu.

Savaşın getirdiği yokluklar halkın üzerindeki baskıyı daha da arttırmıştı. İttihatçıların neden olduğu, çoğu zaman başını çektiği vurgunların boyutları büyüdükçe halkın temel ihtiyaçlarının; unun, buğdayın, şekerin fiyatı da yükseldikçe yükseldi.

Fiyatlar yükseldikçe un çuvaları, fırınların arka depolarını boy-ladı. Buğday, yer kuyularına gömüldü. Şeker, bakkal raflarından kayboldu.

Un, buğday, şeker ortadan kayboldukça vurguncuların iştahları daha bir kabardı. Daha çok unu, daha çok buğdayı, daha çok şekerini İstanbul'a getirmek için yarışa girildi.

Öküzlerin çektiği kağı, atların çektiği arabalar, katırların eşek-lerin sırtında yapılan taşıma yeterli olmayınca vurguncular gözleri-ni tren vagonlarına diktiler.

Ve vagon ticareti başladı.

Fakat, taşınacak malla birlikte taşıyacak vagon da karaborsa-daydı; çünkü savaş nedeniyle vagonları daha çok ordu kullanıyordu.

Bir vagonu kiralamak için de nüfuzlu İttihatçılara ihtiyaç vardı. Tacirler bu vagonlar için İttihatçılara önemli hediyeler (!) vermek zorundaydılar. Bu hediyelerin fiyatı, malın fiyatına eklenince fiyat-lar önceleri üçe beşe katlanırken sonraları ona yirmiye katlandı.

Bir malın üzerindeki fiyat, sabah başka, öğle başka, akşam baş-ka oldu.

Bir tacir sabah bir dükkâna uğruyor; gaz, şeker, un, iplik alıyor, akşamaysa bu malları daha yüksek bir fiyata, başka birine satabili-yordu. Böylelikle malların, yerlerinin bile değiştirilmesine gerek kalmadan fiyatlar yükselip duruyordu; fiyatlar yükseldikçe de halk inim inim inliyordu.

Kıtlık ve açlık yüzünden doğan memnuniyetsizlik zamanla Mec-lise ve İttihat Terakkiye de sıçramıştı. Her yerde ve her çevrede Enver'e ve dolayısıyla İttihat ve Terakkiye açık-gizli bir muhalefet ve karşı koyma başlamıştı. Açlık ve kıtlık üzerine yapılan şikâyet-ler her gün zaten işitiliyordu; fakat birdenbire "*Ayrı barış.*" söylen-tileri ortaya çıkınca Enver çileden çıktı.

"Çatlak sesler!"

Enver, henüz yüzüne söylenemeyen bu ayrı barış isteklerinden bile rahatsız oluyor, bütün olanları Talât'ın organize ettiğinden şüpheleniyordu.

Talât, Kara Kemal, Dr. Nâzım ve diğerleri. Onların kendisine muhalif olduğunu zaten biliyordu; fakat ya kendi arkadaşları!

Kendi arkadaşlarının da onlarla birlikte olup olmadığı sorusu Enver'i büyük bir merak içine düşürmüştü.

Ayrı barış, onun en büyük korkusuydu.

Hemen, İttihat ve Terakki Partisinin yönetiminde olan ve kendisine yakın bildikleriyle acil ve gizli bir toplantı yaptı.

Enver toplantının başlamasıyla birlikte sazı eline aldı. İttihat ve Terakkinin kuruluş amaçlarından, savaşa giriş mecburiyetlerinden, yaşanan sıkıntıların geçici olduğundan dem vurdu.

Toplantıya katılanlar; *“Acaba altından ne çıkacak?”* anlamında bakışlırlarken sazı bırakan Enver sadede geldi:

– Kardeşler! Gördüğünüz gibi muhalefet gemi azıya almış, bir ayrı barış tutturmuş gidiyor. Bu vaziyet sadece ordunun değil hükûmetin işlerine de mâni olmaktadır. Takdir edersiniz ki bu durumdan memleket ve millet zarar görmektedir.

Salondakiler anında birbirlerine baktılar. Mesele anlaşılmıştı.

Ve Enver gürledi:

– Memleket ve milletimizin geleceği için ayrı barış diye bağırان herkesi susturalım ve bunu yapmak için tedbirler alalım.

Enver'in, masaya *“Güm!”* diye indirdiği yumrukla birlikte salondakiler daha bir ürktü; çünkü içlerinde ayrı barış isteyenler de vardı.

Durum gerçekten nazikti. Enver yine birilerini yok etmek istiyordu. Bir şeyler söylemek ve bu adama engel olmak gerekiyordu.

Fakat bunu kim ve nasıl yapacaktı?

Toplantıya katılan herkes, Enver'in söylediklerinin ne denli tehlikeli olduğunu bilmelerine rağmen her ayağa kalkan üye; *“Hakk-ı âliniz var paşa hazretleri.”* diyerek söze başladı. Onun ne kadar haklı olduğu konusunda örnekler verilirken Enver iki adet elâ gözünü ve bir adet muntazam burnunu tavana dikti.

Enver'in bir süre sessizliğinden cesaret alan üyelerden biri, korka korka ve kulaklarını arkadan göstere göstere; *“Memleketin hâlini, cephelerin durumunu, ayrı barış yapılmasının gerekliliğini,”* ima etmek bedbahtlığını yapmıştı ki...

Enver burnunu yukardan indirdi, gözlerini tavandan aldı.

Parti yönetimindeki en yakınlarının çıkardığı; *“Bu çatlak sesler.”* onun Almanvârî bıyıklarını diken diken etmişti.

İttihat ve Terakki yöneticileri, Enver'in çok kızgın olduğu zamanlarda gösterdiği bu tavrı bilirlerdi. Daha fazla konuşmaya cesaret edemeyerek sustular.

Kimse tekrar söz almaya cesaret edemeyince Enver:

– Bitti mi efendiler! diye bağırdı.

Salondakilerden hiçbiri; “*Bitti.*” diyebilecek cesareti de gösteremedi. Enver, bir süre başı yerde olan adamları seyrettikten sonra kalktı, masanın kıyısına iki elini dayadı ve bağırdı:

– Yanılmışım efendiler! Meğer içimizdeki kardeşler bile muhaliflerimiz gibi düşünürlermiş. Vakti zamanı geldiğinde bu bahsi tekrar konuşacağız, toplantı bitmiştir.

Enver'in; “*Toplantı bitmiştir.*” hitabı bilinen bir ikazdır. Bunu duyan tüm üyelerin salonu, hatta binayı derhâl terk etmeleri gerekir. Elbette onlar da böyle yaparlar.

Salonda sadece Enver'in yakın çevresi kalır.

Yakın çevre?

Bu yakın çevrede önceleri Talât'la Cemal vardır; fakat bugün her ikisi de yoktur.

“Davullar kimin için çalıyor!”

Yakup Cemil olayından beri diken üstünde olan Enver kendi yakın çevresinin bu hâlini görünce daha bir korkar oldu.

Talât'tan çekiniyordu.

Kara Kemal'den çekiniyordu.

Cemal'den çekiniyordu.

En çok da ordu kumandanlarından çekiniyordu.

Bu yüzden başta Kemal olmak üzere kendi düşüncesinin aksine görüş belirten herkesi bazen ödül, bazen de bir bahaneyle İstanbul'dan uzaklaştırmıştı.

Enver şüphelerinde pek yanılmış sayılmazdı; çünkü Talât da Enver'le bir güç yarışındaydı. Şu farkla ki akıllı Talât kendisi hiçbir şekilde ortaya çıkmıyor, diyeceklerini, yapacaklarını başkalarına söyletiyor, başkalarına yaptırıyordu. Bu aralar Talât, Enver'i daha çok yıpratmak için daha önce kullanılmamış yeni bir adam arıyordu. Aradığını bulmakta da gecikmedi.

Sofya Büyükelçisi Ali Fethi!

Ali Fethi karşısındaki kim olursa olsun düşündüklerini ulu orta söyleyebilen medenî cesaretle bir adamdı. Zaten o da İstanbul'a gelmek için can atıyordu. Talât'ın teklifini "*Mebus yapılmak.*" şartıyla kabul etti. Ali Fethi yurda geldi ve İstanbul milletvekili olarak Mecliste göreve başladı.

Ali Fethi'nin İstanbul'a dönüşü Kemal'i de memnun etmişti. Arkadaşlıkları okul sıralarında başlayan ve Sofya'da dostluğa dönüşen Kemal'le Ali Fethi, memleketin durumu, hükûmetin durumu, savaşın gidişatı üzerine çok yoğun tartışmalar yaptılar.

Gerek Ali Fethi, gerekse diğer tanıdıklarıyla yaptığı bu tartışmalar Kemal'i yeniden hareketlendirdi. Kemal hareketlenince Enver de boş durmadı. Enver boş durmayınca Talât da davulu eline aldı.

...

İstanbul'un her tarafından davul sesi geliyor.

Dum dum da dum dum. Dum dum da dum dum.

Herkes kendi davulunu çalmaktadır.

Davula vuran tokmağı tutan el, bu eli vücuda bağlayan kol, kolu idare eden kafa, kafanın içindeki beyin.

Aslında davulun sesi beyinlere göre değişiyor. Beyin boşsa davulun sesi kuru gürültüden başka hiçbir şey değildir.

Boş beyinlerin çaldığı davullarda ritim yok, dum dumlar hep hile-hurda yayıyor.

Dr. Nâzım'ın, Kara Kemal'in ve diğer tüm İttihatçıların ve tüm nazırların ve sadrazamın davulları...

Siyasetçilerin, gazetecilerin davulları...

Bu davulların sesinde benlik var, bencillik var, beceriksizlik var, umursamazlık var.

En sessizi padişahın davulu. Padişahın çaldığı davul bile değil kudüm. Kudümün sesini padişah bile zor duyuyor.

Enver'le Talât'ın davulları diğer tüm davulların seslerini bastırıyor.

Enver'le Talât'ın davulları, diğer davulların sesini bastırırken çok ince eğilmelerinde, zarif kıvrılmalarında, köşe dönmelerinde birbirleriyle karşılaşmamaya özen gösteriyor; fakat yine de arada bir tosluyorlar.

Küüüt!

Bu kütürtü, artık davul sesi değildir.

Bu kütürtünün sarsıntısı zaten yüreğinde yağ kalmamış halka ürküntü veriyor.

Bu kütürtünün sesi, halka ürküntü verirken sömürgecileri keyiflendiriyor.

Talât gibi, Enver gibi, Cemal gibi davulcuların davulunu patlatmak Avrupalılar için pek kolay.

Özelikle İngilizler, Osmanlıya vuracakları son darbenin keyifli hazırlığı içindeler.

Altınları, silâhları, Kanada, Avustralya, Hindistan gibi geri kalmış sömürgelerinden getirdikleri askerleri, bunların hepsinden daha güçlü propagandaları ve yerden mantar biter gibi ürettikleri tarikatları ve sahte peygamberleriyle Osmanlı topraklarına top yekûn bir taarruza hazırlanıyorlar.

Aklı başında idarecilerden yoksun, bilimsel düşünceyi kaybetmiş Osmanlı yönetimi, yeniden hortlayan haçlı ruhu karşısında acz içinde çırpınıyor.

Onun her bir çırpınışı, sözüm ona müttefiki olan Almanların niyetlerine yeni fırsatlar yaratmakta ve her İngiliz saldırısı Osmanlıyı Alman bataklığına biraz daha itmektedir.

İstanbul'da çalan davul seslerine, Kemal'in davulunun sesi karışıyor.

Kemal'in davulu!

Kemal'in davulu hem Enver'i, hem Talât'ı, hem tüm İttihatçıları ürkütüyor.

Kemal'in davulu Almanları da ürkütüyor.

Kemal'in davulu genç subaylara umut pompalıyor.

Kemal'in davulu halkta, şimdilik anlamını bilmedikleri bir ferahlık uyandırıyor.

Kemal, davulunun verdiği rahatlığı biliyor.

Bu yüzden, anlatmaktan, bağırmaktan, konuşmaktan usanmıyor.

Kemal, Enver'in karşısına yeni ve dişli birini çıkarmak için Talât'ın, Ali Fethi'yi Sofya'dan getirdiğini biliyor.

Talât'ın Enver'den bıktığı apaçık ortada; fakat nasıl, neden, niçin?

Acaba Talât, Enver'in zararlarını görmüş olabilir mi?

Gördüyse bu zamana kadar dişe dokunur bir muhalefet niçin yapmamış.

Acaba gücü mü yetmiyor?

Neden ne olursa olsun Talât'ın artık Enver'i istemediği belli.

O hâlde Talât'la iş birliği yapılabilir.

Ve büyük bir ümitle Talât'ı ziyaret etmeye karar veriyor.

“Atlattım gitti!”

Tam yüz yirmi okkalık iri yarı bir adam olan Talât, Kemal'i dinlerken taslak yüzünü iri gözlüklerinin arkasına saklamış pos bıyıklarını yoluyordu.

Kemal; *“Almanların ordu içindeki hâkimiyetleri, her geçen gün devlet idaresine sirayetleri ve bunların doğurabileceği tehlikeleri, halkın perişanlığını, böyle giderse cephelelerin arka arkaya çökebileceğini, bilhassa ve İngilizlerin yaptığı barış tekliflerinin değerlendirilerek hemen barış yapılması gerektiğini,”* itiraza mahal bırakmayacak delillerle izah ederken Talât derin koltuğuna gittikçe gömülüyor, gözleri tavanlarda geziniyordu.

Sadrazam paşa, kendince diplomaside ve siyasette çok kabiliyetliydi.

Askerlerin siyaset yapması yasaktı; fakat Kemal konuşmaya başladığından beri siyaset yapıyordu. Talât onu ikaz etmeye cesaret edemediğinden susmayı tercih etmiş ve bu suskunluk pek uzun sürmüştü.

Büyük bir heyecanla pek çok memleket meselesini ve çarelerini dile getiren Kemal de Talât'ın devamlı tavanı seyrettiğini görünce sustu. Kafası başka yerlerde gezen Talât, Kemal'in konuşmadığını fark edince ayağa kalktı.

Kocaman bir esnmeden sonra Kemal'in yanına geldi ve omzuna dostça vurdu:

– Aziz paşam! Cephelelerde her gün ölümle burun buruna geldiniz. Çoktan pişmiş ve olgunlaşmış olabileceğinizi düşünmüştüm; lâkin yanılmışım.

Kemal neler anlatmıştı; Talât neler söylüyordu. Onun bu vurdumduymaz tavrı karşısında Kemal, burnundan solumaya başladı; fakat öfkesine çabuk hâkim oldu:

– Bakınız Talât Beyefendi. Bakınız saygıdeğer büyüğüm. Her ne kadar ört bas etmeye gayret etseniz de bendeniz Enver Paşa Hazretleriyle kanlı-bıçaklı olduğunuzu biliyorum. Üstelik Enver Paşa Hazretlerinin padişah damadı olduktan sonra, size ihtiyacı kalmadığını ya görmüyorsunuz ya da görmezden geliyorsunuz. Sadece bu kadar da değil ilk fırsatta sizi silkip atacağını, sizi ilk fır...

Talât, Kemal'in hakarete doğru giden sözlerini anlamazlıktan gelerek göbeğini hoplata hoplata güldü:

– İlâhî Mustafa Kemal Bey, ilâhî aziz kardeşim. Bütün bunlar lâf-ı güzaftır. Enver Paşa Hazretleri benim en sevdiğim, en güvendiğim insandır. Hiç öyle şey olur mu?

Talât bir süre Enver'i övdükten sonra kendisini de ihmal etmedi:

– Lâkin yiğidi öldür hakkını yeme. Ben olmasam sizin Enver Paşa Hazretleriniz...

Talât birden sustu, yerin kulağı vardı. “*Kendisi olmasa Enver'in bir hiç olacağını*” ağzından kaçırıldığı an başı belâya girebilirdi. Ne olur ne olmazdı. Bu Enver...

Hemen lâfı değiştirdi:

– Hayır aziz kardeşim hayır... Bunca karamsar düşünce sağlığınıza da zarar verir. Böbrek rahatsızlığınızdan haberdarım. Sağlığınıza dikkat etmelisiniz Mustafa Kemal Bey.

Talât'ın tavrı belli olmuştu; fakat Kemal son sözlerini söylemeden edemedi:

– Bakınız paşa hazretleri! Zât-ı âlînize ve diğer devlet büyüklerine sayfalar dolusu bir rapor gönderdim. Orada yazdığım ve iddia ettiğim her şey gözlerimizin önünde cereyan eden acı gerçeklerdir. Şayet tedbir alınmazsa Allah muhafaza devletin batması yakındır. Koskoca raporda bendenize hak verecek bir tek satır bile bulamadınız mı?

Talât büyük adamdı; çünkü yakın dostları ona; “*Büyük Talât Paşa.*” derlerdi. Bu unvan ona özellikle kurnazlığı yüzünden verilmişti.

Her zamanki taktiğini kullanarak lâf değiştirdi ve raporu da üslûbunu da göklere çıkardı:

– Aman sevgili ve aziz kardeşim. Devletimiz ve milletimizin vaziyeti coğrafyasını pek yerinde bir tespitle kaleme almışsınız.

Lütfen inanınız okuyunca gözlerim yaşardı. Devlet işlerini bilirsiniz. İki satırla da olsa tebrik ve teşekkürlerimi size bildirmeliydim.

Kemal, İngiliz ve Fransızlardan gelen barış teklifinin Talât tarafından reddedildiğini bildiği için sordu:

– Cephelerdeki durumumuz, halkın çektiği açlık, tamtakır hazine, hele hele Almanların ülkemizin geleceğindeki hesapları apaçık ortadayken, Almanlar kabul etsin etmesin, onları terk ederek iş işten geçmeden ayrı barış yapmamız gerektiğine inanmıyor musunuz?

Talât gülümseyerek cevap verdi:

– Elbette memleketimizin bir an evvel barışa ihtiyacı var; lâkin bu barış öyle bir zamanda yapılmalı ki lehimize tecelli etsin.

Verdiği cevaplar üzerine Kemal’in kaşlarının çatıldığını gören Talât lâfı değiştirdi:

– Bütün bunlara rağmen mizacınız hiç değişmemiş; yine küçük meseleleri büyütüyor, her zamanki gibi pireyi deve yapıyorsunuz azizim. Bu denli menfi düşünceler; Allah muhafaza insanın maneviyatını bozar. İstirham ederim rahatlayınız, beyninizdeki evhamı kapı dışarı ediniz. Hem merak buyurmayınız, her şey zamanı geldikçe düzelecektir. Enver Paşa Hazretleriyle el ele verdik. Kısa zamanda memleketimizin tüm meselelerini halledip gülistana döndüreceğiz.

Talât’ın lâkayt tavrını gören Kemal sitemkâr konuştu:

– Anlaşıldı efendim, memleket güllük gülistanlık; lâkin benim gözlerim kör. Ya da bu memleketin kötülüğünü istiyorum.

Kemal’in tepkisini gören Talât tavır değiştirdi:

– Aman efendim estağfurullah. Gerek bugün lütfettikleriniz ve gerekse raporunuzda zikrettikleriniz, memleketimiz ve milletimiz için hayati meselelerdir. Sizi anladığımdan şüpheniz olmasın paşa hazretleri. Emin olunuz ki bundan böyle gerekli tedbirleri almak için elimden geleni yapacağım. Bilmem ki sizi tatmin edebildim mi?

Kemal beklediği bu cevap karşısında şaşırды.

“Elimden geleni yapacağım!” diyordu koca büyük Talât Paşa. Zorla, belki de gönülsüz Talât kendisine hak vermişti.

Koca İstanbul’da ilk kez bir hükûmet yetkilisi, hatta hükûmetin en yüksek katındaki sadrazam; “Elimden geleni yapacağım.” demişti.

Bugüne kadar hep anlaşılamadığından şikâyet eden Kemal'i gö-nülsüzde olsa anladığını söyleyen biri çıkmıştı.

Bu büyük bir gelişmeydi.

...

Kemal sadarettten ayrılmıştı ki Talât'ın ziyaretine Ali Fethi gel-di. Günün aktüalitesini kahvelerini içerken konuştular.

Talât bir ara, önemsiz bir şeymiş gibi Kemal'in ziyaretinden bahsetti:

– Seninkini bilirsin, hiçbir şeyden memnun olmaz. Kendilerine sorarsanız, derhâl barış yapmak lâzımmış; çünkü memleket batmak üzereymiş.

Ali Fethi, Kemal'i bilmez miydi; merakla sordu:

– Mustafa Kemal Bey; *“Memleket batmak üzere.”* deyince ne cevap verdiniz paşa hazretleri?

Talât, sönmüş purosunu tekrar yaktı, bir ağız dolusu dumanı ha-vaya üfledi:

– Söylediği saçmalıkları daha fazla dinleyemedim, atlattım gitti.

Ertesi gün Ali Fethi, Kemal'e Talât'ın kendisi hakkında söyle-diklerini olduğu gibi aktarınca Kemal kızdı:

– Vay alçak. Atlatmış gitmiş ha!

“Sınır tanımayan hayaller!”

Talât; *“Sizi anladığımdan şüphemiz olmasın paşa hazretleri.”* diyerek Kemal'i atlatırken ihtirasının bir türlü sonu gelmeyen En-ver başka plânlar peşindedir.

Plânlar plânlar plânlar!

Plân üzerine plân yapan Enver de anlaşılamamaktan şikâyetçi-dir. Önüne gelen herkesin; Almanlarla yapılan ittifakı eleştirmele-rinden ve *“Ayrı barış.”* söylentileri çıkarmalarından bıkmıştır.

Hem de *“Nihaî zafere bir adım kala!”*

Enver'e göre Almanlarla ittifak demek; sadece Osmanlı toprak-larının elde tutulması değil, diğer Türk ve İslâm ülkelerinin de esa-retten kurtarılması demektir.

Almanlarla ittifak demek; savaşın sonunda Viyana'dan Çin Seddi'ne kadar uzanan koca bir coğrafyadaki çoğu Rus, bir kısmı da Çin hâkimiyetindeki soydaşların kurtuluşu demektir.

Düşünür Enver.

Viyana'dan Çin Seddi'ne uzanan topraklardaki soydaşlar kendi sayesinde hürriyetlerine kavuşacaklardır.

Viyana'dan Çin Seddi'ne koca bir Türk hâkimiyeti!

Ve bu hâkimiyeti sağlayan Dâmâd-ı Şehriyârî Enver Paşa Hazretleri!

Dâmâd-ı Şehriyârî Enver Paşa Hazretlerine bu topraklarda yaşayan Türklerin iltifatları!

Hayır duaları!

Teklifleri!

Kim bilir?

Enver'in ihtirasları sonsuzdur. Onun hayallerinin sınırı yoktur. Şu anda kendisine yapılan ayrı barış tekliflerini kabul etmesi demek, Çin Seddi'yle Viyana arasındaki hayallerinin bitmesi demektir; fakat eksik olan şudur ki Enver'in ihtiraslarıyla aklı ve kavrayış kabiliyeti arasında ters bir orantı vardır.

Onun gelecekle ilgili tasarılarında en önemli yeri tutan Türk toprakları bugün Rusların elindedir.

Oysa şimdi Rusya'da tarih boyu Türk düşmanlığı yapmış olan Çarlık rejimi yıkılmış, komünist yönetim akıllı bir siyasetle önce Almanlara sonra Osmanlıya barış teklif etmiştir.

Bu durum, son otuz yıldır Ruslar karşısında hep yenilen Türklerin hasret kaldığı bir özlemdir.

Enver'e göre şimdi Ruslar köşeye sıkışmıştır. Her istenen şeyi kabul etmek mecburiyetindedirler.

Büyük sömürgecilerin, Rusya gibi bir müttefiki kaybettikten sonra savaşı devam ettirmeleri mümkün değildir.

Çarlığın yıkılmasından önce başlayan barış tekliflerini hâlâ sürdürmektedirler.

Keyiflidir Enver.

Almanları ekerek tek başına barış baskılarının hepsini reddedecek, kaybedilen Osmanlı topraklarını geri almakla kalmayacak, Asya'daki esir soydaşları hürriyetlerine kavuşturacak ve eline geçen bu tarihî fırsatı hiçbir şekilde kaçırmayacaktır.

Alman dostlarla birlikte zaferin bütün meyvelerini toplamak varken tek başına barış anlamsız değil midir?

...

Enver'in, beyninin kıvrımlarını doldurmuş ihtiraslarından haberi olmayanların, yapılan bütün barış tekliflerini reddetmesini anlamaları mümkün değildir.

Oysa yapılan her barış teklifinin her reddedilişi, Enver'in karşıındaki muhalefetin biraz daha genişlemesine neden olmaktadır.

Yapılan her barış teklifini reddettikten sonra Enver, karşıındaki muhalefetin biraz daha büyüdüğünü hissetmekte ve tümünden hırçınlaşmaktadır.

Ve öyle bir an gelir ki Enver, kendisini koltuğundan edecek birçok komplonun düzenlendiği hissine kapılır. Bu komploları boşa çıkarmak için birtakım tedbirler alması gerektiğine inanır.

Ve bu tedbirleri de alır.

“Sivillerden iş çıkmaz!”

Enver Viyana'dan Çin Seddi'ne hayalleri ve muhaliflerine karşı tedbirlerle uğraşırken İngilizler, Amerika'nın malî desteğiyle Suriye cephesinde çok büyük bir yığınak yapmışlar; bütün güçleriyle son büyük saldırıya hazırlanıyorlar.

Hayallerinin ve ihtiraslarının sınırı olmayan Enver, bunları göremeyebilir; fakat tam bir hesap adamı olan Kemal, yaklaşan büyük tehlikeyi çoktan görmüş.

Bu yüzden raporu yazmış, yine bu yüzden istifa etmiş, bu yüzden kapı kapı dolaşarak yaklaşan büyük tehlikeyi haber vermeye çalışmış.

Ve bu çalışmasını yarım bırakmaya hiç niyeti yok.

Gerçekler apaçık ortadayken Enver'in gösterdiği vurdumduymazlık onu çileden çıkarıyor; Enver ise Çin Seddi'nden Viyana'ya hükmetmek fırsatı varken bu fırsatı tepmeye kalkanlara büyük bir kin duyuyor.

Özellikle de Kemal'e.

Basındaki sansüre rağmen gazetelerde ayrı barış tekliflerinin reddedilişini tenkit eden yazılar çıkınca Enver hepten çıldırıyor.

Hani basına sansür uygulanıyordu?

Hani kendini bilmez üç buçuk kıyıtırık gazeteci her kafasına eseni yazamazdı. Hani...

Elbette yazamazlardı; ama onlara cesaret verenler var!

Hükûmet!

Yani Talât.

Ve Talât'ın güdümünde hareket eden Dr. Nâzım, Bahattin Şakir, Kara Kemal ve diğerleri...

Bunların hepsi sivil insanlar. Askerlikten savaştan anlamazlar. Anlamazlar; ama sağda solda cart-curt etmekten de geri kalmıyorlar.

Enver onlara haddini bildirecek.

Artık o güç kendisinde var!

...

Enver, karşısında tir tir titreyen yaverlerinin yanında, gazetecilere, köşe yazarlarına, ayrı barış isteyen hainlere durmadan sövüp sayıyordu:

– Bunlar hain! Bunlar alçak! Bunlar ahmak! Türklüğün kitabında dostunu satmak var mı ulan? Ne demek ayrı barış alçaklar!

Enver, makam odasında kafese tıkılmış aslan gibi turlar atarken gücünün farkındadır.

O, Osmanlı ordularının fiilen başkumandanıdır!

O, Osmanlı hanedanının damadıdır!

O, bütün Türk subaylarının hayran olduğu, bütün vatandaşların çocuklarına adını koyduğu Hürriyet Kahramanı Enver Paşadır.

Yaverlerinden birine yaklaştı burnunu onun burnuna dayadı.

Korkudan düşmek üzere olan adamcağızın gözlerinin içine bakarak bağırdı:

– Bu kadar kâfi, bu memleketi sivil hükûmetlerle idare etmek kabil değil.

Sonra başka bir yaverine döndü:

– Söyle ulan, suç kimde?

Zavallı yaver, iyice küçüldü:

– Su su, suç mu paşam. Kimde olacak, alçak muhaliflerinizde.

Enver salonun ortasına geldi, ellerini havaya kaldırdı:

– Hayır! diye bağırdı.

Sonra pencereye gitti:

– Hayır suç onlarda değil, onları adam yerine koyanda, Enver'de. Beni duyduunuz mu, suç onlarda değil bende!

Yaverlerin alınlarından terler yürümüş ne cevap vereceklerini bilemez hâlde birbirlerine bakıyorlardı.

Enver onları sıkıntıdan kurtardı:

– Doğru olan şu ki bu adamların tepesinden yumruğu eksik etmeyeceksin; çünkü bunlar insan değil; çünkü bunlar nezaket kaidelelerinden anlamazlar.

Salonda bir tur daha atan Enver, masasının başına geçti, koltuğuna oturdu.

Bir an düşündükten sonra işaret parmağını yaverlerine tehdit eder gibi salladı:

– Ben yapacağımı bilirim! Onların hepsini dize getirecek güc bende var. “*Arkadaş, kardeş.*” dediklerimiz, muhaliflerimizle iş birliği içindeler. Şayet ben Enver Paşa isem! Şayet ben padişahın dâmâdı ve dahi başkumandan vekili ve dahi Harbiye Nazırı Enver Paşa isem... Muhaliflerimden de bu ayak bağlarından da kurtulmasını bilirim.

Enver, korkudan büzülmüş yaverlerini kovar. Önce gider koltuğuna gömülür, sonra pencereye gider denize bakarak hülyalara dalar.

O ki koca Enver Paşadır... Sarıkamış hezimetini başarılarını gölgelese de o, bir zamanların hürriyet kahramanıdır. Üstelik, yeryüzündeki tüm Müslümanların Halifesi, Sultanlar Sultanı Osmanlı Devleti’nin Padişahı Sultan Reşat Hanın damadıdır.

Dâmâd-ı Padişahî.

Bunları düşünürken muntazam burnu havaya kalkar Enver’in. Burnu da en az bıyıkları kadar yukarı bakmaktadır.

Gururludur, kibirlidir...

Sonra birden gözleri mayışır, burnu yönünü aşağı döndürünce, bıyıkları da düşer. Her ne kadar “*Ben.*” dese de her hâlükârda bellidir ki eski itibarı kalmamıştır.

Yoksa karşısında; “*Zât-ı âlîniz daha iyi bilirler, lâkin...*” diye söze başlayan şu müptezellerden, gazete köşelerinde kendisini tenkit eden ayak takımından, bir çırpıda kurtulması işten bile değildir.

Her şeye rağmen çok güçlüdür Enver. İsterse bu ayak bağlarından bir çırpıda da kurtulur. Kırk-elli çibanbaşını bir gecede toplattırır ve ertesi gün kimin cesedi nerede kimse anlayamaz. Bunu yapabilir ve kimse gıkını bile çıkaramaz.

Fakat ismini dahi zikretmekten çekindiği biri vardır.

O biri tüm muhalifleri ve gazetecileri başına belâ etmektedir.

Yine o biri İstanbul'daki sanatçı, bilim adamı ve siyasetçileri tek tek gezerek kendi yaptığı mükemmel işleri tenkit edebilmektedir.

Oysa Enver, tenkit edilecek değil, tebrike şayan işler yapmaktadır.

O ki koca Enver Paşadır.

Bir zamanların hürriyet kahramanı!

Tüm Müslümanların Halifesi ve Sultanlar Sultanı Osmanlı Devleti'nin Padişahı, Sultan Reşat Hanın damadıdır.

O ki kendini ve haddini bilmeyenlerin aklına uyup Alman dostlarını satarak Osmanlının âli menfaatlerini zedeleyecek ayrı barış antlaşmasına yanaşmadığı gibi hep engelleyecektir.

Bu tatlı hülyalara rağmen güzel gözleri yine bulutlanır.

Öyle ya! Kemal, bütün rütbelerini savaş meydanlarında alınının teri ve anasının ak sütü gibi hak etmiştir.

Ya kendisi...

Dile dökmese bile zihni bunu düşünmekten kendini alamaz. Enver henüz kurmay yarbayken Bingâzi ve Balkan muharebelerinden dolayı ayrı ayrı ödüllendirilmiştir. Bir hafta içerisinde iki rütbe birden atlamış, doğru dürüst cephe savaşı görmeden paşa olmuş ve harbiye nazırlığıyla başkumandan vekilliği makamlarını ele geçirerek koca Osmanlı ordusunun tartışmasız hâkimi olmuştur.

Padişah damadının müthiş yükselme hızı!

Gerçi bu yükselişte Teşkilât-ı Mahsusanın silâhşorlarının özelikle Yakup Cemil gibi ayak takımının katkıları da olmuştur; fakat bu kadarcık kusur kadı kızında da olur.

Şimdi koskoca harbiye nazırlığı; fakat koskoca Harbiye Nazırı Enver Paşanın şu an Mustafa Kemal'e gücü yetmemektedir.

Onu, Trablus'a ölsün diye göndermiş; fakat Kemal oradan koca bir isyanı bastırarak muzaffer olarak dönmüştür.

Hele de Çanakkale!

Keşke onu Çanakkale'ye göndermeseymiş.

Hay lânet olası şarapnel, bir karış yukarı değil, saate değil kalbine çarpsaymış ya.

Muş'u, Bitlis'i geri alan, İstanbul'a gelerek karşısına dikilen bu adamdan çekeceği vardır.

Ah Kemal!

Ah Kemal! Başıma bu derece belâ kesileceğini bilseydim...

Sonra düşünür Enver.

Terazinin bir kefesine Kemal'i, diğer kefesine Talât'ı, Dr. Nâzım'ı, Kara Kemal'i ve İttihat Terakkinin diğer kodamanlarını koyar.

Sonra elini vicdanına koyarak teraziye kaldırır. Evet, Kemal hepsinden de ağır gelmektedir.

Bir Kemal, topunu birden tartmaktadır.

O hâlde Kemal'le didişmesi anlamsızdır. Ne yapıp etmeli Kemal'in muhalefetinden kurtulmalıdır. Hatta onu kendi safına bile çekmelidir.

Bunca yıl hata etmiştir; fakat bundan sonra...

Dr. Nâzım kim?

Kara Kemal kim?

Hatta Talât kim?

Yüzüne gelince gülüp arkasını dönünce kuyusunu kazan müptel sivillerle iş birliği yapmaktansa; her fırsatta kendisini yerden yere vuran, asker Mustafa Kemal'i bağrına basmalıdır.

Evet evet bunca yıl hata etmiştir.

Sivillerden iş çıkmaz. Memleketi onlardan kurtarmak için sevgili Mustafa Kemal Paşa kardeşiyle el ele vermelidir.

Fakat nasıl?

Evet, bu nasıl mümkün olacaktır? Bu dik kafalı adam, ne rüşvet kabul eder ne iltifattan anlar.

Koltuktan kalkar kanepeye, kanepeden kalkar sehpaye oturur. Arada bir pencerenin önüne gider, bakar Boğaza. Sonra yine koltuğa gömülür.

Kemal'le iş birliği, el ve gönül birliği yapabilmenin şartlarını arar. Uzun süre düşündükten sonra dudaklarında bir gülümseme belirir.

Galiba bulmuştur.

Ne kadar aksi, ne kadar elde edilmez olursa olsun Kemal hırslıdır. Bu yapacağı teklife; "Hayır." diyemeyecektir.

Hem istese de diyemez; çünkü bu teklif onun ruhunda kasırgalar estiren hastalığının tek çaresidir tek ilâcıdır.

Yükselmek!

Ordulara hükmetmek!

Enver, son buluşunu kendisi de beğenmiştir.

Koltuktan kakkahalar atarak doğrulurken parmaklarını şaklatır:

– Oldu bu iş!

“Sivil hükûmet bu memlekete faydasızdır!”

Kemal, Enver’in en yakın adamı İsmail Hakkı’nın kendisinden görüşme talep ettiğini öğrenince önce şaşırır sonra şüphelenir.

Adı birçok yolsuzluğa karışmış olan İsmail Hakkı Paşa, vurgunların, soygunların, hırsızlıkların kol gezdiği İstanbul’un gıda ihtiyacını karşılamak için kurulmuş iâşe nazıdır.

Ayrıca tüm ordunun yiyecek içeceğinden de o sorumludur. Yemen’de ayağından sakatlandığı için Topal İsmail Hakkı Paşa olarak ünlenmiştir.

Kemal pirelenir.

Enver üç gün önce Berlin’e gitmiştir. Topal İsmail Hakkı Paşa denen adamın, Enver’den habersiz kendisiyle görüşmek istemesine imkân ve ihtimal yoktur.

O hâlde; *“Hangi dağda kurt ölmüştür?”*

Bir ara Kemal, Enver için; *“Kim bilir yine ne hinlik düşünmüştür.”* diye aklından geçirir. Sonra bu hinlikleri tahmine çalışır; fakat beceremez.

Gece yatağında bile rahat değildir. Kafasında hep Enver’le Topal İsmail vardır. Bir ara iyimser olmayı dener. Günahını almamalı, belki de Enver kendisine güzel bir şey teklif edecek; *“Kardeşim Kemal, bugüne kadar birbirimizi yedik durduk. Haydi, el ele verelim, memleketimizin kurtuluşu için birlikte çalışalım.”* diyecektir.

Gece yarısı hırsla yatağından doğrulan Kemal, bir sigara yakar; *“Hadi canım, Enver’den böyle mantıklı bir teklif! Olacak şey mi?”* diyerek tekrar karamsarlık denizine dalar.

Sabaha kadar ellenmedik taş altı bırakmaz. Kahvaltı yaparken türlü hülyalar kurar; fakat işin içinden çıkamaz.

Topal İsmail Hakkı Paşa, ikinci üzeri gönderdiği arabayla Kemal'i aldırır.

İşe nazırlığındaki makam odasında ona bir kahve ikram ettikten sonra bir teklif yapar:

– Bugüne kadar pek sohbet etme imkânı bulamadık paşa hazretleri. Otomobile binsek, hem İstanbul'u bir güzel dolaşsak, hem de dertleşsek ne dersiniz?

Ne diyecektir Kemal:

– Hay hay paşa hazretleri.

Kemal'le Topal İsmail, otomobille iki kez İstanbul turu atarlar; fakat Topal İsmail bir türlü sadede gelemes. Benzer geziyi ikinci ve üçüncü günde de yaparlar; fakat bakla yine Topal İsmail'in ağzında kalır. Dördüncü otomobil gezisi de aynı akıbete uğrayınca Kemal onu dostu Kavalalı İsmail Hakkı Beyin Moda'daki evine davet eder.

O gün evde, sadece Kemal'le Topal İsmail Hakkı olacaktır.

...

İsmail Hakkı Paşa, alımlı atların çektiği bir faytonla Moda'daki eve geldiğinde Kemal onu dış kapıda karşılar. Birlikte eve girerek hemen salona geçerler.

Topal İsmail, türlü yemek ve meyvelerle donanmış masayı görünce gülümser. Evde kimsenin olmaması da onu rahatlatmıştır.

Bir haftadır; "hık-mık" ettiği hâlde kafasındakileri söyleyememiştir. Şimdiyse Kemal onu rahatlatmak istercesine söze Enver Paşayla başlamıştır. Topal İsmail, Kemal'in Enver Paşa hakkında söylediği sitayişkâr sözleri duyunca yelkenleri hepten indirir.

Yemek, sohbetle devam ederken Kemal bir adım daha atar:

– Bendenizin bulunduğu bir masayı ilk defa şereflendiriyorsunuz paşa hazretleri. İki kadeh içtikten sonra, sohbetinize doyum olmadığını da öğrenmiş bulunuyorum. Nasıl emir buyurursunuz?

Topal İsmail içki teklifine memnun olmuştur; fakat yapması gereken bir görevi vardır:

– Başka bir gün, zât-ı âlînizle kadeh tokuşturmaktan şerefyâb olurum Mustafa Kemal Bey; fakat bu gece mühim şeyler konuşacağız.

Kemal gülümser:

– Sizinle aynı masayı paylaşmak şerefi bendenize aittir paşa hazretleri; lâkin konuşacağımız mühim şey nedir merak ettim?

Topal İsmail şöyle bir doğrur. Boğazını temizlemek bahanesiyle ve alışkanlık icabı iki yanını kollar.

Yalnız olduklarını bildiği hâlde, birilerinin kendilerini duymasından korkar gibi Kemal’e doğru eğilir:

– Mustafa Kemal Bey. Her ne kadar Enver Paşam Hazretleriyle aranız şeker rengi görünürse de bendeniz çok yakinen bilirim ki kendileri zât-ı âlînizi her daim takdir ve muhabbetle yâd ederler. Hele Çanakkale’deki, Muş-Bitlis’teki kahramanlıklarınızı dillerinden düşürmezler.

Kemal, Topal İsmail’in ağdalı-yağlı sözlerine inanmış gibi görünür:

– Sağ olsunlar, biz de Enver Paşa Hazretlerini sever ve saygıda kusur etmeyiz. Sağda-solda yaptığımız tenkitler, memleket kaygımıza verilmelidir. Yoksa her daim bilir ve her mekânda söylerim ki zât-ı âlîleri büyük devlet adamıdır. Allah ömürlerini uzun etsin.

Topal İsmail şaşırmış, duydukları karşısında ağzı kulaklarına varmıştır.

Kemal, onun şaşkınlığını görünce üstüne üstüne gider. “*Öğrenciliğinden beri Enver’e olan hayranlığını, Trablusgarp’ta yaptığı kahramanlıkları, hükûmetteki başarılarını, Sarıkamış faciasının bir takdir-i ilâhî olduğunu,*” iltifatkâr sözlerle destekler.

Topal İsmail Hakkı Paşa çoktan mest olmuş, üzerindeki tüm gerginliği atmıştır:

– Bu vaziyet karşısında biraz evvel yaptığınız teklifi düşünebiliriz. Zât-ı âlînizle iki kadeh parlatmak benim için de zevk olacaktır paşa hazretleri.

Oooo!

İşte iş şimdi kolaylaşmıştır. Kemal, arka arkaya doldurur Topal İsmail’in kadehini. Bir, iki, üç...

Üçüncü kadehten sonra Topal İsmail’in gözleri kaymıştır. Sonra dört beş altıncı kadehler...

Topal İsmail, Enver’e nasıl bir sadakatle bağlı olduğunu anlatırken Kemal de bu sadakatin ne büyük bir isabet olduğu konusunda veciz sözler sıralamaktadır.

Kemal, Topal İsmail'i tümünden rahatlatmak, zihninin kıvrımlarında kalma ihtimali olan güvensizliği yıkmak için; *"Enver Paşa Hazretlerini ne kadar sevdiği ve saydığı"* ile ilgili sözlere yeni eklemeler yapar.

Meğer bu zamana kadar tanıyamamışmış Enver Paşa Hazretlerini. Ah o aradaki eyyamcı takımı yok mu? O müptezeller ikisi arasında hep lâf getirip götürmüşlermiş. Büyük devlet adamı, Harbiye Nazırı, Başkumandan Vekili Enver Paşa Hazretleriyle kendisi arasında, sanki bir kırgınlık varmış gibi bir vaziyet yaratmışlarmış. Yoksa Kemal, Enver Paşaya hem hayranmış, hem saygılıymış, hem de zât-ı âlîlerini pek sevmekteymiş.

Ve daha neler...

Topal İsmail, Kemal'in kendisinden daha *"Enverci"* kesildiğini gördükçe rahatladıkça rahatlar.

Mademki Mustafa Kemal Bey de kendisi kadar Envercidir, bazı sırları ona söylemekte mahzur yoktur:

– Bakınız paşa hazretleri. Enver Paşamız Hazretleri, devlet ve milletimizin başındaki gailelerden kurtulabilmesi için birtakım yeni tedbirler düşünmektedirler. En önemlisi de hükûmetin harp siyaseti gevşemiştir. Tek başına barış yapma eğilimleri görülmektedir. Enver Paşama göre; *"Böyle bir hareket, şimdiye kadar katlanılan fedakârlıklarla bağdaştırılamaz. Şayet bu hükûmet gerçekten Almanlardan ayrı bir barış yapmaya karar verirse, derhâl alaşağı edilmeli ve harbe devam edebilecek bir askerî hükûmet kurulmalıdır."*

Kemal'in donup kaldığını gören Topal İsmail sözlerini keyifle tamamlar:

– Yani böyle diyor Enver Paşam hazretleri. *"Sivil hükûmet bu memlekete faydasızdır. En iyisi sıkıyönetim ilân etmektir."* diyor. Buna ne buyurursunuz?

Kemal, duydukları karşısında kulaklarına inanamaz; fakat Topal İsmail'i ürkütmemek için; *"Yaa! Öyle mii? Fevkalâde, isabet buyurmuşlar."* gibi karşılıklar verir.

Şoku atlatan Kemal sakın bir sesle sorar:

– Enver Paşa Hazretlerinin kurmayı düşündükleri askerî hükûmette kimler olacak?

Topal İsmail hemen cevaplar:

– Başta siz, sonra bendeniz. Enver Paşamızın amcası Halil Paşa ve diğer asker kardeşlerimiz.

Kemal sorar:

– Ya Cemal Paşa?

Topal İsmail’e göre Enver onu da gözden çıkarmıştır:

– Kumandan paşa hazretleri sivillerden beter. Hükûmette ona yer yok.

Kemal’in merakı devam etmektedir:

– Ya hükûmetin başında kim olacak?

Topal İsmail birden duraklar, sonra önemsizmiş gibi bir tavır takınır:

– Memleketimizde vatansever paşa çok, nasılsa birini buluruz.

Maksat anlaşılmıştır, Kemal şiddetle itiraz eder:

– Olmaaz! En münasibi Enver Paşa Hazretleridir.

Topal İsmail de az hin değildir. Aklı sıra ne yapmış etmiş, Enver’in sadrazamlığını Kemal’e onaylatmıştır. Kemal Paşa da kabul ettikten sonra artık Enver Paşasının sırtı yere gelmeyecektir.

Yılışarak cevap verir:

– İsalet buyurdunuz paşa hazretleri. Hakikaten en münasibi kendileridir.

Kemal’le Topal İsmail yapılacak ihtilâl öncesinde tam bir iş birliğine girmiş gibidirler.

Kemal haklı olarak bir problemi dile getirir:

– Lâkin Talât’ı hesaba katmak zorundayız. Biz “*Hadi gidin.*” deyince gidecek midir?

Topal İsmail başını iki yana sallar:

– O ne hindir bilmez miyim? Elbet gitmeyecektir; lâkin mecbur edilecektir.

Kemal merakla sorar:

– Nasıl yani?

Topal İsmail göğsünü gururla kabartır:

– Zamanı geldiğinde kolundan tutulup atılacaktır.

Kemal’in soruları bitmez:

– Ya Nargileci Kara Kemal, ya Dr. Nâzım, ya Mitat Şükrü ve diğerleri, onlar ne olacak? Hepsi Talât’ın adamı. Her biri yüz silâh-şora bedel.

Topal İsmail her şeyi düşünmüştür:

– Bilirim, hepsi de yaman komitacıdırlar; lâkin merak buyurmayınız, lâzım geldiğinde icaplarına bakılacaktır.

Kemal bu cevaptan tatmin olmamıştır:

– Her biri yüz silâhşora bedel bu komitacılar nasıl yok edilecekler a paşam?

Topal İsmail, çok önemli bir şey söyleyeceği zamanlarda yaptığı gibi yine iki tarafı kolaçan ettikten sonra Kemal'e doğru eğilir:

– Elbette Osmanlı ordularıyla değil.

Kemal'in; "Ya neyle?" der gibi baktığını gören Topal İsmail sırlarını dökmeye devam eder:

– Enver Paşam Hazretlerinin kurduğu, onun bir emriyle ölüme gidecek on bin kişilik hücum taburlarıyla.

Kemal bir an donar kalır. Ne diyordu bu adam? Bu on bin kişilik ordudan kendisinin niçin haberi yoktu?

Topal İsmail, Kemal'in içinden geçirdiği soruları cevaplandırmak ister gibi konuşur:

– Miralay Ali Beyin kumandasındaki bu on bin kişilik ordudan Talât dâhil kimsenin haberi yok.

Kemal buz kesilir. Doğrusu Enver'den her şeyi ummuştur; fakat bu kadarı...

Elinde olmadan kendi kendine konuşur:

– On bin kişi! On bin kişilik bir hücum taburu! Bu on bin kişi nereye sığar? Sığmayacağına göre nerede saklanır?

Alkol Topal İsmail'in dilini iyice çözmüştür:

– Haydarpaşa'da bazı camilerde ve askerî binalarda. Hepsi de en üstün silâhlarla donatıldı. Emirlerine gemiler tahsis edildi. Lâzım geldiği gün karşıya geçip hükûmetin kafasına vuracaklar. Merak buyurmayınız paşa hazretleri, Enver Paşam her bir tedbiri düşünmüştür.

Kemal kendisini ancak toparlamıştır:

– Ya parti? Ya İttihat ve Terakki bu işe ne diyecek?

Topal İsmail'in saklayacak hiçbir sırrı kalmamıştır:

– İttihat ve Terakkideki sivillerin hepsi paşama ayak bağıdır. Adamların kafası çalışmıyor Mustafa Kemal Bey; amma ve lâkin kafası çalışanlara da mâni oluyolar.

Kemal, küçük bir kahkahayla Topal İsmail'i onaylar:

– İsalet buyurdunuz paşa hazretleri. Bu adamların hem kafaları çalışmaz, hem de kafası çalışanları dinlemezler.

Topal İsmail açılmış, hızını alamamaktadır:

– Her bir bahiste mutabık kaldık değil mi paşa hazretleri. Enver Paşam sivil hükûmeti yıkacak, yerine zât-ı âlînin de dâhil olduğu yeni bir hükûmet kuracak.

İş çığırından çıkmıştır. Kemal yavaş yavaş geri adım atmaya başlar.

– Enver Paşa Hazretleri münasip görürlerse bendeniz hükûmet haricinde kalarak kendilerine dışardan destek vereyim.

Topal İsmail böyle bir teklife de hazırdır:

– Hay hay paşa hazretleri. Enver Paşam böyle bir ihtimali de düşünerek zât-ı âlînin için V. Ordu kumandanlığını münasip görmüşlerdir.

Vay be!

Hem de V. Ordu kumandanlığı!

Savaş meydanlarında bu kadar plânlı olmayan; bir sonraki adımı hiç düşünmeyen Enver'in kendi menfaati söz konusu olunca bütün ayrıntıları hesap etmesi şaşılacak şeydir.

Topal İsmail, Kemal'e böylesine muhteşem bir teklif yapmanın gururu içerisinde:

– Evet paşa hazretleri V. Ordu kumandanlığı. Biliyorsunuz bu ordunun karargâhı Bandırmada olup birliklerin çoğu Ege havalisindedir. Yani karşısında düşman yoktur. Yani siz de rahat edeceksiniz.

Her şey düşünülmüş, plânlanmış ve uygulama safhasına gelinmiştir.

Bir büyük rakıyı tek başına bitiren Topal İsmail yayvan bir ağızla konuşmasını sürdürür:

– Siz ve Enver Paşam el ele vereceksiniz Mustafa Kemal Bey. Hükûmeti de İttihat Terakkiyi de söküp atacaksınız. Ondan sonrası kolay. Enver Paşam tüm muhaliflerini bir gecede yok edecek. Talât'ı, Dr. Nâzım'ı, Kara Kemal'i, Mithat Şükrü'yü, lâzım gelirse Cemal'i.

Kemal kızmaya başlamıştır:

– Demek Enver bunları plânlıyor.

Topal İsmail'in kelimelerdeki imaları anlama yeteneği kaybolmuştur:

– İsa bet buyurdunuz efendim, aynen bunları plânlıyorlar. “*Kemal Bey dünyanın tanıdığı büyük bir kahramandır. Onunla sırt sırta verirsek, tüm rakiplerimizi bir gecede ortadan kaldırırız.*” buyuruyorlar.

Kemal'in beyni zonklarken Topal İsmail, Enver'in verdiği görevi mükemmelen yerine getirdiği inancıyla keyiflidir. Onu asıl keyiflendiren, Kemal'in Enver'le iş birliği yapmaya hazır olduğunu görmesidir.

Buna rağmen yine de işi sağlama almak ister:

– Ne buyurdunuz efendim? Enver Paşam Hazretleri şu anda Berlin'deler. Teşrif ettiklerinde V. Ordu kumandanlığını kabul ettiğinizi arz edebilir miyim?

Kemal, Topal İsmail'in sakalından tutup suratına yumruğu patlatmamak için kendisini zor tutmaktadır:

– Bu çok önemli bir vazife paşa hazretleri. Karar verebilmem için Enver Paşamız bendenize üç gün müsaade buyursunlar.

Topal İsmail için ciddiyetinden habersizdir:

– Niçin bekleyeceksiniz Mustafa Kemal Bey. V. Ordu kumandanlığı size yaraşır.

Vakit gece yarısını çoktan geçmiştir. Kemal, dışarıda bekleyen başyaveri Salih'e seslenir. İçeri giren yaverine kendini kaybetmek üzere olan Topal İsmail'i gösterir:

– Paşa hazretleri yorulmuşlardır. Faytona kadar kendilerine refakat ediniz.

...

Kemal ertesi sabah kahvaltıya Ali Fethi'yi çağırdı. Topal İsmail Hakkı Paşayla yaptığı görüşmeyi ayrıntılarıyla anlattı.

Kolay kolay kızmayan, heyecanlanmayan Ali Fethi'nin de nutku tutuldu:

– Çok vahim bir vakayla karşı karşıyayız. Vaziyetten Talât Paşayı derhâl haberdar etmemiz lâzım.

Kemal karşı çıktı:

– Acele gereksiz Fethi. Hele bir anlayalım, dinleyelim. Gerekirse Enver'i suçüstü yakalayalım.

Ali Fethi ona katılmadı:

– Durum vahim diyorum Kemal. Doğru olan Talât’a haber vermektir. Sen söylemezsen ben söylerim.

Kemal gönülsüz razı oldu:

– Pekâlâ, sen söyle; lâkin seni şiddetle ikaz ediyorum. Bunu benden duyduğunu ne Talât ne de başka biri bilmemeli.

“Karnını barutla dolduracağımı bilir!”

Talât, gömüldüğü koltukta kara kara düşünürken Ali Fethi asık bir yüzle dolaşmaktaydı.

Uzun süren sessizliği Talât bozdu:

– Demek; *“On bin kişilik bir ordu ha!”*

Ali Fethi onayladı:

– Öyle paşa hazretleri on bin kişilik bir orduymuş.

Talât perişandı:

– Bu bilgiyi size kim verdi aziz biraderim?

Ali Fethi kaşlarını çattı:

– Beni mazur görünüz paşam. Haber kaynağımı söylemeye mezun değilim.

Talât acı acı güldü:

– Sen söylemesen de ben biliyorum. Böyle önemli bir bilgiye sıradan kişiler ulaşamaz. Kesin Mustafa Kemal Paşa.

Ali Fethi şaşırdı:

– Nasıl böyle bir kanaate vardınız?

Talât alnındaki teri silerken konuştu:

– Bizim elimiz de armut toplamıyor biraderim. Topal İsmail Hakkı denen adam Kemal Beyi beş kez ziyaret etti. Hepsini de iki gün içerisinde yaptı. Üstelik ortada fol yok yumurta yoktu. Son buluşmalarında Moda’daki bir evde yemek yediler.

Ali Fethi içinden bir; *“Vay be!”* çektikten sonra Mustafa Kemal’in adını saklamaya gerek görmedi:

– Evet paşa hazretleri, bu bilgiyi Kemal Beyden aldım; lâkin istirham ediyorum aramızda kalsın.

Talât ona teminat verdi:

– Elbette Ali Fethi Bey kardeşim. Sen, ben ve Mustafa Kemal Paşa Hazretleri, bu sır aramızda kalacak; lâkin Topal İsmail’in

söyledikleri doğruysa bu on bin kişilik orduyla Enver hepimizi bir gecede ezer.

Talât konuşurken hırsla kalktı, salonda dolaşmaya başladı:

– Vay alçak! Biz bu adama yıllarca köpek gibi sadakat gösterdik. Buna rağmen, beni de Cemal’i de harcayacak ha! Onu hürriyet kahramanı yapan ben! Başkumandan vekili yapan Teşkilât-ı Mahsusanın silâhşorları! Beyimize ayak bağıymışız ha?

Ali Fethi de sitemliydi:

– Enver Bey haklı, bize de İttihat Terakkiye de ihtiyacı kalmadı.

Talât koltuğa yığılır gibi oturdu:

– Evet, dilediği an bizden de İttihat Terakkiden de kurtulabilir; lâkin en büyük korkusu Mustafa Kemal Bey. Ona V. Ordu kumandanlığını teklif etmiş. Bu resmen rüşvet.

Ali Fethi, Talât’ı rahatlatmak ister gibiydi:

– Mustafa Kemal bu rüşveti kabul etmez. Etseydi, bu meseleyi bana açmaz, size söylememe de mâni olurdu.

Talât bir iç geçirdi:

– Bilmez miyim, yiğit askerdir Mustafa Kemal Bey kardeşimiz.

Talât birden yerinden fırladı:

– Hemen bir otomobil gönderelim gelsin. Ne yapacağız ne edeceğiz birlikte kararlaştıralım.

Ali Fethi saatine baktı:

– Lâkin paşa hazretleri, vakit gece yarısı.

Talât kararlıydı:

– Durum nazik, vakit nakittir.

...

Talât’la Ali Fethi, Kemal’in Topal İsmail’den öğrendiklerini üçüncü kez dinlerlerken sabah olmak üzeredir. Talât tekrar heyecanlanmış, yeniden korkmuştur.

Tükenmiş, ağlamaklı bir sesle konuşur:

– Dile kolay, on bin silâhlı asker ne demek. Söyleyiniz Mustafa Kemal Bey. Enver’in çılgınlığına mâni olmak için çare ve tedbir nedir?

Kemal; “*hımm*” diyerek kaşlarını çatar:

– Bu tedbir ve çareyi daha önce zât-ı âlînize söylemiştim paşa hazretleri.

Talât şaşırmış, hafızasını yoklar:

– Allah Allah, ben niçin böyle bir şeyi hatırlamıyorum?

Kemal, onun hatırlamasına yardımcı olur:

– Unutmanız kabil değil. Geçen hafta makamınıza gelmiştim. Memleket idaresinden şikâyet etmiş, tedbir alınmasını arz etmiş-tim; lâkin aklınız sıra siz bendenizi atlatmışsınız.

Talât hâlâ şaşkındır:

– Ne demek istediğinizi anlayamadım aziz kardeşim?

Kemal, Ali Fethi'yle bakıştıktan sonra:

– O gün zât-ı âlînize Enver'den gelebilecek tüm tehlikeleri anlatmıştım. Onun ihtiyacı bittiği gün sizi ilk fırsatta silkip atacağını söylemiştim; lâkin siz bana inanmamıştınız. Üstelik ayrıldıktan sonra alay etmiş beni atlattığınızı söylemişsiniz.

Talât hemen inkâr eder:

– Hayır, asla! Ben böyle bir şey yapmam!

Kemal Ali Fethi'yi gösterir:

– İnkâr gereksiz, söyledığınız zat yanınızda duruyor.

Talât, Ali Fethi'ye sitem eder gibi bakar.

Ali Fethi, doğru olanı yapmış olmanın verdiği rahatlıkla onun sitemine cevap verir:

– Kusura bakmayın paşa hazretleri. Siz benim âmirim olabilirsiniz; lâkin Mustafa Kemal Bey kadim dostumdur. Onu üzen her şey beni de üzer.

Talât başını eğerken Kemal kırıgın bir sesle konuşur:

– Şahsımla alâkalı bütün fikirleriniz zât-ı âlînize aittir paşa hazretleri. Ben bunları hazmederim; lâkin affedemediğim husus şudur ki Enver, devlet idaresinden bîhaber hayalperest bir adamdır. Bu adamı memleketin başına musallat eden sizsiniz. Şimdi onun zararlarına mâni olmak da zât-ı âlînize düşer. Şunu da unutmayınız ki canavar, evvelâ kendisini yaratanları yutar.

Talât ağlamamak için kendisini zor tutmaktadır:

– Doğrudur Mustafa Kemal Bey, Enver dilediği an bizi yer. Hatta fırsat bulduğu gün sizi bile...

Kemal gülümser:

– Belki Enver sizi yiyebilir; lâkin beni dişi kesmez. Çizmeyi aş-tıkları an karnını barutla dolduracağını bilirler. Ondan korkmam;

lâkin tekrar istirham ediyorum. Bu bilgileri benden öğrendiğinizi duymasın. Zaten aramız yeteri kadar bozuk...

Talât, Kemal'in sözünü kesti:

– Namusum şerefim üzerine söz veriyorum. Bunları sizden öğrendiğimi kimse bilmeyecek.

"Böyle alçakça bir plân yaptıysa inkâr edecektir!"

Paçaları tutuşan Talât, ertesi gün İttihat ve Terakki Genel Sekreteri Mithat Şükrü'yle partinin İstanbul sorumlusu Kara Kemal'i makamına çağırır. Kapıları kapatıp yaverlerine ziyaretçi kabul etmeyeceğini söyledikten sonra kaynak belirtmeden Kemal'den dinlediklerini olduğu gibi aktarır.

Mithat Şükrü'yle Kara Kemal de diğerleri gibi donakalmışlardır. Böyle bir şeye inanmak mümkün değildir.

On bin kişi bu, hem de silâhlı! Bu on bin silâhlı adamla değil hükûmet devirmek başka bir ülkeyle savaşa bile girilir.

Kendini ilk toparlayan Mithat Şükrü olmuştur:

– Paşam bu bilgiler size nasıl ulaştı?

Talât biraz sıkılır, ne diyeceğini şaşırır:

– Söyleyemem Mithat Bey kardeşim söz verdim.

Kara Kemal şüphelenmiştir:

– Ne demek söz verdim paşam. Bu kadar önemli bir hâdise var ve siz kimden duyduğunuzu söylemiyorsunuz. Peki size nasıl güvenelim?

Talât bakar ki iş kötüye gidiyor şöyle bir doğrulur:

– Mustafa Kemal Paşa.

Kara Kemal'le Mithat Şükrü bağırlarlar:

– Mustafa Kemal Paşa mı?

Mithat Şükrü alaylı bir gülümsemeyle devam eder:

– Keyfiyet anlaşıldı. Enver'le aramızın bozuk olduğu malûm, bunu bilen Mustafa Kemal aramızı daha da açmak için bir yalan uydurmuş. Nasılsa Enver Almanya'da, meydanı boş buldu.

Kara Kemal başka bir ihtimali gündeme getirir:

– Dur birader. Enver'in Mustafa Kemal'den çekindiğini biliyoruz. Bizi yok etmek için onun desteğini almak ve bir taşla iki kuş vurmak istemiş olamaz mı?

Talât yeni doğan ihtimallerle daha bir şaşırırken Mithat Şükrü konuşur:

– Haklısın, her bir ihtimali göz önünde bulundurmak mecburiyetindeyiz. Enver, Mustafa Kemal’le diğer paşaların birlik olup kendisini alaşağı edeceğinden korkmaktadır. V. Ordu kumandanlığını rüşvet vererek susturmak istemiş olabilir.

Mithat Şükrü’yle Kara Kemal akla gelebilecek tüm ihtimalleri saatlerce konuşurlar.

Talât, bir türlü sonuca ulaşılmadığını görünce araya girer:

– Zannederim meseleyi konuşarak halledemeyeceğiz.

Kara Kemal işi sağlama almak ister:

– Mustafa Kemal’i biz de dinleyelim derim.

Talât irkilir:

– Olmaz! Ona, kimseye söylemeyeceğime dair söz verdim.

Kara Kemal önemsemez:

– Lâkin biz herhangi bir kimse değiliz. Mustafa Kemal anlayışla karşılayacaktır.

...

O gece, Kara Kemal, Mithat Şükrü, Ali Fethi ve Mustafa Kemal, Talât’ın evinde buluşurlar.

Kemal, Enver’e karşı tedbir almak için Talât’ın meseleyi Mithat Şükrü’yle Kara Kemal’e açmasına kızmıştır; fakat olan olmuştur.

Talât yüzüstüce tekrar sorar:

– Dün gece bana söylediklerinizi bir de arkadaşlarımız huzurunda anlatmanızı istirham edeceğim Kemal Bey.

Kemal nasıl tehlikeli bir işe bulaştığının farkındadır:

– Lâkin benim burada söyleyeceklerim burada kalmalıdır. Buna dair herkesten namusları üzerine yemin etmelerini isterim.

Salondakilerin hepsi, Ali Fethi dâhil namus sözü verdikten sonra Kemal, Topal İsmail’le yaptığı görüşmeleri baştan sona tüm ayrıntılarıyla anlatır.

O, anlatırken herkes dikkatle dinler; Talât ise bütün bunları ilk kez işitmiş gibi hop oturup hop kalkar.

Kemal sözlerini bitirince orada daha fazla kalmak istemez:

– Tüm bildiklerimi anlattım paşa hazretleri. Bundan sonrası size aittir. Bendeniz müsaadelerinizi istirham edeceğim.

Ali Fethi'yle Kemal'i kapıya kadar uğurlarken Talât'ın kafasının içindeki tilkilerin kuyrukları düğümlenmiştir.

Mithat Şükrü'yle Kara Kemal'e son kararını bildirir:

– Mustafa Kemal Bey kardeşimize tamamen inanmakla birlikte, Enver'in böyle bir alçaklık yapabileceği kanaatinde değilim. Yarın Enver Paşa Berlin'den geliyor. Hemen makamına gidip kendisinden hesap soralım.

Mithat Şükrü düşüncelidir:

– Böyle alçakça bir plân yaptıysa inkâr edecektir.

Talât ona hak verir:

– Doğrudur; lâkin ona hükûmet reisliğimin verdiği salâhiyetle Topal İsmail'i iâşe nazırlığından alacağımı söyleyeceğim; şayet Enver buna karşı çıkarsa tüm şüphelerimizde haklı olacağız; amma olsa da olur olmasa da olur gibi bir tavır takınırsa, zannederim Enver nezdimizde masum kalacaktır.

“Hepsi hayal, hepsi uydurma!”

Talât ertesi gün Kara Kemal'le Mithat Şükrü'yü de yanına alır ve harbiye nezaretine gider. Başkumandan vekili, bu üçlünün kendisini ziyaretine şaşırmakla birlikte onları muhabbetle kucaklar.

Enver onları sıcak karşılamıştır; fakat konuklar kendilerini ne kadar zorlasalar da aynı karşılığı veremezler.

Kahveler söylenir. Hoş-beş ederler, Berlin seyahatinden girilir, Alman dostlardan, savaşın gidişatından çıkılır; fakat Enver karşısında zoraki gülümseyen konuklarından şüphelenmiştir. Ortada gözle görülür bir gerginlik vardır.

Kara Kemal de Mithat Şükrü de Talât da bir tuhaftırlar.

Enver daha fazla dayanamaz Talât'a sorar:

– Hayırdır paşam sizi biraz üzgün görüyorum?

Talât boğazını temizlemek için bir iki öksürdükten sonra:

– Üzgün değilim paşam, sadece size bir kararımı bildirecektim.

Şayet sizde kabul ederseniz...

Enver şüphelenmekte haklı olduğunu düşünür. Hemen Talât'ın sözünü keser:

– Buyurun Talât Paşam, siz bir şeye karar verdiyseniz mutlaka bir nedeni vardır. Bize sadece tasdik etmek düşer.

Talât, ona dikkatle bakar:

– Enver Paşam Hazretleri. Pis işlere bulaştığını zannettiğim İlaş Nazırımız İsmail Hakkı Paşanın, bazı sicilli kişilerle sık sık görüş-tüğünü tespit ettik. Kendilerini derhâl vazifeden azledeceğim.

İsmail Hakkı'nın adını duyan Enver bir an duraklar. Bu adamların birdenbire karşısında boy göstermeleri nedensiz değildir.

Canı sıkılır Enver'in, Talât'ın ne hin olduğunu bilir. Sorduğu soru da çok hesaplıdır.

Enver bu tuzağa düşmeyecektir:

– Hükûmet reisi zât-ı âlînizdir paşam. Dilediğiniz nazırı vazifeden affeder, dilediğinize vazife verirsiniz.

Bu sözleri duyan Talât göz ucuyla diğerlerine bakar. Aldığı cevaptan memnun olmuştur; fakat yetmez. Şu on bin kişilik hücum taburu meselesi açıklığa kavuşmalıdır.

Talât sabırsızdır:

– Dâhiliye nezaretimize gelen istihbarata göre, zât-ı âlînizin emrinde tam on bin kişilik bir gizli kuvvet varmış.

Enver donar kalır. Ne diyeceğini düşünür; fakat bulamaz.

Talât onun sustuğunu görünce devam eder:

– Açıkça soruyorum paşa hazretleri. Cephelerimizde bunca asker sıkıntısı varken bu on bin kişilik silâhlı kuvveti İstanbul'da tutmanızın gayesi nedir? Yoksa hükûmet darbesi mi?

Enver, Talât'ın son sözleriyle kendini toparlar.

Hemen makul ve mantıklı cevaplar sıralamaya başlar:

– Beni şaşırtmayınız aziz kardeşim. Ne demek istiyorsunuz. Bu on bin kişilik silâhlı gücü, kendimin de dâhil olduğu hükûmete karşı kullanacağımı nasıl düşünürsünüz?

Enver'in hiçbir şeyi yalanlama gereği hissetmeden verdiği cevap asıl Talât'ı şaşırtmıştır.

Buna rağmen bu açıklamayla yetinmek niyetinde değildir:

– Kafamdaki suallere tatmin edici cevaplar almalıyım Enver Bey. Hükûmete karşı değilse bu on bin vurucu tim niçin?

Enver, kahve getiren yaverinin çıkmasını beklemek bahanesiyle zaman kazanırken kafasında makul cevaplar hazırlar:

– Talât Paşam. Yakup Cemil hâdisesinde çektiğimiz sıkıntıları biliyorsunuz. Size de bendenize de illâ ayrı barış için yapılan

baskılardan da haberdarsınız. Bazı kumandanların da ne dolaplar çevirdiklerini, harbiye nezaretinin istihbaratçıları sık sık rapor ediyor. Böyle tehlikeler varken ne yapmamı bekliyorsunuz? Birileri bizim kanımıza aşererken elimizi kolumuzu bağlayıp boynumuzu ipe mi uzatalım? Böyle bir tedbir aldığım için zât-ı âlînizden tebrik beklerken doğrusu bu yaklaşımınızı anlayamadım.

Kara Kemal daha fazla sessiz kalamayarak araya girer:

– Mustafa Kemal Paşaya, Topal İsmail Hakkı Paşa vasıtasıyla önce harbiye nazırlığı, daha sonra da V. Ordu kumandanlığı teklif etmişsiniz.

Kemal'in adını duyan Enver irkilir. Topal İsmail Hakkı her şeyi yüzüne gözüne bulaştırmıştır.

Aslında kabahat kendisindedir.

Kemal'e güvenilmeyeceğini, onunla iş birliği yapılamayacağını kaç defa görmüştür.

Talât'a ve diğerlerine zoraki bir gülümsemeyle konuşur:

– Aklınıza şaşarım. Kendilerine hakkı olan paşalık rütbesini verirken bile nasıl kılı kırk yardığıma, onu nasıl oyaladığıma şahit değil misiniz? Hatta bir an evvel Mustafa Kemal Beyin rütbesinin verilmesi gerektiğini bana siz söylemediniz mi? Ben bu adama V. Ordunun kumandanlığını teklif edecek kadar aklî kabiliyetten yoksun muyum? Hepsi hayal! Hepsi uydurma! Aramızı açmak için icap eden her şey yapıyor farkında değil misiniz?

Enver'in bu savunması karşısında Talât rahatlar:

– Biz kader birliği yapmış kardeşleriz Enver Bey. Merak buyurmayınız aramızı kimse açamaz.

Talât'ın yumuşadığını gören Enver sözlerine devam eder:

– Elbette Talât Bey kardeşim, aramızı kimse açamaz. Duymuş olduğunuz deli saçması bir dedikodunun aydınlatılmasını istemenizi bana olan güveninizin işareti addediyorum; lâkin Mustafa Kemal'in mazisi, bugünü ve gelecekteki niyetleri apaçık ortadayken bir an için dahi olsa ona inanmış olmanıza teessüf ettim.

Enver bir yandan Talât'ı tatmin eden cümleler kurarken içinden de bu yaman komitacıyı zamansız bir şekilde başına musallat eden Kemal'e veryansın etmektedir.

Odadaki gerginlik dağılmıştır.

Bir süre daha dereden tepeden sohbet edildikten sonra Talât yanındakileri alarak makamı terk eder. Onlar gider gitmez Enver'in zoraki gülümseyen dudakları aşağıya sarkar, kaşları çatılır.

Zamansız olmuştur, çok zamansız olmuştur.

Herkesten gizlediği on bin kişilik gizli timinin gizliliği kalmamıştır.

On bin kişilik bir tabur.

Sadece kendisine bağlı, sadece kendi verdiği emirleri gözünü kırpmadan ve ölüm pahasına yerine getirecek olan on bin kişilik hücum taburu.

Böyle bir gücün önünde kim durabilir?

Gerçi bugüne kadar bu gücü kullanmaya gerek duymamıştır. Gerçi bugün bu gücün gizliliği de kalmamıştır. Buna rağmen bu güç yine de onun emrindedir.

Bu güçle haddini aşarak kendisine engel olmak isteyenleri yok etmekte tereddüt etmeyecektir.

Gerekirse Talât'ı, gerekirse Cemal'i ve gerekirse Mustafa Kemal'i!

Mustafa Kemal deyince akli başına gelir ve dışarıda bekleyen yaverlerine gürler:

– Bana hemen Mustafa Kemal'i bulun!

“Enver beni idam ettirebilir!”

İyi olacak hastanın doktor ayağına gelir hesabı, Enver'in Berlin'den döndüğünü öğrenen Kemal, bir bahaneyle onu görmek istemiştir.

Kemal'i bulmak için sağa sola telefon eden yaverler kendisini görünce şaşırırlar:

– Biz de sizi arıyorduk paşam. Enver Paşamızı sizi istemişlerdi.

Kemal irkilir:

– Niçin?

Başyaver saygıyla cevap verir:

– Bilmiyoruz paşam. Talât Paşa Hazretleriyle Mithat Şükrü Bey ve Kara Kemal Bey gelmişlerdi. Onlar çıktıktan sonra Enver Paşa Hazretleri pek kızgın bir hâl aldılar ve zât-ı âlînizle hemen görüşmek istediler.

Kemal'in canı sıkılır.

Acaba Talât ve diğerleri niçin gelmişlerdir?

Namus şeref sözü verdikleri hâlde her şeyi Enver'e anlatmış olabilirler mi?

Öyle ya da böyle. Buraya kadar geldikten sonra geri de döner.

Makam odasına girdiğinde Enver'in yüzünü sapsarı görür.

Enver alaylı; ama kızgın bir sesle Kemal'in elini soğukça sıkıp yer gösterirken konuşur:

– Buyurunuz oturunuz Mustafa Kemal Paşa Hazretleri. Geldiğiniz de pek iyi oldu. Sizinle konuşacaklarım vardı.

Kemal koltuğa otururken karşılık verir:

– O hâlde isabet etmişim, buyurunuz paşa hazretleri.

Enver birdenbire nezaketi bırakır:

– Yahu Kemal, bak birbirimizi görünce ellerimizi sıkıyoruz. Hâl böyleyken arkamdan benim kuyumu kazıyorsun. Bu nasıl iş?

Kemal neye uğradığını şaşırırken Enver birden yerinden kalkarak koltuğunu gösterir:

– Şayet gözün benim makamımdaysa buyur otur.

Eyvah! Anlaşılan Talât namus-şeref sözünü kulak ardı etmiş Enver'e her şeyi anlatmıştır.

Kemal yapacak bir şey olmadığını düşünürken Enver bağırır:

– Beni duydun mu Kemal, makamımda gözün mü var dedim.

Kemal de kızmıştır:

– Bakınız Enver Bey. Makamınızda gözüm yoktur. Üstelik şu an bulunduğunuz makamı kendim için çok küçük görürüm; oysa benim düşüncem ve emelim çok daha büyüktür. Şayet o makamda gözüm olsaydı, şimdiye kadar çoktan oturmuştum.

Kemal'in bu tepkili cevabı Enver'in bütün yelkenlerini indirmeye yeter.

Bir asker kafasıyla en iyi savunmanın saldırı olduğunu bilen Kemal devam eder:

– Bendeniz size hoş geldiniz demek ve kahvenizi içmek için gelmişken bu hücumunuzun nedenini anlayamadım.

Enver hemen kahveleri söyler ve Talât'ın, anlattıklarını bir bir Kemal'e aktardıktan sonra şöyle bir savunma yapar:

– İsmail Hakkı Paşanın size söylediği rivayet edilen şeylerden hiçbir malûmatım yoktur. Onunla görüştüğümü siz nereden biliyor ve olmayan bir şeye nasıl inanabiliyorsunuz?

Takke düşmüş kel görünmüştür. Artık saklayacak hiçbir şey yoktur.

Kemal karşı saldırıya devam eder:

– Gayet kolay Enver Bey kardeşim; zira İsmail Hakkı Paşa, bu tür meseleleri size onaylatmadan helâya bile gidemez. Bunu sade ben değil herkes bilir.

Enver, Kemal’i hesaba çekmek için çağırmış; fakat ava giderken avlanmıştır.

Bu meselenin daha fazla üstüne giderse işler sarpa saracaktır:

– Ben ne yapıyorsam memleket ve millet için yapıyorum. Bugün aramızda konuştuklarımız burada kalsın ve bilhassa bunlardan Ali Fethi Beyin haberi olmasın. İstirham ediyorum.

Vedalaşırlarken Enver onu yine kucaklar; fakat öyle soğuk bir eli, öyle soğuk bir bakışı vardır ki Kemal gayrı ihtiyarî ürker.

...

Otomobilin içinde giderken hâlâ eli titremektedir. Benzinin sarılığı da geçmemiştir. Biraz sonra Salih’ten bir sigara ister. Salih sigarayı verdikten sonra cebinden kibriti de çıkarır ve Kemal’in sigarasını yakar.

Kemal derin bir nefes çekip dumanını direkledirdikten sonra ardından ikinci bir nefes daha çeker.

Salih böyle durumlarda soru sormaz. Nasılsa biraz sonra Kemal Paşa kendisi söyleyecektir.

Ve Salih çoğu zaman olduğu gibi yanılmaz.

Kemal kırıgın, kızgın, kaygılı bir sesle konuşmaya başlar:

– Biliyor musun Salih. Şimdi Enver, hem İsmail Hakkı Paşayı hem de beni Divan-ı Harbe verebilir. Nasılsa Topal İsmail bana söylediklerinin tamamını inkâr eder. O zaman ortada kala kalırım. Zaten Enver’in bana karşı husumeti malûm. Hükûmet darbesi yapmak iddiasıyla beni idam dahi ettirebilir.

Salih hiç sesini çıkaramaz.

Paşasını şu kadar yıldır tanımaktadır; fakat hiç bu kadar sinirli ve üzgün görmemiştir.

“Karşı ordu!”

Bir yanda Kemal, diğer yanda Enver, başlarına gelenleri tahlil ederken Talât, Kara Kemal ve Mithat Şükrü, Talât’ın makamında baş başa vermiş durum değerlendirmesi yapıyorlardı.

Mithat Şükrü Enver’le görüşmeden tatmin olmamıştı:

– Olmadı paşam. Mademki Enver biraderimiz bu on bin kişiyi Yakup Cemilvâri bir hâdiseye karşı tedbir için düşünmüştür; bu tedbiri almadan evvel sizi haberdar etmeli değil miydi?

Haklıydı Mithat Şükrü. Enver bu kuvveti Yakup Cemil benzeri bir olaya ya da bir hükûmet darbesine karşı tedbir olsun diye hazırladıysa, bunu kendisine haber vermesi gerekirdi.

Kara Kemal’in de içi rahat değildi:

– Enver Bey masum ya da değil bilemem; lâkin bildiğim şu ki Bu orduyu inkâr etmemekle; “*Beni harcamaya kalkarsanız, bu on bin kişilik kuvvetle beyninizi dağıtırım.*” demeye getirdi ve aba altından sopasını da gösterdi.

Bir süre devam eden tartışmalardan sonra şu karara vardılar; Enver Paşa samimî olabilir; lâkin aksini de hesaba katmak gerekir.

Kara Kemal, hemen bir plân yaptı. Enver’in on bin kişilik gizli kuvvetine karşılık kendileri de bir gizli kuvvet kuracaklardı. Fedaîler, silâhşorlar toplanacak yeni silâhlarla donatılacaktı.

Sayelerinde zengin olan esnaf birlikleri içinde de bu gibi işlerde kullanılabilecek adamlar vardı. Hemen işe başlanmalı talimler yaptırılmalıydı. Ve kendi kurdukları bu gizli kuvvetten de Enver’in haberi olmamalıydı.

Talât’la Mithat Şükrü, Kara Kemal’in bu plânını onayladılar.

“Hazıra dağ dayanmaz!”

Kemal, Enver’i herkesten gizlediği gizli ordusunu meydana çıkarmakla çok zor duruma düşürmüştü.

Talât’a güvenmekle çok büyük hata etmişti. Şu anda ikisine de koz vermiş durduk yerde başını belâya sokmuştu. İstanbul’a geleli daha birkaç hafta olmasına rağmen şu başına gelenlere bakındı.

Kendisini bekleyen sıkıntılı günleri düşününce beyni zonklamaya başladı. Canı sıkılmış bir hâlde olanları olacakları düşünürken bir telgraf aldı.

Suriye'deki Cemal'den gelen telgrafta; *"Atlarınızı beş bin liraya sattım. Sizden çok ucuza almışım. Üç bin lirayı nereye göndereyim?"* yazılıydı.

Kemal şaşırdı kaldı. *"Ne atları? Ne üç bin lirası?"* diyordu ki hatırladı. Hemen kaleme sarıldı ve Cemal'e bir cevap yazdı; *"Ben size atlarımı iki bin liraya sattım. Siz bunları beş bin liraya sattıysanız üst tarafını bana vermeye mecbur değilsiniz."*

Kemal'le Cemal arasında birkaç telgraflaşmadan sonra Cemal ona yine de üç bin lirayı yolladı.

Eline geçen bu para bayağı bir servet sayılırdı. Koca Mustafa Kemal Paşa bugüne kadar bu kadar parayı bir arada görmemişti.

Cemal'e hâlâ kızgın olmasına rağmen tam ihtiyacı olduğu zaman gelen bu paradan memnun olmuştu.

Cemal'in bu jestini yanına teşekkürü de katarak birkaç dostuna anlattı. Dostları da kendi dostlarına anlatınca pek çok kişi Kemal'in yüklü bir parası olduğundan haberdar oldu.

Bunu öğrenen eski dostlardan Rıza Bey ona akıl verdi:

– Hazıra dağ dayanmaz paşa hazretleri. Bu parayı değerlendirmenizi tavsiye ederim.

Kemal gülümsedi:

– Haklısınız; lâkin ben alıp satmaktan anlamam ki.

Eski dost Rıza Bey güldü:

– İlâhî kumandan pašam. Paranızı değerlendirmek için ticaretten anlamanız gerekmez.

Kemal ilgilenmişti:

– Yaa?

Onun ilgilendiğini gören Rıza Bey devam etti:

– Tanıdık bir banker dostum var. Paranızı bu dostuma verirsiniz işletir. Banker parayı işletirken sizin sermaye çoğalır durur. Yeter ki banker beyefendi sizin bu küçük paranızı işletmeyi kabul etsin.

Teklif Kemal'in kafasına yatmıştı. Akşama doğru Pera Palas'a giderken kafasında bankere vereceği para vardı.

Yatağa girerken kararını çoktan vermişti; *"Bizim küheylânlardan arta kalan paranın yanına, anamın üç-beş kuruşunu da katarız. Sandığın dibinde bekleyinceye kadar, banker beyefendinin kasasında çoğalsın dursun."*

Cemal'den gelen para hiç unutmayaacağını zannettiği Enver'le olan son çatışmasını bir kenara itmişti.

Vakit gece yarısını çoktan geçtiği hâlde para üzerine kurduğu hayaller onu uyutmamıştı. Yataktan kalktı, balkona geçerek bir sigara yaktı.

Kocaman bir nefes dumanı, tüm Haliç'i aydınlatan koca mehtabın yüzüne üfledi.

Balığa çıkmak üzere iskeleden ayrılan balıkçı tekneleri, mehtabın denize vurmuş muntazam resmini arka arkaya bozuyorlardı.

Biraz sonra çok uzaklardan bir ezan sesi duyuldu. Daha sonra bu sese katılan başka ezan sesleri...

Sesler birbirine karışmıştı. En son karşı semtte bütün ihtişamıyla yükselen Beyazıt Camisi müezzini de bu koroya dâhil oldu.

Kemal ezan sesleri altında, İstanbul'un kalbine girmek istercesine eğrilmiş Altın Boynuz Haliç'e ve onu aydınlatan mehtaba baktı.

Mehtabın aydınlattığı Haliç.

Kıyıdaki beyaz ahşap binaların aksi Haliç'in sularında tersten bir görüntüyle yeni ahşap binalar oluşturmuş, tatlı tatlı kımıldıyorlar.

Erkenci martılar; "*En erken ben uyandım.*" dercesine çığlık atıyorlar.

...

Ezan seslerinin bitmesiyle Kemal, derin bir duygu yoğunluğuna kapılır. Bu yoğunluk onu kâh yıllar, kâh ülkeler ötesine götürür. Oralarda bir süre gezindikten sonra tekrar Pera Palas'ın 101 numaralı dairesinin balkonuna döner.

Gezip gördüğü yıllar ve yerler onun ruhunda yeni yaralar açar.

Kemal üzgün, Kemal kırgın, Kemal kızgın...

En çok da kendine kızgın Kemal!

Enver'e, Falkenhayn'a kızmış çıkıp gelmiştir Suriye'den.

Gelmiştir de ne olmuştur?

Şimdi çölün kızgın güneşinin altında, kendi vatanlarını savunmak için emir ve kumandanın kendilerinde olmadığı bir savaşta; arkadaşları Ali Fuat, Kâzım, İsmet, Fevzi ne durumdadırlar?

Filistin cephesinde neler olmaktadır?

“Ücretsiz sokak bekçisi Türk!”

Arapları kandıran İngilizler, dünyadaki pek çok Yahudi’nin Kudüs’e göçmeleri için ortam hazırlamışlardır. Bölgeye yerleşmek için zaten bahaneye bakan Yahudiler katile katile Filistin’e gelmişler ve özellikle Kudüs’e yerleşmişlerdir.

Yahudiler bölgeye gelince Filistin’deki para trafiği hızlanmıştır. Zengin Yahudiler, Kudüs ve çevresindeki tüm bağ ve bahçeleri satın almışlardır.

Artık portakal bahçelerinde Yahudiler hesabına Araplar çalışıyor.

Kudüs, hem Müslümanların, hem Hristiyanların kutsal kenti.

Müslümanlar nasıl ki Hicaz’a gidince hacı oluyorsa, Hristiyanlar da Kudüs’e gelince hacı oluyorlar.

Hicaz’ın hurması nasıl parayla satılıyorsa, Kudüs’ün zeytini de parayla.

Mekke’ye gidenleri, İslâmlıkla ilgisi olmayan Vahhabî Araplar, Kudüs’e gelenleri Hristiyanlıkla ilgisi olmayan Yahudiler soyup soğana çeviriyor.

Kudüs’te yaşayan Hristiyanlar, Osmanlı idaresinden şikâyetçi; fakat gitmesini de istemiyorlar.

Çünkü Osmanlıdan başka kim gelirse gelsin onlardan vergi alır.

Kudüs’teki Zeytindağı’nın tepesi.

Bir tarafta Lût Gölü, diğer yanda Gerek Dağları.

Daha ötede Kızıldeniz’in sol kıyısı Hicaz, Yemen.

Buraya Filistin diyorlar.

Daha aşağıda Lübnan ve Suriye var. Bir yandan Suveyş Kanalı’na, öbür yandan Basra Körfezi’ne kadar bütün çöllerde, bütün kentlerde Osmanlı bayrağı dalgalanmış.

Buna rağmen Türk Kudüs’te kiracı.

Halep’ten bu tarafa ne Türk, ne Türkçe geçebiliyor.

Zeytindağı’nda Osmanlı bayrağı dalgalanıyor; fakat Floransa ne kadar Türk ise Kudüs’te o kadar Türk. Türk, sokaklarda bir turist gibi dolaşıyor.

Kudüs’teki Kammame Kilisesi bütün Hristiyanlarca kutsaldır. İçindeki altın haçların kıymetli heykellerin her birine bir Hristiyan cemaat sahip çıkar. Paha biçilmez eşyalarla dolu bu kilisenin sadece anahtarı Müslüman imamdır. Türk; Arabistan’da, Filistin’de,

Suriye’de, Lübnan’da, Irak’ta bu imamın vazifesini yapıyor. Ticaret, kültür, çiftlik, endüstri, binalar, her şey Arapların, Yahudilerin, Ermenilerin, Rumların elinde.

Sadece jandarma Türk.

Türk buralarda ücretsiz sokak bekçisi.

Osmanlı saltanatı som bürokratken; bürokrat bile tam Arap ya da yarı Arap’tır.

Türkleşmiş Arap yok; fakat Araplaşmış Türk var.

Osmanlı Meclisinde bile mebuslar “ve” demiyorlar, Araplar gibi “vua” diyorlar.

Suriye, Filistin veya Hicaz’da; “*Türk müsünüz?*” diye sorulan soruya, sorulan kişi Türk ise utana sıkıla; “*Türk’üm*” diyor. Türk değilse; “*Etağfurullah.*” diyerek tersliyor.

Buralarda Türk olmaktansa herhangi bir azınlıktan fert olmak daha iyi.

Türk, bu toprakları ne sömürgeleştirebilmiş ne de vatanlaştıramış.

“Noel hediyesi Kudüs!”

Filistin cephesinde sinirli bir bekleyiş vardır. Falkenhayn, Hicaz’a saldırmak, Bağdat’ı kurtarmak hayallerinden vazgeçmiş, beklenen İngiliz saldırısını durdurmak için çareler düşünmektedir.

Filistin cephesini VII. Ordu Kumandanı Fevzi Paşa savunmaktadır. Fevzi Paşa böyle zamanlarda asker ve subayların morallerinin yerinde olmasının önemini bilir. Her gün bir cepheyi gezerek asker ve subaylarına moral verir.

O gün de Fevzi Paşa, XX. Kolorduyu ziyaret etmiş, Mehmetçikleri denetlemiş, subaylara iltifatlar etmiştir.

XX. Kolordunun genç kumandanlarından Ali Fuat neşelidir; on beş gün kadar önce tuğgeneralliğe terfi etmiştir. Tam on beş gündür asker ve subaylar kendisine; “*Paşam.*” diye hitap etmektedirler.

Onun terfi ettiğini bilen Fevzi Paşa, tüm subaylara olduğu gibi Ali Fuat’a da iltifat ederken bir ara gözü onun omzuna takılır:

– Ali Fuat Paşam, niçin apoletleriniz yok.

Ali Fuat gayri ihtiyarî omzuna bakar; paşalık işareti apoletler yoktur:

– Mühim değil paşam; lâkin istesem de takamam, çünkü apolet yok.

Fevzi Paşa kendi apoletlerini söker ve eliyle onun omzuna takar:

– Yeni rütbenizi tebrik ederim Ali Fuat Paşam, hayırlı kademli olsun. İnşallah memleketimize daha nice hizmetlerde bulunursunuz.

Ali Fuat heyecanlanır, saygıyla selâm verir:

– Sağ olun paşa hazretleri.

Diğer subaylarında bulunduğu bir ortamda geçen bu olay, Ali Fuat'ı gururlandırır.

Biraz sonra kahve içerlerken Ali Fuat'ın aklı başına gelir:

– Aman paşam ne yaptınız? Sizin yedek apoletiniz olduğunu zannetmiyorum.

Fevzi Paşa gülümser:

– Doğrudur, yok.

Ali Fuat sorar:

– O hâlde zât-ı âlînizin apoletsiz dolaşması doğru olmaz.

Fevzi Paşa önemsemez:

– Üzülmeğiniz paşam, bir şeyler uydururum.

Ali Fuat bu cevapla daha bir gururlanır:

– Bendenizi şereflendirdiniz paşam. Ben bu gururla Kudüs'ü tek başıma bile savunabilirim.

...

Ali Fuat, Kudüs'ü tek başına bile savunabileceğini söyler; fakat 1917 sonlarına gelindiğinde köprülerin altından çok sular geçmiştir. Osmanlı her geçen gün güçten düşerken karşılarındaki İngiliz ordusu her geçen gün kuvvetlenmiştir.

İngiliz ve Fransızlar safında savaşa giren Amerika da artık Osmanlıyla ayrı barış yapılması konusunda eskisi gibi düşünmemektedir.

Osmanlıyla barış isteyen İngilizlere, Amerikan Büyükelçisi Lansing şu karşılığı verir;

“Osmanlıyla ayrı bir barış hayaldir ve bundan elde edilecek çıkarın değeri tartışılacak niteliktedir. Eğer Osmanlıyla şimdi bir antlaşma yapılırsa barış konferansında İstanbul ile ilgili olarak sağlanması istenilen köklü değişiklikler yapılamaz.”

Amerika'ya göre Kudüs ve Irak'ta ezici bir üstünlük vardır. Son büyük bir saldırıyla Osmanlı barış dilemek mecburiyetinde bırakılmalıdır.

Bu görüş doğrultusunda Filistin cephesinde İngiliz kumandan Allenby'in başlattığı saldırılar bütün şiddetiyle devam etmektedir. İngiliz Başbakanı Lloyd George barış tekliflerinin tümünü bir kenara itmiş Filistin cephesinin kumandanı Allenby'den Noel hediyesi olarak Kudüs'ü istemiştir. Bu aşkla hücumla geçen İngiliz orduları 6 Kasımda Osmanlı cephesini yarmış 8 Kasımda Türkler genel bir çekilmeye başlamıştır.

Kudüs'ü XX. Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşa savunmaktadır. Mevcudu azaldıkça azalan kolordunun şiddetle asker ve silâhça takviyesi gereklidir. Ali Fuat, kolordusunun ihtiyaçlarını günler önce Falkenhayn'a yazdığı hâlde o, tek bir mermi bile göndermemiştir.

Çünkü Kudüs, sadece Müslümanlarca değil, Hristiyanlarca da kutsal bir kenttir. Dinî bütün bir Hristiyan olan Falkenhayn, Kudüs'ün savunulduğu takdirde zarar görmesinden korkmaktadır.

Aslında korkanların arasında sadece Falkenhayn değil Alman rahiplerde vardır. Alman rahipler; Kudüs için endişelerini Alman imparatoruna iletmışler, imparator da Falkenhayn'a Kudüs'ün savunulmadan teslimini emretmiştir.

Elbette Falkenhayn gerçeğin böyle olduğunu Türk kumandanlara söylemez, söyleyemez. Söyleyemeyeceğine göre en iyisi Kudüs'ü savunan Ali Fuat Paşayı cephanesiz bırakmaktır.

Dinî bütün Falkenhayn'ın, Hristiyanlık damarlarının kabarması yüzünden özellikle savunulamayan Kudüs, 9 Aralıkta Hristiyan İngilizlerin eline geçer.

...

Mekke ve Bağdat'tan sonra Kudüs, düşman eline geçen üçüncü kutsal şehirdir.

İngilizler, Filistin'de Yahudilere yurt verilmeyeceği konusunda Müslüman Arapları ikna ederek onların desteğini sağlamışlardır. Kavm-i Necip, İslâmların Peygamberi Hz. Muhammet'in içlerinden çıktığı üstün ırk Müslüman Araplar, Kudüs'ü işgal için saldıran İngiliz Kumandanı Hristiyan Allenby'ye, bütün güçleriyle yardım etmişlerdir.

Ne var ki Kudüs'e giren Allenby'in ilk demeci "*Haçlı seferlerini tamamlıyorum.*" olmuştur.

İsyan eden Kavm-i Necip ve de Müslüman Arapların Hristiyan Peygamberi Allenby'nin; "*Haçlı seferlerini tamamlayarak,*" Kudüs'ü işgal etmesi, tüm Avrupa'da çanlar çalınarak kutlanır.

Türklerin asıl üzüntüsü bu kutlamanın en şatafatlısının Almanya'da ve Osmanlı topraklarındaki Alman karargâhlarında da yapılması olur. Türk subaylar müttefiklerinin bu kutlamasına bir anlam veremezler.

Bir Türk subay bir Alman subaya sorar:

– Nasıl olur Hans, biz müttefik değil miyiz? Bizim bir kentimizin İngilizler tarafından işgalini nasıl kutlayabilirsiniz?

Bu soruya asıl şaşırان Hans'tır:

– Siz Türkleri anlamak mümkün değil. Kudüs gibi kutsal bir kent Hristiyanların eline geçti. Bir Hristiyan olarak bunu kutlamamızdan daha tabî ne olabilir?

Hans doğru söylüyordu; çünkü bir Alman, Osmanlının bir müttefiki olmaktan evvel bir Hristiyandı.

Bütün çöl Alman genelkurmayının isteğiyle karış karış savunulduğu hâlde, her bir avuç kuma bir Mehmetçik gömüldüğü hâlde, Kudüs yine Alman genelkurmayının isteğiyle savaşımadan terk edilmişti.

Kendi milletine, kendi ordusuna felâket getiren bir zamanların Alman Genelkurmay Başkanı Mareşal Von Falkenhayn, Türk ordusuna ve Türk milletine de felâket getirmişti.

...

Kudüs'ün kaybı Türkler için büyük bir felâkettir.

Bu felâketin oluşmasında payı olan Enver, vahim durumu yerinde incelemek için Şam'a gider.

Kudüs'ün kaybı bütün sınırları germiştir. Dolayısıyla Cemal'le Enver'in buluşmaları da gergin bir şekilde başlar.

Cemal kararlıdır:

– Bakınız Enver Bey. Alman mareşal yüzünden Kudüs de gitti. Bu adamı defet. Ya ben ya Falkenhayn!

Enver de kararlıdır:

– Olmaz!

Cemal bağırır:

– O zaman ikimizi de vazifeden al!

Enver ne yapacağını bilmemektedir:

– Diyelim öyle yaptım; o zaman koca koca ordulara kim kumanda edecek?

Cemal bu sorunun cevabını bilmektedir:

– Mustafa Kemal Paşa bunu pekâlâ yapabilir!

Enver en çok korktuğu teklifle karşı karşıya kalmıştır:

– Beni anlamıyorsunuz paşa hazretleri. Almanlardan para ve silâh alabilmemiz için buralarda bir Alman kumandanın olması lâzım. Yani anlaşma öyle.

O ana kadar yüksek sesle konuşan Cemal de durumu kabullenir:

– Demek durum o kadar feci. O hâlde bana yapacak bir şey kalmıyor.

Enver'in sesi titremektedir:

– Maalesef.

Enver İstanbul'a dönünce yalnız ve çaresiz kalan Cemal, kara kara düşünmeye başlar. Elinde olmadan Kemal aklına gelir.

Onun memleketin içler acısı durumunu dile getirdiği raporunu, kafalara balyoz gibi inmesi gereken acı gerçeklerin belirtildiği istifa dilekçesini hatırlar.

Ve kendisi Kemal'i yalnız bırakmıştır. Birlikte istifa etmeye söz verdiği hâlde onu atlatmıştır. Üç ay geç de olsa verdiği sözü tutacak istifa edecektir. Yaveri Falih Rıfkı'ya İstanbul'a dönüş hazırlıkları yapması için emir verir.

...

Şam'daki saray, Zeytindağı'ndaki karargâh, saklanan gözyaşlarıyla terk edildi.

Cemal'i ve karargâhını içine alan tren, koca bir devleti içine çeken Lût çukurunu geçtikten sonra Suriye ve Lübnan'ı bir safra gibi dışarı atmıştı.

Kafalarında artık Anadolu var.

Mekkesiz, Medinesiz, Kudüssüz bir Anadolu.

Kompartımanda sigara üzerine sigara içen Cemal'in gözleri Anadolu bozkırlarında.

Bitmiş, perişan olmuş Anadolu bozkırları.

Cemal, bir buraları bir de onca hizmet ettiği, onca para harcadığı Şam'ı, Kudüs'ü, Beyrut'u ve diğer Arap kentlerini düşünürken; *"Keşke vazifem buralarda olsaydı."* diye iç geçirir.

Keşke vazifesi buralarda olsaymış.

Keşke o altın sağanağı ve enerji fırtınası, bu durgun, boş ve terk edilmiş vatan parçası üzerinde geçseymiş. Keşke onca hizmeti oralara değil buralara yapsaymış.

Keşke!

Üzüntülüdür Cemal.

Kendisi gibi bozkıra dalmış yaverine seslenir:

– Ölmez de sağ kalırsam Falih! Anadolu'ya geleceğim ve buralara hizmet edeceğim.

"İncir-mincir ticareti!"

Pişmanlık insanlar için bir teselli, bilgisizlik zarardır. Bilmekse büyük bir servetti; fakat bilen bir insanın yetkisiz olması bir o derece insana azap çektiriyordu. Tarih bilen Kemal, olmuşlardan faydalanarak olacakları tahmin etmiş, bunu defalarca söylemiş, yetmeyince yazılı olarak devleti idare edenleri ikaz etmişti.

Sonuç sıfır!

Şimdi her biri bir ülke değerindeki topraklar, birer birer elden çıkıyordu. Enver Bağdat'ı kurtarmak Medine'ye saldırmak sevdasından vazgeçmediği için işte Kudüs de elden gitmişti.

Bir zamanlar Mekkesiz, Medinesiz, Bağdatsız, Kahiresiz bir Osmanlı düşünmek Türkleri çıldırtabilecekken şimdi Şam'ın, Halep'in elden çıkmaması için dualar edilmekteydi.

Kemal, Pera Palas'taki odasında kendi kendini yedi durdu.

Baktı ki olmayacak Ali Fethi'ye gelmesi için haber saldı. Hiç değilse onunla sağdan soldan konuşur. Bedenini ruhunu saran karabasanlardan kurtulurdu.

Aşağı inerek bara geçti. Soğuk bir bira içerek Ali Fethi'yi beklerken parasını bankere vererek değerlendirmesini tavsiye eden eski dost Rıza Bey içeri giriverdi.

Küheylânlardan arta kalan paranın çoğalmasına vesile olacak olan Rıza Bey, bu akşam için banker beyefendiden bir görüşme almıştı.

Rıza Bey tam zamanında gelmişti. Birlikte biraz sonra gelecek olan Ali Fethi'yi de ikna eder onun parasının da banker beyefendinin kasasında çoğalmasını sağlayabilirlerdi.

...

Banker beyefendiyle saray yavrusu bir konağın, mükemmel sofrasında buluştular. Banker beyefendi gerçekten çok beyefendi bir adamdı. Yemek sırasında ordan burdan konuştular; fakat "*Para, ticaret.*" gibi konulardan hiç bahsetmediler. Oysa Kemal merak içindeydi; "*Adam hiç paradan bahsetmediğine göre, galiba bizim küçük sermayeyi kabul etmeyecek.*" diye düşünmeye başladı.

Kendilerine aracı olan Rıza Bey, Kemal'in üçüncü işaretiyle konuyu açtı:

– Banker beyefendi, Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin biraz birikmişi var da. Acaba lütfetseniz...

Banker beyefendi, Rıza Beyi konuşturmadı:

– Aman efendim, bu güzel sohbeti paradan bahsederek kirlitemeyelim. Paşa hazretleri yazıhaneme teşrif buyursunlar, orada görüşüz, buyurdu.

Banker beyefendinin lütfetmesiyle o geceki sohbeti, para meselesiyle kirlitmediler. (!) Gecenin sonunda Rıza Bey, banker beyefendinin konuğu olarak konakta kalmış; Kemal, Ali Fethi'yle geç vakit ayrılmıştı.

Kemal, sokağa çıkar çıkmaz Ali Fethi'ye hava attı:

– Dünyada ne güzel insanlar var gördün mü? Adam; "*Burada sohbet ediyoruz, parayla sohbetimizi kirlitemeyelim.*" diyor.

Ali Fethi, Kemal'e acıyarak bakarken o devam etti:

– Göreceksin Ali Fethi, bizim para çok geçmeden çoğalacak. Elimiz üç beş kuruş görecektir.

Ali Fethi başını iki yana salladı:

– Seni anlayamıyorum Kemal. Hem dur bakalım, henüz adamı tanımıyoruz. Ne iş yapıyor, ne kadar vereceksin, ne kadar kâr getirecek.

Kemal öyle heyecanlıydı ki arkadaşını duymadı bile:

– Çok tuhafsin doğrusu, adamın nezaketini gözlerinle gördün. "*Size para vereceğim; lâkin kaç para getirecek bilmeliyim.*" gibi adî şeyler böyle bir beyefendiye sorulur mu? Hadi nazlanma Ali Fethi, sen de paranı ver. Banker beyefendi işletsin.

Ali Fethi'nin bu işe girmeye hiç niyeti yoktu:

– Asıl tuhaf olan sensin Kemal. Hem ben bilmediğim işe on para koymam.

Kemal ise iyi bir işe gireceğinden emindi:

– Sen bilirsin, inatçılığın yüzünden büyük bir fırsatı kaçıırıyorsun.

...

Kemal, ertesi gün annesine gider. Kendi parasını da onun birikmişlerini de ister. Parayı bir bankerin işleteceğini, dilinin döndüğü kadar anlatır.

Zübeyde güngörmüş kadındır, akıl vermeden edemez:

– A be oğlum, her taraf yankesici doludur. Paranı kapıverirler, kalırsın ortada.

Kemal annesine garanti üzerine garanti verir. Bu garantiyi gören Cevat Abbas, yalvarır gibi paşasının koltuğunun altına girer:

– Kurban oluyum paşam, benim de birikmiş yüz elli liram var. Banker beyefendiye onu da versek?

Sözü mü olur.

Kemal, Cevat Abbas'ın parasına da aracılık yapmayı kabul eder. Şimdi Cevat Abbas da onun gibi çoğalacak paralarının hayaline yatmıştır.

Anasının, Cevat Abbas'ın paralarını kendi parasına ekleyerek bir zarfa koyar ve banker beyefendinin yazıhanesine gider. Biraz hoş beşten sonra sıkılğan bir yüzle zarfı uzatır.

Kemal, banker beyefendinin zarfı alıp saymadan kasaya attığını görünce telâşlanır:

– Aman efendim, keşke saysaydınız.

Banker beyefendi, çenesinin altında birikmiş gerdanı şöyle bir sıvazladıktan sonra, teessüf dolu bakışlarını Kemal'e çevirir:

– Aşk olsun paşa hazretleri. Kabul etmek lâzım ki devir kötü; lâkin size de mi itimatsızlık. Hâşâ! Zât-ı âlîlerinizin saymış olması bendeniz için muteberdir.

Banker beyefendinin bu ve devam eden iltifatları karşısında, Kemal büzüldükçe büzülür. Aslında banker beyefendinin yazıhanesine giderken “*Bu parayı nasıl bir ticaretle değerlendireceksiniz?*” diye sormayı tasarlamıştır. Gel gelelim böylesine beyefendi bir adama, bu tür adî sorular sorulur mudur?

Kemal, bu adî soruyu beyefendiye sormaz; fakat yine de; *“Bu paranın nasıl bir ticaretle değerlendirileceğini,”* çok merak etmektedir. Bu merakını gidermek için kendisine aracı olan eski dost Rıza Beyi bulur.

Doğrusu bu sorunun cevabını Rıza Bey de bilmemektedir; fakat övüngeç bir tavırla bilebildiklerini abartarak anlatır:

– Galiba incir-mincir ticareti. Bir yelkenli İzmir’den mi mizmirden mi incirleri alıyor, bir yere götürüp satıyor matıyor. Oradan bir şeyler alıyor, İstanbul’a müstambula getirip satıyor. Büyü-kâr böyle olur Mustafa Kemal Bey. Öyle büyük bir iş ki daha birinci seferde para ikiye-mikiye katlıyor.

Demek henüz birinci seferde para ikiye-mikiye katlıyor.

Mikiye katlanmasına boş ver, daha birinci seferde paranın ikiye katlandığını öğrenen Kemal, hemen hayal kurmaya başlıyor; *“Birinci seferde para ikiye katlanıyor, ikinci seferde dörde, üçüncü seferde sekize, dördüncü seferde...”*

Kemal’in birinci seferde ikiye-mikiye, üçüncü seferde sekize-mekize katlama hesapları bütün gece devam ediyor. Bu hesaba göre banker beyefendideki parası dört ay geçmeden dörde katlanacaktır.

Eline kalemi alır, dörde katlanacak olan paranın hesabını kalemle yapar. Ortaya çıkan rakama bir bakınca gözleri büyür.

Yok yok, bu kadarı fazladır; *“Adam bu katlamaların onda birini bana verse yeter.”* diye düşünür.

Hayal bu ya...

Katlanarak eline geçen parayla hemen annesine bir ev alacak ve en güzel mobilyalarla döşeyecektir. Ayrıca Makbule’nin kollarını da bilezikle dolduracaktır. Hatta Fikriye’ye bile bir ev alabilecektir. Hem niçin almayacaktır ki? Zaten ana-babası olmayan Fikriyecik zor günler geçirmektedir. Ona da bir ev alacak ve Fikriye’yi onun-bunun evinde sığıntı olmaktan kurtaracaktır.

IV. Bölüm

ALMANYA SEYAHATI

Koca koca kıt'aları içine alan, büyük-küçük pek çok ülkenin kısıyından köşesinden karıştığı büyük savaş, bütün şiddetiyle devam ederken ilginç bir tablo ortaya çıkmış.

Savaşın merkezindeki Alman imparatorunun savaştığı devletlerin idarecileriyle akrabalığı var.

Alman İmparatoru II. Wilhelm, İngiltere Kraliçesi Victoria'nın kızıdan torunu. Ayrıca annesi de İngiltere Kralı V. George'nin babası VII. Edward'ın da kız kardeşi.

Yani Wilhelm'le İngiltere Kralı V. George, dayı hala çocukları.

II. Wilhelm'in Rus Çarı Nikola'yla da kan bağı var. Yunan Kralı Konstantin'e de kız kardeşini vermiş.

Kişisel hırs ve menfaat, ülke çıkarları; akrabalık falan dinlemiyor. Avrupalı; kendi menfaati için en yakın akrabalarını satmakta tereddüt etmiyor.

Vururken acımıyor.

...

II. Wilhelm, kibirli, sinirli, inatçı, anlayışı kıt bir adam. 1917 Ekiminden önce tam iki kez İstanbul'u ziyaret etmiş, II. Abdülhamit onu muhteşem bir şekilde ağırlamıştı.

II. Wilhelm bu ziyaretlerinde sadece İstanbul'da kalmamış; Suriye, Bağdat ve Kudüs'e de uğramıştı. Kendisinden sonra gelecek Alman yöneticilerine buraları vasiyet eden Bismark'ın ne kadar haklı olduğunu görmüş ve Hindistan'a giden yol üzerindeki bu bölgeyi ele geçirme plânlarını o günden kafasına koymuştu.

İkinci ziyaretinin sonunda hatıra defterine; *"Kendimi, başımda sarık ve elimde yeni bir Kur'an, bir filin üzerinde, Asya'ya doğru gidiyorum sandım."* diye yazarak gelecekteki plânlarının işaretlerini vermişti.

O günden beri, buraları ele geçirme plânları yapan Almanya, savaşın çıkmasını fırsat bilmişti. İngiliz filosundan kaçan Goben'le Breslav isimli Alman savaş gemileri Çanakkale Boğazı'ndan girecek o güne kadar tarafsızlığını koruyan Osmanlı'yı zor durumda bırakmıştı.

Osmanlı bu gemileri satın aldığını bildirmiş onlara Yavuz ve Midilli adlarını vermişti; bu gemilerin sadece isimleri Türkçeydi. Kaptanı ve mürettebatı Alman kalmıştı. Çok geçmeden Yavuz ve Midilli Karadeniz'deki Rus kıyılarını bombalayarak Osmanlıyı Almanların yanında büyük savaşa girmeye mecbur etmişti.

II. Wilhelm'e göre büyük Alman gücü Osmanlıyla birlikte; İngilizleri, Fransızları ve Rusları yerlere serecekti. Savaşın sonunda gücü tükenmiş olan Osmanlıysa zaten ellerine düşecekti.

Zaferden sonraki amaçları belli olan Almanlar, Osmanlı ordularının sevk ve idaresini bile ellerine almışlardı.

Almanların, Osmanlıya kabul ettirdikleri her savaş plânında, Osmanlı ordularının yok olmadan zayıflatılması politikası güdülmüştü. Osmanlı ordularının belini kıran Sarıkamış Seferi, kolunu kanadını budayan iki ayrı Kanal Seferi, bu politikanın eseri idi.

Fakat işler hiç de II. Wilhelm'in istediği gibi gitmemişti. Çarlık rejimi yıkıldıktan sonra Ruslar savaştan çekilmiş; fakat yerini güçlü bir Amerika doldurmuştu.

Uzun ve kanlı yıpratma savaşında Almanlar önce duralamış sonra gerilemeye başlamıştı. Almanya İngiltere'ye ayrı barış bile teklif etmiş; fakat ağır şartlar ileri sürülmesi üzerine vazgeçmişti.

Enver, kendisine yapılan tüm ayrı barış tekliflerini; "*Biz dostlarımızı satacak kadar kancık mıyız?*" diye reddederken Almanların kendilerine danışmadan İngilizlere ayrı barış teklif ettiğini öğrenmiş ve bozulmuştu.

İşlerin sarpa sardığını gören II. Wilhelm, savaşın son durumunu görüşmek; "*Almanların müttefiklerinden gizli ayrı barış teklif ettikleri.*" iddialarını yalanlamak ve Osmanlının ayrı barış niyetlerini kökünden halletmek için harekete geçmişti. Üstelik Osmanlı-Alman ilişkilerinin sıkı bir iş birliğiyle devam ettiği de dosta düşmana gösterilmeliydi.

Alman imparatoru bu amaçla 1917 Ekiminde üçüncü kez İstanbul'a gelmiş, Sultan Reşat ve İttihat Terakkinin kodamanları tarafından ağırlandı.

Koca Alman imparatoru İstanbul'a her gelişinde Osmanlı padişahını ülkesine davet etmiş, özellikle savaş cephelerinin görülmesini isteyerek dostlarına gücünü göstermek istemişti.

Büyük savaşın bu hassas döneminde ve Almanlarla bu kadar içli-dışlı olmuşken daveti iade etmemek olmazdı.

Ne var ki yetmiş üç yaşında ve şeker hastası olan Sultan Mehmet Reşat, iade-i ziyaret yapacak durumda değildi; çünkü sık sık rahatsızlanıyor, yürümekte de zorluk çekiyordu.

Padişah ayağa bile kalkacak durumda olmadığına göre bu iade-i ziyareti Osmanlı hanedanından olması şartıyla biri yapmalıydı; ama kim?

“Ağzından çıkanı kulağın duyuyor mu Enver!”

Talât’la Enver oturdular ve tüm Osmanlı hanedanı erkeklerini gözden geçirdiler. Her gündeme getirdikleri Osmanoglu’nun adını andıkça dudak büktüler.

Sonunda sıra Sultan Abdülmecit’in oğlu, II. Abdülhamit’in kardeşi Velihaht Mehmet Vahdettin’e geldi.

Mehmet Vahdettin, 15 Ekim 1916’da Avusturya-Macaristan kralı Franz Josef’in ölümü üzerine cenaze törenine padişahı temsilen gitmiş ve bu görevi başarıyla tamamlamıştı.

Almanya’ya da pekâlâ o gidebilirdi.

Aslında, Enver’le Talât başta olmak üzere İttihat ve Terakkinin ileri gelenleri, Vahdettin Efendiden hoşlanmazlardı. Kendisinden önce veliaht olan Sultan Aziz’in oğlu Yusuf İzzettin Efendinin asabî buhranlar geçirmesi ve sonunda damarlarını keserek intihar etmesi, yeni veliahdın kim olacağı sorusunu akla getirmişti.

Osmanlı geleneklerine göre hanedan erkekleri arasında yaşça en büyük olana veliahtlık sırası geliyordu. Geleneğe göre sıra Vahdettin Efendiye geldiği hâlde, İttihatçılar; savaşa girilmesini ve devam ettirilmesini hoş görmeyen, Alman dostluğuna inanmayan Vahdettin’i istemiyorlardı.

Üstelik Vahdettin’in eniştesi Damat Ferit, İttihat ve Terakki düşmanı Hürriyet ve İtilâf Partisinin üyesiydi.

...

21 Kasım 1911’de kurulan Hürriyet ve İtilâf Partisini; Rum, Ermeni, Arap, Bulgar kökenli mebuslarla birlikte durumdan memnun olmayan eski İttihatçılar, ilmiye mensupları, sosyalistler oluşturmuşlardı.

Çok farklı kesimler ve değişik çıkarları olan kişilerden oluşan Hürriyet ve İtilâfın ilk ve tek amacı, İttihat ve Terakki iktidarını yıkmaktı.

İttihat ve Terakkinin yoğun baskısı altında bugüne kadar hiçbir muhalefet yapamamışlar; fakat savaşın kötü gidişiyle umutlanarak İttihatçıları sevmeyen Vahdettin'in veliaht olması için çalışmışlardı.

Vahdettin'in veliaht olması demek, çok geçmeden padişah olması demekti; çünkü Sultan Reşat yaşlı ve hastaydı.

Bunu bilen Damat Ferit, Vahdettin'e yaklaşmaya başlamıştı.

Bu ve diğer nedenler birleşince tüm İttihatçılar, Mehmet Vahdettin'in veliahtlığını engellemek için açık-gizli çalışmışlardı.

Talât, Çamlıca'daki köşkte oturan Şehzade Abdülmecit'le görüşerek ona veliahtlık teklif etmişti; fakat Abdülmecit; "*Osmanlı hanedanının geleneğini bozamayacağını,*" söyleyerek teklifi geri çevirmişti.

O güne kadar İttihatçıların bütün isteklerini kabul eden Sultan Mehmet Reşat bile Mehmet Vahdettin'in veliaht olmasında diretmişti.

Sonunda Sultan Abdülmecit'in sonndan bir büyük oğlu Mehmet Vahdettin Efendi veliaht olmuştu. Sultan Mehmet Reşat'ın vefatı ya da başka bir şekilde tahtı terk durumunda o padişah olacaktı.

Bu durumda Vahdettin'in veliahtlığına engel olamayan İttihatçıların onunla aralarındaki buzları derhâl eritmeleri gerekiyordu.

İttihatçılar, Alman imparatoruna Vahdettin'i davet ettirerek bir taşla iki kuş vurmayı hesapladılar ve onu Almanya'ya göndermeye karar verdiler.

Almanya ziyaretinin asıl amacı Alman cephe durumunun görülmesiydi. O hâlde Vahdettin'in yanına bir de askerî heyet verilmeliydi. Bu askerî heyetin başında da Osmanlı ordusunu en iyi şekilde temsil edecek bir paşa olmalıydı.

Kim olabilirdi bu paşa?

Bilgili, tecrübeli, tanınmış ve Enver'i Almanlar nezdinde temsil edecek kadar kabiliyetli.

"*Kabiliyet*" kelimesinin anlamı, Enver'in diline istemediği bir ismi telâffuz ettirdi; "*Mustafa Kemal!*"

Telâffuz ettiği isme kendisi bile hayret etti. "*Ağzından çıkan kulağın duyuyor mu Enver!*" diyerek kendi kendini payladı.

İlk aklına gelen ismi hemen reddedince aranmaya devam etti; fakat nafile.

Bütün yollar Kemal'e çıkıyordu.

Onun iddialı kişiliği, tok sözlülüğü, yaşam tarzı Enver'i çileden çıkarıyordu; fakat onu ne kadar sevmese de, ondan ne kadar çekinse de, ondan ne kadar nefret etse de, Almanya'ya gitmesi gereken bilgili, cesaretli, kabiliyetli paşa Mustafa Kemal Paşadan başkası olamıyordu.

Mantıklı düşünmeye başlayan Enver, Almanya'ya Kemal'in gitmesinin daha başka faydaları da birlikte getireceğini gördü.

Zaten millet dedikodu yapıp duruyordu.

Neymiş efendim; *"Savaşlarda bu kadar başarı sağlamış, zaferler kazanmış bir kumandan niçin İstanbul'da tutuluyormuş."*

Neymiş efendim; *"Mustafa Kemal Paşanın zaferleri Enver Paşa tarafından kıskanılıyormuş."*

Neymiş efendim; *"Mustafa Kemal Paşa kumandanlıkta olsaymış harp çoktan kazanılmış."*

Enver; *"Bu neymiş efendimleri,"* çoğalttı durdu.

Kemal'in Almanya'ya gitmesi ne iyi olurdu?

Ne iyi olurdu değil, çok iyi olurdu!

Kendisi Berlin'de askerî ataşeyken Almanları tanımış ve onlara hayran olmuştu. Kemal, Almanların gücünü bilmediği için bugüne kadar aksilik yapmıştı. Bu kadar zeki, bu kadar çalışkan, bu kadar cesur bir millet hiç sevilmez miydi?

Alman toprakları, Alman zekâsının yansıması olan fabrikalar, yollar, raylar, binalarla doluydu. Almanya'yı görüp de onlara hayran olmamak ahmaklıktı.

Şu Kemal denen adam Alman dostu olsaydı. Onları sevseydi ve kendisine zorluk çıkarmasaydı ne güzel olurdu.

Hâlâ iş işten geçmiş sayılmazdı. Kemal'in Almanya'yı görmesi demek; kesinlikle Almanlara hayran olması demekti. O hâlde Vahdettin'in yanında Kemal'i Almanya'ya göndermek yerinde bir karardı.

Fakat!

İstanbul'dan onu asıl uzaklaştırmak isteşişinin çok önemli başka bir nedeni daha vardı.

Bu Kemal denen adam koskoca bir ordu kumandanlığını bırakıp bir inat uğruna İstanbul'a gelmiş olamazdı. Mutlaka bir hesabı olmalıydı.

Ve bu hesap Enver'in koltuğu ve kellesi üzerineydi.

Onu Almanya'ya göndermekle bu plânlara engel olmuş olacaktı.

Olmuştu bu iş; fakat ya bu aksi adam, bu göreve de "*Hayır.*" derse? Sayfalarca döktürdüğü raporunda Almanları en büyük tehlike olarak gösteren Kemal, bu görevi kabul eder miydi? Kaldı ki son görüşmelerinde de neredeyse kavgâ edeceklerdi.

Bu sorulara cevap bulamayan Enver, yine kendi kendisini rahatlattı. Kemal vatanını, milletini seven bir insandı. Veliahtla birlikte Almanya'ya gitmesinin gerekçeleri iyi anlatılırsa her şeyi bir kenara bırakır kabul ederdi.

Buna rağmen Enver gururuna yenildi. Almanya'ya gidecek olan paşanın "*Mustafa Kemal*" olması gerektiğini teklif edemedi; fakat hükûmet de en uygun ismin "*Mustafa Kemal*" olduğuna karar verince kararsızlık içinde kıvranan Enver sıkıntıdan kurtulmuştu.

Şimdi iş, Kemal'in bu teklife ne diyeceğine kalmıştı. Enver, bu teklifi Kemal'e kendisinin götüreceğini söyleyerek hükûmeti dışladı.

Önce onun niyetini anlamalıydı. Adamlarından bazılarını, birkaç gün Kemal'in çevresinde dolaştırdı. Onlara; Veliahdın Almanya gezisinden bahsettirdi.

Kendisine verilen raporlardan onun Vahdetin'le Almanya seyahatine "*Hayır.*" demeyeceğini anlayınca onu Pera Palas'ta ziyaret etmeye karar verdi.

"*Divan-ı harbi bu sefer de yırtmıştır!*"

Kemal, Pera Palas'ın birinci katında, Haliç'e bakan 101 numaralı dairesinde düşünmektedir.

Ne olacaktır bu işin sonu?

Osmanlı gemisi kendini azgın bir nehrin sularına bırakmış, her an alabora olabilir. Olmasa bile her dönemde koca koca şelâleler var. Geminin kaptan ve yardımcıları, kaderlerine boyun eğmişler.

Bu kafayla bu gemiyi kurtarmanın mümkünü yok.

Her şey mahvolmuştur.

Herkes böyle düşünüyor.

Kemal'e göre de çok şey mahvolmuş ve artık geri dönülmez bir yola girilmiştir.

Her şey mahvolmuş olabilir; fakat hâlâ pek çok şey düzeltilebilir.

Kemal gün boyu odanın içinde dönüp durur. Haliç'i gören dört pencerenin dördüne de gider.

Her dört yandan da muhteşem bir manzara görünmektedir. Tüm manzaralarda Haliç ve Boğaz var.

Haliç.

Altın Boynuz ne kadar hüznü.

Boğazın akıntısından kaçan dalgalar Haliç'in durgun sularına sığınıyor.

Kemal, ilk balkonda yaktığı sigarayı ikincisinde bitirdikten sonra odaya döner. Camlı dolaptaki büyük aynanın karşısında bir süre kendisini seyreder.

Sonra çekilir, odada amaçsız bir şekilde dolaşmaya başlar. Üç bölmeli vitrinin çekmecelerini açıp kapatırken ne aradığının farkında bile değildir.

Koltuğa oturur, iki bölmeli tavanın ortasından aşağı sarkan avizeye gözleri takılır. Avizenin oval camında kendisini görür.

Bozuk bir görüntü.

Camdaki görüntüsü ürkütür onu.

Hızla kalkıp aynanın karşısına geçince rahatlar.

Yok canım, o kadar da kötü değildir.

Biraz zayıflamıştır o kadar.

Biraz mı zayıflamıştır?

Biraz değil, epeyce zayıftır. Zaten çıkık olan elmacık kemikleri daha da bir dışarıda görünmektedir. Kumral saçları seyrekleşmiş gibidir. Yüzünde, otuz altı yaşında bir insanda olması gereken gençlik görüntüsü yoktur.

Eliyle saçlarını geriye iter. Çenesini sağa sola götürüp getirirken parmaklarıyla avurtlarına bastırır.

İyi ki gözleri vardır.

Canlı, parlak ve mavi gözler rahatlatır onu.

Sabah tıraşı olduğu hâlde; "Acaba bir tıraş olsam mı?" diye düşünürken telefon çalar.

O da ne?

Tatlı belâsı Enver kendisini ziyaret edecektir.

Enver'in ziyaret edeceği haberinden tedirgin olur.

On bin kişilik hücum taburunu ortaya çıkardığı için Enver'le kanlı bıçaklıdır.

Bunu Talât'a haber vermekle ona çok büyük bir iyilik etmiştir; fakat karşılığında divan-ı harbe verilmek tehlikesiyle karşı karşıyadır.

Bir anda tüm olumsuzlukları bir bir aklından geçirir; sonra yine kendi kendini rahatlatır. Kötü bir şey olsa, Pera Palas'a Enver değil, polis, jandarma gelir. Ya da kendisi harbiye nezaretine davet edilir.

Enver kendi ayağıyla geldiğine göre kötü değil; ama çok önemli bir durum olmalıdır.

Buna rağmen aşağı inerken tedirgindir.

...

Enver'le Kemal yıllardır görüşmeyen iki dost gibi Pera'nın lobi-sinde kucaklaşırlar.

Oteldeki yerli yabancı konuklar rivayetlerin aksine, Osmanlının en önemli iki paşasının samimiyetlerini görünce şaşırırlar.

Hoş olmayan hiçbir şeyden bahsetmeden neşe içinde yemeklerini yerlerken Kemal, bu ziyaretin arkasındaki nedeni merak etmektedir.

Kahveler içilirken Enver yavaş yavaş ipuçları vermeye başlar. Önce Sultan Reşat'ın hastalığından sonra Alman imparatorunun ziyaretinden bahseder.

Ve yavaşça sadede gelir:

– Kemal Bey kardeşim. Senin de bildiğin gibi Alman imparatoru, padişahımızı kendi karargâhına davet etti.

Kemal rahatlar. Ziyaretin kendi aleyhinde olmadığını anlamıştır; fakat Enver'in lâfı nereye götüreceğini henüz kestirememiştir.

Enver onun merakını gidermeye başlar:

– Sizin de bildiğiniz gibi Sultan Reşat bu ziyareti yapamayacak durumdadırlar. İade-i ziyareti zât-ı şâhâne yerine, Veliaht Vahdetin Hazretlerinin yapmasını muvafık gördük.

Kemal, Enver'in gözlerine; “*Bunları bana niçin anlatıyorsun?*” gibilerden bakmaktadır.

Enver onu fazla merakta bırakmaz:

– Almanya seyahatleri müddetince, ordumuzu temsilen Veliht Hazretlerinin yanında bulunmayı kabul eder misiniz?

Enver konuşmaya devam ederken Kemal'in kafasında başka başka tahliller vardır. Son bir haftadır Enver'in yakın adamı olduğunu bildiği kişilerin çevresinde dolaştıklarını hatırlar. Onların dönüp dolaşıp bu seyahatten bahsetmelerinin nedeni şimdi anlaşılmıştır.

Durumu, çerçevesiyle birlikte anlayan Kemal, divan-ı harbi bu sefer de yırttığını düşünür.

O bu düşünceyle gülümserken Enver sorusunu tekrarlar:

– Niçin cevap vermiyorsunuz. Veliht hazretleriyle Almanya'ya gitmek istemez misiniz?

Paçayı kurtaran Kemal şimdi işin tadını çıkarmaktadır:

– Bilmem ki?

Enver ise ısrar eder:

– Bunda bilmeyecek ne var aziz kardeşim; “*Tebdil-i mekânda ferahlık vardır.*” derler. Hem İstanbul'da sıkılmışsınızdır.

Kemal, divan-ı harpten yırtmanın verdiği rahatlıkla ve şakayla karışık sorar:

– Yoksa asıl amacınız beni İstanbul'dan uzaklaştırmak mıdır paşa hazretleri?

Enver, küçük bir kakhaha atarken cevap verir:

– Sizi İstanbul'dan uzaklaştırmak mı? Daha neler Mustafa Kemal Bey kardeşim. Hem bunu da nereden çıkardınız. Sizin şöyle bir yurt dışına çıkıp hava almanızı istemiştım.

Enver onu Almanya seyahatine ikna etmek için diğer nedenleri sıralarken Kemal de zihninden bu seyahatin yaratacağı fayda ve zararları geçirmektedir.

Bu gezi, Osmanlının bel bağladığı Alman cephelerinin gerçek durumunu görmek bakımından bir fırsat olabilir; çünkü Almanlar kendilerini bugüne kadar hep kandırmışlardır.

Üstelik bu seyahatte; “*İtihat Terakkinin ve Enver'in sevmediği, yakın gelecekte tahta oturacak olan Vahdettin'i tanımak, memleketin içinde bulunduğu tehlikeyi, yarının padişahına anlatmak fırsatı,*” kaçırılmamalıdır.

“Yarının padişahı Veliaht Vahdettin Efendi!”

Kemal Enver’in teklifini kabul etti. Seyahat 15 Aralık 1917’de başlayacaktı.

Hemen küçük bir araştırma yaptı. Almanya’nın savaştaki son durumuyla birlikte Alman genelkurmayının belli kumandanları hakkında bilgiler topladı.

Asıl önemli araştırmasıysa refakat edeceği geleceğin padişahı Veliaht Mehmet Vahdettin’le ilgiliydi.

...

Veliaht Vahdettin, otuz ikinci Padişah Abdülmecit’in, otuz çocuğundan yirmi üçüncüsüydü. Kendisi dört aylıkken babası ölmüş; çocukluğu ve gençliği kapalı bir ortamda geçmişti. Bu yüzden vehimli ve heyecanlı bir yapısı vardı.

Amcası Abdülaziz’le ağabeyleri V. Murat ve II. Abdülhamit’in tahttan indirilmelerinden sonra Sultan Mehmet Reşat tahtta çıkınca Yusuf İzzettin Efendi veliaht olmuştu; fakat onun şahidi olduğu ihtilâl, darbe ve savaşlardan sonra ruhî bunalıma girip intihar etmesiyle Vahdettin 1916’da resmen veliaht ilân edilmişti.

Vahdettin’in meşrutiyeti reddeden, mutlakîyetçi fikirleri vardı. İttihat ve Terakkiyi tutmuyor, eniştesi Damat Ferit’in liderliğini yaptığı Hürriyet ve İtilâf Partisini kendisine yakın buluyor; fakat eniştesini de sevmiyordu.

Vahdettin’in sağlığı da yerinde değildi. Zayıf, hastalıklı bir çocukluk ve gençlik dönemi geçirmişti. Sık sık romatizmaları nükse diyordu.

Sultan Reşat, Arapça ve Farsçayı iyi bilirken Vahdettin de İslâm hukukuyla ilgilenmişti. Yazma kabiliyeti yerindeydi; fakat konuşurken gözlerini kapatır ve zorlanırdı. Buna rağmen, onun zeki ve çabuk kavrayışlı olduğunu gösteren örnekler de vardı.

Ağzı sıkı bir adamdı Vahdettin’in; fakat gençliğinde, aile içinden veya dışından, ağabeyi Padişah Sultan Abdülhamit’e sık sık gizli haberler ulaştırarak jurnalcilik yaptığı şeklinde kötü de bir şöhreti vardı.

Ayrıca, gençliğinde bir ekip kurarak haber alma işlerinde kullanmıştı. Derviş Vahdeti’nin kurduğu kara işler gören derneğin de üyesiydi.

Kemal, Vahdettin'in çok sigara içtiğini, iyi bir besteci olduğunu, eline aldığı bütün sazları çalabildiğini, yakınlarına karşı çok cömert olduğunu, cebinde her zaman küçük bir tabanca taşıdığını bile öğrenmişti.

"Bu adam ya çok zeki ya da...!"

Kemal, Vahdettin'i araştırırken Vahdettin de boş durmamış kendisine refakat edecek olan kumandanla tanışmak istemişti.

Veliahdın daveti üzerine, Almanya seyahatinde birlikte olacakları Harbiyeden hocası Albay Naci Beyle birlikte Dolmabahçe Sarayına giderken yanlarında Dr. Rasim Ferit'le Yaver Cevat Abbas da vardı.

Dr. Rasim Ferit'le Cevat Abbas'ı rıhtımda bırakan Albay Naci'yle sarı paşa, teşrifatçının arkasından saraya doğru yürüdüler.

...

Sarı Paşa!

Sarayın, kadın-kız ve cariyeleri, Kemal'i gıyaben iyi tanımaktadırlar. Enver'in karısı Naciye Sultan bir gün Kemal'den; *"Sarı Paşa."* diye bahsetmiş ve o günden sonra saray kadınları arasında onun adı *"Sarı Paşa."* olarak kalmıştır.

Hanım sultan ve cariyelerin gözleri, saray merdivenlerini çıkmakta olan sarı paşanın üzerinde toplanmıştır. Vahdettin'in kızı Sabiha Sultan da diğer kızlar ve cariyeler gibi Kemal'in saraya girmesini izlerken *"Sarı Paşa!"* sözleri, güzel dudaklardan, altınlı zümrütlü minik kulaklara fısıldanmaktadır.

Albay Naci'yle Kemal'i, sarayın içinde Arap hasırlarıyla örülmüş bir salona alırlar.

Redingotlu adamlarla dolu salonun eşyası, bir kanepeyle iki koltuktan ibarettir.

Kemal, çevresine bakınırken oraya buraya telâşla yürüyen redingotlu adamların birden duraladıklarını görür. Salona, başka bir redingotlu adam daha girmiştir. Bu yeni gelen redingotluyu ne Albay Naci ne de Kemal tanımamakta ve ne yapmak lâzım geldiğini de bilmemektedirler.

Son redingotlunun bir işaretiyle içerdekilerin hepsi salonu terk ederler.

Uzun boylu, zayıf bu adamın başı biraz öne doğru çıkık durmakta, fesinin yanlarından ağarmış saçları görünmektedir. Kır bıyıkları, solgun yüzünde daha kaba durmaktadır. Kanepenin sağ köşesine oturduktan sonra ensesini arkaya dayayarak derin bir huşuyla gözlerini yummuştur.

Albay Naci'yle Kemal, birbirlerine dudak bükerek bakarken kanepedeki adam, altın çerçeveli gözlüklerinin ardındaki gözlerini açarak konuşur:

– Sizinle müşerref oldum, memnunum.

Bayağı konuşmuş yorulmuş olmalıdır ki gözlerini tekrar kapatır.

Albay Naci'yle Kemal, yine dudak bükerek birbirlerine bakarlar. Bir cevap vermek mi yoksa hiç seslenmemek mi gerektiği konusunda tereddüt ederler.

Görünen odur ki başını arkaya yaslayarak gözlerini kapamış olan adamın bir ikinci cümle daha söylemeye mecali yoktur. Her ikisi de beklemeyi tercih etmişlerdir ki onları şaşırtan bir şey olur.

Tekrar konuşması beklenmeyen adam gözlerini açar ve uzun (!) bir cümle daha kurar:

– Seyahat edeceğiz değil mi?

Eyvah?

İşte baltayı taşa vurmuşlardır. Şu an karşılarında bulunan redingotlu adam, geleceğin padişahı Vahdettin Hazretlerinin ta kendisidir.

Albay Naci'nin şaşkınlığı devam ederken kendini toparlayan Kemal cevap verir:

– Evet efendim, birlikte seyahat edeceğiz.

Vahdettin oldukça zayıftır. Bakışları ölgün, sırtı da kamburlaşmıştır. Kemal'e birkaç soru sorar.

Kemal bu sorulara cevap verirken birden araya başka bir soru girer:

– Almanya'da nasıl bir elbise giymem münasiptir?

Vahdettin'den böyle bir soru beklemeyen Kemal şaşkınlığını belli etmek istemez:

– Zât-ı âlînizin askerî rütbesi var efendim.

Vahdettin'in yüzü asılır, kırılgın mı kızgın mı belli olmayan bir sesle konuşur:

– Evet, hükûmet “*Tümgenerallik.*” verecekti.

Bu açıklama üzerine Kemal devam eder:

– Almanların tüm devlet yetkilileri askerdirler. Seyahat esnasında daha çok askerlerle muhatap olacağınıza göre münasip olan sizin de askerî elbise giymenizdir.

Vahdettin umursamaz bir tavırla ayağa kalkar:

– Muvafıktır paşa hazretleri. Zât-ı âlînizle seyahat etmekten memnun olacağım.

Veliahdın ayağa kalkması, ziyaretin bitmesi demektir. Kemal, sohbetin birden kesilmesine şaşırılmıştır.

Vahdettin’le vedalaştıktan sonra salondan ayrılırlar. Veliahdın yaveriyle birlikte merdivenleri inmektedirler.

Kemal, merdivenleri inerken pencerelerdeki tül perdelerin arkasından, on beş-yirmi çift güzel gözün kendisini izlediğini ve güzel dudakların; “*Sarı Paşa gidiyor.*” derken istekle büzüldüğünü bilmemektedir.

Kemal, rıhtımda kendilerini bekleyen Cevat Abbas’la Dr. Rasim Ferit’e doğru yürürken Albay Naci’ye şaşkınlığını belirtir:

– Bu adam ya çok zeki ya da aptal. Hangisi anlayamadım. Bunlarla hiçbir şey yapılamaz.

Albay Naci bir an durur:

– Öyledir.

Kemal tekrar yürüyen Albay Naci’ye seslenir:

– Yarın padişah olacak böyle bir adamdan ne beklenilebilir?

Albay Naci omzunu silker:

– Hiç.

Kemal üzgündür:

– Biz ki akıl ve mantığımız vardır. Biz ki memleketin kaderini, bugününü, yarınını anlamış insanlarız. Söyleyin kumandanım, ne yapabiliriz?

Albay Naci de üzgündür:

– Güç Mustafa Kemal, çok güç.

Oysa Kemal’in anlayamadığı, daha doğrusu bilemediği bir şey daha vardır. Siyasî dehasının üstünlüğü konusunda tüm dünyanın ittifak ettiği Abdülhamit, onu yanında özel yetiştirmiş ve Vahdettin’den başka sırdaş bir Osmanoğlu kabul etmemiştir!

“Siz de kim oluyorsunuz?”

15 Aralık 1917, Cumartesi.

Yolculuk hazırlıkları bitmiş, nihayet hareket günü gelmişti.

Vahdettin’le Almanya’ya gidecek olanlar, Balkan trenine bağlanacak olan dört özel vagonla, Sofya, Budapeşte, Viyana üzerinden Almanya’ya gitmek üzere Sirkeci garında toplanmıştı.

O gün garda olağanüstü bir hazırlık vardı. Harbiye nezaretinden bir tören bölüğü, bir polis birliği ve bir bando takımı Vahdettin’i uğurlamak üzere meydandaki yerini almıştı.

Almanya’ya götürülmek üzere istasyona getirilen hediye paketleri vagona yükleniyordu. Bunların çoğu özel ambalajlı Türk sigaralarıydı.

İstasyona Veliahdı uğurlamak üzere büyük bir kalabalıkla birlikte, Şehzade Abdülmecit, Şehzade Abdürrahim, Sadrazam Talât, Harbiye Nazırı Enver, Şeyhülislâm Musâ Kâzım ve diğer nazırlar gelmişlerdi.

Ayrıca, seyahat esnasında uğranacak olan Avusturya-Macaristan Büyükelçisi Marki Palavicini’yle Bulgaristan’ın Büyükelçisi Kuluşef de törene katılmıştı.

Çok geçmeden meydana dolduran büyük kalabalıkta bir dalgalanma oldu.

Muhteşem atların çektiği faytondan inen Vahdettin, garda hazır bulunan devlet erkânının ve elçilerin teker teker ellerini sıktı.

Kemal şaşırmişti. Daha önce Vahdettin’e askerî elbise giymesi gerektiğini tavsiye etmişti; fakat veliaht kapalı yakalı bir redingot giyinmişti.

Hemen veliahdın teşrifatçısı İhsan Beyi yakaladı:

– Bildiğim kadarıyla veliaht hazretleri askerî üniforma giyeceklerdi?

Teşrifatçı İhsan Bey, saray mensubu olmanın verdiği kibirle terslendi:

– Siz de kim oluyorsunuz?

Kemal kızdı:

– Şimdi sana kim olduğumu söyleyecek vaziyette değilim. Lütfen cevap verir misiniz veliaht hazretlerinin üniforma giymeleri lâzımdı. Niçin sivil giyinmişlerdir?

Karşısındakinin saray adamlığına pabuç bırakmadığını gören İhsan Bey yelkenleri indirdi:

– Sormayın paşa hazretleri. Hükûmet, veliaht efendimize tüm-general rütbesi verdiğini bildirmişti. Daha sonra da korgenerallik olarak tensip etmişler. Bu durumda veliaht efendimiz; “*Ben aşağı rütbeye tenezzül etmem!*” buyurdular ve bu sebepten sivil giyinmeye karar verdiler.

Kemal’in kafası Vahdettin’in alacağı rütbeye takılmıştı. Yarının padişahı koca Osmanoglu, koca Veliaht Vahdettin, hükûmetten bir rütbe bekliyordu ve alamıyordu. İçinden; “*Kadere bak.*” diye geçirdi.

Bu durumda yapacak bir şey yoktu. Kemal saatine baktıktan sonra Enver’le sohbet etmekte olan veliahdın yanına giderek kulağına fısıldadı:

– Vakit geldi efendim. Asker hazırdır, onları selâmlayınız.

Vahdettin, hiçbir şey anlamamış gibi Kemal’in yüzüne baktı:

– Nasıl?

Kemal gizlice tarif etti:

– Siz yürüyorsunuz, arkanızdan biz geleceğiz.

Bando çalmaya başlamıştı. Vahdettin, arkasında Kemal’le Albay Naci olduğu hâlde askerî birliğin önünden geçerken iki elleri yukarıda acayip bir görüntü vererek yürüdü.

Hayret!

Yarının padişahı bir askerî birliği selâmlamayı bilmiyordu; buna rağmen herkes onu çılgınca alkışlıyordu.

Vahdettin, coşkun kalabalığın çağırıp bağırımları arasında trene binmiş ve kompartımanına yönelmişti.

Kendisini uğurlamaya gelen halkı selâmlaması gerektiğini de bilmeyen Vahdettin bir pot daha kırmak üzereydi.

Kemal kısık bir sesle Vahdettin’i ikaz etti:

– Halk da askerler de zât-ı devletlerinizi uğurlamaya geldiler efendim. Pencereden halkı selâmlamanız gerek.

– Niçin? Lâzım mıdır?

– Evet, lâzımdır.

Bu ikaz üzerine Vahdettin tren penceresine yanaştı ve elini pencereden uzattı.

Onun kendince selâm yerine geçen bu hareketi, halkın; “*Yaşa, varol.*” diye bağırarak ortalığı velveleye vermesine yetti.

Almanya’ya gidecek olan tren, saat 18.00’de halkın alkışları arasında İstanbul’dan ayrıldı. Ertesi gün, İstanbul gazeteleri, hükûmetin bir tebliğini yayımladılar.

Bu tebliğ Vakit gazetesinde şu şekilde yer aldı;

“Veliahd-ı Saltanat, devletlû, necabetlu Vahideddin Efendi Hazretleri, Avrupa cephe-i harplerini ziyaret etmek üzere dün akşam Balkan treniyle Viyana’ya azimet buyurmuşlardır. Refakati necabetpenahilerinde Mustafa Kemal Paşa, serkârin-i Lütfi bey vesaire ile yaveran beyleri bulunmaktadır. Tren saat 18.00’de hareket etmiştir. İstasyonda vükelay-ı fühham ile sair bazı zevat tarafından teşyi olunmuş ve bir müfreze-i askerîye tarafından resmi-i selâm ifa edilmiştir.”

“Kiminle seyahat ettiğimi bilmiyordum!”

Kemal daha önce Vahdettin’in Refik ismindeki hizmetkârına; *“Veliaht hazretlerine en yakın kompartımanın bana tahsisini sağlayınız.”* demişti; fakat kendisine ayrı vagon tahsis edilmişti.

Hemen Refik’i buldu ve sordu:

– Hani bana söz vermiştiniz.

Refik mahcuptu:

– Özür dilerim paşa hazretleri. Efendimiz, kendi hizmetkârlarıyla yakın olmak istediler. Hem zât-ı âlîniz efendimizi, belki de efendimiz sizi rahatsız edebilirler diye düşündük. Bu münasebetle sizi bitişik vagona aldık.

Cevap gayet makuldü. Refik aynı vagona birlikte kalacağı başmabeyinci Lütfi Simavi’yle onu tanıştırdı.

Kemal, başmabeyincinin ismini hemen hatırladı:

– Beyefendiyle ilk defa karşılaşıyoruz; lâkin kendilerinin Çanakkale zaferimiz münasebetiyle bir tebrik kartlarını almıştım.

Lütfi Simavi yolladığı tebrik kartının hatırlanışına çok şaşırmıştı.

Hizmetkârlar valizleri yerleştirirken Kemal’le Lütfi Simavi sohbet daldılar.

Kemal, gerek İttihat ve Terakki, gerekse Almanlar konusunda aynı düşüncede olduklarını anlayınca memnun oldu:

– Sizin gibi düşünenler şu anda bulunduğunuz mevkileri daha önceleri elde etmiş olsalardı. Memleket birçok badireden kurtulurdu, dedi.

...

Tren gece yarısına doğru Trakya topraklarında kıvrıla kıvrıla, dumanlar savura savura ilerliyordu.

Tren hareket eder etmez Veliaht Vahdettin değişmiş, sağa sola emirler yağdırmaya başlamıştı. Özellikle de kendisine refakat eden görevliler hakkında bilgiler istemişti.

Kemal'e; "*Veliaht hazretlerinin kendilerini beklediğini,*" bildirdiler. Vahdettin'in kompartımanına gitti. Teşrifatçının kapıyı açmasıyla birlikte onunla göz göze geldi.

Vahdettin onu görünce ayağa kalktı. İltifatkâr birkaç sözden sonra:

– Affedersiniz paşa hazretleri. Birkaç dakika evveline kadar kiminle seyahat ettiğimi bilmiyordum; ancak tren hareket ettikten sonra giyaben çok iyi tanıdığım ve takdir ettiğim bir kumandanımızla birlikte olduğumuzu anladım. Ben sizi pek iyi bilirim. Arıburnu'nda, Anafartalar'da kazandığınız muvaffakiyetler malûmumuzdur. Siz İstanbul'u kurtarmış bir kumandansınız. Beraber seyahat etmekte olduğumuz için çok memnun ve müftehirim.

Vahdettin bu sözleri ağır; fakat mükemmel bir düzen ve ses tonuyla söyleyince Kemal hayretler içinde kalmıştı. Daha önce sözlerin ağzından kerpetenle alındığı adam, bu adam mıydı?

Vahdettin bayağı uzun bir konuşmayı hiç ara vermeden ve teklemekten yaptığı gibi hâlâ da konuşmaya devam ediyordu.

Belki daha da devam edecekti; fakat birden vazgeçerek ayağa kalktı:

– Müşerref oldum paşa hazretleri. Daha çok görüşeceğiz.

Kemal kompartımanına geldiğinde bu görüşmeden çok memnun kalmıştı. Bu adam sarayda gördüğü mecnun olamazdı. Bu adam kendisini araştırmadan yanına kabul etmiş de olamazdı. İstanbul'dan ayrıldıktan sonra yanındakilerin emniyet edilir kimseler olduğunu tahkik etmiş ve gerçek karakterini göstermişti.

Bu kanaate varınca memnun oldu.

Demek kafasındaki her şeyi Vahdettin'e anlatabilir, onunla rahatlıkla iş birliği yapabiliirdi.

Öyle de yaptı Kemal.

Yolculuk boyunca devletin ve milletin içinde bulunduğu tehlikeleri Vahdettin'e anlattı. Almanya'da da nerede ne yapması, nasıl konuşması ve akla gelen-gelmeyen birçok konuda onu bilgilendirdi.

Vahdettin ve maiyetindekiler Sirkeci garından trenle çıktıktan sonra Mavi Kuş onlara Trakya ovalarında takıldı.

Sofya'da onları karşılayanları kilisenin çan kulesinden seyretti.

Budapeşte garında yapılan karşılama töreninde "*Nazlı Budin.*" valisinin yaptığı konuşmayı dinledi.

Viyana'daki Osmanlı elçiliğine yanlış bilgi verildiği için elçilik mensupları Vahdettin'i ertesi gün bekliyorlardı. Vahdettin başta olmak üzere seyahate katılan herkes giyinmiş kuşanmış kendilerini karşılayacak olan tören kıt'asına hazırlanmıştı.

Mavi Kuş, Viyana tren garındaki at heykelinin kulağının üzerine kondu. Trenden inip karşılama birliği arayan Vahdettin'in hâline güldü.

Münih'te trenden inen Osmanlı heyeti Alman imparatorunun tahsis ettiği otomobile binerken de Mavi Kuş oradaydı.

Almanlar, Osmanlı Veliahdı ve beraberindeki heyeti, Batı cephesi karargâhında 19 Aralık günü karşılarken Mavi Kuş karargâhın önündeki Osmanlı-Alman bayraklarıyla süslenmiş geniş meydana kuş bakışı bakan otelin çatısındaydı.

"Oui exelance!"

Vahdettin, Kemal ve Albay Naci otomobillerden indiklerinde Alman İmparatoru Wilhelm, Alman orduları Başkumandanı Hindenburg, VII. Ordu Kurmay Başkanı General Ludendorff konuklarını karşıladılar.

Vahdettin ve beraberindekiler arabalardan iner inmez, bando Osmanlı marşları çalmaya başlamıştı.

Alman bandosu sultanî marşını öyle mükemmel çalıyordu ki başta Vahdettin olmak üzere herkes şaşırdı.

Alman İmparatoru Wilhelm, kendi maiyetini Vahdettin'e tek tek ve gururla takdim edince Albay Naci de Vahdettin'in kulağına eğildi:

– Efendimiz, şimdi de siz kendi maiyetinizi imparator hazretlerine takdim etmelisiniz.

Vahdettin de Alman imparatoru gibi maiyetindekileri överek takdime çalıştı.

En sona Kemal kalmıştı:

– Mustafa Kemal Paşa Hazretleri!

Alman imparatoru ve tüm diğer Alman generaller birden dikkat kesilmişlerdi.

Wilhelm, bir eli göğsündeki düğmelere sokulmuş olarak Kemal'in yanına geldi ve diğer eliyle onun elini tuttuktan sonra heyecanla:

– XVI. Kolordu, Anafarta! dedi.

Kemal, imparatorun Almanca söylediği bu sözlerin manasını anladığı için biraz utandı ve mahcup bir edayla önüne baktı.

İmparator, onun bu mahcubiyetini görünce yanılmış olabileceğini zannederek sordu:

– Siz, XVI. Kolordu kumandanı ve Anafartalar'ı yapmış olan Mustafa Kemal değil misiniz?

İmparatorun bu sorusuna Kemal Fransızca cevap verdi:

– Oui exelance.

Pot kırmıştı!

İmparatora; “*Kayzer.*” demesi gerekirken “*Ekselâns.*” diye hitap etmişti.

Benzer bir hatayı, Sofya'dayken Bulgar kralına da yapmıştı.

İmparator başta olmak üzere, salondaki tüm Alman kumandanlar, Kemal'in elini sıkmak için sıraya girerlerken Vahdettin, II. Wilhelm'in karşısına böyle bir kumandanla geldiği için gururluydu.

O günkü tören sadece bir karşılama merasimiydi. Alman imparatoru konuklarına dinlenme fırsatı vermek nezaketini göstererek hemen ayrıldı.

Osmanlı heyeti eski bir otel olan karargâh binasındaki dairelerine yerleştiler.

“Bu taarruzla nereye kadar gitmeyi amaçlıyorsunuz?”

Almanlar, yıllardır; “*Nihaî zafer bizimdir!*” diye övünürlerken arka arkaya aldıkları yenilgiler yüzünden artık bu nihaî zaferden kendileri de kuşkuludurlar.

Bir zamanlar müttefikleri Osmanlıya; “*Olsa da olur olmasa da olur.*” gözüyle bakan Almanlar, bundan sonra Osmanlı olmadan hiçbir şey yapamayacaklarını anlamışlardır.

O hâlde Osmanlı Veliahdı Vahdettin’i muhakkak kazanmalıdırlar.

Bütün güler yüzler, bütün debdebe, bando takımının çaldığı Osmanlı marşları, sokakları ve kaldıkları otelin gönderini süsleyen Osmanlı bayrakları Vahdettin’e şirin görünmek içindir.

Ve bu şirinlik gösterisine II. Wilhelm özellikle dikkat ediyor ve adamlarından da dikkat etmelerini istiyordu.

...

Vahdettin bir süre dinlendikten sonra, yanına Kemal’le Albay Naci’yi de alarak Alman Orduları Başkumandanı General Hindenburg’a bir nezaket ziyareti yaptı.

Savaşın bütün yükünü omuzlarında taşıyan; Rusları, Mazorya bataklıklarında perişan eden Feld Mareşal Hindenburg, hiçbir yabancı misafir kabul etmezken Vahdettin’i karargâhında kabul etmişti.

Alman başkumandanının makamı küçük bir odaydı. Hindenburg masasında otururken sol taraftaki koltuğa Vahdettin, onun yanına da tercümanlık yapmak için Albay Naci oturmuştu. Kemal de Hindenburg’un sağındaki sandalyeye ilişmişti.

Hindenburg, Türkler ve Türk Hükûmeti için iltifatkâr sözler ediyor Vahdettin de buna karşılık veriyordu. Bu konuşmaları Albay Naci tercüme ediyordu. Kemal az buçuk Almancasıyla Hindenburg’un sözlerini anlayabiliyordu. Karşılıklı ve gereksiz iltifat gösterilerinden sıkıldı ve hiçbir şeye karışmadı.

Biraz sonra da VII. Ordu Kumandanı Ludendorf’u ziyaret ettiler. O da diğer Alman general gibi iltifatlar etti. Türk-Alman dostluğundan dem vurdu. O günlerde Batı cephesinde başlayan parlak taarruzlarından ve edinecekleri parlak zaferlerden bahsetti.

Kemal’in bu taarruzdan haberi vardı; fakat Alman general taarruzun hedefinden hiç bahsetmeden başka bir konuya atlıyordu ki Kemal araya girdi ve Albay Naci’ye:

– Albayım, ekselânsa sorar mısınız, bu taarruzla nereye kadar gitmeyi düşünüyorlar, dedi.

Albay Naci'nin Kemal'in söylediğini tercüme etmesiyle neza-ketle konuşmakta olan Lüdendorf'un hızı kesildi.

Biraz düşündükten sonra nazikçe cevap verdi:

– Biz taarruzu yaparız, neticelerini olaylar gösterir.

Kemal'in cevabı da nazikçeydi:

– Yapılmakta olan taarruz neticesinin ne olabileceğini anlamak için olayları beklemeye lüzum yok sanıyorum; çünkü yapılan taar-ruz, en nihayet bölgesel bir harekettir.

Lüdendorf, Kemal'in ne demek istediğini anlamamış bir ifadeyle yüzüne baktı. Verecek cevabı yoktu ki sustu.

Vahdettin, onu bu zor durumdan kurtarmak için ziyarete son ve-rerek kalktı.

“Affedersiniz, sizin elinizi sıkmamıştım!”

Osmanlı heyetine, Alman başkumandanlık karargâhının bulun-duğu otelde en güzel odalar ayrılmıştı.

Kemal'le Albay Naci, Vahdettin'in odasında üçlü bir görüşme yapıyorlardı. Kemal'in anlattığına göre Enver, bütün hesaplarını Alman ordusunun zaferine dayanarak yapmıştı. Bu yüzden de Al-manlara vermedik taviz bırakmamıştı. Enver sadece bununla kal-mamış, bu mantıksız fikri memlekete yaymak için bütün gayretini de göstermişti.

Kemal, epeyce anlattıktan sonra sözlerini şöyle bağladı:

– Enver, Almanların bütün isteklerini emir telâkki ediyor. Bu yüzden onun Almanlar tarafından pek sevilmesine şaşmamalı.

Kemal bunları anlatırken Vahdettin de baş sallamalarıyla onu onaylıyordu.

Vahdettin'in hâl ve hareketlerinden ona inandığı anlaşılıyor ve Kemal'e sık sık; *“Arslan yeleli paşam, benim namağlûp kumanda-num.”* diyordu.

Onlar konuşurken dışardan yüksek sesle bağırımlar duyuldu:

– Kayzer! Kayzer!

Bu sesler bitmeden kapı vuruldu. Gelen görevli, Alman impara-torunun veliahdı ziyaret edeceğini haber verdi.

Oysa programa göre imparatorla akşam yemeğinde birlikte olacaklardı. Kayzer, onlara verdiği değeri göstermek için protokol dışı ek bir ziyarette bulunuyordu.

...

Wilhelm, her zamanki gibi kibar ve nazikti. Sadece o değil, tüm diğer kumandan ve yaverler gerek Vahdettin'e, gerekse heyetindekilere aşırı bir iltifat gösteriyorlardı.

Eller sıkılıp hâl hatır sorulduktan sonra Alman imparatoru Vahdettin'e hitaben konuşmaya başladı:

– Osmanlı Devleti, Almanya'nın sadık ve vefalı bir müttefikidir. Biz ve Osmanlılar nihaî zafere çok yaklaşmış bulunuyoruz. Rusya'yı birlikte çökerttik. İngiliz-Fransız şer ittifakını da birlikte dağıtacağız. Bu hususta bilhassa Başkumandan Vekili General Enver, Osmanlı-Alman dostluğunun değerini bilerek çalışmaktadır. Ben ve başkumandanlıktaki arkadaşlarım, General Enver'e çok güveniyoruz.

Alman imparatoru konuşurken Kemal'le Vahdettin göz göze geldiler. Kemal'in bakışlarında; *“Ben demedim mi?”* gibi bir ifade vardı. Vahdettin'in bakışlarındaysa; *“Haklıymışsınız.”* cevabı okunuyordu.

Wilhelm'in Enver'i göklere çıkarması Vahdettin'in canını sıktı ve sordu:

– İmparator hazretlerinin; *“Osmanlının Almanya'ya karşı vefasından, sadakatinden, yakın gelecekteki müttefikleriyle birlikte zafere ulaşacaklarından”* bahseden beyanatları, Osmanlı Devleti'nin yarınını düşünmek durumunda bulunan bizlere büyük ferahlık vermiştir; ancak bir noktayı daha açıklıkla anlamak ihtiyacındayım. Osmanlıya karşı düşman darbeleri durdurulamamış ve devamlı ilerlemektedir; şayet bu darbeler başarıya ulaşırsa Osmanlı mahvolacaktır. İmparator hazretlerinden, bu darbeleri durdurmak için kâfi teminat ifade eden beyanatlar dinleyemedim. Kendileri bu hususta bendenizi ikna ederler mi?

Ortada buz gibi bir hava esti. Vahdettin'in bu çıkışı hiç beklenmiyordu. Duyduklarına inanamayan Alman imparatoru dondu kaldı.

Ne oluyordu?

İstanbul'daki Alman ajanlar, Vahdettin hakkında; *“Bilgisiz, uyuşuk herifin biridir. Devlet millet işlerinden anlamaz ve karışmaz.”*

şeklinde bilgi vermişlerdi. Bu adam birdenbire değişmiş olamazdı, o hâlde veliahdı etkileyen biri vardı.

İmparator, Kemal'e sert bir bakış fırlattıktan sonra oturduğu sandalyeden ayağa fırladı:

– Osmanlının muhterem veliahdı! Anlıyorum ki zihninizi bulan-dıranlar var. Alman imparatoru olarak size gelecekteki ortak zafer-lerimizden bahsettikten sonra şüpheniz kalır mı?

İmparator; “*Kalır mı?*” ile yetinmemiş olacak ki ayağını yere vurduktan sonra:

– Kalmalı mı! diye de bağırdı.

İmparator sıkışınca anlamsız cümleler sarf etmişti. Kemal, onun aldatıcı ve bozuk cevabına nasıl karşılık vereceğini biliyordu; fakat protokol kuralları bu tür müdahalelere izin vermezdi.

Vahdettin'in imparatora lâıyk olduğu cevabı veremeyeceği sı-kıntısıyla kıvranırken veliaht onu yanılttı:

– Kayzer hazretleri! Gelecekteki Osmanlı ve Alman milletleri-nin birlikteliğini düşündüğünüz için teşekkür ederim; lâkin sizin yüzünüzden uğradığımız zarar ve ziyanımızın nasıl telâfi edileceği konusunda açık bir cevap almış değilim, doğrusu tatmin olmadım.

Kemal içinden Vahteddin'e bir; “*Afferim.*” çekti. Alman impa-ratoru, samimiyetsizliğinin fark edilmesinden rahatsız oldu ve oturmak üzereyken vazgeçti.

İmparator program dışı ziyaretinden çoktan pişman olmuştu.

Vahdettin'e hitap etti:

– Lütfen istirahat ediniz, daha çok görüşeceğiz.

Sonra salonun kapısına doğru yöneldi. İmparator önden, Vah-dettin, Albay Naci ve Kemal arkadan yürüdüler.

Wilhelm, soldaki bir koridordan gidecekti. Kemal, Wilhelm'in kendisinden hoşlanmadığını anladığından biraz uzakta durdu.

İmparator, Vahdettin'le Albay Naci'nin ellerini sıktıktan sonra, biraz uzakta kalan Kemal'e bir göz atmakla yetinerek koridora doğru yürümeye başladı.

İmparator, Kemal'in elini sıkmadan geçip gitmekte haklıydı. Koca imparator, elini sıkamak için Kemal'in ayağına mı gidecekti? Kemal bunları düşünürken durgun, dalgın, sabit bir vaziyet almış, yerinden kıpırdamamıştı.

Onun elinin sıkılmadığı, Vahdettin'in, Albay Naci'nin ve diğer Alman kumandanların da gözlerinden kaçmamıştı.

Herkes; "*Hakketti!*" diye düşünürken imparator neyi nasıl düşündü bilinmez önce durdu, sonra geri döndü.

Kemal'in yanına kadar yürüdü ve elini uzattı:

– Affedersiniz, sizin elinizi sıkmamıştım.

Kemal gülümsedi, saygıyla elini uzattı. İmparatorla elleri birleşmişti. Her ikisi de birbirlerinin ellerini sertçe sıktılar.

Bu el sıkışma anında, iki gözün birbirlerine güvenmez bakışlar fırlattığını kimse görmedi.

"Saçmalıyor!"

O gün İmparator Wilhelm, konukları şerefine bir akşam yemeği verdi. Yemekte imparatorla birlikte Prens Waldemar, Başbakan Kont G. Hertling, Amiral Von Holsndrof, Genaral Hindenburg ve General Ludendorf da vardı.

Avusturya-Macaristan, Bulgaristan askerî delegeleri, Osmanlı Büyükelçisi İsmail Hakkı Paşa, Askerî Müşavir Zeki Paşa ve daha başkaları da yemeğe davetliydi.

İmparator, herkes salondaki yerini aldıktan sonra; Vahdettin'i elinden tuttu, yemek masasındaki kendi koltuğunun yanındaki diğer koltuklardan farklı bir koltuğun yanına götürdü.

Sonra herkesin kendisini dinlemesi için salondakilere baktı ve konuştu:

– Veliht hazretleri! Bu koltuğa dedem büyük Frederik oturdu. Bugüne kadar benden başka kimsenin oturmasına izin vermedim. Lütfen buyurunuz.

İmparatorun bu jesti tüm konuklar tarafından alkışlarla karşılandı.

Sağına Vahdettin'i alan imparator, solunu da Kemal'e lâıyk görmüştü. Diğer konuklarsa rütbelerine göre masadaki yerlerini aldılar.

Kemal'in diğer yanında da ara sıra kendisiyle Fransızca konuşan General Ludendorf oturuyordu.

Bu arada ilginç bir şey oldu. Kemal'in az-çok Almanca bildiğini bilmeyen imparator, Ludendorf'a seslendi:

– Sağındaki adamla konuş.

Ludendorf cevap verdi:

– Ben de öyle yapıyorum.

Ludendorf'un kafası askerî plânlar yapmaktan yorulmuştu. Kemal'le bir şeyler konuştu; ama tüm konuştukları bir fındıkkabuğunu bile doldurmadı.

Yemek dostluk üzerine yapılan sohbetlerle bitmiş ve bitişik salona geçilmişti. Vahdettin, özel ambalajlı Türk sigaralarını Almanlara ve diğer konuklara ikram etti. Ayrıca, değerli taşlarla süslü altın bir ağızlığı imparatora hediye etti.

İmparator da konuklarına, altın işlemeli birer sigara tabakası, kırmızı kartal nişanı ve imzalı fotoğraflarını verdi.

İmparatorla Vahdettin bir köşede sohbete dalmışlarken Kemal'in gözü Başkumandan Hindenburg'un üzerindeydi.

Hindenburg da arkasını iki salonu ayıran duvara dayamış, heybetli, canlı, gözlerle etrafına bakıyordu.

İmparator ve diğer Alman kumandanlar ne kadar yüksekte konuşsalar da Alman ordularının başındaki Hindenburg hiç de rahat değildi. Kemal onun yüzünde, Alman ordularının gerçek durumunu ifade eden çöküntüyü görüyordu.

Hindenburg da Kemal'in bu çöküntüyü gördüğünü gördüğü için rahatsız olmuştu.

Kemal bir fırsatını buldu ve duvarın dibinde yalnız duran Alman başkumandanının yanına gitti. Bir iki nezaket cümlesinden sonra Kemal, sözü Suriye cephesine getirdi.

Sohbetin buraya kaymasından Hindenburg da memnun olmuştu:

– General Falkenhayn'dan gelen raporlara göre Suriye vaziyeti düzelmiş. Son günlerde yeni bir süvari tümeni savaş meydanına sokulmuş.

Kemal bu süvari tümeninin hikâyesini iyi biliyordu:

– Ekselâns, benim söyleyeceklerim sizin aldığınız raporlara uymayabilir; lâkin inanmalısınız ki doğrudur. Suriye'de vaziyet düzelmiş değildir. Hem siz önemli bir taarruz yapıyorsunuz. Zannetmem ki buna çok bel bağlamış olasınız. Bana söyler misiniz, güvenle elde edeceğinizi umduğunuz hedef ve maksat nedir?

Kemal, hiçbir şekilde cevap verilemez bir soru sormuştu ve cevap da beklemiyordu.

Aslında, koca Alman başkumandanına böyle bir soru sorulabilir miydi? Sorulamazdı; fakat biraz önce ikram edilen nefis şampanyalar Kemal'in zaten var olan cesaretini daha da çoğaltmıştı. Hindenburg sorulan soruya cevap veremeyince Kemal'i kolundan tuttu ve salonun ortasında duran sehpanın yanına doğru yürüdüler.

Birlikte bir iki adım atmışlardı ki Hindenburg güven veren bir gülümsemeyle konuştu:

– Ekselâns. Size o kadar değer veriyoruz ki Almanya'nın en büyük kumandanlarından birisi olan General Falkenhayn'ı ülkenize gönderdik. Bu bizim Osmanlı siyaset ve idaresine verdiğimiz önemin işaretidir.

“*Falkenhayn*” adını duyar duymaz Kemal'in sinirleri gerildi:

– Sizi anlayamıyorum ekselâns. General Falkenhayn vazgeçilmez bir kumandan olsaydı şimdi siz bulunduğunuz makamda olmazdınız. General Falkenhayn, Verdun'da Fransızlara yenildiği için Alman orduları başkumandanlığından alındı. Kaldı ki bu hayat memat savaşında en iyi kumandan öncelikle kendi ülkesine lâzımdır. İşe yarasaydı bize göndermezsiniz.

Hindenburg ne diyeceğini bilemedi. Şaşkınlıktan sigara dolu kutuyu eline aldı ve Kemal'e uzattı:

– Ekselâns. Size bir sigara ikram edebilir miyim?

Alman imparatoru, bir yandan Vahdettin'le konuşurken diğer yandan da Hindenburg'la birlikte olan Kemal'i gözlüyordu.

Hindenburg, Kemal'e sigara ikram etmiş, kibriti de yakmıştı. Tam ateşi uzatırken imparator, Hindenburg'a Almanca seslendi:

– Ne diyor?

Kemal dikkat kesildi. Sigarasını yakmış, bir nefes de çekmişti ki Hindenburg cevap verdi:

– Saçmalıyor!

Kemal, “*Saçmalıyor.*” sözünü duyunca öksürüğe boğuldu.

Öksürükle birlikte ağzındaki dumanları zapt edememiş, koca-man bir duman yuvarlağı Hindenburg'un yüzünü kaplamıştı.

Kemal, kendisi için; “*Saçmalıyor.*” diyen Hindenburg'a hiç kızmamış; aksine kafasındaki bütün sorulara cevap bulmuştu. Özür dileyerek imparatorun bir an için yalnız bıraktığı Vahdettin'in yanına gitti.

Vahdettin'i Hindenburg'un muhteşem cevabından (!) hiç bahsetmeden yönlendirmeye devam etti:

– Konuştuğunuz kişi Almanya imparatorudur. Size arz ettiğim endişelerimizi giderecek tek bir kelime söyledi mi?

Vahdettin başını iki yana salladı:

– Maalesef.

Kemal, Vahdettin'e tavsiyelerde bulunmaya alışmıştı:

– Lütfen konuşmaya devam ediniz. Bütün endişelerinizi imparatora söylemekte tereddüt etmeyiniz. Sözlerinizden memnun olmasa bile memleketimizde bazı gerçekleri görenlerin olduğunu anlaması son derece faydalıdır.

Vahdettin, bu tavsiyeyi de kabul etti:

– Merak etme benim namağlûp kumandanım. Öyle yapacağım.

“Dost acı söyler!”

Seyahatlerinin ikinci günü Alman imparatorunun Vahdettin'e mihmandarlık yapması için cepheden getirttiği Korgeneral Baron Von Süsskind'le birlikte Batı cephesini ziyaret ettiler.

Gittikleri yer, Fransız siperlerinin karşısında mevzilenmiş olan Bavyera'daki karargâhtı.

Karargâh subaylarıyla kısa bir tanışma töreni oldu. Gözler Vahdettin'den çok Kemal üzerindeydi.

Kemal vakur, ciddî, açık ve gerçekçi konuşmalarıyla tüm dikkatleri hemen üzerinde toplamıştı. General ve subaylar birbirlerinin kulağına; “*Anafartalar ve Kafkas kahramanı, Muş-Bitlis.*” gibi kelimeler fısıldıyorlardı.

General Von Koendel, cephe durumunu harita üzerinde çok güzel izah ediyordu. Sözler parlak ve sanatkâraneydi.

Alman generalin açıklamalarını dinleyen Vahdettin, Kemal'in kulağına eğildi:

– Ya buna ne dersin?

Kemal de onun kulağına eğildi:

– Haritada gösterilen bu durumu yerinde görmek istediğinizi söyleyiniz.

Cephe kumandanı General Von Koendel, Vahdettin'in isteğine; “*Emredersiniz.*” diye cevap verdi.

Cephenin en ucuna gittiler. Orada da küçük-büyük rütbeli ateş hattı subaylarıyla görüştüler.

Vahdettin ateş hattındaki askerlere; *“Osmanlı ordusunun selâm-larını getirdiğini, yakın zamanda birlikte zafere ulaşacaklarını, buradaki kahraman birliği ziyaret etmekten ve güçlü kumandanlar-la tanışmış olmaktan çok memnun olduğunu,”* söyledi.

Albay Naci, Vahdettin’in söylediklerini Almancaya çevirince Hanslar; *“Hurra! Hurra! Hurra!”* diye bağırdılar.

Vahdettin bir makineli tüfek mevziine girdi. Bulduğu şarapnel parçasını aldı ve hatıra olarak saklayacağını söyledi.

Genç bir subay ateş hattının durumuyla ilgili yeni izahlara başlayınca Kemal subayın sözünü kesti:

– Cephe kumandanı bize umumî durumu izah ettiler. İçinde bulunduğumuz muharebe cephesi işte o izahattan öğrendiğimizdir. Müsaade edilir mi, sizin yaptığınız plânı bırakalım, benim göstereceğim yere gidelim.

Cephe Kumandanı General Von Koendel’le mihmandar General Baron Von Süsskind, birbirlerine bakakaldılar.

Bu adam başlarına iş mi açacaktı ne?

Ortalık birden karıştı. Almanlar gezi plânına göre Vahdettin’i kendi istedikleri yöne götürürken Kemal’in asker inadı tuttu:

– Birlikte gezelim efendim, dedi.

...

Vahdettin, Albay Naci, mihmandar Korgeneral Baron Von Süsskind, General Von Koendel, Kemal ve büyük küçük rütbeli pek çok subay, ateş hattının son noktasındaki bir ağacın altına geldiler.

Ağacın üzerinde genç bir Alman subay dürbünüyle uzakları gözetliyordu. Beklemediği bu kalabalığı gören subay, hemen aşağı indi ve selâm çaktı.

Ziyaretçilerin hepsi onunla tokalaşmıştı ki en son onun elini tutan Kemal, boynundaki dürbünü aldı:

– Müsaade eder misiniz ben de ağaca çıkayım. Çevreye bir göz atayım.

Genç subay generallerine baktı. Onlar hep birlikte; *“Hay hay!”* çektiler.

Kemal bulunduğu yükseklikten dürbünüyle önündeki on beş-yirmi kilometrelik alana baktı. Bu alanda Almanlar taarruzda Fransızlar savunmadaydı; fakat gördüklerine bakılacak olursa Alman kuvvetlerinin durumu hiç de parlak değildi.

Üstelik gördükleriyle harita üzerinde Alman generallerin anlattıkları birbirini hiç tutmuyordu.

Kemal, dürbününü aldığı genç subaya sordu:

– Düşman durumu karşısındaki tertibatınız, ihtiyatınız, kuvvetiniz nedir?

Ateş hattının bu genç saf subayı, hiç de imparatoruna ya da en yüksek rütbeli kumandanlarına benzemiyordu.

Generallerin şaşkın bakışları altında cephelerinin gerçek durumunu açık açık söyledi:

– Piyade kuvvetlerimiz hemen hemen yetersiz dereceye düşmüştür. Süvari birliklerimizin çoğunu piyade gibi kullandık; fakat pek olumlu sonuç alamadık. Elimizde ihtiyat olarak hiçbir kuvvet yok.

Kemal, Almanları sevmezdi; ama şu anda burada onlarla müttefik bir ülkenin temsilcisi olarak bulunuyordu.

Canı sıkılmış bir şekilde Alman subaylara döndü:

– Biz Türkler, iyiliğini istediğimiz birini tenkit edeceğimiz zaman; “*Dost acı söyler.*” deriz. Anladığım kadarıyla tehlikedesiniz.

Cephenin saf subayları, generallerinin düştüğü zor durumu hiç düşünmeden, Kemal’i onaylarcasına başlarını birer birer yere düşürdüler.

“Siz ekselânssınız!”

Üç Alman cephesini otomobillerle gezmişler, dönüşü at üzerinde yapıyorlardı. Cepheye gelirken gülüp şakıyan Alman subayların süngüsü düşmüştü.

Mihmandar olarak yanlarında bulunan Baron Von Süsskind, gelişlerinin ilk günü törende hazır bulunmadığı için Kemal hakkında fazlaca bilgisi yoktu; fakat bu genç subayı merak ediyordu.

Kimdi bu adam?

Vahdettin’in diğer subaylarla sohbetinden istifade ederek atının gemini çekti ve biraz geriden at üstünde gelen Kemal’in kendisine yetişmesini bekledi.

Sözsüz karşılıklı birer gülümsemeden sonra yan yana gitmeye başladılar.

Baron Von Süsskind, babacan bir ifadeyle Kemal'e sordu:

– Siz veliahdın yaveri misiniz?

Kemal gülümsedi:

– Hayır.

– Merakımı bağışlayınız. O hâlde hangi sıfatla kendilerine refakat ediyorsunuz?

– Bu vazife bana verilmiştir.

– Askerî durumdan çok iyi anlıyorsunuz. Osmanlı ordusunda herhangi bir kuvvete kumanda ettiniz mi?

– Evet.

– Yaşınıza bakılırsa alay kumandanı olmalısınız?

– Alay kumandanlığını yıllar önce yaptım efendim.

– Belki tümene de kumanda ettiniz?

– Evet.

Rütbeler birer birer yükseldikçe Baron Von Süsskind'in yüzündeki hayret çizgileri büyüdü.

Merakını sona erdirmek için sadede geldi:

– Beni mazur görünüz. Ben bir kolordu kumandanıyım ve sizin babanız yaşındayım. Lütfen en son kumanda ettiğiniz kuvveti söyleyiniz?

Kemal, nazikçe gülümsedi:

– Tümen ve kolordudan sonra, ordulara kumanda etmiş bir arkadaşınızım.

Baron Von Süsskind heyecanla atını durdurdu:

– Çok özür dilerim, demek bu saate kadar size hep yanlış hitap etmişiz.

Şaşıрма sırası Kemal'e gelmişti:

– Ne demek istediğinizi anlayamadım generalim?

Baron Von Süsskind; Alman ordularında kolordu kumandanından daha üst rütbedeki generallere; “*Ekselâns.*” dendiğini açıkladıktan sonra:

– Sizden af diliyorum, size hep “*Ekselâns.*” demeliydik, dedi.

Kemal'in tuhafına gitmekle birlikte:

– Siz bilirsiniz, diye cevap verdi.

Baron Von Süsskind o saatten sonra Kemal'e; "*Ekselâns.*" diye hitap etmeye başladı.

Otelde cephe gezisine katılmayan Lütü Simavi, Kemal'e cephe ziyaretinin nasıl geçtiğini sordu.

O hazin bir tebessümle cevap verdi:

– Göreceklerimizi değil, görmemizi istedikleri cepheleeri gördük. Harbi devam ettirmek başka şey, katî neticeler için şart olan zaferi temin etmek başka şeydir.

"Bulgar dağlarına yağın kar!"

Veliaht Vahdettin'le birlikte Kemal, Alman Batı Cephesini do-laşırken Rusya'da iktidarı ele geçiren Lenin, savaştığı tüm ülkelere ateşkes teklif etmiş, Osmanlılarla da 16 Aralıkta Erzincan Ateşkes Antlaşması imzalamıştı.

Bu antlaşmaya göre Ruslar; Kars-Ardahan'a kadar tüm işgal ettikleri yerleri boşaltacaklardı. Aslında yapılan ateşkes fiili durumun tespitinden başka bir şey değildi; çünkü Rus cephesi denilecek hiçbir şey kalmamıştı. Rus askerleri kafiye kafiye cepheleeri terk ediyordu.

Osmanlı Devleti, Ruslarla yapılan ateşkes antlaşmasından sonra Kafkas cephesinde rahatlamışken büyük bir sorunla karşı karşıya geldi. Dağılan ve çekilen Rus orduları, silâh ve mühimmatlarını Ermenilere veriyor; onlar da Osmanlı ordularına karşı yeni bir cephe oluşturunyorlardı. Rus ordusunun çekildiği yerlerdeki sivil Türkler tehlikedeydi. Doğu Anadolu'da tüm denetimi ele geçiren Ermeniler, sivil halkı katliama başlamışlardı. Kara kışa rağmen derhâl harekete geçilmeliydi.

Avrupa'dan çekilecek Türk birlikleri ve hatta müttefiklerin vereceği orduyla Doğu Anadolu'daki Ermeni tehlikesi ve Suriye'deki sıkışık durum giderilmeliydi.

Enver, Bulgar karargâhındaki başkumandanlık vekâlet temsilcisi ve irtibat görevlisi Ali Beye şifreli bir telgraf çekti;

"23 Aralık 1917, Bulgar karargâhında Ali Beye,

Bulgar sefiri; Sadrazam Talât Paşaya, Bulgar başkumandanlığının Suriye vaziyeti üzerine askerî kuvvetle yardım edebileceğini bildirdi.

General Jukov ile görüşerek bu yardımcı kuvvetin ne tür birliklerden oluşacağını sorup hiç değilse oradaki kendi birliklerimizin bir kısmının gönderilmesini rica ederim.

Başkumandan Vekili Enver”

Ali Bey Bulgar makamlarıyla görüşmüş; fakat gülünç bir cevap almıştır;

“Şayet Bulgarlar Türklere yardım için asker gönderirlerse, bu harp vaziyetinin vahim olduğunun kabul edilmesi imiş ki bu durumdan kamuoyları rahatsız olurmuş.”

Bulgar generali güzel de bir akıl vermiştir; *“Size Almanlar yardım etsin.”*

Enver, Bulgarlara tam teçhizatlı beş tümenli bir kolordu göndermişti. Karşılığında Bulgar dağlarına kar yağmıştı.

“Şerefimize sayın vali!”

Bulgar dağlarına yağan karla Enver üşürken Kemal de Alman imparatoru ve maiyetindekilerle didişiyordu.

Onları, Osmanlı-Alman münasebetleri, savaşın gidişatı, taahhüt edilen; fakat yapılmayan silâh ve para yardımı, karşılıklı güven ve akla gelen gelmeyen birçok konuda sıkıştırıyordu.

...

Kemal bu sıkıştırmalarını zaman zaman şaka, bazen de hiciv ambalajına sardı. Almanlar bu zeki konukları karşısında çoğu zaman çok komik durumlara düştüler. General Lüdendorf’la Alman İmparatoru Wilhelm, onun saldırılarından korunmak için her fırsatta Kemal’e iltifat ettiler.

Vahdettin, zekâ ve kelime oyunları ile Almanları köşeye sıkıştıran arslan yelesi paşasıyla gurur duydu.

Kemal, zaman zaman fazla ileri gittiğini hissedince kendisi durdu, Vahdettin’i kışkırttı. Onu münasebetli münasebetsiz sorularla imparatoru sıkıştırmaya teşvik etti ve bunu da başardı.

Onun Almanlara karşı gösterdiği tavrı Vahdettin’in de tasvip etmesi Kemal’i rahatlatmıştı.

Vahdettin padişah olunca, onunla pek güzel işler yapılır diye düşündü. Yarının padişahına, Enver'in pek güvendiği Alman gücünün, kâğıttan yapılmış bir kuleden başka bir şey olmadığını göstermiş olmanın neşesi içindeydi.

...

O gece Alsas Askerî Valisi General Von Beerrenhorst'un yemeğine davetliyidiler. Davete, Alman imparatoruyla birlikte diğer yüksek rütbeli tüm asker ve devlet adamları katılacaktı. Yemekte her zaman olduğu gibi karşılıklı konuşmalar yapılmış, Osmanlı-Alman iş birliği şerefine şampanyalar patlatılmıştı. Alman imparatoru yine Vahdettin'e iltifatlar ediyor, yemek samimî bir ortamda geçiyordu.

Ev sahibi Alsas valisi durduk yerde Vahdettin'e bir soru sordu:

– Şu anda memleketinizdeki Ermenilerin yaşamış oldukları acı şartlardan haberiniz var mıdır? Ermeniler ki tarihin en masum ve zavallı bir milletidir. Ve siz Osmanlılar bu zavallı millete çektiirmedik sıkıntı bırakmadınız. Hatta...

Ortada buz gibi bir hava esmişti. Şayet imparator sert bir el hareketiyle Alsas valisini susturmasaydı, kim bilir daha neler söyleyecekti. Fakat olan olmuştu; Vahdettin bu soruya cevap vermeliydi ve verdi. Ermenilerin Osmanlı ülkesi içindeki mutlu asırlarından, onların nazırlığa kadar yükselebildiklerinden, dil-din ve tüm yaşantılarında hür olduklarından bahsetti.

Bu açıklamaya rağmen Alsas valisinin alaylı bakışını gören Vahdettin kızdı:

– Cepheelerde bulunmuş, memleketi tanıyan bir kumandan yanımdadır. İsterseniz bir de onu dinleyelim, dedi.

Ve sonra Kemal'e döndü:

– Buyurunuz arslan yeleli paşam.

Kemal, zaten vali, "*Ermeniler.*" der demez yelelerini kabartmış, lâfın nereye götürüleceğini anlamıştı.

Alsas valisini kendisine teslim eden Vahdettin'e şükranla baktıktan sonra ayağa kalktı ve önce II. Wilhelm'e hitap etti:

– Kayzer hazretleri! Doğrusunu söylemek lâzım gelirse Almanya'daki bir kent valisinin, koca Osmanlının veliahdı, geleceğin padişahı ve Osmanlı ordularının başkumandanıyla bulabildiği konuşma konusu beni hayret içinde bıraktı.

Alman imparatoru, günlerdir Kemal'in hücumlarından korunmak için azamî dikkati gösterirken Alsas valisinin kırdığı pota canı sıkılmıştı.

Fakat iş işten geçmiş bu Türk, müthiş saldırısının başlangıcı olarak güzel bir girizgâhı çoktan yapmış ve valiye dönmüştü:

– Ekselâns vali... Evvelâ şunu öğrenmek isterim. Müttefikiniz olan ve bu ittifak uğrunda maddî ve manevî bütün varlığını feda eden Türk'e karşı, tarihin bilmem hangi devrinde var olduğu iddia edilen ve bu varlığını yeniden göstermek için dünyayı kandırmaya çalışan Ermeniler lehine konuşmak fikri size nereden geliyor.

İmparatorunun kızgın bakışları altında zaten Alsas valisi küçül-dükçe küçülmüştü. Salonda çıt çıkmıyordu.

Kemal, kıvılcımlar çakan gözlerle masaya dizilmiş olan herkesi teker teker ziyaret ettikten sonra devam etti:

– Kafanızda Türklere dair tüm bilgiler eksik ve yanlış ekselâns vali. Bizim bütün fedakârlıklarımıza karşı, topraklarımızda yaşayan Ermenilerin ezildiği anlayışına nereden, hangi bilgi ve hangi cesaretle ulaştınız.

Alsas valisi, süt dökmüş kedi gibi mırıldandı:

– Özür dilerim ekselâns. Bütün söylediklerim bir iddia olmaktan ziyade, kulaktan dolma bilgilerdir. Özür dilerim, lâfım maksadını aşmıştır.

Kemal bu özürleri duymazlıktan geldi:

– Vali hazretleri! Biz buraya sizin kulaktan dolma Ermeni mese-lenizi değil, müttefikimiz olan ve kendisine dayanmakta olduğumuz Almanya ordusunun gerçek durumunu anlamaya geldik.

İmparator, diğer kumandanlar, Vahdettin ve tüm Türk heyeti kulak kesilmiş beklerken Kemal son vuruşunu yaptı:

– Ve Alman ordusunun gerçek durumunu anlayarak ülkemize dönüyoruz.

Valiyi gereğince ve yeterince hırpalayan Kemal, yavaş yavaş yerlerini indirdi ve hiçbir şey olmamış gibi masadaki kadehi eline aldı:

– Şerefimize sayın vali.

Alman imparatoru da perişandı. Yemek onu mu yedi, o mu ye-meği yedi, belli olmadı.

Alsas'tan döndükten sonra tepesinde Osmanlı bayrağı asılı olan, Berlin'in en büyük ve en lüks Adlon oteline yerleştiler. Emirlerine iki otomobil ve bir tercüman verildi.

Ertesi gün Vahdettin ve maiyetindekiler, Bellevue şatosunda oturan Kraliçe Victoria'ya nezaket ziyaretinde bulundular. Vahdettin kraliçeye güzel bir broş hediye etti. Akşam da kraliçeyle birlikte bir operet seyrettikten sonra otele döndüler.

Daha sonra, Almanların çok övündükleri Krupp silâh fabrikalarını gezdiler. Yirmi beş bin işçinin çalıştığı bu fabrikada kadın işçiler çoğunlukta idi. Siyah gözlüklerin takıldığı fabrika gezisinde Kemal Çanakkale'de kullandıkları topların doğduğu dökümhaneyi gördü. Bazı silâhlarla ilgili yetkililerden bilgi aldı.

Ertesi günlerde kendilerine gezdirilen yerlerde Almanların göz boyama istekleri dikkatten kaçmadı.

“Bana vermezler!”

O gün Almanya'nın en ünlü gazetecilerinin bulunduğu bir basın toplantısı yaptılar. Vahdettin, sorulan bütün sorulara çok yerinde ve kendinden emin cevaplar verdi. Vahdettin, gerek basın toplantısında, gerekse diğer tüm ziyaretlerde Kemal'i hiçbir şekilde yanından ayırmadı. Aralarında sıcak bir samimiyet ortamı doğmuştu.

O, Alman subayların Türk ordusunu yönetmedeki beceriksizliklerini bütün açıklığıyla ortaya koydu. Büyük savaş sonunda muhtemelen büyük bir hezimetle karşılaşılacağını delillerle gösterdi.

Vahdettin'le Kemal, hükûmetin her hareketiyle ülkeye çok zarar verdiği konusunda tam bir düşünce birliği içindeydiler. Öyle bir zaman geldi ki Vahdettin ülke yönetimi ve Almanlar konusunda bile Kemal'in fikirlerini sormaya ona danışmaya başladı.

Artık çok samimîydiler. Otel odasında yalnız kaldıklarında Vahdettin şöyle bir soru sordu:

– Bundan sonra ne yapmalıyım paşa hazretleri?

Kemal böyle bir soruyu bekliyordu:

– Tarihimizi biliyorsunuz. Osmanlı tarihi sizi haklı olarak korku ve endişeye düşüren olaylarla doludur. Şimdi size bir teklifte bulunacağım. Kabul ederseniz hayatımı sizin hayatınıza bağlayacağıma söz veriyorum. Müsaade eder misiniz?

– Söleyiniz?

– Henüz padişah değilsiniz; lâkin burada görüyorsunuz ki imparator, veliaht ve prensler, hepsi bir iş üzerindedir. Neden siz bütün işlerden uzak kalasınız?

– Ne yapabilirim?

– İstanbul’a gider gitmez bir ordu kumandanlığı isteyiniz, ben de sizin kurmay başkanınız olurum.

– Hangi ordunun kumandanlığını istemeliyim?

– V. Ordu kumandanlığını.

V. Ordu kumandanlığı; Boğazları ve İstanbul’u koruyan orduyd.

Vahdettin hayıflandı:

– Bana vermezler.

Kemal ısrar etti:

– Lâkin siz yine de isteyiniz.

Vahdettin boynunu büktü:

– İstanbul’a gittiğimiz zaman düşünelim.

...

Albay Naci o gün Kemal’in odasına geldi. Bir süre Almanlardan, bütün cephelerde devam eden savaştan, Osmanlının durumundan, hükûmetin gidişatından bahsettiler.

Bir ara Albay Naci daldı gitti. Bunu gören Kemal sordu:

– Sizi düşünceli görüyorum albayım.

Albay Naci gülümsedi:

– Haklısın Kemal. Vahdettin Efendi beni yaver olarak yanına almak istiyor. Oysaki ben saray hizmetinden hoşlanmam. Koca veliahta hayır demek de işime gelmiyor. Ne yapacağımı şaşırdım, sen bari bir akıl ver.

Albay Naci sabırsızlıkla cevap beklerken Kemal kalktı, odada bir süre dolaştı.

Pencereye gitti, uzaklara bakarak konuştu:

– Teklifi kabul etmelisiniz albayım. Vahdettin Efendi yarının padişahıdır. Siz temiz, dürüst, vatanını seven bir insansınız. Onun yanında kendisine hakikatleri çekinmeden söyleyecek biri lâzımdır.

Albay Naci, Kemal’in sözlerinden hoşlanmamıştı ve bu yüzünden belli oluyordu.

Kemal onun ne düşündüğünü hemen anladı:

– Mamafih haklısınız. Saray hizmeti zordur; fakat bir insan memleketi için her şeyi yapmalıdır.

Kemal’in son sözleri Albay Naci’yi düşündürdü. Öğrencisi Kemal ona akıl vermişti ve haklıydı; “*Memleket menfaatine olacaksa yapılmayacak iş yoktu.*”

Albay Naci büyük bir yükün altından kurtulmuş olmanın rahatlığıyla ayağa kalktı:

– Sağ ol Kemal. Hemen gidip kabul ettiğimi söyleyeceğim.

Kemal de rahatlamıştı. Yarının padişahıyla arası gayet iyiydi. Üstelik yine çok güvendiği bir subay, onun yanında yaver olacaktı.

...

Nihayet seyahat bitti, geldikleri gibi görkemli törenlerle İstanbul’a uğurlandılar.

Vahdettin, Kemal ve Albay Naci, Vahdettin’in kompartımanında gezinin değerlendirmesini yaptılar; “*Almanların sanıldığı kadar güçlü olmadığı ve savaşı kaybetme ihtimallerinin yüksek olduğu.*” sonucuna vardılar.

Kemal, askerce tahlillerle Vahdettin’i bu kanaate ulaştırmıştı.

...

5 Ocak 1918 Cuma günü saat 16.10’da Balkan treni, Sirkeci garına girdi. Talât, Enver başta olmak üzere şehzadeler, hükûmet ileri gelenleri, Vahdettin ve maiyetindekileri karşıladılar.

Vahdettin trenden indikten sonra askerî birliği selâmladı ve gar da bir saat kadar dinlendi. Kısa cümlelerle Almanya seyahatiyle ilgili izlenimlerini anlattı.

Vahdettin’le Kemal vedalaşırken yarının padişahı ona “*Sık sık görüşme sözü,*” verdi ve Sultan Reşat’ı ziyaret için saraya doğru yöneldi.

Kemal de Pera Palas otelinin yolunu tuttu.

Yirmi bir gün süren Almanya seyahati böylece son bulmuştu.

Süslü faytonda Sultan Reşat’a giden Vahdettin’in kafası karma-karışık; “*Padişah olsam, onu sağ kolum yaparım; lâkin o zaman da biraderim Reşat’ın durumuna düşmez miyim? Enver Paşadan kurtulayım derken Mustafa Kemal Paşanın kucağında kalırsam, hâlim nice olur?*” türünden hesaplar içine girdi.

Onunla gurur mu duymalıydı? Yoksa çevresinde böyle bir adamı olduğu için diken üstünde mi oturmalıydı?

Üstelik Mustafa Kemal Paşa boş adam değildi. Alman imparatorunun bile dikkatini çeken bu adam hakkında daha çok şey öğrenmeliydi. Kim bilir çevresinde kendisine inanan, onunla birlikte hareket eden kaç paşa daha vardı?

Sonra Enver'den de İttihat ve Terakkiden de kurtulması gerektiğini düşündü.

Vahdettin bu tür hesaplar içerisindeyken Kemal, Pera Palas'ın 101 numaralı dairesinin balkonunda sigara tütürüyordu.

Bir neşeliydi ki.

Mavi Kuş hızla Haliç'in üzerine dalıyor sonra yükselerek Pera'nın 101 numaralı dairesinin balkonundaki adamın havaya üflediği sigara dumanlarının içinden geçiyordu.

Onun Almanya'dan neşeli döndüğünü biliyordu. O neşeli olunca kendisi de neşeli oluyordu.

Bu neşeyle sadece Haliç'i değil Marmara'yla Karadeniz arasındaki Boğazı da turladı.

V. Bölüm SIKINTILAR

1918'e gelindiğinde büyük savaş bütün şiddetiyle devam ediyordu; fakat savaşı bütün ülkelerin halklarında büyük bir bıkkınlık ve yorgunluk başlamıştı.

Her iki taraf da büyük savaşta, telâfisi mümkün olmayan mal ve can kaybına uğramışlardı.

Dördüncü yılına giren savaş uzadıkça, insanların yaşama şartları da güçleşmişti. Taraflar birbirlerine karşı üstünlük sağlayamadıkları için savaşın biteceğine ilişkin herhangi bir işaret de görülüyordu.

Sonu görülmeyen bu savaş, tarafların kamuoylarında barış istegini şiddetlendirmişti.

Yıkıcı, yakıcı, öldürücü savaşa rağmen öldürülemeyen, ölmeyen, ölemeyen insanlar vardı. Bu ölemeyenlerin bir kısmı, tekrar savaşabilir durumdaydılar; fakat önemli bir kısmı vardı ki artık onlar savaşma kabiliyetlerini tümden yitirmiş bir hâlde esir edilmişlerdi.

Bütün taraflar için yaralı esirleri elde tutmanın bir anlamı yoktu. Akıl galip geldi ve savaşı devletler, savaşamayacak derecede yaralı ve hasta esirlerin değiştirilmesi konusunda anlaştılar.

...

Savaşın yorgunluğunun ilk işaretini Avusturya vermişti. Rusların bütün ağırlığını üzerinde hisseden Avusturya, Alman ve Osmanlı askerî yardımı sayesinde ayakta kalabilmişti.

Almanya için de savaş şartları ağır gelmeye başlamıştı. Doğu cephesinde zaferler kazanılmıştı; fakat karşılığında büyük kayıplar verilmişti. Batı cephesindeyse taraflar birbirine üstünlük sağlayamamıştı.

Amerika'nın savaşa girmesiyle onlardan malî yardım ve askerî birlik desteği alan İngiliz-Fransız ittifakı rahatlamıştı.

Amerika'nın karşı safta savaşa girmesi, Almanya'yla Avusturya'yı ürkütmüştü. Osmanlıdan gizli olarak barış teşebbüslerinde bulunmuşlar; fakat karşılığında çok ağır şartlar istendiği için vazgeçmek zorunda kalmışlardı.

Rusya'da çarlığın çökmesi, Bolşevik Hükûmet'in bütün cephe-lerden çekilerek barış görüşmelerine başlaması, Sırların, Roman-ya'nın, İtalya'nın yenilmesi, İngiliz ve Fransızları zorda bırakmıştı. Amerika'nın yanlarında savaşa girmelerine rağmen huzursuzdular.

İngiltere başbakanı verdiği demeçlerde geri adım atmaya başla-mıştı; *"Biz ne Türk ırkının oturduğu bölgelere, ne Boğazların Os-manlı Devleti'nin denetiminde olmasına karşıyız; fakat Akdeniz'i Karadeniz'e birleştiren Boğazlar uluslararası bir rejime tâbi tu-tulmalıdır."* diyordu.

"Avrupalının gerçek yüzü korkunçtu!"

Bütün kamuoylarının barışa özlem duyduğu bu atmosferde, Amerika Cumhurbaşkanı Woodrow Wilson, on dört maddelik bir barış plânı hazırladı.

Bu plân, genel bir barışı sağlamak için yapılmış, İngiliz ya da Alman taraflarından birinin çıkarı gözetilmemişti.

Wilson, milletlerarası bir barış teşkilâtının kurulmasını öngörür-ken sınırların milliyetler ilkesine göre düzenlenmesini tavsiye edi-yordu. Ona göre; Avrupa'daki barış, bu ilkeye uyulmadığı için bozulmuştu.

Denizlerde bütün milletlerin gemilerinin serbestçe dolaşımı Wilson'un vurguladığı en önemli husustu; çünkü bu madde Ameri-ka'nın dünya ticaretini ele geçirmesiyle yakından ilgiliydi.

Amerikan başkanının, dünya barışının sağlanması için hazırla-dığı 14 maddelik bildirinin 12. maddesi Osmanlıyla ilgiliydi.

Bu maddeye göre;

"Osmanlı topraklarında Türklerin yaşadığı bölgelerde Türk hâ-kimiyeti sağlanacak; fakat Türk olmayan milletlere muhtariyetler verilecekti. Boğazlar bütün milletlerin gemilerine ve ticaretine açık olacak ve bu milletlerarası bir garanti altına alınacaktı."

Yaşlı Avrupa diplomasisi, Yeni Dünyanın tecrübesiz idealizmi-ne değer verecek miydi?

İngiliz, Fransız, Alman; Wilson'un görüşlerini dikkate alacaklar mıydı?

Almadılar da; çünkü savaş Wilson bildirisine rağmen devam ediyordu.

...

Savaşan tarafları, Wilson'un bildirisinden çok Rusya'da iktidarı ele geçirdikten sonra Almanya ve müttefiklerinden barış isteyen Bolşeviklerin yeni propagandaları etkiledi.

Bolşevikler, dördüncü yılına giren savaşın bir sömürge savaşı olduğunu tüm dünyaya ispatlamak için Rusya'yla Avrupalı devletler arasında yapılmış bütün gizli antlaşmaları dünyaya açıklamışlardı.

Bu gizli antlaşmaların açığa çıkması, dünyayı allak bullak etti.

İngiliz'in, Fransız'ın demokrasi havarîlikleri, insan hakları taraftarlıkları, medenîlikleri havada kaldığı gibi vahşetleri de yalanları da ortaya döküldü. Verdikleri sözleri hiçbir zaman tutmadıkları, tutmayacakları ve onlara hiçbir zaman güvenilmeyeceği belli oldu.

Bolşevikler, mağara devrinden beri güce tapanların yüzlerindeki maskeyi, yırtıp atmışlardı.

Avrupalının gerçek yüzü korkunçtu.

Tam bir canavar.

Dişleri kanlı ve tek dişi kalmış bir canavar.

“Yesinler, çatlayıncaya kadar!”

Kazan kaynıyor.

Avrupa'yla Orta Doğu arasına kurulmuş ocağın üzerindeki kazanın altına, dünyanın dört bir tarafından odun getirilmeye devam ediliyor.

Yine üfleyen üfleyene.

Osmanlı bütün geleceğini Almanya'ya bağlamış; fakat Almanlar ilk fırsatta Osmanlıyı ekeceklerini her hâllerıyla gösteriyorlar.

İngiliz'le Fransız'ın ezmek istediği büyük düşman Alman; fakat yutmak istediği Osmanlı.

Boğazlar ve Anadolu'nun verimli toprakları.

Özellikle de Orta Doğu.

Orta Doğu ve petrol.

Bu topraklardaki zenginlikten, bölgenin aç ve yoksul halkı değil, İngiliz'in lortları, dükleri faydalansın.

Yesinler, çatlayıncaya kadar.

Bölgenin aç ve yoksul halkı açlıktan ölmeye devam etsin.

Onları ölümden kurtaracak lokmalar, Fransız madamların, mös-yölerin kursağına gitsin. Paris'in sokaklarında dünyanın en eski mesleğini icra eden kadınlar, çölde bir dilim ekmeğe muhtaç insanın hakkını yesin.

Avrupalı, aç Orta Doğu halkının lokmasını, elinden çekip almak istiyor.

Dün istedi, bugün de istiyor.

Alamayacak olursa yarın da isteyecek, ertesi gün de.

Maskesi yırtılmış canavar, emperyalist duygularından hiç vazgeçmeyecek, bu eşyanın tabiatına aykırı.

Belki yarın yeni bir maskeyle yüzünü tekrar kapatacak.

Tekrar demokrasi havarîsi kesilecek.

Bugün defedilse bile; "*Size demokrasi getireceğim.*" diyerek belki de başka bir isimle tekrar dönecek.

Kuzuyu yemeyi kafasına koymuş kurdun; "*Suyu mu bulandırıyor*sun" bahanesinde olduğu gibi Orta Doğu'ya yine yüklenecek.

Aç, yoksul sivilleri topa tutacak.

Haçlı zihniyetini yeniden hortlatacak.

Batılı bunu mutlaka yapacak; ama İngiliz; ama Fransız; ama Alman; ama Rus; ama Amerikalı. "*Sizde demokrasi yok, sizde insan hakları yok, sizde medeniyet yok.*" diye suçladıkları halkların bebeklerini bile katledecekler, mabetlerini topa tutacaklar.

Yakacaklar, yıkacaklar ve utanmayacaklar.

Öldürecekler ve Hz. İsa'nın, Hz. Meryem'in aziz ruhlarını tekrar tekrar kanatacaklar.

Bugün bölgede İngiliz'le Fransız var.

Amerika'nın desteğini almış İngiliz'le Fransız.

Yarın bölgede belki Amerika olacak.

İngiliz'le Fransız'ın desteğini almış bir Amerika.

"'Kedilikten' vazgeçip 'aslan' olmaya kalkıyorlar!'"

1917 Osmanlı için kara bir yıl olmuş.

İstanbul'da her şey kapkara.

İttihat ve Terakkinin kodaman paşalarının derinden derine sürdürdükleri rekabet devam etmekte.

Talât, Enver ve Cemal...

Otuz üç yıl hüküm süren Abdülhamit'i hep birlikte yerinden eden, Meşrutiyeti birlikte ilân eden, büyük savaşa Almanların yanında girmeye birlikte karar veren ve on yıldır Meclisi dışlayarak ülkeyi idare eden Talât, Enver ve Cemal'in aralarına sadece kara kedi değil, tüm kediler girmiş, miyavlayıp duruyorlar.

Kedi miyavlamaları Enver'i sinir ediyor.

Her miyav sesinde vehimleri artıyor.

Her miyav sesinde kumandanların bir komplosuna kurban gitmekten korkmakta. Bu yüzden hiçbir kumandanın İstanbul'da barınmasına izin vermemiş birer bahaneyle onları başkentten uzaklaştırmış.

Fevzi Paşayı Suriye'ye göndermiş,

Kâzım Karabekir'i Doğu'ya sürmüş,

Cemal'i yıllardır Şam'da tutmuş.

Kemal'i ise her fırsatta İstanbul'dan uzaklaştırmış en son bir yolunu bulup kısa süreli de olsa Almanya'ya göndermiş.

Velhâsıl pek çok önemli paşayı başkente sokmamış.

Şimdi, her bir köşeye yerleştirdiği adamları ona, Almanya'dan dönen Kemal'in çatık kaşlarının yayıldığını, asık yüzünde devamlı bir gülümseme olduğunu, geldiği günden beri kimseyle tartışmadığını haber vermekte.

Herkes Kemal'deki bu değişikliğe hayret ederken bir tek Enver buna şaşırmamış.

O, Kemal'deki değişikliğin nedenini bilmekte.

Onu Almanya'ya gönderdiği için pişman olmuştur. O ondan ne istemişti, o orada ne yapmıştır.

Trene yerleştirdiği ve tüm Almanya seyahati boyunca izlettirdiği adamları, devamlı onu bilgilendirmişlerdir. Ayrıntılarını bilmeseyse bile Vahdettin'le yaptığı tüm görüşmeleri, Vahdettin'i imparatora kıskırtmalarını, cephe ziyaretinde Alman subayları köşeye sıkıştırmasını hele hele Alsas valisini silkeleyişini...

Hepsini, hepsini öğrenmiştir Enver.

Kemal yüzünden, Enver'in Almanlar yanındaki itibarı güme gitmiştir. "*Osmanlı Devleti'nin en yetkili adamı Enver'dir.*" diyen Almanlar yanılmışlardır.

Okkası on paralık olmuştur Enver'in.

Kemal, verdiği zararın cezasını mutlaka görmelidir. Bu sefer, ondan kurtulmaya karardır; fakat düşündükçe kurtulması gereken daha pek çok kişi olduğunu görür.

Arabistan Umum Kumandanlığı sıfatının etkisiz ve yetkisizliğini anlayan Cemal de tüm görevlerini bırakarak İstanbul'a gelmiş ve bahriye nazırlığı koltuğuna oturmuştur.

Adamları Cemal'in her yaptığını da jurnallemektedir.

Cemal koltuğuna oturur oturmaz; bahriye nezaretinin gizli ödeneklerinden; medrese öğrencilerine ve bazı esnaf kuruluşlarına yardım adı altında paralar aktarmaya, Fatih'teki müezzin ve imamlara un dağıtmaya başlamıştır.

Onun Suriye'deki yılları sırasında, Talât da Enver de rahat etmişlerdir; fakat o İstanbul'a döner dönmez yaptıkları ikisinde de kuşku uyandırmıştır.

Enver de Talât da Cemal'in; "*Kafamı kızdırmasınlar, ihtilâl yaparım.*" dediğini duymuşlardır.

Bunu unutmayan Enver'le Talât; "*Yoksa, kumandan paşa aklındaki ihtilâl teşebbüsü için kendisine kuvvet mi hazırlıyor?*" diye kuşkulananmaya başlamışlardır.

Üstelik bazı ajanlar; "*Cemal Paşanın sadrazam olması için birilerinin propaganda yaptıkları,*" istihbaratını da arka arkaya getirmişlerdir.

Ateş içinde ateş.

Yangın içinde yangın.

Kazan içinde kazan.

Kim, kime, nasıl, niçin demiş...

Cemal, Maliye Nazırı Cavit'in yanında; "*Talât'ın idaresindeki memlekette anarşiden başka bir şey olmaz.*" demiş.

Talât sormuş; "*Böyle bir şey demiş mi?*"

Demek demiş ha!

Bozulmuş Talât, hemen feryat etmiş:

– Enver yetmiyormuş gibi başımıza bir de Cemal çıktı. Belli ki koltuğumda gözü var.

Talât'ın koltuğu.

Eski postacı Talât, babasından kalan koltuğu niçin kaptırsın.

Üstelik bu koltuk vazgeçilir gibi değildir; koca Osmanlı Devleti'nin sadrazamlığı!

Daha önce Enver için tedbirler alan Talât; şimdi de Cemal için ek tedbirlere başvurur.

Sofya'dan büyük umutlarla getirilen Ali Fethi de Talât'ı rahatsız etmeye başlamıştır.

Aslında Ali Fethi'yi, Enver'i tenkit etsin diye getirmiştir; fakat Ali Fethi umduğu gibi çıkmamıştır.

Talât, Ali Fethi'nin kendi yanlışlarını yüzüne söylemesini hazmedememiştir.

Ali Fethi'den aralanan mebuslar da cesaretlenmeye başlamışlardır.

Talât, Cavit'e en çok Ali Fethi'den sızlanır:

– Yıllardır kedi gibi mırıldanıp gıkları çıkmayan mebuslar, Ali Fethi geldikten sonra kedilikten vazgeçip aslan olmaya kalkıyorlar.

“Nedir bu Mustafa Kemal'den çektiğimiz birader!”

Üç paşa.

Osmanlının üç paşası.

Talât, Enver ve Cemal.

Üçü de dün ak dediklerine bugün kara diyerek günü kurtarmak için en azılı düşmanlarıyla iş birliği yaparken dün, önceki gün ve çok daha önceki günlerde söylediklerinde ısrar eden, bütün tenkit ve propagandasını; *“Böyle giderse devlet yıkılır!”* üzerine kuran Kemal yalnızdır.

Azgın nehirde giden devlet gemisinin muhtemel sonu onu telâşlandırmaktadır.

Yalnız ve sıkıntılıdır Kemal.

Enver'in bütün tekliflerini geri çevirmiş, başarısından emin olmadığı, sonucundan fayda ummadığı hiçbir görevi kabul etmemiştir; fakat elinden hiçbir şeyin gelmediği İstanbul'da pineklemiş olmaktan da rahatsızdır.

Aslında Vahdettin'le yaptığı Almanya seyahatinden memnun dönmüştür. Hele hele veliahdın kendisine; *“Sık sık görüşeceğiz.”* vaadinden çok umutlanmıştır; fakat günler geçtiği hâlde ondan hiçbir görüşme isteği gelmemesi umutlarını azaltmıştır.

Enver'le Talât'tan zaten umudu yoktur. En az onlar kadar etkili ve yetkili olduğu bilinen Cemal'le iş birliği yapmak istemiş; fakat yanılmıştır.

Enver'le Talât'tan çok Cemal'i suçlar.

Gün boyu kafasında oynar durur. Cemal sözünü yerine getirip istifa etseymiş, birçok olumsuzluğa mâni olmak mümkünmüş.

Cemal sözünü yerine getirip istifa etseymiş, Enver'le Talât bu kadar pervasız olamazlarmış.

Cemal sözünü yerine getirip istifa etseymiş, Enver'le Talât Alman subaylara bu kadar yüz veremezmiş.

Fakat olmamıştır; Cemal sözünde durmamış, istifa etmemiştir.

Cemal kendisiyle birlikte istifa etmemiştir de ne olmuştur?

Şimdi o da İstanbul'da değil midir?

İstanbul!

Her mizaç ve karakterde insanın, her aradığını bulduğu kent.

İyilerin iyiyle, kötülerin kötüyle, aptalların aptalla, alçakların alçakla, hainlerin hainle bulunduğu şehir.

İyileri, kötüler, alçakları, hainleri sıra sıra düşünür Kemal. Türk milletinin en savunmasız, Osmanlı Devleti'nin en hasta olduğu şöyle bir dönemde, aptallarla, hainlerin bu kadar çokluğu, iyilerin azlığı ne büyük talihsizliktir.

Hatta iyilerin İstanbul'da yeri yoktur.

Sürülmüşlerdir memleketin her bir yanına.

Bu ve benzer düşünceler kafasında oynasırken uzaklardan bir haber alır. İşte bu haber kafasındaki tüm kötü düşünceleri siler.

Arkadaşı Albay Ali Fuat; "Paşa." olmuştur.

Hemen kâğıdı kalemi alır ve ona bir tebrik mesajı yazar;

"Kardeşim,

Sina cephesinde başlayan Filistin askerî harekâtının, kan ve heyecanla dolu safhalarının arkası kesilmeyen felâketli günlerinde gösterdiğiniz cesaret ve askerî kudreti askerî ve diğer kaynakları takibim sırasında öğrenmiştim.

Ayrıca, bölgeden gelen subaylardan da şifahen bilgi almıştım. En nihayet yüksek hizmetlerinizin takdir edilerek paşalığa terfiinizle resmen teyit ve ilân edildiğini öğrenmekle bahtiyar oldum.

Paşalığınızın tebrik ediyorum.

Bu rütbede de vatanımızı kurtarmak uğrunda parlak başarılar göstermenizi temenni ediyorum.

***Kardeşin
Mustafa Kemal''***

Mektubu bitirdiğinde, arkadaşının paşalığa terfisinin neşesi içindedir; fakat Cemal'in kendisini kandırması içine dert olmuştur. Ali Fuat'a yazdığı mektubu zarflayıp yaverine verirken bazen kafasının içinden, bazen açıktan Cemal'e söylenip durmaktadır.

O söylenirken Cevat Abbas ona bir not uzatır.

Bitlis valiliğinden alındıktan sonra İstanbul'a yerleşen Memduh Bey yarın akşam için kendisini yemeğe davet etmektedir.

Böyle bir davete ihtiyacı vardır Kemal'in.

Ertesi akşam Memduh Beyin Şişli'deki evine gidinceye kadar yine Cemal'le uğraşır.

Takmıştı Cemal'e.

...

Memduh Beyin evindeki davete bir düzine kadar şiir ve musiki âşığı insan çağırılmıştır. Davetlilerin çoğu musikişinas ve şair olunca gece tam bir sanat gecesi olup çıkmıştır.

Şiir ve musiki meze olunca alkolün etkisi de artmıştır.

Kemal ise tek tük ayakta kalanlardan.

Her zamanki gibi.

İki kadeh rakı ve tuzlu leblebiyle geceyi doldurmuş.

Davetlilerin yüzleri, şiir ve musikiyle gevşemiş.

Kemal'in kaşları eski hâline dönmüş, çatık.

Yüzü eski hâline dönmüş, asık.

Kafası yine boş değil, Cemal'le dolu.

Cemal sözünü yerine getirip istifa etseymiş, birçok olumsuzluğa mâni olmak mümkünmüş.

Cemal sözünü yerine getirip istifa etseymiş, Enver'le Talât bu kadar pervasız olamazlarmış.

Cemal sözünü yerine getirip istifa etseymiş, Enver'le Talât Alman subaylarına bu kadar yüz veremezlermiş.

Fakat olmamıştır; Cemal sözünde durmamış, istifa etmemiştir.
Ah Cemal, ah Cemaaaaal!

Arada bir kendi kendine; *“Ben istifa ettim o da etmeliydi.”* deyip durmaktadır.

Gecenin ilerleyen saatlerinde davetsiz bir misafir meclise katılır. Aynı apartmanın üst katında oturan Cemal’in eski kâtiplerinden Arap Tevfik, müzik sesini duyunca gelmiş ve Kemal’in karşısına oturmuştur.

Arap Tevfik iki kadeh atınca bir zamanlar yanında çalıştığı Cemal Paşadan söz açarak Kemal’e hitaben konuşur:

– Cemal Paşam sizi pek sever.

Kemal, onu savsaklamaya çalışır:

– Sever ya, bilmez miyim.

Arap Tevfik bu kadarla yetinmez:

– Muhterem paşam, Cemal Paşa sizi öyle sever ki... Ben yanlarında kâtiplik yaparken...

Ve başlar Cemal Paşanın, Kemal’i nasıl sevdiğini anlatmaya.

Bir söylüyorsa yanında beş de yalan vardır.

Kemal’i bunaltmıştır Arap Tevfik. Her ne kadar sözünü kestirmek için küçük küçük işaretler verdiyse de Arapta bunu anlayacak zekâ yoktur.

Sonunda sabrı tükenir:

– Senin de... Cemal Paşanın da...

Demediğini bırakmaz Kemal. Arap Tevfik şaşırıp kalmıştır. Kemal’e bir şey diyemeyeceğine göre çareyi kalkıp gitmekte bulur.

...

Gece yarısından sonra Pera Palas’a gelen Kemal sakinleşmiştir. Olanları salim kafayla bir daha düşününce yaptıklarından pişman olur.

Üstelik bu Arap Tevfik, dedikoducu alçağın biridir. Sabah olur olmaz Cemal’in yanına gidecektir. Yemeyip içmeyip, kendi söylediklerinin yanına beş de katarak her şeyi Cemal’e anlatacaktır.

Gerçi yanına beş de katmasına gerek yoktur. Kendi söyledikleri Cemal’i hoplatmaya yeter de artar bile.

Bütün gününü işgal eden Cemal, gecesine de yerleşir kalır. Sabah olur olmaz da kendisini dışarı atar.

Kör tesadüf buna denir işte.

Köşeyi döner dönmez Cemal'in makam otomobilini görür. Görmezden gelerek yan sokağa sapmak isterken araç durur ve Cemal pencereyi açar:

– Buyurmaz mısınız paşa hazretleri.

Mecburen biner Kemal. Cemal hâl hatır sorar. Kemal'e iltifat üstüne iltifat yağdırır. Sanki kurmaca gibi üç lâfından birisi, Kemal'e duyduğu sevgi ve saygıyla ilgilidir.

Bozuldukça bozulur Kemal. Bir ara Arap Tevfik'ten, onun yalancılığından, dedikoduculuğundan söz açmak ister. Aklı sıra o adamdan evvel olanı biteni kendisi anlatacaktır; fakat ne söylese yalan olacaktır.

Yalanı beceremez.

Beceremeyeceğini anlayınca uygun bir yerde izin ister ve araçtan iner.

Cemal onun arkasından dudak бүker:

– Bizimkinin hey heyleri yine üstünde.

Cemal'den ayrılır ayrılmaz Rauf'un yanına gider. Rauf, bahriye nezaretinde Cemal'in maiyetinde çalışmaktadır.

Rauf onun yüz ifadesinden canının sıkkin olduğunu anlamıştır:

– Anlat hele yine ne oldu?

Kemal, kocaman bir “Off” çekerek Rauf'un gösterdiği koltuğa oturur:

– Sorma Raufçuğum. Nedir bu başıma gelenler birader.

Onun yeni bir soru sormasına meydan vermeden akşam olanların hepsini bir bir anlatır.

Ve sonunda sözlerini bağlar:

– Vallahi şaşırdım kaldım. Arap Tevfik olanı biteni çoktan anlatmıştır. Deli olacağım. Durduk yerde başımıza iş açtık. Her bir şeyi Cemal'in yüzüne söyleyebilirim; fakat aleyhine olmamalıydı.

Rauf onu sakinleştirmeye çalışır:

– Telâşlanma Kemal. Kumandan paşaya bir bakayım. Ne yapmamız lâzım geleceğini sonra düşünürüz.

Rauf, Cemal'in imzalayacağı birkaç evrakı alarak makama gider:

İçeri girdiğinde Cemal telefonla konuşmaktadır:

– Nedir bu Mustafa Kemal’den çektiğimiz birader. Divan-ı harp isterim paşa hazretleri! (...) Ne demek bu kadar büyötmeyin. Adamın hakkımda demediğı kalmamış. (...) Eydamsa eydam. Herkes suçunun cezasını çeksin.

Cemal telefonu sertçe kapamıştır ki Rauf’un içinde olduğunu ancak fark eder.

Rauf gülümseyerek ve yumuşak bir sesle sorar:

– Hayırdır paşam. Kimi idam ediyorsunuz?

Cemal’in canı burnundadır:

– Seninkini!

Rauf güler:

– Allah Allah, benimki de kimmiş?

Cemal daha da bağırır:

– Bilmezden gelme Rauf Bey. Senin Mustafa Kemal işte.

Rauf, masanın yanındaki koltuğa otururken sorar:

– Mustafa Kemal divan-ı harplik ne iş yaptı merak ediyorum?

Cemal olanları yarı kızgın, yarı bağırarak anlatınca Rauf olayı küçümseyerek güler:

– İlâhî paşam, pireyi nasıl da deve yapıyorsunuz. Siz ki koca kumandan paşasınız. Arap Tefvik de kim oluyor? Onun lâfıyla can ciğer arkadaşınızı, doğruluğunu tahkik etmeden nasıl sallandırıyor-sunuz. Hem böyle adamların lâfıyla hareket edilir mi? Müsaade buyurun araştırayım. İşin aslı nedir öğrenip arz edeyim.

Cemal kalakalır. Sahi ya... Arap Tefvik de kimdir? Mustafa Kemal kendisinden korkan bir adam değildir ki aleyhinde lâf etsin. Kızgınlığı pişmanlığa dönüşmüştür.

Telefona uzanır, karşısında Enver vardır:

– Enver Bey kardeşim. Öfkeyle kalkıp ziyanla oturmak istemiyorum. Şimdilik talebimi geri alıyorum. Rauf Bey işi tahkik edecek.

Sonra Rauf’a döner:

– Ateş olmayan yerden duman tütmez Rauf Bey. Yine de Kemal Beye kırıldım.

Tehlike şimdilik atlatılmıştır. Rauf, Kemal’in yanına gelir:

– Dediğın çıktı. Arap Tefvik her şeyi anlatmış. Kumandan paşayı şimdilik sakinleştirdim; lâkin...

Kemal boynunu bükerek:

– Haklı adam.

Rauf gülümser:

– Buna rağmen sizi barıştıracayım.

Kemal diklenir:

– Gitmem onun ayağına. Asıl kızması gereken benim. Bana birlikte istifa ederiz dediği hâlde etmedi.

Rauf iki arada bir derede kalmıştı:

– Sana ayağına git diyen yok birader. İkinizi bir yemekte buluşturacağım. Gerisini bana bırak.

...

Ertesi öğlen Pera Palas'ta Rauf'la Cemal buluştular. Biraz sonra odasından inen Kemal de yanında yaveri Salih'le geldi.

Yemek yediler, bol kahkahalı sohbet ettiler. Dışarıdan görenler aralarında hiçbir şey geçmemiş sanırdı.

Rauf'un Kemal'e göz kırptığınıysa kimse görmedi.

“Abdülhamit’e ağlayan İttihatçılar!”

İstanbul'da sen-ben kavgası devam ederken her cephede mağlûp olan ordular, halkta ve devlet adamlarında büyük bir moral çöküntüsü yaratmış. Halk, olanlardan İttihat ve Terakkiyi sorumlu tutuyor ve onlara lânet ediyor. Yıllarca partinin nimetlerinden büyük servetler yapmış olanlar bile muhaliflerle birlikte onlara beddua ediyor.

Sultan Abdülhamit'i bir ihtilâlle tahtından indirenler, halka onun günlerini aratmışlar. Selânik'in işgalinde İstanbul'a getirilerek Beylerbeyi Sarayına hapsedilen Abdülhamit hasta.

İttihatçılar, özellikle de Enver, sıkıştıkça onun ayağına gitmiş akıl almış; fakat hiçbir şey düzelecek gibi değil.

Sabık hükümdarın hastalığı giderek ağırlaşmış ve 10 Şubat 1918'de vefat etmiş.

Abdülhamit'in vefatı haberi, moral bozukluğu içinde kıvranan İstanbul'a bomba gibi düşmüş. Cenaze, denizden gidilerek Beylerbeyi Sarayından alınmış, Sarayburnu'ndan Topkapı Sarayına getirilmiş. Tekbirlerle Sultan Mahmut Türbesine defnedilecek.

Tabutu, elmas taşlı bir kuşak sarmış. Üzerine, sırma işlemeli ayeti kerime yazılı yeşil bir örtü atılmış. Cenazenin arkasında Padişah Sultan Reşat, Veliht Vahdettin, Enver, Talât ve tüm nazırlar...

Cenazede en üzgün kişinin Talât olduğu gözleniyor.

Çok değil geçen hafta bir dostuna; *“Muhakkak ki ben Abdülhamit Hanın dostu değilim; fakat itiraf etmeliyim ki o Avrupa siyasetinde bizden çok iyiymiş.”* demiş.

Abdülhamit’i tahtından indirenler, memleketi onun idare ettiğinden daha kötü yönetmişler ve şimdi onun arkasından ağlıyorlar.

Özellikle Talât, hüngür hüngür ağlıyor. Talât’ın gözünde, geçmişteki bütün olaylar bir film şeridi gibi geçiyor.

Neler, neler!

Şimdi...

Şimdi iş kötü.

İttihatçıların kafasında kendi sonlarının nasıl olacağı sorusu var. Hepsı de kapkara bir gelecek tasviri yapıyor; fakat kimseye diymiyorlar. Görünüşte Sultan Abdülhamit için ağlıyorlar; gerçekteyse kendi sonları için.

Halk, İttihat ve Terakki iktidarına tepkisini, İttihatçıların tahtan indirdiği Sultan Hamit’in cenazesine katılarak göstermiş.

Mahşerî bir kalabalık.

Topkapı Sarayıyla Sultan Mahmut türbesi arası hınca hınç.

Tabut geçerken bazı pencerelerden başlarını uzatan kadınlar ölen padişaha seslenmişler:

– Kırk paraya ekmek yediren, yirmi paraya kömür yaktıran padişahım, bizi kimlere bırakıp da gidiyorsun?

Kimlere bırakıp gidiyorsun?

Kırk paraya ekmek yediren.

Yirmi paraya kömür yaktıran padişahım.

Bizi kimlere bırakıp da gidiyorsun?

Talât duymuş.

Enver duymuş.

Cemal de duymuş.

Duymuşlar ve başlarını öne eğmişler.

Bu bir isyan, büyük bir isyan.

Baskı altındaki halkın yapabileceği en büyük direniş.

Basın orda.

Güdümlü basın.

Güdümlü basın bu sözlerin tek bir kelimesini bile yazamamış.

“Soylu gazeteci, soysuz gazeteci!”

Basın!

Halkın dili, halkın eli, halkın gözü kulağı basın.

Dördüncü kuvvet basın.

Devletin içinde bulunduğu keşmekeşlik, vurdumduymazlık başına da bulaşmıştır.

Deveye sormuşlar; “Boynun neden eğri?”

Cevap vermiş; “Nerem doğru ki.”

Her şey gibi basın da eğri.

Basın hırsızların, soyguncuların eline geçmiş.

Basın halkın sesi olmaktan çoktan çıkmış.

Tanzimatçı olsun, Yıldızcı olsun, hürriyetçi olsun, şeriatçı olsun, dünün kahraman kalemleri hepsi sadrazamın emrine girmiş.

Ya sadrazamın, ya İngiliz’in, ya Fransız’ın, ya Amerika’nın.

Ya da sarayın.

Ya da Bâb-ı Âli’nin.

Saray?

Bâb-ı Âli?

Halktan kopmuşlar.

Halk Türk.

Ya onlar?

Ya Türk değiller, ya Türklüğü kabul etmiyorlar.

Alafranga.

Frank.

Frenk.

Frenge benzeyen ya da frenkten yana olan.

Alaturka.

Türk gibi, Türk’e benzeyen.

Türk’e benzeyen yok, benzemek isteyen hiç yok.

Gazete.

Gazeteci.

Gazeteci emir altında.

Emir altında olmalı.

Soylu gazeteci, soysuz gazeteci.

Soysuz gazeteci emperyalizmin emrinde.

Soylu gazeteci halkın.

Türk halkının.

Soylu gazetecinin kalemi kırılmış.

Soylu gazetecinin gazetesi kapatılmış.

Soysuz gazeteci, saray ya da Bâb-ı Âlî'den otlanıyor.

Paris, Londra ya da Washington'dan otlananlar da çok.

Halk uyutuluyor.

Magazin haberleriyle uyutuluyor halk.

Hayata midesinde bağımlı soysuz gazeteci için her şey yine tozpembe, tüm bahçeler yine güllük gülistanlık.

Memleketin altına ateş yakılmış, çatır çatır yanarken soysuz gazeteci artistlerle, zennelerle sayfalarını dolduruyor.

Devletin ve halkın içinde bulunduğu fecaati yazabilen soylu gazetecinin üzerinde şiddetli baskılar var.

Başkumandanlık vekâleti basın üzerinde ciddî bir sansür uygulamasına geçmiş.

Yeni bir gazete çıkarmak yasak.

Mevcut gazeteler ilâve-özel sayı çıkaramayacaklar. Hükûmet sansüründen geçmeyen hiçbir haber yazılmayacak.

Yasaklar evlere şenlik.

Osmanlı ordu ve donanmasıyla ilgili haberler.

Dış işleri, konsolosluklar, ordunun hareketleriyle ilgili haberler.

Halkın sağlık durumu, kaza, yangın, halkın moralini bozabilecek her türlü haber yasak.

Hele hele imzasız makale yayımlamak kimin haddine.

Midesinden bağımlı basın ve onun soysuz yazarı, hükûmetin çalışmalarını sütunlarına köşelerine manşet yapıp boy boy nazır-vezir fotoğrafları basıyor.

Hükûmet adamlarıyla, hükûmet yalağından ziftlenenler el ele. Gazetelerin sayfaları, hükûmete dizilen övgülerle dolu.

Kadın etekleri topuğa kadar mı, daha mı aşağılara indirilmelidir?

Sokakta yan yana giden ve evli olmayan kadınla erkek zina yapmış mıdır yapmamış mıdır?

Komşunun bahçesindeki çiçekten bal özü alan arının yaptığı bal, helâl midir haram mıdır?

Sokakta da tam bir terör havası esiyor.

Ada'da arabayla gezen karı-kocadan evlilik vesikası soruluyor; karı-koca bir Müslüman çift; *"Müslüman kadın otelde kalamaz."* diye sokağa atılıyor.

Bıyıklarının, yukarı kalkık kıvrımlarını kırpan subaylar, Alman aleyhtarı sayılarak merkez kumandanlığına çekilip dövülüyor.

Saray yalan söylüyor.

Bâb-ı Âli yalan söylüyor.

Soysuz gazeteci yalan yazıyor.

Hükûmetin ve gazetelerin tüm iddialarının aksine, memleket her geçen gün karanlığa doğru adım adım giderken ülke cayır cayır yanıyor.

Midesinden bağımlı, halkın değil emperyalizmin emrindeki soysuz gazeteci, efendileri hükûmetle onların efendileri Almanlara yaranmak uğruna, bu yangına körükle gidiyor.

Vatanseverler inliyor.

Ah basın!

Soylu basın.

Soylu gazeteci nerdesin!

"Keşke Türk olsa!"

1918 Şubat ayı.

Şubat ayının başları.

Kara kış bütün Anadolu'yu kasıp kavururken İstanbul'a insaf etmiş. Isıtmasa bile parlak bir güneş, kenti büyük bir ampul gibi pırıl pırıl aydınlatmış.

Ruşen Eşref; genç, yakışıklı, idealist bir adam.

Yeni Mecmua'nın muhabiri. Edebî yazılar yazmakla kalmıyor, dergide düşen her bir işe de koşturuyor.

Soylu gazeteci aç, geçinmiyor.

Ruşen Eşref, Moda'daki öğretmen okulunda ve Galatasaray Lisesinde edebiyat derslerine girerek geçimini sağlamaya çalışıyor.

...

Ö gün Galatasaray Lisesinde dersi var.

Tokatlıyan Otelinin köşesine yaklaşırken yaya kaldırımının üstünde bir subay görür.

Duruşu başka, bakışı başka, giyimi başkadır.

Ruşen Eşref, bir destan kahramanına bakar gibi takılır kalır.

Fakat karşısındaki bir destan kahramanı değildir, elle tutulan, gözle görülen bir insandır.

Bir subaydır.

Subaydan da öte, bir general.

Generale baktığını belli etmek istemeyen Ruşen Eşref, otelin yanındaki *“Yüz Bin Gömlek.”* mağazasının vitrinini seyrediyor gibi yaparken alıcı gözlerle de inceler bu generali.

Koyu kestane renkli astragan kalpağı, keskin mavi gözlerinin üstündeki koyu kumral ve çatık kaşlarına kadar inmiş. Sert; fakat sevimli yüzlü sarışın general, gümüşî pelerininin bir ucunu omzuna atmış. Diğer kısmı sarışın generalin muntazam vücudunu sarmış. Pelerinin ucu, zayıf; fakat parlak şubat güneşinde parlayan rugan çizmelerine kadar inmiş.

Kaldırıma dikilmiş hareketsiz duruyor.

Gözleri yerde, çizmelerine bakıyor.

Belli ki birini bekliyor.

Ruşen Eşref, sarışın generalin muhteşem görüntüsünden etkililmiş; *“Kim bilir hangi iklimden gelmiş; fakat ona Türk üniforması ne kadar yakışmış.”* diye düşünüyor.

Kendine güvenen, vakur duruşlu, enerjik, sarışın generalle üzerindeki Türk üniforması öyle bir uyum içinde ki bir mesleğin bütün asaletini vurgulayan bu canlı ahengi seyretmekten zevk alıyor.

İçinden; azmi, kahramanlığı tarihin satırlarını süslemiş Türk askerinin giyim ve etkisinin bu generaldeki gibi olmasını diliyor.

Kendi kendine; *“Keşke Türk olsaydı, keşke Türk subayları da hep böyle olsaydı!”* diye hayıflanırken sarışın generalin sesini duyuyor:

– Haydi Cevat Abbas, daha bitmedi mi?

Sokağın görünmeyen köşesinden ona cevap veriliyor:

– Az kaldı paşam, bitmek üzere.

Ruşen Eşref duyduğu düzgün Türkçe konuşmalar üzerine kalıyor. Dakikalardır; *“Keşke Türk olsa, keşke Türk subayları da bunun gibi olsa!”* diye düşündüğü subay, yabancı bir general değil, bir Türk paşasıdır.

Bu Türk paşası onu alıp götürüyor.

Bu Türk paşası ona neler neler hatırlatıyor.

Bu Türk paşası ona, hayallere sığmaz güzellikteki destanî başarılarla Orta Avrupa'nın boz gökleri altında İstanbul güneşi gibi parlak Türk zaferlerinin ışığını dolaştırdığı fetih devirlerinde, gösterişli kaftanlarıyla efsanevî serdarları hatırlatıyor.

O efsanevî serdarların kaftanlarının kumaşlarındaki parıltı, bu sarışın paşanın saçlarında.

Uzak ve imkânsız şeyleri düşünüyormuş tesirini veren, dalgın ve titiz bakan mavi gözler, o efsanevî serdarlarda da var mıydı?

Kimdi bu muhteşem sarışın paşa?

Biraz sonra, sokağın görünmeyen köşesinden pırıl pırıl rugan çizmeli, boz ipek kordonlu, orta boylu bir subay telâşla çıkıyor.

Biraz önce sarışın paşanın; "*Cevat Abbas.*" diye seslendiği subay olmalı.

Cevat Abbas, yan caddede sıra sıra dizili, ikişer atın koşulu olduğu faytonlara "*Gel.*" işareti yapıyor. Sıranın en önündeki faytoncu aceleyle yerini alıyor ve dizginleri tutmasıyla kamçıyı şaklatması bir oluyor.

Atlar, aradaki yirmi adımlık yeri dört nala kapatıyorlar. Faytoncu, sarışın paşanın önünde dizginlere asılıyor.

Sarışın paşa binerken Cevat Abbas esas duruş ve selâm vaziyetinde. Paşası biner binmez o da faytona atlıyor.

Yolcusunu alan faytoncu, atlarına önce bir; "*Hadi oğluuum!*" çekiyor, sonra kamçısını yine şaklatıyor. Atlar faytonu dört nala uzaklaştırırken Ruşen Eşref arkasından baka kalıyor. Tesadüfen rastladığı ve hayran olduğu ve tanımadığı bu paşanın kendisinde uyandırdığı tarih ve fetih düşüncelerinden nice sonra uyanan Ruşen Eşref, bir yayanın çarpmasıyla kendine geliyor ve okula doğru yürüyor.

Yürürken sarışın paşanın, Tokatlıyan'ın köşesinde, kanatları kaplanmış bir kartal gibi duruşunu düşünüyor.

"Yeni Mecmua'nın Çanakkale özel sayısı!"

Ruşen Eşref bu olaydan iki gün sonra Moda'daki Öğretmen okulunda telefona çağırılır. Çalıştığı Yeni Mecmua'dan aranmıştır.

Yeni Mecmua, zamanın en gözde haftalık dergisidir. Çatısı altında, Servet-i Fünun edebiyatının yetiştirdiği usta kalemlere taş çıkartan edebiyatçıları toplamıştır.

Genç yazarlar, Yeni Mecmua'nın sayfalarında edebî yazılar yazarlar. Savaşın havasından gittikçe bunalan ruhlarla, edebiyatın cennet bahçesinden gelmiş yazılarla nefes aldırırlar.

...

Yeni Mecmua'dan aranmış olması Ruşen Eşref'i heyecanlandırmıştır. Dersten hemen sonra Cağaloğlu'na koşar. İttihat ve Terakki merkezinin bulunduğu Kırmızı Konağın alt katındaki mecmuaya gider. Yeni Mecmua'nın idare müdürü, İttihat ve Terakkinin en önemli adamlarından Küçük Talât Beydir.

Küçük Talât iri kıyım bir adamdır. Sadece Talât Paşayla karıştırılmaması için adının önüne "*Küçük.*" lâkabı eklenmiştir. Küçük Talât, İttihat ve Terakki merkezinin en önemli adamlarından birisi olmakla birlikte, derginin idare masasına geçtiğinde edebiyat dünyasının önemli bir temsilcisi olur.

Küçük Talât, nefes nefese odasına giren Ruşen Eşref'e kahve ikram ederken konuyu açar:

– Mecmuamız Çanakkale zaferimizin yıl dönümü dolayısıyla özel bir sayı çıkaracak. Yazar ve şairlerimizi Çanakkale zaferimizi konu yapan bir seferberliğe davet ettik. Arkadaşlarımızla da iş bölümü yaptık.

Ruşen Eşref, kendisine de bir görev düştüğünü anlayarak heyecanlanmıştır:

– Her hâlde bana da...

Küçük Talât gülümser:

– Evet Ruşen Eşref Bey. Siz de Çanakkale'de kahramanlık gösteren bazı subay ve erlerimizle röportajlar yapacaksınız. Askerlerle yapılacak olan röportaj mecmuamız için önemli bir yenilik olacaktır. Siz daha evvel şair ve yazarlarla görüşmeler yaptınız ve okuyucumuz tarzınızı sevdi. Şimdi benzer şeyi askerlerle yapmanızı istiyorum. Ne diyorsunuz?

Ruşen Eşref, konuyu ve verilen görevi beğenmiştir:

– Çanakkale için özel sayı düşüncesi her bakımdan güzel olur. Yazarlarımızın askerimize hayranlık ve şükran duygularını belirtmesi bakımından da iyi bir fırsattır. Bu vesileyle ordumuz, milletimizin düşüncelerini anlamış, milletimiz de ordumuzun çetin savaşlardaki destanını öğrenmiş olur. Bu mutlu işte hizmetine değer

verilenler arasında sayılmak benim için de pek şeref vericidir efendim. Verdiğiniz görevi iftiharla yapacağım.

Ruşen Eşref görevi iftiharla kabul etmiştir; fakat iki okulda birden derse girmektedir. Bu önemli görevi ne zaman yapabilecektir.

Küçük Talât bunun çaresini düşünmüştür:

– Size okullardan bir hafta izin alacağız. Mülâkat yapacağınız er ve subayları da harbiye nezaretinde toplayacağız.

Ruşen Eşref'in zaman sıkıntısı kalmamıştır, hemen ayrıntılara girer:

– Talât Beyefendi, er ve subaylarla konuşmak pek yerinde. Kumandanlarla da konuşsam hoş olmaz mı?

Talât bu fikri beğenir:

– Kafanızdan geçen bir kumandan mı var?

Ruşen Eşref'in kafasında bir kumandan vardır:

– Evet var. Mustafa Kemal Paşa. Hizmetlerini çok duydum; lâkin henüz kendisiyle tanışma imkânım olmadı. Ne dersiniz, onunla konuşmalı mıyım?

Küçük Talât her ne kadar tam bir İttihatçıysa da Yeni Mecmua idare odasına geçince edebiyatın ve Yeni Mecmua'nın kalitesi için ne gerekirse yapmaktan çekinmez.

Hemen kabul eder:

– Mustafa Kemal Paşa Hazretlerini tanırım; lâkin şu anda İstanbul'da mıdır, değil midir bilemem. İstanbul'daysa nerede oturur? Mamafih küçük bir araştırmayla kendisine ulaşabilirim. Birkaç güne kadar sizi haberdar ederim; lâkin siz diğer mülâkatlara hemen başlayınız.

...

Ruşen Eşref, Mustafa Kemal Paşayla röportaj yapmak için can atmaktaydı; fakat görüşmelerinden sonra bir hafta geçtiği hâlde Küçük Talât'tan haber çıkmamıştı.

Merakla beklerken çok mutlu bir olay oldu. Aynı okulda öğretmenlik yaptığı ve baba dostu olduğu komşusu Selim Sırrı'nın Nişantaşı'daki evinde, Dr. Rasim Ferit'le tanıştırıldı.

Dr. Rasim Ferit, Ruşen Eşref'i sevmişti. Onun; *“Mustafa Kemal Paşayla bir röportaj yapmak istediğini; fakat kendilerine bir türlü ulaşamadığını.”* söylemesi üzerine gülümsedi.

Ruşen Eşref'in elini tuttu:

– Beyefendi, yarın akşam bize teşrif eder misiniz? Sizi çok ilgileneneceğinizi umduğum birine takdim edeceğim.

Ruşen Eşref meraklanmıştı:

– Memnuniyetle geleceğim efendim; lâkin ilgileneneceğimi umduğunuz kıymetli şahsiyetin ismini şimdiden lütfetmeniz mümkün müdür?

Dr. Rasim Ferit telâffuz edeceği ismin etkisini tahmin ederek konuştu:

– Arayıp da bulamadığınız Mustafa Kemal Paşa.

“*Mustafa Kemal Paşa.*” adını duyar duymaz Ruşen Eşref'in gözleri büyüdü:

– Mustafa Kemal Paşa mı?

Dr. Rasim Ferit genç gazetecinin heyecanlanmasından memnun oldu:

– Evet, Mustafa Kemal Paşa. Daha başka birkaç ahabım da gelecek. Saat dokuzda teşrif ediniz.

Ruşen Eşref heyecanını fazla belli etmemek için kısa kesti:

– Teşekkür ederim efendim. Yarın saat dokuzda hanenize geleceğim.

“Size bir ziyan gelmesin!”

Ruşen Eşref, ertesi akşam, tramvayın Hamam durağında, Harbiye'den Şişli'ye doğru gelirken sağ köşe başındaki Dr. Rasim Ferit'in evine gitti. Evin girişinde bulunan askılıktaki kalpak ve palto-ların çokluğundan epeyce kalabalık bir davete geldiğini anladı.

Kendisini holde karşılayan Dr. Rasim Ferit'e:

– Özür dilerim, galiba geciktim, dedi.

Bir bilim adamı şıklığında giyinmiş olan Dr. Rasim Ferit:

– Hayır üstadım hayır, tam vaktinde geldiniz. Hem aramızda yabancı kimse yok, dedi.

Üst kattaki salona çıktıklarında, on beş yirmi kişilik sivil-asker kalabalığıyla karşılaştılar.

Dr. Rasim Ferit, Ruşen Eşref'i, konukların hepsine ayrı ayrı takdim etmişti; fakat tanıştırıldığı kişilerin arasında Mustafa Kemal diye bir isim yoktu.

Salonun yanındaki loş ışığın hâkim olduğu küçük odada birkaç kişi daha görölüyordu; Ruşen Eşref belki de oradakilerden birisi Mustafa Kemal Paşadır diye düşündü.

Dr. Rasim Ferit, Ruşen Eşref'in Mustafa Kemal Paşayla tanışmak için acele ettiğini anlayınca onu bilgilendirdi:

– Paşa hazretlerinin bir işi çıkmış. Geç vakitte de olsa gelmek ihtimalleri vardır.

Bu bilgi Ruşen Eşref'in neşesini kaçırdı. Salonun köşesindeki savaş zamanının yokluklarıyla uygun olmayan; fakat baş konuk Mustafa Kemal Paşa için yapıldığı belli olan zengin mezeli sofraya ayakta kendi hâllerinde sohbet eden konukların bir an evvel kendisini yemeleri için acele ediyor gibiydi.

Aksilik bu ya, baş konuk teşrif etmemişti ve belki de hiç gelmeyecekti. Bu sırada iç odada ince saz ekibi fasla başlamıştı. Salondakilerin hiçbirisi hükûmete yakın isimler değildi; fakat ayrı ayrı hepsi de siyaset dünyasının itibarlı kişileri idi.

Ruşen Eşref, böylesine ünlü kişilerin bulunduğu bir toplantıya katılmış olmaktan gizli bir haz duymuştu; fakat daha önce hiç bulunmadığı bu âlemde kendisini yalnız hissediyordu.

Bu adamlarla, hangi konularda ve nasıl sohbet etmesi gerektiğini bilmiyordu. Zaman geçtikçe, Mustafa Kemal Paşanın gelmek ihtimali de zayıfladığından canı sıkılmış, bir köşede kalakalmıştı.

Vakit gece yarısına yaklaşmıştı ki sazlar sustu, sözler durakladı. Davetliler kendilerine bir çeki düzen verdiler. Dr. Rasim Ferit telâşlı adımlarla salondan çıktı.

Kulaklara; *“Mustafa Kemal Paşa gelmiş.”* sözü fısıldanınca salondakilerin hepsi kapıya döndü.

Anlaşıldığı kadarıyla herkes onu tanıyordu, tanımayan tek kişi var, Ruşen Eşref.

Merak ve heyecan Ruşen Eşref'te zirveye çıkmıştı.

Ve nihayet, Çanakkale Kahramanı salona girdi.

...

Gözlerine inanamamıştı.

Zirvedeki merak ve heyecanı, tavana vurdu.

İşte o!

İçeri giren o paşa.

On-on beş gün önce, Tokatlıyan'ın köşesinde, ağzı açık ve hayranlıkla seyrettiği, eski zamanların kahraman serdarlarına benzettiği sarışın muhteşem paşa!

Evet o, ta kendisi.

Fakat bu akşam sivil bir lâcivert elbise giymiş, elinde ışıldayan doksan dokuzluk bir Necef tesbih.

Bu giyimin içinde bile, çevik duruşundan mı, ağır yürüyüşünden mi, yoksa hafifçe baş eğerek verdiği selâmdan mı bilinmez, hâl ve tavırlarıyla bir kumandan olduğu açıkça belli.

Hemen arkasında da onu ilk gördüğü zaman yanındaki yaveri Cevat Abbas.

Cevat Abbas yine o günkü gördüğü kıyafette, kordonlu ve rugan çizmeli. Yerdeki kalın halı, ayak seslerini boğmasına rağmen, Cevat Abbas'ın mahmuz şakırtılarını engelleyemiyor.

Paşanın salondakilerin ellerini sıkması, havayı bir resmî tören vaziyetine sokuyor.

Nihayet sıra Ruşen Eşref'e geliyor. Ev sahibi Dr. Rasim Ferit, Ruşen Eşref'i ona takdim edince Kemal onun elini bırakmadan Rasim Ferit'e dönüyor:

– Yeni Mecmua'da nefis edebî yazılarını okuduğum Ruşen Eşref Beyefendiyle mi müşerref oldum?

Dr. Rasim Ferit onaylıyor:

– Ta kendisi paşa hazretleri.

Kemal, Ruşen Eşref'e gülümsüyor:

– Tanıştığımıza pek memnun oldum beyefendi.

Kemal, ellerini sıkacağı son davetlilere doğru giderken Ruşen Eşref; “*Ne kadar derin sesi, ne kadar hafif gülümseyişi var.*” diye düşünüyor.

Biraz sonra saz yeni bir fasla başlıyor. Fasil ekibinin içinde meşhur kemanî Reşat, âmâ kanunî Nâzım, neyzen İhsan gibi ünlüler var.

Dr. Rasim Ferit, sadece neşteri değil, mızrabı da iyi kullanıyor. Bir ara udünün elinden sazı alıyor ve çalıyor.

Vakit gece yarısını geçtiği hâlde, topluluğun neşesi hiç eksilmiyor.

Ruşen Eşref'in gözleri Kemal'de.

Bir köşede Ali Fethi, vefat eden Sultan Hamit'in muhafızı Rasim ve Ahmet Muhtar Beylerle sohbet ediyor.

Arada bir Kemal Paşanın yanına birileri gidip geliyor; fakat aynı cesareti Ruşen Eşref gösteremiyor.

Fakat göstermesi lâzım; ya bir daha görüşme fırsatı çıkmazsa.

Kemal biraz sonra oturduğu yerden kalkıp ayakta duran ikili, üçlü, dörtlü gruplarla üçer-beşer dakikalık sohbetler yapıyor.

O her gruba yaklaşırken gruptakiler kendilerine çeki düzen veriyorlar.

Ruşen Eşref'in bir kenarda tek başına duruşu Kemal'in gözünden kaçmıyor. Kendisini bekleyen diğer gruplardan vazgeçerek ona doğru yaklaşıyor.

Gelir gelmez de soruyor:

– Sadece yazarlıkla mı meşgulsünüz beyefendi.

Ruşen Eşref de diğerleri gibi toparlanıyor:

– Asıl mesleğim öğretmenliktir efendim.

Kahramanlıklarını ayrıntılarıyla bildiği hâlde, ismine ve resmine hiçbir yerde rastlamadığı kumandanla karşı karşıya.

Telâffuzu hafif bir Rumeli şivesine kaçan Kemal'in, duruşu, bakışı, ses tonu ve daha pek çok hareketi, Ruşen Eşref'i etkilemiş, şaşırtmış, hayran kılmış.

Evet evet, bu fırsatı bir daha bulamayabilir ve saygı cümlelerini es geçerek konuya dalıyor:

– Paşa hazretleri, Çanakkale zaferimizin yıl dönümü münasebetiyle, Yeni Mecmua'da yayımlamak üzere bendenize bir mülâkat lütfetmeniz mümkün müdür?

Teklif Kemal'de memnuniyet uyandırıyor, bir an düşündükten sonra cevap veriyor:

– Takdirkârlığınıza teşekkür ederim beyefendi; lâkin korkarım ki bu mülâkattan sonra size bir ziyan gelir.

Ruşen Eşref şaşıyor; fakat kendisini toparlayarak cevap veriyor:

– Bir Çanakkale kahramanıyla mülâkat yapmak, bana nasıl bir ziyan getirebilir paşa hazretleri. Aksine ben gibi herkes de size minnettar değil miyiz?

Kemal, Ruşen Eşref'in yüzüne mavi ve keskin bir bakış gönderdikten sonra gülümseyerek elini sıkmaya devam ediyor.

Ne olmuştu!

Kafası karışmıştı Ruşen Eşref'in.

Röportaj teklifi kabul edilmiş miydi edilmemiş miydi?

Onun, saklanmak, unutturulmak istenen adını ve hizmetlerini tanıtmak için teklifini fırsat olarak değerlendirmesi gerekirken teklifi yapanı; *"Size bir ziyan gelmesin."* diyerek ikaz etmesi, onun seciyesindeki mertlik hakkında Ruşen Eşref'in kesin bir kanaat edinmesine yettiği için onunla röportaj yapma arzusu bir kat daha artıyor.

Ruşen Eşref kararlı:

– Paşa hazretleri. Beni ilgilendiren, sizin Çanakkale'yle ilgili hatıralarınızı okuyucularımıza ulaştırmaktır. Bunları yazmakta nasıl bir kötülük olabilir ki bana ziyan gelsin? Sizi sevmemek için sebep mi var paşa hazretleri? Siz Çanakkale'de kan ve gözyaşı içinde korktunuz mu ki bir kardeşiniz sizin bu hatıralarınızı yazmaktan çekinsin? Bu, biz gazeteciler için bir borç, bir şeref değil midir; şayet siz lütfederseniz ben anlattıklarınızı yazarım, neşrine çalışırım. Başaramazsam ilk fırsatta yayımlamak üzere muhafaza ederim.

Kemal, teklifi kabul ya da reddettiğini yine söylemiyor:

– Benden haber bekleyiniz.

"Mustafa Kemal Paşadan rahatsız olan yüksek makam!"

Kemal'den haber beklerken boş durmayan Ruşen Eşref diğer röportajları tamamlayarak Küçük Talât'a götürdü.

Küçük Talât, yapılan röportajları beğenmişti; fakat Ruşen Eşref'in asıl derdi başkaydı:

– Bunları beğendiğinize sevindim efendim; fakat kim bilir Mustafa Kemal Paşa neler anlatacaktır?

Bu sözler üzerine Küçük Talât bir *"Ahh!"* çekti:

– Ah şu işler. Mustafa Kemal Paşayla sizi buluşturacaktım değil mi? Söz, yarın mutlaka size haber vereceğim.

Ruşen Eşref gülümsedi:

– Zahmet buyurmayınız efendim. Bendeniz kendileriyle tanıştım.

Ruşen Eşref, Kemal'le konuştuklarının hepsini Küçük Talât'a anlattıktan sonra:

– İnanınız beyefendi. Mustafa Kemal Paşa Hazretleriyle yapacağımız mülâkat pek muhteşem olacaktır, dedi.

Küçük Talât ise sıkıntılıydı:

– Ben de öyle düşünüyorum, muhteşem olacaktır; lâkin söz aramızda, yapacağınız bu mülâkat bazı çevrelerde hoş karşılanmayacaktır.

Ruşen Eşref, benzer sıkıntıyı Kemal'den duyduğu için daha da şaşırıldı.

Bir şeyler söyleyecekti ki Küçük Talât devam etti:

– Mustafa Kemal Paşa benim sınıf arkadaşımdır. Oldum olası muktedir bir zekâdır. Şahsen kendilerine hürmet besler takdir ederim. Yüksek bir kahraman olduğunu Çanakkale'de bihakkın ispat etmiştir. Gerçi biraz hırçındır, tenkitçidir, biraz da içer. İşte bu tavırları bir yüksek makamı azıcık kızdırmaktadır.

Ruşen Eşref'in şaşkınlığı Kemal'i tanıdığı günden beri her geçen gün artmıştır. Şimdi bile.

Küçük Talât'a sormadan edemedi:

– Efendim, Mustafa Kemal Paşa gibi bir kahramandan rahatsız olan yüksek makam neresidir?

Küçük Talât bu soruyu duymazlıktan geldi:

– Bu bahsi sonra konuşuruz. Şayet kendileriyle mülâkat yaparsanız, hemen bana getiriniz. Ben bütün mesuliyeti üzerime alır yazınızı sansüre göndertmem.

Ruşen Eşref'in şaşkınlığı daha da arttı. Demek sansür müessesesi Mustafa Kemal Paşa için de işlemekteydi.

O bunları düşünürken Küçük Talât devam etti:

– Gerekirse yazınızın tashihini kendim yapar, yazdığınız gibi mecmuaya koydururum. Yani emrivaki yapmak durumunda kalmış olacağım; lâkin başka çare de yok. Mustafa Kemal Paşa gibi bir kumandana mecmuamız sayfalarında yer vermek, bizim kadirşinaslık görevimizdir.

İş tamam, mecmuada şimdilik bir sıkıntı yok; fakat Mustafa Kemal Paşa kim bilir ne zaman haber verecek.

...

Kemal, Ruşen Eşref'i yine şaşırtmıştır. Ertesi gün Dr. Rasim Ferit onun evine gelmiş ve şöyle demiştir:

– Sevgili kardeşim. Paşa seninle tanıştığı için pek memnun kalmış. Ondan mülâkat istemişsin. Seni yarın öğleden sonra saat üçte bekliyor.

Ruşen Eşref sevinir:

– Nerede efendim?

Dr. Rasim Ferit babacan bir tavırla cevaplar:

– Sizi annesinin evinde kabul edecek. Yeri gayet kolaydır. Beşiktaş'taki Akaretler yokuşunda, 76 numarada.

“Sarışın ve gayet sevimli bir yüz...”

Bütün gayretleri ve kahramanlıkları yok farz ediliyordu. Öncele-ri bu durumu ciddiye almamıştı; fakat çevresindeki aciz, beceriksiz hak etsin etmesin göğüsleri madalyalarla dolu; becersin becermesin devletin önemli makamlarını işgal eden zevata bir ders vermeliydi.

Bugüne kadar gereksiz bir tevazu göstererek yanlış yapmıştı. Bu yanlışını devam ettirmeyecek ve bundan sonra hizmetlerini anlatacaktı. Üstelik Türk halkı gerçek manada onun yaptıklarından habersizdi. Kendi hizmetlerini anlatmak demek Türk milletine, içinde bulunduğu uçuruma yakın durumu bildirmek demekti.

Ruşen Eşref'in röportaj yapmak teklifini kabul etmiş ve onu annesinin evine davet etmişti.

...

Ruşen Eşref'in Kemal'le mülâkatı Akaretler yokuşu 76 numaralı evde üç gün sürdü. Her tarafı halı ve kilimlerle kaplı bir odada günde on saate yakın çalıştılar.

Bu röportaj sırasında, yaverler sık sık yeşilimsi çini sobayı ateşlediler. Kemal'le Ruşen Eşref'e kahve taşıdılar. Odanın her tarafına, rafların, etajerlerin, sandalyelerin, koltukların üzerine notlar, belgeler, dağınık defter yaprakları yayılmıştı.

Üzerinde lâcivert sivil bir elbise olan Kemal, başındaki fesini bir kenara koymuştu. Elinden hiç eksik etmediği doksan dokuzluk Necef tespihiyle konuğuna bol bol Bafra-maden sigarası ikram etti.

Ruşen Eşref, röportajı; *“Bir yazarla kahramanın,”* konuşması üslûbu içerisinde ustalıkla kaleme aldı.

Yeni Mecmua'da yayımlanması için hazırladığı yazı serisinde, onu şöyle tanımladı;

“Ben, genç bir sîmada, bu kadar zengin mânâlar gördüğümü hatırlamıyorum. Sebat, tevekkül, tevazu, vakar, saflık, zekâ bütün bu zıt şeylerin toplandığı sarışın ve gayet sevimli bir yüz...”

Kemal hakkında, o güne kadar yapılan ilk ve en ciddî röportaj Ruşen Eşref’in bu yazı serisiydi.

Kemal bu yazı serisinde, gereksiz tevazuu bir kenara bırakmış ve bütün hizmetlerini belgelendirerek anlatmıştı.

...

Küçük Talât, Ruşen Eşref’e verdiği sözü tuttu. Onun röportajını sansüre vermeden yayımladı.

Röportaj yayımlanalı birkaç gün olmuştu. Küçük Talât’ın çekindiği *“Pek büyük makam”* Enver, o sabah harbiye nezaretindeki makamına geldi. Oturur oturmaz da masanın üzerinde duran Yeni Mecmua’nın mart sayısını eline aldı. Şöyle bir karıştırdı Kemal’in fotoğrafını gördü.

Bu da ne?

Uzun röportajı içer gibi okuduktan sonra, dergiyi parça parça edip ortaya saçtı.

...

Ruşen Eşref, Yeni Mecmua’nın mart sayısı basılır basılmaz üç tane dergiyi almış ve Kemal’i ziyarete gelmiştir.

Kemal, konuğuna çay kahve ikram ederken yazıyı bir çırpıda okuduktan sonra Ruşen Eşref’e teşekkür etmiştir:

– Kaleminize sağlık beyefendi. Ben bu derece güzel ifade edememişim; lâkin siz çok güzel kaleme almışsınız.

Ruşen Eşref bu iltifattan sıkılmıştır:

– Aman paşam. Sizin gökyüzüne altın harflerle çaktığınız zafe-riniz yanında, bizim aciz cümlelerimizin sözü mü olur.

Çanakkale zaferinin üçüncü yıl dönümünde mart ayında yayımlanan bu yazı serisiyle Osmanlı aydınları ve halkı Kemal’i ilk kez tanımış oldular.

Aradan üç gün daha geçmişti ki bayilerden derginin toplatıldığı duyuldu. Doğrusu Kemal buna pek şaşırmadı. Böyle bir hareketi Enver’den zaten beklemekteydi; fakat iş işten geçmiş dergi belli yerlere ulaşmıştı.

“Yoksa yeni bir suikast mı?”

Dergi belli yerlere ulaşır ulaşmaz yer yerinden oynadı.

İstanbul sakinleri Çanakkale’deki savaşların önemini öğrendi. *“Allah muhafaza.”* hezimet hâlinde İstanbul’un işgal edilebileceğini bu röportajla fark ettiler.

Çanakkale zaferi kazanılalı tam üç yıl olmuştu. Bu üç yıl zarfında tabii ki birçok tebrik almıştı; fakat her gittiği yerde kucaklanmamış, sokak ortasında çevrilmemişti. İnsanlar onun elini sık-mak için yarışmamıştı. Camlardaki kadınların onu göstererek *“İşte o, Çanakkale Kahramanı Mustafa Kemal Paşa.”* dediklerini işitmemişti.

Bir dergi röportajının etkisine kendisi bile şaşırdı. Basının önemli olduğunu biliyordu; fakat bu denli etkili olabileceğini hesap etmemişti.

Enver’in Harp Mecmuası’na fotoğrafının konmasını engellemesini, son röportajın yayımlandığı Yeni Mecmua’yı toplattırmasını ve nedenlerini şimdi daha iyi anlamıştı.

Üstelik derginin toplattırılması daha büyük merak uyandırmıştı.

İnsanlar röportajda yazılanları dolayısıyla Kemal’in yaptıklarını sohbetlerine konu yapmışlar, telefonlarda birbirlerine aktarmışlardı. Akaretler yokuşunun kadınları yine bire beş katarak Zübeyde’ye yetiştirmişlerdi.

Meğer oğulcuğu Çanakkale’de neler neler yaşamışmış. Her gün ölümle burun buruna değil iç içeymiş. Meğer onu ölümden cep saati kurtarmış.

Zübeyde komşu kadınların anlattıklarını dinledikçe bir hoş oldu; ana yüreği oğulcuğunun yaşadıklarını duydukça ezim ezim ezildi.

...

Yeni Mecmua’daki röportaj, Kemal’in otel hayatını da hareketlendirdi. Sadece Pera Palas’ın yöneticileri değil, yerli yabancı bütün müşterileri her fırsatta Kemal’den zaferin ayrıntılarını dinlemek için çırpındılar.

Onu dinleyenler, Çanakkale zaferiyle birlikte Muş-Bitlis-Çapakçur zaferlerinin ayrıntılarını da öğrenirken Kemal’in bütün başarılarını Mehmetçiğe bağlamasına şaşırdılar.

Kemal günlerini bu şekilde geçirirken Enver'in Başyaveri Kâzım onu Pera Palas'ta ziyaret ederek *"Paşa hazretlerinin kendisini Kuruçeşme'deki yalısına davet ettiğini"* bildirdi.

Kemal bu davete şaşırmakla birlikte icabet etti.

Başyaver Kâzım'ın geldiği otomobile binerek Kuruçeşme'ye doğru yola çıktı. Otomobilde giderken durduk yerde yapılan bu daveti düşünmeden edemedi.

Acaba ne olmuştu?

Yine hangi dağda kurt ölmüştü?

Enver onu niçin çağırmıştı?

Röportajın yaptığı etki dolayısıyla kendisini tebrik mi edecekti? Tebrik edecekse dergiyi niçin toplatmıştı?

Bu düşüncelerle Kuruçeşme'ye geldi. Tanımadığı bir görevli onu salona aldı.

Salonda beklerken kafasında yine *"acabalar"* vardı.

İri kıyım bir adamın salona girdiğini bile görmemişti:

– Paşa hazretleri, üzerinizdeki silâhı veriniz.

Kemal irkildi. Karşısında bugüne kadar görmediği bir adam vardı.

Adamın söylediklerini yanlış anladığını düşünerek sordu:

– Affedersiniz anlayamadım?

İri kıyım adam saygısını bozmadan sözlerini tekrar etti:

– Üzerinizdeki silâhı diyorum efendim. Vermeniz lâzım gelmektedir.

Kemal bugüne kadar Enver'in yalısına üç-beş kez gelmişti; fakat böyle bir uygulamayla karşılaşmamıştı.

İster istemez şüphelendi:

– Sana bu emri veren kimdir?

Bu soru karşısında adam ısrar etti:

– Âdet böyle paşa hazretleri, lütfen silâhınızı veriniz.

Kemal artık sinirlenmişti:

– Sen kimin silâhını istediğinin farkında mısın adam! Yıkıl karşımdan, derhâl Başyaver Kâzım Beyi çağır.

Kemal adamdan iyice şüphelenmişti. Adamın iri kıyım yapısı, pos bıyıkları, yüzündeki yara izi Teşkilât-ı Mahsusanın silâhşorlarından biri olduğu kanaatini uyandırmaktaydı.

Kemal; “*Yıkıl karşımdan.*” derken adamın ilk hareketinde ondan evvel silâhını çekip ateşleyecek bir vaziyet aldı.

Onun tetikte olduğunu gören adam, gözünü Kemal’den ayırmadan geri geri çekilerek salondan çıktı.

Kemal’in şüphesi artmıştı. Adam çıkınca silâhını çıkardı, ağzına mermi verdi ve ateşe hazır vaziyete getirerek cebine koydu. Sonra da salonun en uygun yerinde, kendisini en kolay savunabileceği bir kanepe arkasını gözüne kestirerek başyaveri beklemeye başladı.

O başyaveri beklerken diğer bir kapıdan gergin bir çehreyle Enver girdi. Silâhlı bir saldırı bekleme pozisyonunu almışken Enver’in gelmesiyle rahatlasın mı tümünden mi gerilsin bilemedi.

Enver’le Kemal önce durgun bakıştılar.

Sonra Enver birden gülümseyerek elini uzattı:

– Mustafa Kemal Bey kardeşim. Hanemize hoş geldiniz, şerefler verdiniz.

Eh, bu durumda; “*Hoş bulduk, biz de şeref yap olduk.*” demekten başka çare yoktu. Geniş koltuklara oturarak kahvelerini içtiler, sohbet ettiler; fakat ne Kemal silâhının niçin istendiğini, ne Enver istendiyse niçin verilmediğini sormadı. Yeni Mecmua’daki röportajdan da mecmuanın toplatılmasından da tek söz etmediler.

Kuruçesme’den ayrılan Kemal şaşkındı.

Şimdi bu ne demekti?

Kuruçesme’ye niçin çağrılmıştı?

O adam silâhını niçin istemişti?

Yoksa yeni bir suikast teşebbüsüne girişilmiş sonradan vaz mı geçilmişti?

Fakat Enver kendisine yapacağı suikastı evinde plânlayacak kadar aptal değildi.

O hâlde?

Bunlar Kemal’in kafasında cevapsız sorular olarak kaldı.

“Dolandırıldın da haberin yok!”

Pera Palas’ta var olan popülaritesi tümünden artmıştı.

Müdüründen garsona tüm personel onu rahat ettirmek her isteğini hemen yerine getirmek için seferber olmuşlardı.

Otel ücretini haftalık ödüyordu.

Bugüne kadar da tıkr tıkr ödemişti; fakat son iki haftalık fatura kendisine ulaştırılmamıştı.

Kemal barda otururken yanına gelen otel müdüründen faturaları göndermesini istedi.

Pera Palas idaresinin hayli indirimli bir fatura göndermesine rağmen bir asker maaşı için yüklü bir faturaydı.

Yaptığı masrafları topladı. Mevcut parasıyla karşılaştırdı.

Evet, küheylânların parası suyunu çekiyordu.

Paşasının para hesabı yaptığını gören Cevat Abbas onu rahatlatan bir hatırlatma yaptı:

– Meraklanmayınız paşam, siz artık zenginsiniz.

Kemal şaşırılmıştı:

– Nasıl zenginim çocuk, para bitmek üzere.

Cevat Abbas güldü:

– Olur mu paşam. İkimiz de zenginiz. Bankere verdiğimiz paralar kim bilir kaç katlanmıştı?

Kemal'in yüzü aydınlanıverdi.

Sahi ya nasıl da unutmuştu. Almanya'ya gitmeden önce bankere yüklü bir para vermişlerdi.

Banker beyefendi verdikleri parayla İzmir'den İstanbul'a mal getirip satacaktı. Her sattığında onların sermayeleri ikiye katlanacaktı. Bankerin yelkenlisi bugüne kadar İzmir'e en az beş altı kez gidip-gelmiş olmalıydı. Onların paracıkları da en az üçe-dörde katlanmış olmalıydı.

...

Heyecanlanan Kemal paracıklarının üçe mi dörde mi katlandığını öğrenmek için banker beyefendinin bürosunun yolunu tutar.

Giderken Ali Fethi'ye de uğrar. Ona önce Enver'in yalısında olanları anlatır. Ali Fethi, Kemal'in ne kadar büyük bir tehlike atlattığını düşünürken o paracıklarından ve bankerden bahsetmeye başlar.

Ali Fethi hâlâ Kuruçeşme'de olanların tahlilini yaparken o; "*Ticaret, yelkenli, incir, üçüncü sefer, İzmir-mizmir, dörde-mörde katlama vs.*" gibi bir şeyler söylemektedir.

Ali Fethi; Kemal'in Almanya'ya giderken bankere verdiği parayı hatırlar. Sonra dikkat kesilir. Para meselesini ve olanları Kemal'den bir daha dinler. Meseleyi anlayınca "*Eyvah!*" der.

Ali Fethi “*Eyvah!*” derken Kemal hâlâ anlatmaktadır:

– Bizim parayı üçe-dörde katlayacak yelkenli İzmir’e gitmişti. Oradan aldığı incirleri kaçta satacak biliyor musun? Sattığı paralarla bizim para kaçta katlanacak biliyor musun?

Ali Fethi bağırır gibi konuşur:

– Sen ne kadar safsın be adam. Hem ne yelkenlisi, ne incir-minciri birader. Dolandırıldın da haberin yok.

Kemal de arkadaşına sitem eder:

– Aşk olsun Ali Fethi, ne kadar kötü kalplisin. Banker beyefendinin nezaketini görmedin mi? Verdiğim parayı saymaya bile te-nezzül etmemiştin.

Ali Fethi başını iki yana sallar:

– Kafanı çalıştır a benim saf Kemal kardeşim. Hangi hırsız çaldığı parayı sayar.

Bu Ali Fethi böyleydi işte. Ona, insanlara güvenmeyi bir türlü öğretememişti. Aslında böyle bir adamla arkadaşlık bile yapılmazdı; fakat çocukluktan beri süren ilişkiyi birdenbire kesmek de olmazdı.

Geçmiş günlerin hatırına Ali Fethi’yi affetti.

...

Ali Fethi’den fayda olmayacağını gören Kemal, banker beyefendiyi kendisine tavsiye eden eski dost Rıza’ya gider.

Rıza hiç de Ali Fethi gibi değildir; fakat verdiği bilgiler Kemal’i rahatlatmaz:

– Galiba yanlış bir limana mı mimana mı girince; “*İnciriniz kurtlu-murtlu.*” diye rüşvet istemişler. Banker beyefendi buna pa-buç bırakırlar mı? Satmışlar tâbi; fakat İstanbul’a dönerken ne getirecekleri konusunda kararsız kalmışlar.

Eski dost Rıza mı konuşmayı bilmemektedir? Yoksa bizimkinin kafası karışmış da anlamamakta mıdır?

Kemal; “*Belki adam güzel anlatmıştır da ben anlayamadım. En iyisi banker beyefendiyi ziyaret etmek.*” der ve bütün cesaretini toplayarak ona gider.

Banker beyefendi Kemal’i öyle güzel karşılar ki garibim utan-cından, ziyaretinin nedenini bile söyleyemez. İçinden Ali Fethi’ye atar tutar; “*Vah şu Ali Fethi’nin kötü kalbine. Böylesine beyefendi bir adamdan kuşkulamak akıl kârı mı?*”

Parasının durumunu bile soramaz; fakat gönül rahatlığıyla otele döner. Dönmesine döner de bir hafta sonra içindeki kurt tekrar acır. Acıkınca da içini kemirmeye başlar. Kemal de can havliyle banker beyefendinin yazıhanesinde soluğu alır.

Ve nihayet sorar:

– Beyefendi, hani İzmir’e giden yelkenli demiştiniz ya. Ne oldu? Dönebildi mi?

Banker beyefendi pişkindir:

– Haa, şu yelkenli? Eli kulağında paşa hazretleri. Döndü dönecek. Yelkenli dönmemiştir; ama Kemal otele döner.

Birkaç gün içerisinde merakı yine depreşir. Tekrar gider banker beyefendiye.

Aldığı cevap yine aynıdır. Döndü dönecek.

Yelkenli geciktikçe Kemal’de nihayet şüpheler başlar.

Onun son ziyaretinde şüphelendiğini gören banker beyefendi, hemen müjdeyi verir:

– Gözünüz aydın paşam. Yelkenlimiz yarın ikindi vakti geliyor.

İşte bu haber güzeldir, şüpheleri kaybolur Kemal’in. Sabaha kadar yine hülyalara dalar. Erkenden kalkar ve Sultanahmet meydanının deniz gören bir köşesinde, paralarını üç-beşe katlayacak olan yelkenliyi beklemeye koyulur. İkinci geçer, akşam olur, çok geçmeden yatsı bile uçar gider.

Ertesi sabah erkenden banker beyefendinin bürosunda soluğu alır; fakat...

Daha önce hep keyifli, mutlu, kalantor gördüğü banker beyefendi, iki gözü iki çeşme ağlamaktadır:

– Çok yazık oldu paşam, teknemiz battı. Bütün servetimi ona yatırmıştım.

Kemal çok bozulur; fakat tekne battığına göre yapacak bir şey yoktur. İşte bütün hayalleri bitmiş, paracıkları denizin dibini boylamıştır. Bir süre sonra kendi parasından vazgeçer, banker beyefendiye acımaya başlar.

Kendi parası nihayet üç-beş kuruştur; fakat beyefendinin tüm serveti o yelkenlidedir:

– Sağlık olsun beyefendi. Demek kısmet değilmiş, diyerek adamcağızı teselli eder.

...

Kemal'in parasıyla birlikte annesinin de küçük bir kuşun kanadında uçup gitmiştir. Bütün mesele küçük kuşun kanadında giden parayı Zübeyde'ye nasıl söyleyecektir.

O, kaybettiği parayı çabuk unutmuştur; fakat Cevat Abbas yediği kazığı hazmedemez. Yıllardır dişinden tırnağından artırdığı, yüz elli lirasının çarpılması ağırına gitmiştir.

Bir gün, Unkapanı Köprüsü'nde banker beyefendiye rastlayınca yakasını toplar:

– Bana bak ulan, senin yalanını paşam yutmuş olabilir; lâkin beni kandıramazsın. Ya şimdi paramı verirsin ya da seni köprüden atarım.

Üçkâğıtçı banker beyefendi, postun pahalı olduğunu görünce, Cevat Abbas'ın parasını verir.

“Gitti Alman geldi Alman!”

Kemal'in parası küçük kuşun kanatlarında uçup giderken Mavi Kuş cephelerden hezimet haberleri getiriyordu.

Arabistan ve Irak elden çıkmıştı.

Bağdat'ı kurtarmak ve İngilizleri tüm Arabistan'dan çıkarmak için gelen Falkenhayn, Kudüs'ü savunmadan terk etmiş, şimdi bütün Filistin elden gitmişti.

Türkler, Bağdat'tan sonra Kudüs için de ağıtlar yakıyordu. En son Eriha da elden çıkmış İngilizler Avca ırmakları hizasına dayanmışlardı. Bütün Osmanlı ordularında kuzeye doğru genel bir çekilme başlamıştı.

Nablus da boşaltılacağından telefon ve telgraf tesisleri tahrip ediliyordu.

Canı derdine düşmüş Almanlar savaş meydanlarından çekilmek üzereydiler. Büyük tehlike Türklerin kapısına dayanmış tehlike çanları kulakları tırmalıyordu.

Fransızlar Trakya'dan, İngilizler Suriye'den Anadolu'ya girmek üzereydiler.

Enver hatasını çok geç anlamış Falkenhayn'dan; ancak büyük bir bozgun ve Kudüs'ün kaybından sonra kurtulmayı düşünebilmiş ve Alman imparatorundan; *“Hediye kumandanı”* görevden almasını istemişti.

Alman imparatoru 25 Şubat 1918’de Yıldırım Orduları Grup Kumandanı Falkenhayn’ı görevinden alarak yerine yine bir Alman olan Limon Von Sanders’i atamıştı.

Enver ilk kez bir Alman’ın görevden alınmasını istemişti. Bunun arkasının gelmesi tehlikeli olabilirdi.

Alman İmparatoru II. Wilhelm, Enver’i kontrol altında tutmak üzere General Von Sekt’i İstanbul’a gönderdi.

Gitti Alman geldi Alman.

“Aldınız başınızı koşturup gidiyorsunuz!”

Rusların cepheleri terk etmelerinden sonra baş gösteren Ermeni tehlikesi çok büyümüştü. Tüm Doğu Anadolu Türklüğü toplu bir katliamla karşı karşıyaydı.

Mevsim kış ve bir askerî harekât mümkün değildi; fakat tehlike de büyüktü. Osmanlı ordusu bütün zorluklara rağmen Doğu Anadolu Türklüğünü kurtarmak üzere harekete geçmişti.

Felâketler arka arkaya geliyordu. İşlerine geldiği zaman para silâh ve mühimmat gönderen Almanlardan yardım istendiği hâlde cevap bile verilmemişti.

İş başa düşünce Kâzım Karabekir kumandasındaki bir Osmanlı tümeni soluk aldırmayan kara kışta ve yol-iz belli olmayan arazide 12 Şubat 1918 günü Erzincan’a doğru harekâta başlamıştı.

Karabekir, ordu kumandanı Vehip Paşanın itirazına rağmen mecburî bir gece yürüyüşüyle Erzincan ovasını geçmişti. Anîden bastıran Osmanlı askerini beklemeyen Ermeniler kaçışmış ve Erzincan kurtulmuştu.

Karabekir, kurtulan Erzincan’da şehitlerin gömülmesini sağlamış önemli miktarda erzak ve mühimmat ele geçirmiş ve Ermenilerin kaçarken yıktıkları köprü ve stratejik yerleri yeniden inşa etmeye başlamıştı.

Erzincan’ın kurtuluşunun üçüncü günü Ordu Kumandanı Vehip Paşa kente gelmiş ve halka şöyle seslenmişti:

– Erzincan ve havalisini bir vuruşla ele geçiren Kâzım Karabekir’i yalnız siz değil, oğullarınız ve torunlarınız da unutmasın.

Coşkun tezahüratlar karşısında halka hitap eden Karabekir mütevazıydı:

– Kahramanlığı yapan ben değilim, ordunun fedakâr evlâtlarıdır.

Karabekir'in sözleri halkı coşturmuştu. Alkışlar, hıçkırıklar, haykırışlar birbirine karışmıştı.

Ermeni çeteleri katliamlarına Erzurum'da da devam ediyorlardı. Karabekir bir an önce harekete geçmek için sabırsızlanırken Enver'den bir tel almıştı.

Enver, ondan; *"Bakü'ye gitmesini ve orada kurulan bir Müslüman teşkilâtın başına geçmesini,"* istemekteydi.

Enver hiç değişmemişti.

Karabekir Enver'e acı bir cevap yazmıştı;

"Her şeyden evvel kendi yurdumuzu derhâl kurtarmamız lâzımdır. Şu hâlde benim yapacağım tek iş bir an evvel Erzurum'u kurtarıp hududumuza dayanmaktır.

Herhâlde kendi memleketimizde inleyip duran halkımızı kurtarmadan, başka bir tarafa ayrılmak benim için doğru değildir."

Ve Karabekir tümenini Erzurum'a doğru hareket ettirmişti.

İlerleyen tümen karşısında Ermeniler yakıp yıkarak gerilemekteydi.

25 Şubat'ta Aşkale'ye 26 Şubat da Yeniköy'e girilmişti. Ermeniler Erzurum'a doğru kaçmaktaydı.

Erzurum yakınlarındaki Yeniköy'e gelen Karabekir kente girmek için Ordu Kumandanı Vehip Paşadan izin istemişti.

Fakat Vehip Paşa, Karabekir gibi düşünmemişti.

O, bir tümenle Erzurum'un kurtarılacağına inanmıyordu. Arkadan gelmekte olan II. Kolordunun beklenilmesi gerektiğini düşünmekteydi.

Erzurum'a girmek için izin isteyen Karabekir'e olumsuz cevap vermişti;

" (...) Kâzım Bey aldınız başınızı koşturup gidiyorsunuz. Muvafakiyetlerinizden memnun olmuyor değilim; fakat sağ ve sol yanlarındaki kolorduları hizanıza alamıyorum. Ben cephe hattı çiziyorum. Sen 60 km daha ileri fırlıyorsun. Şimdi de yalnız bir tümenle Erzurum'a atılmayı teklif ediyorsun."

Karabekir'inse kaybedecek zamanı yoktu. II. Kolordunun Kop Dağı'nı aşması zaman alacaktı. Bu zamana kadar kendi tümeni Erzurum'a varabilirdi. Bunu yapmalıydı; çünkü tümeninde yiyecek sıkıntısı başlamıştı.

Üstelik Ermeniler katliam yaparken Erzurum'un kıyısında beklemek olmazdı.

Fakat Vehip Paşa izin vermemişti.

1 Martta Karabıyık ambarları ele geçmiş 200 ton erzakla durum çok rahatlamıştı. Karabekir kendi kumandanlık inisiyatifini kullanmaya karar vermiş 11 Mart sabahı bütün cephelerden taarruza başlamıştı.

Erzincan'a gelen Vehip Paşa bu taarruzu öğrenince telefona sarılmış ve Karabekir'e; *"Emirlerim ifâ olunmamıştır. Tehlikeli bir durum ortaya çıkmıştır. Bu tertibat ile Erzurum'a giremezsiniz."* diye bağırmişti.

Ancak Karabekir; her şeyi 150 km uzaktaki ordu kumandanından daha iyi gördüğünü ve değerlendirdiğini düşünmekteydi. Kendisine izin vermeyen Vehip Paşayı daha fazla dinlemek istememiş ve yaverine işaret ederek telefon konuşmasını kasıtlı olarak kestirmişti.

12 Mart 1918 sabahı Erzurum, 16 Martta Horasan, 17 Marttaysa Narman, Karabekir'in cesareti ve fedakârlığı sayesinde kurtulmuştu.

21 Mart 1918'de de 93 Harbi hududuna kadar olan bölgeler tamamen ele geçmişti.

Başarılarından dolayı Karabekir'e Kılıçlı II. Osmanî Nişanı verilmişti.

Bu kış kıyamette Türklerin Erzurum karşısına geleceğini düşüneyemeyen Ermeniler hazırlıksız yakalanmışlardı. Yiyecek ve mühimmat depoları yok edilmeye bile fırsat verilmeden ele geçmişti.

Vehip Paşa Erzurum'un kurtuluşuna sevinmişti; fakat Karabekir'in kendi emrini kulak arkası etmesini de hazmedememişti.

Karabekir, Vehip Paşadan çok sert ve onur kırıcı bir telgraf almıştı.

Vehip Paşa telgrafında; *"Astlarından neferane itaat."* istemekteydi.

Karabekir bir cevap yazmıştı;

“Neferane itaat ne demek? Müstakilen hareket eden büyük bir sevk ve idare kumandanı; arazi, iklim, mevsim, düşman gibi müesirler karşısında vazifesini ve elindeki kuvvetin kudretini hesaplayarak hareket etmek mecburiyetindeyken; “Hazır ol.” kumandasında kendini toparlayan bir nefer gibi nasıl sayılı adım atar? Enver Paşa bu bedbaht düşüncesiyle Sarıkamış’ta koca bir orduyu perişan etmedi mi?”

Karabekir ileri harekâta devam etmiş önce Sarıkamış’ı daha sonra da rüyalarına giren Kars’ı kurtararak kaleye Türk bayrağı çekmişti. Daha sonra Arpaçay, Gümrü işgalden kurtarılmıştı. Buradaki top, tüfek, vagon lokomotifleri Kars ve Sarıkamış’a gönderildi; fakat Ermeni çeteleri yakıp yıkmaya devam ediyordu.

Karabekir 26 Mayıs’ta Karakilise’de 27 Mayıs’taysa Elegez Dağı doğusunda Ermenileri bozguna uğrattıktan sonra Ermeni direnişini kırdı.

Bu yenilgiler üzerine Ermenistan barışa razı oldu.

“Bizi bekliyor Turan!”

Rusların Ermeni’nin insafına bıraktığı tüm iller kurtarılmıştır. Şimdi Osmanlı ordusunun önünde Kafkaslar var.

Yine bulutlara çıkar Enver. Yüzyıllardır Rus emperyalizmi altında inleyen topraklar önünde ve ona engel olabilecek hiçbir güç yok. Önce ve hemen, kardeş Azerbaycan’ı kurtararak işe başlayacak. Sonra Türkmenistan, Kırgızistan, Kazakistan, Özbekistan...

Sadece Türk soylu kardeşler değil, İslâm kardeşler de kurtarılabilecek. Hindistan’dan da İngilizler kovulacak, Pakistanlı dindaşlar hürriyetlerine kavuşturulacak.

Güzel gözleri dolar Enver’in.

Heyecandan kendisini tutamaz ve bir marş tutturur;

“Kalk ayağa!

Bizi bekliyor Turan.

Kahire’den Batum’a

Hindistan’dan Afganistan’a

Biziz beklenen!”

Kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver bu marşı sadece kendisi değil, tüm ordulara söyler.

Enver'in ufukları sadece Kafkasların doruklarında kalmaz, Hazar Denizi'ni de aşıp Çin Seddi'ne kadar uzanır.

İyi ki büyük, yüce ve de ulu Alman milletiyle ittifak yapmıştır.

İyi ki ayrı barış safsatalarına kanmamış, Kemal'i dinlememiş ve mutlu sona ulaşmıştır.

Ve şimdi savaştan önce Bulgarlara peşkeş çekilen toprakları geri isteyecektir. Öncelikle de dağılan Rusların donanmasını Alman dostlarla paylaşacaktır.

Alman dostlar!

Alman dostlarla, daha kim bilir ne büyük zaferlere imza atacaktır.

Atacaktır da!

Fakat o da ne?

Azerbaycan'ı da kurtarmak için hazırlanırken yıllardır kanlı dış-
lerini gizleyen Almanlar karşısına dikilir;

“Brest Litovsk Antlaşmasına göre kaybettiğiniz toprakları aldınız. Daha ileri gidemezsiniz. Bulgarlara verdiğiniz toprakları rızanızla verdiniz onu da isteyemezsiniz.

Rus donanmasından hangi hakla pay istiyorsunuz bu donanma Almanların kurduracağı Ukrayna Cumhuriyetinindir.”

Şaşırmış, kalakalmıştır Enver.

Bu ne demektir?

Bu nasıl olur?

Bu, bu bu?

Hemen büyük Alman dostların zamanında kendisine verdiği sözleri hatırlatma, II. Wilhelm'in kendisine verdiği vaatleri ispat çabasına girer.

Almanya'daki askerî temsilci Zeki Paşaya çektiği telgrafta;

“İmparator hazretleri filan gün şunu demişti, falan gün hem de Talât Paşanın yanında bana;”- Trakya'nın size iadesi için Dobruca'yı Bulgarlara karşı elimde rehin tutuyorum.” demişti. Orada filan da vardı falan da mevcuttu.”

Zavallı Enver!

Zavallı Enver'in bilmediği bir şey vardır.

Alman İmparatoru II. Wilhelm; ya aslı olmayan şeyler söylemek ya da söylediklerini unutmalarıyla meşhurdur.

Diğer emperyalistlerden farkı olmayan, yeri geldiğinde İngiliz'i Fransız'ı aratmayacak olan bir sömürgeci olan Alman sözünü tutmuyordu.

Telâşlanır Enver.

Almanlarla yaptığı ilk antlaşmayı alır ve büyükelçinin yanına gider:

– Sefir hazretleri işte antlaşma! Lütfen taahhütlerinizi yerine getiriniz.

Alman büyükelçi dudak бүker:

– Bu antlaşmada hiçbir taahhüt yok ekselâns. Aramızdaki ittifak ancak bir avukat ile müvekkili arasındaki görüşme mesabesindedir.

Enver bozulur, bu sefer Talât'ı Bulgarlara gönderir.

“Biz sizden tek bir asker bile istemedik!”

Talât Bulgaristan'a gitti.

Kral onu güler yüzle karşıladı ve onunla konuşması için bir temsilci atadı.

Temsilci Tonçef, Talât'ı bir köşeye çekti:

– Ekselâns, isterseniz iki siyasî gibi değil, iki dost gibi konuşalım.

Talât memnun oldu:

– Evvelâ şunu bilmenizi isterim. Bizim Bulgaristan'dan mukaveleyle bir şeyler istemeye hakkımız olmadığını biliyorum.

Tonçef gülümsedi:

– O hâlde neyi konuşacağız ekselâns?

Tonçef haklı. Arada resmen imzalanmış bir antlaşma yoksa ne konuşulacaktı?

Buna rağmen Talât devam etti:

– Gerek Dobruca gerek Serez ve Manastır cephelerinize yardım için ordularımızı göndermeden önce sizinle bir ittifak yapmadık; fakat dostunuz ve müttefikiniz olarak sizden taleplerimiz

var. Size gönderdiğimiz ordularla tüm Romanya'yı aldınız. Şimdi zapt edilen yerlere son şekil veriliyor. Biz de hakkımızı istiyoruz. Siz bütün Dobruca'yı, Maravya'yı, Bütün Makedonya'yı, Arnavutluk'un bir kısmını ve tamamen Müslüman halkın bulunduğu Drama ve Kavala'yı alıyorsunuz. Bulgaristan bir misli büyüyor. Biz ise zaten bizim olan ve size harpten önce verdiğimiz Mestan suyu sınır olmak üzere Gümölcine sancağını istiyoruz. Üstelik bütün toprakları memleketimizin yarısı işgal altındayken size gönderdiğimiz kuvvetler sayesinde aldınız. Yarın bizden bunların hesabını sorarlar. Halk bize; "*Ne kazandınız?*" derlerse ne cevap vereceğiz.

Tonçef kılını bile kıpırdatmadı:

– Halkınız size ne sorar, siz ne cevap verirsiniz bilemeyiz ekse-lâns. Bize gönderdiğiniz orduya gelince. Biz sizden tek bir asker bile istemedik. Biz harbe girerken Almanlarla antlaşma yaptık. Onlar bize altı tümen göndereceklerdi. Biz Alman askeri beklerken siz geldiniz. Demek ki kendi askerlerinin yerine sizinkileri gönderdiler. Kusura bakmayın, bize bir yardım yapmış değilsiniz.

Talât olduğu yerde kalakalır.

Konuşurken cümleleri toparlayamaz:

– Doğrusu, şey. Yani Almanlarla böyle bir antlaşma yaptığınızı bilmiyorduk.

...

Memurlara maaş ödeyemedikleri için savaşa girmişlerdi.

Yüz binlerce Mehmetçiği sırf Almanlar istiyor diye buzullarda, dağlarda, çöllerde kırdırmışlardı.

Halkı aç bırakmışlar, kendi idare ettikleri devleti kendileri soy-muşlar, soyanlara fırsat vermişler ya da soyguncuları yakalayama-mışlardı.

Tüm ikazlara kulak tıkamışlardı.

Bir kere delinmekle bir şey olmaz diyerek anayasayı delik deşik etmişlerdi.

Dev bir savaşa girerken Almanlarla yapılan antlaşmalarda Osmanlı menfaatlerini düşünmemişler; Bulgarlarlaysa iki satırlık yazılı bir antlaşma yapmamışlardı.

Ve bu adamlar son on yıldır devlet yönetiyorlardı.

“Sol böbreğin taarruzu!”

Enver’in çok güvendiği Almanlar verdikleri sözü tutmamış. Bununla da kalmamışlar Osmanlı ordusunun Azerbaycan’a girişini engellemişler.

Rus donanmasındaki gemilerin yarısı da alınamamış.

Müttefik Bulgarlar aldıkları yerleri vermemiş.

Avrupa’ya gönderilen ordular boşa gitmiş, Mehmetler boşa ölmüş.

Ve şu anda yapılacak bir şey yok.

Son on yıldır devleti idare edenler sessiz.

Fakat bunca kayıp ve beceriksizlikler karşısında bağırması beklenen biri var.

O da sessiz.

Kemal son günlerde ortalarda görülmemiş.

Çünkü hasta!

Sol böbrek sağdakini atlatıp hücumla geçmiş.

Ve onu iki büklüm etmiş.

Pera Palas’ta mecburî istirahatla.

Yani mecburî hapislik!

Bu hapislik, 101 numaralı dairenin girişinin sağındaki yatak odasında.

Hapisliğinin ilk günlerinde, dairenin Haliç’e bakan iki balkonu onu sıkıntıdan kurtarıyor.

Bu dairenin manzarası, İstanbul’un en güzel yerini gören bir pozisyonda.

Karşıda, adım başı minarelerle süslü, ahşap evlerle dolu semtler.

Kasımpaşa’daki Müslüman mezarlığında hareketsiz uzun servislerin başı bulutlarla oynuyor.

Daha ilerde çıplak tepelerin birinin üzerinde kurulmuş Yahudi maşatlığı var. Bunların hepsi birlik olmuş, karanın içine dalmış sudan bir bıçak gibi görünen Haliç’i çevrelemiş.

Haliç’in sonundaysa iki uzun minaresiyle göklere kucak açmış yakaran Eyüp Cami ve türbesi var.

Ve bu manzara memleketin hüznü ruhuna karamsarlık üflüyor. Bu üflenene karamsarlık, sol böbreği taarruza geçmiş Kemal’in ruhuna bıçak gibi saplanıyor.

Rasim Ferit, böbreğiyle birlikte ruhen de hastalanmasından korktuğu arkadaşını ilk muayene eden doktor. Tahlil, tedavi, ilaçlar; hiçbirini fayda etmiyor. Sonra başka başka doktorlar. Yeni tahliller, yeni tedavi yolları ve yeni ilaçlar.

Bir hafta sonra rahatlar gibi oluyor; fakat sol böbreğin durmaya niyeti yok, yeni bir taarruz daha.

Son taarruz onun okumasına bile izin vermiyor.

Yatakta saatlerce yatış.

Yüzüstü, yan üstü, sırt üstü yatarken ve daha akla gelen gelmeyen tüm yatış pozisyonlarını uyguluyor.

Nasıl yatarsa yatsın, iki eli sol böbreğinin üstünde.

Sırt üstü yatarken tavanın iki bölmesini, çevresindeki deseni gözleriyle defalarca geziyor. Elleri sol böbreğinin üzerinde ayağa kalkabildiği zaman yatağının baş ve ayakucundaki ahşap işlemenin ustalarını tebrik ediyor kendi kendine. Üzeri ceviz işlemeli üç kapaklı gardırobun kapılarını amaçsız defalarca açıp kapatıyor. Oymalar üzerinde parmaklarını defalarca gezdiriyor.

Yataktan kalkamadığı zaman sık sık yan taraftaki sehpa üzerinde duran telefonu kullanıyor. İlaçlardan çok, onu banyodaki küvet rahatlatıyor. Saatlerce sıcak suda kaldıktan sonra bornozu giyip banyonun hemen yanındaki divana uzanıyor.

Annesinin evinde olmayan rahatlık; alafranga tuvalet. Günlük gazeteleri klozete oturarak okuyor.

Annesi.

Annesinin kadınısı kokan evi.

Kardeşi Makbule.

Makbule değil Makbuş.

Acaba eve annesiyle Makbuş'un yanına mı gitmeli?

Yok yok, Zübeyde onun bu hâline dayanamaz. Makbuş zırlı zırlı ağlar. Abdürrahim'le Afife üzülür.

Allah'tan Cevat Abbas var.

Cevat Abbas yine en yakın yardımcısı; fakat o da zor durumda. Harbiye nezaretinden başka bir hizmete verilmek isteniyor.

Kemal yattığı yerden Cevat Abbas için sağa sola telefonlar ediyor. Telefonla yetinmiyor Cevat Abbas'ı bir yerlere gönderiyor. O gidince Kemal'in hizmetine yaverinin emir eri Şevki bakıyor.

Cevat Abbas'ın emir eri Şevki, okur-yazar temiz bir Anadolu çocuğu. Uyanık geçiniyor; ama saf. Dürüstlüğü, içinden geçenleri hiç saklamadan söylemesi, birtakım sakarlıklara neden oluyor.

Kemal ona bazen alabildiğine kızıyor, bazen de böbreklerinin izin verdiği ölçüde gülüyor. Aslında doya doya bir kahkaha atmak istiyor; fakat ne mümkün. Ah sol böbrek, ah alçak böbrek. Gülmesine bile izin vermiyor.

Gülemeyince hırsını Şevki'den alıyor. Yine çağırıp bağırıyor.

Şevki her an, kızılacak, bağırılacak bir şeyler yapabilmek kabiliyetiyle (!) de donatılmış.

Kemal kızarken ya da ona iltifat ederken Şevki'nin tepkileri standart.

Sevildiği zaman da kızıldığı zaman da aynı.

Boş boş bakıyor.

“Enver izin verirse!”

Kemal'in Pera Palas'ın 101 numaralı dairesinde ağırlar içinde kıvranmaları bir ayını doldurmak üzereydi.

Başta Dr. Rasim Ferit olmak üzere doktorların biri gelip biri gitmiş; fakat onu kıvrandıran sancılar hafiflememişti.

Belinin yan arka taraflarından taarruza geçerek şarapnel gibi saplanan ve onu iki büklüm bırakan bu sancılar, yürümesine bile imkân vermemişti.

Dr. Rasim Ferit onu sık sık ziyaret ederek her fırsatta ikaz etmişti.

Ve o gün yine geldi. Kemal'i tekrar muayene etti.

Durumunda bir iyileşme görmeyince sert çıktı:

– Sağlığınıza dikkat etmelisiniz. Siz bu memlekete lâzımsınız paşam.

Kemal ise işin şakasındaydı:

– Bunu senden başka söyleyen var mı?

Rasim Ferit ciddî bir yüzle cevap verdi:

– Çoook.

Kemal saydı:

– Benim bu memleket için gerekli olduğumu padişah düşünüyor mu, Veliâht Vahdettin Efendi düşünüyor mu? Ya Enver, ya Talât, ya Cemal?

Bu sorulara Dr. Rasim Ferit'in vereceği cevap yoktu:

– Şimdi padişahı, veliahdı bırakalım paşam. Ciddî bir tedaviye ihtiyacınız var.

Kemal, böbreklerinden gelen acıyla yüzünü kıstı:

– Ağrılarım pek fazla doktor.

Dr. Rasim Ferit çareyi söyledi:

– Viyana'ya gitmelisin Kemal. Seni dostum Dr. Buyes'e gönderelim.

Kemal gülümsemeye çalıştı:

– Sen gönderirsin; fakat ya Enver!

“Günahını almışız!”

Enver...

Osmanlı ordularının en yükseğindeki adam.

Bir yandan cephele, diğer yandan koltuğunu koruma kavgaları. Talât meydanda, Cemal meydanda; fakat Kemal ortalarda yok.

Uzun süre onun ortalarda bulunmayışından kuşkuluyor; acaba yine ne işler çeviriyor?

O gün imzalaması gereken evraka göz atarken eline bir dilekçe geçiyor.

Dilekçenin altında, İstanbul İl Sağlık Müdürü Dr. Rasim Ferit'in imzası var.

Dr. Rasim Ferit yazısında; *“Mustafa Kemal Paşanın tetkiklerinde koli basiline rastlandığını, böbrek rahatsızlığının olduğunu ve kendilerinin Viyana’da tedavi edilmeleri gerektiğini,”* bildirdikten sonra heyet raporunu da dilekçeye eklemiş.

Vay be!

“Günahını almışız!” diyor Enver.

Üzülsün mü sevin sin mi bilemiyor. Kemal'in Viyana'ya gitmesi demek, en az bir, belki iki ve hatta üç beş ay ayakaltından uzaklaşması demek.

Bu iyi işte!

Yaverini çağırıyor.

Kemal'e en üst dereceden avans ve yolluk verilmesi, yanına bir emir eri alabilmesi ve Viyana'ya bir an evvel hareket ettirilmesi için emir veriyor.

Dr. Rasim Ferit'in eline verdiği raporu harbiye nezaretine getiren Cevat Abbas bütün işlerin yarım günde yapılmış olmasını kendi kabiliyetine yoruyor.

Bunu Kemal'e anlatırken haklı olarak övünüyor; fakat o anlıyor. Cevat Abbas'a gülümseyerek karşılık veriyor.

Hemen hazırlıklara başlanıyor. Valizlere elbise, çamaşır, tıraş takımı, havlu, kalem defter, kitap dolduruluyor.

Cevat Abbas ise daha bir telâşlı; çünkü harbiye nezaretinin ısrarı devam ediyor. Nezaret onu Mustafa Kemal Paşanın yaverliğinden alıp başka bir göreve atamak istiyor. Üstelik paşası hastayken ona en çok ihtiyacı olduğu bir zamanda.

Bu atamayı durdurmadan İstanbul'dan ayrılmak olmaz. Bu durumda paşasıyla Viyana'ya kendisinin gitmesi mümkün değil.

O hâlde birini bulmalı.

O biri öyle biri olmalı ki paşasının bir dediğini iki etmemeli, eli ayağı olmalı, onun her isteğini yerine getirmeli.

En münasibi kendi emir eri Şevki.

Fakat Şevki saf.

Mustafa Kemal Paşaysa çok titiz.

Buna rağmen Şevki'nin gitmesinden başka çare yok. Kemal de Şevki'yi uygun görünce ona bir takım elbise ve bir çift ayakkabı alınıyor.

Cevat Abbas, Şevki'ye paşaya karşı nasıl davranması, daha çok da Viyana'da neyi nasıl yapması gerektiğini öğretiyor.

Şevki biraz zor öğreniyor; ama öğreniyor. Buna rağmen Cevat Abbas rahatsız; "*Şevki bu belli olmaz.*" diye düşünüyor.

"Her şeye rağmen kesinlikle aydınlığa doğru yürümekteyiz!"

Kemal'in tedavi için Viyana'ya gideceği haberi çabuk yayılmış. Pek çok tanıdık ziyaretine gelmiş acil şifalar dilemiş.

Son ziyaretçisi Yeni Mecmua dergisinden Ruşen Eşref.

Ruşen Eşref, kendisiyle ilk ve en ciddî röportajı yapan genç gazeteci. Bu mülakatı yapmakla Enver ve ekibinin şimşeklerini üzerine çekmiş; fakat ülke çapında da bir ün kazanmış.

Genç gazeteci, röportajın yayımlandığı günden beri Kemal'i bir kez ziyaret edebilmiş. Hastalığını öğrenince de "*Rahatsız ederim.*"

korkusuyla ziyaretine gidememiş; fakat şimdi uzun bir seyahate çıkacağını öğrendiği Mustafa Kemal Paşayı görmeden olmaz.

Nezakat kaidelerini bir kenara bırakır ve 24 Mayıs 1918 günü Pera Palas'ın 101 numaralı dairesine girer.

“Geçmiş olsun Paşam.” ve *“Teşekkür ederim Ruşen Eşref Beyefendi, zahmet etmişsiniz.”* cümlelerinden başka hastalık üzerine konuşulmaz.

Sohbet hemen memleket meselelerine kayar. Ruşen Eşref kol-tukta, Kemal yatağında yarı oturur hâlde. Ziyaretçilerin bazıları kendisine azap çektirmiş; fakat genç gazeteciyle sohbet böbreklerinin sancısını unutturmuş. Bir ara yayımlanan röportajdan ve İstanbul'daki etkisinden bahsederler. Konu tekrar memleket meselelerine kayar. Kemal'le Ruşen Eşref saatlerce ve sanki memleket meseleleri üzerine yeni bir röportaj yapıyorlarmış gibi konuşurlar.

Ruşen Eşref hep sorar, Kemal hep cevap verir.

Sorularda sansür yoktur, cevaplarda hiç yok.

Ruşen Eşref onu daha bir tanımış ona daha bir hayran olmuştur.

Veda ederken Kemal güzel bir jest yapar ve imzaladığı fotoğrafını ona hediye eder.

Yandan çekilmiş bu fotoğrafta; Kemal'in başındaki kalpak anının yarısından fazlasını kapatmış, neredeyse yukarıya kalkık yay biçimindeki muntazam kaşlarına degecek şekilde. Kaşları belirginleştiren ve tamamlayan bir çift göz, karttaki en parlak ve anlamlı obje. Çıkık elmacık kemikler, muntazam yüzünün iki yanını süslemiş. Tam ortadaki biçimli burun ve ince dudaklarının üzerine bırakılmış biraz kalınca bıyık; genç, dinç, kararlı aynı zamanda masum bir görüntü vermekte.

Sağ tarafının görüldüğü paşa üniformasının göğsündeki tek süs; gururla taşıdığı her hâlimden belli olan madalyası.

Kemal, fotoğrafın alt köşesine şu notu düşmüş;

“Her şeye rağmen kesinlikle aydınlığa doğru yürümekteyiz. Bende bu inancı yaşatan güç, yalnız sevgili memleket ve milletimin hakkımdaki sonsuz sevgisi değil, bugünün karanlıkları, ahlâksızlıkları, şarlatanlıkları içinde salt ve gerçek vatan aşkıyla ışık serpmeye ve aramaya çalışan bir gençlik görmemdir. 24 Mayıs 1918.”

Ruşen Eşref heyecanlı.

Hayran olduğu insan, gençliğe verdiği önemi nefis bir cümleyle fotoğrafın köşesine nakşetmiş.

Ruşen Eşref elindeki kıymetli hediyeye bakarken gururla; *“Bu fotoğrafı tüm gençliğimiz adına alıyorum paşam. Ve ilk fırsatta mesajınızı işaret buyurduğunuz yerlere ulaştıracağım.”* demiş.

...

Kemal, 25 Mayıs 1918’de, yanında Cevat Abbas’ın emir eri Şevki’yle birlikte Sirkeci’den Viyana’ya doğru hareket eder.

Zübeyde, Makbule onun arkasından el sallarken iki gözleri iki çeşmedir.

Başka bir köşedeysse Fikriye gözyaşlarına boğulmuştur.

Dr. Rasim Ferit, Cevat Abbas, Salih, onları teselli ederken trenin üstünde uçan Mavi Kuş da üzgündür.

“Viyana!”

Viyana!

Avrupa’nın göz bebeği.

Osmanlının iki kez kuşattığı; fakat ikisinde de eli boş döndüğü muhteşem kent.

Büyük binaları, geniş meydanları, kiliseleri, heykelleriyle ünlü şehir.

Kemal Viyana’da Bristol otele yerleşmeden önce, Şevki ilk postunu kırıyor. Valizler kayıp, aramalar boşuna.

Sivil elbiseler, iç çamaşırlar ve bazı gerekli eşyalar uçmuş.

Mecburen, yeni bir takım elbise, bir fötr şapka, gömlek, kravat, iç çamaşırları alınıyor.

Daha ertesi gün Dr. Rasim Ferit’in dostu Dr. Buyes’e gidiyor. Dr. Buyes onu ürolog Prof. Dr. Zuckerkandl’a gönderiyor.

Kemal’i muayene eden Prof. Dr. Zuckerkandl ondan bir dizi tahlil istiyor. Kemal iki gün boyunca doktorun istediği tahlilleri yaptırmakla uğraşıyor.

...

Kemal’in kaldığı otel Viyana’nın tanınmış bir otelidir. Bu otelde Avusturyalılarla birlikte yabancı diplomatlar ve generaller kalmaktadır.

Otel müşterisinin çoğunluğunu oluşturan; saçları, sakalları ağarmış, orta yaşın üzerindeki bu generallerin arasında Kemal'in genç bir paşa olması dikkat çekmektedir.

Genç General Kemal, batılı generallerin bakışlarındaki küçümsemeyi, dudaklarındaki alayı görmektedir.

Öyle ya!

Bu Türk paşası pek gençtir, oysaki batı da öyle kolay kolay general olunmaz!

Kemal bu bakışları umursamaz, yanlarından geçerken arkasından yapılan fiskosları da duymaz; ama bir Avusturyalı aile vardır ki pek sinirine dokunmaktadır.

Bu aile her akşam otelin lokantasına kalabalık bir grup hâlinde gelmekte ve Kemal'in üzerinden küçümseyen bakışlarını hiç eksik etmemektedir.

Kemal takmıştır bu Avusturyalılara...

...

O akşam ne yaptı etti ve bu aileyle tanıştı.

Sarışın, mavi gözlü, ince yapılı, yakışıklı, saygılı, genç Türk paşası Mustafa Kemal'le gözlerinin altı torbalanmış, saçlarının yarısı dökülmüş, kalan yarısı kırışmış, göbekli, kaba ve yaşlı Avusturyalı general aynı masada karşı karşıya oturmaktaydı.

Haddini bilmez general, ailesinin yanında Kemal'in askerî bilgisini deneyerek hava atmak istedi. Askerlikle ilgili kendince zor sorular sordu; fakat Kemal'in ciddiyetle verdiği cevapları bile dinlemeyerek vaaz vermeye başladı.

Askerliğin yaşa bağlı olduğunu ve yılların askere tecrübe kazandırdığından uzun uzun bahsetti.

Masadaki diğer Avusturyalılar, yaşlı generalin Kemal'i küçümseyen tavrından, verdiği konferanstan memnundular.

Gruptan başka bir general daha ileri gitti ve alayla sordu:

– Türk ordusunda sizin gibi genç generaller çok mudur?

Kemal'in kan beynine sıçramıştı; fakat soruyu soran general zaten cevap almak niyetinde değildi. Hemen başka bir konuya girdi.

Kemal, Şevki'nin yanına gelmesini fırsat bildi ve masayı terk etti. Avusturyalı aile onun arkasından keyifle gülümsemekteydi.

O gece Kemal, başını yastığa koyar olmaz, yatağa oturur duramaz. Balkona çıkar ve sabaha kadar sigara üzerine sigara içer. Bu kaba saba Avusturyalıların yaptıklarını hazmedememiştir.

Sabah kahvaltı yaparken de keyifsizdir.

Şevki onun bu hâlini “*El memleketlerinde olduğuna*” yorar.

Kemal’in o gün tahlil sonuçları çıkacaktır. Şevki’yle birlikte hemen doktorun muayenehanesinin yolunu tutarlar.

Prof. Dr. Zuckerkandl uzun uzun baktığı elindeki tahlillerden başını kaldırırken İstanbul’daki Türk doktorların teşhisinin doğru olduğunu söyler. Koli basili buradaki tahlillerde de çıkmıştır.

Prof. Dr. Zuckerkandl onu, Viyana yakınlarındaki bir orman içindeki Cottage sanatoryumuna yatıracaktır. Burada üç hafta tedavi olacak, sonra da Karlsbad’daki kaplıcalara gidecektir.

Doktor hemen sanatoryuma yatması gerektiğini söyleyince Kemal kabul etmez:

– Hemen değil doktor. Halletmem gereken bir iş var.

...

Kemal “*Halletmem gereken bir iş var.*” demiştir; ama gün boyunca da hiçbir şey yapmamıştır. Şevki kumandanının her an kendisine bir emir vermesini beklemektedir; fakat Kemal, Şevki’ye iş buyuracak gibi de durmamaktadır.

Akşam olur!

Kemal, jilet gibi ütülenmiş Türk üniformasını giyer. Parlak ruhan çizmelerini Şevki’ye bir daha parlattırır.

Omuzlarına paşalık apoletlerinin yenilerini takar.

Sonra başlar tüm nişanlarıyla göğsünü doldurmaya.

Mecidi Nişanı, Osmanî Nişanı, Lejyon Donön Nişanı, Sen Aleksandr Nişanı, Harp Madalyası, Liyakat Madalyası, Demir Sılip Nişanı, Altın Muharebe İmtiyaz Madalyası, Kılıçlı Mecidi Nişanı ve en son Almanların verdiği Kron dö Prus Nişanı.

Şimdi hazırdır yemeğe inebilir.

Şevki bu kadar süslenip püslenmenin anlamını kavrayamaz. Uzak bir yere gidileceğini zannederek paşasının arkasından seğirtir.

O da ne!

Kemal sadece merdivenleri inmiş bir önceki akşam masalarında oturduğu Avusturyalı aileye doğru yönelmiştir.

...

Kemal'in masalarına geldiğini gören Avusturyalılar hemen onu buyur ederler. Öyle ya genç Türk paşasının tecrübeli generallerin öğütlerine ihtiyacı vardır; fakat...

Masayı çevreleyen baylı bayanlı Avusturyalıların tüm gözleri, Kemal'in madalyalarla dolu göğsüne takılıp kalmıştır.

Kemal, gözleri madalyalara takılmış hanımların birbirlerinin kuşağına eğilip fısıldamalarını zevkle seyrettikten sonra tarihten bir sayfa açar.

Tarih önemliymiş.

Tarihe yön veren devlet adamları da önemliymiş.

Ayrıca, tarihteki asker devlet adamlarının daha bir önemi varmış.

Ve nihayet konuyu Napolyon'a getirir.

Napolyon, Fransa'yı Fransa yapan önemli bir devlet adamıymış ve Avusturyalıların ordularını Olm Meydan Muharebesinde büyük bir hezimete uğratmış.

Onu dinleyen tüm Avusturyalıların suratı asılırken Kemal, Olm Meydan Muharebesinin bütün ayrıntılarını ve Napolyon'un zekâsını sık sık överek anlatır.

Her Avusturyalı gibi masadakilerin hepsi de Olm hezimetinin hüznü ayrıntılarını bilmektedir.

Hele generaller.

Avusturyalı generallerin suratları Kemal'i dinlerken bir karış asılmıştır. Hanımların ağızlarını bıçak açmamaktadır.

Kemal, her kelimesiyle dün kendisini küçümseyenlerin yaralarına, avuç avuç tuz basar.

Kendisini küçümseyenleri, yeteri kadar üzdüğü kanaatine vardktan sonra sözü bağlar:

– Evet muhterem hanımlar baylar; bilmem biliyor muydunuz; Avusturyalıların büyük bir hezimete uğradığı Olm Meydan Muharebesinde, Fransız ordularını sevk ve idare eden Napolyon da benim gibi çok genç bir generaldi.

Masaya bomba düşmüştür!

Kimseden çıt çıkmıyor.

Çıt çıkmıyor değil çıkamıyor.

Tabaklardaki yemeklere dokunulmazken kadehlerdeki içkiler arka arkaya yuvarlanıyor.

Kemal, son kez kendisini dinleyenlere bakar. Evet, dün kendisini küçümseyenlerden intikamını almıştır.

Şimdi Prof. Dr. Zuckerkandl'ın önerdiği tedaviye başlayabilir.

...

Sanatoryuma yattığının ertesi günü, Dr. Rasim Ferit'e bir mektup yazar;

“5 Haziran 1918

Dr. Rasim Ferit Beyefendiye,

Azizim Doktor,

Sizce malûm olan rahatsızlığım, burada Dr. Buyes'in tavsiyesiyle müracaat ettiğim Prof. Dr. Zuckerkandl tarafından da aynen kabul edildi. Kolibasilinden başka bir şey bulunmadı. Cottage sanatoryumuna yattım, profesör bizzat tedavi ediyor.

Üç hafta burada kaldıktan sonra, üç hafta kadar da kür için bir hamama gitmemi tavsiye ediyor. Rahatım çok iyidir, ıstırabım yoktur.

Eşyalarım kâmilten kayboldu, çırılçıplak kaldım. Cevat'ın işini ne yaptınız? Kendisinden aldığım telgrafnameden tam bir mâna çıkaramadım. Sarih bir cevap beklerim, gözlerinizden öperim.

Mustafa Kemal”

Cottage sanatoryumundaki üç haftalık tedavi olumlu sonuç vermiştir. Sanatoryum doktorlarından Dr. Markotein, dostu Dr. Vermmer'e bir mektup yazar.

Mektubunda Osmanlı Paşası Mustafa Kemal'i kendisine göndereceğini, ona ve emir erine kalacak bir yer temin ederek tedavisini tamamlamasını ister.

Karlsbad'daki Dr. Vemmer'den hemen cevap gelir. Doktor, Kemal ve emir eri için Rudolf Hod pansiyonunda haftalığı 149 Krona uygun bir yer tuttuğunu ve Mustafa Kemal Paşayı beklediğini yazar.

“Karlsbad!”

Karlsbad, Avusturya sınırları içinde Batı Bohemya’nın küçük, şirin bir kaplıca kasabasıdır. Roma Germen İmparatoru IV. Karl bu kasabada bir süre banyo aldığı için onun ismi verilmiştir.

Karlsbad’ın sıcak ve soğuk su kaynakları, başta böbrek ve akciğer hastalıkları olmak üzere, sindirim ve romatizma rahatsızlıklarına da iyi gelmektedir.

Avrupa aristokrasisi buraya gelince çoğu zaman Karlsbad’daki lüks otellerde kalırken banyo alır ve eğlenirler.

Goethe, Sitchiller, Chopin, Puşkin gibi tanınmış ünlüler de burada tedavi olmuşlardır. İstanbul’dan da buraya sık sık hasta gelir.

...

Kemal’le Şevki 30 Haziran 1918 günü Karlsbad tren garından, kalacakları pansiyon sahibinin gönderdiği otomobile binerler.

Rudolf Hof pansiyonuna yerleştikten yarım saat sonra da Dr. Vemmer kendisini ziyarete gelir. Kemal, doktora hastalığından hiç bahsetmeden, kaldığı pansiyonun eksikliklerini ve bu eksikliklerin hemen tamamlanması gerektiğini söyler.

Doktor biraz aksi bir adamdır. Kemal’in şikâyetlerine kızar:

– Siz buraya tedavi olmak için mi geldiniz; yoksa lüks ve deb-debeli gürültüler içinde zevk etmek, yorulmak için mi? Ne istiyorsunuz general. İşte sakın ve rahat bir pansiyon. Şimdi müsaade ediniz sizi muayene edeyim.

Kemal sert kayaya çarpmıştır, sesini çıkaramaz.

Dr. Vemmer onu muayene ederken sorular sormaya başlar:

– Kaç yaşındasınız?

– Otuz altı.

Dr. Vemmer dudak bükerek:

– Pek çabuk general olmuşsunuz. Sizin memlekette sizden başka genç general var mıdır?

Kemal gülümser:

– Büyük harp münasebetiyle bizim memleketimizde de pek olağanüstü olaylar cereyan ediyor doktor. Biz sizin pek genç kabul ettiğiniz yaşta mühim vazifeler aldık. Pek genç general oluşumuz, bu genç yaştaki vazifeleri başarmamız münasebetiyledir. Üstelik bizim harbiye nazırımız da benim gibi genç bir generaldir.

Dr. Vemmer, onu söylediklerine inanmayan gözlerle baştan ayağı süzer. Kemal, doktorun bakışlarından; *“Vah o memlekete ki sizin gibi acemilerin eline kalmış.”* diye düşündüğünü okur gibi olur.

Dr. Vemmer asık bir yüzle onu muayene ettikten sonra kanaatlerini belirtir:

– Kaplıcalarımız size şifa verecektir. Bir ay kalmanız yeterlidir; fakat...

Kemal, sözlerini tamamlamayan doktorun asık suratına bakar:

– Buyurunuz doktor, devam ediniz.

Doktor, Kemal’in yüzüne bakmadan konuşur:

– Sanırım gelirken yeteri kadar un getirmişsinizdir?

Kemal şaşırmıştır:

– Hastalığımın unla ne alâkası var?

Doktorun gergin kaşları tümenden çatılır:

– Avusturya’da ekmek sıkıntısı var general. Savaş nedeniyle her türlü yiyecek karneye bağlandı. Hükûmet, ancak kendi vatandaşlarımızın işesini temin edebiliyor.

Kemal şaşırmakla birlikte, iğneli sözlerle karşılık verir:

– Desenize koca Avusturya’da aç kalacağız. Aslına bakarsanız, yanıma bir torba un almayı düşünemedim. Galiba bu durumda İstanbul’a dönmem gerekecek. Döner dönmez de hükûmetimizi ikaz etmeliyim.

Şaşıрма sırası doktora gelmiştir:

– İkaz mı etmelisiniz? Niçin?

Kemal taşı gediğine koyar:

– Niçin olacak. Hükûmetimize demeliyim ki *“Avusturyalı dost ve müttefiklerimiz bana ekmek vermedikleri için dönmek mecburiyetinde kaldım. Siz de memleketimizdeki yabancılara yiyecek vermeyin.”* Bilmem biliyor musunuz doktor. Bizim memleketimizde önce konuklarımızın karnı doyurulur.

Doktor şaşkın bakarken Kemal sataşmasına devam eder:

– Doğrusu misafirperverliğinize hayranım.

Suratsız doktor; belki de ilk defa kahkahayla güler:

– Tamam general, ekmek işinizi halledebilirim. Şimdi size bir tedavi programı vereceğim. Bu programa uyduğunuz takdirde bir aya kalmaz şifa bulursunuz.

Dr. Vemmer'in programına göre; her sabah saat yedide kalkılacak. İki bardak maden suyu yirmi dakika arayla içildikten sonra 8.20'de kahvaltı yapılacak. 10-11 arası banyo, 11-12 arası pansiyonda masaj, 12-13 arası öğle yemeği, yemekten sonra iki buçuk saat dinlenme, 15.30'da bir bardak maden suyu, 16-17 arası küçük yemek, saat 20'de akşam yemeği.

Ve 22'de yatak, yatarken de bir bardak su.

Dr. Vemmer'in programına göz atan Kemal, bıyık altından güler. Galiba, cephede düşmana taarruz etmek ya da yapılan bir taarruzu kırmak, bu adamın programına uymaktan daha kolaydır.

...

Kaldığı pansiyonun sorumlusu ihtiyar madam onu sabah erken kaldıracaktı; çünkü saat yedide kaplıcaya gidebilmesi için bir iki saat önceden ayakta olmalıydı.

Pansiyonun hizmetçisi Josef, saat beşte kapısını vurmuş ve uyandırmıştı. Bu kadar erken kalkmaya alışmamış olan emir eri Şevki, içinden homurdanarak Kemal'i tıraş etti.

Hizmetçi Josef'in rehberliğinde sokağa çıkarken Kemal'le Şevki ellerine bardakları aldılar.

Sıcak su kaynağının civarı kendisi gibi kür yapmaya gelenlerle doluydu. Baylı bayanlı bir sokak dolusu insan, ellerinde bardak kaynağa doğru yürüyorlardı.

Bu sudan yirmi dakikada bir içmeleri gerekiyordu. Artık kaynağın yerini öğrendikleri için Josef'i gönderdiler; fakat birinci bardak suyu içtikten sonra ikinci bardağı içmek için geçmesi gereken yirmi dakikayı nasıl geçireceklerdi. Şevki'nin de sohbetine doyum olmadığı için onu da otele gönderdi.

Civarı dolaşırken bir musiki duydu ve içeri girdi. Burada Avusturyalı güzel kızlar, herkese şifalı su ikram ediyordu. Bizim ki doktorun tavsiyesini unuttu bu güzellerin verdiği suyu da içti.

Fazla su göz çıkarmazdı.

Saat 8.20'de kahvaltı için otel Pupp'un lokantasına girdi.

Lokanta bahçesindeki 21 numaralı güzel garson kız sordu:

- Ne arzu ediyorsunuz?
- Tereyağı ve reçel.
- İkisi de yok.

- Şeker.
- Yok.
- Süt.
- Yok.

Kahvaltıda, şekersiz çay, bal ve iki yumurtaya talim etti. Allah'tan cebinde Şevki'nin koyduğu bir parça kuru ekmek vardı.

...

Hazır Avusturya'ya gelmişken Almancasını ilerletmeliydi. Bunu otel sahibine söylediği için ertesi gün, Madam Paula Klem'in kendisini ziyarete geldiğini haber verdiler.

Madam Paula Klem'le konuştu, ondan sadece gramer öğrenebileceğini anlayınca ders almaktan vazgeçti.

Karlsbad'da da eski ve yeni dostlar edindi. Hüseyin Cahit Yalçın'la Cemal Paşanın eşi ve kardeşiyle tanıştı.

“Bu bir felâket!”

Avusturyalılar gibi Türkler de açtı.

Yıllardır süren savaş pek çok gıda maddesiyle birlikte ekmeği de fırınlardan çekip almıştı.

Anadolu'nun değişik yerlerinden gelebilen mısır ve buğday unları karaborsaya düşmüş vurgun nedeni olmuştu.

Yurt dışından getirilen kaliteli undan yapılan ekmek, Beyoğlu'ndaki Ermeni, Rum ve Yahudilere satılırken halka; mısır koçanı, süpürge tohumu karışımlarından yapılmış ekmek yediriliyordu.

Bazı fırıncıların, unun içine hızar talaşı katarak yaptıkları ekmek bile karneyle dağıtılıyordu.

Bulgur, pirinç, fasulye, şeker gibi yiyecekler ancak karaborsadan alınabiliyordu.

İttihatçılar, dilediklerine vagon buluyor savaş zengini yaratıyorlardı. Onlar ziftlenirken İstanbul halkı açtı. Halk açken tek muhalefet Hürriyet ve İtilâf Partisi susturulmuştu.

İttihat ve Terakkinin üç paşası birbirinin kuyusunu kazmakla meşguldü. Onlar birbirini yerken, halkın açlıktan nefesi kokarken, ordular cephelerde arka arkaya yenilirken, ülkenin bir de padişahı vardı.

Yaşlı Sultan Mehmet Reşat!

Sultan Mehmet Reşat ömrünün büyük kısmını baskı altında geçirmiş, altmış yaşını henüz geçmişken tahtta oturtulmuştu. Devlet idaresine hiçbir etkisi olmayan Reşat, İttihat ve Terakkinin kuklası gibiydi. Ona getirilen her türlü belgeyi sadece imzalamakla mükellefti.

Zaman zaman kendisine; *“Anayasadan doğan haklarını kullanması gerektiği”* tavsiye edildiğinde; *“Meşrutiyet zamanında ben işe karışacak olursam kardeşim Abdülhamit’in ne günahı vardı ki tahttan indirdiler.”* diyordu.

Hele bir gün çok güvendiği biri anayasal haklarını hatırlatınca *“Çok haklısınız; lâkin onların dediğini yapmazsam beni Konya’ya sürerler ve cumhuriyet ilân ederler. Ecdadımın mirası saltanatın bekası için bu heriflere katlanmak mecburiyetindeyim.”* demişti.

Hiçbir şeye karışmadan yaşayan Sultan Reşat, kendisini Arapçaya ve Farsçaya vererek Mevlevî tarikatına da girmişti. *“Artık beni bıraksalar da haysiyetimle ölsem.”* diyen Reşat, ölüme de hazırды.

Kendi cenaze masraflarını bile bir kenara koymuştu.

...

1918’in 3 Temmuz sabahı İstanbul’un bütün minarelerinden yayılan salâ tüm Boğazı ve gökyüzünü doldururken Sultan Mehmet Reşat’ın vefatını halka duyuruyordu.

Sultan Mehmet Reşat, Osmanlı Devleti’nin en badireli döneminde dokuz yıl tahtta kalmıştı.

Sadrazam Talât, Harbiye Nazırı Enver’le Şeyhülislâm, padişahın ölümünü Vahdettin’e Çengelköy köşkünde haber verdiler.

Eski padişahın henüz cenazesi kalkmamışken tüm İstanbul yeni padişah için; *“Padişahım çok yaşa!”* diye bağıırıyordu.

Bütün bunlar olurken iki İstanbullu günün dedikodusunu şöyle yapıyordu:

- Acep padişahımız sakal bırakacak mıdır?
- Elbet tüm padişahlar sakal bırakır.
- Lâkin Yavuz Sultan Selim Hânımız bırakmamıştı.
- Cânım efendim, o koca bir Yavuz. Kim ne diyebilir?
- Ya Vahdettin Hânımız da bırakmazsa?
- Cânım efendim. Koca padişah, bırakmaz bırakmaz.

Sultan Reşat için ağlayanlar da olmasına rağmen genellikle halk; *“Belki yeni padişah uğurlu gelir, harbin talihi değişir.”* diye düşünüyordu.

Talât, Cemal, tüm nazırlar hükûmet ve saray erkânı Topkapı Sarayının yaldızlı kapısı önünde selâma durdular.

Vahdettin, yanında Enver’le birlikte saltanat arabasından indi. Yürümekte zorlanınca yaverinden bastonunu istedi; fakat yaver boynunu büktü:

– Affedin sultanım, bastonunuz köşkte kalmış.

Vahdettin’in yüzü allak bullak oldu:

– Bu bir felâket.

Vahdettin’in romatizması vardı. Yıllardır beklediği padişahlığın ömrünün bu geç yaşında gelmesinden memnun değil gibiydi. Resmen tahtta oturmak için giderken devletin durumu, milletin durumu, cephelerin durumu kafasını allak bullak etmişti. Kendi kendine tekrar; *“Bu bir felâket!”* dedi.

Vahdettin Topkapı Sarayında, eski sadrazam ve hısımlı Tevfik Paşa ve eniştesi Damat Ferit’le bir süre görüştü.

Sonra yanına amcazadesi-Abdülaziz’in oğlu Abdülmecit Efendi’yi de alarak padişahlık görevini resmen devralacağı salona girdi.

Ve 4 Temmuzda zümrüt tahtta oturdu.

Osmanoğlu Mehmet Vahdettin, V. Sultan Mehmet namıyla otuz altıncı padişah olmuştu.

Top sesleri elli yedi yaşındaki V. Mehmet’in padişahlığını ilân ederken nazırlar, paşalar Vahdettin’e bağlılıklarını bildiriyorlardı.

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi yeni padişaha bağlılığını sunarken Vahdettin ona şikâyet etti:

– Ben bu makam için hazırlanmadım. Çocukluğumdan beri vücutça rahatsız olduğumdan lâıykıyla tahsil yapmadım. Yaşım ke-male erdi, dünyada emelim kalmadı. Biraderle, hangimizin evvel gideceği malûm olmadığından bu makama hazırlıklı değildim; lâkin takdiri ilâhî teveccüh etti. Bu ağır vazifeyi deruhte eyledim. El an şaşmış hâldeyim. Şayet akıllı ve tarafsız bir şekilde devlet işlerini yürütecek bir şehzadem ya da yeğenim olsaydı, ömrümün şu son demlerinde vallahi, billâhi, tallahi bu büyük yükü kabul etmezdim. Bana dua ediniz, dedi.

Bütün bunlar olurken Hırka-i Saadet'in önünde bir gün önce ölen Sultan Mehmet Reşat'ın cenazesi duruyordu.

Henüz cenaze kalkmadığı için yeni padişahın tahtta çıkış töreninde sadece alkış yeterli olması gerekirdi. Oysaki mızıka da çalındı, saçak öpme töreni de yapıldı.

Vahdettin tahtta çıkış töreninden kısa bir süre sonra ağabeyinin cenaze törenine katıldı. Eyüp Sultan'a giderek duasında da bulundu.

Saltanatın yenilenmesiyle usulen de olsa hükûmetin de yenilenmesi gerekiyordu. Sadrazam Talât, istifasını sunmak için Dolma-bahçe'ye gitti.

Padişah, hükûmetin istifasını kabul ettikten sonra Talât'ı tekrar sadrazamlığa atadı.

Ardından ordu ve donanmaya bir hatt-ı hümayun göndererek *"Emir ve kumandayı ele aldığını."* bildirdi.

Ahmet İzzet Paşa, Vahdettin'in askerî danışmanlığına ve kurmay başkanlığına getirildi.

Belliydi ki yeni padişah ipleri eline alacaktı; fakat Vahdettin'in tahtı üzerinde üç büyük ağırlık vardı.

Enver, Talât ve Cemal.

Görünen oydu ki Vahdettin; tahtının üzerindeki bu ağırlıklardan kurtulmak istiyordu. Önce Enver'in bütün yetkilerini kısacak ve ihtimal ki uzun vadede onu da İttihat ve Terakkiyi de ortadan kaldıracaktı.

İttihatçılar bir şeyler yapmak ihtiyacını duydular. Yeni padişahla birlikte olan bir halk, tehlikeli olabilirdi.

Bir şeyler yapılmalıydı. Ciddî bir şeyler.

Meselâ basın.

Basını gerekirse padişah aleyhinde kullanabilirlerdi; fakat gazetecilerin padişah aleyhinde yazabilmeleri için sansürün gevşetilmesi gerekiyordu.

Parti toplantısında; *"Gazetelere biraz serbestlik versek mi?"* görüşü ortaya atıldı. Atılmasıyla birlikte her kafadan bir ses çıktı.

Kimisi; *"Bunun halk üzerinde iyi bir etki yapacağını."* ileri sürerken kimisi; *"İttihat ve Terakkinin bundan çok zarar göreceğini."* söyledi.

Uzun süre sessiz kalan Talât, bütün konuşulanları gülümseyerek dinlemişti.

Sonunda o da düşüncesini belirtti:

– Bana sorarsanız, sansürü biraz gevşetmekten zarar gelmez. Bu gazeteci tayfasını tanırım; biraz hürriyete kavuştular mı bizi de halkı da unuttur, birbirlerini yerler. Halk da gazetecilerin hâline bakar onlardan umudu keser.

Her zaman olduğu gibi Talât'ın görüşü beğenildi ve basın üzerindeki sansür birazcık hafifletildi.

Talât haklı çıkmıştı. Sansür biraz gevşetilince gazeteciler birbirine girdi.

“Perhizi bozdum. Biraz da içiyorum!”

İstanbul'da yer yerinden oynuyordu. Yeni padişahla birlikte değişim başlamıştı. Karlsbad'da emir eri Şevki'yle uğraşan Kemal'inse hiçbir şeyden haberi yoktu.

Şevki'nin uykusunun ağır olduğunu bildiği hâlde ona güvenmiş kendisini saat altıda kaldırmasını söylemişti.

Ama nerede!

Uyandığında saat yediydi. Ve Şevki'nin odasına baktığında o horul horul uyuyordu.

Kemal'in gürleyen sesi odayı doldurdu:

– Şevki kalk!

Bu sese alışkın olan Şevki esneyerek doğruldu. Karşısında Kemal'in kızgın bakışlarını görünce yataktan fırladı.

Kemal onun ne uykuculuğunu ne tembelliğini ne uyuşukluğunu bıraktı. Hepsini birbirine kattı.

Bunları söylerken sesini epeyce yükselttiği için Şevki bozuldu.

Bozgunluğu Kemal'i tıraş ederken de sürdü. Hata yapmaktan korkarken yine hata yaptı. Usturayı biraz fazla bastırınca Kemal'in yanağını kesti. Kan bir türlü durmak bilmiyordu.

Kemal emir erinin elinin ayağının dolaştığını görünce işi şakaya vurdu:

– Yahu çocuk, ben cephede bir damla kan kaybetmedim.

Şap, pudra, kolonya derken kanı zor durdurdular. Sıcak kaplıca suyu içmeye gittiklerinde de Şevki'nin sakarlığı devam etti.

...

Kemal, çamur banyolarından, tatsız maden suları içmekten, sıkı perhiz yüzünden dermansız kalmıştı.

Aynaya bakarken Şevki'ye seslendi:

– Çocuğum gel buraya.

Şevki yan odadan geldi Kemal'in karşısına geçti ve bir selâm çaktı.

– Emret kumandanım.

Kemal her seslendiğinde selâm veren Şevki'nin selâmını almak-tan bıkmıştı:

– Çocuğum, Şevkim, aslanım sana kaç kez söyledim aynı evin içindeyiz. Her seslendiğimde selâm verme.

Şevki tekrar topuk vurarak selâm çaktı:

– Emredersiniz kumandanım.

Yapacak bir şey yoktu “*Rahat asker!*” dedikten sonra aynaya bakarak sordu:

– Şevki, yüzüm biraz sararmış mı?

Şevki Kemal'in aynadaki yüzüne dikkatle baktıktan sonra:

– O da nereden çıktı kumandanım maşşallah turp gibisiniz.

Kemal Şevki'nin cevabını beğenmedi:

– Yok yok sarardım.

– Hayır turp gibisiniz.

– Sarardım diyorum sana baksana yüzüme.

Kemal son cümlesini kızgın söylemişti. Şevki onu tasdik etmek-ten başka çare bulamadı:

– Ben bilmem kumandanım bilir. Yüzünüz sapsarı olmuş paşam.

Kemal keyiflendi:

– Pek doğru dedin çocuk, hemen çaresine bakalım. Getirdiğimiz sandığı aç. Bana bir şişe rakı çıkar.

Kemal geldiği günden beri yaptığı perhizi bozmuştu. Bir hafta sonra ziyaretine gelen Dr. Vemmer onu görünce sevindi:

– Ooo ne güzel toparlanmışsınız. Renginiz de pek güzel olmuş. Tedavim size yaramış general.

Kemal güldü:

– Yaradı ya doktor; fakat yarayan sizin tedaviniz değil, kendi tedavim.

Dr. Vemmer şaşırmıştı:

– Nasıl yani?

Kemal övündü:

– Nasıl olacak, perhizi bozdum. Biraz da içiyorum.

Dr. Vemmer bozuldu:

– Demek öyle general. Siz kendi doktorunuzu bulmuşsunuz, o hâlde bana ihtiyacınız kalmadı.

Kemal, doktorun gönlünü almaya çalıştıysa da başarılı olamadı. Dr. Vemmer çekip gitmişti.

“Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar!”

O akşam gazeteci Hüseyin Cahit, Cemal Paşanın eşi ve kalabalık bir Türk grubuyla birlikte yemek yedi.

Cemal Paşanın karısı Seniha Hanımın yanında tüm İttihatçılara attı tuttu.

Sonunda sözlerini şöyle bağladı:

– Savaş kaybedilmiştir. İşte sizin paşaların memlekete hizmetleri. Bir gün gelecek ben idareyi ele alacağım ve onları mahkemeye sevk edeceğim.

Seniha Hanım bu sözleri şaka olarak kabul etti:

– İyi edersiniz paşam, bizim paşa da sayenizde beraat eder.

O gün Kemal baylı bayanlı kalabalığın içinde birçok soruya cevap verdi. Kendisinden savaş hatıraları istendi, anlattı.

Kadın-erkek ilişkileri soruldu, fikirlerini söylerken her cevabının arasına hükûmetin beceriksizliğini yerleştirdi. Dans etti, güldü, güldürdü. Gece yarısından sonra otele geldiğinde defterini açtı.

Şimdiye kadar hatıra defterine notlar düşmek için vakit bulamamıştı; fakat burada yapacak fazlaca önemli bir işi yoktu.

İçinden geldiği gibi düşüncelerini yazdı;

“Bir gün elime büyük salâhiyet ve kudret geçerse, mevcut toplumsal hayatımız için gerekli yenilikleri, bir anda ve birden, yani, bir “coupda” tatbik edeceğimi zannederim. Zira ben bu tür işlerin, bazı âlimler gibi yavaş yavaş, tasarlayarak düşünerek alıştırma alıştıra yapılabilirliğini kabul etmiyorum. Bu kadar sene yüksek tahsil yaptıktan sonra, neden halkın mertebesine ineyim. Onları kendi

bulunduğum kültür seviyesine çıkarırım. Ben onlar gibi değil, onlar benim gibi olsunlar. Ama bu meselede tetkike değer bazı noktalar var. Bunları iyice kararlaştırmadan işe başlamak hata olur.

Kadın konusuna gelince, biraz yürekli olalım, kuruntuyu bırakalım. Açılsınlar, onların kafalarını ciddî bilimler tekniklerle süsleyelim. Temiz ahlâkî ilim olarak açıklayalım. Şeref ve haysiyet sahibi olmalarına birinci derecede önem verelim.

Şahsî münasebetlere gelince, tabiatımıza ve mizacımıza münasip eş arayalım ve onunla evlenme şartlarımızı açık ve kesin biçimde kararlaştıralım. Ona uymada kusur edince icabını yapalım, kadın da böyle davransın.”

“Teessür ve teessüf ederim!”

Her gün hamama gitmekten sıkılınca bir termos satın aldı. Şevki onu hamamdan doldurup getirdi ve otelde yatağında içmeye başladı. Karlsbad’a geldiği günden beri tuttuğu günlüğü yazmaya başlamıştı ki İstanbul’dan tanıdığı Cemal Bey ve arkadaşının kendisiyle görüşmek istediğini haber verdiler.

Onları pijamalarıyla kabul etmek mecburiyetinde kaldı.

Cemal Bey onu görür görmez:

– Cümleye ve yeni padişaha Allah ömürler ihsan etsin, dedi.

Kemal şaşırınca Cemal Bey devam etti:

– Malûmatınız yok mu? Padişah vefat etti.

Kemal bir an durdu. Şaşırıp kalmıştı.

Zayıflamış yüzü önce karardı sonra bembeyaz kesildi. Onu izleyenler gözlerinden bir an kıvılcımların çıktığını bile görür gibi oldular.

Hemen tabakasından bir sigara aldı ve yaktıktan sonra:

– Teessür ve teessüf ederim, dedi.

Niçin teessür ve niçin teessüf ettiğini konukları anlayamamışlardı.

Yaşlı padişahın ölüm haberini alan genç paşanın bu hâllerine Cemal Bey öyle üzüldü ki haberi getirdiğine bin pişman oldu.

Aslında o, ölen padişaha acıdığından ya da yeni padişahın ömrünün uzun veya kısa olacağından üzüntülü değildi. Böyle bir zamanda İstanbul’da olmayışına üzülmüştü.

Niçin teessüf ettiğini kendisi de anlayamamıştı.

Bir padişahın ölümü ve yerine başka birinin gelişi, her ülke için önemli bir hâdiseydi. Almanya seyahati sırasında pek samimî olduğu; fakat daha sonra bu samimiyeti pekiştirmek için fırsat bulamadığı Vahdettin'in tahtta çıktığı zaman yanında olmalıydı.

Onu tebrik etmek gibi bir şeyin derdinde değildi elbet. Keşke her şeyi bir kenara bıraksa ve hiç değilse buraya gelirken kendisine veda etseydi.

Yine de bir şeyler yapmalıydı.

Vahdettin'e bir tebrik telgrafı yolladı. Vahdettin de çok geçmeden teşekkür ederek ona cevap verdi.

Kemal bir süre sonra Almanya seyahatinde tanıştığı Lütfi Simavi'nin tekrar başmabeyinciliğe getirildiğini öğrenince ona da bir mektup yazdı;

“Muhterem Beyefendi,

(...) Efendimizin tahta çıkışları, bendenizde vatanımızın saadet ve selâmeti nokta-i nazarından fevkalâde ümitler uyandırdı. Sultan merhumun ebedî kaybindan müteessir olmakla beraber, vatanın; milletin, ordunun oyuncağı olmaktan kurtulacak olması bu teessürümü tadil eylemiştir.

Birlikte yapmış olduğumuz Almanya seyahati neticesindeki rahatsızlık en nihayet bendenizi Karlsbad'a kadar sevk etti. Elhamdülillâh iyileştim. Beş on güne kadar İstanbul'a dönmek tasavvurundayım.

Saygı ve bağlılığımın zât-ı şâhâneye arzını rica eder ve zât-ı âlîlerinize saygılar sunarım efendim.

**Ordu Kumandanı
Mustafa Kemal”**

Mektubu zarfladıktan sonra, yeni padişahla birlikte ülkede olacak değişiklikleri tahmine çalıştı. Ortalık belki de çok karışacaktı ve kendisinin İstanbul'da olması gerektiği zamanda hiç olmaması gereken yerdeydi.

Vahdettin'in tahtta çıkması, onun kafasındaki bazı soruları gündeme getirdi.

Düşündüklerini deftere yazacak olsa sayfalar tutardı; fakat ana başlıklar hâlinde yazmaktan kendini alamadı;

“Cemal Paşanın durumu, izlediği hayat tarzı için varlık ve kaynakları?

Talât Paşanın, Cemal Paşaya sert ve soğuk davranışının sebebi ne olabilir?

Enver Paşa bana karşı ne politika izliyor?

Ben ona karşı ne yapmalıyım?

Yeni padişah ne gibi davranışlarda bulunabilir?”

Sonra başka bir sayfa açtı ve şunları madde madde sıraladı;

“Osmanlı Devleti nasıl bir siyaset izlemelidir?

Türklük ülküsü?

Arabistan, Türkistan hakkında ve tutsak milletler hakkında izlenecek görüşler ne olmalıdır?

Devlet adamlarımızın memleket hakkındaki bilgileri?

Aşâr vergisinin toplanması yolları. Emanet, ihale ve kesin vergilendirme?

İsmail Fazıl Paşa konusu?

Cemal Paşa konusu?”

Kemal bu başlıkları sabaha kadar tahlil etti. Her bir maddenin üzerinde uzun uzun durdu. Kendi sorduğu sorulara yine kendisi cevaplar verdi. Bazı sorular onu bile bunalttı. Defteri tekrar eline aldı, bulduğu cevapları yazmak istedi, sonra tekrar vazgeçerek yatağa uzandı.

“İnsanlar gerçeği hep gizlerler!”

Termostaki beklemiş suyu içmek Dr. Vemmer tarafından reddedilmişti. Kolay kolay hiç kimseden emir almayan Kemal, asık suratlı Avusturyalının emirlerini yerine getiriyordu; zaten bir kere onu kırmış güçlkle gönlünü almıştı.

O gün yine sabah saat yedide kalktı. Hava bulutlu olduğu için yağmurluğunu ve şemsiyesini aldı. Şevki'ye de şemsiyesini almasını söyledi; fakat her zamanki gibi o umursamadı.

Onunla uğraşmaktan yorulmuştu, hiç ısrar etmedi. Kaynağa birlikte gittiler. Yirmi dakika arayla suyunu içti ve kahvaltı için otele dönerken birden şağanak bir yağmur başladı. Hemen yağmurluğunu giydi, şemsiyesini de açtı.

Şevki açıkta kalmış ıslanıyordu. Durduk yerde hasta olup başına belâ olacaktı. Yine kızdı; fakat yapacak bir şey yoktu. Yağmurluğunu çıkarıp ona verdikten sonra yürüdü.

Şemsiye onu yeteri kadar koruyamıyordu, ıslanmamak için adımlarını sıklaştırdı. Farkında olmadan da bir asker gibi yürüyordu.

Biraz dikkat edince çevresindeki insanların durduğunu kendisine baktıklarını fark etti. İster istemez o da durdu. İnsanlar sadece kendisine bakmıyorlardı, gülüyorlardı da.

Kemal kendisini şöyle bir inceledi, gülünecek bir durumu yoktu. Sonra arkasına döndü Şevki'yi gördü.

Şevki, Kemal'in yere kadar uzanan bol saydam yağmurluğunun içinde aklı sıra kumandanının askervari yürüyüşüne özenmişti; fakat bu yürüyüşü öylesine abartıyordu ki...

Asker talimgâhında, acemi erlerin yürüyüşünün aynısı, bacaklarını alabildiğine kaldırarak ve kollarını alabildiğine sallayarak.

Kemal onun bu hâlini görünce gülerek sordu:

– Ne yapıyorsun çocuğum?

Muşambanın içinde zaten gülünç duran Şevki istifini bozmadı:

– Hiç gumandanım yürüyorum.

...

Maden suyu, çamur banyosu, masajlar, Dr. Vemmer'in surâtı, Şevki'nin bitmek bilmeyen patavatsızlıkları...

Sıkılmıştı...

Şevki, kumandanıyla birlikte saat yedide kaynağa varmıştı. Bir bardak su içilip yirmi dakika beklenirken Kemal ona bir tavsiyede bulundu.

– Sen pansiyona git çocuğum. Bugün hiç uyumadın bir güzel dinlen.

Şevki'ye uyku de geri çekil. Teklife balıklama atladı. Pansiyona varır varmaz kafayı yastığa koydu. Uyandığında gece yarısı olmuştu. Kumandanını aradı yatağında yoktu. Hatta yatağı hiç bozulmamıştı. Banyoyu, tuvaleti tek tek kontrol etti.

Yok, yok, yok!

Küçükük dairenin içerisinde koca Mustafa Kemal Paşa kaybolmuştu. Hemen ortalığı velveleye verdi. Pansiyoncuyu uyandırdı. Hizmetçi Josef'i ayaklandırdı. Onların sesine diğer müşteriler birer birer odalarından çıktılar. Hiçbirisi de Şevki'ye kızmadı; fakat onu üzdüler. Hiçbirisi de o gün General Mustafa Kemal'i görmemişti.

Şevki, kumandanını kaybettiği için İstanbul'a döner dönmez divan-ı harbe verileceğini düşünüyordu. Uykuya bir türlü doymayan Şevki iki gün uyumadı.

İkinci günün sonunda Kemal çıktı geldi. Şevki onu bulur bulmaz söyleyeceklerinin hepsini unuttu. Önce Kemal'in boynuna sarılarak ağladı, sonra da küstü.

Kemal, Şevki'ye bir paket sigara vererek gönlünü aldıktan sonra defterin başına geçti ve eline kalemi aldı.

Mavi Kuşun son yuvası pansiyonun karşısındaki kayısı ağacının en üst çatalındaydı. Çerden çöpten alelâcele yaptığı yuvasına oturmuş Kemal'in yazı yazmasını seyrediyordu. Onun iki gündür yaptıklarını ve gezdiği yerleri yazdığını tahmin ediyordu. Birden telâşlandı, insanların tüm yaşadıklarını yazıya geçirmelerine gerek yoktu.

Kemal'le Mavi Kuş iyi bir ikiliydi. Kemal'in yazdıklarına bakılırsa aynı şeyi düşünüyorlardı;

"10-11 Temmuz 1918.

Bu iki günü yazmayacağım. Birçok anılarım gibi bunların da unutulmasında ne zarar var. Yalnız şu kadar diyelim ki insanlar gerçeği hep gizlerler."

...

Ertesi sabah doktorun programı yine aksamış ancak saat sekizde uyanabilmişlerdi. Bu sefer Şevki'ye kızmadı. Dr. Vemmer'in itirazına rağmen termostaki beklemiş suyu içmekten başka çare yoktu. Yirmi dakika sonra tekrar içecekti. Bu aradaki zaman içerisinde Şevki onu tıraş etti. Tıraştan sonra üniformasını giydi. Madam

Heiniche adında bir hanımdan Fransızca dersler alacaktı ve o gün saat on bir otuz için anlaşıldı.

Madam Heiniche onu dairesinin salonunda kabul etti. Kemal koltuğa otururken kendisi de divandaki yerini aldı.

Alacağı dersle ilgili konuştular. Madam Heiniche, birkaç sorudan sonra onun ders almaya gerek duyulmayacak kadar Fransızca bildiğini ve özellikle telâffuzunun çok iyi olduğunu söyledi.

Dersle ilgili konuşacak bir şey kalmamıştı. Madam Heiniche, değişik konularda sohbet ettikten sonra konuyu evliliğe getirdi:

– Sanırım evli değilsiniz. Acaba bir Avrupalı kadınla mı, yoksa bir Türk’le mi evlenmek istersiniz?

Kemal şaşırmakla birlikte:

– Fark etmez, diye cevap verdi.

Dedi, ama rahatsız da oldu. Yalan söylemişti.

O gece defterine Madam Heiniche’in evlilikle ilgili sorusuna kalbindeki cevabı verdi;

“Gerçek düşüncem bir Türk hanımı tercih edeceğimdi; fakat Avrupalı bir hanıma gerçek düşüncemi söyleyerek kalbini kırmamın hiç gereği yok.”

“Birbiri ardına gelen Mehmetler!”

Ramazan bitmiş 23 Temmuz 1918 sabahı tüm İstanbullular camileri doldurmuşlardı. İstanbul, savaşın ağırlığı içerisinde Ramazan bayramını kutlamaya hazırlanıyordu. Tam bayram namazı kılınıyordu ki motor ve pervane homurtuları İstanbul semalarını tutup bayram hutbesi okuyan imamın sesini bastırdı.

Galiba olağanüstü bir durum vardı. İstanbullular o güne kadar bu tür bir ses duymamışlardı. İmamlar duayı kısa kesip cemaati serbest bıraktı. İnsanlar dışarı çıktığında İstanbul semalarında dolaşan altı tayyare gördüler. Ardından patlayan uçaksavar gürültüleri üzerine tayyareler kaçıp gitti.

Halk tayyarenin ne demek olduğunu tam dört gün sonra öğrendi. Aynı motor ve pervane homurtuları bir gece yarısı İstanbul’un boğazını yine sıkı. Bombalar arka arkaya patlamaya başladı.

Halkın huzuru iyice kaçmıştı.

...

Vahdettin tahtta çıkar çıkmaz anayasanın kendisine tanıdığı yetkileri kullanmıştı. Enver başkumandanlık vekilliklerinden alınmış sadece erkân-ı harbiye reisi olarak kalmıştı.

Padişahın, Albay Naci'yi başyaver, Ahmet İzzet Paşayı danışman ve kurmay başkanı olarak ataması da iyiye işaretti. Mustafa Kemal Paşanın da yaver olarak atanacağı sözleri ortada dolaşıyordu. Tahtta böylesine olumlu işaretlerle çıkan Vahdettin'in padişahlığı, birçok felâketin önüne geçebilirdi.

Yeni padişahın yaptıkları bunlarla da kalmadı; hükûmetten kendisinden izinsiz nazırları değiştirmemesini, İslâmiyet'in itibarının korunmasını ve güvenliğin sağlanmasını, zarurî ihtiyaç maddelerinin ucuzlatılmasını istedi.

Bu istekler yeni hükümdarın memleket işleri konusunda pasif kalmayacağını gösteriyordu.

Şimdi fiili başkumandanlık elinden alınan Enver ne yapacaktı?

Bugüne kadar, ağzından her çıkan kanun olan Talât ne yapacaktı?

İttihat ve Terakki ne yapacaktı?

Mehmet Reşat suya sabuna dokunmadan göçüp gitmişti. Mehmet Vahdettin ise gelir gelmez ipleri eline almıştı.

Beyoğlu'ndakiler; *"Mehmetler birbiri arkasından geliyorlar; amma birbirlerine benzemiyorlar."* diye dedikodu yapıyordu.

"Dağ fare doğurdu!"

Kemal, Karlsbad'daki tedavisine daha çok diyet ve kaplıca kürleri şeklinde devam ederken yılların yorgunluğunu da üstünden atmaya çalışıyordu. Kadın-erkek, Türk veya Türk olmayan yeni dostlar edinmişti.

Çevreye iyice alışmıştı ki yaveri Cevat Abbas'dan bir tel geldi. Acele İstanbul'a dönmesi istenmekteydi.

Kemal; *"Henüz tedavim bitmedi, önemli bir neden olmadıkça dönmeyi düşünmüyorum."* diye cevap verdi.

Yaverinden gelen cevabî teldeyse; *"İstanbul'a hemen gelmeniz buyuruluyor."* yazması onu hareketlendirdi.

İkinci telgrafı alır almaz 27 Temmuzda Karlsbad'dan ayrıldı. Viyana'ya geldiğinde İspanyol gribine tutuldu. Bu hastalık oldukça

yaygın ve öldürücüydü. İspanyol gribi onu bir süre de Viyana'da hapsetti. Onun zayıflamış vücudunu daha bir hırpaladı.

Bir süre tedaviden sonra Avrupa kıt'asını kasıp kavuran bu korkunç hastalıktan kurtulan Kemal, kendini toparlar toparlamaz yola çıktı.

4 Ağustosta İstanbul'a gelen Kemal'in, garda kendisini karşılayan Cevat Abbas'a ilk sorusu şu oldu:

– Söyle bakalım çocuk, kimdir beni çağıran?

Cevat Abbas valizleri alırken cevap verdi:

– İzzet Paşa Hazretleri sizinle mühim şeyler konuşacakmış.

Pera Palas'a gelir gelmez İzzet Paşanın ziyaretine geleceğini öğrenince heyecanlandı. Belki de onu çağırtan padişah'tı. Belki de İzzet Paşa, Vahdettin'den önemli bir haber getirmekteydi.

Ayağının tozuyla İzzet Paşayı bekleyen Kemal akşama kadar diken üstünde oturdu. İzzet Paşa geldi; fakat dişe dokunur hiçbir haber vermedi, hiçbir teklif yapmadı.

Cevat Abbas'a telgrafları İzzet Paşanın çektiği doğruydı. İzzet Paşa düşünmüştü ki Kemal'le Vahdettin arasında Almanya seyahatleri sırasında bir samimiyet doğmuştur. Vahdettin'in tahtta çıktığı şu günlerde, onun İstanbul'da olması yararlı olur.

Hepsi bu kadar.

Dağ fare doğurmuştu.

Kemal son bir umutla sordu:

– Her hâlde padişahı yeni bir istikamete sevk etmek lâzım gelmektedir. Bu durumda kendileriyle görüşmemi tavsiye eder misiniz?

Ahmet İzzet Paşa cevap verdi:

– Gayet münasip olur paşa hazretleri.

Bunun üzerine Kemal, Naci Bey vasıtasıyla bir görüşme talep etti ve bu talep kabul edildi.

“Ya bütün bir milletin menfaatleri!”

Padişah Vahdettin, Çengelköy'deki yalısında onu kabul etti.

Uzun boylu, ak saçlı, altın gözlüklü Padişah Vahdettin, Kemal'in sağlığıyla ilgili bilgiler aldıktan sonra “*Şifa*.” diledi; o gün Türk tarihinde görülmemiş bir olay oldu.

Padişah, Kemal'e sigara ikram ederek yaktı.

Daha sonra da koyu bir sohbete başladılar.

Vahdettin derin bir nikotinli nefesten sonra konuştu:

– Memleketimin son ahval-i vaziyetini bir de zât-ı âlînizden dinlemek isterim paşa hazretleri.

Kemal, Sultan Vahdettin'in hâl ve tavırlarındaki samimiyete güvenerek hiçbir şey saklamadan düşüncelerini açtı.

Savaşın gidişatını, halkın açlığını, iktidarın beceriksizliğini, Enver, Talât ve Cemal arasındaki çekişmeleri, makul ve mantıklı örneklerle sıraladıktan sonra sadede geldi:

– Görüldüğü üzere vaziyetimiz her geçen gün kötüye gitmektedir efendim. Almanların gerçek niyetlerini; birlikte yaptığımız seyahatimiz esnasında anlamıştık. Memleketimizin menfaatleri, Almanlarla yapmış olduğumuz ittifakı derhâl sona erdirmemizi gerektirmektedir. Mümkün olan en kısa zamanda harbe nihayet vererek sulh yapalım.

Vahdettin'in yüzü bulutlandı:

– Ya İttihatçılar. Onlar razı olurlar mı?

Kemal kendinden emin konuştu:

– Elbet olmazlar; lâkin bu sefer karşılarında sultanımız olacağı için ses çıkaramayacaklardır.

– Ne tavsiye ediyorsunuz?

– Tavsiye haddimiz değildir sultanım. Her şeyden evvel orduya hâkim olmak lâzımdır. Ancak ondan sonra düşünülen münasip kararlar tatbik edilebilir. Şayet bendenizi başkumandan vekili tayin edecek olursanız, ülkeme ve padişahıma daha büyük hizmetlerde bulunabilirim.

Padişah Vahdettin, Kemal'in konuşmasını hiç kesmeden dinlerken bakışlarından, ses tonundan, hâl ve hareketlerinden yeni anlamlar çıkarmaya çalışıyordu:

– Orduyu nasıl elde edeceksiniz paşa. Bu görüşlerinizi paylaşan başka subaylar var mıdır?

Kemal bir an düşündü, orduda kendi görüşlerini paylaşan subay çok azdı; fakat padişahı etkilemek için şöyle dedi:

– Benim gibi düşünen pek çok subay vardır efendim.

Vahdettin, ordu içinde Kemal gibi düşünen paşaların olduğunu öğrenince irkildi. Onun, Enver'i alaşağı edebilecek ve unutturacak

kıratta bir paşaya ihtiyacı vardı. “*Aslan yeleli paşam, namağlûp kumandanım.*” diye iltifatlar ettiği Mustafa Kemal Paşa aradığı bütün meziyetlere sahipti; fakat demek o da boş değildi.

İşin içinde yağmurdan kaçarken doluya tutulmak vardı. Enver’den kurtulayım derken Mustafa Kemal Paşanın insafına kalıyordu. Buna rağmen onu kaybetmek de istemiyordu.

...

Bu sohbetten kısa bir süre sonra ikinci bir görüşme daha yaptılar. Bu görüşme de birincinin tekrarı gibi oldu. Kemal; “*Bu iş tamam, padişahı avucumun içine aldım.*” diye düşünürken padişah da aynı şekilde düşünüyordu.

Enver, almış olduğu bütün tedbirlere rağmen Kemal’in birkaç gün arayla padişahla iki kez görüşmesinden tedirgin olmuştu.

Neler oluyordu?

Yoksa padişahla Kemal iş birliğini yapıyorlardı?

Yoksa korktukları başına mı geliyordu?

Yoksa kendisinin öğrenemediği bir komplo gerçekleştirilmek üzere miydi?

Ve Enver harekete geçti.

Bir yandan Enver bir yandan Talât diğer yandan Damat Ferit, padişahı Kemal aleyhine doldurmaya başladılar.

...

Padişahla üçüncü görüşmelerinde, Kemal sinirlemeye başlamış, tüm protokol kaidelerini bir yana atmıştı. Bu görüşme sohbet değil bir tartışma şekline dönüşmüştü ve Kemal’in sesi, Vahdettin’in sesini bastırıyordu:

– Devletin ve milletin geleceği için birtakım tedbirlerin alınması gecikmektedir. Sanırım padişahımız hazretlerinin bundan haberleri vardır. Bir an evvel idareyi ele almanız, Enver’in başıboş yönetimine son vermeniz lâzım gelmektedir.

Artık Vahdettin onu daha fazla dinlemek niyetinde değildi:

– Fikirlerinizden istifade edeceğim paşa hazretleri; lâkin ordu-
dan da evvel, İstanbul halkının karnını doyurmak gerek. Ben vaziyeti Enver’le Talât Paşalarla konuşum.

Kemal’in beyinde şimşekler çaktı; Enver ve Talât paşalarla konuşmuş ha!

Talât'la Enver'i elinden gelse parçalayacak olan bu adam ne diyordu?

Bir padişahın karşısında olduğunu unutarak bağırdı:

– Ya bütün bir memleket! Ya bütün bir milletin menfaatleri! İstanbul halkını doyurmak için alınması lâzım gelen tedbirler, zât-ı şâhânenizi bütün memleketi kurtarmak için lâzım gelen tedbirleri almaktan alıkoyamaz.

Vahdettin ayağa kalktı:

– Memleket ve milletin menfaatlerini merak buyurmayınız. Enver ile Talât Paşalar lâzım gelen tedbirleri alacaklardır.

Padişah bu son tavrıyla; *“Siz, vazife ve salâhiyetiniz üzerine çıkıyor ve benimle lâubalilik etmek istiyorsunuz, haddinizi biliniz.”* demek istemişti.

Kemal beyninden vurulmuşa döndü.

İçinden hırsla; *“Demek Enver ile Talât Paşalar lâzım gelen tedbirleri alacaklar öyle mi?”* diyerek padişahın sözlerini tekrar etti.

Sonra, kendi kendisine kızdı; demek bu adam bugüne kadar ikili oynamış, kendisini hep oyalamıştı. *“Şimdi ona nasıl bir cevap vermeli,”* diye düşünürken padişah ayağa kalktı ve elini uzattı.

Kemal de ayağa kalktı padişahın uzattığı eli sıktı.

Buz kesmiş iki el sertçe tokalaştı. Resmen kovulmuştu.

Altın yaldızlı bir saltanat faytonu, ritmik tıkırtılarla Kemal'i Pera Palas'a götürdü. Otele vardığında karamsar düşüncelere dalan Kemal, kendisini yine hasta hissetmeye başladı.

Bu ne biçim bir işti? Her tuttuğu dal elinde kalıyordu.

Saray yaşamı demek, oldum olası entrika demek derlerdi ki doğruymuş.

Vahdettin politikası gereği güçlü olanın yanında olmak mecburiyetindeydi; çünkü İttihat ve Terakki her şeye rağmen ülkeye hâkimdi.

“Suikast!”

Vahdettin'le yaptığı tüm görüşmelerden hüsrarla ayrılmasına rağmen, Kemal'in saray çevresinden ayrılmaya hiç niyeti yoktu. Yıldız Sarayında yapılan selâmlık törenlerinde de özellikle bulunuyordu.

Cuma günleri yapılan selâmlık törenleri, Yıldız Sarayının yanı başındaki, Abdülhamit'in yaptırdığı Hamidiye Camisinde yapılırdı. Oraya bütün yüksek rütbeli paşalar ve saray erkânıyla birlikte nazırlar ve sadrazam da gelirdi.

Bunların hepsi, ak-pamuk sakallı, kadere boyun eğmiş, dar göğüslü, sözüm ona devlet yöneticileriydi.

Abdülhamit ve Sultan Reşat gibi Vahdettin'in de çevresini hemen bu adamlar almıştı.

Padişahlar bu adamların dilinden, onların aksakallarından, nişanlarla dolu göğüslerinden ve öbür dünyaya dönmüş bakışlarından medet umarlardı.

Kemal her cuma günü bu adamlarla selâmlık töreninde birlikte olmuş, bazen padişahın elini sıkabilmiş bazen de sadece gözüne görünmekle yetinmek zorunda kalmıştı.

Her selâmlık töreninde olduğu gibi, özel bir görevlinin bağırdığı; *"Mağrurlanma padişahım, senden büyük Allah var!"* nidasını ak-pamuk sakallı devlet adamlarıyla dinlemiş; Vahdettin'in elini göğsüne götürüp baş eğdikten sonra; *"Amenna, amenna."* deyişini acıyan gözlerle seyretmişti.

Kemal'in, bir türlü padişahın çevresini terk etmeyişi, onu devamlı takip ettiren Enver'i çileden çıkarıyordu.

Bütün tedbirlerine rağmen bu Kemal ne yapar-eder yine padişaha yanaşır ve onu etkileyebilirdi. Anlaşılan bu adam varken kendisine huzur yoktu.

...

Kemal yine bir selâmlık töreninden sonra Dr. Rasim Ferit'e gitmiş, arkadaşı her zaman olduğu gibi onun bitmek bilmez şikâyetlerini büyük bir sabırla yine dinlemişti.

Uzun şikâyetlerinin sonunda Dr. Rasim Ferit'i annesinin evine akşam yemeğine davet etti. Galiba şikâyetlerinin hepsini bitirmemiş, akşam kaldığı yerden devam edecekti.

Güneş batmış, alaca bir karanlık İstanbul'un üzerine çökmüştü. Akaretler yokuşu, ilk akşamın telâşıyla evlerine hızlı adımlarla giden mahalle sakinleriyle doluydu.

Karanlık kavuşup sokaktaki insanların arkası kesilmişti ki Kemal'le Dr. Rasim Ferit Akaretler yokuşunun başında belirdiler.

Yokuştan aşağı doğru inerlerken Kemal hâlâ Vahdettin'den, hükûmetten, Enver'den şikâyet ediyordu.

Sokakta kimseler olmadığı için çekinmeden konuşuyordu.

Bir ara Dr. Rasim Ferit, Kemal'in göz ucuyla arka tarafı kolladığını fark etti:

– Bir şey mi var Kemal?

Kemal sakın bir sesle cevap verdi:

– Yürümeye devam edelim, peşimizde biri var.

Hiçbir şeyden şüphelenmemiş hissi vererek yürümeye devam ettiler.

Yolun birden daraldığı Valideçeşme'den biraz aşağıdaki Vişnezâde Camisine giden köşeye geldiklerinde Kemal adımlarını iyice yavaşlatırken Dr. Rasim Ferit'e fısıldadı:

– Doktor, yanında tabancan var mı?

Doktor telâşlanmıştı:

– Yok, sende var mı?

Kemal yürüyüş temposunu bozmadan konuştu:

– Benim bir tane belimde, bir tane de sol ceket cebimde var. Adam yarım saattir bizi takip ediyor. Şimdi cebimdeki tabancayı al ve emniyetini aç.

Dr. Rasim Ferit, Kemal'in cebinden tabancayı aldı ve emniyetini açtı. Köşeyi döner dönmez Kemal de belindeki tabancayı çıkardı, ağzına mermi verdi ve onlara yetişmek için hızla köşeyi dönen adamı beklemeye başladı.

Adam, son hareketi yapmak kararıyla elinde tabancayla köşeyi dönmüştü ki Kemal'in tabancısını burnunun dibinde buldu:

– Kaldır ellerini!

Ellerini havaya kaldıran adam iri kıyım bir çavuştu. Tabancanın soğuk demirini burnunda hissedince, havaya kalkmış elindeki parabellum yere düştü.

Dr. Rasim Ferit eğilip silâhı aldı.

Kemal, adamın üzerini aradıktan sonra önüne kattı ve Zübeyde'nin evine soktu.

Kemal, kendisine suikast niyetinde olan adamı, annesine bir arkadaşı olarak tanıttı. Zübeyde'yle Makbule, yemeklerini yedirdikten sonra bu üç arkadaş yalnız bıraktılar.

Onlar çıkar çıkmaz da sorgu başladı. Adamın adı İdris Çavuştu. Kemal'i öldürmek görevini birilerinden almıştı; fakat bütün sıkıştırmalara rağmen suikast emri verenlerin adını söylemedi.

Kara kara düşünüyordu İdris Çavuş. Başının belâda olduğunun farkındaydı. İşlediği suç büyüktü. En azından divan-ı harbe verilecekti. Şayet idam edilmezse askerlikten kovulacak ve en az yirmi yıl hapis yatacaktı.

Fakat korktuklarının hiçbirisi olmadı. Kemal İdris Çavuş'a ta-bancasını verirken bir de tavsiyede bulundu:

– Hadi git evine. Ben bugünü unuttum sen de unut.

İdris Çavuş, gördüğü bu mertlik ve iyilik karşısında birtakım teşekkür cümleleri söylemek istedi, fakat onu da beceremedi.

Gözyaşları içinde Kemal'in elini öpmek istedi; fakat çekilen eli tutamadı.

Evden ayrılırken şunları diyebildi:

– Paşam, Allah bana ömür verirse, bundan böyle öl dediğin yerde ölür, kal dediğin yerde kalırım.

“Bu kumandan dediklerimi yapabilir!”

Kemal bir suikastı daha atlatmıştı. İdris Çavuş söylemese bile onu ortadan kaldırmak isteyenleri adı gibi biliyordu.

O günden sonra daha bir tedbirli olmaya başlamakla birlikte saray çevresinde dolaşmaya devam etti.

Son suikast teşebbüsünden sonra Albay Naci vasıtasıyla Vahdetin'den bir görüşme daha talep etmiş ve başarmıştı.

Görüşme 16 Ağustos'a rast gelen bir cuma selâmlığı sonrası olacaktı. Yıldız Sarayının camisinde kılınan namazdan sonra bekleme salonunda Enver ve İzzet Paşalarla karşılaştı. Yanlarında, Balkan Savaşları sırasında görev yapmış olan bazı alaylı paşalar da bulunmaktaydı.

Padişah, selâmlık merasiminden sonra, Kemal'i çağırttı.

Fakat padişahın yanında Alman paşalar vardı ve Kemal, padişahla onların yanında görüşmek istemiyordu.

İzzet Paşadan; padişahla yalnız görüşmeyi sağlamasını istedi. İzzet Paşa, Vahdetin'e Kemal'in isteğini iki kez ima etmesine rağmen başarılı olamadı.

Kemal anlamıştı. Padişah özellikle Alman paşaların yanında görüşerek Enver'in ve İttihat Terakkinin şerrinden korunmayı düşünüyordu.

Olmamıştı bu iş. Kemal görüşme isteğinden dolayı pişman olmuştu. Bu Almanların yanında neyi niçin konuşacaktı?

Çaresiz içeri girdi.

Padişah Vahdettin, salona girer girmez asker selâmı veren Kemal'i, Alman generallere tanıttı:

– Mustafa Kemal Paşa çok takdir ettiğim ve güvendiğim bir kumandanımdır.

Padişah, onun bugüne kadar yaptığı hizmetleri üç beş iltifat cümleleriyle anlattıktan sonra sadede geldi:

– Paşa hazretleri, zât-ı âlînizi Suriye'deki VII. Ordu kumandanlığına tayin ettim.

Kemal dondu kaldı.

Ne için gelmişti, neyle karşılaşmıştı.

Aynı anda beynine hücum eden bin türlü hesabı alt alta toplanan aleyhinde çevrilen komployu anlamıştı.

Bu Enver'in işiydi.

Her şeyi o ayarlamış şimdi de başarısının meyvesini toplamak için dışarıda beklemekteydi.

O bunları düşünürken Vahdettin konuşmaya devam ediyordu:

– Bu cephe çok hayatî bir öneme haizdir. Bir an evvel oraya gitmeniz muradımdır. Suriye eyaletimizin küffar eline geçmesine mâni olunuz. Bu vazifeyi de büyük bir muvaffakiyetle ifa edeceğinizden eminim.

O, Vahdettin'in sözlerini işitmezken padişah, Alman paşalara dönerek aklı sıra Kemal'i övdü:

– Bu kumandan dediklerimi yapabilir.

Bir an evvel İstanbul'dan atılmak istendiğinin farkındaydı. Üstelik gönderilmek istendiği Suriye'deki kumanda heyetinin durumunu çok iyi biliyordu.

Suriye'deki ordularda kumandan boşluğu yoktu.

Falkenhayn gittikten sonra Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığına Limon Von Sanders atanmış diğer ordu kumandanları da görevlerine devam ediyorlardı.

Koca bir padişahın bunları bilmemiş olması mümkün değildi. İçinden açtı ağzını yumdu gözünü.

Tüm iltifatlarını sıraladıktan sonra padişahın yaptığı mantıksız zavallılığı düşündü.

Şayet mekân ve zaman müsait olsaydı ona şöyle diyecekti;

“Padişah hazretleri bana öyle bir vazife veriyorsunuz ki o vazifeyi yapmakla görevlendirilen kumandanların hepsi işlerinin başındadır. Beni onların üstünde bir başkumandanlığa mı memur ediyorsunuz?”

Eğer böyleyse büyük bir iftiharla iradenizi kabul ederim; lâkin şüphe etmiyorum ki bunun farkında değilsiniz. Vaktiyle istifa ederek haklı nedenlerle ayrıldığım bir orduya ki o ordu bugün mağlûp olmuştur, bütün ordular gibi...

O hâlde bütün bu irade buyurulan vazifeleri yapmaya nasıl muktedir olabilirim!”

Ama bu haklı sözlerin hepsi zihninden geçmekle kaldı ve verilen vazifeye teşekkür ederek huzurdan çıktı.

“Yazıklar olsun sana!”

Canı sıkılmış bir hâlde bekleme salonuna çıktığında, Vehip Paşayla birlikte kendisine gülümseyerek bakan Enver’i gördü.

Gülmeyi hiç bilmeyen ya da pek nadir gülen Enver, uçları yukarı kalkık Almanvâri bıyıklarının altından inci gibi biçimli ve beyaz dişlerini göstererek keyifle gülüyordu.

Yanaklarındaki pembelik, yakasının kırmızılığıyla kalpağındaki enli kırmızı şeridi bastıracak kadar renklenmişti.

Bu görüntü, enerji dolu harbiye nazırını daha bir sevimsizleştiriyordu.

Uzun kirpikli, iri ve güzel gözlerinin içindeki okşayıcı elâ renk, zafer parıltıları saçıyordu.

Enver, çok başarılı olduğu geleneksel İttihatçı yöntemiyle onu tekrar İstanbul’dan uzaklaştırmanın yolunu bulmuş ve işte yine Suriye’ye postalatıvermişti.

Hem de usulsüz, mantıksız, yakışıksız bir üslûpla.

Normalde böyle bir atama harbiye nazırlığı tarafından teklif edilir, padişah tarafından onaylanır. Muhataba da harbiye nazırlığı tarafından tebliğ edilirdi.

Enver bunların hiçbirisini yapmamış direk padişaha emir ver-dirmişti; ama haklıydı Enver. Kendisi teklif etseydi Kemal kabul eder miydi?

Üstelik kendisi askerî hayatı boyunca hiçbir büyük başarıya imza atmadığı gibi, aksine büyük hezimetlere neden olmuştu.

Kemal ise Çanakkale’de destanlar yaratmış, Muş-Bitlis zaferle-riyle Osmanlı’nın nadir zaferlerine imza atmıştı.

Kendisi hep yenilmiş; fakat Kemal hiç yenilmemişti.

Kendisi yenildiğine göre, Kemal de yenilmeliydi.

Kemal’i Suriye cephesine göndermekle, onu yenilmiş bir ordu-nun kumandanı olarak görmek fırsatını yaratmak yakalamak iste-mişti.

Doğrusu intikamı acı olmuş, rakibine son rauntta iyi bir darbe indirmişti. Enver bu darbeye en büyük rakibinden kurtulmakla kalmamış iki kişinin ekmeğine daha yağ sürmüştü.

Bunlardan biri Kemal’i Suriye’ye göndermekle var olduğunu zannettiği hayalî subaylar grubunu başsız bırakan Vahdettin. İkinci kazanansa Enver’in yanında sırttan Vehip Paşaydı.

Vehip Paşa kendisine rakip gördüğü Kemal Paşanın başarı şan-sının olmadığı bir bölgeye sürülmesiyle gelecekteki muhtemel bir rakibinden kurtulmuştu.

Kemal, burnundan solurken bir an önce saraydan ayrılmak iste-di; fakat daha önce kendisine alaylı bir sırıtmayla bakan Enver’e ağzının payını vermeliydi:

– Bravo! Tebrik ederim Enver Bey. Siz kazandınız! Muvaffak oldunuz. Azizim bari biraz esaslı tedbirler üzerinde konuşsak? Be-nim bildiğim ve anladığıma göre Suriye’de ordu, kuvvet, vaziyet, sözden ibarettir. Beni oraya göndermekle güzel bir intikam almış oluyorsunuz.

Enver, zaferinin tadını çıkarırcasına Kemal’in karşısına geldi ve alayla konuştu:

– Daha neler... Kemal, seni kardeşim gibi sevdiğimi nasıl bil-mezsın.

Kemal'in onu dinlediği yoktu:

– Lâkin usul dışı bir şey yaptınız, padişaha bana emir verdirdiniz.

Kemal ne söylerse söylesin, Enver'in son başarısından duyduğu keyfi kaçıramazdı:

– Konuşunuz paşa hazretleri. Konuşunuz ve rahatlayınız. İhtimal ki bu son görüşmemiz olacak.

Kemal onu onayladı:

– Mümkündür paşa hazretleri ve dilerim öyle olur.

İki rakip, biraz sonra birbirlerinin üzerine saldıracaklarmış gibi bir tavır almışlardı ki salonun uzak köşesindeki yüksek sesle sohbet eden Balkan hezimetinin sorumlusu kumandanların son sözleri dikkatlerini çekti:

– Efendim bu Türk erlerinden hayır yoktur. Bunlar hayvan sürüsüdür. Yalnız kaçmayı bilirler. Allah insanı böyle hissiz bir sürüye kumandan etmesin.

Kemal kulaklarına inanamadı.

Duydukları doğru muydu!

Mehmetçiklerinin cesaretini, yiğitliğini küçümseyebilen bir kumandan olabilir miydi?

Üstelik tarih boyunca Türk'ün düşmanları bile, bir askerden beklenen bütün niteliklerin Mehmetçiklerde bulunduğunu yazıp söyledikleri hâlde bir Osmanlı paşası bu sözleri nasıl telâffuz edebilirdi?

Soysuzluğun bu kadarına tahammül edemezdi.

Büyük salonda mahmuzlarını şaklata şaklata sert adımlarla gitti ve Balkan hezimetinin sorumlusu alaylı paşaların karşısına dikildi.

Gözlerini onların gözlerinde tek tek gezdirdikten sonra göğsü madalya ve nişanlarla dolu biraz önce Mehmetçiğe hakaret eden paşaya bağırdı:

– Paşa! Paşa! Ben ordulara kumanda eden bir askerim. Türk askeri asla kaçmaz! Mehmetçik, geri çekilme sözünün ne demek olduğunu bile bilmez! Siz paşam! Kendi korkaklığınızın suçunu, Türk askerine yüklemeye nasıl cesaret ediyorsunuz?

Kemal'in sesindeki madenî öfke ortalığın tam bir ölüm sessizliğiyle kaplanmasına neden oldu. Bekleme salonundaki herkes, onun sesindeki öfkeyle sarsılmıştı.

Kemal'in kızgın bakışları, suratı bembeyaz kesilen Enver'in üzerine döndü:

– Yazıklar olsun sana!

Kemal, âmiri olduğu hâlde Enver'i selâmlamadı.

Yine mahmuzlarını şakırdatarak salondan çıkarken Balkan bozgunu paşalar kendi aralarında fısıldaştılar:

– Kimdir bu?

– Mustafa Kemal Paşa. Anafartalar Kahramanı.

Ve büyük salona derin bir sessizlik çöktü.

“Helâl olsun, adam ne götürmüş!”

Almanlar 15 Temmuzda son kozlarını oynayarak Fransız cephesine büyük bir taarruz yapmışlardı. Fransızlar önce bu taarruzu kırmışlar 4 Ağustosta da karşı bir taarruzla Alman ordusunun belini kıran büyük bir zafer kazanmışlardı.

Makedonya'daki Fransız kumandanı d'Espere'nin orduları da Sırbistan'daki Alman savunmasını yıkmış ve İstanbul yolu açılmıştı.

Artık tehlikede olan uzaktaki topraklar değildi. Tehdit edilen yer Osmanlının kalbi göz bebeği idi.

Mekke'den, Medine'den, Bağdat'tan, Kudüs'ten sonra şimdi İstanbul'la birlikte bütün Anadolu da tehlikedeydi.

Artık nihaî zafer bizimdir safsatalarına kimse inanmıyordu.

Savaşın büyük bir hezimetle sonlanacağı belli olmuştu.

Bu hezimete engel olacak asker de elde kalmamıştı.

Osmanlı Devleti büyük savaşın başlangıcında iki milyon sekiz yüz bin asker silâh altına almıştı. Çöllerde, Avrupa'nın dağlarında, Sarıkamış'ta, Kanal'da kırıla kırıla elde beş yüz altmış bin asker kalmıştı. Onlar da binlerce kilometrelik cephelere dağıtılmıştı.

O güne kadar Enver'i hep arkasından tenkit eden İttihatçılar ilk kez yüzüne karşı seslerini yükselttiler:

– Ordumuz eksik, halkta verecek güç kalmadı. Tek çare bir an evvel barış.

İttihatçılar bu itirazlarını parti merkez toplantılarında bile yapmaya başladılar.

Kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver, bütün tenkit ve istekleri dikkatle dinledikten sonra Almanvarî bıyıklarını burdu:

– Ordumuz güçlüdür. Ancak sizin gibi korkaklar, zaferden umut kesebilirler. Hem Orta Asya’da bizim soyumuzdan kardeşlerimiz var. Onlarla birleşeceğiz ve daha nice zaferler kazanacağız.

...

İttihat ve Terakkinin on yıldır idare ettiği Osmanlı ülkesinde açlık ve sefalet kol gezmekte. Karaborsacılar vurgun vurmakta, savaş zenginleri her geçen gün artmakta.

Sansürü gevşetilmiş basın Talât’ı yanıltmamış.

Gazeteciler birbirlerini yiyor.

Soysuz gazeteci sadrazamın, emperyalizmin yanında.

Halkın yanında gazeteci var mı yok mu belli değil.

Gazeteciler iktidarın içindeki hırsızlara; “Hırsız.” bile diyemiyor, yasak savmak kabilinden ancak öğüt verebiliyorlar;

“Kasanızdaki para sizin değildir. Siz, milletin olan bu parayı kumarda, sefahatte yiyemezsiniz. Hiç değilse bu parayı işletin, iş yeri açın, üç-beş yüz kişiye iş verin. Eğer bunu yaparsanız, vurgun ve karaborsadan kazandığınız mallar size helâl olsun.”

Bazı mebusların hırsızlıkları ayyuka çıkmış; fakat yakasına ya-pışan yok.

Hırsızlar Mecliste birbirini aklıyor.

Her yeni çıkan kanun eski hırsızların suçlarını siliyor.

Kaçırdıkları vergileri affediyor.

Kanunlar, hırsızlara, vurgunculara değil vatandaşlara uygulanıyor.

Utanma belâsına tutuklanan vurguncular Bekir Ağa Bölüğü’nde krallar gibi yaşıyor.

Ziyaretine mebuslar-nazırlar geliyor.

Namussuzlukları, hırsızlıkları halk bile ayıplamaz olmuş; “He-lâl olsun götürmüş.” deniyor.

İttihatçı liderleriye kendilerine savaş zenginlerden söz edilince; “Bu her yerde var.” diye geçiştiriyorlar.

Anayasanın bir kez delinmekle bozulmayacağını söyleyen idareciler; “Biz Allah’ın ipine sarıldık.” diyerek namussuzluklarına dinî de âlet ediyorlar.

“Türkler kancık değildir!”

Bütün bu olumsuzluklara rağmen Enver ve çevresinin parolası; *“Harbe devam ve nihaî zafer bizim!”*

Zaferden şüphe etmek, imansızlık ve vatan hainliğiyle damgalanmak için yeterli.

Bıçak kemiğe dayanmış.

Yaşlı bir İttihatçı yine de yumuşak bir dille Enver’e yalvarıyor:

– Bakınız paşa hazretleri, savaşı kaybettiğimizi kabul etmek mecburiyetindeyiz. Hemen Almanya ile iş birliğini keselim. İngilizlere tek taraflı barış teklif edelim. O zaman belki cezamızı hafifletirler.

Enver’in duydukları karşısında gözleri büyüyor, burnundan soluyarak bağıyor:

– Ağzından çıkanı kulağın duysun efendi! Türkler kancık değildir. Söz verdik bir kerre, harbin sonuna kadar anca beraber kanca beraber!

Enver’in ayakları bir türlü yere basmıyor. Onu barışa razı edemeyenler, Kemal’in de iyi dostu olan Hasan Rıza’nın babası Necip Beyi buluyorlar.

Enver, Necip Beyi sever-sayar elini öper; hatta herkesten kışkırdığı padişah kızı karısını, sadece onun yanına çıkarır.

İttihatçılar; *“Bu adam sadece Necip Amca’yı dinler.”* diyerek onu genel merkeze davet ediyorlar.

İttihatçılar, yaşlı Necip Amca’yı yönlendiriyorlar:

– Enver Paşa hangi zaferden bahsediyor? Ordu bitmiş, para yok. Millet aç ve sefil. Amca bey lütfen Enver Paşaya gidiniz, sizi kırmaz. Barışa razı olsun.

“Tımarhanelik Enver!”

Necip Amca, Enver’i ziyaret edeceği gün oğlu, Hasan Rıza’ya; *“Bugün çok önemli bir vazife yapmaya gidiyorum. İnşallah muvaffak olurum.”* diyerek evden çıktı.

“İnşallah!” demesine rağmen muvaffak olacağından emindi; çünkü şartlar öyle gerektiriyordu ki barıştan başka çare yoktu. Koca Enver Paşa deli değildi ya. Acı gerçeği herhâlde o da görmüştü. Belki çoktan görmüştü de kabul etmek için dışarıdan bir teklif bekliyordu.

Necip Amca, Enver'e gitti ve söylenenleri kendi düşüncesiymiş gibi aktardı:

– Zafer şansımız kalmamıştır Enver Bey oğlum, en iyisi barış.

Enver yutmamıştı. Karşısındaki yaşlı adama acıyarak, elini omzuna attı:

– Vah benim güzel amcazâdem, demek hainler seni de zehirlediler. Siz hiç üzülmeyin sevgili efendim. Siz ki maneviyata inanmış bir büyüğümüzsünüz.

Necip Amca elini göğsüne götürdü:

– Elhamdülillâh.

Kaşında cihangirlik alâmeti olan Enver gülümsedi:

– Elbette elhamdülillâh. O hâlde şunu bilersiniz ki ben Cenâb-ı Hak tarafından, büyük Türk hakanlığını kurmakla vazifelendirilmiş bir kulum. Şimdi küffara sulh teklif edersem vazifemden imtina etmiş olurum. Mevlâ'm katında günahkâr kalmaya hiç niyetim yok. Hadi git şimdi evine uyu. Seni buraya gönderenlere de benim söylediklerimi aynen ilet.

Necip Amca bakar ki Enver elden gitmiş, kös kös kendisini dört gözle bekleyen İttihat ve Terakki yöneticilerinin yanına geldi.

Gelir gelmez de açtı ağzını yumdu gözünü:

– Siz iyi adam olsaydınız, bunca zaman, böyle bir adamı başınızda tutmazdınız.

Bir İttihatçı gönlünü aldı:

– Hakk-ı âliniz var amca bey; lâkin...

Necip Bey kızdı:

– Bu işin lâkini mâkini kalmamış efendi. Şayet bu adam harbiye nazırı, başkumandan vekili ve de yaver-i hazret-i şehriyarî olmasa, yeri doğrudan doğruya tımarhanedir.

“Ben inkılâp ruhunu ondan aldım!”

Kemal, Suriye hazırlığındadır. Yeni bir sürgünle karşı karşıya olduğunu bilmektedir; fakat askerlik onuru bu göreve gitmesini gerektirmektedir.

Bir yandan yol hazırlığı yaparken diğer yandan Pera Palas'ın 101 nolu dairesinde plânlar yapar.

Yıldırım Ordular Grubu.

IV. Ordu, VII. Ordu, VIII. Ordu...

Yıldırım Orduları Grubu; IV. Ordu Kumandanı Mersinli Cemal Paşa, VIII. Ordu Kumandanı Cevat Çobanlı Paşa ve kendisinin devralacağı VII. Ordudan oluşmaktadır.

Hepsi de adı var kendisi yok zayıf dağınık birtakım kuvvetler.

Ve yüzlerce kilometrelik bir cephe.

Nablus, Şam, Halep, Şeria.

Gözleri kan çanağı olana kadar harita başında saatler geçirir. Uyku sayılmayan bitkin düşüp kendinden geçme hâllerinde bile Suriye cephesiyle ilgili kâbuslar onu tekrar uyandırır.

Evet sonunda bir çare bulmuştur.

Tek çare...

...

Harbiye nezaretindeki gösterişli odasında Enver, Kemal'in kendisini ziyarete geldiğini öğrenince rahat koltuğundan zıplar gibi kalkar. Sonra aklı başına gelir, tekrar oturur.

Kemal makam odasına sert adımlarla girdiğinde Enver'in yüzündeki memnuniyetsizliği görmüştür. Son ayrılışları pek hoş olmamıştır; her zaman yaptıkları gibi tatsız konular açılmaz.

Kahveler geldiğinde Kemal yavaş yavaş konuya girer:

– Enver Bey VII. Orduya gidiş hazırlıklarımı tamamladım. Düşündüm ki oradaki adı var olup neredeyse kendileri yok olan üç orduyu tek bir ordu hâline getirip güçlü bir ordu elde edelim. Mademki ben oraya kumandan olarak gidiyorum bu ordunun başına da ben geçmeliyim. Suriye cephesi ancak bu şekilde düzelebilir.

Enver gülümser:

– Hakk-ı âliniz var paşa hazretleri. Siz vazifenize bir başlayınız. Vaziyete göre lâzım gelen yapılacaktır.

Anlaşıldı Enver teklifi kabul etmemiştir.

...

Kemal, yolculuk hazırlığını bitirdiği hâlde biraz daha oyalandı. 1915'te ölen Fikret'in cenaze merasimine Çanakkale'de olduğu için katılamamıştı.

Tam kırk bir yıl Abdülhamit istibdadı döneminde yaşayan Tevfik Fikret, iktidara geçmeleri için İttihatçılara eliyle diliyle kalemiyle destek vermişti.

Bu destek İttihatçıların Abdülhamit yönetimine rahmet okutan idarelerini görünce kesilmiş, bu seferde onları yine diliyle kalemiyle telin etmeye başlamıştı.

İttihatçılar, pek çok gazeteci gibi onu ortadan kaldırmaya cesa- ret edememişler; fakat şairin vadesiyle ölümüne sevinmişlerdi.

Fikret'in cenazesinde tüm hükûmet üyeleri bulunmuş ve kargaşa çıkar korkusuyla çabucak gömülmüştü.

İstanbul gençliği onun öldüğünü ancak gömüldükten sonra öğ- renebilmişti.

Tevfik Fikret vatanseverlerin duygularını dile getiren, millî vic- danın sözcüsü olmuştu.

Fikret, kalemini, ruh, düşünce, anlayış ve bilim bakımından çağdaşlaşmak için kullanmıştı.

Kemal, Fikret'i her fırsatta okumuş ve onun düşüncelerinden feyz almıştı. Cenazesinde bulunamamıştı; fakat ikinci ölüm yıl dönümü törenlerine katılmıştı. Şimdi düşüncelerinden feyz aldığı şairin üçüncü ölüm yıl dönümüydü ve bazı dostlarıyla onun meza- rını ziyarete gideceklerdi.

...

Kemal, 19 Ağustos Pazartesi günü Harbiye'den hocası Emin Bey, gazeteci Ruşen Eşref, şair ve gazeteci Süleyman Nazif, şair İbrahim Alâeddin ve otuz kırk kadar Tevfik Fikret hayranı gençle birlikte şairin mezarının olduğu Aşîyan'ın dik yokuşunu tırman- maktadır.

Kemal, Aşîyan yokuşunu çıkmakta zorlanan hocası Emin Beyin koluna girmiştir.

Sohbetleri Tevfik Fikret üzerinedir.

Emin Bey öğrencisi Kemal'in bu anlamlı günde Tevfik Fikret'in mezarını ziyaret etmesine çok memnun olmuştur:

– Mustafa Kemal evlâdım. Bugün Fikret'i ziyarete gelmen beni pek mesut etti.

Kemal dik yokuşun ortalarına gelip biraz soluklanmak isteyen hocasına içten bir sesle konuşur:

– Nasıl gelmem hocam. Ben inkılâp ruhunu merhum üstat Fikret Beyden aldım. Ziyaret edeceğim yerlerin başında elbette Aşîyan gelir.

Emin Beyin öğrencisine baktığı nemli gözlerde gurur okunmaktadır.

Aşîyan'a çıkarlar.

Küçük topluluk Şair Fikret'in mezarı önünde saygı duruşunda bulunur.

Şair ve Gazeteci Süleyman Nazif, Aşîyan'ın anı defterine şunları yazar;

“Kavaf-ı tahatturunda bulunmakla mübahi perestişkâran-ı Fikret.

19 Ağustos 1918”

Kemal, Süleyman Nazif'in imzaladığı cümlemin altına kendi imzasını da atarak Fikret'in dostu olduğunu ilân eder.

O akşam ve bütün gece Tevfik Fikret'le dolu bir şiir ziyafetiyle biter. Aşîyan'daki herkes bu geceye de iştirak ederek Fikret'e saygılarını gösterirler.

Kemal ertesi gün Suriye yolcusudur.

VI. Bölüm

BOZGUN

16 Ağustos 1918'de Yıldırım Orduları Grubu, VII. Ordu Kumandanlığına tayin edilen ve Suriye'ye doğru yola çıkan Kemal, tren penceresinden yaşlı gözlerle seyreder Anadolu topraklarını.

Mavi Kuş ise çok daha yükseklerden çok daha büyük bir açıdan bakmaktadır Anadolu topraklarına.

Arada bir göze çarpan korka korka kıvrılan kağıt yolları perişandır. Derme çatma istasyon binalarında, zayıf, hasta, kadın ve ihtiyarlardan başka kimse görünmez.

Anadolu insanı, asırlardır adını sanını bilemedikleri ülkelere evlâtlarını göndermiş ve bir daha haber alamamıştır.

Anadolu insanı tükenmiştir.

Kemal'in bindiği treni hareket ettirecek kömür yoktur. Bulabildikleri çalı çırpılarla yakılır kazan. Bu zayıf ateş de koca motoru ancak hırıltılı bir sesle yürütebilmektedir. Tren hareket saatleri diye bir program da yoktur artık. Yokuşlarda yolcular iner, vagonları itmek zorunda kalırlar.

Her tarafta bir ümitsizlik, çöküntü ve tükenmişlik havası hâkimdir. Harcanmıştır Anadolu Türklüğü, hem de bir kalemde.

Demir yolu Pozantı'da son bulur, yokluklar içinde bir kara yolculuğu başlar at üzerinde.

VII. Ordu Kumandanı Fevzi Paşa İstanbul'a çağırılmış yerine Mustafa Kemal Paşa atanmıştır. Sözüm ona minareye kılıf hazırlanmıştır.

Yıldırım Orduları Grubu Nablus güneyiyle Şeria Nehri arasındadır. VII. Ordunun sağında VIII. Ordu, solunda IV. Ordu bulunmaktadır.

İkişer tümenli III. ve XX. Kolordulardan oluşan VII. Ordu sağ yanı Ferha'da sol yanı Şeria Vadisinde olmak üzere altmış kilometrelik bir cepheyi tutmuştur.

...

Kemal'in VII. Ordu kumandanı olarak geleceği haberi karargâha çoktan ulaşmıştır.

Anafartalar Kahramanı, Suriye cephesinde umutla beklenmektedir. Orduda saygın bir ismi olan Kemal'in, seçkin, faziletli ve dâhi kişiliğiyle ikinci defa VII. Ordunun sorumluluğunu alacak olması karargâhta duyulduğu zaman, ordunun fedakâr ve cesur bir kumandanının tekrar devralacağı bu görevde de başarılı olacağından hiç kimse şüphe etmemektedir.

Şartlar ne kadar elverişsiz olursa olsun beklenen kumandanın mutsuz vatanlarının kurtarılması için şimdiye kadar olduğu gibi yine büyük hizmetler vereceğinden karargâhtaki herkes emindir.

26 Ağustosta Halep'te kendisine parlak bir karşılama töreni yapılır. Burada devlet ve halk ilişkisi tamamen kopmuştur. 27 Ağustosta Halep'ten ayrılır.

1 Eylül 1918'de VII. Ordu karargâhının bulunduğu Nablus'a geldiğinde istasyonda büyük, küçük bütün karargâh mensupları saygılı selâmlarla onu karşılarlar.

Onun gelişi karargâhta heyecan yaratmıştır. Ciddî ve sert yaradılışı, kararlılığı, haftalardır subaylar arasında konuşulmuştur.

Suriye cephesinde VII. Ordunun kumandanlığı görevini daha önce kendisine bıraktığı Fevzi Çakmak'tan devralır. Fevzi Çakmak erkân-ı harbiye reisliğine atandığı için hemen İstanbul'a hareket eder.

Bölgeyi bıraktığından çok daha kötü bulmuştur.

Daha önce Sina Çölü kapısında olan ordu gerilemiş, Kudüs kaybedilmiş, cephe Şeria Vadisi kuzeyine çekilmiştir.

Bu kara tablo içerisinde memnuniyet verici olan tek şey İsmet'le Ali Fuat'ın, kendi emrinde birer kolordu kumandanları olmalarıdır.

Eski dostlar, yine cephede buluşmuşlardır. Onu karşılayanlar arasında, eski Yaver'i Şükrü de vardır.

Kemal, elini öpen Şükrü'nün başını bir baba şefkatiyle okşar:

– Nasılsın çocuğum?

Şükrü boynunu бүker:

– Sizi gördüm, her günkünden daha iyi oldum paşam. Sağlığınıza duacıyım.

– O hâlde peşimden ayrılma, yine yaverim olacaksın.

Kemal yürürken Şükrü onun arkasından koşturur. Mavi Kuş ise Şam'a gelişinin sayısını unutmuştur.

“Ehver-i şer Limon von Sanders!”

Henüz makamına geçmişti ki İstanbul’dan gelen haberler canını sıktı. Yunanistan’ın Limni ve Taşoz Adalarından kalkan iki İngiliz uçak filosu, harbiye nezaretine bomba atmışlar. İnsanlar ölmüş, binalar hasar görmüş. Düşürülen bir uçağın pilotu esir edilmiş.

Asıl zararı bombalar değil uçaklardan atılan bildiriler vermiş. Bu bildirilerde Almanya’nın yenildiği Osmanlının da derhâl teslim olması gerektiği yazılıymış. Gerçi Alman uçakları Limni ve Taşoz’u bombalamışlar; ama...

...

Kemal yine kendi kendine kızdı, bağırdı, çağırdı, sövdü, saydı. İstanbul’un bile bombalanabilir olması acı sona ne kadar yaklaşıldığının, tehlikenin ne kadar büyüdüğünün göstergesi değil miydi? Acaba bu bombalar da mı Enver’in gözünü açmayacaktı.

Muhtemelen açmayacaktı. Şayet açacak olsaydı kendisine yazdığı ve devleti ve milleti bekleyen bütün tehlikeleri apaçık gösterdiği hâlde...

Almanların Osmanlı topraklarındaki ihanetlerini belgelediği hâlde...

Falkenhayn’ın beceriksizliğini gözüne sokar gibi anlattığı hâlde...

Ancak iş isten geçtikten sonra Falkenhayn’ı görevden alıp onun yerine başka bir Alman’ı, Liman Von Sanders’i atar mıydı?

Kemal için Sanders, Falkenhayn’a göre ehven-i şer; yani kötünün iyisiydi. Onunla Çanakkale’de başlayan silâh arkadaşlığı vardı.

Von Sanders de kendisi gibi Suriye’ye zorla gönderilmişti. Enver’in yaptığı teklifi Sanders kabul etmemiş, Enver, Kemal’e yaptığının benzerini ona da uygulayarak Alman imparatoruna emir verdimişti. Sanders, Suriye’ye gelmek istememişti; çünkü o Türk askerinden şikâyetçiydi.

Sanders’e göre Alman kumandanların verdikleri emirleri, Türk subaylar hep kulak ardı ediyorlardı; *“Eğer bir ordunun, arka arkaya işlenen hatalı hareketlerle nasıl yok edileceği konusunda bir yarışma açılmış olsa, bu yarışmayı kesinlikle Türk Karargâhı kazanır ve birincilik ödülünü alırdı.”*

Yine Sanders’e göre; Alman paşalarla çatışan Türk subaylar haklı değillerdi ve bu dik başlı subayların içinde Kemal de vardı.

Alman subaylar aldıkları eğitim icabı aceleci ve müdahaleciydiler. Bu yüzden sık sık; *“Acele işe şeytan karışır.”* ilkesini şiar edinmiş Türk subayların karakterlerine tosluyorlardı.

Ayrıca Sanders’e göre en büyük tehlike; üstlerine *“Hayır!”* demeyi terbiyesizlik addeden Türk subaylarının, tepkilerini; *“Pasif itaatsizlik.”* yoluyla göstermeleriydi.

Oysa gerçekler hiç de Sanders’in ve diğer Alman subayların söyledikleri gibi değildi. Enver’in ve tüm Osmanlı devlet adamlarının büyük umutlarla getirdikleri Alman subaylar, her cephede yenilmişlerdi. Üstelik Almanya, Avrupa’da yaptığı bütün savaşları da kaybetmek üzereydi.

Avrupa’daki Alman yenilgilerini, Alman paşaların yönettiği Türk cephelerindeki yenilgiler takip edince Türk subaylar; *“Alman kumandanlar işe yarar olsalardı, öncelikle kendi ülkelerinde değerlendirilirlerdi.”* şeklinde şikâyet başlamışlardı.

Kemal gibi birçok Türk subayı; *“Bundan sonra Osmanlının elinde kalan toprakları sadece kendilerinin koruyabileceklerine, batmak üzere olan geminin Türk gemisi olduğuna, bu gemiyi de ancak Türk kaptanların kurtarabileceğine,”* inanıyorlar ve Alman paşalara öfkeyle bakıyorlardı.

“Arabistan cehennem gibi!”

Kemal’le Sanders bu iki zıt görüşün iki sürgün temsilcileri olarak birlikte çalışmak mecburiyetindedirler.

Önce bölgenin durumunu tahlil ederler.

Ordu 1916’daki Kafkas Cephesindeki ordudan daha berbat durumda.

Firarların önü alınamamış, birliklerinden kaçıp dağlara sığınan ve eşkıyalık yapmaya başlayan askerler cephelerdekinden daha fazla.

Çoğalan firarlar, kaçak askerlerin çeteler kurarak yaptıkları soygunculuk, kaçanların sayısından daha az kalmış birlikler, Cemal’in bölgeden ayrılmasıyla yaygınlık gösteren anarşi...

Ordularda açlık ve kıtlık hat safhada.

Anadolu’nun yiğit evlâtları; moralleri sifıra inmiş, aç, zayıftan kemikleri çıkmış bir sürü hasta insan.

Yedikleri tayı, macun gibi çektikçe uzayan yeşilimsi bir şey. İçtikleri darı çorbasına ara sıra pamuk ya da ayçiçeği yağı damlatılıyor ya da bakımsızlıktan sümüksüleşmiş sığır eti parçacığı atılıyor. Bazı günler bunlar da bulunamıyor. Asker; atın, katırın dışkılarını karıştırmayı âdet edinmiş. Hayvan dışkısından çıkan arpa taneleri seçiliyor, yıkanıyor ve ağızlara atılarak midenin sesi bastırılıyor.

Çöl ortasında aç ve susuz geçen günler hastalıkları artırıyor. Bit, uyuz ve dizanteri; sıcak yaz mevsiminde her gün yüzlerce kurban alıyor. Askerler düşmanla değil, yine açlık ve hastalıkla savaşırken sinek gibi ölüyor.

Maneviyat hiç yok.

Türk askeri, ölü İngiliz erlerinin ayaklarındaki gıcır gıcır postalları gıptayla seyrediyor. Kendi ayaklarında, yırtık çarık var; hat- ta çoğunda bu da yok, ayaklarını paçavralarla sarıp savaşıyor.

Yazlık elbisesi olmayan Türk askeri, eski kalın yün kumaş giyiyor. İç çamaşırları aylar önce giyilemez hâle geldiği için bu kalın kumaşlar, çölün 55-60 dereceyi bulan sıcaklığında hastalıklara ve ölümlere neden oluyor.

Arabistan cehennem gibi yanmakta.

Günde ancak bir-bir buçuk kilo arpa verilebilen hayvanlar, sonunda bunu da bulamıyor ve her gün yüzlercesi ölüyor. Süvarilerin atları kendilerini zor taşıyor.

Ağustos-Eylül ayları, çölün cayırlar yandığı bir mevsim. Zincirleme felâketlerin arka arkaya patlaması an meselesi. Olaylara derinliğine bakabilen bir göz, her şeyin bitmiş olduğunu rahatlıkla görebiliyor.

Buralarda, çölün yakan sıcaklığıyla umutsuzluğun kızgın çölü yan yana. Tek-tük hurma ağaçlarının sert yeşil ve enli yaprakları ruhlari serinletemiyor.

Ordu!

Osmanlı Devleti'nin tek dayanağı olan ordu.

1915'de Çanakkale'de, Gelibolu'da, Conkbayırı'nda savaş gücünü kanıtlayan muhteşem ordu; Enver'le Almanların yanlış kararları yüzünden 1918'de Suriye Cephesinde aç, sefil, perişan taburlardan kurulu bir iskelet hâline getirilmiş.

Durum içler acısı.

Enver'in neden olduğu facia Kemal'in iini kanatıyor.

Türk'ün dūřmanı sadece İngilizler deęil. Çöle yeni dūřmanlar da eklenmiř.

Çöl ve bedeviler.

Bedevî Araplar, İngiliz altınlarıyla coşmuş. İçlerinde vatan ve sıla özleminden başka bir şey kalmamış Mehmetiğın yüreğini eğri palalarıyla deşiyor.

Alman ve Avusturya gazetecileri karargâhlarda cephelede cirit atarak, gazetelerine yığınla haber uurmaktadırlar.

İstanbul'daki gazeteler, Enver'in yönlendirmesiyle bir Turan türküsü tutturmuş gidiyorlar. Gazete sütunları Kızılelma şarkılarının notalarıyla doldurulurken cephelede savaşan ordu yalnız.

Onları tek bir gazeteci bile ziyaret etmemiş. Bir kare fotoğraf çekmemiş. Oysa bugün, diğeri topraklar bir yana, öz yurt Anadolu bile tehlikede.

Dūřman elde kalan bir avuç Mehmetçiği ölde boğmak üzere.

Suriye ölünün soluk kurşun renkli semasında, insanında ve olayların gidişatında bir an avuntu verecek bir zerreye bile rastlamak mümkün olmuyor.

Kemal yüzlerce kilometrelik cepheyi yarı hasta olarak dolaşıyor, olanı görüyor, olacakları biliyor.

Anlıyor ki Enver kendisini yine bir yangın içine, yine yansın diye göndermiştir.

“O paşa bizden değil!”

O gün Kemal'le Sanders, koca bir alanı doldurmuş askerleri teftiş ediyorlardı. Sıra sıra askerlerin arasında dolaşıyorlar, silâhlara, palaskalara, arıklara bakıyorlardı.

Hastahaneden yeni ıkmiş uzun boylu bir Mehmetçik, teftiş sırasında manganın en önünde yerini almıştı.

Sanders, bula bula o hasta eri buldu ve onu göğsünden iterek dūřürdükten sonra dalgasını geçti:

– Böyle adamları niçin gönderirler bilmem ki...

Sonra da iyi bir şey yapmış gibi Kemal'e döndü:

– Gördün değil mi? Seninki yere yuvarlanmak için bahane arıyormuş.

Bir Alman subayının, bir Mehmetçikle dalga geçmesi, Kemal'in canını sıkıyordu.

Sanders uzaklaşırken geride kalan Kemal, askeri payladı:

– Amma da kof adamsın Mehmet. O paşa bizden olsa neyse, bir Alman bizimle eğleşti.

Mehmetçik de bozulmuştu:

– Affet paşam boş bulundum. Keşke Alaman paşa bi daha gelse gününü gösteririm.

Mehmetçikten bu cevabı alan Kemal, Sanders'in yanına giderek biraz da şakayla onu tahrik etti:

– O asker boş bulunmuş generalim. *“Limon Paşam bir daha gelsin. Bu sefer ne kadar kuvvetli vurursa vursun yıkılmam.”* diyor.

Sanders de şakayı severdi. Hemen döndü ve Mehmetçiğe yaklaştı. Niyeti ona bir dirsek vurarak tekrar yıkmaktı.

Mehmetçik, Sanders'in hareketlendiğini görünce bütün gücüyle ona bir omuz çökertti. Bu sefer yere yuvarlanan Alaman paşa olmuştu. Onun sırt üstü yuvarlanmasıyla, gülme sırası Kemal'e gelmişti.

Sanders'in yerden kalkmasına yardım eden Mehmetçik şaşkındı. Doğrusu Sanders Paşanın bir omuzla sırt üstü yuvarlanacağını tahmin etmemişti. Bu düşüncelerle mahcup olmuşken Sanders gülümseyerek ona elini uzattı.

Kemal'inse göğsü kabarmıştı:

– İşte Türk askeri budur generalim! dedi.

Bu şakaya Mavi Kuş bile güldü; fakat onun sesi, Mehmetçiklerin kahkahaları arasında pek duyulmadı.

“Ve harp oyunu başlıyor!”

Filistin cephesindeki İngiliz kuvvetleri, General Allenby kumandasında. Allenby'in hedefi artık pek uzakta olmayan Musul Petrol kuyuları.

İngilizler bu sefer kesin sonuç almak üzere çok büyük bir hazırlığa girişmişler. Demir yollarını Kut'a kadar uzatmış, Basra'ya büyük gemilerin yanaşacağı limanlar yapmışlar, nehir taşıtları ve savaş filolarını güçlendirmişler, etlik hayvan ve tavuk-yem çiftlikleri kurmuşlar, cepheye günde altı yüz bin galon arıtılmış su akıtan borular ve demir yolu döşemişler.

Türk ve İngiliz orduları arasında kuvvet bakımından da hiçbir denge yok. Asker sayısını iki yüz elli bine kadar yükselten İngilizlerin Osmanlı ordusuna göre piyadede üç misli, süvaride dört misli kuvvetleri var.

İngiliz tümenleri üçer tugaylı, Türk tümenleri üçer alaylı. Tam on iki kat daha fazla.

İngilizlerin uçakları var, Türklerin bu uçaklar için uçaksavarları yok. Topları var, top mermisi yok denecek kadar az. Silâh ve cep-hane sayısı bakımından arada dağlar kadar fark var.

Asker, silâh, cephane, yiyecek, at, eşek, katır, deve. Her bir bakımından zaman zaman kırk-elli-yüz kata varan bir fark.

Altı bin motorlu araç, otuz beş bin deve, yüz bin atla tahkim edilmiş iki yüz elli bin neferlik süper bir güç.

Bu süper gücün her an büyük bir taarruzu bekleniyor; fakat karşındaki Osmanlı ordusunun yerleşimi bile yanlış.

Taarruz başlamadan ordunun daha geriye çekilmesi ve yeni mevziler tutması gerek; fakat kendisini bile taşıyamayan hayvanlarla bu çekilmenin yapılması mümkün değil.

Yıpranan tümenlerin geriye alınması ya da değiştirilmesi de ihtiyat kuvvetler bulunmadığı için imkânsız.

Yıldırım orduları görünürde var; ama aslında yok. Kemal'e göre isimleri ordu olan zayıf ve dağınık bu kuvvetler yeniden düzenlenmeli güçlü tek bir ordu hâline getirilmelidir.

Bu arada Padişah Vahdettin'in bir hatt-ı hümayunu cephelere ulaştırmıştır.

Vahdettin oldukça iyimserdir;

"Ben her an sizi düşünmekte ve başarı kazanmanız için dua etmekteyim. Ölüm haktır. Korkuyla köyünde bin defa ölmekten, mertçe uğraşıp Allah'ın takdiri anında ölmek yeğdir. Bu imanla çalışınız."

...

Vahdettin; *"Ben her an sizi düşünmekte ve başarı kazanmanız için dua etmekteyim."* diyor; fakat ya yeterince dua etmemekte ya da duaları kabul olmamakta. Ordular yeniliyor.

Görünen o ki zafer umudu yok.

Yıldırım Ordular Grubunun, Şeria Nehriyle ikiye ayrılan cephesi engebeli ve ulaşım imkânları çok kıt. Kemal, üç ordunun tek bir güçlü kütle olmasını sağlayamamış. Sanders, bu zayıf birlikleri yüz kilometreden fazla bir cepheye yaymış. Cephe zayıf ve işin kötüsü yedek kuvvet yok.

Şerif Hüseyin'in oğlu Faysal'a bağlı Araplar, İngiliz silâhlarıyla Osmanlı ordularına hiç durmadan yıpratma saldırıları yapıyor. Cassus Lawrence'nin kumandası altında çöl akınlarıyla demir yolu, telgraf ve telefon hatları kesiliyor, köprüler uçuruluyor, Türk konvoyları ele geçiriliyor. Lawrence arkasına aldığı Araplarla yetinmiyor yerel halkı da isyana kışkırtıyor.

Arapların peygamber ilân ettikleri Hristiyan General Allenby kumandasındaki İngiliz-Arap kuvvetleri zafere çok yakın. Avrupa'dan gelen iyi haberler maneviyatlarını daha da yükseltiyor. Allenby yağmur mevsimi başlamadan büyük bir saldırı kararında. Asıl taarruz edeceği yer, Şeria Nehriyle deniz arasındaki saha. Türk cephesini yaracak ve süvarilerle gerilere sarkacak.

Ve harp oyunu başlıyor!

Allenby, Sanders'i kandırmak için sahildeki tüm yığınakları gece yapıyor, gündüzse aksi istikametten saldıracakmış havasını veren küçük saldırılarla göz boyuyor.

Kemal'in ikazlarına rağmen Sanders, Allenby'nin attığı zokayı yutuyor.

Deniz tarafını zayıf bırakarak bütün yığınağı demir yolu tarafına yapıyor.

“Tarih yine tekerrür ediyor!”

Orduya çeki düzen verme çabaları; uykusuzluk, aşırı yorgunluk semeresini göstermiş ve harp oyunuyla birlikte Kemal'in böbrekleri de harekete geçmiştir.

Bütün direnmesine rağmen beş gündür yataktadır.

Kurmay başkanı o günün raporunu okuyor. 16 Eylüldeki günlük raporda; *“Bir Hintli çavuşun İngiliz ordusundan kaçarak Osmanlı ordusuna sığındığı ve İngilizlerin 19 Eylül günü sahilden saldırı-cakları,”* bilgisi var.

İradesi yine hastalığından baskın çıkıyor.

Kemal böbrek sancılarına rağmen hemen ayaklanıyor; fakat sol böbreğin verdiği acı ve hiç düşmeyen ateşi onun güçlkle giyinmesine neden oluyor.

Raporu tekrar inceliyor, Hintli esirin verdiği bilgiler kendi kaygılarını doğrular nitelikte.

Hemen arkadan gelen bir haber Kemal'de şimşekler çaktırıyor.

Birkaç bin Çöl Arap'ı İngilizlerin yönetiminde ve uçakların desteğiyle Der'a demir yolunu tahrip etmiş.

Kemal bu hareketin İngilizlerin 19 Eylül'de yapacakları taarruzda Türk kuvvetlerinin geri bağlantısını kesmek için yapıldığını anlıyor.

Hemen kurmay heyetini topluyor:

– Arkadaşlar görünen o ki Sanders, Hintlinin verdiği bilgilere inanmamış. Biz en azından; “*Ya doğruysa!*” diye hareket edeceğiz. Düşman denizden saldırıcağı gibi hemen tertibat alacağız.

Kemal, kurmaylarına VII. Ordunun alacağı tedbirleri bildiriyor.

Bir süre sonra da kolordu kumandanlarını tek tek telefonla arıyor:

– Verdiğim emri ve ona göre tedbirleri aldınız mı?

Bütün kumandanlar cevap veriyor:

– Emriniz tamamıyla uygulanmıştır.

Hemen ardından, aldığı tedbirleri grup kumandanı Sanders'e bildiriyor.

Kemal'in aldığı tedbirleri okuyan Sanders gülümsüyor; “*Boşuna zahmet, İngilizler sahilden saldırmayacaklar; lâkin fazla tedbirden zarar gelmez.*” diyor.

Tarih yine tekerrür ediyor.

Çanakkale'deki çıkarma kargaşası yine aynı iki kumandan arasında tekrar yaşanıyor, Sanders yine bildiğini okuyor.

“Ricat!”

Kemal, beklenen İngiliz taarruzu için hazırlıklarını tamamlamaktaydı.

Çok zaman geçmedi Hintli çavuşun söyledikleri doğru çıktı.

19 Eylül sabaha karşı zayıf Türk mevzilerine karadan ve denizden büyük bir topçu bombardmanı başladı. İki yüz bin kişilik muhteşem bir güç, kırk bin kişilik zayıf bir güce yüklendi.

Gün aydınlanır aydınlanmaz, İngiliz uçakları çekirge sürüsü gibi gökyüzünü doldurdu. İngilizler bununla da yetinmeyerek zehirli gaz da kullandı.

Cephe gerilerindeki ordu, kolordu ve tümen karargâhları, bütün ulaştırma ve haberleşme merkezleri yerle bir edildi. Cepheyle karargâhlar arasındaki bağlantı kesildi.

VII. Ordu, Kemal'in aldığı önlemler sayesinde zarar görmedi; fakat sabah karargâh 5.30'da İngiliz uçaklarıyla bombalandı. Subaylar hemen karargâhı boşaltmak istedi. Kemal "*Buna lüzum yoktur.*" diyerek sanki hiçbir şey olmamış gibi soğukkanlı bir şekilde çalışmalarına devam etti.

VIII. Orduya ait XXII. Kolordu, Albay Refet'in kumandasında öylesine üstün bir düşmanla savaşıyordu ki taraflar arasındaki kuvvet farkı dünya savaşının hiçbir cephesinde görülmemiştir. Kemal bu kolorduya küçük birlikler hâlinde takviyeler gönderdi; fakat ertesi gün VIII. Ordunun önemli bir kısmı ezilmişti. Kalanlarsa dağınık bir şekilde çekiliyorlardı.

Birliklerini kaybeden askerler; arabalar ve topçu kabileleri Ürdün demir yoluna giden yolu doldurmuşlardı.

Havadan muazzam bir yığana benzeyen bu insan kalabalığına İngiliz uçakları dönüp dönüp bomba atıyorlardı. Yol insan cesetleri ve havadan yedikleri makineli tüfek ateşiyle ölen hayvan leşleriyle tıkanmıştı.

Sinirleri harap olan askerler, havadaki ölüm kartallarına aldırıyorlar, ölüm yürüyüşüne hiçbir tedbir almadan devam ediyorlar, kaderleri böyleyse bir an önce ölmeyi tercih ediyorlardı.

İngiliz Kumandan Allenby, Sanders'i aldatmış, ilk gün bütün gücüyle denizden yüklenmiş, ikinci gün Osmanlı ordularını yok olma noktasına getirmişti.

Osmanlı ordusunda genel bir ricat başlarken harp oyununun başlangıcını çok iyi yapan Allenby'in süvarileri, Sanders'i yakalamak için Germaniya Otelini basmışlardı. Oysa Sanders, Cazanova otelindeydi.

Alman paşa esaretten kıl payı kurtulmuştu.

Kemal'in yine haklı olduğu anlaşılmıştı; fakat yine çok geç kalmıştı.

“Artık her şey bitmiştir!”

Suriye cephesiyle birlikte Almanya ve Avusturya cephelerinden de bozgun haberleri geliyordu. Batı cephelerinde artık tutunmaları mümkün değildi. Alman cephesi yıkılınca Osmanlının batı cephesi de açıkta kalmıştı.

Fransız kumandan d’Espere’nin orduları her an İstanbul’a yürüyebilirlerdi ve onları durduracak kuvvet yoktu.

İstanbul’daysa gittikçe telâşlanan İttihatçılara karşı halkın tutumu sertleşiyor, Damat Ferit’in başını çektiği Hürriyet ve İtilâf Partisi tenkitlerinin dozunu her geçen gün artırıyor.

Padişah Vahdettin; Enver ve Talât’tan çok, onları sevmeyen Damat Ferit Paşa, Tevfik Paşa ve veliahtlığından beri tanıdığı Meclis Reisi Ahmet Rıza’yla görüşmeye başlamıştı.

Şeyhülislâm Musa Kâzım Efendi, Başmabeyinci Lütfi Simavi’ye:
– Harbin neticesini iyi görmüyorum evlâdım. Ah şu işin içerisinden az bir zararla çıkabilsek, dedi.

Lütfi Simavi, şeyhülislâmın bu şikâyetini çok duymuştu:
– Efendi hazretleri, bu şikâyetlerinizi hükûmetin başındakilere söyleyiniz.

Tam o sırada Enver, padişahın huzurundan çıkmış gidiyordu. Lütfi Simavi onu göstererek:

– Yani ona söyleyiniz ya.
Şeyhülislâm gizli bir şey söylüyormuş gibi Lütfi Simavi’nin kulağına eğildi:

– Söylüyorum evlâdım; söylüyorum amma bu delikanlıya lâf anlatmak mümkün değil.

– Ne diyor?
– Ben konuşmaya başladığım zaman; “*Şeyhülislâm efendi yine fetva vermeye başladı.*” diye beni susturuyor.

...

Enver’le Talât hâlâ güçlü; fakat böyle giderse savaşın kaybıyla birlikte tepe taklak olacaklar. Padişah kurnaz, hemen yeni yatırımlara giriyor. Bir yandan da padişahlık kutlamaları devam ediyor. Yabancı devletlere tahta çıkışının bildirilmesi için heyetler gönderiyor.

Şehzade Abdurrahim Efendi, Tevfik Paşa ve damat oğlu bu amaçla Avrupa’ya gönderilmişler; fakat onlar Bulgaristan’dan geri

dönmek mecburiyetinde kalmışlar. İlk uğradıkları Bulgaristan'da kral onları istasyonda ayaküstü kabul etmiş. Bulgar başbakanı da cephelerinin çökmesi üzerine barış teklif etmeye İngilizlerin ayağına gitmiş.

Bunları duyan hükûmet telâşlanıyor, Talât soluğu Almanya'da alıyor. İstanbul'a döndüğünde bembeyaz yüzünü görenler her şeyin bittiğini anlıyorlar.

Üzüntünün verdiği yorgunlukla vagonun kapısına tutunarak inebilen Talât'ın ilk sözleri; *"Bugünleri görmemek için keşke ölseydim."* oluyor. Sonra ilâve ediyor; *"Artık her şey bitmiştir. Hemen genel merkezde toplanalım."*

"Mukadderat!"

Ve yıllardır çatırdayan devlette çöküntü başlayınca çöküntünün ilk etkisi İttihat ve Terakki içinde görülüyor.

Her taraftan bir an evvel barış sesleri yükseliyor. Herkes İttihatçıları suçlarken İttihatçılar birbirlerini suçluyorlar.

Enver ise bu durumda bile suçlamaları kabul etmiyor. Savaşa girişi haklı göstermeye çalışırken; *"Osmanlı zaten ölecekti."* diyerek sinirleri tümünden geriyor.

Bunu duyan İttihatçılar hepten saldırıya geçiyor.

Talât'la Cemal bu saldırılardan kurtulmak için bütün suçu ihtiraslarından bir türlü vazgeçmeyen Enver'in üzerine atıyorlar.

Enver ise onları korkaklıkla suçluyor:

– Henüz telâşlanacak bir şey yok. Sırbistan'daki Fransız general d'Esperey'in cepheyi yarmasını büyütülmeyelim. Ben onları iki taburla durdururum.

Enver'in burnu havada söyledikleri, eski etkisini yapmıyor. Sallonda herkes konuşuyor. Bir söz alan tekrar alıyor. Bütün hücumlar önce Enver'in üzerinde, sonra Talât'la Cemal de bu hücumlardan paylarını alıyorlar.

Artık herkes biliyor ki bir zamanlar üzerinde *"Enverland."* yazan, Balkanzuğ trenleri artık Berlin istasyonundan kalkmıyor.

İttihatçı idare heyeti, savaşa son vermek kararında ısrarlı.

Bir İttihatçı bağılıyor:

– Ya harbe son veririz ya da!

Ne Enver, ne Talât, ne Cemal...

Böyle bir tepkiyle hiç karşılaşmamışlar.

Enver, Talât ve Cemal...

Bakıyorlar, bakınıyorlar, bakışıyorlar.

Sonra bütün gözler, her şeye rağmen son sözleri söylemesi gereken Enver üzerinde toplanıyor.

Gözlerin, bir kumandan üzerindeki ağır baskısı.

Bu baskı galip geliyor ve Enver pes ediyor:

– Kader böyleymiş. Şimdilik harbe son verelim.

Sonra söylediğine pişman olup yine dikleniyor:

– Lâkin biliniz ki her şey bitmiş değildir.

Enver; “*Her şey bitmiş değildir.*” demesine rağmen, herkes, her şeyin bittiğini biliyor.

Osmanlı çöküyor.

Talât ise bu çöküşe sadece; “*Mukadderat!*” diyebiliyor.

İttihat ve Terakkinin en yetkili adamı böyle bir son karşısında sadece “*Mukadderat!*” diyerek bir sorumsuzluk örneği daha göstermiştir.

...

Halk ordu ve polis baskısından biraz nefes alabilse iktidarı ayakları altında ezecektir.

Savaşa girerken halka sormuşlar mıdır?

Halk açlık ve yoksulluk çekerken yüz binlerce Mehmetçik, dokuz cephe kan akıtırken, şehirler ve ülkeler ardı ardına verilirken, İttihat ve Terakki ileri gelenleri onları zafer edebiyatıyla avutmamışlar mıdır?

Mısır, Kafkasya, Sarıkamış, Kanal üzerine akınlarla büyük savaşa giren iktidar. Şimdi dönüp halka; “*Ne yapalım, talihimiz yokmuş, mukadderat.*” diyebiliyordu.

Üstelik nazırların hâlâ cakalarından, tafralarından hiçbir şey kaybetmediğini halk görüyor ve daha çok kahroluyordu.

Sanki devlet batmakla bu mebuslara, nazırlara, iktidara yani İttihat ve Terakkiye karşı büyük bir suç işleniyordu.

Ve bu suçu işleyen halktı.

Halk için ölüm-kalım günü, iktidar için sadece ölüm günü hızla yaklaşmaktaydı.

“Suçumuz varsa cezasını çekmeye hazırız!”

Tam on yıldır arı kovarı gibi işleyen İttihat ve Terakkinin merkez binasının bulunduğu Kırmızı Konak suyu çekilmiş değirmene dönmüş. Enver, Talât ve Cemal savaşa son verme kararını aldıktan sonra parti kongresini olağanüstü toplantıya çağırmışlar.

Kongre salonunda ruhları boğan bir matem sessizliği var. Parti yönetiminin birçoğu gelmemiş, gelenler bir cenaze namazına gelmiş gibidirler.

Kimseden çıt çıkmıyor.

Talât ağlamaklı bir yüzle konuşmaya başlıyor:

– Bizden ne kadar saklarlarsa saklasınlar. Bulgar ve Alman cep-heleri çökmüştür. Hakikat şu ki işin sonuna geldiğimizi görüyorum. Harbe isteyerek girmedik.

Burnundan soluyan bir Teşkilât-ı Mahsusacı soruyor:

– Ne demek isteyerek girmedik paşam. Ne demek isteyerek girmedik!

Talât başını öne eğiyor:

– Almanlar bize para vaat ettiler. Memur maaşlarını ödeyebilmemiz için o paraya ihtiyacımız vardı.

Salonda bir sessizlik oluyor. Herkes, koca bir savaşa memur maaşlarının ödenmesi için girildiğini duyunca bozuluyor.

Talât salondakilerin bozgunluğunu dikkate almadan, savaşa girişin savunmasına devam ediyor:

– Biz bir harbin yakın olduğunu; lâkin tüm dünyanın katılacağını zannetmiyorduk. Dört harp yılının ilk senesi fedakârlıklarla geçti. Halk, canını, malını seve seve verdi. Sivil-asker, bütün memurlar, şereflerini muhafaza ettiler. Harbin üçüncü ve dördüncü yıllarında yolsuzluk yapanlar oldu. Bunlar takip edildi, cezalandırıldı. Son zamanlar harp talihi döndü ve mağlûp olduk.

Talât’ın konuşması salondakileri tatmin etmiyor.

Bu tören sadece İttihat ve Terakkinin değil altı yüz yıllık Osmanlı Devleti’nin de cenaze töreni oluyor.

Bir devleti öldürenler cenaze merasiminde başka türlü konuşmalıydılar. Daha güçlü bir izah, daha seviyeli bir mantık zemini hazırlamalıydılar. Şu durumda, on yıl sorumsuz olarak devleti ve savaş idare edenler, şu an olsun sorumlu olmalıydılar.

Talât son sözlerini şöyle bağıyor:

– Buna rağmen suçumuz varsa cezasını çekmeye hazırız. Doğru olan hükûmetten çekilmemizdir. Biz çekilince yerimize gelenler antlaşma imzalayacaklardır. Acı olan şu ki kendi arkadaşlarımızın parti kurup muhalefet yapmalarına izin vermedik. Şimdi bizim yerimize Damat Ferit ve avenesi hükûmet kuracak olursa, bizim de memleketin de yandığı gündür.

İttihat ve Terakki kongresi hükûmetten çekilme kararı alırken Cemal hep susuyor.

Enver tümünden sessizdir.

“Bozgun!”

İttihat ve Terakki Partisi hükûmetten çekilme kararı alırken İngilizlerin başlattığı taarruz sonucu Alman Sanders’in emri altındaki ordularla bağlantısı kalmamıştır. IV. Ordu genel panik yüzünden kendiliğinden kuzeye doğru çekilmektedir. Osmanlı cephesi onarılamayacak yaralar almıştır.

İngiliz öldüre öldüre ilerlemekte, Osmanlı öle öle gerilemektedir. Mehmetçik öle öle gerilerken Faysal’ın çapulcuları Türklerin boşalttığı yerlerin kendilerine verileceğini zannetmekte ve İngiliz efendilerine yaranmak için büyük kahramanlıklar (!) göstermektedirler. Osmanlı ordusunun geri çekilirken geçeceği köprüleri, demir yollarını havaya uçurmakta, yakıp yıkmaktadırlar.

Yürüyüş kolları makineli tüfeklerle taranmakta, nakliye araçları ve toplar İngiliz uçaklarına hedef olmaktadır.

Kızgın güneş altında, kum tepeleri arasında güçlkle çekilen Osmanlı birlikleri İngiliz uçakları için kolay bir avdır.

Kargaşa başlamıştır...

Silâhlar, cephaneler, tüfekler, hayvanlar, vagonlar her şey ama her şey terk edilip kendini kurtarmaya çalışan askerler sürüler hâlinde koşuyor.

Kargaşa artıyor...

Taburlar, tüfeklerini, toplarını, erzaklarını bırakarak çöle kaçıyor. Her yer teçhizat, yarılmış cephane sandıkları dolu.

İnfilâk gürültüleri, uçak motoru homurtuları, yaralıların iniltilerine, can çekişmelerin feryatlarına karışıyor.

Belli noktaları tutan Lawrence'nin Arapları da Osmanlı ordusuna hücum ediyorlar. İçlerindeki Arap canavarlığını kullanarak ne yapacağını bilmeden dağılan askerleri öldürüyor, üst başlarını soyuyor, esir ettiklerini sakatlıyorlar. Yol kenarlarında can çekişen Mehmetçikleri öldürüyorlar.

Bozgun...

Canlarını kurtarmak için kaçışan askerlerin peşine takılıp onların organlarını kesecek kadar ileri giden Arapların bu yaptıklarına efendileri Lawrence bile hayretler içinde kalıyor ve katledilen Türk askerlerine bakamıyor. Lawrence'nin İngiliz centilmenliği çok geç aklına geliyor kendi sahnelediği oyundan kendi tiksiniyor.

VIII. Ordu ezilmiş, IV. Ordu ricat etmiştir. VII. Orduysa Kemal'in sevk ve idaresi altında savunmaya devam etmektedir.

O da çekilmelidir; çünkü VII. Ordunun sağ kanadını koruyan VIII. Ordu artık yoktur. IV. Orduysa çoktan kuzeye doğru çekilmeye başlamıştır. Daha fazla beklemek demek cinayet olacaktır; fakat VII. Ordunun çekilme yolu da tutulmuştur.

Hemen kararını verir.

...

VII. Ordu karargâhı saat 15.00'da Nablus'tan ayrılırken düşman uçaklarının saldırısı.

VII. Ordunun cephaneleri havaya uçuruluyor. Yürüyüş kolları bombalanıyor. Uçaksavar yok karşılık verilemiyor.

VII. Ordu karargâhı insan ve hayvan ölüleri bozulmuş araçlar yüzünden ilerleyemiyor. Otomobillerden inilerek çevredeki harap ahır ve evlere sığınılıyor.

Kemal kurmaylarıyla birlikte yol kenarındaki odun yığınaklarının üzerine oturarak durumu gözden geçiriyor.

21 Eylülde ordunun Şeria Nehri'nden geçişi kararlaştırılıyor. Oradan da Şam'a gidilecek.

Grup kumandanlığıyla irtibat kesik. İki gündür aç ve susuzlar.

Kayıpları büyük.

İngilizler VII. Ordunun peşinde, nefes bile aldırıyorlar.

Buna rağmen düzen ve disiplin içerisinde ordusunu kuzeye doğru ilerletebiliyor.

Kemal ordusunu Şeria'dan gece karanlığında hızla geçiriyor.

Hızla çekilen ordunun hedefi Şam demir yolu.

Öyle bir hız ki İngilizler teması kaybediyor.

Çekilirken geçtiği kent ve kasabaların sivil memurları da onlara katılıyor.

Arap saldırıları, yolsuzluk, açlık, ilâçsızlık, susuzluk son raddede.

Kemal nehirleri geçiyor dağları-çölleri aşıyor ve mucize gerçekleşiyor.

Karargâhıyla Şam'a giriyor.

Orduyu burada derleyip toparlayacak; fakat Ali Fuat ve İsmet'le irtibatı kesik.

“Şam, eski Şam değil!”

Çoğu zaman aç ve susuz kalmışlardı. Bu durum Arap diyarlarında bu toprakları savunmak için çırpınan Türk orduları için büyük bir talihsizlikti.

Kemal neredeyse hiç uyumuyor karargâh arkadaşlarının maneviyatını yüksek tutmak için zamanını onlarda geçiriyordu.

Askerleri Şam kıyısında dinlenmeye bırakarak kendisi maiyetleriyle birlikte Şam'a girdi.

Kahvelerin önünde nargile fokurdatan Şamlılar, onları uzak ve silik bakışlarla gizliden gizliye süzüyorlardı.

Kemal, çölün bahçesi Şam'ı bilirdi. Şu an girdiği Şam, eski Şam değildi.

Şam'da sinsî bir hazırlık vardı; kente girdiğinde bütün halk ona ve çevresindeki askerlere karanlık bakışlarını çevirmişti. Bu bakışlarda eski dostlukların kırıntısı yoktu.

Eskiden Türk askerleri geçerken camlardan, balkonlardan çiçekler atan genç kızlar ve kadınlar; artık onları görünce kapıları, pencereleri kapatıyorlardı.

İlk sürgün yeri olan bu kentte uzun zaman kalmıştı. Onun yerinde bir başkası olsa, Şam ve Şamlılardaki bu değişikliği anlamayabilirdi.

Kaygısız bakışlar birer maskeydi, bu bakışlar ilgisiz değil tam aksine düşmancaydı.

Burada da durmaya gerek yoktu; ancak düzenli bir geri çekilmenin tamamlanması için Şam'ın savunulması gerekirdi.

Bin bir zahmetle gelen yaralı kafileleri kente üşüşüyordu. Aile konvoyları, asker kafileleri yolları tıkıyor, Arap çeteleri dış mahallelere kadar sokuluyordu.

Şehir halkının Türklere karşı düşmanlığı her hâllerinden belli oluyordu.

...
Ö Şam'da Sanders'i bulacağını tahmin etmişti; fakat Sanders, çoktan kenti terk etmiş ve ayrılmadan önce de Kemal'e bir buyruk bırakmıştı;

“Senin ordun Şam'ı müdafaa etsin. Kumandayı Mersinli Cemal Paşaya devret. Acele Rayak'a git. Oradaki parça kuvvetleri derle topla.”

Rayak'a gidecektir; fakat günlerdir Ali Fuat'la İsmet'in kollarıyla irtibat kesikti.

“İsmet bir ordu kadar kıymetlidir!”

İsmet'in kolordusunda da durum çok kötüdür. Ordu karargâhıyla irtibatın kesilmesi moralleri bozmuştur. Subaylar arasında teslim olmayı teklif edenler vardır.

İsmet bunu duyduğu zaman tabancasını çeker; *“Teslim teklif edeni vururum.”* der.

Bu sırada Kemal, Şam'da bir köy kulübesindedir. Yüzü solmuş, gözleri bulutlanmış, başı iki eli arasında İsmet'ten bir haber beklemektedir.

Karşısında Nablus Mutasarrıfı Faik. Zaman zaman göz göze gelirler.

Faik korkarak sorar:

– Paşam hiç mi umut yok.

Kemal solgun yüzünü önüne eğer:

– Şartlar öyle gösteriyor.

Faik, Kemal'in neyi beklediğini bilmektedir:

– İsmet Beyden haber var mı?

Kemal iç çeker:

– Yok.

Faik onun yüzünde yine de bir umut ışığı aramaktadır:

– Kolordusunu kurtarabilecek mi?

Kemal karamsardır:

– Bilmiyorum, kendisi gelse yeter. İsmet bir ordu kadar kıymetlidir.

Kemal korktuğuna uğramaz, İsmet, kolordusundan kurtarabildikleriyle bir gece yarısı Şam’a geliverir.

Arkasından Ali Fuat’ın da kolordusuyla birlikte gelişi, Kemal’i çok mutlu eder.

Kemal’in ordusunu bin bir güçlkle Şam’a kadar getirebilmesi askerlik sanatında bir mucizedir.

Ve Kemal bu mucizeyi başarmıştır.

...

Suriye cephesinde olanlar İstanbul’da da panik yaratmıştır. Yıldırım ordularından sağlam kalan tek ordunun Kemal’in ordusu olması padişahı hareketlendirir, ordusunu imhadan kurtardığı için ona; “*Fahrî Yaverlik*.” unvanı verir.

Başkumandanlıktan gelen 23 Eylül tarihli şifreli telgraf, karargâhta bir lâmba bile olmadığı için ay ışığının yardımıyla çözülür “*Mustafa Kemal’in olağanüstü hizmetlerinden dolayı padişahın fahrî yaverliğine seçildiği,*” bildirilmektedir.

Kemal bu tarihten itibaren fahrî yaverlik unvanını kullanmaya başlar.

Şimdi Sanders’in emrini yerine getirebilirdi. VII. Orduyu, İsmet’in emrinde Mersinli Cemal Paşaya teslim etti. Ali Fuat’ı da oradaki birlikleri kontrol altına alması için Baalbek’e gönderirken kendisi de döküntü birlikleri toparlamak üzere trenle Rayak’a hareket etti.

“İngiliz-Arap el ele gönül gönüle!”

Beyrut, Şam ve Halep arasındaki demir yollarının kavşak noktası olan Rayak’ta mahşer yaşanmakta.

Burada maneviyatları çökmüş, yorgunluktan bitmiş ve hangi birliğe ait oldukları hakkında hiçbir şey bilmeyen zayıflıktan kemikleri çıkmış, aç ve hasta, moralleri sıfıra inmiş insan döküntülerinden başka bir şey yok.

Bazı kumandanlar birliklerini terk edip İstanbul'a kaçmışlar.

Kemal, Beyrut'tan çekilen askerleri getirmesi için bir tren gönderir; fakat ertesi gün dönen trenden, askerler değil, ordusunu düşmana teslim etmiş bir kolordu kumandanı iner.

Onu yanına çağırır ve azarlar:

– Kolorduyu bırakıp Beyrut'a gittiniz. Oradan da benim yolla-
dığım trenle buraya geliyorsunuz. Kolordu denen şey, kuvvet ba-
kımından en büyük birliktir. Bunun kumandanı bir tek erini dahi
kurtarmaksızın bilakis topunu birden düşman eline bırakarak şahsı-
nı kurtardığı vakit, bütün sebepler ve şartlar onun aleyhinedir.
Şimdi size bir iyilik yapmak istiyorum; fakat bir şartla. Önce söy-
leyiniz; tekrar kumanda etmek için maneviyatınız henüz yerinde
midir?

Kaçak kumandan biraz düşünür:

– Evet yerindedir.

Kemal teklifini yapar:

– O hâlde Baalbek'te bekleyen Ali Fuat Paşanın yanına gidiniz,
yarın size bir kuvvetin kumandasını vereceğim.

Kaçak kumandan; bu asil hareketinden dolayı Kemal'e teşekkür
ettikten sonra Rayak'tan ayrılır; fakat Ali Fuat Paşanın yanına de-
ğil, İstanbul'a gider.

...

Şam'ın bu vaziyette savunulabileceğine o da inanmamaktadır;
fakat tüm kumanda bir Almanda. Alman da kumandayı Mersinli
Cemal Paşaya vermiştir. Yanına da yardımcı olması için emekli bir
Arap general danışman atamıştır. Arap general de soyunun gereğini
yaparak Türk'e ihanet etmiş.

İngilizler ve Araplar el ele gönül gönüle Şam'a saldırmaktadırlar.

30 Eylül gecesi patlamalar Şam'ın sokaklarını titretiyor.

Gökyüzünü mor alevler aydınlatıyor.

Almanlar, demir yolları ellerinde olduğu için önce kendi adam-
larını ve eşyalarını kurtarmaya çalışıyorlar; ancak onlar bittikten
sonra Türk sivillere yer kalmıştır.

Ağzına kadar dolu tren, Demer yakınındaki boğazda makineli
tüfek ateşiyle karşılaşıyor.

Alman subaylar Türklerin olduğu vagonların irtibatını keserek öndeki vagonlarla kaçıp giderler.

Asker, memur, subay, kadın, çocuk, boğazın içinde makineli tüfek ateşleri altında erirler.

Yollar, hendekler, cesetlerle dolmuştur. Canını kurtarabilenler tekrar Şam'a doğru kaçarken kahraman Araplar (!) ölüleri soymaktadırlar.

Şam'a doğru kaçabilenlerse kente girdiklerinde Arap millî marşını söyleyen bedevîlerin eğri kılıçları altında can verirler.

...

Araplar, Hristiyan Peygamber Allenby'in şövalyeleriyle el ele vermiş; İslâm'ın Peygamberi Hz. Muhammet'in yattığı kutsal kentle birlikte tüm Arabistan'ı, Irak'ı, Suriye'yi, Kudüs'ü asırlardır koruyan veli nimetleri olan Türk'ü, kahramanca (!) arkadan hançerleyerek vefa borçlarını ödemişlerdir.

Can vere vere kaybedilen peygamberin beşiği kutsal kent Mekte'yle mukaddes mabet Kâbe artık çok uzaklarda kalmıştır.

Dört Halife; Ebubekir, Ömer, Osman ve Ali'nin kinsız palalarıyla İslâmiyet'in sancağını yükseklere diktikleri beldeler artık çok uzaklardadır.

Hz. Ömer'in kızıl tüylü devesiyle girdiği, daha sonra Yavuz Sultan Selim'in fethettiği Kudüs, bütün Kenan diyarıyla birlikte dört yüzyıllık bir hâkimiyetten sonra Arapların sayesinde başka ellere geçmiştir.

Son aylardaki kanlı mücadeleler hep Kutsal kitap İncil'le ilgili yerlerde geçmiştir.

Her su kaynağı, her tepe, her düzlük ve her şehir İncil'de hikâye edilen anıları canlandırmıştır.

Çöllerde kırk yıl dolaştıktan sonra İsrail kavminin vaat edilmiş topraklara geldiklerine inandıkları Eriha...

Ezeli düşmanları olan ve Filistin'e adlarını veren Filistinlilerle savaştıkları harp alanları...

Kıyılarında Hz. İsa'nın gelişinin müjdelendiği Ürdün Nehri...

Güzel kokulu şehir Nasıra...

Ve Hz. İsa'nın dolaştığı yollar ve insanlığın kurtuluşu için eziyet çektiği yerler.

“Bulgarların d’Esperey’e iş birliği teklifi!”

Şam’ın da elden gittiğinden habersiz geri çekilmekte olan iki tümen, Şam boğazında esir edilmişti.

1 Ekim’de Emir Faysal artık bir harabe hâline gelmiş olduğunu düşündüğü Şam’a girdi; ama şehir olduğu gibi duruyordu.

Çiçek bahçeleriyle bezenmiş Şam, her zamankinden daha güzeldi. Güneşin ışıklarıyla aydınlanan kubbeler, mineli inci dizilerine benziyordu.

Faysal’ı ve adamlarını halk şenliklerle karşıladı. Erkek, kadın, çocuk herkes sokaklara döküldü ve sevinç gösterilerinde bulundu.

Halk sevinçten çıldırmıştı.

Erkekler sarıklarını havaya fırlatıyor, kadınlar yüzlerindeki örtüleri yırtıyorlardı. Pencereleden Faysal’a ve onun adamlarına çiçekler atılıyor, kolonyalar serpililiyordu.

Şam halkı bütün gece Osmanlıdan kurtuluşunu kutladı.

Şam’ın düştüğü gün İngiliz donanması da Beyrut limanına top atışlarıyla girmişti.

...

Kemal, her zamanki gibi bütün neden ve sonuçları sil baştan değerlendirdi. Koca Yıldırım Ordular Grubundan ayakta kalabilen sadece kendi ordusuydu. Diğer ordularda ve bütün cephelerde emir ve kumanda kalmamıştı.

Müttefik cephelerden gelen haberler de hiç iç açıcı değildi. General Allenby güney cephesini sökerken Selânik mıntıkasında da Fransız Generali France d’Esperey zaferler kazanmaktaydı.

General d’Esperey’in amacı hiç durmadan İstanbul’a yürümek Osmanlı padişahını ve hükûmetini esir almaktı.

Bulgarlar, barış için harekete geçmişler; müttefiklerine haber vermeye tenezzül etmeden 29 Eylülde savaştan çekilmişlerdi. Çekiir çekilmez de d’Esperey’e iş birliği teklif etmişlerdi.

Hem de müttefik Osmanlıya karşı.

Fakat mağrur, kibirli ve kendine güvenen general bu teklifi reddetmişti. O Türkleri Fransız ordusuyla ezip, zaferini tek başına yudum yudum tatmak istiyordu. Bulgaristan’ın savaştan çekilmesiyle Osmanlının Almanya’yla kara bağlantısı kesilmişti.

Avusturya da antlaşma çareleri aramaktaydı.

“Osmanlı değil Türk Ordusu!”

Kemal, hayal kurmaktan ve sonuç vermeyecek hareketlerden hoşlanmaz. Şu ana kadar yapılan hataları tekrarlamayacaktır. Arap çölünü savunmaya hiç niyeti yoktur. Şam’ı savunmak üzere görevlendirilen Mersinli Cemal Paşanın at üzerinde kuzeye doğru kaçtığını öğrenince kızmaktan çok yeni kararlar alması gerektiğini düşünür.

Artık direnmenin hiçbir anlamı yoktur. Cephelerde tam bir bozgun vardır. Orduların tümüyle dağılmasını ve düşman tarafından yok edilmesini önlemek, hatta çekilerek Anadolu’yu savunmak için sonuna kadar direnmeyi hesaplamaktadır.

Uzun zamandır adı var olup kendisi olmayan Osmanlı ordusunun artık adı da yoktur.

Kemal artık elindeki birliklere “*Türk ordusu!*” demektedir.

Türk ordusunun kalan parçalarını, Türk Anadolu’nun sınırlarına çekecek Toros Dağlarının eteklerini tutacaktır.

Bilir ki Mehmetçik, ne kadar hasta, yorgun, bitkin olursa olsun, kendi öz vatanını savunurken Çanakkale’de olduğu gibi arslan kesilecektir.

Osmanlı ordusunu Enver’le Almanlar kırdırmıştır.

Kendisi Türk ordusunu koruyacaktır.

O sırada İran’da bulunan ve 28 Temmuz 1918’den beri paşa olan Kâzım Karabekir de Mehmetçiği korumaya almıştır.

Doğu Orduları Grubu Kumandanı Halil Paşa, Tebriz’e gelmiş ve hemen yeğeni Enver’in buyruğunu tebliğ etmiştir:

– Kâzım Paşa. Derhâl ordunu al ve Tahran’ı işgal et. Ondan evvel de Reşt kentini fethet.

Kâzım Karabekir başını iki yana sallamıştır.

Bu amca-yeğende hiç akıl yok mudur?

İstanbul tehlikede, Suriye’de ordular bitmiş.

Anadolu bile elden gitmek üzereyken Halil Paşanın söylediklerine bakar.

Mantıksız emri dinlemeyerek bağırır:

– Vatanımızın düştüğü felâket ne sizin, ne Enver Beyin aklını başına getirmiyor. Bundan sonra bir adım bile ileri gitmem. Bu asker bize lâzım, şu gün olsun onu ezdirmeyelim.

Kaldı ki bu Asya ülkelerinde de yerli halk Türklere düşmandı. Onlar da İngiliz ve Fransızlarla çoktan birlik olmuşlardı.

Mehmetçik buralarda da harcanıyordu.

...

Akıllı bir kumandan bir Mehmetçiğin, bir külçe altından daha değerli olduğunu bilir. Lâzım oldukları gün altının, gümüşün ve dahi hiçbir maddî değerın yapamayacağını, bu Türk çocuklarının yapabileceğini düşünür.

Mehmetçikle her zaman bir mucize yaratmak mümkündür ve buna bütün gücüyle inanır.

Kemal de bu inançla çılgın bir karar alır. Bu karara göre Şam bölgesinde kalan bütün kuvvetler Albay İsmet'in, Rayak'taki kuvvetler Ali Fuat Paşanın kumandasında Halep'e kadar çekileceklerdir.

Kemal'in verdiği buyruk, Torosların güneyindeki bütün birlikleri kapsamaktadır. Böyle bir buyruğu grup kumandanı Sanders; başkumandanlığa danışmadan veremezken o bu kararı kimseye danışmadan almıştır.

Verdiği bu çılgınca karar; Arıburnu'nda, kendiliğinden ve üslelerinden emir beklemeden karaya çıkan İngilizlere saldırı emri vermesine benzemektedir.

Halep, Anadolu'nun kapısıdır. Düşmanı bu kapıdan içeri sokmayacaktır. Kemal, Mehmetçiklerinin burada son nefeslerine kadar çarpışacaklarından emindir.

Çöl karış karış boşuna savunulmuştur.

Bundan sonra vatan, santim santim savunulacaktır.

“Memleketin gerçek sahibi!”

Kemal'in, Şam'dan Halep'e Anadolu'nun kapısına çekilme emrini duyan Humus'taki Sanders; *“Bu adam kimdir ve ne yapıyor?”* diye bağırıyor.

Her kafadan bir ses çıkıyor:

– Bu Mustafa Kemal Paşa da kim oluyor?

– Bu da ne demektir?

– Daha üst rütbeli kumandanlar varken böyle hayatî bir kararı ast rütbedekiler nasıl verebiliyor?

– Askerlik ölmüş müdür?

O, çıkan tüm çatlak seslere rağmen verdiği kararı uygulayacak ve sorumluluğu üstlenecektir.

En son bağıran Kemal olur;

“Boş yere Mehmetçik harcamaya hiç niyetim yok. Bir gün onlar bana lâzım olacak.”

Gerek Sanders, gerekse tüm Alman kumandanlar, yıllardır çölün her karışında Türk kanı akıtmışlardır.

Bunun adına da *“Kahramanca karış karış savunma.”* demişlerdir.

Savaşın başladığı gün, birlikleri bırakıp kaçan Sanders, Kemal’e gönderdiği telde VII. Ordunun derhâl bir savunma cephesi kurup Şam’ı kurtarmasını istemiştir.

Kemal, Sanders’den gelen telin yanına alayla şu cümleyi yazar;

“Gördüm; lâkin benim emrimden başka türlü hareket etmek mümkün değildir.”

Sonra da şifre subayını çağırır ve Sanders’e cevap yazdırır;

“Ordulardan geriye kalan küçük birlikleri ezdirmektense onların bir süre için düşmanla temaslarını keserek daha gerilerde yeni bir düzen verip yeniden vuruşmaya hazırlamak mümkündür.”

Fakat bu yetmez.

Sanders bu emri geri alabilir.

Hemen onunla yüz yüze görüşmeli ve ikna etmelidir.

Sanders’in bulunduğu Humus kasabasına hareketten önce Rayak tren istasyonunu yaktırır. Makine ve su tesislerini yok eder. Taşınamayacak askerî malzemeyi tahrip eder. İngilizlerin geçmemesi için köprüleri uçurur ve kullanılmaz hâle getirir.

Rayak’tan ayrılarak yerli halkın kurşun yağmurları altında Baalbek’e girer. Buradaki yerli ayaklanması tahminlerinin çok üstündedir.

Burada Ali Fuat vardır.

Kemal'le Ali Fuat'ın Harbiyede başlayan, Boğazda, Beyoğlu'nda, Akademide pekişen dostlukları, cephelerdeki ölüm-kalım ateşleri arasında çelikleşmiştir. Çelikleşmiş iki asker; şimdi çekilmeye çalışan Türk ordusunu kurtarmaya çalışmaktadır.

Kemal hemen konuya girer:

– Ali Fuat kardeşim. Alman paşa verdiğim emri geri alamamalı.

Ali Fuat hazır ola geçer:

– Verdiğiniz emri kimse geri alamaz. Derhâl Halep'e kadar çekileceğiz paşam.

Kemal birliklerin çekilme hazırlıklarını denetler, ilk birliğin hareket emrini kendisi verir.

Kendisini uğurlayan Ali Fuat'a; *"Her ihtimale karşı Sanders'le görüşmeli ve onu ikna etmeliyim."* diyerek Humus'a hareket eder.

Humus'a geç vakit girmesine rağmen Sanders'le buluşur ve doğru olanın kendi verdiği karar olduğuna onu ikna eder.

Karşısında dimdik ve kararlı bir şekilde duran Kemal yine Sanders'i şaşırtmıştır. Çanakkale'de tanıdığı bu ele avuca sığmayan adamın söylediklerini sessizce dinlemiştir.

Sonunda kederli bakışlarını Kemal'e çevirir:

– Evet doğru karar budur; fakat ben nihayet bir yabancıyım. Bu önemli kararı ancak memleketin gerçek sahipleri verebilir.

...

Ben nihayet bir yabancıyım!

İşte Kemal yıllardır bunu demiştir.

"Bir yabancı, kumandanlık ve özellikle cephe kumandanlığı yapmamalı." diye çırpınmıştır.

Sanders *"Karar budur; fakat ben nihayet bir yabancıyım. Bu kararı ancak memleketin gerçek sahipleri verebilir."* derken Kemal'i haklı çıkarmıştır.

Fakat aradan geçen zaman içinde Arabistan, Irak, Suriye ve Filistin elden çıkmış on binlerce Türk kanı gereksiz yere akıtılmıştır.

Memleketin sahibi Kemal kararlıdır:

– Bütün mesuliyeti kabul ettiğime göre, kararım tatbik olunmalıdır. Sanders'in küçük bir ricası vardır:

– Kabul ediyorum; lâkin rica ederim, benim kurmay başkanımı da ikna ediniz.

Sanders'in kurmay başkanı Diyarbakırlı Kâzım Paşa hastadır.

Sanders'le birlikte onu hasta yatağında ziyaret ederler. Kâzım Paşa da Kemal'le aynı görüşleri paylaşmaktadır.

Sanders, Kemal'e; resmen olmasa bile gayrı resmî olarak bütün yetkiyi devretmiştir; zaten başlamış olan geri çekilme devam edecektir.

Fakat Alman paşanın bir de kendi öz evlâtları vardır.

Alman taburlarından kurulu Asya Kolu.

Bu Asya Kolu büyük ümitlerle Almanya'dan getirilmiştir.

Bu kolu Osmanlı ordularına yardım için gönderen Alman imparatorunun asıl niyeti casusluktur.

Alman Asya Kolu, özellikle Suriye ve Filistin'de görevlendirilmiş, gelecekteki Alman sömürgeciliğinin temellerini atmak için çalışmıştır. Osmanlıya tek kuruşluk fayda değil aksine hep zarar vermiştir. Şimdi batan gemide bu Alman fareler de vardır. Sanders elbette kendi farelerini İngilizlere teslim etmeyecektir.

Kemal, sorumluluğu üstlenen kumandan olarak Ziraat okulunda karargâh kurmuş olan Asya Kolunu ziyaret eder.

Karargâh kumandanı Alman albay, yaptığı işler konusunda epey bilgi vermiş ve anlattıklarına göre bayağı güzel şeyler yapmışlarım.

Alman albaya göre Alman Asya Kolunun durumu, Türk ordularına nazaran pek kötü deılmış.

Alman albay sözlerini bitirince Kemal, Sanders'e döner:

– Bu albay bugünden sonra benim emrimde midir?

– Evet.

Kemal, albaya döner:

– Birlikleriniz nerededir? Kuvvetleriniz hakkında bilgi veriniz?

Alman subay, bu net cevap gerektiren soru karşısında kekeler:

– Şimdilik kesin cevap veremem; çünkü yapılan harekât dolayısıyla durum biraz karışıktır.

Alman'ın kararsızlığını gören Kemal'in canı sıkılır:

– Bakın albayım. Şu an bir vatan elden gitmektedir. Bu mesuliyeti yüklenmiş olanlar tereddüt üzerine kurulan binayı savunamazlar. Ben şu anda karar vermek durumundayım. Sizin neyinize güvenebilirim bana söyler misiniz?

Albay, bu derece açık bir soru soran kumandana gerçeği söylemeden edemez:

– Efendim, itiraf etmeliyim ki güvenilecek bir kuvvetim yoktur. Eyvah!

Fakat Kemal, en kötü duruma bile hazırlıklıdır:

– Yani şu an karşımda bir albay ve sekiz on subaylık bir karar-gâhı var öyle mi?

Alman subay başını öne eğer:

– Evet ekselâns, maalesef öyle.

“Enver iş arıyor!”

Osmanlı, son üç yüz yılda girdiği savaşlarda her yirmi-otuz yılda bir sadece iller kaybederken İttihat ve Terakkinin yönetimi aldığı son on yılda, her yıl ülkeler kaybedilmişti.

Şu son bir ayda da yine koca koca ülkeler gitmişti.

Şimdi asıl öz yurt Anadolu tehlikedeydi; fakat Anadolu’yu memleketin sahiplerinden başka kim düşünürdü?

Memleketin sahipleri savunulması gereken memleketi düşünürken Sanders; Adana’ya gidip karargâhını orada kurmak istemektedir.

Kemal ise düşmanla arada emniyetli bir mesafenin kalmasını sağladıktan sonra, çekilen ordunun önüne gitti. Halep’in on mil kuzeyinde, Katma’da ilk savunma hattını oluşturdu. Bu hat, Toros Dağlarının Anadolu’ya geçit verdiği tek kapıydı.

Kemal, Halep bölgesinde birliklerine çeki düzen verdi. Yorgun bitkin bir yığından çakı gibi morali yüksek bir ordu çıkardı. Bu orduyla dünya âleme vatani karış karış savunmak ne demektir gösterirken Anadolu’nun bu kapısında gerekirse ölünceye kadar savaşacak, bir karış toprak dahi vermeyecekti.

...

Şimdi bütün kuvvetler Halep’te toplanmıştır. Karargâhıyla birlikte 4 Ekim 1918 günü saat 23.00’de Halep’teki Baron Oteline yerleşen Kemal hemen çalışmaya başlar. Düşmanı buradan ileriye geçirmemeye karardır. Bu kararı alırken İstanbul’a sormak gereği duymaz. Bundan sonra da sormayacaktır; çünkü artık işler Enver’in, Talât’ın kafasıyla yürütülemeyecek kadar çetrefilleşmiştir.

İşlerin artık kendi kapasitesiyle yürütülemeyecek kadar çetrefilleştiğini yavaş yavaş gören Enver; amcası Halil Paşaya şöyle bir mektup yazar;

“Başladığımız harbi iyi bitiremediğimiz için çekilmek üzereyiz. Ben işsiz kalacağımdan pek sıkılacağım. Belki Azerbaycan’a şimdilik seyahat için bilahare de orada bir hayat eseri görürsem, büsbütün kalmak için hareketi düşünüyorum.

Bu husustaki görüşleriniz nedir?”

Enver gelecek günlerdeki muhtemel boşluktan sıkılacağını düşünerek yedi yüz bin altın gönderdiği Azerbaycan kumandanı kardeşi Nuri’ye de benzer bir mektup yazar;

“Burada çalışacağım mühim bir iş olmazsa, sıkılmamak için Azerbaycan’a gelerek hem orada, hem Güney Kafkas’ta çalışmak hatırıma geliyor. Senin, her iki memleketin geleceği ve bir hayat eseri gösterip gösteremeyecekleri hakkında şimdiye kadar hâsıl ettiğin kanaat nedir?”

Ve benim oraya gelip gelmemekliğim hakkında ne düşünürsün. Bir iş görülebilir mi?”

Kardeşten ve amcadan gelen cevaplar iç karartıcıdır;

“Sakin gelme, buralar karmakarışıktır. Hiç kimseye güvenilemez.”

“Talât’ın verdiği gözdağı!”

Enver sıkılmamak için kendine İran ve Azerbaycan’da iş ararken en güçlü müttefik geçinen Almanya, 5 Ekimde beyaz bayrağı çekmiş ve İsviçre aracılığıyla Amerika Birleşik Devletleri’ne başvurarak barış istemişti.

Avusturya’ysa barış için İsveç aracılığıyla Amerika’ya başvurmuştu.

Osmanlı tek başına kalmıştı.

Artık mızrak çuvala sığmıyordu.

Enver kendine meşguliyet ararken Talât uygun bir fırsat bulup istifa etmeyi hesaplıyordu.

Vahdettin ise sabırsızlanıyor hükûmeti istifaya mecbur bırakmak için çareler arıyordu.

Talât'ın binlerce düşmanı vardı.

Bu binlerce düşmanın en azılılarından olan Damat Ferit, padişahın eniştesi idi.

Bir diğer düşmanıysa şu günlerde Vahdettin'in sağ kolu gibi kullandığı Âyan Meclis Üyesi Ahmet Rızaydı.

Kadere bak!

Enver, Cemal, Talât ilk hürriyet nutuklarını Ahmet Rıza'dan dinlemişlerdi. Abdülhamit baskısından Avrupa'ya kaçan Ahmet Rıza, oradan gönderdiği gazetelerle sarayı sarsmış sonra da Abdülhamit tahttan uzaklaştırıldıktan sonra İstanbul'a dönmüştü.

Eski dostlar bugün ayrı saflarda ve birbirlerine düşmandılar.

Vahdettin çareyi bulmuştu. Ahmet Rıza'yı Meclis başkanlığına teklif edecekti. Onu sevmeyen Talât ise bu teklifi reddedecek; dolayısıyla istifa mecburiyetinde kalacaktı.

Talât'tan kurtulmak tahmininden de kolay olacaktı.

Vahdettin bu görüşünü bir aracıyla Talât'a ulaştırdı. Talât da onun tahmin ettiği gibi tepki verdi.

Evet istifa etmeliydi Talât. Etmeliydi ve bu ağır yükten kurtulmalıydı; fakat iş bu kadar kolay değildi.

Hükûmeti Damat Ferit ya da Ahmet Rıza kuracak olursa vay hâllerineydi.

Talât, Ahmet Rıza'nın Meclis başkanlığını; *"Bazı isteklerinin dikkate alınması ve istifasının kabulü,"* şartıyla kabul etti.

Talât'ın istifa şartında olmazsa olmaz istekleri vardı. Özellikle Hüseyin Rauf, Ali Fethi, Cavit ve Ürgüplü Hayri bu hükûmette görev almalıydılar.

Talât istifasını Vahdettin'e vermek için gittiğinde bir de gözdağı verdi:

– Zât-ı şâhânelerinden dileğimiz şu; öyle bir kabine kurulmalı ki mutedil, kararlarında mümkün olduğu kadar tarafsız, şahsî kinleri ve nefretleri beraberlerinde getirmemiş olsun; çünkü İttihat ve Terakkinin memlekette çok yaygın teşkilâtı var. Köklü ve halkın

samimiyetine inandığı bir kuruluştur. Partinin başındaki şahıslara dönük menfi hisler, teşkilâtı hedef alırsa yer yer ayaklanmalar çıkabilir. Bendenizi temin ederseniz hemen istifa edeceğim. Üstelik işe yarayacak tüm adamlar İttihat ve Terakki Partisinde mevcuttur. Aksi hâlde hükûmet kuracak adam bulamazsınız.

Bu gözdağı tesirini gösterdi. Vahdettin bu isimlere görev verilmesini kabul edince Talât Paşa 13 Ekim 1918'de istifa etti; fakat bir şartı daha vardı.

Hükûmeti yine bir İttihatçı kurmalıydı.

Fakat Talât'ın son isteği olmadı.

Yeni hükûmeti kurma görevi İttihatçıları hiç sevmeyen yıllarca sadrazamlık yapmış ve padişahın da dünürü olan Tefvik Paşaya verildi.

İngiliz taraftarı olan yaşlı Tefvik Paşa daha önce çok hükûmet kurmuştu. Yaşı ilerlemiş bu paşa çok daha önce Londra büyükelçisiydi. Elçilik görevini bile savsaklamış, memurları onun imzasını taklit ederek birçok terslikler çıkarmışlardı.

Tefvik Paşa kabineyi kurmak için çok çabaladı her gün saraya gitti geldi. Yeni hükûmete Cavit, Hayri ve Ali Fethi'nin sokulmak istemesini kabul etmedi. İttihatçıları kabineye almaya hiç niyeti yoktu; İttihatçı olmayan birçok devlet adamıyla görüşerek kuracağı hükûmette görev almalarını istedi; fakat onlar bu kötü dönemde görev almayacaklarını söyleyerek nazırlık teklifini geri çevirdiler.

Hükûmeti kuramayacağını anlayan Tefvik Paşa görevi iade etti.

“Vah ne günlere kaldık!”

Kemal'in haber ağı çok iyi çalışıyordu.

Bu ağın başında da arkadaşı Dr. Rasim Ferit vardı. Talât'ın istifa ettiğini ve Tefvik Paşanın bir hafta uğraşmasına rağmen hükûmeti kuramadığını öğrenmişti.

Kendisi Suriye'de ateşin içinde uğraşırken İstanbul'daki efendiler her şeyi istedikleri gibi yapamamalıydı. Kemal, gerek ateş içinde çırpınan bir kumandan, gerekse padişahın fahrî yaveri olarak kendisinde bu müdahale hakkını gördü ve Dr. Rasim Ferit'e padişahın başyaveri Albay Naci'ye verilmek üzere bir telgraf çekti.

Albay Naci bu telgrafı Vahdettin'e iletecekti;

“Ser Yaver’i Hazret-i Şehriyari Naci Beyefendiye,

Talât Paşa kabinesi âciz vaziyete düşmüştür. Ordular, muharebe kudretinde mahrum ve zaten mevcut kuvvetler müdafaadan âciz bir hâle getirilmiştir.

Düşman her geçen gün, karşımızda daha müsait ve ezici vaziyete geçmektedir. Almanlar razı olmadıkları takdirde, münferit olarak derhâl barış istemek lâzımdır.

Aksi takdirde memleketin kâmilten elden çıkması ve devletimizin tamir götürmez felâketlere maruz kalması ihtimalden uzak değildir.

Muhterem padişahımıza olan sadakatim ve vatanın selâmetini temin için arz ederim ki Tevfik Paşa Hazretleri hükûmeti kurmakta zorluklarla karşılaşmışlarsa, Sadaretin derhâl İzzet Paşa Hazretlerine verilmesi, Fethi, Tahsin, Rauf, Canbolat, Azmi, Şeyhülislâm Hayri ve bendenizden oluşacak bir kabine teşkil edilmesi zarurîdir.

Bu kabinenin, vaziyete hâkim olabileceği kanaatindeyim. Münasipse bu zatların şevketmehap efendimize arzını rica ederim.

**Fahrî Yaver’i Hazret-i Şehriyari
Mustafa Kemal”**

Dr. Rasim Ferit, Kemal’in kendisine gönderdiği teli, Dolmabahçe Sarayında Başyaver Albay Naci’ye götürünce, İzzet Paşanın hükûmeti kurmak üzere huzurda bulunduğunu öğrendi.

Dr. Rasim Ferit yine de başyavere Kemal’in gönderdiği telgrafı verdi.

Albay Naci telgrafı okuyunca:

– İzzet Paşa Hazretleri içeridedir. Sultanımıza teli vermenin tam zamanıdır, dedi.

Albay Naci hemen padişahın yanına girdi. Aradan çok geçmemişti ki hükûmeti kurmakla görevlendirilen İzzet Paşa huzurdan çıktı.

Yüzü allak bullak ve sinirliydi. Yaverine söylenirken sözlerini Dr. Rasim Ferit’e duyurmayı amaçladığı belliydi:

– Vah ne günlere kaldık, Mustafa Kemal benim sadrazam olmamı padişaha tavsiye ediyor.

Albay Naci’yle Dr. Rasim Ferit bakakaldılar.

“Ters düşen karakterler!”

İzzet Paşa, Kemal’in kendisini hükûmeti kurmak için padişaha tavsiye etmesine bozulmuş saraydan çıkıncaya kadar esmiş yağmıştır.

Aslında Vahdettin’in Ahmet İzzet Paşayı seçmesinin, Kemal’in tavsiye mektubuyla ilgisi yoktur.

Padişah olur olmaz onu başyaver yapmış ve geçen kısa zamanda onu tanımıştır. Ahmet İzzet Paşa, tam Vahdettin’in istediği gibi bir sadrazamdır; çünkü onun hiçbir şeye *“Hayır!”* diyemeyecek bir karaktere sahip olduğunu görmüştür.

İzzet Paşa Hükûmeti oluştururken özellikle anlaşılabilecek isimleri bir araya getirmeye çalışır. İlk tespit ettiği nazırlardan birlikte çalışabilecekleri yeni isimler ister.

Böylece kabine birbirini teklif edenlerin oluşturulduğu bir hükûmet olarak kurulacaktır.

Kemal’in harbiye nazırlığı istediğinden haberi olmayan Hüseyin Rauf, Ahmet İzzet Paşanın harbiye nezareti için hiçbir ismi telâffuz etmediğini görünce Mustafa Kemal’i harbiye nazırlığı için teklif eder:

– Böyle bir zamanda Mustafa Kemal Paşanın İstanbul’da olmaları, hem sizin hem devletimiz için elzemdir.

Oysa İzzet Paşanın Kemal’e harbiye nazırlığını vermeye niyeti yoktur.

Bir mazeret uydurur:

– Bir an evvel barış teşebbüslerine geçmeliyiz. Bu durumda Suriye cephesindeki Sanders’in vazifeden alınması gerekecektir. Bu takdirde boşalacak ordu kumandanlığını siz de takdir edersiniz ki sadece Mustafa Kemal Paşa yapabilir. Durum barışa doğru gelişir ve cephenin bugünkü tehlikesi atlatılırsa harbiye nazırlığını ona vermeyi düşünüyorum; fakat onun arkadaşları İsmet Beyi harbiye nazırlığı ikinci reisliğine, Kâzım Karabekir Paşayı da harbiye müsteşarlığına getirmek için yakında davet edeceğim.

...

Halep’teki Kemal, harbiye nazırlığı talebine olumlu ya da olumsuz bir cevap gelmediğini görünce Albay Ömer Lütfi’yi Ahmet İzzet Paşaya göndererek harbiye nazırlığını tekrar ister.

Kemal'in ısrarları Ahmet İzzet Paşayı korkutmuş olacaktır ki onu unutmadığını hissettirmek için bir telgraf çeker.

Padişaha kendisini tavsiye ettiği için teşekkür etmesine rağmen, Kemal'in harbiye nazırlığı talebini anlamazlıktan gelerek; *"Barıştan sonra Allah'ın lütfü keremiyle iş birliği yaparız."* der.

Kemal talebinin ikinci kez reddedilmesine rağmen ısrar ederek İzzet Paşaya şu telgrafı çeker;

"Barış gecikecektir. Barışa kadar çok buhranlı anlar yaşayacağız. Bu devrede vatana faydalı olabilirsem düşüncesiyle harbiye nezaretini istemiştim. Yoksa barışa vardıktan sonra onun huzur ve sükûnu içinde harbiye nazırlığını benden çok mükemmel ifa edecek zevat bulunabilir."

Buna nazaran birlikte çalışmayı zarurî değil hatta lüzumlu görüyorum."

...

Kemal, harbiye nazırlığını alamamasına rağmen, hükûmeti İzzet Paşanın kuracak olmasından memnundur.

Onun kuracağı hükûmet şu ortamda kurulabileceklerin en az kötüsü olacaktır; fakat yine de İzzet Paşanın kendisini hükûmete almak istemeyişine bir anlam verememiştir. Oysa hükûmete girişi her bakımdan önem arz etmektedir; çünkü şu anda elinde yirmi bin kişilik sağlam bir kuvvet, Doğu Anadolu'daysa sekiz-dokuz bin tüfekli III. ve IX. Ordular vardır.

Ateşkes ve barış görüşmelerini böyle bir gücü arkaya alarak yapmak her bakımdan avantaj sağlar.

Eğer Kemal harbiye nazırı olsaydı derhâl hükûmeti ve padişahı Anadolu'nun içlerine çekecekti; çünkü İstanbul'u işgal etmeleri kesin görünen sömürgecilerin baskısı altındaki bir hükûmetin, doğru kararlar vermesi mümkün olamazdı.

Fakat ısrarla istediği hâlde harbiye nazırlığı talebi kabul edilmemişti.

Galiba İzzet Paşa bir şeye bozulmuştu; fakat neye?

Yoksa Kemal'in her durumda doğruyu yapmak ve söylemek için hiçbir şart kabul etmeyen karakteriyle her şeyi padişahı bekleyen İzzet Paşanın karakteri ters mi düşmüştü?

“Kuyruk tutan hükûmet!”

Ahmet İzzet Paşanın 14 Ekimde kurduğu hükûmet, bir İttihatçı hükûmet olmuştu.

Bu hükûmette Talât'ın özellikle istediği; Ali Fethi dâhiliye, Hüseyin Rauf bahriye ve Cavit, maliye nazırı oldukları gibi hükûmetin diğer tüm üyeleri de İttihatçıydılar. Harbiye nazırlığıysa Ahmet İzzet Paşanın uhdesinde kalmıştı.

Ahmet İzzet Paşanın harbiye nazırlığını üzerine aldığını duyan Enver; *“Bu İzzet Paşanın işi değil, onun altından ancak Mustafa Kemal kalkar.”* demişti.

Enver'in bu sözleri Ahmet İzzet Paşanın kulağına gitmekte gecikmedi; ama onun iki önemli makamdan biri olan harbiye nazırlığını Mustafa Kemal'e kaptırmaya hiç niyeti yoktu.

İşin garip olan yanı Ahmet İzzet Paşa, Enver'den önceki harbiye nazırıydı. Enver, padişah damatlığının ve İttihatçı gücün sayesinde iki basamak birden atlayıp paşa olunca Talât bir oyun oynamış ve İzzet Paşanın elinden harbiye nazırlığını çekip almıştı.

O gün elinden alınan harbiye nazırlığının Enver'e verileceğini anlayan Ahmet İzzet Paşa, Talât'ı şöyle ikaz etmişti;

“Şayet benim yerime Enver'i düşünüyorsanız bu düşünce ordu ve memleket için hayırlı olamaz. Enver Bey sık sık emrivaki yapar. Atak, genç ve heyecanlı bir arkadaştır. Şöyle bir dönemdeyse ordunun başında tecrübeli, düşünceli adamlara ihtiyaç vardır. Allah korusun Enver Beyin bir emrivakisi yüzünden memleket öyle bir badireye düşer ki hepimiz uğraşsak çıkaramayız.”

Adalet şimdi tersine tecelli etmiş; Ahmet İzzet Paşa dört yıl önce Enver'in kendisinden zorla aldığı harbiye nazırlığını, Enver'in elinden çekip almıştı.

Tarihin bu garip tecellisine bozulan Enver, İzzet Paşanın hükûmeti kurmakla görevlendirildiğini duyunca bütün eşyalarını toplamış ve orduya bir veda mesajı yazmıştı.

Enver'in veda mesajında yine ümitsizlik yoktu; *“Yakında yenden iş başına geleceğini,”* bildiriyor; *“Birlikte çalışacağız.”* diyordu.

Tam dört yıldır başlarında olan Enver'e hep hayran, onun her emrini yerine getiren ordu mensupları çok üzölmüşlerdi.

Birçok kumandan ve subaydan Enver'e gelen cevaplarda hüüzün ve "*Her zaman emrindeyiz.*" mesajları vardı.

Enver'in orduya veda mesajı Ahmet İzzet Paşayı ürkötmeye yetmişti. Acaba Enver, harbiye nazırlığını elinden alabilir miydi?

Hilâfet makamına tam bir; "*Kul sadakatiyle,*" bağılı olan Ahmet İzzet Paşa bugüne kadar padişaha bir kez bile "*Hayır!*" diyememiş; diyemediğı için de Vahdettin onu sadrazam seçmişti.

Ahmet İzzet Paşanın bu karakteri sayesinde kurulan hükûmet tamamen İttihatçılardan oluşmasına rağmen tüm ipler Vahdettin'in eline geçmişti.

Muhalipler yeni hükûmete; İttihatçılardan oluşmasına kinaye olarak "*Kuyruk tutan.*" anlamına gelen; "*Dümdâr.*" lâkabını takmış ve alay etmişlerdi.

Zaten alay etmekten başka ellerinden bir şey gelmiyordu; çünkü Hürriyet ve İtilâf Partisinin ileri gelenlerinin çoğı yurt dışında sürgündüler.

İttihat ve Terakki Partisiyse tüm etkinliğini yitirmişti.

Artık yapan yaptıran değil; yapılanlara yaptıranlara sadece itiraz eden bir konuma düşmüştü.

"*Namusumuzla oynatmayız!*"

Hükûmet programını okuyan Ahmet İzzet Paşa, Wilson prensiplerini benimsediklerini, savaş sırasında bazı sorunlar yüzünden sürölmüş olanların geri dönmelerini sağlayacaklarını, siyasî mahkûmların affedileceğini; fakat yeni hükûmetin ilk ve en önemli icraatının barış yapmak olacağını söyledi.

Yine Ahmet İzzet Paşa, İttihat ve Terakki siyasetinin hiçbir şekilde değıştirilmeyeceğinin altını çizmiş, daha iyisi bulunmadığı sürece her şeyin eskisi gibi yürütöleceğı mesajını vermişti.

Sadrazam mebuslara; "*On yıldır devam eden İttihat ve Terakki iktidarı zamanında olduğı gibi yine hiçbir şeye itiraz etmemelerini; çünkü memleketin büyük bir badireden geçtiğı şu dönemde kargaşanın felâket olacağı,*" mesajını da vermişti.

Hükûmetin kurulmasına rağmen Ahmet İzzet Paşa rahat değildi. İttihatçı komitacıların kuzu kuzu bekleyerek her şeyi kabul edeceklerine inanmıyordu.

İttihat ve Terakki hâlâ en büyük örgütlü ve siyasal güçtü. Ordu Enver'in elinden alınmakla birlikte, İstanbul'da alınan her kararı etkileyebilecek olan donanma bir Alman amiralinin kontrolündeydi. Almanlar, İttihatçıların isteğiyle hatta onlar istemeden bile her şeye hâkim olabilirlerdi.

Kaldı ki Alman askerî güçleri, İstanbul ve çevresine fiilen hâkimdiler. Zaten hükûmet değişikliğine soğuk bakan Almanlar, sadrazamlık makamına oturan Ahmet İzzet Paşayı ziyaret nezaketini bile göstermemişlerdi.

Ahmet İzzet Paşanın en büyük korkusuysa Mustafa Kemal Paşanın ortaya çıkmasına vesile olduğu Enver'in emrindeki on bin kişilik vurucu birliklerdi. Enver bu birliklerle istediği her şeyi yapar ve yaptırabilirdi.

Üstelik Enver'in orduya vedası da bunu destekler nitelikteydi. İttihatçılar, iktidarı ele geçirmek için teşebbüse geçerlerse onları kimse durduramazdı. Dev gibi Nâzım Paşayı yere vuran, Bâb-ı Âli'yi basan, Kamil Paşanın elinden sadareti zorla çekip alan bu gözü pek adamlar hâlâ ortadaydılar.

Ahmet İzzet Paşa ikinci bir Bâb-ı Âli baskını tehlikesini göz ardı edemiyordu.

Gerçi İttihatçılar şu an biraz yorgun, biraz umutsuz görünüyorlardı; fakat yine de İttihatçı itttihatçıydı.

İzzet Paşanın diğer bir korkusu da savaşa son verme kararından sonra yapılacak barışın İttihatçılar tarafından beğenilmemesiydi.

İzzet Paşa her şeyden korkuyordu. Korkularını giderebilmek için Rauf'u Talât'a aracı gönderdi.

...

Rauf, hemen bir faytona atlayarak Galata Köprüsü, Sirkeci, Eminönü yoluyla Ayasofya'nın karşısında eski bir evde oturan Talât'ın yanına gitti.

Talât'ın her an karınca gibi kaynayan evi, suyu çekilmiş değirmene dönmüştü.

Eski ama büyük ev, üzgün bir sessizlik içindeydi.

Talât Paşa gibi İttihat ve Terakkinin en yetkilisinin ve koca bir sadrazamın böyle bir evde oturması olacak şey değildi.

Talât, Rauf'u her zamanki içtenliğiyle karşıladı. Orta hâlli bir ailenin salonunu andıran küçük bir sofaya geçtiler.

Yüz yirmi kiloluk Talât, yirmi otuz kilo vermiş gibi zayıflamıştı. Geniş, ablak ve zeki yüzünün ortasındaki kara gözleri, üzgün bir ateşle için için yanıyor, sık sık pos bıyıklarını sıvazlıyordu. Kahveleri içerlerken Rauf, Ahmet İzzet Paşanın korkularını anlattı.

Talât kara gözlerini Rauf'a dikti:

– Savaşa girişimiz ve bu savaş süresince vuku bulan bazı idaresizlikler, yolsuzluklar dolayısıyla mesul görüleceğiz. Kanunun emrettiği muameleye tâbi olacağız. Mesuliyetimiz kanıtlanırsa elbette ceza da göreceğiz. Uzun müddet iktidarda bulunduk. Dost ve birçok da düşman edindik; fakat bu durumumuzun fırsat bilinip namusumuzla oynanmasına asla razı olmayacağımızı takdir edersiniz. İzzet Paşanın sadarete geçmesinden bu bakımdan memnun ve müsterihim. Ona zorluk çıkarmak şöyle dursun faydalı olabileceğim her hususta kendilerine yardım etmeyi bir borç bilirim.

Talât desteğini vermişti; ama aba altından koca da bir sopa göstermişti.

Rauf bu sopayı gördü.

...

Talât Paşanın gösterdiği sopanın yanındaki destek mesajı Ahmet İzzet Paşaya yetti.

Rahatlamıştı.

Yeni hükûmet barış için acele etmesi gerektiğini biliyordu. Vakit kaybetmeden harekete geçti.

İspanya aracılığıyla Amerika Başkanı Wilson'a baş vurularak barış istendi. Ayrıca Haham Baş Naum Efendi Amerika'ya yollandı. İsviçre'de yaşayan bir bankacıdan Fransa için aracılık istendi. Osmanlı vatandaşı bir Rum da İngilizlere gönderildi.

Bununla da yetinilmeyerek Şam'da Fransız konsolosluğu yapmış Mösyö Marcel Savoie, Selânik'teki General d'Esperey'e gönderilerek aracılık istendi.

Bütün bu çabalara rağmen barış için gönderilenlerin hiçbirinden haber çıkmadı.

“Bu gece otele gel!”

Hükûmet barış için çıkmaz bir yola saplanmışken sömürgeci canavar, elinde pala, kesmek için Türk arayan Arap rehberiyle birlikte ava çıkmıştı.

O ana kadar sinmiş duran Halep Arapları, İngiliz ordusunun geldiği haberini alınca cesaretlendiler. Halepliler de kıpırdanmaya başladı.

Sonunda kentin her yanından silâh sesleri duyuldu.

Kemal elinde beyaz bir bayrakla kente giren ve *“Teslim ol!”* teklifi getiren İngiliz subayı kovdurdu.

Yorgunluklar, umutsuzluklar, öfkeler, ayaklanmalar, patlamalar...

Hepsiyle birden boğuşuyordu ki en büyük düşmanı böbrekleri, onu yine zayıf bir anında yakaladı ve yere vurdu.

İştahsız olduğu için her gün biraz daha güç kaybediyordu. Zaten iştahı olsa ne olacaktı yiyecek bile yoktu. Her gün biraz daha takatlen düştü.

Oysa bugün çok güçlü olmalıydı.

Üç gün yatakta kaldı; fakat yatacak zaman değildi. Yarı hasta bir vaziyette kalktı.

Avurtları çökmüş zayıflamış yüzünde uzamış sakalı onu daha zayıf ve hasta gösteriyordu.

Suriye Valisi Binbaşı Tahsin’le birlikte Baron otelindeki karargâhına gitti. Bu arada Helep’in doğu mahallesinin işgal edilmiş olduğu gibi karışık bir haber geldi. Bu haberin doğru olması demek, tehlikenin tam ortasında olmaları anlamına gelirdi ki hemen ayaklandı.

Vali Tahsin ve Cevat Abbas’la birlikte isyancıların tam ortasına girdi. İngiliz asker kıyafetleri içinde sırtan bedevîlerin çemberinde kalmışlardı.

Bu gözü dönmüş sürünün içinden parçalanmadan kurtulmanın yolu, şimşek gibi bir kararı gerektiriyordu.

Şoför, her yandan arabaya asılan ağırlığın altında, otomobili yürütme ve kurtulmak için boşuna çaballıyor, tekerler boşuna dönüyor, motor boşuna homurdanıyordu.

Kemal, şoföre *“Dur!”* emri verdikten sonra, Vali Tahsin’in elindeki kırbacı alarak ayağa kalktı.

Otomobili sallayan bedevîleri birkaç kırbaç darbesiyle uzaklaştırdıktan sonra bağırdı:

– Reisiniz kimdir?

Bedevîler de bağırdılar:

– Reisi ne yapacaksın, hepimiz reisiz!

Kemal, kırbaçı yine savurdu:

– Çekilin, çabuk reisiniz karşıma gelsin!

Bu arada, kirli sakallı biri öne çıktı:

– Reis benim.

Kemal, yumuşak bir tavırla reisin kulağına eğildi:

– Ben senin derdini biliyorum. Sana İngilizlerden alacağından daha fazla altın vereceğim. Bu gece otele gel.

Arap reis elini göğsüne götürdü:

– Emredersin gumandan başa.

Çapulcuların reisi elini kaldırıncı bedevîler sustu. Sonra Arapça bir şeyler söyledi ve hepsi dağıldı.

O akşam çapulcuların reisi otele geldi. Kemal onu küçük bir törenle karşıladı.

Sonra sadede geldi:

– Söyle ne istiyorsun?

– Şimdilik bin altın, silâh ve cephaneye.

Kemal, bin altını hemen verdi ve silâh ve cephaneyi de vaat etti. Tehlike atlatılmıştı; fakat çöl bedevîsinin sözüne ne kadar güvenilebilirdi.

“Türk ya şimdi ezilir, ya hiçbir zaman!”

Sömürgeciler, cephelerde savaşın devam etmesine rağmen nihaî zafere ulaşmak üzere olduklarını anlamışlardı. Tüm casuslar, Osmanlı cephelerinin çöktüğünü haber veriyorlardı. Şimdi sıra asırlardır beklenen intikamın alınmasındaydı.

Kinleri büyüktü; çünkü Türkler onları çok oyalamışlardı.

Bu Türkler var ya!

Çanakkale’de kendilerine tarihlerinin en acı yenilgisini tattır-mışlardı. Çanakkale’den geçebilselerdi savaş en geç ikinci yılda bitecekti. Onların Çanakkale’den geçit vermemeleri, savaşı tam dört yıla uzatmış, sınırsız mal ve can kayıpları olmuştu.

Bu Türkler var ya!

Bu Asyalı millet, 1300'lü yıllarda Avrupa'nın ortasına kadar gelmişler, 600 yıl kendilerine kafa tutmuşlar, asırlardır başlarına belâ olmuşlardı.

Bu Türkler var ya!

Onların ordularını pek çok yerde bozmuş, sömürgeleri karşısında prestijleri sarsılmıştı. Efendilerinin hiçbir şekilde yenilmeyeceğine inanan asırlardır ezilmiş halklar; "*Ne oluyor?*" demişler; "*Türkler, İngilizleri yendiyse bizde yenebiliriz.*" düşüncesi yayılmaya başlamıştı.

Bu Türkler var ya!

İşte şimdi bitmişlerdi. Asırlardır süren haçlı seferlerinin meyvelerini şimdi toplayacaklardı.

Hasta Adam ayaklarının altındaydı.

Türk ya şimdi ezilir ya da hiçbir zaman...

VII. Bölüm

ÖLÜM FERMANI-MONDROS

İngiliz, Türk'ü ezme şerefini kimseyle paylaşmayacaktı. Gerekirse dört yıldır omuz omuza savaştıkları Fransızları bile atlatacaklardı.

Türk'ü yok etmek için zaman, mekân, fırsat her şey müsaitti. Türk ordusu bitmişti. Osmanlı topraklarında istedikleri şekilde kullanabilecekleri azınlıklar vardı. En önemlisi de Türklerin başında tahtını kaybetmemek için her tavizi verebilecek bir padişah bulunuyordu.

Hemen harekete geçilmeli, hazır Türkler barış için çırpınırlarken bu fırsat değerlendirilmeliydi.

“Büyükada'daki esir!”

Hükûmet üyeleri birer birer koltuklarına oturmuştu. Her devirde olduğu gibi tüm yağdanlıklar yine çizmelerini çekmişler yeni nazırları çiçek yağmuruna tutmuşlardı.

Bu durumu bilen Hüseyin Rauf gereksiz tebrikleri atlatmak için makamına üç gün sonra oturmuştu.

Oturduğu gün de Yüzbaşı Tefik, mihmandarlığını yaptığı İngiliz esir generali Townshend'dan bir mesaj getirmişti.

General Townshend, Irak'taki Kut'ül Ammâre Savaşı'nda bütün ordusuyla birlikte esir edilmişti.

Esaretini Enver'in misafirperverliği sayesinde Büyükada'da istirahat ederek geçiren, her yere gidebilen, emrine İngilizce bilen bir mihmandar verilen, hizmetine bir kotra tahsis edilen Townshend; mesajında yeni görevi için Rauf'u tebrik ediyor, Türklerden gördüğü insanî ve şerefli muamelenin hatırasını daima şükranla muhafaza edeceğini söyledikten sonra sadede geliyordu;

“Yeni Osmanlı Hükûmeti'nin savaştan vazgeçip barış yapmak istemesi durumunda, iki tarafın esas menfaatlerini koruyacak bir barışın yapılmasında İngiltere Hükûmeti'yle Osmanlı Devleti arasında aracılık etmeye hazırım.”

Doğrusu Rauf şaşırıp kalmıştı.

Bugüne kadar yaptıkları bütün barış teşebbüsleri boş çıktığı için bu esir generalin teklifini ciddîye almadı.

Hüseyin Rauf, Yüzbaşı Tevfik'e; "*General bu teklifi doğrudan doğruya sadrazam hazretlerine yapsınlar.*" tavsiyesinde bulundu.

Anasının gözü Townshend'in bu tavsiyeye ihtiyacı yoktu. Zaten o, benzer bir mesajı İzzet Paşaya çoktan yazmıştı.

İngiliz generalin mesajını alan İzzet Paşa şaşırarak birlikte sevinmişti.

Ahmet İzzet Paşa, Hüseyin Rauf'u da yanına alarak Townshend'ı Bâb-ı Âli'de kabul etti.

Townshend konuşmasıyla denize düşmüş sarılacak bir şey arayan Osmanlı Sadrazamı Ahmet İzzet Paşaya tozpembe rüyalar gördürdü ve tekliflerini sıralamaya başladı:

– Padişahın hâkimiyeti altında Suriye ve Irak özgür olacaktır. Aynı şey Kafkasya için geçerlidir. Avrupa sınırı 1913'deki sınır olacaktır. İngiliz esirler serbest bırakılacaktır. İngilizler ve müttefikleri Suriye ve Irak'ı boşaltacaklardır.

Hüseyin Rauf bile umutlanmış; "*Bu şartlar benim düşündüklerimden daha ağır değil.*" demişti.

İzzet Paşaysa sevincini; "*Müthiş!*" diyerek belirtmişti.

...

Townshend'in taahhütleri gerçekten müthiştir. Sadrazam hemen bu taahhütleri hükûmete götürür. Nazırlar da kulaklarına inanamamışlardır.

"*Hain düşman İngilizler!*" şimdi gözlerine koruyucu bir melek gibi görünmektedir.

Koca dört yıl savaşım yenildikten sonra sömürgecilerden bin bir türlü eza, cefa, beklerken birdenbire Townshend'in dokunduğu değnekle kazançlı çıkmak...

Yok yok inanılır gibi değildir; fakat karşılarındaki İngiliz general de bunları sağlayabileceğini taahhüt etmektedir. Türkler ilk kez Avrupalılara gösterdikleri misafirperverliklerinin karşılığını alacaklardır. Yıllardır kendilerine selâm vermeyen talih kuşu şimdi omuzlara konmak üzeredir.

Bu jeste bir karşılık vermek gerekir.

İzzet Paşa hızını alamaz:

– İngiltere bunları sağladığı, hatta bizi himayesine almayı kabul ettiği takdirde, Çanakkale ve İstanbul Boğazı’nı ardına kadar açarız. Mebuslar sadrazamı alkışlayarak karşılık verirler.

...

Sadrazam bu sevinçle Townshend’i tekrar çağırdı.

Ona havalı bir edayla dedi ki:

– Bakınız ekselâns! Biz İngiltere için sadık bir müttefik olabiliriz; lâkin başkaları gibi değiliz. Namusumuz vardır. Haysiyet kırıcı şartları kabul etmektense arkamızı duvara dayar, sonuna kadar harp ederiz. Siz, bizimle harp ettiğiniz için icabında neler yapabileceğimizi elbette bilirsiniz. Asırlardır yerleştiğimiz İstanbul ve Avrupa’dan bizi çıkarmaya kalkışmayınız. Unutulmasın ki haysiyet ve şerefimizi kıracak koşulları kabul edemeyiz

Townshend gayet pişkin bir adamdı. Sadrazamın ileri sürdüğü şartlara; *“Elbette ekselâns, şerefli şartlarla barış yapmanız için elimden geleni yapacağım.”* karşılığını verdi.

Ohh be! Olmuştu bu iş.

O günden sonra Townshend’la Ahmet İzzet Paşa sık sık buluştular. Artık çok samimî iki dost olmuşlardı.

Samimiyetleri o kadar ilerlemişti ki İzzet Paşa Townshend’a; *“Sadece kendisinin değil, ailesinin de İngilizlere çok değer verdiğini, İngiltere’ye karşı Osmanlının savaşmasının bir cinayet olduğunu,”* söyledi.

“Avrupalının unutulmuş niyeti!”

“İngiltere’ye karşı Osmanlının savaşmasının bir cinayet olduğunu.” söyleyen Ahmet İzzet Paşadan sonra hükûmet içindeki İngiliz dostları çoğaldı.

Sadrazamı, hükûmetin en akıllılarından olan Hüseyin Rauf takip etti. O da Townshend’a güvenmiş; *“Türk ordusunun ne denli zor durumda olduğunu, maliyenin bittiğini, bir an evvel barışa şiddetle ihtiyaç duyduklarını”* ve daha neleri döktürdükçe döktürmüştü.

Townshend’la Osmanlı Hükûmet üyeleri al gülüm ver gülüm yaparak akıllarınca her şeyi halletmişlerdi. Savaştan çıkmak için yapılan bu görüşmeler sanki Almanlardan bir kaçış gibiydi.

Bu kaçış hükûmettekileri İngiltere'ye sığınma havasına sokuyor, İngiltere'nin davranışları aşırı bir iyimserlikle yorumlanıyordu. Birçok kişi İngilizlerle yapılmak istenen barışın onlara dört yıllık bir meydan okumadan sonra ağır bir yenilgi sonucu olduğunu unuttuyordu. Bu temasları İngiliz-Osmanlı dostluğunun başlangıcı sayıyorlardı.

...
O gece Osmanlı Hükûmeti'nce hazırlanan barış koşullarını Townshend'in istirahatgâhı Büyükkada'ya Rauf götürdü.

Bu barış koşullarına göre;

"İngilizlerce işgal edilmiş topraklarda oturanlara muhtariyet verilecekti. Osmanlının siyasî, malî istiklâli mahfuz kalacaktı. İngiltere malî yardım yapmayı kabul edecekti. Bu hususlarda İngiliz Hükûmeti'nin dürüstlüğüne güvenilmekteydi."

Pembe toz boya üzerine esen rüzgâr İstanbul'u kaplamıştı.

Oysa Rusya'daki Bolşevik iktidar Avrupalılarla yapılan tüm gizli antlaşmaları açıklamıştı.

Tüm Avrupa gazeteleriyle birlikte Osmanlı gazeteleri de Avrupalıların Osmanlı topraklarını nasıl paylaştıklarını günlerce sayfa sayfa yayımlamışlardı.

Ahmet İzzet Paşayla Hüseyin Rauf Avrupalının asırlardır vazgeçmediği ideallerini unutmuş, gözlerine pembe gözlüğü takmışlardı.

Padişahla tüm nazırlarda da aynı gözlükten vardı.

Herkes İngiliz taraftarı olmuştu. İngilizler haysiyetlerini kırarak hiçbir şey yapmayacaklardı.

Onlar değil miydi Townshend'ı misafir eden?

Onlar değil miydi Townshend'e rahat etmesi için her imkânı sağlayan?

Onlar değil miydi Townshend'in emrine gezip dolaşması için bir yat veren?

Oysaki 7 Ekimde İngiliz, Fransız ve İtalyan başbakanları baş başa vererek Osmanlılarla yapılacak mütarekenin şartlarını inci gibi harflerle kâğıda dökmüşlerdi.

İzzet Paşayla Rauf, yüzyıllardır Osmanlıyı parçalamaya uğraşan, bağımsızlığına göz diken baş sömürgeciden medet umuyorlar, düne kadar kendilerinin esiri olan bir generalin araya girmesiyle, her şeyin bir anda tozpembe olacağını bekliyorlar ve İngilizlerin Türkler hakkında hiçbir zaman dostça düşünemeyecekleri gerçeğini unutuyorlardı.

“Mel’un Enişte!”

Osmanlıya barış getirecek olan Townshend hemen İngiliz makamlarıyla irtibata geçmeliydi; fakat deniz kuvvetleri hâlâ Almanların elindeydi. Boğaz mayınlarla kapalıydı. Midilli’de bulunan İngiliz donanmasına Almanlar duymadan ulaşmak mümkün değildi.

İzmir Valisi Rahmi imdada yetişti. Başından beri savaşa karşı olan Rahmi Bey, İngilizlerin dostuydu. İzmir’de bulunan İngiliz esirlerine iyi muamele gösterdiği için İngiltere Hükûmeti’nden teşekkür bile almıştı.

Vali Rahmi sürekli İstanbul’a gelip gittiği için Almanlar onu tanıyordu. Bu yolculukta Rahmi Beyde bulunursa Almanlar hiçbir şeyden şüphelenmezdi.

Vali Rahmi 18 Ekimde bir gemiyle Büyükada’ya uğradı. Oradan Townshend’ı aldı ve Bandırma’ya geldiler. Bandırmadan trenle İzmir’e geçtiler. Bir balıkçı gemisi Townshend’ı Midilli’ye götürdü.

Yolda rastladıkları bir İngiliz gemisine rampa ettiler. İngiliz kaptan, gelenlerin kim olduğunu anlayamamıştı.

Bağırarak sordu:

– Kimsiniz?

Esir general adını söylerken gururluydu:

– Townshend! General Charles Townshend!

İngiliz kaptan bu ismi duyunca heyecanlandı:

– Sizi gördüğüme çok sevindim generalim buyurun.

1916’dan beri İstanbul’da esir olan Townshend gemiye girerken çok mutluydu:

– İşte yine İngiliz bayrağı altındayım.

Gemi kaptanının haber vermesiyle İngiliz donanması hemen harekete geçti. Gönderinde her zamankinden daha büyük bir İngiliz bayrağı ve top atışlarıyla esir General Townshend’ı karşıladı.

Townshend'ı Midilli'ye ulaştırmanın meyvesi ertesi gün alındı. Sömürgeci Akdeniz Filosu Kumandanı Calthorpe'dan, Sadrazam İzzet Paşaya bir telgraf geldi;

“İtilâf Devletleri adına Ateşkes görüşmeleri yapmak üzere görevlendirildim. Ege Adalarından Limni'nin Mondros limanında temsilcilerinizi bekliyorum.”

...

İşte İstanbul'daki asıl kutlama o gün yapıldı. Ateşkes için asgarî şartlar bildirilmiş ve İngilizler kabul ederek; *“Temsilcilerinizi bekliyoruz.”* demişlerdi.

Herkes keyifliydi.

Padişah, sadrazam, nazırlar, tüm Meclis üyeleri!

Fakat hükûmetin bu keyfini padişah bozdu.

Vahdettin, hazır elde edilmiş başarının meyvesini kimseye kapırmak niyetinde değildi. Ateşkes görüşmelerini yapacak olan heyetin başına eniştesi Damat Ferit'i getirmek istedi.

Vahdettin ancak kendi akrabasına güvenirdi; çünkü dünyada monarşiler birer birer yıkılıyordu. Rusya'da Çar Nikola ve ailesi Bolşeviklerce katledilmişti. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu parçalanmış, imparatorun akıbeti belirsizdi. Bulgar Kralı Ferdinand tahtından çekilmek zorunda kalmış, Almanya'da Kayzer Wilhelm'in tahtıysa sallanmaktaydı.

Monarşilerin ve hanedanların durumu böyleyken ya kendi tahtı...

Ya İngilizler kendisini tahtından mahrum ederlerse...

Kendi tahtı da tehlikeye girerse...

Tahtını elbette en yakınlarını göreve getirerek koruyabilirdi. Bu yüzden ateşkes görüşmelerine çok güvendiği birini göndermeliydi.

Padişah Vahdettin'in eniştesi Ferit'ten ve dünürü Tefvik Paşadan başka güvendiği kimse yoktu.

Evet, evet Mondros'a eniştesi gitmeliydi.

...

1853 doğumlu olan Damat Ferit, Vahdettin'in ablası Mediha Sultan'ın ikinci kocasıydı.

Gençliğinde Londra büyükelçiliğinde kâtiplik yapan bu adam, tam bir İngiliz hayranıydı.

Saraya damat olduktan sonra makamları üçer beşer atlayarak pašalığa ulaşmıştı. Devrin adabına son derece aykırı olan tırnak uzatma merakı ve daha pek çok patavatsızlıklarıyla tanınır, alaf-rangalıkta İngiliz'i Fransız'ı bile geçtiğini iddia ederdi.

Değişken mizaçlı bu adam, bu kalemin meşrep, bugün "Ak." dediğine yarın "Kara." diyebilecek bir karakterdeydi. Dolayısıyla bir konu hakkındaki asıl düşüncesini bilmek mümkün olamazdı. Hareketleri yapmacık, aklı kıt, bilgisi kıt, beyni sulanmış bu damat gösterişi severdi. Onun bu hareketlerinden hanedan mensupları dahi utanırdı.

Sultan Vahdettin bile şehzadeliğinde onu; "*Bizim mel'un eniş-te.*" diye anmasına rağmen bugün ona ihtiyacı vardı. Fakat sadrazam paşa, Nurettin Paşanın delege olarak gönderilmesini istiyordu.

Vahdettin ısrarlıydı:

– İngilizler asker delege göndereceklerdir. Bizim de asker göndermemiz olmaz. Bugüne kadar birbirinin kanını dökmüş insanlar karşı karşıya gelmemeli. Ben damadımız Ferit paşanın gitmesini uygun görüyorum.

Ahmet İzzet Paşanın itirazına rağmen; Damat Ferit mütareke heyetinin başında olmakta ısrar ediyor ve bu işi kıvıracağını iddia ediyordu:

– Mütareke heyetinin başında ben olmalıyım, Amiral Calthorpe ile konuşurum. Osmanlının mutlak hâkimiyetini zedelemeyecek bir barış teklifini kabul ettiririm.

Sadrazam Ahmet İzzet alayla sordu:

– Ya kabul etmezse?

– Kabul etmezse bir kruvazöre biner Londra'ya giderim. İngiliz kralının babası benim eski dostumdur. İngilizler centilmendir, bir baba dostunun ricasını geri çevirmezler; lâkin elbiselerimi hazırlayacağım için hemen yola çıkamam.

Damat Ferit inanmaz gözlerle kendisini izleyen sadrazama bakarak devam etti:

– Heyetin başında ben gitmeliyim. Devleti İttihatçıların düşürdüğü bu felâketten ancak ben kurtarırım.

Vahdettin, damat paşanın görevlendirilmesinde ısrar edince İzzet Paşa kararsız kaldı.

...

Sadrazam konuyu hükûmete götürünce tüm nazırlar karşı çıktılar. Saray başkâtibi Ali Fuat Bey vasıtasıyla padişaha; *"Damat paşada ısrar edilirse tek tek istifa edeceklerini,"* bildirdiler.

Padişah nazırların istifasını göze alamadı. Mondros heyetinin seçimini hükûmete bıraktı.

Damat Ferit tehlikesi atlatıldıktan sonra Mondros'a kimin gideceğine karar vermenin zamanı gelmişti.

Her şeye rağmen bu görev tehlikeliydi.

Hükûmet kabağın başında patlayacağı bir adam aramaya başladı.

Akla gelen üç-beş isim geçirildikten sonra Hüseyin Rauf'un ismi zikredildi. Ve hemen olumlu görüşler seslendirildi.

Hamidiye kahramanlığı, denizci bir millet olan İngilizlerin onu tanınması, İngilizceyi çok iyi bilmesi gibi özellikler sıralanınca havalarda dolaşan kabak döndü dolaştı ve Bahriye Nazırı Hüseyin Rauf'un başında patladı.

...

Mondros'ta görüşmek üzere sekiz maddelik bir talepler listesi hazırlanmış padişaha sunulmuştu. Sarayda incelenerek onaylanan talepler listesinin arasından bir de Vahdettin'in notu çıktı; *"Hilâfet, saltanat ve hanedan haklarının korunması."*

İzzet Paşa eklenen bu maddeleri görünce padişaha çıktı:

– Benim de maksadım saltanatı ve Osmanlı soyunu korumaktır. Özellikle buna dikkat edilecektir. Bu hususların mütarekeye konulmasına gerek yoktur.

Hüseyin Rauf'un yanına Hariciye Müsteşarı Reşat Hikmet'le Yarbay Sadullah verildi. Heyet 24 Ekim günü Galata rıhtımından *"Peykişevket."* savaş gemisiyle Mondros'a hareket etti.

"Artık Türk vatanını savunuyoruz!"

Peykişevket sadece Osmanlı heyetini değil Hasta Adamın kaderini de dümeninin pervanesine takmış, nereye savuracağını bilemeden alıp götürüyordu.

Hasta Adamın kaderi, pervanenin fırlattığı deniz suyunun oluşturduğu köpükler arasında zerrelere ayrılmış olarak Ege'nin mavi sularına dağılıyordu.

Ege'nin mavi sularında dağılan Hasta Adamın zerreleri, buharlaşıp taa çöllere kadar bir bulutun sırtında gidiyor; kulağını İstanbul'a dayamış Kemal'e kara haberler götürüyordu.

Mavi Ege'nin beyaz köpüklerinden kara bulutlara geçen kara haberlere Halep'in içindeki silâh sesleri karıştı.

Kemal, Baron otelinin balkonuna çıkıp aşağı baktığında büyük bir kalabalığın otele doğru geldiğini gördü. Hemen aşağı indi. Su-bay ona bir rapor uzattı.

Halep hücumu uğramıştı.

Otele çıkan bütün yolları tutturdu. İngiliz uçaklarından atılan bombalara Araplar damlardan attıkları bombalarla destek veriyorlardı.

O en olmadık zamanlarda olmadık şeyleri yapardı. Bu duruma küçük bir kahkahayla güldü. Kendileri Halep'i ve Haleplileri savunmaya çalışırken Halepliler onlara hücum ediyordu.

Türkler, Araplar tarafından istenmeyen; fakat Arapları savunmak gibi garip bir durumda eriyip gidiyorlardı.

Kemal'i tek başına gören Araplardan kılıçla saldıranlar oldu; fakat her saldırgan onu uzaktan koruyan Mehmetçikler tarafından vuruluyorlardı.

Sokak çatışmaları devam ederken Mehmetçikleri bizzat idare etti. Sağa sola emirler verirken kafasından neler neler geçiriyordu.

...

Osmanlı savaşı kaybetmişti. Kaybedilen yerlerin geri alınması mümkün değildi. Acele karar verilmezse Anadolu da tehlikeye girecekti. Şu andan sonra kendisinin vereceği kararlar, Anadolu'nun savunulmasına dönük olmalıydı.

Halep sadece Türkler için değil, Türk'ü sevenler için de istikbal vaat etmiyordu. O güne kadar Kemal'le hep dost olan, hastalandığında evlerinde istirahat ettiren, Türk ordusunun birçok ihtiyacını karşılamada önemli yardımlar yapan ve aynı zamanda bir Hristiyan Arap olan Salih Fansa, artık bu kentte duramayacağını anlamıştı.

Bütün varlığını ucuz pahalı demeden satmış ve İstanbul'a gitmeden önce Kemal'i bilgilendirmek istemişti.

Kemal, Salih Fansa'nın kararını öğrenince memnun oldu. VII. Ordunun tüm gizli belgelerini ona vererek İstanbul'a gönderdi.

Değmezdi bu Araplara!

İstanbul'da olan bütün olaylardan haberdardı. Her değişik çevreden tanıdık dostları onun işine yarayacağını bildikleri bilgileri seçiyorlar ve şifreli bir telle Kemal'e gönderiyorlardı.

İstanbul'da olanlar da acele etmesini gerektiriyordu.

Akşam olmuştu, hemen Halep kumandanını çağırdı; her türlü savaş malzemesinin, bütün yaralı ve hastaların Adana'ya nakledilmelerini emretti ve ekledi;

“Bu akşam Halep ilerisindeki kuvvetleri geriye çekeceğim. Yarın Halep'in kuzey-batısındaki İngiliz ve Araplarla savaşıacağım. Birliklerinizi buna göre tertipleyniz.”

Olaylar onun tahminleri doğrultusunda gelişmişti. Ertesi gün Türklerin çekildiğini ve hiçbir şekilde karşı konulmayacağını zanneden Araplar, İngilizlerle birlikte saldırdılar.

Kemal Mehmetçiklere emir verdi:

– Düşman bu hattan ileriye geçmeyecektir; çünkü artık Türk vatanını savunuyoruz!

Artık Mehmetçik toprağıyla havasıyla insanıyla Türk vatanını savunuyordu. Son sömürgeci ve Arap saldırısı Türk ordusu tarafından çetin bir savunmadan sonra kırıldı.

Dört yıl süren dünya harbinin son savaşını Toros Dağlarının eteklerinde Mustafa Kemal Paşanın Mehmetçikleri kazanmıştı.

Kemal ve arkadaşları Baron otelinde son zaferin keyfini çıkarırlarken İstanbul'dan İzzet Paşanın yolladığı telgraf hepsini heyecanlandırdı.

İsmet, harbiye müsteşarlığı görevine atanmıştı. Onun bu görevi Kemal ve diğer subaylarda yeni umutlar filizlendirdi.

Bütün gece İsmet'le Kemal, baş başa konuştular dertleştiler. Ertesi gün İsmet hemen eşyalarını topladı ve İstanbul'a doğru yola çıktı.

“Halkı teşkilâtlandıracaksın Ali Cenani!”

Bu başarıyla İskenderun, Beylan, Dir Cemal, Telülrifat, Antakya ve doğuya uzanan hat, Türklerin elinde kalmış oldu. Toros geçitlerine ulaşan yollar kapatıldı.

Anadolu'yu koruma olanakları sağlandı.

Kemal burada VII. Orduyu tekrar topladı. Adana-Halep bölgesindeki II. Orduyu da bünyesine alarak Yıldırım Ordular Grubunu yeniden oluşturdu.

1915'de Arıburnu ve Anafartalar zaferiyle İstanbul'u kurtaran ve 1916'da Ruslara karşı kazanılmış tek zafere imza atan Mustafa Kemal, kuvvetlerini kurtaran tek kumandan olmuş ve son çarpışan Türk birlikleri 26 Ekimde İngilizlerin ileri harekâtını durdurmuştu.

19 Eylülde Yafa'nın kuzeyinde başlayan İngiliz saldırısı beş yüz kilometreyi aşan bir ilerlemeden sonra Katma'da durdurulmuştu.

Üstelik Kemal, bu beş yüz kilometrelik geri çekilme harekâtında yol üzerindeki bütün demir yollarını, köprüleri, su ve haberleşme tesislerini imha ettirmişti.

On dört günde geride bırakılan toprak Kızılırmak-Meriç arasındaki mesafe kadardı. Yani Ankara'dan Edirne'ye kadar olan toprak parçası artık gerilerde kalmıştı.

Kemal'in durdurduğu İngiliz tümeni kuvvetli bir atlı tümeniydi. İngilizlerin yaya tümenlerininse bu beş yüz kilometrelik uzun ve zor yolu kat etmeleri haftalar sürerdi. Üstelik defalarca görülmüştü ki İngilizler her bakımdan pek üstün duruma gelmeden ve uzun bir hazırlık yapmadan Türk cephelerini yaramıyorlardı.

Bu arada Kafkasya'daki önemli iki Türk ordusu, Ruslar savaştan çekildikten sonra boşa bulunuyordu. Bulgarlar da savaştan çekildiği için oradaki kolordular çağrılabilirdi. Yani bu durumda Katma'ya ikinci bir saldırı ancak 1919'un ilkbaharında yapılabilirdi.

Kemal'in sayesinde Suriye-Anadolu cephesinde bahara kadar İngiliz tehlikesi bertaraf edilmişti. Buna rağmen savaşın sonucu artık kesin bir şekilde belli olmuş, İngilizler amaçlarına ulaşmıştı.

Türklerin bir gün; *"Kendi öz topraklarını savunmak zorunda kalacaklarını,"* çoktan görmüştü. Vatanın savunulması için şimdiden tedbirler alınmalıydı.

Kemal, İsmet'ten bir telgraf aldı. İstanbul'a vardığını ve 24 Ekimde müsteşarlık koltuğuna oturduğunu yazıyordu. Bu telgraf Kemal'i sevindirdi. Kendisi harbiye nazırı olamamıştı; ama çok güvendiği biri Albay İsmet harbiye nazırlığının müsteşarlık koltuğuna oturmuştu. Bu Kemal'in kafasındaki plânlarında bir kilit noktasıydı. Bu noktadan yararlanmanın yollarını bulmalıydı.

Bu arada Katma istasyonunda İstanbul'dan gelen Antepli arkadaşları Ali Cenani'ye rastladı.

Ali Cenani'nin yüzünden düşen bin parçaydı. Oysa onun en kötü şartlarda bile yüzündeki tebessüm eksilmezdi.

Kemal bunu bildiği için nedenini sordu:

– Sen böyle değildin çocuk?

Ali Cenani başını eğdi:

– Değildim ya paşam. Memleket gün be gün işgal ediliyor.

Düşman Antep'e girmeden yetişmeliyim.

– Ne yapacaksın Antep'te?

– Ailem orada paşam. İngilizler gelmeden onları daha emin yerlere kaçıracağım.

– Hayır Ali Cenani. Memleketini savunmak varken niçin kaçmayı düşünüyorsun. Bu sana yakışır mı?

– Yakışmaz ya paşam. Yakışmaz da hangi silâhla memleketi savunacağız söyler misiniz?

Kemal'in sesinde karar ve güven vardı:

– Antep'e gidecek, halkı teşkilâtlandıracaksın. Benimle irtibatı hiçbir zaman kaybetmeyeceksin. Ben sana silâh ve subay göndereceğim.

...

19 Eylülde Nablus, 1 Ekimde Şam, 3 Ekimde Baalbek, 6 Ekimde Humus ve nihayet 27 Ekimde Halep düşmüştü.

Ancak İstanbul'un sadece kafası değil, beyni de karıştıktı. Neye mal olursa olsun bir an evvel barış yapılmak istendiği haberlerini alıyordu.

“Türk'ün ölüm fermanı Mondros!”

26 Ekimde Mondros'a gelen Hüseyin Rauf'la Amiral Calthorpe heyetleri arasındaki görüşmeler 27 Ekim 1918 sabahı İngilizlerin Agamemnon zırhlısında başladı.

Osmanlılarla yapılacak olan ateşkes antlaşmasında İtilâf Devletlerini temsilen sadece İngilizlerin olması, onların Irak ve Suriye'deki askerî üstünlüklerini manevî bakımdan da pekiştirmek içindi. Bu uğurda birçok ayak oyunu yapmışlar ve Fransızları eke-rek istediklerini elde etmişlerdi.

Calthorpe, İngiliz heyetindeki Amiral Seymur, Albay Labens, Binbaşı Diksson ve kâtiplikle görevli genç bir teğmeni Osmanlı heyetiyle tanıştırdı.

İlk gün, Hüseyin Rauf daha önce hazırladıkları sekiz maddelik talepler listesini okuduktan sonra Calthorpe'a uzattı:

– Buyurunuz Amiral, bu liste üzerinde tartışacağız. Lütfen okuyunuz.

Amiral Calthorpe, Hüseyin Rauf'un uzattığı listeye hiç bakmadan, masanın kenarına koydu ve kendi önündeki dosyayı uzattı:

– Gereksiz ekselâns, Bütün isteklerimiz burada yazılı.

Hüseyin Rauf, Amiral Calthorpe'ın uzattığı dosyayı aldı. Şöyle bir göz gezdirmeye başladı. Henüz dördüncü beşinci satırlarda gözleri büyüdü.

...

Dosyada yazılı olanlara göre İngilizler, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarıyla çevresindeki askerî istihkâmları işgal edecekler ve Boğazlar üzerinde tam bir hâkimiyet sağlayacaklardı.

Osmanlı sularındaki tüm torpillerin yeri gösterilecek, temizlenmesinde yardımcı olunacaktı.

Suriye, Irak, Yemen ve Hicaz'daki ordular derhâl terhis edilecek, silâhlar müttefik kuvvetlere teslim edilecekti.

Osmanlı, elindeki esirleri teslim edecek; fakat sömürgeciler etmeyeceklerdi.

Osmanlı demir yolları ve ticaret gemileri, tersane ve limanlar sömürgecilere teslim edilecekti.

Toros Tünelleri işgal edilecek, İran ve Kafkasya'daki Osmanlı kuvvetleri geri çekilecekti.

Ermeni vilâyetlerinde karışıklık çıktığında bu vilâyetler müttefikler tarafından işgal edilecekti.

Osmanlı Meclisi'ndekilerin öve öve göklere çıkardıkları İngiliz, bin yıllık Doğu Anadolu'yu Ermeni vilâyeti ilân etmişti.

Yirmi beş maddelik bu ateşkes şartlarının en tehlikelisiyse 7. maddeydi.

Bu maddeyle Batılı sömürgeci ve medenîler; *“Güvenliklerini tehdit eden bir durum doğduğu takdirde, istedikleri her yeri işgal edebileceklerdi.”*

Amiral Calthorpe'un uzattığı belgeleri okuyan Hüseyin Rauf'un başından kaynar sular döküldü. Sadece bu madde bile; "*Kayıtsız şartsız teslim.*" anlamına geliyordu.

General Townshend neler söz vermişti bu kâğıtlarda neler yazıyordu? Rauf, bir elindeki kâğıtlara baktı; bir İstanbul'daki bayram havasını düşündü.

Amiral Calthorpe'un sunduğu sözüm ona ateşkes şartlarının her bir maddesi ateş gibi yakıyordu.

"İngiliz'in intikam saati!"

Görüşmeler başladı. Amiral Calthorpe ilk dört madde üzerinde "*Boğazların işgali, ordunun terhisi, esirlerin teslimi, mayınların temizlenmesi,*" konularında tartışma kabul etmedi. Eğer bu maddeler kabul edilmezse görüşmeleri kesmekle tehdit etti.

Hüseyin Rauf ve Yarbay Sadullah özellikle Boğazlardaki İngiliz işgalini hafifletmeye çalışıyordu. Asıl itirazlarını İstanbul'un işgaline Yunan ve İtalyan askerlerinin de katılacağını öğrenince yaptılar.

Rauf çok tedirgin olmuştu:

– Boğazları müttefiklerinizle birlikte mi işgal edeceksiniz.

Amiral Calthorpe sıradan bir şeymiş gibi cevapladı:

– Evet karma hâlde birlikte.

Rauf tatmin olmadı:

– Bu karmada İtalyanlar ve Yunanlılar da var mı?

Amiral Calthorpe yine önemsemedi:

– Evet, onlar da var.

Rauf birden koltuğundan fırladı:

– Fakat ekselâns. Bu tür bir işgal, memleketimizdeki asayişin bozması bakımından mahzurludur. Bu işgale, İtalyan, hele hele Yunan kuvvetlerinin katılması, durumu tümenden karıştıır. Bu teklifi kabul edemeyiz.

Calthorpe, bu tepkiyi görünce sözüm ona bir adım geri attı:

– O hâlde, sadece İngiliz ve Fransızlar tarafından işgali mümkün olsun. Diğer müttefiklerimiz de temsili gemilerle gelsinler. Bu şekilde isteklerimiz ortada buluşur.

Rauf directti:

– Olmaz, bu da aynı sonucu doğurur. Başka bir çare düşünelim.

Fakat Amiral Calthorpe kararlıydı:

– Başka bir çare bulunamaz, kesinlikle işgal gerekir.

Rauf, kendince bir çözüm teklif etti:

– Şöyle yapalım. Boğazları koruyan toprakların kamalarını çekerek işlemez hâle getirelim ve Boğazlar bizde kalsın. Bu durumda belli sayıda İngiliz ve Fransız subayı da durumu kontrol etsin.

İngiliz’in intikam saati gelmişti.

Amiral Calthorpe tersledi:

– Düşüncelerinizi anlıyorum; ancak şu an sadece bir ateşkes antlaşması yapıyoruz, nihaî barış değil. Osmanlı askerleriyle kendi subaylarımızın bir arada bulunmalarını kabul edemeyiz. Hükûmetim bu konuda ısrarlıdır. Dört yıl süren savaş boyunca malca ve canca en çok zarar ve ziyana sizlerle savaşırken uğradık. Şimdi barış isteyen sizsiniz. Bu yüzden savaş kabiliyetinizi kırmalıyız. İhtiyatlı davranmak mecburiyetindeyiz.

Rauf da sinirlenmişti:

– O hâlde biz de bu teklifi kabul edemeyiz.

Türkler direnmeye başlamışlardı.

Amiral Calthorpe her ne kadar kuru sıkı atıyorsa da görüşmelerin kesilmesini de istemiyordu.

Bu sefer alttan aldı:

– Boğazların karma birliklerle işgalinin İstanbul’da doğuracağı kargaşayı hükûmetime yazacağım. Şayet hükûmetim ısrar ederse bu durumda görüşmelerin kesintiye uğrama ihtimali vardır; fakat ağırlıklı olarak İngiliz askerleri olacak. Diğer devletler göstermelik gemilerle katılacaklar. Buna rağmen işgalin sadece İngiliz ve Fransızlarca yapılmasını hükûmetime teklif edeceğim.

Osmanlı delegeleri; “*Yunan gemilerinin İstanbul’a gelmelerinin doğuracağı kargaşayı,*” tekrar gündeme getirince Amiral Calthorpe:

– Bu gibi sonuçların doğmasını elbette istemeyiz. Bu gemilerin, Karadeniz’e geçmeleri engellenemezse onları geceleyin ışıklarını söndürerek geçireceğime söz veriyorum. Üstelik bunun tek karar mercii bendenizim, merak buyurmayınız, dedi.

Türk heyeti, Yunanlıların İstanbul’a gelmesini hiçbir şekilde kabul etmeyince, Türklerin, Yunanlılar konusunda çok hassas olduklarını bilen Amiral Calthorpe, istavroz çıkararak yemin etti:

– Bir İngiliz centilmeni olarak sizi şerefimle temin ediyorum; dinî bütün bir Hristiyan olarak Hz. İsa, Hz. Meryem ve Rûhülkudüs adına yemin ediyorum ki Yunanlılar hiçbir şekilde Türk topraklarına çıkmayacaktır.

İngilizlerin namus ve şereflerine (!) ne kadar düşkün olduğunu bilen Hüseyin Rauf tatmin olmakla birlikte işi sağlama almak istedi:

– O hâlde ilgili maddeyi bu şekilde düzeltelim.

Amiral Calthorpe birden irkildi:

– Hayır, madde bu şekilde kalsın; fakat söz veriyorum. Boğazlara sadece İngiliz ve Fransız gemileri girecektir.

Rauf İngiliz’in samimiyetine inanmıştı:

– Madde üzerinde yazılı değişiklik yapmayacaksak bu hususu kabul ettiğinize dair bana bir mektup veriniz.

Calthorpe antlaşmaya yazılmadıktan sonra niçin; “Hayır!” desindi.

Ama bunu bile şarta bağladı:

– Şayet bu mektubu gizli tutacağınıza, sadrazam ve padişahınızdan başka kimseye göstermeyeceğinize söz verirsiniz, yazarım.

Ve Amiral Calthorpe yazmaya başladı;

“Ekselâns,

Osmanlı Devleti ile müttefikleri arasında akdedilmiş mütareke şartlarının 1. maddesine göre, size temine mezun bulunmuş kılınıyorum ki Çanakkale ve İstanbul’daki boğazlar müstahkem mevkilerin işgalinde yalnız İngiliz ve Fransız askerleri kullanılacaktır.

Müstahkem mevkiler işgal edildiğinde buralarda çok küçük sayıda, Türk askerlerinin kalmasına müsaade edilmesi hususunu kendi hükûmetime şiddetle tavsiye ettim. Hiçbir Yunan askerinin, bugünkü şartlar altında İstanbul veya İzmir’e girmemesinin temini konusunda ekselânsınızın ısrarlı arzusunu da bildirerek bunun bana izah ettiğiniz şekildeki nedenlerini anlattım.

Türk Hükûmeti’nin nizamı ve müttefik şahıs ve menfaatlerini korumakta acze düşmesi gibi mecburî ve belirli nedenler meydana gelmedikçe İstanbul’un işgalinin bahis konusu olmaması şeklinde kesin talebinizden de hükûmetimi haberdar ettim. Yukarıdaki teminatın sadece padişah hazretleriyle sadrazama duyurulacağı konusunda teminatınızı alırsam memnun olacağım.”

Amiral Calthorpe, yazdığı mektubun altını imzaladı. Sonra kendi hükûmetine çektiği telin suretini de Hüseyin Rauf'a verdi.

İngilizler için ilk dört madde iç siyasetleri açısından çok önemliydi. Onlar için Boğazların anahtarı Osmanlı Devleti'nin anahtarıydı ve bu maddelerle anahtarı ellerine geçirmek istiyorlardı. Türk delegeleriye Boğazları açamayız diyemiyorlardı; çünkü karşı tarafın en çok istediği şeyin Boğazlar olduğunu biliyorlardı.

Her madde tek tek tartışıldı, küçük değişiklikler de yapıldı; fakat bunların hepsi sözde kaldı. Amiral Calthorpe bu değişikliklerin hiçbirisinin yazıya geçmesini kabul etmedi ve her değişikliğin kabul edildiğine dair, dinî bütün bir Hristiyan, şerefli bir İngiliz olarak yemin etti.

"İngilizler sözlerini tutarlar!"

İngilizler, Fransızların da işe karışmak için yaptıkları baskıyı sonuçsuz bırakmak ve Boğazların bir an önce açılmasını sağlamak için işi çabuklaştırmak istemektedir.

Yazılı olan bütün maddeler, kilit üzerine kilit, zincir üzerine pranga gibidir.

Üzerinde anlaşılan metindeki en büyük eksiklik sınırların belirsizliğidir.

Kilikya neresidir, Toroslar nereden başlar nerede biter, belli değildir. Musul, Irak sınırlarında mıdır? Garnizon nasıl bir birliktir, kolordu ya da ordu nedir?

Her iki taraf bu terimleri ayrı ayrı algılamaktadırlar.

Maddeler öyle belirsizdir ki sömürgeci bunları istediği zaman istediği şekilde yorumlayabilecektir.

Vaziyetin vahametine rağmen Rauf, son durumu yazarak İstanbul'dan tekrar görüş ister:

"Mütareke şartları gayet ağır ve son derece elimdir. Antlaşma şartları İtilâf Devletleri arasında evvelden kararlaştırılmış ve tespit edilmiş olduğundan İngiliz amirali görüşmeye değil, bu şartları bize imza ettirmeye memurdur; mütareke maddelerini müştereken tetkik ediyorsak da tartışma kabul edilmiyor. (...) Derhâl imza etmek veya dönmek zorunda kalacağız. Emirleriniz..."

Rauf, İstanbul'un cevabını beklerken Amiral Calthorpe onu sıkıştırıp durmaktadır.

Zaman geçmekte ve Amiral Calthorpe gittikçe sinirlenmektedir. 30 Ekim günü tüm nezaket kurallarını bir kenara bırakır:

– Bu akşam saat 21.00'e kadar anlaşmış olduğumuz maddeleri imzalayacaksınız. Aksi takdirde sizi terk etmek mecburiyetinde kalacağım.

Hüseyin Rauf ve Osmanlı delegeleri İstanbul'dan bir türlü haber gelmeyince mütarekeyi imzalamak zorunda kalırlar.

...

Osmanlı Devleti, 29 Ekim 1914 günü büyük savaşa tutuşmuştu. Türk'ün ölüm fermanı savaşa girdiğinden tam dört yıl sonra, 30 Ekim 1918 saat 20.03'de imzalanmıştır.

Hüseyin Rauf hâlâ tereddüt etmektedir:

– Mütarekenin şartları bizim için çok ağırdır ekselâns. Bununla beraber onları yerine getirmeye sadakatle çalışacağız. İngiliz devlet ve milletin imzalarına sadık, vaatlerine vefakâr olduklarına itimadımız vardır. Bu inanç, üzerimize düşen ağır vazifeyi yapmakta bize cesaret verdi. Büyük İngiliz milletiyle müttefiklerinin taahhütlerine ve vaatlerine sadakatle riayet edeceklerine olan itimadımızda hatamız yoktur zannındayız.

Amiral Calthorpe memnundur:

– İngiltere ve müttefikleri adına imzaladığım antlaşmanın bütün maddelerine dikkat ve itinayla sadık kalınacağını tekrar teyit ederim.

Sonra yanındakilere döner:

– Centilmenler! İngilizler daima imzasına riayet eder ve sadıka-ne hareket ederler değil mi?

Centilmenler hep bir ağızdan onaylarlar:

– Eveeet!

Amiral Calthorpe haklıdır.

İmzaladığı antlaşma onlara, zaten her istediklerini yapma her yeri işgal etme hakkını vermektedir; çünkü diğer kısımlar hep sözde kalmıştır.

Mondros'un yakan maddeleri o kadar tehlikelidir ki Türkler barış şartlarını beğenmeyip ateşkesi bozsa da yeniden savaşmak olanağı kalmamıştır; çünkü ordunun asayiş ve sınırlarının korunması

için gereken sayının dışında bütün askerlerinin terhisi ve silâhlarının müttefiklere teslimi öngörülmüştür.

Türklerin eli kolu bağlanmıştır.

Artık her şey bitmiştir.

Ne büyük Alman gücü ne de ilân edilen mukaddes cihat, Osmanlının batışını önleyememiştir.

Ve perde kapanmıştır.

...

31 Ekim 1918 günü öğleden sonra Fransa'da Meclis toplanmış ve bir kanun tasarısını görüşmekteydi.

Bahriye Nazırı Georges Leygues bir açıklama yapacağını söyleyerek kürsüye geldi:

– Önceki gece Osmanlı delegeleri ve müttefikler adına İngiliz Amirali Calthorpe mütareke imzalamışlar ve Osmanlı Devleti savaştan çekilmiştir.

Bahriye nazırının bu sözleri büyük salonda bir alkış tufanının başlamasına neden oldu. Fransız Mebusan Meclisi sevinçten çıldırmıştı.

Bahriye Nazırı Georges Leygues alkışlar arasında konuşmasına devam etmeye çalıştı:

– Mütarekenin hükümlerini ayrıntılarıyla söylemek şu an mümkün değil; fakat hükümler Çanakkale ve İstanbul Boğazı'nın işgalini ve müttefiklerin bütün savaş tutsaklarının derhâl iadesini öngörmektedir.

Bahriye nazırı şiddetlenen alkışlar arasında kürsüden indi. Bu haber şerefine oturuma ara verildi.

Bu haber ertesi gün Fransız gazetelerinin manşetlerini de süsledi. Gazeteler Mondros Mütarekesine daha çok Almanya'nın en kısa zamanda savaşı bırakacağını gösteren bir belge olarak bakıyordu. Dahası Orta Doğu'daki Alman hâkimiyetinin uçup gittiğinin de bir belgesiydi.

Fransa'nın Le Journal gazetesi; *“Osmanlıyı asırlarca Fransa'nın en iyi manevî kolonisi yapan geleneksel politikamızı uygulamak için artık önümüzde engel kalmadı.”* diyordu.

Mondros Mütarekesini, Fransız kamuoyuna en geniş bir şekilde sunan L'Echo de Paris gazetesi de; *“Türkler mütareke imzaladı.”*

manşeti altında; her durumda Türk dostu olduğunu Trablus ve Balkan savaşlarındaki yazılarıyla da gösteren Pierre Loti'nin bir mektubunu yayınlıyordu;

“Türkler hiçbir zaman düşmanımız olmadılar. (...) onlar bize değil Ruslara savaş açtılar. Kırım savaşından beri biz onların düşmanlarıyla el ele yürüdük. (...) Rusya tarafından ezilmemek için ümitsizce nefret edilen Almanya'nın kucağına atıldılar.

Şu hâlde nasıl olurda bu kadar hafifletici nedenleri bulunan affını istemeye hazır oldukları kaçınılmaz bir hata için onlara amansız bir düşmanlık beslenebilir. (...) zavallı Osmanlı dostlarım için bütün ümitlerim barış konferansı üyelerindedir; her ne kadar Türk davasına karşı bir tutum takınmaları için bu üyelerin aldatıldığını biliyorsam da ben yine onlara bel bağlıyorum.”

“İdamlıkların bayram havası!”

Tüm Avrupa bayram yapıyordu; fakat asıl bayram Türk'e idam kararını veren Mondros'u zorla imzalatan İngilizlerdeydi.

İşin garibi Mondros'la idamına karar verilen bir milletin yöneticileri de bayram havasındaydılar.

Hüseyin Rauf, İzmir'e geldiğinde şöyle bir demeç verdi;

“Mütarekeyi imza için giderken bugünkü gibi sevinçli döneceğimi tahmin etmiyordum. Müzakereler sırasında İngilizler, çok açık kalpli ve samimî hareket ettiler. Bu mütarekeyle devletimizin istiklâli, saltanatımızın hukuku tamamıyla kurtarılmıştır. Bu mütareke, galip ile mağlûp arasında yapılmış bir mütareke değil, savaş hâlinde çıkmak isteyen denk iki kuvvetin, aralarındaki düşmanlığı durdurmaları gibi bir şeydir. İstanbul'a tek bir düşman askeri çıkmayacaktır.”

İstanbul'da bir bayram havası esmişti; fakat Hüseyin Rauf'un neşesini İzmir'den ayrılıp Bandırma'ya geldiğinde okuduğu İstanbul gazetelerinin biri bozdu.

Damat Ferit, Mondros'a gidememenin acısını çıkarmaya başlamıştı. Gazetede verdiği demeçte; *“İzzet Paşa Hükûmeti Rumları katliama hazırlanıyor.”* diyordu.

Rauf bu haberi okudukça kahroldu. Sarayın damadı ve Âyan üyesi olan bu adamın memleketin içinde bulunduğu durumdan bu kadar habersiz olarak İtilâf Devletlerini müdahaleye teşvik edici pervasız konuşmaları Rauf'u üzmenin ötesinde korkuttu.

İstanbul'a vardıklarında Hüseyin Rauf ve arkadaşlarını sadrazam ve nazırlar birlikte karşıladı.

Rauf'tan ilk bilgileri alan Ahmet İzzet Paşa hemen Amiral Calthorpe'a bir teşekkür mesajı gönderdi;

"Ekselâns, delegelerimizin ülkemize döndükleri şu anda kendilerine gösterdiğiniz dostane kabulden dolayı en samimî teşekkürleri ifade etmeyi bir vazife addediyorum. İmzalanmış olan antlaşmanın, İngiltere ile Osmanlı arasında gerekli barışın başlangıcı olacağına inanıyorum.

Gelecekte iki memleket arasındaki dostane ilişkileri ve ahengi bir daha hiçbir hâdisenin bozmaması için Cenâb-ı Hakk'a niyaz ederim."

Sarayda da bir bayram havası vardı. Sultan Vahdettin de korktuğuna uğramamıştı. İngilizler onun tacına da tahtına da dokunmamışlardı; fakat Ahmet İzzet Paşa ve hükûmeti eniştesinin Mondros'a gitmesini engellediği için kızgındı.

Vahdettin bu kızgınlığını, mütarekeyi imzalayan heyeti kabul etmemekle gösterdi.

...

Ateşkes antlaşmasını imzalayan Rauf'un, daha sonraysa sadrazamın verdiği iyimser demeçler İngilizler arasında şaşkınlıkla karşılanmıştı.

İstanbul'daki bayram havasını gören İngiliz Dışişleri Bakanı Balfour, iyimser demeçlere kızdı ve Calthorpe'a bir mektup yazdı;

"Türkler Mondros şartlarının kendi lehlerinde olduğunu söylüyorlar.

Böyle bir izlenimin yaratılmasına fırsat vermemeliyiz. Mısır ve Hindistan'daki Müslüman uyruklarımızın, Türklerin kesinlikle yenilgiye uğratıldıklarını anlamaları gerekmektedir."

İngiliz, sadece Osmanlının yenilmesiyle yetinmiyordu. İngiliz sömürgelerindeki tüm Müslümanların Türklerden umutlarını kesmeleri, onların bir daha ayağa kalkamayacak şekilde bozguna uğratıldıklarını bilmelerini istiyordu. İngiltere başbakanı demecinde; *“Hasta adam artık ölmüştür. Bir daha dirilmesine imkân yoktur.”* diyerek gerçek niyetlerini açığa vurdu.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa, mütarekenin imzalandığını Osmanlı ordularına şu telgrafla bildirdi;

“Bugün 31 Ekim 1918 öğleden sonra geçerli olmak üzere İngilizlerle mütareke imzaladık. İngiliz delegeleri keyfiyeti Bulgaristan, Suriye ve Irak’ta bulunan kendi ordularına tebliğ etmişlerdir. Mütareke şartlarına kesinlikle uyulmasını ve bu tebliğin alındığının bildirilmesini rica ederim. Tafsilât ayrıca bildirilecektir.”

“Mağlûbiyet acı şey!”

İngiliz öncü birliklerinin son saldırısını kıran Kemal, Katma’daki karargâhında birliklerine çeki düzen verirken bu telgrafı aldı.

Ahmet İzzet Paşa, Sanders’e de bir telgraf yollamış ve *“Yıldırım Orduları Grubunun Kumandanlığını, Mustafa Kemal Paşaya devredip derhâl İstanbul’a dönünüz.”* demişti.

Sanders de durumu Kemal’e bildirerek görevi devralması için onu Adana’ya davet etmişti.

Yıldırım Orduları Grup Kumandanlığı!

Bir zamanlar bu görevi nasıl candan istemişti. Henüz şartlarını bile bilmediği ateşkes imzalanmış, şimdi iş işten geçmişti. İstanbul’dakiler, her zaman yaptıklarını yapmışlar, artık her şey bittikten sonra kendisine vazife veriyorlardı.

Çanakkale’de de böyle olmamış mıydı? Koca koca orduların yönetimi, iş işten geçtikten sonra kendisine verilmemiş miydi?

...

Katma’daki VII. Ordu karargâhında, Harekât Şube Müdürü Ömer Halis, Kolordu Kumandanı Ali Fuat Paşaya mütarekenin imzalandığını bildiren ordu emrini götürdü.

Ali Fuat bu emri heyecanla okudu. Okudukça göğsü sıkıştı, gözleri dolu dolu oldu. İki damla gözyaşı yazılı emrin üzerine düştü.

Bunu gören Ömer Halis ağlamaklı bağırdı:

– Ne oluyorsunuz paşam!

Ali Fuat başını kaldırdığında, Ömer Halis'in de gözyaşları yanaklarından aşağı iniyordu.

Mağlûbiyet acı şeydi.

Gerçi savaşa son verilmesi bir mecburiyetti. Bu ordu emri, mağlûbiyetin bir belgesiydi.

Dört yıl bu cephelerde savaşan muharip Ali Fuat sarsılmıştı. Bu savaşa niçin girilmiş, kahramanca savaşılmasına rağmen nasıl mağlûp olunmuştu?

Mütareke metnini soruşturdu, henüz gelmemişti. Hemen ordu kumandanı Kemal'in yanına gitti.

...

Kemal de karargâhında başını iki elinin arasına almış öylece kalakalmıştı.

Üzgündü, hem de çok üzgün.

Ali Fuat'la Kemal birbirlerinin yüzüne bakamadılar. Bir süre sessizlik oldu.

Kendisini ilk toparlayan Ali Fuat oldu:

– Acaba mütareke şartları nasıl?

Kemal başını iki yana salladı:

– Henüz tebligat yapılmadı.

Kemal'in kafası karmakarışıklı. Kalktı şöyle bir dolaştı tekrar yerine oturdu:

– Ali Fuat, beni Liman Paşa çağırdı. Adana'ya gidiyorum. Ordular grubunun kumandasını bana devredecek. Ben gidince VII. Ordunun emir ve kumandası sende olacak.

– Emredersiniz.

...

Kemal hiç vakit kaybetmeden Adana'ya doğru yola çıktı.

Mavi Kuş, son bir aydır, bir mekânda üç günden fazla kalamamıştı. Son bir ayını, çölün tepeciklerinde, Şam'ın damlarında, Rayak'ın istasyon binasında, Baalbek'in bacalarında geçirmişti.

Osmanlı ordusuyla birlikte, güneyden kuzeye doğru çekilirken Kemal'in peşinden hiç ayrılmamıştı.

Mavi Kuş, onun çelik gibi iradesini gördükçe sevinmişti.

Pek çok kumandan, Alman Sanders dâhil birliklerini bırakıp kaçarken Kemal, çöle ve İngilizlere askerini kaptırmadan Katma'ya kadar getirmişti.

Şimdi Adana yolunda.

Adana yolculuğuna onunla birlikte Mavi Kuş da çıktı.

Mavi Kuş gördüğü her kötü şeyde, daha kötüsü olamaz demişti; fakat kötülerin daha kötüsünü, acıların daha da acısını göre göre, duya duya, sindire sindire Kemal'den önce Adana'ya geldi.

“Bay bay Almanlar!”

Katma'dan Adana'ya doğru dürüst bir yol yoktu. Bu yolculuk, yorgun ve hasta bir insan için öldürücü olabilirdi. Oysa Kemal bir an önce Adana'ya varmak ve milletin kötüye giden kaderini bir kere daha yakalayabilmek umundaydı.

Otomobil, asker kaçaklarının, eşkıya gruplarının, bin türlü tehlikenin kestiği yollardan tangur tungur ilerliyordu. Güney cephesi son savaş ve son zaferle dondurulmuştu. Şimdi diğer orduları da emrine alırsa, İstanbul'a baskı yapar istediklerini uygulatabilirdi.

Sanders, Adana'ya gelen Kemal'i büyük bir saygıyla karşıladı. Henüz hastalıktan kurtulamayan Kemal'in sakallı yüzü çökmüş, benzi sararmıştı. Mavi gözleri bu yorgun yüzde daha büyük ve daha parlak duruyordu.

Onun bu durumunu gören Sanders:

– Kesinlikle dinlenmelisiniz generalim, dedi.

Çanakkale'nin kanlı tepelerinde dostluklarını ilerleten iki asker, hezimetin en acısının tadıldığı gün yine birlikteydiler.

Üzgündü Liman Paşa. Mondros gereği kendisiyle birlikte bölgedeki tüm Alman birlikleri ülkelerine dönecekti.

Sanders'in yüzündeki çizgiler daha bir derinleşmişti:

– Yenildik general. Şimdi her şey bitti.

Kemal de üzgündü; ama Sanders kadar umutsuz değil:

– Bu harp sizin için bitmiş olabilir generalim; lâkin bizim bağımsızlık savaşımız şu an başlıyor.

Hayretle Kemal'in yüzüne baktı Sanders.

Alman paşa, geçen zaman içerisinde Kemal'e gıpta etmiş, Türk askerini tanımış, Mehmetçiğe de hayran olmuştu.

Titrek sesle yaptığı veda konuşmasında Mehmetçiği tanımaktan duyduğu mutluluğu ifade ettikten sonra, Kemal'e şöyle hitap etti:

– Ekselâns! Siz savaş cephelerinde Arıburnu ve Anafartalar'da çok yakından tanıdığım bir kumandansınız. Gerçi aramızda nahoş olaylar da geçti; fakat bu sayede birbirimizi daha iyi tanımış olduk. Kalben dost olduğumuzu biliyorum. Türk topraklarından ayrılmaya mecbur kaldığım şu anda, emrim altındaki orduları, buraya ilk geldiğim zamandan beri değer verdiğim bir kumandana bırakıyorum. Bu umumî felâket içinde mutlu olmak mümkün değildir; sadece bir şeyle teselli oluyorum ki... Bu dakikadan itibaren emir sizindir, ben sizin konuğunuzum.

Karşılıklı sigara içerlerken Kemal de duygularını belirtti:

– Müsterih olunuz general. Sizde hiçbir kusur ve kabahat düşünemiyorum. Kusur ve kabahatin büyüğü, sizi mensubu olmadığınız bir milletin orduları başına getirenlerdedir. Şimdi siz memleketinize dönünce, kötü bir muameleye duçar olacaksınız. Belki ben, yalnız ben değil, bütün Türk milleti aynı akıbetlere uğrayacağız; fakat ikimizin de müsterih ve müteselli olabileceğimiz bir nokta vardır; o da felâketlerin müsebbibi, siz veya ben olmayışımızdır. Suçlu biz değiliz. Asıl suçlular, Almanya'yı ve Osmanlıyı bu savaşın içine itenlerdir.

İki asker, getirilen kahvelerini yudumlarlarken sessizdiler.

Sanders'in üzüntüsünün nedeni, sadece Yıldırım Orduları Grubu kumandanlığını bırakmak değildi. Uzaklardaki memleketi koca Almanya imparatorluğu, korkunç, kulakları sağır eden bir çatırtıyla çöküyordu.

Sanders, Adana'dan ayrılmadan son görevini yaptı ve Yıldırım Ordularına şu veda mesajını yayımladı;

“Yıldırım Ordular Grubunun kumandasını, birçok başarılı muharebenin sınavından geçmiş olan Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine devrederken memleketine yaptıkları hizmetlerden dolayı, kumandam altındaki bütün subaylara, bütün idareci ve askerlere en içten teşekkürlerimi sunarım. Bu ordular grubunun birçok subay ve erleriyle yakın arkadaşlık içinde Gelibolu'da geçirdiğim şanlı ve şerefli günler, dünya tarihine altın harflerle yazılacaktır.”

O gün Sanders ve diğer Alman subaylar Adana'yı terk ettiler. Kemal, şehirdeki bütün subaylarla birlikte onları merasimle uğurladı.

Bay bay Almanlar!

Bundan sonra herkes kendi başının çaresine bakacaktı.

“Kanla yazılan bilânço!”

28 Temmuz 1914'de, Avusturya-Macaristan'ın Sırbistan'a saldırısıyla başlayan savaş, dört yıl, üç ay, üç gün sürmüştü.

Bu harbe, büyük savaş, genel savaş ya da harb-i umumî demişlerdi.

Daha önceki yüzyıllarda, otuz yıl savaşları, yüz yıl savaşları adı altında savaşlar olmasına rağmen, o savaşlar her yıl ya da yıl boyunca bile yapılmayarak çarpışmalar aralıklarla sürmüş, bu yüzden barışa geç ulaşılmıştı.

Oysa büyük savaşta çarpışmalar, kesintisiz ve bütün şiddetiyle devam etmişti.

Kanlı çarpışmalar, Asya, Avrupa ve Afrika'da yapılmış; fakat İngiliz ve Fransız sömürgelerinin de etkilenmesiyle, beş kıt'ada hissedilmişti.

Avrupa'da, İspanya, İsviçre ve İskandinav ülkeleri dışındaki on dört devlet bu savaşın içinde yer almıştı.

Japonya ve Amerika, daha sonraları savaşa eylemli olarak katılmışlardı.

Toplam; 66.038.810 asker karşı karşıya savaştı.

Bu kuvvetlerin 22.850.000'ini Almanya-Osmanlı-Avusturya Macaristan ve Bulgaristan askerleri oluşturdu.

43.188.810'u ise diğer taraftaki İngiltere, Fransa ve onların sömürgeleriyle birlikte, İtalya, Sırbistan, Karadağ, Romanya, Yunanistan, Portekiz, Japonya, Amerika askerlerinden oluştu.

Büyük savaş, ölü ve yaralı bakımından tam bir kıyım olmuştu. Alman-Osmanlı tarafı 17.000.000, İngiliz-Fransız tarafı 22.000.000 asker silâh altına almıştı.

Osmanlı, savaşın başında 2.800.000 insanı silâh altına almış ve tam 1.840.000 Mehmetçığı çölde, dağda, buzda kurban etmişti.

Maddî kaybınınsa hesabı mümkün değildi.

“Olmaz olsun böyle barış!”

Payitaht için için kaynarken Kemal Adana’da verilen kayıpların hesabını yapmaktadır.

Artık Almanlardan kurtulmuştur ve Yıldırım Ordularının başındadır.

Ne yazık ki yine her şey bittiği zaman ona görev verilmiştir.

Fakat...

Kemal’e göre hiçbir şey için geç değildir.

Bundan sonra, Almanya’nın ya da Almanların emrinde olan siyasetçinin politikasını değil, Türk milletinin millî siyasetini güdecektir.

Adana’da devletin uygulaması gereken millî siyaseti, ancak sorumlu olduğu ve Türk süngülerinin çizdiği sınırdan hayata geçirilmektedir. Bu yüzden de İstanbul’dan devamlı çelmelenmektedir.

Bu çelmeleri bertaraf ederken ordusuna güvenmektedir. Devraldığı Yıldırım Orduları Grubunda; karargâhı Adana’da olan II. Ordu, vekâletini Ali Fuat Paşanın yaptığı VII. Orduyla Hicaz ve Aden’deki bazı birlikler vardır.

Zaman yoktur. Bir an önce elindeki iki ordunun tertip ve düzene sokulması gerekmektedir.

Hemen işe başlar.

Adana Musul Palas Otelindeki karargâhından gönderdiği talimatlarla orduları düzenlemekle uğraşırken Ahmet İzzet Paşadan bir telgraf alır.

Paşa, mütareke metnini yollayarak her ordunun kendisini ilgilendiren hükümlerini hemen uygulamasını istemektedir.

Kemal’in asıl üzüntüsü antlaşma metnini okuyunca başlar.

Karargâh makam odasının tavanı tabanına, dört duvarı birbirlerine, camları çerçevelerine karışmıştır.

Bu nasıl barıştır!

Olmaz olsun böyle barış.

Bugüne kadar; “*Barış barış.*” diye dilinde tüy bitmiş; fakat...

Bu bir barış değil, bu bir ölüm fermanıdır.

Bu bir barış değil, kayıtsız şartsız teslim sözleşmesidir.

Bir çırpıda okuduğu mütareke metni, bir ateşkes antlaşması değil milletinin boynuna geçirilen yağlı bir urgandır.

Beyni zonklarken doksan dokuzluk necef tespahi iki elinin parmaklarına dolamıştır. Sıkıntıyla parmaklarını gerince tespahin ipi kopar. Necef tanelerinin yere düşerken çıkardığı her “*Tak.*” sesi onun beynine “*Güm!*” olarak yansır.

Bu arada kahve getiren emir eri taneleri birer birer toplar ve odadan çıkar.

Kemal antlaşmanın maddelerini döner döner tekrar okur.

Okur okur kızar, bağırır, küfredir. Sonunda yorulur, başını iki eli arasına alır.

Osmanlı Devleti, bu antlaşmayla sadece kayıtsız şartsız düşmanlara teslim olmaya razı olmuş değil; düşmanların memleketi istilâsı için onlara destek ve vaatte bulunmuştur.

Antlaşmanın sakatlığını görmüştür. Bu antlaşma uygulandığı takdirde, memleket baştan sona istilâ ve işgal edilecektir. Bu antlaşmayla düşmanın her dediğine; “*Duyduk ve uyduk.*” denilmek mecburiyetinde kalınacaktır.

Olmaz olsun böyle barış.

Kemal, daha savaşa yeni girilmişken Sofya’daydı.

Büyükelçi Ali Fethi, İngilizlerin Duyun-u Umumîye Dainler Vekili Sir Adam Block’un İstanbul’dan ayrılırken söylediklerini duymuş Kemal’e de iletmmişti:

– Almanlar kazanırsa Alman sömürgesi olursunuz. Eğer İngiltere kazanırsa mahvolursunuz.

Ve büyük savaş İngiltere kazanmıştı.

Kemal’in gözlerinin önünden dört yıl süren ve İngilizlerin kazandığı kanlı savaş bir film şeridi gibi geçer.

Kemal dört yıl boyunca hep yapılan hatalardan bahsetmiş, bu hataların önlenmesi için tavsiyelerde bulunmuştu. Hatta o kadar ileri gitmişti ki sayfalarca yazdığı raporu, sadece askerî makamlara değil, sadrazama da yollayarak; “*Askerin siyaset yapmama,*” yasasını delmiş ve mesleğini tehlikeye atmıştı.

Özellikle Suriye cephesinde bütün uyarıcı tavsiyelerine rağmen hiçbir önlem alınmamış ve sonuç orduların mahvına neden olmuştu.

Kemal’in tavsiyeleri dikkate alınmış olsaydı. Ordular hezimete uğramayacak, İtilâf Devletleri de Türklere ağır şartlarda bir mütareke imzalatmaya cesaret edemeyeceklerdi.

Medine'yi korumak çabası Filistin'de Türkleri zayıf bırakmış; Kudüs'ün savunulmasıysa Filistin'de mağlûbiyet getirmişti.

Bir tarafı çöl diğer tarafı deniz olan Suriye, bir yıpratma savaşı için en müsait şartlara sahip olduğu hâlde, çölün bir karış toprağını feda etmemek zihniyeti orduları eritmişti.

Yıllardır yapılan hataların yükü sadece kendi omuzlarına binmişti. O yine de ümidini yitirmedi. Kendi ordusunu tehlikelere göğüs gereker, zorlukları yenerek, insanüstü bir gayret göstererek kurtarmıştı.

Tarihte büyük zaferler kadar, şerefli yenilgiler de vardı.

Yıldırım orduları hezimete uğramıştı; fakat onun bir parçası VII. Ordu kurtarıcı bir kumandanın enerjisi, zekâsı, dirayeti, inancı, kararlılığıyla ayakta idi. Kemal en tehlikeli zamanlarda bile soğukkanlılığını koruyarak hep çıkar bir yol bulmuştu. Çanakkale'de olduğu gibi Suriye'de de Türk'ün kaderine hükmetmişti. O aslında karşısına çıkan engellerin aşılamayacağını gördüğü zaman hiç bunları zorlamazdı.

Onun için mutlaka başka bir çıkar yol ve çare vardı.

...

Şartlar ne kadar kötü ve ağır olursa olsun ona göre her şey bitmiş değildir. Hemen yeni talimatlar verir. Elindeki iki orduyu tertip ve düzene sokmakta acele eder.

İstanbul'dakilere de her şeyin bitmediğini göstermek ve metin olmalarını sağlamak için şu telgrafi çeker;

"(...) Doğrudan doğruya emrim altında bulunan iki ordunun arzu ettiğim tarzda takviyesi hâlinde, bütün felâketlere rağmen Türk'ün sesini işittirebileceğim kanaatindeyim. Bu yolda işe başladım..."

"O bir hesap adamıdır!"

İnsanlarda iki genel karakter vardır. Bir kısım insanlar; olanlar ve olacakları baştan kabullenirler. Bir kısım insanlarsa ne derece zor olursa olsun, olanlar ve olacaklarla mücadele ederler ve bu mücadeleden yeni fırsatlar yaratırlar.

Kumandan Kemal bu ikincilerdendir.

Olanları ve olacakları olduğu gibi kabullenmek, olanlara boyun eğmek, onun hiçbir zaman yapmadığı ve yapamayacağı bir şeydir.

Bugün koca bir devlet yıkılmış her biri bir ülke olan geniş topraklar kaybedilmiştir. Daha fenası son ana yurt ve milletin geleceği tehlike altındadır.

Bu büyük savaşta milletin maddî-manevî bütün imkânları tükenmiş, ordular dağılmış, kaleler, tersaneler düşman eline geçmek üzeridir.

Dahası sömürgeci ordular, vatanın bağrına doğru yayılmak üzeredir. Muhtemeldir ki onun Çanakkale’de arkasına baka baka gönderdiği dev zırhlılar Boğazdan girecek ve İstanbul’un bağrına çapa saplayacaklardır.

Bugün her şey bitmiştir.

Olaçklar bellidir.

Sömürgeci yarın; sömürmek için topu tüfeğiyle gittiği her ülkeye yaptığı gibi, İstanbul’a da gelecek ve “*Size demokrasi ve medeniyet getirdim!*” diyerek memlekete girecek sahte mahkemelerle işkencelere başlayacaktır.

Kim bilir kendisi bile Çanakkale’de çanlarına ok tıkadığı için yargılanacaktır.

Sömürgeci bunları yaparken belki kendilerine yerli soysuzlardan yardım ve destek de bulacaktır.

Olanları ve olacıkları olduğu gibi kabullenmek; olanlara boyun eğmek, onun hiçbir zaman yapmadığı ve yapamayacağı bir şeydir.

O hâlde şimdi olanları kabul etmeyecek, olacıkların karşısına dikilecektir.

Savaşacak ve sonunda yeni şartlar yeni imkânlar yaratacaktır.

Sadece; “*Size demokrasi, size insan hakları, size medeniyet getirdim!*” diyen eli kanlı, dışı kanlı, gönlü kanlı mağara devrinden beri güce tapan Avrupalı sömürgecilerle değil;

Tahtını korumak için her şeyi kabullenmeyi göze almış padişahla...

Üç kuruşluk menfaati için bir milletin geleceğini satan soysuz siyasetçiyle...

Sömürgecinin musulundan yemlenen, yalağından yallanan satılmış gazetecilerle...

Memleket uçurumun eşiğinden aşağı yuvarlanırken bile sesini çıkarmayan ilim adamı, şair, sanatçı, yazar-çizer geçinen aydın müsveddeleriyle savaşacaktır.

Hepsiyle birden boğuşmak, onları yenerek yeni şartlar yaratmak için milletin gönlünü, beynini harekete geçirecektir.

Bunu yapabilmek için gerekirse kendi terini milletin terine, kendi kanını milletin kanına katacak bedenini, ruhunu, kurtuluşun ham maddesi yapacaktır.

Tüm bu düşündüklerini yapabilecek midir?

Bunca zorluklara karşı yapmak istediklerini başarabilecek midir?

Her şeyin bittiği görülmesine rağmen o bir hesap adamıdır. Başarıdan kesinlikle emindir.

Ya başaramazsa...

Canı da kanı da bu millete helâl olsun.

Esir bir milletin evlâdı olmaktansa; şanı ve şerefiyle vatanını savuna savuna kanını akıtmış bir şehit olarak toprakla kucaklaşmak az bir şeref midir?

“Türkleri ürkütmeyelim!”

“Bütün felâketlere rağmen, Türk’ün sesini dünyaya işittirebileceğim kanaatindeyim. Bu yolda işe başladım.” diyerek hükûmete bir tel çekmesine rağmen, İstanbul Hükûmeti, bundan sonra hiçbir şey yapılamayacağı, imzalanan ateşkes antlaşmasının yapılabileceklerin en iyisi olduğu kanaatini taşıdığından, Kemal’in telgrafına bir anlam veremez.

İngilizlerse henüz antlaşmanın mürekkebi kurumadan kendilerini dört yıl uğraştıran; zaman zaman çok zor durumlara sokan Türkleri ezme ve bağımsızlığından etme fırsatını, Mondros’la ve sadece yirmi beş maddeyle yakalamışlardır.

Vakit kaybetmek gereksizdir. Zaten dört yıl beklemişlerdir. Artık dört gün bile bekleyecek sabırları kalmamıştır.

...

Antlaşmanın hemen ertesi günü İngiliz General Marshall, VI. Ordu Kumandanı Ali İhsan Paşaya; *“Musul’u işgal edeceğini, kan dökülmemesi için kuvvetlerini beş mil geri çekmesi gerektiğini,”* bildirir.

Doğrusu General Marshall iyi niyetlidir de çünkü kendileri gelineye kadar Arapların Türkleri katletmemesi için bir garnizon bırakabileceği iznini lütfetmişlerdir.

Ali İhsan Paşa, bu işgali reddederek İngiliz Generali Marshall'a gönderdiği telgrafta; *"Mondros'ta varılan antlaşmaya göre, iki muharip ordunun bulundukları mahaller arasındaki bölgenin, tarafsız bölge olması gerektiğini,"* yazar.

Ali İhsan Paşa haklıdır; çünkü mütareke imzalandığı gün İngilizler Musul'un 60 km. güneyindedirler.

Ve orada kalmaları gerekir.

Marshall'dan gelen cevapsa gerçekten ve tam bir İngiliz centilmenine (!) yakışır ölçülerdedir;

"Müttefikiniz Almanların yaptığı haritada Musul, Irak toprağı olarak gösteriliyor. Yapacak bir şey yok. Mütarekenin 7. maddesine göre Musul'u işgal hakkına sahibiz. 16. maddeye göreyse bölgedeki Türk garnizonlarının en yakın İtilâf kuvvetlerine teslim olması gerekmektedir. Musul'u boşaltınız."

Ali İhsan Paşa; *"Mondros'un maddelerine göre Musul'un işgal edileceğine dair bir kayıt bulunmadığını, 7. maddenin uygulanması içinse ortada bir neden olmadığını, Irak sınırlarını gösteren haritanın da resmî ve ilmî bir değer taşımadığını,"* yazar.

Buna karşılık Marshall; *"Musul vilâyetinin işgalini İngiltere harbiye nezaretinin emrettiğini, Türk ordusu geri çekilmediği takdirde kente savaşıarak gireceklerini,"* bildirir.

İngilizlerin, Mondros hükümlerini kendilerine göre yorumlayıp kullanmaya kalktıklarını anlayan Ali İhsan Paşa, durumu İstanbul'a bildirir ve Musul'u savunacağını yazar.

Asıl içler acısı olan sadrazamdan gelen cevaptır.

Sadrazam hazretleri; *"İngiliz Hükûmeti isterse, bütün memleketi barış zamanında da işgal edebilir; çünkü karşı koyacak kuvvetimiz yoktur; fakat bir İngiliz subayının iki gün evvel verilmiş sözü tutmamasını aklım almıyor."* diye buyurmaktadır.

Buyurmaktadır; ama can havliyle de mütarekeyi imzalayan İngiliz Amiral Calthorpe'dan İngiliz centilmenliğinin gereğini yapmalarını diler.

Calthorpe, sadrazamdan gelen telgrafa sıkıntıyla bakmıştır. Aslında o da bu işgallerde acele edilmesinden yana değildir; çünkü henüz Boğazlardaki mayınlar temizlenmemiştir.

Ya Türkler, Boğazlardaki mayınlar temizlenmeden ateşkesi tekrar gözden geçirmeye kalkarlarsa... Ya birden uyanırlar antlaşmadan vazgeçerlerse...

İstanbul'u ele geçirmek bu kadar kolaylaşmışken Katma'da Mustafa Kemal duvarına çarpan İngiliz birliklerinin Irak ya da Suriye'de bedavadan toprak kapmaya çalışması gereksizdir.

Üstelik Osmanlı demek padişah demektir. Satranç oyununda nasıl ki Şah ele geçirilince oyun mat olur. Bu taktik izlenmelidir.

Biraz daha sabır!

Türkleri ürkütmeden Boğazlardaki mayınlar temizlenmeli.

Calthorpe hemen Irak ve Suriye'deki İngiliz ordu kumandanlarına; *"Biraz daha sabır."* anlamında birer tel çeker. Ayrıca sadrazama da bir tel yollar; *"Musul ve diğer işgal edilmek istenen yerlerle ilgili böyle yanlış hareketlerde bulunulmaması hususunu Londra'ya bildirdiğini ve cevap beklediğini,"* yazar.

"Helâl olsun!"

Mondros'la birlikte Talât, Enver, Cemal ve tüm İttihatçılar kara yastaydılar. Antlaşmanın maddelerini okudukça üç paşanın da ağzını bıçak açmamaktaydı.

Artık her şey bitmişti. Enver'in yakışıklı yüzü solmuş, Talât'ın iri cüssesi küçülmüş, Cemal'in mağrurluğundan eser kalmamıştı.

İngilizler İstanbul'a geldiğinde tüm İttihatçıları kara günlerin beklediği ortadaydı; çünkü İngilizler savaş devam ederken özellikle Ermeni tehcirinde İttihatçı liderleri sorumlu tutacaklarını ilân etmişlerdi.

Gittikçe cesaretlenen muhaliflere gün doğmuştu. Tüm İttihatçıların savaş suçlusu olarak yargılanmalarını istiyorlardı. Halksa memleketi bu duruma sokanların cezalandırılması gerektiğini konuşuyor, sansürden kurtulan basın, halkın sesini hükûmete ve padişaha duyuruyordu.

Osmanlı ordularının mağlûbiyet nedeni, ülkenin parçalanması, işgali ve halkın yokluk içinde ıstırap çekmesi, hep bu parti yüzünden değil miydi?

Muhalefet ve basın hep bunu işliyordu.

Olaylar böyle gelişince İttihat ve Terakki Partisi içerisinde de kopmalar başladı. Dâhiliye Nazırı Ali Fethi, Karesi Mebusu Hüseyin Kadri'yle birlikte Osmanlı Hürriyetperver Avam Partisini kurdu. İttihat ve Terakki içinden otuzdan fazla üye bu partiye kaydı.

İttihat ve Terakki kan kaybediyordu.

Enver, Talât ve Cemal artık bir sona yaklaştıklarının nihayet bilincinde oldukları için Ali Fethi'nin partisine kaymaları hoş gördü.

Vahdettin'le Damat Ferit ise İttihatçıların gücünden hâlâ çekiniyor; buna karşılık hükûmet ne yapacağını bilemiyordu.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa da her şeyin farkındaydı. O, iki arada bir derede kalmıştı. Aşağı tükürse sakal yukarı tükürse bıyık.

Üstelik İttihatçıların en önemli üç adamını Enver'i, Talât'ı, Cemal'i düşmana teslim etmiş sadrazam olarak başına gelecekleri düşünmek bile istemiyordu.

Enver'i İngiliz askerlerinin arasında kelepçeli olarak düşününce rengi atıyor, Teşkilât-ı Mahsusanın Enver'e tapan silâhşorlarının ortalığı kan gölüne çevireceği aklına geldikçe soğuk terler döküyordu.

Tam bu safhada onu korkularından arındıran bir haber geldi. Enver, Talât ve Cemal yurtdışına çıkacaklar.

Bu bilgi sadrazama ulaştınca Ahmet İzzet Paşa için için memnun oldu ve nasıl yardımcı olacağını sordu.

Enver, Talât, Cemal, Dr. Nâzım, Bahattin Şakir; *“Bir müddet için gidiyoruz.”* diyorlardı. *“Eğer bir kusurları varsa imiş memleket tamamen kurtulduğunda, hesap vermeleri gerekirse dönüp geleceklermiş.”*

Yurt dışına çıkarken para lâzım. Cemal'in parası yok. Kimseden borç bulamamış, Enver ona bir miktar borç veriyor.

Talât da perişan, Sadrazam İzzet Paşaya gönderdiği mektubunda *“Bir otomobili ve toplam bin altı yüz lirasından başka bir varlığının olmadığını,”* yazdıktan sonra mektubunu şöyle bitiriyor; *“Memlekete karşı hesap vermek, mahkeme edilerek tayin edilecek cezayı büyük bir olgunlukla çekmek isterim. Zât-ı âlînize söz veriyorum. Memleketin ecnebi nüfus ve tesirinden kurtulduğu gün ilk telgrafınıza itaat edeceğim.”*

Talât ve Enver gitmeden önce bir şeyler yapmak gereğini duyarlar. İttihat ve Terakkinin ilk kurucusu şu anda Âyan Meclisi üyesi ve padişahın en sadık adamlarından biri olan Ahmet Rıza'ya parti-nin kasasındaki yüz-yüz elli lira kadar olan parayı devredip ondan İttihat ve Terakkinin başına geçmesini isterler.

Ahmet Rıza onlara sitemli bir cevap verir;

“Ben size pek nezih bir cemiyet bırakmıştım. Siz bana berbat bir hâle soktuktan sonra iade ediyorsunuz. Böyle bir cemiyeti ne yapayım?”

Buna rağmen Enver yılmaz. 1 Kasım'da son kongreyi toplar. Bu toplantıya İttihat ve Terakkiden koparak Ali Fethi'nin kurduğu Osmanlı Hürriyetperver Avam Partisine geçen üyeler de çağırılır; fakat yeni parti üyeleri bu kongreye gelmez.

Enver bozulmuştur. Yine de gitmeden önce tüm İttihatçılara görevler verir. Dağılmayacaklar yeni bir parti adı altında hizmete devam edeceklerdir. Kendisiyle irtibat hiç kesilmeyecektir.

Enver duyugulu veda konuşmasının en veciz sözlerini Kemal'e ayırır:

– Parlak zaferlerin adamı Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin mutlaka bir şey yapmak isteyeceğinden adım gibi eminim. Kendileri dâhili ve harici siyaseti bilen iyi yetişmiş bir kumandanımızdır. Memleketi kurtarabilirse sadece Mustafa Kemal Paşa kurtarabilir.

Tüm İttihatçılar sessiz baş eğişlerle Enver'i onaylarlar. Zaten daha fazla söyleyecek söz de yoktur.

Enver sesinin titremesine engel olmaya çalışarak son sözlerini söyler:

– Bizim hakkımız varsa helâl olsun, sizler de hakkınızı helâl edin. Tüm eğik başlar doğrulur:
– Helâl olsun!

...

Kemal'le Enver arasında öğrencilik günlerinden beri devamlı bir çekişme sürüp gelmişti. Enver, kıdem ve mevki bakımından Kemal'den bazen bir, bazen üç-beş basamak yukarıdaydı. Genellikle de Kemal'in âmiri durumundaydı.

Bütün bunlara rağmen aralarındaki her sürtüşmede Kemal hiç geri adım atmamış diyeceğini demiş, yapacağını yapmıştı.

Osmanlı kanunlarına göre bazen Kemal suçlu duruma düşmüş ve harcanması hatta idam edilmesi için Enver'e fırsat vermişti.

Normal şartlarda Kemal'i harcamak niyetiyle fırsat arar gibi görünen Enver, bu aradığı fırsatın gerçekten eline geçtiği, hatta Kemal'in; *"Bu sefer işim tamam Enver beni astırır."* dediği durumlarda bile eline geçen bu fırsatı hiçbir zaman değerlendirmemişti.

Acaba niçin?

Bu niçinin cevabı herkes tarafından arandığı hâlde bir türlü bulunamamış, gerek Kemal, gerekse Enver konuyla ilgili çevrelerine tek söz etmemişlerdi.

...

Batmakta olan devlet gemisini önce Enver, Talât, Cemal, Dr. Nâzım, Bahattin Şakir terk etti.

2 Kasım Çarşamba sabaha karşı Alman 4-170 tipi denizaltı, boğazda Çubuklu önlerinde bekliyordu. Boğazın değişik yerlerinden hareket eden küçük sandallar birer birer denizaltına yanaştılar.

Emanetleri alan denizaltı suya dalarak rotasını Odesa'ya çevirdi.

"Niyetleri gayet masum!"

Çok önemli olaylar meydana geldiği zaman, neyin ne zaman yapılacağına karar vermek ve ona göre tedbir almak gerekir. Önemli olayların cereyan tarzlarını, onun arkasından gelecek olan yeni hâdiseleri iyi değerlendirmek; fakat bunu yaparken bir macera adamı olmamak lâzımdır.

Doğru olduğuna karar verilen tedbir ve tertipler olabilir; fakat onun arkasındaki asıl mesele gözden kaçabilir ve bu bir mağlûbiyettir. Cesaret başka, akıllıca cesaret başka başka sonuçlar doğurur. İşte bunların hepsi bir arada olmalıdır. Bunları bir araya getiremeyen insan kaybetmeye mahkûmdur.

Kemal, Mondros şartlarını tekrar tekrar okumuştur.

Bu şartlar bir milletin tüm geleceğini imha edecek niteliktedir. Kemal bunu kabul edemez. İstanbul kabul etse bile kendisi reddedecektir.

Hem haklı çıkmamış mıdır?

İngilizler antlaşmanın imzası kurumadan Musul'u işgal etmeye çalışmamışlar mıdır? Ali İhsan Paşanın bu işgali önlemek için nasıl çabaladığını çok iyi bilmektedir; ama daha ne kadar dayanabilecektir?

Çok geçmeden aynı şeyin kendi başına da geleceğinden adı gibi emindir. Şu anda elinin altında savaşlarda pişmiş az; fakat tecrübeli, çelik gibi bir kuvvet vardır.

Bu kuvvet, diğer orduların kalıntılarıyla desteklenecek olursa, sağlam bir güç meydana getirilebilir.

Böyle olmamalıydı; lâkin olan olmuştur. Antlaşmanın maddelerinin kapalılığı İngilizlerin işine gelecektir. Her an yeni işgallere başlayabilirler.

Kemal, yeni işgalleri önlemek için askerlerine ateş emri vermiştir; fakat İstanbul'un buna karşı çıkacağından emindir.

Ya ondan sonra ne olacaktır? Bu ondan sonralardan sonra gelecek şartları kabul edebilmek mümkün olacak mıdır?

...

Kemal, Türk'ün ölüm fermanını her okuyuşunda yüz hatları daha bir geriliyor, kendi kendine söyleniyor.

Türk ordusuyla savunulan hattın sınır olarak saptanması gerekirken Mondros'ta yapılan antlaşmaya tarihî adlar yazmak suretiyle Anadolu kapıları İngilizlere açık bırakılmıştır. Bellidir ki İngilizler Türk delegelerinin coğrafya bilgisinin kıtlığından yararlanmıştır.

Kilikya neresi?

Suriye sınırı nereye kadar?

Toros Tünellerinin hangileri işgal edilecek?

Buralarda çok muğlâk ifadeler vardır. Antlaşmanın bu maddeleri istenildiği şekilde yorumlandığı an Türklerin işi bitiktir. Bu maddeler mutlaka açıklığa kavuşturulmalıdır.

Gerçekten de antlaşmanın 16. maddesi Hicaz, Asir, Yemen, Suriye ve Irak'ta bulunan birliklerin en yakın antlaşma devletleri kumandanlığına teslim olmalarını içeriyordu. Bu madde Suriye sınırının bir an önce belirlenmesini gerektiriyordu. Aksi takdirde Yıldırım Ordular Grubunun önemli bir bölümü esir sayılacaktı.

Daha fazla beklemeye gerek yoktur. Hemen Sadrazam İzzet Paşaya ilk telgrafını yazar.

3 Kasım 1918 tarihli bu telgrafında; *“Toros Tünellerinin hangilerinin ve ne kadar kuvvetle işgal edileceğini, Suriye sınırlarının tam olarak belirtilmesini ve Kilikya deyiminin hangi toprakları içine aldığını,”* sorar.

Sadrazam paşadan gelen cevapta; *“Amonos Tünelleri hariç tüm tünellerin işgal edileceği, işgalci asker sayısının İngilizlerce belirleneceği, Suriye ve Kilikya sınırının icap edilirse bildirileceği,”* yazılıdır.

Bu cevap Kemal’i kızdırır; *“İşgalci asker sayısının İngilizlerce belirlenecek olması,”* ne demektir?

Ya bu askerler tüm Anadolu’yu istilâ edecek sayıda olursa ne yapılacaktır? Suriye ve Kilikya sınırlarının icap ederse belirtilecek olması ne kadar saçmadır? İngilizlerin, Suriye sınırını Güney Anadolu’yu da içine alacak şekilde kabul ettiklerinden, bunların haberi yok mudur?

Kemal, İstanbul’la Mondros maddelerini netleştirmeye uğraşma dursun, İngilizler bu maddeleri çoktan yorumlayarak harekete geçmişlerdir.

...

3 Kasım 1918 öğleden sonra Arbabu adlı bir Fransız gemisi, içinde İngiliz generaller olduğu hâlde İskenderun Limanına girerek karaya asker çıkarmak istediler.

Bölgenin Türk mevzi kumandanı geliş nedenlerini sorduğunda İngiliz generali; *“Limandaki torpilleri toplayacaklarını bu iş için de Türklerden yardım isteyeceklerini, daha sonra Mondros’un 7. maddesi gereğince de kenti işgal edecekleri,”* cevabını verdi.

Yani niyet gayet masum.

Mevzi kumandanı durumu hemen Kemal’e bildirdi.

Kemal’in korktuğu başına gelmişti. İskenderun mevzi kumandanına; *“İngilizlerin karaya çıkmasına kesinlikle izin verilmemesi ve gerekirse ateş açılması,”* emrini verdi.

Sonra da Ahmet İzzet Paşaya; *“Mütarekenin maddelerine göre karaya asker çıkarmayı gerektirecek bir durum olmadığını, İngiliz askerlerinin İskenderun’a çıkmasına müsaade etmeyeceğini,”* yazdı.

Osmanlı yenilmişti; ancak bu cephenin tek kumandanı Kemal düşmanı bu hattan ileri geçirmemeye kararlıydı.

Kemal'in telgrafını alan İzzet Paşanın canı sıkıldı. Hükûmet işgalcilere özellikle de İngilizlere karşı böyle bir hareketi tehlikeli görüyor, onlara hoşgörülü davranmak gerektiğini düşünüyordu. Böyle yapmakla barış konferansında kendilerine daha yumuşak davranılacağını umut ediyordu.

Ahmet İzzet Paşa telgrafında Kemal'i sükûnete davet ettikten sonra; *"İtilâf Devletlerinin bizim de yardımımızla torpilleri taraya-bileceğini, ancak şehri işgal hakları bulunmadığını, yine de şehre zorla girmek isterlerse; onlar ateş etseler dahi karşılık verilmemesini, böyle bir durum olursa İngiliz Hükûmeti'nin protesto edileceğini,"* bildirdi.

Konuyla ilgili İngiliz tarafında da yazışmalar oldu. Şimdilik Türkleri ürkütmek istemeyen İngilizler, İstanbul'a; *"Halep'teki kuvvetlerine erzak sevk etmek ve İskenderun'u bir erzak deposu olarak kullanmak istediklerini, bu bölgeyi hasta ve yaralı askerlerini taşımak için kullanacaklarını,"* bildirdiler.

"Efendiler nereye!"

Hükûmete göre, Kemal'in durduk yerde çıkardığı sorun zaten karışık olan İstanbul'u hepten karıştırmıştı. Bir de Enver, Talât ve Cemal'in kaçtıkları bombası patlayınca tablo tamamlanmıştı.

Yıllardır hürriyet kahramanı olarak alkışlanan, daha sonra ülkenin kaderini ellerinde tutarak Osmanlı Devleti'ni dünya savaşına sokan Talât, Enver ve Cemal'in kaçmaları, halkı sükut-u hâyale uğratmıştı.

İstanbul kazanında her şey karmakarışıktı.

Her gazetecinin elinde bir kepçe bu kazanı öyle bir karıştırmaktadırlar ki...

Tüm gazeteler üç paşalar için *"Hainler!"* manşetini atmıştı.

Aslında İttihatçı liderlerin İstanbul'dan kaçmaları büyük bir sürpriz değildi; çünkü gerek mütarekenin imzalanmasından önce gerekse imzadan sonra muhalefet, üç paşaya ve partili arkadaşlarına şiddetle hücum ediyor onları savaş suçlusu ilân ederek yargılanmaları gerektiğini ileri sürüyordu. Orduların mağlûbiyet nedeni, ülkenin parçalanması, işgali ve halkın yokluk içinde ıstırap çekmesi, hep onlar yüzündendi.

Tüm gazeteler, dün taptıkları İttihat ve Terakkinin üç paşasının üzerine çullandı. Halk da, padişah da çileden çıktı. İsmail Hakkı Paşanın da ortadan kaybolmasıyla küfürler sıralandı.

Bu kaçıştan hükûmet de payını aldı ve sarsıldı. Ahmet İzzet Paşa biraz da onlardan kurtulmak umuduyla kaçıışı kolaylaştırmış, hatta yardımcı olmuştu.

Bu durumda herkes onların kaçmalarına izin veren hükûmete saldırmaya başladı. Saldırının en yoğunu Dâhiliye Nazırı Ali Fethi üzerine oldu. Öyle ki bir gün Ali Fethi, makamına kadar gelip eski İttihatçı olduğundan dolayı hakaret etmeye cüret edenleri tekme tokat kapı önüne koydu.

Zaman gazetesinde; *“Efendiler Nereye!”* başlığı altında yazılanlar ibret vericiydi. Yazar; Enver’e, Talât’a, Cemal’e bin bir türlü hakareten sonra şöyle devam ediyordu;

“Siz nazır değildiniz, derebeyliği yaptınız.

Siz âmir olmadınız, sergerdelik ettiniz.

Siz valilik yapmadınız, zorbalara parmak ısırttınız, Çakıcı’ya rahmet okuttunuz. Kabakçıyı gölgede bıraktınız.

Sizin, sadrazamlıkla, seraskerlikle, nazırlıkla gözleriniz doymamıştır. A padişah heveslileri. Şam’da, Halep’te az daha nâmınıza hutbe okutup isminize sikke kestirecektiniz.”

Muhalefet ve basın hep bunları yazıyor, çiziyor, konuşuyordu.

Bitip tükenmeyen bu saldırılar karşısında İttihat ve Terakki taraftarları kaçan liderlerini nasıl savunacaklarını bilemediler.

“Yeni bir İngiliz oyunu!”

Tanzimat’tan beri Osmanlı Devleti’nin uçuruma gidişini durdurmak, ölüme gidişini engelleyerek yaşatmaya çalışmak için yapılan hiçbir hesap tutmamıştı.

Ne uçuruma gidiş durmuş, ne de yaşatma çabaları sonuç vermişti. Osmanlının kaybettiği sadece büyük savaş değildi. Aslında İtilâf Devletlerinin işgaline boyun eğdiği için varlığı da sona ermişti. Bağımsız bir devlet olduğu kâğıt üzerinde gösterilse bile aslında bağımsızlığı kalmamıştı.

Devlet, İttihat ve Terakkinin son on yıl içinde, bilgisiz, beceriksiz, haris ve bencil ellerinde korkulandan daha önce yıkılıp gitmişti.

Devletin yıkımına neden olan Enver, Talât, Cemal ve diğer İttihatçıların kaçarken üzüntülerini belirtmeleri, onların suçlarını kapatamazdı.

Türk kanını Arnavutluk dağlarından ta Güney ve Orta Arabistan çöllerine kadar devamlı ve boş yere akıtarak devletin ana unsurunu yıprattıktan sonra, iyi niyetlerine inanmak ne derece mümkündü.

Bir savaş bu derece kötü yönetilemezdi, eş dost bu derece kayırlamaz, vurgunculuk bu derece körüklenemez, halk bu derece canından bezdirilemez, devlet bu derece soyup soğana çevrilemezdi.

Üstelik onlar, koca devletin yıkılmasına neden olmakla kalmamışlar, son bağımsız Türk kolunu, Batı Türklerini de yabancı zinciri altında yok olmak raddesine getirmişlerdi. Ezilmiş, şaşırmış, kimse-siz bir durumda bıraktıkları Türk milletini yıllar boyunca yalanlarla boğmuşlardı. Yaralı millet artık hiçbir söze, hiçbir vaade inanmamak, her türlü kurtuluş ışığına şüpheyle bakmak noktasına gelmişti.

Kemal'i en çok düşündüren de bu durumdu. Şimdi halkın içine çıkıp "*Haydin, silkinin, vatanı kurtaracağız.*" dese bugüne kadar kandırılan koca milletin acaba kaçta kaçına inanacaktı.

Kemal; Enver, Talât ve Cemal'den pek çok saçmalığı umardı; fakat mahvettikleri yurdu terk edip kaçacaklarını hiç düşünmemişti.

Enver, Talât, Cemal ve diğerleri.

Ne kadar kusurlu olurlarsa olsun kaçmamalıydılar.

Milletin en karanlık günlere girdiği şu aşamada, kaçmak yerine İstanbul'a çakılıp kalmalıydılar. Gelmekte olan felâketi, milletin başında, milletle birlikte göğüslemeliydiler.

Enver, Talât ve Cemal memleketi terk etmeden önce yaptıkları toplantıda İttihat ve Terakkiyi feshe karar vermişler ve yeni bir parti kurulmasının uygun olacağını söylemişlerdi.

Yeni partinin programı İsmail Canbolat başkanlığında hazırlandı ve İttihat ve Terakkinin inkılâpçı rolü terk edilerek liberal bir kimlik uygun bulundu. 5 Kasım 1918'de yapılan bir toplantıyla 9 olumsuz, 4 çekimser oya karşın 35 kabul oyuyla İttihat ve Terakki adı tarihe karıştı.

Yeni partinin adı "*Teceddüt Fırkası.*" oldu.

Teceddüt'ü eski partide adı lekelenmemiş üyeler oluşturacaktı.

...

Enver, Talât ve Cemal'in kaçtığını Dr. Rasim Ferit'in telgrafından öğrenen Kemal'in ilk tepkisi kızgınlıktı.

Kızgınlığı geçince kalemini aldı ve sitemkâr bir cevap yazdı;

"Harbiye nazırının mevkiini terk edişini garip bulurum, hamiyetli ve fedakâr idiyse ve ötede beride savunduğu gibi kellesini koltuğuna almış ise asıl hamiyet ve fedakârlık göstermek ve sebat etmek zamanı şimdi idi."

Adana'daki Kemal, Enver, Talât ve Cemal'in kaçışlarıyla daha da bir çıkmaza giren İstanbul'daki kargaşayı adım adım takip ederken İzzet Paşayla sinir bozucu bir telgraf tartışmasına da girmişti.

Ali Fuat Paşaysa doyumsuz İngiliz isteklerine engel olmaya çalışıyordu.

Mütarekenin dördüncü günü antlaşma hükümlerini uygulamak üzere bir İngiliz generali yanındaki heyetiyle Nuri Sait adında bir Arap olduğu hâlde Katma'daki VII. Ordu karargâhına geldi.

Böyle bir ziyareti bekleyen Ali Fuat, Kaymakam Hayri, Binbaşı Naci ve Binbaşı Ömer Halis'ten kurulu bir komisyon kurmuştu.

İngiliz ve Türk heyetleri mütarekenin uygulanmasıyla ilgili ilk görüşmelere başladılar. İngiliz generali isteklerini sıralamaya başlamış ve yarım saat olmamıştı ki Kaymakam Hayri hırsıyla dışarı fırladı ve Ali Fuat Paşanın huzuruna çıktı:

– Aman paşam felâket. İngilizlerin talepleri kabul edilir cinsten şeyler değil.

Ali Fuat Paşa kaşlarını çatarak sordu:

– Ne istiyorlarmış?

Kaymakam Hayri, nefesi kesilerek anlattı:

– Onların ifadelerine göre Adana, Suriye'nin bir parçasıymış. Bu mıntıkada bulunan bütün Türk orduları harp esiri addedilmeli ve silâhları alınarak Halep'e götürülmeliymişler.

Ali Fuat küplere bindi:

– Daha başka sıkıntıları var mıymış?

Kaymakam Hayri sinirden bıyıklarını yoluyordu:

– Şimdilik bu kadarmış paşam.

Ali Fuat sinirlenmekten vazgeçti. Şimdi sakın olmalıydı:

– Canları cehenneme, ben ordumu teslim etmem. Hemen Mustafa Kemal Paşayla görüşmeliyim. Bana şifre subayını gönderin.

İngiliz gerçek yüzünü göstermişti; zaten dayanılmaz olan müta-reke hükümlerini bile yeterli görmeyerek daha fazlasını istiyordu.

Ali Fuat, hemen Adana’daki Kemal’i telgraf başına rica etti. İngilizlerin VII. Orduyu esir almak istediklerini ve vereceği ret cevabını ona da yazdı.

Kemal’in korktukları bir bir gerçekleşiyordu. İşte kendilerinin Adana, İngilizlerin Kilikya dedikleri bölgenin sınır sorunu ortaya çıkmıştı. İngilizler burayı Suriye toprakları kabul ediyorlardı.

Dahası ordusunu, göz bebeğini, vatanının son umudu olan Mehmetçiklerini ondan koparmak istiyorlardı. Ali Fuat’ın ret kararını onayladıktan sonra; *“Yarın Adana’ya teşrif ediniz. Sizinle mühim şeyler konuşacağım.”* diye şifreli bir tel çekti.

İzzet Paşaya da durumu bir telgrafla bildirdi;

“İngilizler, Suriye topraklarında bulunuyor iddiasıyla VII. Ordunun teslimini teklif etmişlerdir. İcap ederse bildireceğinizi söylediğiniz ‘Adana’ ismi yerine kullanılan ‘Kilikya’nın, Suriye’nin kuzey hududunda olduğundan Maraş’ın ise kuzeyinden geçtiğinden haberinizin olup olmadığını merak ediyorum.

İngilizlerin birkaç günden beri İskenderun’a asker yığmakta ve Halep’te tonlarca erzak var iken oradaki kuvvetlerini beslemek için erzak biriktirmekten bahsetmeleri de İskenderun’un Kilikya mıntıkasını gösteren haritada Suriye ve Kilikya hudutları üzerinde bulunuşundandır.

Pek ciddî ve samimî olarak arz ederim ki antlaşma şartları arasında fena telâkki ve anlayışları yok edecek tedbirler alınmadıkça, orduları terhis edecek ve İngilizlerin her dediğine boyun eğecek olursak, onların ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır.”

...

Ali Fuat, Kemal’in isteğiyle Adana’ya gitmek için hazırlanırken elinde bir zarfla Binbaşı Ömer Halis geldi.

Ali Fuat zarfı görünce merakla sordu:

– Nedir bu binbaşım?

Ömer Halis zarfı uzattı:

– Nuri Sait verdi paşam.

Ali Fuat tanımamıştı:

– Kim bu Nuri Sait?

Ömer Halis açıkladı:

– Benim Harbiyeden sınıf arkadaşım paşam. Bağdatlı bir Arap.

Geçen yıl Faysal’a katılan bir hain. Bugün İngiliz heyetinin içine girmiş bizimle görüşüyor.

Ali Fuat kısa kestirdi:

– Ne istiyormuş?

Ömer Halis açıkladı:

– İngiliz generale göstermeden bu zarfı verdi. İçinde yazılanları İngilizler bilmiyormuş. Bu zarfı sadrazam hazretlerine göndermemiz için aracılık istirham ediyor.

Ali Fuat zarfı açtı baktı; “*Osmanlı Devleti’nin de katılmasıyla yeni bir Müslüman federasyonunun kurulmasına dair,*” Faysal’ın bir teklifini içeriyordu.

Ali Fuat yazıyı okurken Ömer Halis merakla sordu:

– Nedir bu paşam?

Ali Fuat’ın canı sıkıldı:

– Bir şey değil binbaşım. Yeni bir İngiliz oyunuyla karşı karşıyayız. Bu yazıdan İngiliz casuslarının haberdar olmamaları mümkün değildir.

Ömer Halis kızdı:

– Peki bu alçak adam İngilizlerin içinde ne geziyor?

Ali Fuat düşmanını tanıyordu:

– İngilizler, onu heyetin içine sokarak “*Bakin biz hâlâ Araplarla birlikteyiz. Onlardan umudu kesin.*” demek istiyorlar. Ayrıca, bu teklifi bizim elimizle hükûmete ulaştırarak gözdağı vermiş olacaklar. Ya da henüz bilmediğimiz yeni bir İngiliz oyunu.

Ömer Halis anlamıştı:

– Bu adama ne cevap vereyim paşam.

Ali Fuat toparlanırken son emirlerini verdi.

– İsteğiniz yerine gelecek de gitsin. İngilizleri de defet, ellerinden geleni arkalarına koymasınlar. Ordunun vekâletini sana devrediyorum. Ben hemen Adana’ya hareket edeceğim.

...

Ali Fuat gittikten sonra İngiliz heyetini uğurlamak vazifesi Binbaşlı Ömer Halis'e kalmıştı.

Ömer Halis Harbiyeden sınıf arkadaşı ve Türk'ün en acı zamanında ihanet edip Faysal kuvvetlerine katılan Nuri Sait'i bir kenara çekip elini dostça tuttu:

– Bak arkadaşım. Araplık davası gütmene hoş görürüm; çünkü bir Arapsın; fakat asırlardır sizi besleyen velinimetiniz Türk'ü arkadan hançerlemenizi affedemiyorum. Şu anda görünen o ki iş isten geçmiştir. Sana tavsiyem şu. Eline geçen bütün tarih kitaplarını oku, İngiliz milletini tanı. Tanıdıktan sonra becerebilirseniz hemen tedbirler alınız. Yoksa bu İngilizler sizi darmadağın eder. Bağdat'ı bir hapishane yapar, size köpek muamelesi yaparlar. Kararım bununla da kalmazlar, karılarınıza kızlarınıza tecavüz ederler. Bu da yetmiyormuş gibi bu tecavüz fotoğraflarını gazetelerde yayınlarlar.

Nuri Said, Ömer Halis'in söyledikleri karşısında aptallaşmış, dil tutulmuştu.

Ömer Halis son cümlesini söyledi:

– Hadi şimdi git işine.

“Türk'ün sesini işittirebileceği kanaatindeyim!”

Kemal, Ali Fuat'ı istasyonda karşılar. Grup karargâhına giderlerken yolda Mondros Mütareke şartlarını, VII. Ordunun teslim meselesini konuşurlar.

Karargâha gelir gelmez de Kemal, İstanbul'a çektiği telgrafları Ali Fuat'a verir.

Ali Fuat telgraflara şöyle bir bakar.

Özellikle de bir telgrafın üç satırlık paragrafı dikkatini çekmiştir, o kısmı sesli okur:

– (...) *Doğrudan doğruya emrim altında bulunan iki ordunun, arzu ettiğim tarzda takviyesi hâlinde, bütün felâketlere rağmen, Türk'ün sesini işittirebileceği kanaatindeyim. Bu yolda işe başladım...*

Okumasına devam edemeyen Ali Fuat'ın gözlerindeki hüznün bulutları, bu sefer sevinç gözyaşlarına dönüşür.

Ali Fuat yiğittir, kahramandır, zeki bir askerdir. Kolay kolay kimseye hayran olmaz, ölesiye bağlanmaz; fakat işte bağlanmıştır, sevmiştir. Gençliğinden beri onun isteklerini her zaman emir kabul etmiştir.

İşte o, bu sevgi ve saygıya lâyık olduğunu yine göstermiştir.

Hiç kimseden emir ve direktif almadan, kimseye danışmadan, durumdan görev çıkarmış ve *“Bütün felâketlere rağmen, Türk’ün sesini işittirebileceği kanaatindeyim. Bu yolda işe başladım...”* diyebilmiştir.

İki arkadaş memleketin durumunu birlikte gözden geçirirler.

Kemal üzgündür:

– Gördünüz değil mi Ali Fuat kardeşim. Hükûmet ne kadar korkak davranıyor; lâkin yine de İzzet Paşa yerinde kalmalıdır; çünkü onun yerine gelecek hükûmet bundan daha kötü olacaktır.

Ali Fuat kızgındır:

– Her hâlde biz de eli kolu bağlı duracak değiliz?

Kemal’in kafasında Mondros maddeleri vardır. Bilmem kaçınıcı maddeye göre; *“Suriye, Irak ve Arabistan’daki tüm ordular silâhlarıyla birlikte İngilizlere teslim olacaklardır.”* bir an önce VII. Orduyu bu maddenin kapsamı dışına çıkarmak gerekir.

Arkadaşına kararını bildirir:

– Elbette durmayacağız; fakat daha evvel yapmamız gereken şeyler var. Hemen, ordumuzun dağınık kalıntılarını toplayalım; Bir ileri karakol bırakarak VII. Orduyu İskenderun-Halep çizgisinin yukarısına alarak Suriye sınırından çıkaralım ve Güney Anadolu’da kuracağımız yeni bir savunma hattına yerleştirelim. Böylelikle ordumuz, İngilizlerin Suriye kabul ettikleri topraklardan çıkmış olur. Bu durumda kimse bizden ordumuzun teslimini isteyemez.

İkisi de kararlıdır. Bu yirmi bini aşkın yiğit Anadolu çocuklarıyla Anadolu, ölünceye kadar savunulacaktır.

“Ve nihayet geldiler!”

Kemal’le Ali Fuat ordularını kurtarmak için plân üzerine plân yaparken İstanbul’da şenlik vardır.

Şenliği yapanlar Ermeni ve Rumlar. Nihayet asırlardır bekledikleri an gelmiştir. Osmanlı pes etmiş İstanbul’a ilk itilâf subay kafilesi teşrif (!) edecektir.

Hemen İngiliz ve Fransız bayrakları İstanbul'un belli başlı köşelerini süsler. Hükûmet de telâşlıdır. Gelen heyete şirin görünmek için her türlü tedbir alınır.

Nihayet 7 Kasım'da, Albay Murfhy, Binbaşı Chilton, Yüzbaşı Holet, Teğmen Dveyk'den oluşan bir İngiliz subaylar heyeti Basra torpidosuyla İstanbul'a ayak basarlar.

Onları hükûmet temsilcileriyle birlikte; *"Yaşasın İngilizler!"* diye bağırان Ermeni ve Rumlar karşılar.

Hükûmet onlar için Pera Palas ve Tokatlıyan otellerinde seksen oda kiralamıştır.

Çanakkale'de de mayınlar taranırken İngiliz askerleri karaya çıkmışlardır.

Ertesi gün Albay Murfhy'nin demecinden sözler gazetelerin manşetlerini süsler;

"Aramızdaki anlaşmazlık son bulmuştur! İtilâf filosu Türk milletini selâmlayacak! Ordumuz hakkındaki taktirat! Biz Türklerle dost kalmak istiyoruz!"

Başka bir gemiyle de dört Fransız subayı gelmiştir. Bu subaylar Fransız elçiliğine giderken tüm azınlıklar sokakları İngiliz ve Fransız bayraklarıyla süsleyerek sevgi gösterilerinde bulunurlar.

Onları da yine; *"Yaşasın Fransızlar!"* diye bağırان Ermeni ve Rumlar karşılar.

"Hükûmet buhranı!"

Kemal'le Ali Fuat iki büyük kumandan vatanlarının kurtuluşu için aralarında fikir birliğine varırlarken Ahmet İzzet Paşa iki değil üç-beş ateş arasında kalmıştı. İngilizler, Fransızlar, padişah, Damat Ferit ve en tehlikelisi de Kemal.

Damat Ferit harekete geçmişti. Gazetelerde; *"Bu felâketleri başımıza getiren Enver, Talât ve Cemal'i niçin tutuklamadın? Mondros mütarekesini niçin imzaladın?"* diye yazılar yazdırdıktan sonra padişaha gitmiş ve *"Dâhiliye Nâzırı Ali Fethi, Adliye Nâzırı Hayri ve Maliye Nâzırı Cavit İttihatçıdırlar, derhâl istifa etmelidirler."* demişti.

Ali Kemal de Sabah gazetesinde; “*Bu memleket adamakıllı bir idareye mahzar olmak için İngiliz işgali altında kalmalıdır.*” diye yazacak kadar ileri gitmişti.

Ahmet Rıza da üç paşaların kaçışından istifade ederek İttihatçılara meyli olduğu bilinen İzzet Paşa Hükûmeti’ni görevden alması için Vahdettin’i sıkıştırıp duruyordu.

Damat Ferit’le Ahmet Rıza’nın da gönüllerinde sadrazamlık ya-tıyordu. Bu ikisi istedikleri zaman padişahın huzuruna girebiliyor ve onu etkileyebiliyorlardı.

Ahmet Rıza ellerini ovuşturmaktaydı; “*Ahmet İzzet Paşa hele bir istifa etsin, ne yapar eder, sadaret mührünü alırım.*” diye düşünmekteydi. Padişahla konuyu her gün konuşmakta bu İttihatçı hükûmetin gitmesi gerektiğini söylemekteydi.

Vahdettin, İtilâfçı subayların gelişini de fırsat bilerek Ahmet Rıza’yı sadrazama gönderdi.

Ahmet Rıza bir koşu sadrazama gitti ve şöyle dedi:

– Padişahımız, harp zamanında hükûmette olan Cavit ile savaş fetvasını veren Hayri Efendi’yi, vazifeden azletmenizi istiyorlar. Ali Fethi, Hüseyin Rauf gibileri İttihatçıların başı olduğu için bunlardan habersiz üç paşaların kaçamayacağı kanaatindeler.

Ahmet İzzet Paşa şaşırmıştı:

– Yani?

Ahmet Rıza keyifle talebini söyledi:

– Yanisi paşam, Ali Fethi, Cavit, Rauf ve Hayri beyler istifa et-melidirler.

Ahmet İzzet Paşa ters ters baktı:

– Ya etmezlerse.

Ahmet Rıza güven verdi:

– Padişahımız onu da düşündüler. Bu takdirde siz istifa edecek-siniz; lâkin sultanımız görevi tekrar size verecekler.

Ahmet İzzet Paşa ilk defa padişahın isteğine karşı çıktı:

– Bu teklif sadrazamın hukukuna tecavüzdür. Anayasaya göre padişahın bunu istemeye hak ve salâhiyeti yoktur.

Teklifi sadrazama götüren Ahmet Rıza da kızdı:

– Sultanımız teklifini nazikçe iletiler. Nazırların seçimi her ne kadar sadrazama aitse de bunun tasdik ve kabulü padişaha aittir.

...

Sadrazam, padişahın isteğini reddetmiş olay büyümüşü. Birçok eski paşa da İzzet Paşaya padişahın istediği değişiklikleri yapması için baskı yapıyordu.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa da, Hüseyin Rauf da, Ali Fethi de şaşırıp kalmıştı.

Nasıl olmuştu da Jön Türklerin ve hürriyetçilerin ilk liderlerinden Ahmet Rıza, hürriyeti yok etmeye çalışan bir padişahı destekler hâle gelmiş onun sözcülüğünü yapar olmuştu.

Onun bir zamanlar Avrupa'da çıkarıp ülkeye soktuğu Meşveret gazetesi, hürriyetçi gençlerin kanını ateşlemişti.

Şimdi bu adam Padişah Vahdettin'in yani istibdat idaresinin yanındaydı.

Bu nasıl işti?

Ne hâle gelinmişti ki en tanınmış hürriyetçi liderler bile zamanla saf değiştirmişti.

Sadrazam hükûmeti topladı.

Geçmiş olayları uzun uzun anlattıktan sonra sadede geldi:

– Efendiler! Diyelim Ali Fethi Bey ile Cavit Bey İttihat ve Terakki yönetimindeydiler; lâkin Rauf Bey askerdir. Şerefli mazisinde Balkan Savaşı'nın o kara günlerinde yegâne zaferi temsil eden kahramanlıklar vardır. Hükûmetten ayrılması istenen Hayri Efendi Hazretlerinin nasıl mübarek bir zât olduğunu bilirsiniz. Bu zatın bir kanaat icabı İttihat ve Terakki taraftarı olması suç mudur? Böyle bir ayrıma kapılırsak memlekette değil nazırlık, kâtiplik edecek kimse bulamayız. Benim ise İttihat ve Terakkiyle hiçbir alâkam olmadığını zât-ı şâhâne de bilirler.

Nazırların hepsi, memleketin yeni bir hükûmet buhranına tahammülü olmadığı düşüncesindeydiler.

Buna rağmen istifa edilecek ve padişaha, anayasaya göre hükûmete müdahale hakkı olmadığı bildirilecekti.

Ahmet İzzet Paşa çevresindekilere dert yanıyordu:

– Sadarete kim gelirse gelsin, dertlerden kurtulamayacaktır. Zannediyorum sadece muhalefet değil, padişah üzerine ecnebiler de tesir ediyor. Görünen o ki istifadan başka çare yoktur; çünkü bir hükûmet padişahla çelişirse vahim neticeler doğar.

“Vatanım ve milletim aleyhine verilen emirleri uygulamaya yaratılışım elverişli değildir!”

Bu hükûmet buhranı üzerine İzzet Paşa ne yapacağını hepten şaşırmıştır. Zaten çözüme kavuşmayan Musul ve İskenderun meselesi altında ezilmektedir. İşte yine Kemal Paşadan telgraf gelmiş İskenderun konusunda taviz vermeyeceğini ordusunu da teslim etmeyeceğini söylemektedir.

Perişandır Ahmet İzzet Paşa; *“Şayet Kemal Paşa İngilizlerin İskenderun’a çıkmasına izin vermezse bu adamlar antlaşmayı iptal ederler. İşte o zaman yandığımız gündür.”* diye düşünür; fakat Kemal’i kızdırmamak gerektiğinin de farkındadır.

Ona 5 Kasım 1918’de yazdığı telgrafta iyice alttan alır;

“Antlaşma gereğince İngilizlerin, İskenderun’u işgale hak ve yetkileri yoksa da Halep civarındaki ordularını beslemek için İskenderun’dan faydalanmak istemeleri de makul bir istek mahiyetindedir. Antlaşmada bulunan bir hayli maddenin düzeltilmesi için vakit dardır. Bu yüzden bize yalnız sözlü olarak izahat ve teminat verilebilmiştir.

Teminatı veren İngiliz delegesinin bu centilmenliğine bir karşılık olmak ve Yunanistan’ın faaliyet alanına çıkmamasını temin etmek mecburiyetindeyiz. Bu nedenle İskenderun Limanından İngilizlerin erzak vs. göndermelerine müsaade etmekte bir mahzur görmüyorum.

Bu limandan ve yoldan faydalanmasını temin etmekle, İskenderun liman ve şehrini kendilerine bırakmış olmuyoruz. Liman ve şehir bizde kalacak, askerî ve sivil hükûmetimiz her şeyimiz yerli yerinde bulunacak, onlar yalnız limandan ve yoldan sırf bir misafir sıfatıyla istifade edebileceklerdir.

Keyfiyetin tarafınızdan İngiliz Suriye Ordusu kumandanlığına bildirilmesi...”

İzzet Paşa yumuşaklık, akıl ve kurnazlıkla her şeyin yoluna gireceğini ve memleketi kurtarmak için başka bir çarenin olmayacağını hele hele sert davranmanın daha kötü sonuçlar doğuracağına inanıyordu.

Ahmet İzzet Paşanın Kemal’i sakinleştirmek için yazdığı telgraf onu hepten çileden çıkardı. Kemal’e göre; kendisini hiç savunmadan,

boynunu İngiliz giyotininin altına uzatan böyle adamlarla ne yapılabilirdi? Sadrazam Ahmet İzzet Paşanın korkusu satırlardan anlaşıyordu. Ya İngilizler mütarekeyi iptal ederlerse.

Kemal telgraftaki gerekçelere hayretle bakıyordu.

İskenderun'da sadece misafir sıfatıyla kalacaklarmış.

“Onlar misafir değiller, aksine bırakırsak bizi misafir görecekler. Bunu onlara bildirmek lâzım.” diye söylenir ve;

“Adana’dan Sadrazam İzzet Paşa Hazretlerine

6 Kasım 1918

İngilizlerin Halep civarındaki ordularını beslemek maksadıyla İskenderun’dan istifade etmek istemeleri iyi niyetle bağdaşmaz; çünkü Halep ve civarında erzak temin imkânı vardır.

Sizi temin ederim ki asıl maksat İskenderun’u ele geçirerek VII. Ordunun geri çekilme hattını kesmektir. Bu İngiliz harekâtı Mulsul’da teslimde zorlanan VI. Ordunun benzerini uygulamaktan başka bir şey değildir.

İskenderun işgalinin Yunan kıpırdanışıyla bir ilgisini kuramamaktayım. Böyle bir durumda İngilizlerin centilmenliğini ve bu centilmenliğe aynı şekilde karşılık verilmek istenmesini idrak ve takdir nezaketinden mahrum bulunduğumu arz ederim.

Dolayısıyla bu durumu Suriye’deki İngiliz kumandanına haber vermeye hiç niyetim yoktur.

VII. Orduya bugün bulunan hatta gayet zayıf bir ileri karakol tertibatı bırakıp Katma, İslâhiye istikametinde hareket ederek Kilikya hududu içerisine girmesini emrettim.

İskenderun’a her ne sebeple olursa olsun çıkacak askerlere ateş açılacaktır. İngilizlerin aldatici muamele, teklif ve hareketlerine kanmayınız. Ülkemi işgal etmek üzere gelen İngilizlere yakınlık göstermemizi beklemeyiniz. VII. Ordu mütareke hükümleri dışında iken bu ne gaflettir ki hâlâ teslimi istenir.

Vatanım ve milletim aleyhine verilen emirleri uygulamaya yaratılışım elverişli değildir.

***Yıldırım Orduları Grubu Kumandanı
Mustafa Kemal”***

Ahmet İzzet Paşa, Kemal'den gelen telgrafı hırsıyla masanın üzerine fırlattı.

Ne yapmak istiyordu bu adam? Onun yüzünden memleket tekrar savaşa girecekti.

İskenderun meselesi hükûmette de bomba etkisi yapmıştı. Her kafadan bir ses çıkıyordu. Hükûmettekiler, Meclistekiler, saraydakiler; *“Tam barışa ulaşılabacak bu zamanda böyle yapılır mı?”* diye başlıyorlar, ağızlarına geleni söylüyorlardı.

İstanbul'daki hükûmet binasında telgrafları okumak durumunda kalan şifre subaylarıysa şaşkın bir mutluluk içindeydiler.

İşte içlerinden biri, Mustafa Kemal Paşa, yapılmakta olan tüm rezaletleri reddediyor; sadrazamlık ve harbiye nazırlığı gibi iki yüksek gücü elinde bulunduran İzzet Paşayı hesaba çekiyordu.

Ahmet İzzet Paşanın şifre subayı bile çevresindeki arkadaşlarına durmadan; *“Umut.”* fısıldıyordu. Mustafa Kemal Paşadan gelen ve yüreklerle su serpen şifreler, önce sadaret makamındaki daha sonra tüm hükûmetteki subayların kulaklarına hızla yayılıyordu.

Ne oluyordu? Hayır ne oluyordu değil. Galiba bir şeyler oluyordu. Hem de iyi bir şeyler.

Mustafa Kemal Paşa, bir milletin kaderini çizmeye başlamıştı.

Kemal'in son telgrafından haberdar olan Rauf, konu hakkında bilgi almak için İzzet Paşaya gitti.

İzzet Paşa dertliydi. Ona, Kemal'in yazmış olduğu telgrafları gösterdi:

– İngilizler, Halep'i antlaşmadan önce aldılar. Kemal Paşa çekilirken bütün köprüleri uçurmuş, demir yollarını bozdu. Bu yüzden İngilizler hastalarını nakledemiyorlar. Kemal Paşa zorluk çıkarıyor. İngilizler, İskenderun'a adım atacak olursa geçmeye kalkanı vurduracakmış. Durduk yerde hükûmeti de zor durumda bırakıyor. Antakya-Halep-İskenderun zaten Suriye sınırları içerisinde, antlaşmaya göre nasılsa İngilizlere teslim edilecek. Onu anlayamıyorum.

Rauf, İzzet Paşayı teskine çalıştı:

– Tekrar yazın paşa hazretleri. Mütareke gereğini ve durumun nezaketini tekrar bildirin. Mustafa Kemal Paşa anlayışlıdır.

İzzet Paşanın sakinleşmeye niyeti yoktu.

İsim vermemekle birlikte suçladığı yine Kemal'di:

– Mütarekeye kadar; “*Her şey mahvoldu.*” diyerek vazife bile almayan bazı dostlar, bu karışık durumda hiç değilse zorluk çıkar-mamalıydılar. Padişah hazretleri bile bunların içindedir. Bazı nazır-larımızın kabineden çıkarılması için bana baskı yapmaktadır.

“Yazıklar olsun!”

Ali Fuat’la Kemal, VII. Orduyu Suriye sınırlarından kaçırarak Mondros şartları dışına çıkarmışlardır. Orduyu kurtarmışlardır; fakat İngiliz ihtiraslarının sonu gelmeyecektir. Daha kötüsü İstanbul’dakiler bunu bir türlü görmek istememektedirler.

Kemal de İzzet Paşa gibi yapmış ondan gelen telgrafı hırsıyla bu-ruşturup masaya fırlatmıştır. Karargâh makamında dört dönerken bildiği bütün küfürleri sıralamaktadır.

Ali Fuat, Kemal’in fırlattığı kâğıdı alır okur;

“VII. Ordu Kumandanı Mustafa Kemal Paşaya,

İskenderun’a çıkacak İngilizlere karşı tarafınızdan silâh kulla-nılmasına emir verilmiş olması devletin siyasetine ve memleketin menfaatlerine katiyen aykırı olduğundan, bu yanlış emrin derhâl geri alınmasını rica ederim.”

İzzet Paşanın telgrafını okuyan Ali Fuat’ın yüzü kararır:

– Yazıklar olsun.

Kemal tamamlar:

– Yazıklar olsun ya. Korkarım İstanbul’dakilerin gafletleri bir gün boyunlarına dolanacak. Ahmet İzzet Paşaya kızıyorum vesselâm.

Ali Fuat, İzzet Paşanın davranışlarına bir kılıf arar:

– Belli ki kendisine dikte ettirilen emirleri yerine getirmenin ça-resizliği içerisinde.

Kemal hayıflanır:

– Keşke şimdi İstanbul’da olsak, kesinlikle direnirdik. İzzet Pa-şa bu müdahalelere dayanacak karakterde değilmiş.

Kemal buruşmuş telgrafı tekrar açar bakar:

– Dikkat ettin mi Fuat, İzzet Paşa son telgrafında “*Yıldırım Orduları Grup Kumandanı.*” dememiş. Sadece VII. Ordu kumandanı yazıyor.

Ali Fuat ırkılır:

– Ne demek bu?

Kemal açıklar:

– Gayet açık değil mi? Anladığıma göre ya grup kumandanlığını lâğvedecekler ya da beni görevden alacaklar.

...

Kemal ayakta, elinde sigara aheste adımlar atmaktadır. Arka arkaya kahveler gelir. Parmakları ara sıra ve sinirle saçlarını arkaya itmektedir. Ortada ağır bir sessizlik hâkimdir.

İkisi de bu sessizliği bozmaktan çekinmektedir.

Kemal masanın üzerindeki haritaya eğilir.

Bu bir savaş haritasıdır ve konuşmaya başlar:

– Nihayet olanlar olmuştur. İstediklerini yaptılar. Şimdi üzerinde nefes alabileceğimiz toprakları bile elimizden almak istiyorlar. Bu mazlum milletin hakkı ne olacak? Bu mazlum millet yalnız mı kalacak? Akıllarına şaşarım. Mütarekeymiş? Çok şeyler olacak, çok zor şeyler. Çölün her karışında bir Mehmetçik bırakırken “*Vatanı karış karış savunduk.*” diye övünmüşlerdi. Oysa o Mehmetçiklere asıl şimdi ihtiyacımız var.

Kemal, çevresinden kopmuş tarihle hesaplaşmaktadır. Ara ara gösterdiği suskunluklarda, içindeki acının derin izleri yüzüne yansımaktadır.

Sonra birden Ali Fuat’a döner ve parmağıyla Anadolu yarımadasını çevreleyen bir hareket yapar:

– Şimdi elimizde kalan bu Anadolu topraklarını işgal etmeye kalkacaklardır; fakat bunu başaramayacaklar! Göreceksin Ali Fuat, başaramayacaklar! Başaramadıkça şaşıracaklar! Onların yaptıklarından insanlık utanacak!

Kemal haritadan başını kaldırmadan konuşur:

– Ali Fuat kardeşim. İngiliz ve diğer emperyalistler, birer emri vakiyle aziz vatanımızın her köşesini birer birer işgal edecekler. Ordularımızın silâhlarını ellerinden alacak Mehmetçikleri terhis ettikten sonra her istediklerini yapacak Anadolu’nun içine kadar girecekler.

Ali Fuat da burnundan solumaktadır:

– Haklısın Kemal, Musul’u da İskenderun’u da istediklerine göre kim bilir daha nereleri... Her türlü kötülüğe hazır olmalıyız.

Kemal, Ali Fuat'ı duymamaktadır:

– Padişah, tahtını düşünmekten başka bir şey yapmıyor. Bundan sonra millet kendi haklarını kendi araması lâzım. Bizler de mümkün olduğu kadar millete yol göstereceğiz, elimizdeki kuvvetlerle aziz milletimize yardımcı olacağız. Ne diyorsun?

Ali Fuat, yıllardır tanıdığı arkadaşına muhabbetle bakar:

– Bütün kalbimle aynı düşüncedeyim Kemal.

Ali Fuat'ın cevabı Kemal'i duygulandırır:

– Kardeşim, şimdi en mühim vazife sana düşüyor. İngilizler ne yapıp edecekler, Yıldırım Ordularını da, bizim VII. Orduyu da lâğvettireceklerdir. Bu durumda sen XX. Kolordu başında kalacak ve tek bir Mehmetçik, tek bir kurşun teslim etmeyeceksin.

Ali Fuat hazır ola geçer:

– Emredersiniz paşam! Tek asker tek kurşun vermem.

Kemal her şeyi plânlamıştır:

– Ordunun elindeki bütün silâh ve mühimmatı, uygun yerlere gizleyelim. Artan silâhları halka dağıtalım.

Hemen kumandanlarını çağırır, fazla silâhların halka dağıtılmasını emreder.

İlk gerillâ kuvvetlerinin kurulması için güvendiği adamlarını görevlendirerek onları Anadolu içlerine gönderir.

“İngilizlerin ihtiraslarının

önüne geçmeye imkân kalmayacaktır!”

Gerek İskenderun, gerek Musul'un işgalinin uzaması İngilizlerin sabrını tüketmişti.

Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki mayınlar temizlenir temizlenmez İngilizler atağa geçtiler.

Amiral Calthorpe, İskenderun hakkındaki İngiliz isteklerini İstanbul'a resmen tebliğ etti. Bu tebliğde; *“İskenderun'un Mondros hükümlerine göre teslimi gerektiği, aksi hâlde zorla işgal edileceği,”* bildiriliyordu.

İzzet Paşa bu tebliği alınca küplere bindi.

İşte olan olmuş İngilizler sinirlenmişti. İngilizleri sinirlendiren de Mustafa Kemal Paşanın ta kendisiydi.

Hemen kaleme sarıldı, onu suçlayan bir telgraf yazdı;

“İskenderun Limanından ve Halep şosesinden istifade edebilecekleri teklifi edilmiş iken böyle dehşetli bir cevaba maruz kalmamızda İngilizlere sert ve soğuk davranmanızın büyük tesiri olmuştur. Memleketin selâmeti için bundan sonraki hareketlerinizde âciz durumumuzun göz önünde bulundurulması ve mütareke hükümlerine aynen uyulması...”

Kemal artık şaşırmasa sadece sadrazamı son bir kez daha ikaz eder;

“Eğer orduları terhis edecek ve onların her dediğine boyun eğecek olursak, İngilizlerin ihtiraslarının önüne geçmeye imkân kalmayacaktır. İngilizlerin tekliflerine, bugüne kadar olduğu tarzda karşılık verildiği takdirde, bugün Payas-Kilis hattına kadar olan araziye isteyen İngilizlerin, Toroslara kadar olan Kilikya mıntıkasının ve daha sonra Konya-İzmir hattının işgaline gerek olduğu şeklindeki tekliflerinin birbirini izleyeceği ve sonuç olarak ordumuzun kendileri tarafından sevk ve idare, hatta Osmanlı Hükûmeti nazırlarının Britanya Hükûmeti tarafından seçilmesi gibi teklifler karşısında kalınacağı günler, uzak değildir.”

Ve Kemal’i haklı çıkarırcasına İngiliz istekleri sıra sıra gelir. İngilizlere hoş görünmekten başka çıkar yol olmadığını düşünecek kadar korkak ve uyuşuk olan Osmanlı Hükûmeti sürüşmelere meydan vermemek için 7 Kasım 1918 günü, Yıldırım Orduları Grubunu lâğveder.

Kemal şimdi harbiye nezaretine vazifesiz olarak atanmıştır; fakat telgraf muharebesiyle istediği zamanı da kazanmıştır.

Sömürgecilere tek kurşun tek Mehmetçik bile teslim etmemiş tüm VII. Ordunun askerlerini XX. Kolorduya aktararak Ali Fuat Paşanın emrinde Anadolu içlerine göndermiştir.

Şimdi ancak bir hafta kaldığı Yıldırım Orduları Grup kumandanlığındaki görevi bitmiştir; ama onun hemen İstanbul’a dönmeye hiç niyeti yoktur.

Her şeyin farkındadır. Yıldırım Orduları Grubu ve VII. Ordu kararîgâhı lâğvedilmekle kolu kanadı kırılmak istenmiştir.

Ayrıca, Harbiye’de vazifesiz bir göreve atanmakla da onu İstanbul’da boşta gezen etkisiz bir kumandan hâline düşürmek istemişlerdir.

İngilizlerle temas eden, pazarlık eden, onların her isteklerine boyun eğmeyen bir Mustafa Kemal, sadrazamın da padişahın da hesaplarını ters yüz edebilir.

...

Londra, İskenderun’la birlikte Musul’un da işgalini istemişti.

Amiral Colthorpe derhâl Musul’un boşaltılmasını istedi.

Ahmet İzzet Paşa 8 Kasım 1918’de Musul’daki Ali İhsan Paşaya; “*Mütarekenin 7. maddesi gereğince Musul’u boşaltmasını,*” emretti.

Ali İhsan Paşa, 8 Kasım’da Musul’u boşalttı. İngilizler Türk bayrağını indirerek kendi bayraklarını astılar. Musul depolarındaki kıymeti milyarları aşan silâh ve malzeme İngilizlere kaldı.

Ondan sonra Musul’a Araplar doluştu.

İngiliz centilmenlerin şerefleri (!) attıkları imzanın henüz mürekkebi kurumadan, ayakları altında gezmeye başlamıştı.

Mondros’tan sonra Türk ordusu Kafkaslardan da çekilmek zorunda kaldı. Eskiden beri Bakü ve Batum’a göz diken İngilizler buraları işgal ettiler ve bölgedeki Ermenileri silâhlendirdiler.

Kâzım Karabekir’in kolordu karargâhı de Tebriz’de bulunuyordu. İzzet Paşa bu karargâhı da dağıtmış ve onu da İstanbul’a çağır-mıştı.

Yiğit kumandan Kâzım Karabekir de üzerine düşeni yapmış İstanbul’a gitmeden Batum depolarında toplanmış bulunan pek çok Japon sahra topunu ve mermilerini Reşit Paşa vapuruna yükleterek Trabzon’a kaçırmayı başarmıştı.

O da hiç istemediği hâlde İstanbul yolunu tuttu.

“Ben bunak mıyım?”

İstanbul’daysa Vahdettin’in Ahmet İzzet Paşaya yaptığı baskılar devam etmekteydi. Sonunda bu baskılar amacına ulaştı ve sadrazam istifa noktasına geldi.

Ahmet İzzet Paşa, Vahdettin’i suçlayan çok sert bir istifa dilekçesi yazdı;

“Padişah Hazretlerine,

Zât-ı şâhâneleri ile hükûmet arasında hiçbir anlaşmazlık yok iken hükûmet başkanının yetkilerini en aza indirmeye çalışmanız, üzerine yemin ettiğimiz anayasaya uymamaktadır. Devlet ve vatana hizmet arzusuyla istifamızı takdime karar vermiş bulunuyoruz.

**Sadrazam Ahmet İzzet
9 Kasım 1918”**

Bu sert istifayı okuyan Vahdettin küplere bindi.

Eline anayasayı alarak bağırdı:

– Ben bunak mıyım? Okuduğumu anlayamıyor muyum? Anayasa bu hakkı bana veriyor. Ben devlet ve memleketime bir hizmet umudunda bulunmasaydım, Çenkelköy’deki yalımda rahat rahat otururken bu vazifeyi kabul etmezdim. Bu yaştan sonra mezarıma padişah diye yazdırmak niyetinde değilim.

İstifa mektubu çok sertti. Halkın istifa mektubundaki sertlikten haberdar olması demek kargaşa demekti. Bir süre gizli tutulmasına karar verdiler; fakat ertesi gün istifanın tam metni gazetelerin manşetlerini süsledi.

“Wilhelm’in sonu!”

Osmanlı sadrazamı ve Osmanlı padişahı didişirken dört yıldır el ele, gönül gönüle verilen en büyük müttefik Almanya hepten karışmıştı. Almanya, cephelerinin çökmesi üzerine, Osmanlıdan çok önce 3 Ekimde barış teşebbüslerinde bulunmuş; fakat bu teşebbüsler hemen sonuç vermemişti.

Halk bıkmış, asker bıkmış velhâsıl Almanlar da dört yıl süren bu savaş sonunda hayatlarından bezmişti.

Almanya’daki sosyalistler yıllardır için için kaynıyordu. Halkın ve askerin bezginliğinden faydalanarak iç ayaklanmalar ve grevler yapmaya başladılar. 3 Kasımda donanma askerleri arasında sosyalistlerin kışkırtmasıyla çıkan ayaklanmada gemilere kızıl bayrak çekilmişti. Bu ayaklanma bir iki gün içinde tüm gemilere ve birçok fabrika işçilerine, resmî binalara yayılmış her taraf kızıl bayraklarla süslenmişti. İsteklerinin başında Wilhelm’in tahttan çekilmesi gelmekteydi.

Arkasından da genel grev gelmiş; “*Kahrolsun burjuvazi! Savaşı uzatanlara ölüm! Berlin’e!*” gibi sloganlar tüm Almanya’yı çınlatmıştı.

Bu olayları Berlin’deki sosyalist ayaklanma izlemiş ayaklananların üzerlerine gönderilen asker ortalığı hepten karıştırmıştı.

Başbakan Prens Max, imparatora danışmadan II. Wilhelm’in tahttan çekildiğini açıklamak zorunda kalmış ve başbakanlığı da sosyalist Ebert’e bırakmıştı.

Ebert hemen Alman Cumhuriyetini ilân etmişti.

Wilhelm 10 Kasım 1918 sabahı tahtını bırakarak Hollânda’nın bir köyünde karısıyla birlikte sade bir hayat sürmek mecburiyetinde kaldı.

11 Kasım’da Almanlar çok ağır şartlarla ateşkes imzaladı. Almanya’nın da cephelerden çekilmesi üzerine dört yıl süren kanlı büyük savaş sona erdi. Koca Almanya’nın çöküş sesleri tüm dünya tarafından duyulmuştu. Şimdi sıra Osmanlının çöküş seslerini duymaya gelmişti. En büyük sömürgeciler bu seslere kulak karmışlardı.

...

Büyük savaş Osmanlı için de tam bir yıkım olmuştu.

Tam dört yıl acılarla, yıkımlarla dolmuştu. Dehşet ve ölüm sadece siperlerde kalmamış, köyleri, kasabaları, kentleri de dolaşıp durmuştu.

Doğu cephesinde ölülmüş, Çanakkale’de ölülmüş, Sina’da, Süveyş Kanalında, Sarıkamış’ta, Filistin de ölülmüştü.

Sadrazam Ahmet İzzet Paşa Hükûmeti’nin ömrü ancak yirmi beş gün sürebilmişti.

10 Kasımda Tefvik Paşa, hükûmeti kurmuştu.

İzzet Paşanın aklına ancak sadarettten ayrıldıktan sonra Kemal geldi. Bir telgrafla ona; “*İstanbul’a gelmesini ve kendisine ihtiyacı olduğunu,*” bildirdi.

İzzet Paşa, daha önce Kâzım Karabekir Paşayı da çağırmıştı. Birer telgrafla Ali İhsan, Halil ve Nuri Paşaları da İstanbul’a davet etti.

İstanbul yolu görünen Kemal, gitmeden önce Adana’nın ileri gelenlerini topladı. Onlara memleketin durumunu anlattı. Silâha sarılmaktan başka çarelerinin kalmadığını, aksi takdirde onları büyük

bir felâketin beklediğini söyledi. Milis kuvvetler oluşturmak amacıyla civar dağlara subaylar gönderdi. Silâh depoları kurdurttu.

Adanalılar ona; *“Emrinizdeyiz paşam!”* dediler. Zaten daha önce Ali Fuat Paşa fazla silâhların bir kısmını Adanalılara dağıtmıştı. Adanalılar şimdi Kemal Paşadan gelen emirlere göre hareket etmek için bekleyeceklerdi.

İstanbul’a gitmek üzere 11 Kasım 1918’de yola çıktı.

“Geldikleri gibi giderler!”

Adana tren istasyonu.

Mavi Kuş istasyon çatısında, son trenin yolcularını izliyor.

Nihayet Adana’dan hareket edebilen tren, tıklım tıklım.

Türk ve Alman subaylar...

Terhis edilmiş ya da kaçak askerler...

Halep’ten, Şam’dan kaçarak Anadolu’ya sığınmak isteyen muhacirler...

Terk edilen vilâyetlerin, vali, mutasarrıf ve subay aileleri...

Kırk kişilik vagonlara altmış, yetmiş kişi tıkışmış. Yerler, çullar, çarşafarla dolu. Halılar kilimler kompartıman duvarına yaslanmış.

Anneler, bebekleri için camla kapının kolu arasına ip gererek salıncak yapmışlar.

Bebekler bu hay huy için de mışıl mışıl.

Vagonun biri Kemal’le yaverlerine tahsis edilmiş. Trendeki sıkışıklığı görünce, vagonu, yaşlı kumandanlar, kadın ve çocuklarla paylaşıyor.

Mavi Kuş, gökyüzüne kara dumanlar üfleyen kara trenin üstünde uçuyor.

Kara tren, yeşilliği hiçbir mevsim bitmeyen Adana ovasında ilerlerken bereketli toprakları arkada bırakıyor.

Anadolu, kara kışa hazırlanırken yol kıyılarındaki yeşil çayırlar, kuytulardaki türlü çiçekler, zakkumlar, tablonun değişik parçaları.

Kömür yok.

Tren, odun ve tahta parçalarıyla yürüyebiliyor; Torosların rampasına dayanınca soluğu kesiliyor.

Toroslar!

Türk Toroslar!

Anadolu'nun bu dağları, Anadolu Türk'ünün son bağımsızlık ve hürriyet kaleleri.

Toros Dağları güç belâ aşıldıktan sonra değişen iklim.

Tren, karın beyazı altında üşüyen Pozantı'yı geçtikten sonra mecburî duruş.

Trenin nefesi yine kesilmiş.

Aşağı atlayan askerler, ormandan, dere yataklarından odun, çalı-çırpı topluyorlar.

Trenin buhar kazanı, tekrar nefesleniyor.

Aynı nefes Ulukışla'yla Ereğli'de de alınıyor.

Tren rayların üstünde, Mavi Kuş yükseklerde yol alıyor.

Orta Anadolu'nun erken bastırmış kara kışı her tarafı beyazla doldurmuş.

Konya ovası, beyaz monoton bir halı; insanı usandırıyor. Beyaz ovayı çevreleyen dağlar, büyük bir tabağın kenarlarını andırıyor.

Dağları kara dumanlarıyla boğan kara kış, Anadolu'nun üzerine çullanmış.

Kara kışın beyazı, daha çok enginli yüksekli tepeleri, yalçın dağları kapatmış.

Ve bu karlarla kaplı tepelerde, dağlarda insan görünmüyor.

Tepeciklerin eteklerinde, karınca yuvasına benzeyen kara delikler. Bu kara deliklerden gökyüzüne doğru ağır aksak tırmanan, beyaz karın arasında zorla görülebilen boz dumanlar.

Belli ki bu boz dumanların çıktığı deliklerin içinde insanlar var.

İstasyonlarda elmacık kemikleri dışarı fırlamış, üst-baş perişan insanlar.

İhtiyarlar iskelet gibi, çocuk ve kadınlar onlardan farksız.

Askerlerin yüzünde bir küskünlük.

Bundan sonra yapılacak, söylenecek hiçbir şeye inanmayacak bir küskünlük.

Kör, topal, çolak savaş artıklarının dilenmekten başka çareleri yok. Trenlerden asker tayını umuyorlar.

Dışarıdaki manzara ruhlara eziklik veriyor. Boş kıraç arazi, bozuk yollar, üst-baş lime lime insanlar.

Trenin her durduğunda, dışardan bir kadın ya da yaşlı bir adam giriyor ve yaşlı gözlerle yitiğini soruyor:

- Ahmedim Yemen'deydi gören var mı?
- Memedim Halep'teydi bilen var mı?
- Sülüman'ım Şam'daydı duyan var mı?

Ahmet'ten de, Mehmet'ten de, Süleyman'dan da Mavi Kuşun haberi var; fakat acılı babaya, gözü yaşlı anaya; *"Ahmet'in Yemen'de kaldı, Mehmet'in, Sina'da öldü, Süleyman'ının karnını Arap deşti."* diyemiyor.

Korkunç dört savaş değirmeni yıl, erkekleri cephede, yaşlı, çocuk ve kadınları cephe gerisinde iki taşının arasında öğütmüş.

Ağlayan ana-babaların sesleri Kemal'in beyninin içinde uğuldarken, memleketi bu hâle düşürenlere lânetler yağdırıyor.

Bitkin, perişan, aç, kırgın, küskün, hasta insanları gördükçe umutları kırılır gibi oluyor.

Savaşın tükettiği bu insanlarla ne yapılabilir?

Ruhu sıkılıyor.

Kompartımanın perdelerini çekiyor.

...

Kumandan henüz otuz yedi yaşında.

Çok şey yaşamış ve vaktinden önce olgunlaşmış.

Kafasındaki askerliği atıyor, yerine tüm sosyal bilimlerin ve bu bilimlere yön veren bir bilim adamının kaygılarını yerleştiriyor.

Bitmiş, tükenmiş, umutsuz yığınlar.

Gözlerinin önünde umutsuz bir memleket uzanıyor ve bu memlekette açlığa esir, ölüme mahkûm bir millet.

Yıkılmış çökmüş halkın ayağa kalkabilmesi için binlerce, on binlerce omuz gerek.

Millet bu omuzlara basa basa kurtulacak.

Binlerce, on binlerce omuz.

İlk omuz kendisinin olacak.

Şimdi İstanbul'a gidiyor.

Her şeyin sözümlü ona plânlandığı, sözümlü ona düzenlendiği, sözümlü ona karar verildiği yere, suyun gözüne gidiyor.

13 Kasım 1918 Çarşamba.

Vakit gece yarısını geçti, sabaha az kaldı.

Uyuması gerek; fakat ne mümkün.

13 Kasım 1918 Çarşamba...

Tan vakti.

İstanbul'un Türk evlerinin hiçbirinden ışık sızıyor; fakat uyan yok.

Yeşilköy, Kurtuluş ve Beyoğlu gibi semtler kıpır kıpır. Rumca, Ermenice, İngilizce, Fransızca, İtalyanca konuşmalar. Evlerin pencerelelerinden sarkıp yerlere kadar uzanan Yunan, İngiliz, Fransız, İtalyan bayraklarının, Venizelos fotoğraflarının altında sessiz koşturmalar.

Gün ağardıkça konuşmalar artıyor, sesler yavaş yavaş yükseliyor.

Sokaklardan çıkıp caddelerde birleşen kalabalık, sahile doğru akıyor.

Kalabalıktan bazıları önünden geçtikleri Türk evlerinin kapılarına tekmeler atıyor. Tekmeyi yiyen Türk evi tepkisiz, bir gaflet eseri perde aralanmışsa, Rumca, Ermenice küfürler duyuluyor.

Çok uzaktan duyulan top sesleriyle birlikte, sahile akan kalabalık zincirinden boşalıyor.

"Zitooo! Hurraa!" ulumaları çan seslerine karışıyor.

Türk evlerinde endişeli fısıltılar; "Ayasofya'ya çan takmışlar."

Osmanlının başkenti dünyanın incisi İstanbul, artık Türklerin kendini evinde hissetmediği uluslararası Babil Kulesi'nden başka bir şey değil.

...

Haydarpaşa!

Haydarpaşa sakın, bugün yolcu uğurlamak için gelen yok. Gar lokantasında iki kadeh parlatmak isteyenler de uğramamış. İstanbul efendisi, İstanbul kabadayısı gibi müdavimlerin yerinde de yeller esiyor.

Subaylar, erler ve yaralı askerler var.

Aralarında tek tük sivil.

Bir gözleri Boğazda, diğer gözleri tren yolunda.

Sekiz on dakikada bir duyulan top sesleri giderek yaklaşıyor.

Son top sesleriyle bütün gözler Boğaza tekrar dönüp takılıyor.

Marmara'nın boz ufuklarında kül renkli canavarların silüetleri karşı sahildeki kalabalığı canlandırıyor.

"Hurraa!"

"Zitooo!"

Haydarpaşa'dakilerin kulaklarını dolduran bu bet sesleri susturmak istercesine bir ses.

"Puffff, puffff."

Bütün gözler tren yolunda.

Beklenen tren son virajı da almış kırk elli metre sonra duracak.

Gara giren lokomotifin son *"pufunu"* duyanlar koşturuyor. Duran trene selâm durmalar.

Trenden inen sağlam-yaralı asker ve subaylar da kenara çekilerek belirsiz bir sıra içinde selâm vaziyeti alıyorlar.

Çizme, topuk, mahmuz sesleri bir süre karıştıktan sonra duruyor.

Trenden Mustafa Kemal Paşa iniyor.

Üzerinde vücudunu sarmış askerî üniforması, ardında yaveri.

Subaylar, sanki biraz sonra Mustafa Kemal Paşadan *"Hücum emri!"* alacakmış gibi titriyorlar.

Mustafa Kemal Paşa, selâma durmuş asker ve subayların önünden geçerken ordusunu teftiş eden bir kumandan gibi. Kaşlar biraz çatık; ama gözler evlâtlarına sevgiyle bakan bir babanın.

Gar çıkışına doğru giderken esas duruşu bozan subay ve erler arkasından koşturuyor.

Ayak sesleri.

Rıhtım...

Haydarpaşa.

Günlerden çarşamba.

13 Kasım, gün ağarmış.

Marmara'nın kapkara ufuklarından peydah olup Boğaza giren canavarlar.

Haydarpaşa önünden geçen koca bir filo.

On dört kruvazör, dört muhrip ve toplam altmış bir gemi.

İngiliz, Fransız, İtalyan gemileri.

İçlerinde Yunan gemisi Averof da var.

Çanakkale'de Boğaza gömülen, arkalarına baka baka kaçan dev filoların artıkları...

Marmara'dan gelip belli bir düzen içerisinde Boğaza giren gemiler Dolmabahçe Sarayının önüne gelince çapalarını İstanbul'un bağrına saplıyorlar.

Toplarını saraya çeviriyorlar.

İngiliz, Fransız ve İtalyan gemileri kuvvet kullanarak giremedikleri Boğazın mavi sularında şımarıkça salınıyorlar.

Amirallik flâması majeste gemilerinin birinde dalgalanmakta.

Canavarlar Boğazdan geçinceye kadar Anadolu ve Rumeli kıyıları arasındaki deniz trafiği yasaklanmış.

Kemal'le Cevat Abbas da Haydarpaşa'da bir süre beklemek zorunda kalırlar.

Dr. Rasim Ferit, Kemal'i karşılamaya gelmiş.

Konuşmuyorlar, küskün gibiler.

Kemal kendi kendine konuşuyor:

– İstanbul'a gelmekle hata ettim. Bir an evvel Anadolu'ya dönmenin çaresi...

Dr. Rasim Ferit, arkadaşının yüzündeki ifadeyi çözmeye çalışıyor.

Cevat Abbas, eşyaları eski bir motora yüklüyor:

– Hazırız paşam.

Boğuk bir patırtıyla rıhtımdan ayrılan eski bir motor.

Kız Kulesi'nin tepesine tünemiş Mavi Kuş, dalgalarla boğuşa boğuşa önünden geçen motordaki kumandana bakıyor.

Göz göze gelemiyorlar.

İkisi de bozgun.

Sanki suçlu gibiler.

Patırtısı martı çığlıkları arasında boğulan öksürüklü motor, dev savaş gemilerinin bıraktığı dev dalgaları inip çıkarken zorlanıyor.

Kemal gözlerini karşıya sabitlemiş hiçbir şey görmüyor; fakat Cevat Abbas kızgın. Bir Dolmabahçe önüne demirlemiş filoya, bir kumandanına bakıyor.

Sonunda dayanamıyor:

– Paşam!

Kemal kurşun renkli savaş gemilerine tiksintiyle bakarken dişlerinin arasından konuşuyor:

– Geldikleri gibi giderler!

Mavi Kuşun çılgılığı, Boğazı dolduruyor.

KAYNAKÇA

- ABALIOĞLU, Yunus Nadi. Cumhuriyet Gazetesi. 1938.
- ADIVAR, Halide Edip. Türk'ün Ateşle İmtihanı. I. II. III. Cumhuriyet Yayınları. 1962.
- ADEM, Prof. Dr. Mahmut. Atatürkçü KUTAY, Cemal. Sohbetler, Sayı: 2. İstanbul. 1971.
- Düşünce Işığında Eğitim Politikamız. Cumhuriyet Gazetesi. 2000.
- AĞAKAY, M. Ali. Atatürk'ten 20 Anı. Atatürk Dil ve Tarih Yük. Kur. Ankara. 1990.
- AHMET İZZET PAŞA. Feryadım. Nehir Yayıncılık. İstanbul. 1992.
- AKAY, İhsan. Atatürkçülüğün İlkeleri. Varlık Yayınları. İstanbul. 1979.
- AKBIYIK, Yaşar. Yrd. Doç. Dr. Milli Mücadele'nin Güney Cephesi (Maraş) Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1990.
- AKBULUT, YILMAZ. Ermeniler ve Bingöl'de Ermeni Tehcirleri. Kült. Bak. Ank. 1998.
- AKÇAKAYALIOĞLU, Cihat. Atatürk Komutan, İnkılapçı ve Devlet Adamı Yönleriyle. Genelkurmay Başkanlığı. Ankara 1998.
- AKGÜL, Suat. Zafertepe Çalköyü ve Büyük Türk Zaferi. Ankara. 1992.
- AKGÜN, Seçil. Halifelğin Kaldırılması ve Laiklik. Turhan Kitabevi. Ankara.
- AKIN, Veysi. Trakya'nın Türklere Devir Teslimi. Genelkurmay Başkanlığı. Ankara. 1996.
- AKŞİN, Sina. Ana Çizgileriyle Türkiye'nin Yakın Tarihi. Ankara. 1996.
- AKŞİN, Sina. İstanbul Hükümetleri ve Milli Mücadele Cilt I-II. Ankara. 1998.
- AKŞİN, Sina. Jön Türkler ve İttihat ve Terakki. Ankara. 1998.
- AKŞİN, Sina. Türkiye Tarihi 3. Cilt. Osmanlı Devleti, 1600-1908. İstanbul. 1992.
- AKŞİN, Sina. Türkiye Tarihi 4. Cilt. Çağdaş Türkiye, 1908-1980. İstanbul. 1990.
- AKYOL, Avni. Laiklik ve Din Öğretimi. Milli Eğitim Bakanlığı. Ankara. 1990.
- AKYÜZ, Yahya. Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu. Türk Tarih Kurumu. 1975.
- ALİLİ, Teoman. İlk Avrasyacı Mustafa Kemal Atatürk, Aydınlık, 2 Haziran 2002.
- ALKAN, A. Turan. İstiklal Mahkemeleri. İstanbul. 1993.
- ALKAN, Hakan. Türk Ortodoks Patrikhanesi. Günce Yay. Ankara.2000.
- ALTAN, Çetin. Atatürk'ün Sosyal Görüşleri. Dönem Yayınevi. İstanbul. 1965.
- ALTAN, Çetin. Sömürücülerle Savaş. Dönem Yayınevi. İstanbul. 1965.
- ALTAN, Orgeneral Fahrettin. Hayat Dergisi. 20.01.1959.
- ANKARA GAZETECİLER CEMİYETİ. Cumhuriyet Basını. Ankara. 1998.
- ANKARA TİCARET ODASI. Cilt I - Cephelerden Kurtuluş Savaşına I. Dünya Savaşı ve Cepheler. Cilt II - Türk Kurtuluş Savaşı. Ankara.
- ARALOV, S. İ. Bir Sovyet Diplomatının Türkiye Hatıraları.I-II. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. 1997.
- ARAR, İsmail. Atatürk'ün İzmir Basın Toplantısı. Cumhuriyet Yayınları. Eylül. 1997.
- ARAS, Tevfik Rüşti. Hürriyet Gazetesi. 10.11.1959.
- ARAZ, Nezihe. Bir Kırmızı Gül. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1998.
- ARAZ, Nezihe. Mustafa Kemal'le 1000 Gün. İstanbul. 1995.
- ARIBURNU, Kemal. Atatürk ve Çevresindekiler. İstanbul. 1998.
- ARIBURNU, Kemal. Atatürk'ten Anılar. İstanbul. 1998.
- ARIBURNU, Kemal. Sivas Kongresi. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.
- ARIKOĞLU, Damar. Hatıralarım. İstanbul. 1961.
- ARIF, Mehmet. Ayıcı Arif'in Anıları. Anadolu İnkılabı. Arba Yayınları. İstanbul. 1992.
- ARMAOĞLU, Prof. Dr. Fahir. 20. Yüzyıl Siyasal Tarihi.1914-1980 Cilt-I-II. Türkiye İş Bankası. Ankara. 1991.

ARMSTRONG, H.C. Bozkurt. İstanbul. 1997.

ARZIK, Nimet. Uç Beyleri. 1972.

ASENA, Orhan. Mustafa. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1993.

ASLAN, İzzet. Atatürk Silifke'de. Töyko Matbaası. Ankara. 1969.

AŞGIN, Dr. Sait. Atatürkçülük. Karaman Valiliği. Karaman. 2001.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Atatürkçü Düşünce El Kitabı. Ankara. 1998.

ATATÜRK ARŞ. MERK. Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri. Cilt I-II-III. Ankara. 1997.

ATATÜRK ARŞ. MERK. Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyanmaları. Ank. 1991.

ATATÜRK ARAŞ MERK. Misâk-ı Milli ve Türk Dış Politikasında Musul. Ankara. 1998.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927. Ankara. 1990.

ATATÜRK ARAŞ. MERK DER. Atatürk Araştırma Merkezi. Cilt I. Sayı 3. Temmuz 1985.

ATATÜRK ARAŞTIRMA MERKEZİ. Kemal Atatürk Nutuk 1919-1927. Ankara. 1990.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. Anafartalar Muharebelerine Ait Hatıralar. Sel Yay. İst. 1955.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. Ankara'ya Gelis "Söylev'den". Cumhuriyet Yay. 2000.

ATATÜRK, Mustafa Kemal. Nutuk. Cilt I-II-III. İstanbul. 1995.

ATATÜRK. Atatürk'ün Kastamonu Gezisi ve Şapka Devrimi. Kastamonu. 1981.

ATATÜRK İLKELERİ ve İNKILAP TARİHİ. I-II. Anadolu Üniversitesi Açık Öğretim Fakültesi Önlisans Programı. Haziran 1994.

ATATÜRK'E İZMİR SUİKASTININ İÇ YÜZÜ. Detay Yayıncılık. İstanbul. 1994.

ATATÜRK'ÜN DİŞ POLİTİKASI. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981.

ATATÜRK'ÜN KASTAMONU ZİYARETİ ŞAPKA ve KIYAFET İNKILABI. Kastamonu Valiliği. Kastamonu. 2002.

ATAY, Falih Rifkî. Atatürk'ün Bana Anlattıkları. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.

ATAY, Falih Rifkî. Atatürkçülük Nedir? Ak Yayınları. İstanbul. 1966.

ATAY, Falih Rifkî. Babamız Atatürk. İstanbul. 1966.

ATAY, Falih Rifkî. Çankaya 1881-1938. İstanbul. 1969.

ATAY, Falih Rifkî. M. Kemal'in Mütareke Defteri. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.

ATAY, Falih Rifkî. M. Kemal'in Mütareke Defteri ve 19 Mayıs. Cumhuriyet Gaz. 1999.

ATAY, Falih Rifkî. Zeytinadağı. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul. 1986.

ATEŞ, Dr. Sami. Atatürk Anadolu'ya Geçince. Kemalist Atılım Birliği Yay. Ankara. 1991.

ATILHAN, Cevat Rifat. Türk Oğlu Düşmanını Tanı. Yağmur Yayınları. İstanbul. 1970.

AVANAS, Doç. Dr. Ahmet. Milli Mücadelede Konya. Atatürk Araş. Merk. Ankara. 1998.

AVCIOĞLU, Doğan. Milli Kurtuluş Tarihi-1838'den 1995'e. Tekin Yay. İstanbul. 1979.

AVCIOĞLU, Doğan. Türklerin Tarihi. Cilt I-II-III-IV-V. İstanbul. 1989.

AVCIOĞLU, Doğan. 31 Mart'ta Yabancı Parmağı. Cum. Yay. Mart. 1998.

AYBARS, Doç. Dr. Ergün. İstiklal Mahkemeleri. Kültür Bakanlığı Yay. Ankara. 1982.

AYDEMİR, Ş. Süreyya. İkinci Adam. Cilt I. II. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1999.

AYDEMİR, Ş. Süreyya. Tek Adam Mustafa Kemal. Cilt I. II. III. Remzi Kitabevi. 1991.

AYDEMİR, Ş. Süreyya. Makedonya'dan Ortaasya'ya Enver Paşa. Cilt I. II. III. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1976.

AYDINEL, Sıtkı. Güneybatı Anadolu'da Kuvâ-yı Milliye Harekâtı. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1993.

AYDINLIK, Atatürk, İngiliz Haberleşmesini Nasıl Ele Geçirdi? 2 Haziran 2002.

AYTAÇ, G. KARADANA, Ö. KAHRAMAN, M. KIZILTAN, R. SAĞLAM, M.Y. ÜNLÜ M.'nin Almanca'dan çevirileri. Mustafa Kemal Atatürk, 1881-1981. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.

- AYVAZOĞLU, Beşir. İstiklal Marşı Tarihi Manası. Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı. İstanbul. 1986.
- BAL, Mehmet Akif. Milli Mücadele Döneminde Bekirâğa ve Malta Anıları. Ark Kitapları. İstanbul. 2003.
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk'ün İstanbul'daki Hayatı-I. Büyük İstanbul Demeği Yayını. İstanbul. 1973.
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Nükte ve Fıkralarla Atatürk. İstanbul. 1967.
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Nükte ve Fıkralarla Atatürk. İstanbul. 1981.
- BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Nükte, Fıkra ve Çizgilerle Atatürk. İstanbul. 1955.
- BARDAKÇI, İlhan. İmparatorluğa Veda. Ankara. 1985.
- BARDAKÇI, İlhan. Tarihten Bugüne -1982-. İstanbul. 1983.
- BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. Arşiv Belgelerine göre Balkanlar'da ve Anadolu'da Yunan Mezalimi. Ankara. 1996.
- BAŞBAKANLIK DEVLET ARŞİVLERİ GENEL MÜDÜRLÜĞÜ. Osmanlı Belgelerinde Ermeniler-1915-1920. Ankara. 1995.
- BAŞBAKANLIK KÜLTÜR MÜSTEŞARLIĞI. Büyük Zaferin 50. Yıldönümüne Armağan. Milli Eğitim Basımevi. İstanbul. 1972.
- BAŞGÖZ, İlhan. Türkiye'nin Eğitim Çıkmazı ve Atatürk. Kültür Bak. Ankara. 1995.
- BAYAR, Celal. Atatürk'ten Hatıralar. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- BAYCAN, Kur. Alb. Nusret. Atatürk ve Askerlik Sanatı. Gn. Kur. Başk. Ankara. 1998.
- BAYDAR, Mustafa. Atatürk'le Konuşmalar. Cumhuriyet Gazetesi. Ekim 1967.
- BAYKAL, Nur Adnan. Mustafa Kemal Atatürk'tün Liderlik Sırları. Sistem Yay. İst. 199.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Atatürk Hayatı ve Eseri. Atatürk Araş. Mrk. Ankara. 1997.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. İkinci Balkan Savaşı. Cumhuriyet Yayınları. Temmuz. 1999.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II. Kısım I. TTK. Basımevi. Ank. 1943.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II. Kısım II. TTK. Basımevi. Ank. 1943.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II. Kısım III. TTK. Basımevi. 1951.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt II. Kısım IV. TTK. Basımevi. 1952.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt III. Kısım I. TTK Basımevi. Ank. 1953.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt III. Kısım II. TTK. Basımevi. 1955.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt III. Kısım III. TTK. Basımevi. 1957.
- BAYUR, Yusuf Hikmet. Türk İnkılâbı Tarihi. Cilt III. Kısım IV. TTK. Basımevi. 1967.
- BAYTIMUR, Mehmet. DEMİRCİOĞLU, Aziz. ÇELİKOĞLU, Hasan. Atatürk'ün Kastamonu gezisi ve Şapka Devrimi. Kastamonu Valiliği yayını, 1981.
- BEHAR, Büşra Ersanlı. İktidar ve Tarih. "Türkiye'de Resmi Tarih Tezinin Oluşumu" (1929-1937). İstanbul. 1992.
- BEKTAN, Ali. Atatürk'ün Kehanetleri. Sınır Ötesi Yayınları. İstanbul. 2001.
- BELEN, Fahri. Büyük Türk Zaferi. Afyon'dan İzmir'e Kadar. Cumhuriyet Yay. 1999.
- BELLİ, Şemsi. Ağabeyim Mustafa Kemal. "Makbule Atadan Anlatıyor". Ank. 1959.
- BETİN, Saffet Ürfi. Atatürk İnkılâbı ve Ziya Gökalp-Yahyâ Kemal-Hâlide Adıvar. İstanbul. 1951.
- BIYIKLIOĞLU, Tevfik. Atatürk Anadolu'da. Cumhuriyet Gazetesi. 2000.
- BİL, Hikmet. Atatürk'ün Sofrası. Ucu Yayınları. İstanbul. 1981.
- BİLGE, Prof. Dr. A. Suat. Güç Komşuluk. İş Bankası Yay. Ankara. 1992.
- BİRCAN, Osman. Belge ve Fotoğraflarla Atatürk'ün Hayatı. MEB Yay. İstanbul. 1997.
- BİRGİN, Muhiddin. O'nun İçin Yazılanlar Söylenenler. 1939.

- BİRİNCİ, Necat. Rusen Esref Ünaydın. Kültür ve Turizm Bak. Yayınları. Ankara. 1988.
- BORAK, Sadi. Atatürk'ün Gizli Oturumlarda Konuşmaları. İnkılâp ve Aka Kitapevi. İstanbul. 1981.
- BOZDAĞ, İsmet. Atatürk'ün Fikir Sofrası. Tekin Yayınevi. İstanbul. 2002.
- BOZDAĞ, İsmet. Bir Çağın Perde Arkası. Atatürk-İnönü, İnönü-Bayar Çekişmeleri. Kervan Yayınları. İstanbul. 1972.
- BOZDAĞ, İsmet. Gazi ve Lâife. Tekin Yayınevi. İstanbul. 1999.
- BOZKURT, Prof. Dr. Gülnihal. Azınlık İmtiyazları- Kapitülasyonlardan Tek Hukuk Sistemine Geçiş. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- BOZOK, Salih. Atatürk'e Ait Hatıralar. Cumhuriyet Gazetesi. 12.11.1938.
- BOZOK, Salih. Cumhuriyet Gazetesi. 12.11.1938.
- BROCK, Ray. Hayalet Süvari. Birharf Yayınları. İstanbul. 2004.
- BUĞRA, Tarık. Zafer Gaye Değildir. Ankara. 1998.
- BULUT, Ayşe. YAZAN, Nihal. KAHYA, Rahmi. Türk'ün Şeref Destanı. Çanakkale Savaşları. Tercümen Aile ve Kültür Kitaplığı Yay. İstanbul. 1986.
- BÜTÜN DÜNYA. Atatürk'e Özel. Cilt-I. Sayı-6. Kasım. 1998.
- BÜTÜN DÜNYA. Başkent Üniversitesi Kültür Yay. Sayı-76. Eylül. 2004.
- CAGNAT, Rene. JAN, Michel. İmparatorluklar Beşiği. İstanbul. 1992.
- CAPORAL, Bernard. Kemalizm Sonrasında Türk Kadını I-II-III. Cumhuriyet Gaz. 2000.
- CARRETTO, Giacomo E. Akdeniz'de Türkler. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1992.
- CEBESÖY, General Ali Fuat. Millî Mücadele Hatıraları. İstanbul. 2000.
- CEBESÖY, General Ali Fuat. Sınıf Arkadaşım Atatürk-I. II. 1997.
- CEMAL, Behçet. Şeyh Said İsyanı. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- CONKER, Nuri. ATATÜRK, Mustafa Kemal. Zabit ve Kumandan, Zabit ve Kumandan ile Hasbihal. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- CUMHURİYET BASINI. Başbakanlık Basın-Yayın ve Enformasyon Genel.
- CUMHURİYETİN 50. YIL DÖNÜMÜNÜ ANMA KİTABI. A.Ü. D.T.C.F. Yayını. Ankara. 1973.
- CUMHURİYET YAYINLARI. Mustafa Kemal, Fevzi Çakmak, Salih Bozok, Muzaffer Kılıç, Cevat Abbas Güler. 30 Ağustos Hatıraları. Ağustos. 2000.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal. Dolmabahçeden Anıtkabire. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- ÇAĞLAR, Behçet Kemal. Türk Dili-Sayı 170. Kasım 1965.
- ÇETİN, Alaaddin. YILDIZ, Ramazan. Sultan II. Abdülhamid Han-Devlet ve Memleket Görüşlerim. İst. 1976.
- ÇETİNER, Yılmaz. Son Padişah Vahideddin. Doğan Kitap. İstanbul. 2003.
- ÇİÇEK, Hikmet. Talât Paşa'nın Anılarında Ermeni İsyanı. Aydınlık, 20 Ocak 2002
- ÇİÇEK, Hikmet. Yalnız Adam Mustafa Kemal, Aydınlık, 2 Haziran 2002.
- DANIŞMEND, İsmail Hami. 31 Mart Vak'ası. İstanbul. 1974.
- DELEON, Jak. Pera Palas. Cep Kitapları A.Ş. İstanbul.
- DELIÖRMAN, Altan. Atatürk'ün Hayatındaki Kadınlar. İstanbul. 1999.
- DİLMEN, İbrahim Necmi. Ulus Gazetesi.
- DİNAMO, Hasan İzzettin. Kutsal İsyan. May Yayınları. İstanbul. 1979.
- DOĞRAMACI, Prof. Dr. Emel. Atatürk'ten Günümüze Sosyal Değişimde Türk Kadını. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1993.
- DOLAPÇI, Ercan. Meclis nasıl TBMM oldu, 28 Nisan 2002.
- DOLAPÇI, Ercan. Ölümünün 79. Yılında Zübeyde Hanım, 20 Ocak 2002.

- DÖNİTZ, Amiral. Hatıralar. 1966 Hayat Tarih Mecmuası.
- DUHAMEL, Georges. Yeni Türkiye: Bir Batı Devleti. Cumhuriyet Gazetesi. 1998.
- DUMONT, Paul. Atatürk'ün Yazdığı Tarih: Söylev. Cumhuriyet Gazetesi. 1997.
- DUMONT, Paul. GEORGEON, François. Bir İmparatorluğun Ölümü. 1908-1923. Cumhuriyet Yayınları. Ekim 1997.
- DURAL, Baran. Atatürk'ün Liderlik Sırları. Okumuş Adam Yayınları. İstanbul. 2002.
- DURSUNOĞLU, Cevat. Milli Mücadele'de Erzurum. 1946.
- DURSUNOĞLU, Cevat. Son Havadis Gazetesi. 10.10.1955
- DÜNDAR, Can. Gölgedekiler. Ankara. 1998.
- DÜNDAR, Can. Sarı Zeybek. "Atatürk'ün Son 300 Günü" İstanbul. 1994.
- DÜNDAR, Can. Yaveri Atatürk'ü Anlatıyor. Salih Bozok. Doğan Kitap. İst. 2002.
- DÜNDAR, Orhan. Mustafa Kemal Atatürk. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1996.
- DÜNDAR, Temel. Cumhuriyetin 50. Yılında Türk Gençliğine. Pars Matbaası. Ankara.
- DÜZDAĞ, M. Ertuğrul. Mehmet Akif Ersoy. T.C. Kültür Bakanlığı Yayınları/993.1998
- EGELİ, Münir Hayri. Atatürk'ten Bilinmeyen Hatıralar. İstanbul. 1959.
- EGELİ, Münir Hayri. Atatürk'ün İstedığı Çocuklar. 1965.
- ERMUMCU, Oğuz. Çanakkale Destanı. Ankara. 1993.
- EROĞLU, Prof. Dr. Hamza. Atatürk Hayatı ve Üstün Kişiliği. Kültür Bak. Ankara. 1994.
- EROĞLU, Prof. Dr. Hamza. Atatürk ve Cumhuriyet. Atatürk Araş. Mrk. Ankara. 1998.
- EROĞLU, Prof. Dr. Hamza. Atatürk ve Milli Egemenlik. Atatürk Araş. Mrk. 1998.
- EROĞLU, Prof. Dr. H. GİRİTLİ, Prof. Dr. İ. GÖNLÜBOL, Prof. Dr. M. AYSAN, Prof. Dr. M. Atatürk Yolu. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1995.
- EROL, Aydil. Mehmet Akif Ersoy. Hayatı, Sanatı, Eserleri. Hikmet Neşriyat. 2002.
- ERTUĞRUL, Muhsin. Cumhuriyet Gazetesi. 1963.
- ERYILMAZ, Bilal. Osmanlı Devletinde Gayrimüslim Teb'anın Yönetimi. 1990.
- ERYILMAZ, Bilal. Osmanlı Devletinde Millet Sistemi. İstanbul. 1992.
- ERZİ, İhsan. Süleyman Nazif Malta Geceleri Fırak-ı Irak ve Galicya. Tercüman 1001 Temel Eser. İstanbul. 1979.
- ESENGİN, Kenan. Milli Mücadelede İç Ayaklanmalar. Ağrı Yayınları. İstanbul. 1975.
- EVREN, S. Örgü. Denizli Vak'ası ve Demirci Mehmet Efe. Sel Yay. İstanbul. 1955.
- EVSİLE, Doç. Dr. Mehmet. Atatürk'ün Söylev ve Demeçlerinin Konular İndeksi. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- FARRERE, Claud. Türklerin Manevi Gücü. Tercüman 1001 Temel Eser. Kervan Kitapçılık A.Ş.
- FEYZİOĞLU, Prof. Dr. Turhan. Atatürk ve Milliyetçilik. Atatürk Araş. Merk. 1996.
- FEYZİOĞLU, Prof. Dr. Turhan. Türk Milli Mücadelesinin ve Atatürkçülüğün Temel İlkelerinden Biri Olarak Millet Egemenliği. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1988.
- GARAN, Muaffak İhsan. Milletlerin Şevgilisi Atatürk. Kültür Bak. Yay. Ankara. 1982.
- GAULİS, Berthe Georges. Çankaya Akşamları. I-II. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. 2001.
- GAULİS, Berthe Georges. Kurtuluş Savaşı Sırasında Türk Milliyetçiliği. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. 1999.
- GAULİS, Berthe Georges. Türk Mucizesi. İstanbul. 1969.
- GENÇ, Prof. Dr. Reşat. Türkiye'yi Lâikleştiren Yasalar. Atatürk Araştırma Merkezi. 1998.
- GENÇCAN, Mehmet. Çanakkale Savaşlarından Altın Harfler. Ankara. 1993.
- GENÇCAN, Mehmet. Çanakkale Savaşlarından Menkıbeler. Ankara. 1990.

- GENÇOSMAN, Zeki Kemal. BANOĞLU, Ahmet Niyazi. Atatürk Ansiklopedisi. May Yayınları. İst. 1971.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. 1911-1912 Osmanlı-İtalyan Harbi ve Kolağası Mustafa Kemal. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1985.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Askeri Yönüyle Atatürk. 1981.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Atatürkçülük I- Atatürk'ün Görüş ve Direktifleri. İstanbul. 1997.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Atatürkçülük II- Atatürk ve Atatürkçülüğe İlişkin Makaleler. İst. 1997.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Atatürkçülük III- Atatürkçü Düşünce Sistemi. 1997.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Balkan Harbi (1912-1913). Ankara. 1970.
- GENELKURMAY BAŞKANLIĞI. Türk İstiklal Harbi Cilt II - Batı Cephesi 1 ve 2. Kısım. Ankara. 1999.
- GERÇEKÇİ, Gen. Hikmet. Hayat Dergisi. 1969.
- GLOSNECK, Johannes. Kemal Atatürk ve Çağdaş Türkiye I-II-III. Cumhuriyet Gaz. 1998.
- GÖGEM, Dr. Ziya. Dadavlı Halit Bey. I. İstanbul Halk Basımevi. İstanbul. 1954.
- GÖGEM, Dr. Ziya. Dadavlı Halit Bey. II. İstanbul Halk Basımevi. İstanbul. 1954.
- GÖKBERK, Prof. Dr. Macit. Aydınlanma Felsefesi, Devrimler ve Atatürk. Cumhuriyet Gazetesi. 1997.
- GÖKSEL, Burhan. Atatürk'ün Soy Kütüğü Üzerine Bir Çalışma. Ankara. 1955.
- GÖKSEL, Burhan. Çağlar Boyunca Türk Kadını ve Atatürk. Kültür Bak. Ankara. 1993.
- GÖKTÜRK, Halil İbrahim. Mithat Cemal Kuntay. Kültür ve Turizm Bak. Ankara. 1987.
- GÖNLÜBOL, Prof. Dr. Mehmet. SAR, Dr. Cem. Atatürk ve Türkiye'nin Dış Politikası (1919-1938). Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.
- GREW, John. Atatürk ve İnönü. İlk ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları. Cumhuriyet Yay. Şubat. 2000.
- GÜMÜŞ, Ali. Mareşal Fevzi Çakmak. Tercüman Aile ve Kültür Kitaplığı. İst. 1986.
- GÜMÜŞ, M. Siddık. İngiliz Casusunun İtirafı. Hakikat Yayıncılık. İstanbul. 1997.
- GÜNALAY, Prof. Şemseddin. Ülkü Dergisi. 1939.
- GÜNDÜZ, Asım. Hatıralarım. 1973.
- GÜNER, Dr. Ağah Oktay. Türkiye'nin Jeopolitiği ve Ermeni Propagandası.
- GÜNER, Kağan. Kemalizm Lebiral ve Bireyci Avrupa Kültürünün Reddidi. Aydınlık. 10 Mart 2002.
- GÜRKAN, Turhan. Atatürk'ün Uşağı İdim.
- GÜRTAŞ, Ahmet. Atatürk ve Din Eğitimi. Diyanet İşleri Başkanlığı Yay. Ankara. 1981.
- GÜZEL, Prof. Dr. Abdurrahman. Çanakkale. Atatürk ve Çanakkale Savaşlarını Araştırma Merkezi. Çanakkale. 1996.
- HAYAT TARİH MECMUASI. 1965 Sayıları.
- HİÇYILMAZ, Ergun. Osmanlıdan Cumhuriyete Gizli Teşkilatlar. Altın Kitaplar 1994.
- HÜSEYİN, Kadriye. Mukaddes Ankara'dan Mektuplar. Kültür Bakanlığı. 1998.
- IRMAK, Ord. Prof. Sadi. Atatürk'ten Anılar. 1978.
- IRMAK, Ord. Prof. Sadi. Atatürk Bir Çağın Açılışı. İstanbul. 1984.
- İLBAY, Asaf. Atatürk'ün Hususi Hayatı. Tan Gazetesi. 1949.
- ILGAR, İhsan. Çanakkale Savaşları 1915. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. 1982.
- İLDEMİR, Uluğ. Atatürk'ün Yaşamı. Ankara. 1987.
- İGDEMİR, Uluğ. Sivas Kongresi Tutanakları. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1969.

- İLDEN, Köprülü Şerif. Sarıkamış. Türkiye İş Bankası. İstanbul. 1998.
- İLHAN, Suat. Atatürk ve Askerlik. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1990.
- İLHAN, Suat. Eyrimleşen Türk Devrimi. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- İLHAN, Suat. Harp Yönetimi ve Atatürk. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1987.
- İNALCIK, Halil. Osmanlı İmparatorluğu, "Toplum ve Ekonomi." İstanbul. 1996.
- İNAN, A. AFET. Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler. İş Bankası Yayınları. 2000.
- İNAN, A. AFET. Atatürk'ten Hatıralar. 1950.
- İNAN, A. AFET. Atatürk'ten Mektuplar. Ankara. 1989.
- İNAN, A. AFET. Atatürk'ü Anarken. Ankara. 1965.
- İNAN, A. AFET. Mustafa Kemal Atatürk'ün Karlsbad Hatıraları. Cumhuriyet Yay. 1999.
- İNAN, A. AFET. Mustafa Kemal Atatürk'ün Yazdıkları.
- İNAN, Arı. Tarihe Tanıklık Edenler.
- İNAN, Ali Mithat. Atatürk'ün Not Defterleri. Gündoğan Yay. Ankara. 1998.
- İNANÇ, Nelka. SARGIN, Aycan. AKSAKALLI, Mücahit. Yürüyen Köşk. Çevre Bakanlığı. Ankara.
- İNÖNÜ, İsmet. Cumhuriyetin İlk Yılları. 1923-1938. Cumhuriyet Gazetesi. Ekim. 1998.
- İNÖNÜ, İsmet. Hatıralar. Birinci Dünya Harbi. Cumhuriyet Gazetesi. Aralık. 1999.
- İNÖNÜ, İsmet. İstiklal Savaşı ve Lozan. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- İNÖNÜ, İsmet. Lozan Antlaşması. I. II. Cumhuriyet Gazetesi. Ağustos. 1998.
- İPEKÇİ, Abdi. İnönü Atatürk'ü Anlatıyor. Cumhuriyet Gazetesi. Kasım. 1997.
- İSFENDİYAROĞLU, Fethi. Atatürk Muhtelif Cepheleriyle. 1953.
- JAESCHKE, Gotthard. Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri. Cumhuriyet Yayınları. Mayıs 2001.
- KABAKLI, Ahmet. Temellerin Duruşması. Türk Edebiyat Vakfı Yayınları. İstanbul. 2000.
- KAFKAS, İ. Gülşen. Küçük Ülkü'nün Anıları. Atatürk'le Çocukluğum. Kavram Dersaneleri Kültür Yayınları. İstanbul.
- KAFLI, Kadircan. Yeni Sabah Gazetesi. 1952.
- KAHRAMAN, Kemal. Milli Mücadele. Alternatif Yayınları. İstanbul. 1992.
- KAL, Nazmi. Atatürk'le Yaşadıklarını Anlattılar. Bilgi Yayınevi. Ankara. 2001.
- KALELİOĞLU, Oğuz. Atatürk ve Atatürk İlkeleri. Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları. Ankara. 2001.
- KANSU, Ceyhan Atuf. Devrimcinin Takvimi. Cumhuriyet Gazetesi. Ekim. 1997.
- KANSU, Mazhar Müfit. Erzurum'dan Ölünceye Kadar Atatürk'le Beraber. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1966.
- KAPLAN, Dr. Leyla. Cemiyetlerde ve Siyasî Teşkilatlarda Türk Kadını. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1998.
- KAPLAN, M. ENGİNÜN, İ. BİROL, E. BİRİNCİ, N. UÇMAN, A. Devrin Yazarlarının Kalemile Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal II. Kültür Bakanlığı. İstanbul. 1981.
- KAPLAN, M. ENGİNÜN, İ. KERMAN, Z. BİRİNCİ, N. UÇMAN, A. Atatürk Devri Türk Edebiyatı. Cilt I-II. Kültür Bakanlığı. Ankara.
- KAPLAN, M. ENGİNÜN, İ. KERMAN, Z. BİRİNCİ, N. UÇMAN, A. Atatürk Devri Fikir Hayatı. Cilt I-II. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- KAPUSUZÖĞLU, Ertuğrul. Tarih Kültür Folklor -Finike. 2001.
- KARS, Zübeyir. Milli Mücadele'de Kayseri. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1993.
- KARGI, Yahya Galip. Cumhuriyet Gazetesi. 10.11.1940.
- KARABEKİR, Kazım. İstiklâl Harbimiz. Cilt I-II-III-IV-V. Emre Yayınları. İst. 1995.

- KARABEKİR, Kazım. İttihat ve Terakki Cemiyeti-1896-1909. İstanbul. 1995.
- KARABEKİR, Kazım. Paşaların Hesaplaşması. Emre Yayınevi. İstanbul. 1992.
- KARABEKİR, Kazım. Paşaların Kavgası. Emre Yayınları. İstanbul. 1995.
- KARADAĞ, Daşar. Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları. Teori Aylık Dergi. Nisan. 2002.
- KARADAĞ, Raif. Sark Meselesi. Turan Yayıncılık. İstanbul.
- KARAL, Ord. Prof. Enver Ziya. Atatürk'ten Düşünceler. MEB Yay. İstanbul. 1981.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri. Ankara. İletişim Yayınları. İstanbul. 2003.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri. Atatürk. Remzi Kitabevi. İstanbul. 1946.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri. Milli Savaş Hikayeleri. Kültür Bak. Ankara. 1981.
- KARAOŞMANOĞLU, Yakup Kadri. Yaban. İletişim Yayınları. İstanbul. 2001.
- KARTAL, Numan. Atatürk ve Kocacık Türkleri. Kültür Bak. Ankara. 2002.
- KASAPÖĞLU, Ahmet. Milli Mücadele Anıları. Kültür Bak. Ankara. 1998.
- KAYA, Şükrü. Dünya Gazetesi. 10.11.1963.
- KAYLAN, Aziz. Çanakkale İçinde Vurdular Beni. Tercüman 1001 Temel Eser-78.
- KELEŞYILMAZ, Dr. Vahdet. Teşkilât-ı Mahsusa'nın Hindistan Misyonu (1914-1918). Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- KESKİN, Prof. Dr. Mustafa. Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- KILIÇ, Ali. Atatürk'ün Hususiyetleri. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- KILIÇ, Ali. Atatürk'ün Son Günleri. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- KILIÇ, Ali. Kılıç Ali Hatıralarını Anlatıyor. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- KILIÇ, Ali. İstiklal Mahkemesi Hatıraları. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- KİLİ, Prof. Dr. Suna. Atatürk Devrimi-Bir Çağdaşlaşma Modeli. Ankara. 1998.
- KNROSS, Lord. Atatürk-Bir Milletin Yeniden Doğuşu.
- KNIGHTLEY, Philip. SIMPSON, Colin. Lavrens'in Gizli Hayatı. Sebil Yay. İst. 1978.
- KULİN, Ayşe. Füreyya. Remzi Kitabevi. İstanbul. 2000.
- KUNTAY, Mithat Cemal. Son Posta Gazetesi. 1953.
- KURAN, Ercüment. Prof. Dr. Atatürkçülük Üzerine Denemeler. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara 1981.
- KURNAZ, Şefika. Cumhuriyet Öncesinde Türk Kadını. 1839-1923. Başbakanlık AAK. Ankara. 1991.
- KURTULUŞ, Nilüfer. Atatürk. Ankara. 1989.
- KURTULUŞ SAVAŞINDA TÜRK BASINI. Ankara. 1981.
- KUTAY, Cemal. Avrupa'da Sultan Aziz. Cemal Kutay Kitaplığı 6. İstanbul. 1977.
- KUTAY, Cemal. Belgrad'ı Kurtaran Türk. Cemal Kutay Kitaplığı 10. İstanbul. 1978.
- KUTAY, Cemal. Bilinmeyen Tarihimiz. I. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1974.
- KUTAY, Cemal. Bilinmeyen Tarihimiz. II. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1975.
- KUTAY, Cemal. Bir Solukta Atatürk. Türkiye Gaziler Vakfı Yayınları. Ankara. 2003.
- KUTAY, Cemal. Cemal Kutay Kitaplığı 2. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. Cemal Kutay Kitaplığı 2. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. Cemal Kutay Kitaplığı 7. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. Cemal Kutay Kitaplığı 9. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. İstiklal Savaşının Maneviyat Ordusu 1. Cilt. Cemal Kutay Kitaplığı 4. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. İstiklal Savaşında Maneviyat Ordusu 2. Cilt. Cemal Kutay Kitaplığı 5. İstanbul. 1977.

- KUTAY, Cemal. Müslüman Kardeşler Hareketi. Cemal Kutay Kitaplığı 2. İstanbul. 1977.
- KUTAY, Cemal. Necid Çöllerinde Mehmet Akif. Cemal Kutay Kitaplığı 8. İstanbul. 1978.
- KUTAY, Cemal. Örtülü Tarihimiz. I. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1975.
- KUTAY, Cemal. Örtülü Tarihimiz. II. Cemal Kutay Kitaplığı. İstanbul. 1975.
- KUTAY, Cemal. Sisli Tarihimiz. I. II. Cemal Kutay Kitaplığı İstanbul. 1972
- KUTAY, Cemal. Siyasî Sürgünler Adası MALTA. Cemal Kutay Kitap. 9. İstanbul. 1978.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 1. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 2. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 3. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 4. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 5. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 6. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 7. İstanbul. 1971.
- KUTAY, Cemal. Sohbetler. Sayı: 8. İstanbul. 1972.
- KUTAY, Cemal. Şehit Tacidlar. Cemal Kutay Kitaplığı 3. İstanbul. 1977.
- KUTAY, Cemal. Üç Paşalar Kavgası. Cemal Kutay Kitaplığı 7. İstanbul. 1978.
- KUTAY, Cemal. Üç Devirde Bir Adam. Fethi Okyar. Tercüman Tarih Yay. İstanbul. 1980.
- KUTAY, Cemal. Yazılmamış Tarihimiz. Doğan Ofset. Milliyet Yayınları. İstanbul.
- KUTAY, Cemal. 31 Mart İhtilalinde Sultan Hamit. Cemal Kutay Kitaplığı 1. İstanbul. 1977.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI. Atatürk'ün Milli Dış Politikası. Ankara. 1981.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI. Milli Egemenlik Makaleler Antolojisi. Ankara. 1985.
- KÜLTÜR BAKANLIĞI. I. Uluslararası Atatürk ve Türk Halk Kültürü Sempozyum Bildirileri. Ankara. 2001.
- LAMARTİNE, A. Cihan Hakimiyeti. "Türkiye Tarihi" Tercüman 101 Temel Eser.
- LEVİS, Bernard. Modern Türkiyenin Doğuşu. Türk Tarih Kurumu. Ankara. 1970.
- LOTİ, Pierre. Can Çekişen Türkiye 1914. "Tercüman 1001 Temel Eser".
- LOTİ, Pierre. Türkler Üzerine Makaleler. Der Yayınları. İstanbul. 1995.
- MADAM, Hannes. Yeni Sabah Gazetesi-1950
- MECHİN, Benoit. Kurt ve Pars. Kum Saati Yayınları. İstanbul. 2001.
- MELEK, Dr. Abdurrahman. Hayat Nasıl Kurtuldu. Cumhuriyet Yayınları. Temmuz. 1999.
- MENÇ, Hüseyin. Milli Mücadele Yıllarında Amasya. T.C.Amasya Valiliği Kültür Yayınları. Nokta Ofset-2002.
- MİSİROĞLU, Aynur. Kuva-yı Milliye'nin Kadın Kahramanları. İstanbul. 1994.
- MİLLİ MÜDAFAA VEKALETİ ARMAĞANI. 1915'de Çanakkale'de Türk. Ankara. Nisan 1957.
- MİLLİ SAVUNMA BAK. Milli Mücadele'de ve Cumhuriyet'in ilk Yıllarında Kadınlarımız. Ankara. 1998.
- MİRALAY MEHMET ARİF BEY. Ayıcı Arif'in Anıları, Anadolu İnkılabı, Arba-Tarih Anı Dizisi. İstanbul. 1992.
- MUMCU, Prof. Dr. Ahmet. Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi I-II. Anadolu Üniversitesi. Eskişehir. 1989.
- MUMCU, Uğur. Kâzım Karabekir Anlatıyor. Tekin Yayınevi.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. Kurtuluş Savaşında Ankara. 1993.
- MÜDERRİSOĞLU, Alptekin. Kurtuluş Savaşının Malî Kaynakları. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1990.

- MÜFTÜOĞLU, Mustafa. Yakın Tarihimizde Siyasi Cinayetler. Yağmur Yayınları. İstanbul. 1975.
- NADİ, Yunus. Ali Galip Hâdisesi. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Ankara'nın İlk Günleri. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Birinci Büyük Millet Meclisinin Açılışı ve İşyanlar. Sel Yay. İst. 1955.
- NADİ, Yunus. Cumhuriyet Yolunda. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Mayıs. 1999.
- NADİ, Yunus. Çerkes Ethem Kuvvetlerinin İhaneti. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Mustafa Kemal Paşa Samsun'da. Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- NADİ, Yunus. Türkiye'yi Sokakta Bulmadık. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Ağustos. 1997.
- NATIONAL GEOGRAPHIC. Başlangıcından Bugüne Ortadoğu'da Tarih ve İnanç. 2002.
- NOĞAY, Sami. Atatürk'ün Çeşitli Konulardaki Görüşleri. Ankara. 1990.
- OFLAZOĞLU, A. Turan. Mütarekeden Büyük Taarruza. Kültür Bak. Ankara. 1998.
- OKUR, Hafız Yaşar. Atatürk'le 15 Yıl. 1962.
- OKYAR, Osman. Türk Sovyet İlişkilerinde Mustafa Kemal. Ankara. 1998.
- ONDOKUZ MAYIS ÜNİVERSİTESİ. 19 Mayıs ve Milli Mücadele'de Samsun Sempozyumu. 20-22 Mayıs 1999 Bildiriler. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi. Samsun. 2000.
- ORAN, Baskın. Atatürk Milliyetçiliği. Bilgi Yayınevi. Ankara. 1997.
- ORBAY, Rauf. Cehennem Değirmeni "Sivas Hatıralarım" I-II. Emre Yay. İstanbul. 1993.
- ORTAYLI, İlber. İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı. İletişim Yayınları. İstanbul. 2000.
- ÖZANKAYA, Prof. Dr. Özer. Cumhuriyet Çınarı. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1994.
- ÖKE, Doç. Dr. Mim Kemal. Ermeni Meşalesi. Aydınlar Ocağı Yay. İstanbul. 1986.
- ÖKLEM, Necdet. Atatürk Döneminde Darülfunun Reformu. 1973.
- ÖNAL, Sami. Hüsrev Gerede'nin Anıları. Kurtuluş Savaşı Atatürk ve Devrimler. Literatür Yayınları. İstanbul. 2002.
- ÖNDER, Mehmet. Atatürk Evleri Atatürk Müzeleri. Atatürk Araş. Mrk. Ankara. 1993.
- ÖNDER, Mehmet. Atatürk'ün Almanya Gezisi. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981
- ÖNDER, Mehmet. Atatürk'ün Almanya ve Avusturya Gezileri. İş Bankası Yayınları. Ankara. 1993.
- ÖNDER, Mehmet. Atatürk'ün Yurt Gezileri. Türkiye İş Bankası. Ankara. 1998.
- ÖZ, Baki. Atatürk'ün Anadolu'ya Gönderiliş Olayının İç Yüzü. Cumhuriyet Yayınları. Aralık. 2000.
- ÖZ, Baki. Kurtuluş Savaşı'nda Alevi-Bektaşiler. Cumhuriyet Yay. Ağustos. 1997.
- ÖZAKMAN, Turgut. Vahidettin, M. Kemal ve Milli Mücadele. Bilgi Yay. Ankara. 1998.
- ÖZALP, Gen. Kâzım. Özalp Atatürk'ü Anlatıyor. 1969.
- ÖZALP, Kâzım. ÖZALP, Teoman. Atatürk'ten Anılar. 1998.
- ÖZALP, Yalçın. Milli Mücadelenin İlk Zaferi. Ankara. 1976.
- ÖZBUDUN, Prof. Dr. Ergun. 1921 Anayasası. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1992.
- ÖZÇELİK, Doç. Dr. İsmail. Milli Mücadele'de Güney Cephesi-Urfa. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1992.
- ÖZDEMİR, Durmuş. Atatürk Penceresinden. Barış Kitabevi. 2001.
- ÖZDEMİR, Hikmet. Tekâlif-i Milliye. Cumhuriyet Yayınları. Haziran. 2001.
- ÖZKAN, Tuncay. Bir gizli Servisin Tarihi. Milliyet Yayınları. İstanbul. 1996.
- ÖZKAN, Tuncay. MİT'in Gizli Tarihi. Alfa Yayınları. İstanbul. 2003.

- ÖZKAYA, Prof. Dr. Yücel. Milli Mücadelede Atatürk ve Basın-II. Cumhuriyet Gazetesi. Ocak 2001.
- ÖZKAYA, Yücel. Milli Mücadele Başlangıcında Basın ve Mustafa Kemal.
- ÖZKAYA, Yücel. Milli Mücadelede Ege Cevresi. Cumhuriyet Yayınları. Nisan. 2001.
- ÖZTORUN, Org. Necdet. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi İncelemesi. Harp Akademileri Basımevi. İstanbul. 2001.
- ÖZTUNA, Yılmaz. Büyük Türkiye Tarihi. 7. Cilt. Ötüken Yayınevi. İstanbul. 1978.
- ÖZTÜRK, Kâzım. Atatürk'ün TBMM Açık ve Gizli Oturumlarındaki Konuşmaları. Cilt I-II. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1986.
- PARLA, Taha. Türkiye'de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları. Cilt I-II. İstanbul. 1991 .
- PEPEYİ, Haluk Nihat. Millî Mücadele Destanı. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- PEPEYİ, Haluk Nihat. Mütareke. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- PERİNÇEK, Mehmet. Türkçü Önderlerden Ahmet Ağaoğlu'nun Sovyet Büyükelçiliği Yetkilisiyle Yaptığı Görüşme, Aydınlık, 28 Nisan 2002.
- POPÜLER TARİH DERGİSİ. Atatürk İstanbul'da. Sayı. 23. Temmuz. 2002.
- RATHMANN, Lothar. Alman Emperyalizminin Türkiye'ye Girişi. Gözlem Yayınları. İstanbul. 1976.
- REFİĞ, Halit. Gazi ile Latife. Ankara. 1993.
- RENOUVIN, Pierre. I. Dünya Savaşı. İstanbul. 1993.
- SAFA, Peyami. Türk İnkılabına Bakışlar. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1996.
- SALIŞIK, Selahattin. Kurtuluş Savaşının Gizli Örgütü. M.M. Grubu. Kaynak Yayınları. İstanbul. 1999.
- SANDERS, Limon Von. Türkiye'de Beş Yıl. I-II. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. 1999.
- SARI, Haluk. Türk Spor Tarihinde Atatürk. Toplumsal Dönüşüm Yayınları. İstanbul. 1999.
- SARIHAN, Zeki. Damat Ferit'in Sansürü, Aydınlık, 10 Mart 2002.
- SARIKOYUNCU, Doç. Dr. Ali. Milli Mücadelede Din Adamları. Cilt I-II. Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara. 1997.
- SARINAY, Yusuf. Atatürk'ün Millet ve Milliyetçilik Anlayışı. Türk Kültürünü Araştırma Enstitüsü. Ankara. 1990.
- SAVAŞ, Vural. Militan Atatürkçülük. Bilgi Yayınevi. Ankara. 2001.
- SEL YAYINLARI. Yakınlarından Hatıralar. İstanbul. 1955.
- SEL YAYINLARI. 30 Ağustos Hatıraları. İstanbul. 1955.
- SELEK, Sabahattin. Milli Mücadele "Büyük Taarruz'dan İzmir'e". Cumhuriyet Yayınları.
- SERGEN, Semih. Ölüm Kalım Savaşı Destanı. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1995.
- SERRİNG, Charles N. Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları. Mustafa Kemal. I-II. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Aralık. .
- SERTKAYA, F. Osman. Mustafa Kemal Atatürk'ün Namık Kemal ile İlgili Hatıraları. Türk Kültürü-Yıl XV. Sayı: 109. Kasım 1976.
- SEVÜK, İsmail Habib. Atatürk İçin. 1939.
- SEVÜK, İsmail Habib. O Zamanlar-1920-1923. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981.
- SEVÜK, İsmail Habib. Tuna'dan Batıya. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1987.
- SHAW, Stanford. Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye. İstanbul. 1994.
- SHERRİL, N. Charles. Atatürk Nezdinde Bir Yıl Elçilik. 1935.
- SHERRİL, N. Charles. Mustafa Kemal. I.II. Bir ABD Büyükelçisinin Türkiye Hatıraları. Yeni Gün Yayıncılık. İstanbul. 1999.

- SORGUN, Taylan. Bekirâğa Bölüğü ve Mütareke Dönemi. Kum Saati Yayınları. İstanbul. 2003.
- SORGUN, Taylan. İttihat ve Terakki. Beyaz Balina Yay. İstanbul. 2001.
- SOYAK, Hasan Rıza. Atatürk'ten Hatıralar. İstanbul. 1973.
- SÖNMEZ, Cemil. Atatürk'te Edebiyat Sevgisi. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1998.
- SÖNMEZ, Cemil. Atatürk ve Çevre. Çevre Bakanlığı. Ankara. 1998.
- SÖNMEZ, Cemil. Atatürk ve Çocuklar. UNICEF. 1992.
- SÖNMEZ, Cemil. Atatürk'ün Annesi Zübeyde Hanım. Atatürk Araştırma Merkezi. 1998.
- SÖNMEZ, Pakize. Atatürk'e İzmir Suikastinin İçyüzü. Detay Yayınları. İstanbul. 1994.
- SPERCO, Willy. Mustafa Kemal Atatürk. 1881-1938 Bilgi Yayınevi. Ankara. 2001.
- STEINHAUS, Kurt. Atatürk Devrimi Sosyolojisi. Cumhuriyet Gazetesi. 1999.
- ŞAHİN, Eyüp. Türk Polisinin Erdem Mücadelesi. EGM. Basımevi Şube Müdürlüğü. Ankara. 2001.
- ŞAHİN, Eyüp. Yabancı Gözüyle Ermeni Meselesi. APK Dairesi Baş. Yay. Ankara. 2001.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan. Atatürk'ün Hayatı. Ankara. 1954.
- ŞAPOLYO, Enver Behnan. Mustafa Kemal Paşa ve Milli Mücadelenin İç Âlemi. İstanbul. 1967.
- ŞEMSUTDİNOV, A. Kurtuluş Savaşı Yıllarında Türkiye-Sovyetler Birliği İlişkileri. Cumhuriyet Yayınları. 2000.
- ŞENER, Cemal. Topal Osman Olayı. I-II. Cumhuriyet Yayınları. Mart. 2000.
- ŞIVGIN, Dr. Hale. Trablusgarp Savaşı ve 1911-1912 Türk İtalyan İlişkileri. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1989.
- ŞİMŞİR, N. Bilal. Atatürk ile Yazışmalar. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981.
- TAN, Nail. Atatürk ve Türk Halk Kültürü. Folklor Arş. Kurumu Yayınları. Ankara. 2000.
- TANİLLİ, Server. Dünyayı Değiştiren On Yıl. Fransız Devrimi Üstüne. (1789-1799). Say Yayınları. İstanbul. 1989.
- TANJU, Sadun. Asil Kan. Altın Kitaplar. İstanbul. 1994
- TANSEL, Fevziye Abdullah. Kurtuluş Savaşı'nda Kadın Askerlerimiz. Cumhuriyet Yayınları. Şubat. 2001.
- TANSEL, Dr. Selahattin. Mondros'tan Mudanya'ya Kadar. Tarih Dizisi. Cilt I-II-III-IV. Milli Eğitim Bakanlığı. İstanbul. 1991.
- TANSU, Dr. Semih Nafiz. Cumhuriyet Gazetesi. 10.11.1950.
- TANSU, Dr. Samih Nafiz. İki Devrin Perde Arkası. "Hüsamettin ERTÜRK" Pınar Yayınevi. İstanbul. 1964.
- TARTAN, Yılmaz. İki Derste İstiklal Marsı. Diyanet İşleri Başkanlığı. Ankara. 1998.
- TAŞER, Suat. İkinci Kurtuluş. Bilgi Kitabevi. Ankara. 1960.
- TAŞKIRAN, Doç. Dr. Cemalettin. Kâzım Karabekir Paşa Askeri Hayatı ve Komutanlığı. Genelkurmay Başkanlığı. Ankara. 1993.
- TAŞKIRAN, Doç. Dr. Cemalettin. Milli Mücadele'de Kâzım Karabekir Paşa. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- TEKELİ, İlhan. İLKİN, Selim. Ege'deki Sivil Direnişten Kurtuluş Savaşı'na Geçerken Uşak Heyet-i Merkeziyesi ve İbrahim (Tahtakılıç) Bey. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1980.
- TENGİRŞEK, Yusuf Kemal. Vatan Hizmetinde. Kültür Bakanlığı Yayınları. Ankara. 1981.
- TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif. Ordu ve Politika. Bedir Yay. İst. 1967.
- TEPEDELENLİOĞLU, Nizamettin Nazif. Son Balo. 1953.

- TEVETOĞLU, Dr. Fethi. Ömer Naci. Kültür ve Turizm Bakanlığı. 1987.
- TEZER, Şükrü. Atatürk'ün Hatıra Defteri. Türk Tarih Kurumu Yay. Ankara. 1999.
- TEZERER, Umut. Sokakların Üniformalı Çocukları. Aydınlık, 17 Şubat 2002.
- TİMUROĞLU, Vecihi. Söylev'den Seçmeler. Betik Yayıncılık. Ankara. 2002.
- TOKER, Metin. Şeyh Sait İsyanı. Cumhuriyet Yayınları. Nisan 1998.
- TOPAL, Mehmet. Atatürk Elazığ'da. Elazığ Eğitim-Sanat Kültür Hizmetleri Araştırma ve Tanıtma Vakfı Yayınları. Elazığ. 1997.
- TOPÇUOĞLU, İbrahim. Atatürk Günlüğü-2.
- TOPUZ, Hıfzı. Gazi ve Fıkriye. Remzi Kitapevi. İstanbul. 2001.
- TOPUZ, Hıfzı. Milli Mücadelede Çamlıca'nın Üç Gülü. Remzi Kitabevi. İstanbul. 2002.
- TOROS, Taha. Atatürk'ün Adana Seyahatleri.
- TUNAYA, Prof. Dr. Tarık Zafer. Siyasal Kurumlar ve Anayasa Hukuku. Cumhuriyet Gazetesi. 2000.
- TUNCEL, Prof. Dr. Bedrettin. Atatürk ve 30 Ağustos Zaferinin İlk Kutlanması. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1972
- TUNCOKU, A. Mete. Anzakların Kaleminden Mehmetçik. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1997.
- TURAN, Doç. Dr. Mustafa. Yunan Mezalimi. Atatürk Araştırma Merkezi. Ankara. 1999.
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 1. Kitap. "İmparatorluğun Çöküşünden Ulusal Direnişe" Ankara. 1991
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 2. Kitap. "Ulusal Direnişten Türkiye Cumhuriyetine" Ankara. 1992.
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 3. Kitap - 1. Bölüm. "Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)" Ankara. 1995.
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi - 3. Kitap - 2. Bölüm. "Yeni Türkiye'nin Oluşumu (1923-1938)" Ankara. 1996.
- TURAN, Şerafettin. Türk Devrim Tarihi 4. Kitap. - "Çağdaşlık Yolunda Yeni Türkiye (10 Kasım 1938-14 Mayıs 1950)" Ankara. 1999.
- TUZCUOĞULLARI, Cemal. Atatürk ve Spor. Ankara. 2001.
- TÜLBENTÇİ, Feridun Fazıl. Cumhuriyet Nasıl Kuruldu? Sel Yayınları. İstanbul. 1955.
- TÜNAY, Bekir. Gazi'nin Doğuş Destanı I. Kültür Bakanlığı. Ankara. 1981.
- TÜRK DÜNYASI TARİH DERGİSİ. Sayı-4. Nisan. 1987.
- TÜRK SİLAHLI KUVVETLERİ. Atatürk. 1981.
- TÜRK TARİH DERGİSİ. Dün-Bugün-Yarın. Sayı-10. Kasım. 1997.
- TÜRK'ÜN ALTIN KİTABI. Gazi'nin Hayatı. İstanbul. 1930.
- TÜZÜN, Nejat. Tarihimizde Ermeniler. Atatürk Devrimleri ve İlkeleri Araştırma Merkezi. Akdeniz Üniversitesi. 1983.
- UÇMAN, Abdullah. Devrin Yazarları Kalemıyla Milli Mücadele ve Gazi Mustafa Kemal. Cilt I-II.
- UĞURLU, Nurer. Atatürk'ün Askerlikle İlgili Kitapları. Cumhuriyet Yay. Ağustos. 1998.
- UĞURLU, Nurer. Atatürk'ün Yazdığı Geometri Kılavuzu. Cumhuriyet Yay. Ocak. 1998.
- UĞURLU, Nurer. 30 Ağustos Hatıraları. Cumhuriyet Yayınları. Ağustos. 2000.
- ULUĞ, Naşit Hakkı. Hemşehrimiz Atatürk. Türkiye İş Bankası Yayınları. Ankara. 1997.
- US, Asım. Asım Us'un Hatıra Notları. 1966.
- US, Asım. Gördüklerim Duyduklarım. 1964.
- USTA, Recep. Neyzen Tevfik. İstanbul. 1985.

- UZER, Tahsin. Atatürk Yolu Dergisi. 1959.
- UZUNER, Buket. Uzun Beyaz Bulut "Gelibolu". Remzi Kitapevi. İstanbul. 2001.
- ÜNAL, Tahsin. Atatürk ve Milli Mücadele. Berikan Yayınları. Ankara-2001
- ÜNAL, Taner. O Bir Bozkurttu.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. Anafartalar Kahramanı Mustafa Kemal'le Mülakat. 1930.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. Atatürk'ü Özleyiş. I.II. Cumhuriyet Yayınları. Ankara. 1957.
- ÜNAYDIN, Ruşen Eşref. İstiklal Yolunda. Türk Tarih Kurumu Basımevi. Ankara. 1957.
- VEREL, Oktay. Vatan Sana Minnettardır. Türk Hava Kurumu. 1981.
- VILLALTA, Jorge Blanco. Atatürk. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. 1982.
- VURKAÇ, Yılmaz. Atatürk ve Kitap. 1877.
- YALÇIN, Cevdet. Atamız Atatürk. İlayda Kültür ve Sanat Mrk. Kült. Diz. Ankara. 1999.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit. Siyasi Anılar. Türkiye İş Bankası Yayınları. İstanbul. 1976.
- YALÇIN, Hüseyin Cahit. Talat Paşanın Hatıraları. Yenigün Haber Ajansı, Basın ve Yayıncılık A.Ş. Temmuz. 1998.
- YAMAKOĞLU, Cihan. Mahmut Esat Bozkurt. Kültür ve Turizm Bakanlığı. Ankara. 1987.
- YAZAN, Nihal. KANVER, Füsün. ATALAY, Bahadır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi. Tercüman Gazetesi. İstanbul. 1986.
- YERASİMOS, Stefanos. Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye "Dünya Savaşı'ndan 1971'e." 2. Kitap. İstanbul. 1989.
- YERASİMOS, Stefanos. Az gelişmişlik Sürecinde Türkiye "Tanzimattan 1. Dünya Savaşı'na." 2. Kitap. İstanbul. 1987.
- YEŞİLYURT, Süleyman. Atatürk'ün Gönül Galerisi. Yeryüzü Yay. Ankara. 2001.
- YİĞİT, Nuyan. Atatürk'le 30 Yıl. Remzi Kitabevi. İstanbul. 2004.
- YULARKIRAN, Cevdet R. Sivas Valisi Resit Paşanın Hatıraları. SİSKAV. Sivas. 2002.
- YURDAKUL, Yurdakul. Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar. 1999.
- YURT İÇİN ULUS İÇİN. Antoloji.
- YÜCEBAŞ, Hilmi. Edebiyatımızda Atatürk.
- YÜCER, Rıza Ruşen. Atatürk'e Ait Birkaç Fıkra ve Hatıra.
- 19 MAYIS ve MİLLİ MÜCADELE'DE SAMSUN SEMPOZYUMU. Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Yayını. Samsun. 2000.